

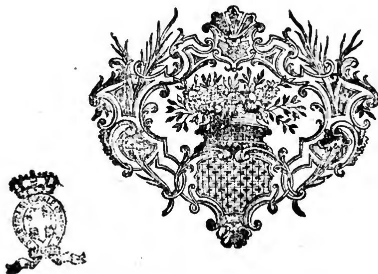
LUCIFERI
EPISCOPI CALARITANI

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

CURANTIBUS

JOANNE DOMINICO ET JACOBO COLETIS

SEBASTIANI FILIIS.

VENETIIS EXCUDEBANT FRATRES COLETI

MDCCLXXVIII.

SUPERIORUM PERMISSU.

S. D. N.

PIO VI.

PONTIFICI OPTIMO MAXIMO

JOANNES DOMINICUS ET JACOBUS COLETI SEBASTIANI FF.

FELICITATEM.

Q*Uod Paullus Apostolus superni Spiritus instinctu afflatuque scripsit*, neque qui plantat esse aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat, *id nos*, *Beatissime Pater*, *in adornanda conficiendaque Operum Luciferi Episcopi Calaritani nova editione præ oculis habere æquum est*, *ac plane cogno-*

a 2 *scere.*

scere . Liceat ergo divinam hanc sententiam, qua Deum bonorum omnium largitorem designare voluit magnus ille Doctor gentium, a propria significatione in eum deflectere, qui D. O. M. locum & auctoritatem in terris obtinet, quando tuo potissimum præsidio secundum Deum labor hic noster eo jam crevisse se sentit, ut cunctantes nos & ingenii nostri tenuitate diffidentes in certam spem excitemur, fore nimirum, ut quod a Te probatum fuerit, ceterorum quoque judicio commendatum opus tuto in amplissimo doctorum hominum conspectu consistere possit . Nam antequam in Apostolicæ Sedis fidem atque clientelam nostra in hoc opere perficiundo studia reciperentur, iis latebris atque angustiis inclusa, quibus privati homines solent contineri, neque emergere, neque publicam lucem intueri nedum sustinere audebant, ut fortasse in nostro quodammodo sinu commoritura esse viderentur. At posteaquam Romanum Pontificem venerabundi & supplices adivimus, ut ejus patrocinio ea tegerentur foverenturque, expostulantes, ubi nos & perhumaniter illa excipi sensimus, & Pontificio favore digna censeri, tum demum animos erigere visi sumus, & nobismetipsis veluti plaudere, ac unum illud cogitare, quomodo Summi Hierarchæ propensæ erga nos voluntati, gravissimoque ac vere maximo illius judicio responderemus. Etsi autem Majestas illa, qua proxime accedis ad Deum, deterreret nos ab eo exoptando, quod tuo maxime beneficio sumus assequuti, attamen integrum nobis non erat ne modestiæ quidem caussa huic operi aliunde auspicium atque patrocinium adsciscere . Admirabiles enim tanti viri lucubrationes, quibus invictum ejus animi robur, mira dicendi vis, summa divinarum litterarum scientia pro religione & innocentia tuenda, detegendisque hæreticorum insidiis, pro improbis in rectum æternæ vitæ tramitem revocandis, bonisque omnibus in ærumnarum tolerantia fideique firmitate sustinendis, tandem pro vindicanda pluribus in legationibus Apostolica Auctoritate enituit, ab Romano Pontifice alienare, ut ita dicam, alioque avertere cujusdam quasi sacrilegii loco duxissemus; præsertim cum felici sane Luciferi fato evenisse ante animadverterimus, ut, cum ejus libri e tenebris eruti in lucem prima fuerunt emissi, huic Sanctæ Sedi jam tum devoti consecratique unice ab ipsa ornamentum sibi ipsis ac præsidium, suoque auctori celebritatem comparandam esse putaverint: unde hoc plane divinitus accidit, ut iidem, qui Pio V. Pontifice Maximo & patrono & auspice in publicum tuti prodierunt, benignissima Auspiciorum tuorum

com-

commendatione, qui sanctissimi hujus Prædecessoris tui nomen re vera geris, & insistis vestigiis, novis typis iterum evulgentur. Quæ cum ita se habeant, nemo profecto nobis audaciæ verterit, quod Luciferi Opera nostris edita curis tibi, Beatissime Pater, offerre non dubitaverimus. Sed est præterea, est sane, cur nobismet ipsi etiam gratulemur, quod labores nostros tuo Nomine inscribi tanta benignitate assensus ultro fuisti. Cui enim singulare illud studium & pietas eximia perspecta non sunt, quibus in legendis meditandisque veterum Patrum libris, ac Conciliorum, universæque ecclesiasticæ antiquitatis monumentis adeo temet vel a teneris exercuisti, ut amplissimum cælestis sapientiæ & pulcherrimarum virtutum quasi patrimonium ab illis relictum ipse tibi avidissime comparaveris? Quo in loco tua utinam nos modestia sineret, Beatissime Pater, ut famæ tuas in laudes omnium ubique plausu excitatæ obsecundaremus, & quæ in hominum ore versantur, ea humili quoque sermone nostro qualicumque celebrarentur! Quamquam non tam voluntate nostra, quam suo ipsa impetu quodam huc sponte delabitur oratio, ut nec sustineri omnino, nec revocari possit. Nam licet inofficioso prope silentio tam multa, tamque conspicua præterire cogamur, quæ nullum tuæ vitæ diem a pietate, religione, sacrarum litterarum studiis, omniumque virtutum vigili exercitatione vacuum prædicarent, facere tamen non possumus, Sanctissime Pater, quin illius diei meminerimus, cujus recordatione adhuc boni omnes gaudent exsultantque, quin tempus illud in memoriam revocemus, quod Deus ab omni æternitate faustum maxime ac salutare Catholicæ Ecclesiæ esse voluit, illud nimirum tempus, diem illum, cum Tu nihil minus cogitans, seu potius nil tale metuens, tam subita totius Apostolici Senatus consensione Pontifex renunciatus es. Quippe non generis nobilitas, qua ceteroquin maxime præstabas, non eblanditæ commendationes, non magnifici apparatus cultusque, a quibus Christianæ humilitatis studio penitus abhorrebas, viam tibi ad Pontificatum munierunt: eadem illa virtus, quæ Te ab ipsis incunabulis susceptum in sinu suo enutrivit, atque ad hanc amplitudinem aluit, Te in hac celsissima & cælo proxima honoris ac dignitatis Sede suis ipsamet manibus conlocavit. Hic vero nihil est quod metuas, ne in laudibus tuis recensendis progrediamur; eo enim jam ventum est, ut nobis potius verendum sit, ne, si quid ultra conemur, plus suscepisse videamur quam quod ingenii nostri imbecillitas præstare

possit.

possit. Relinquamus sane posteris ingentem hanc segetem, in qua & sine ulla tui offensione & majori cum laude libere fidenterque versari poterunt. Suspicient illi & aequis laudibus efferent intaminatam morum ac vitae innocentiam, admirabuntur compositam in tanta dignitate facilemque naturam, mentem animumque maximis minimisque rebus assidue intentum, fere nullum reficiendis viribus curandaeque valetudini spatium concessum, dies noctesque sacris occupationibus ac perpetuis religionis pietatisque officiis continuatas; & quoties in eorum animis Tui imago versabitur, toties verum quoddam summi Sacerdotii exemplum intueri sibi videbuntur. Ut autem illuc revertamur, unde non inviti discessimus, nemini mirum esse debet, quod tantopere nobis sit laetandum, lucubrationes hasce nostras tuo Nomine inscriptas prodire, tuoque patrocinio gloriari, cum Te intueamur tantis licet distentum curis in eodem evolvendi praestantissima veterum Patrum & Scriptorum volumina studio persistere, unde consilia, unde normam, unde animos sumas ad difficillima quaeque Ecclesiae universae negotia feliciter expedienda. Nec porro dubitandum est, quin ad tuam gratiam & clementiam is semper aditus pateat studiis nostris, quem propensa voluntate tua nuper aperuisti, ubi nostram operam, quantulacumque sit, in edendis Luciferi libris rectissimo judicii tui testimonio benignissime comprobasti. Atque hae quidem sunt caussae, Beatissime Pater, cur Tibi praecipue & jure quam optimo volumen istud debeatur; in qua obeunda provincia siquid nostris vigiliis ac laboribus effecimus, nihilo magis nos profecisse intelligimus, quam qui plantat, *aut* rigat, *cujus conatus inutiles atque inanes testatur Apostolus, nisi alterius benignitas & beneficentia accesserit, qui & opus urgeat, & incrementum praebeat. Quare tum debiti officii ratione adducti, tum nostro quodam instinctu & intimo animi sensu impulsi Opus ipsum Tibi, Pontifex Optime Maxime, dicamus sacramusque. Illud reliquum est, ut ea ipsa clementia, qua ceterorum in hujusmodi colendis studiis diligentem industriam soles fovere, hoc quodcumque munus accipere velis tuoque patrocinio tueri, ut idem & testis tuae erga nos singularis clementiae, & perenne sit nostrae erga Te observantiae monumentum.*

Venetiis ex Ædibus paternis III. Kal. Martias MDCCLXXVIII.

P R Æ F A T I O

In novam Operum Luciferi editionem.

OPera Luciferi Epiſcopi Calaritani e vetuſtis Codicibus deſcripta primus edidit Pariſienſibus typis Joannes Tilius Epiſcopus Meldenſis anno 1568. & Pio V. Pontifici Maximo dicavit. Is quidem aliquantum operæ ac laboris in iis corrigendis impendit, ſubjectiſque notis difficiles quaſdam cujuſque libri, & obſcuras locutiones, ac ſententias explicare niſus eſt; ſed multo plura, ea præſertim, quæ ſpectant ad teſtimonia ſacræ Scripturæ, *lectori minus*, quam is erat, *occupato colligenda* & emendanda *reliquit*, ut ipſe fatetur in Epiſtola ad Pontificem. Quare, cum ab Auctoribus Lugdunenſis Bibliothecæ Patrum, quæ Tomos ſeptemdecim complectens edita eſt anno 1687., Opera quoque Luciferiana Tomo IV. inſerta fuiſſent, hanc curam ii ſuſceperunt, ut illa emendatiora proferrent; ſed imprudenti conſilio, ſuoque prorſus arbitrio ita manus in ea immittere auſi ſunt, ut nulla veterum Codicum, nulla doctorum hominum auctoritate freti verba, ſententias, ipſaſque interpunctiones immutaverint, &, quod magis improbandum, ſacrorum Bibliorum teſtimonia, quibus refertiſſimi ſunt Luciferi libri, ad exemplar Vulgatæ Bibliorum Editionis exegerint, ac pluribus in locis pro ipſorum libito corruperint potius, quam emendaverint, Latini tamen Latinii *obſervationibus & correctionibus* quandoque adhibitis, notiſque Tilianis ad calcem adjectis. Qui vero ante Lugdunenſes Auctores eadem Luciferi Opera in prioribus Patrum Bibliothecis edidere, nihilo diligentius, aut ſtudioſius in illorum emendationem incubuerunt. Cum itaque corruptiſſima ferrentur adhuc in vulgus Luciferi exemplaria, Joannes Baptiſta Cotelerius vir apprime doctus hanc operam ſummo ſtudio aggreſſus eſt, ut libros Luciferi e mendis omnibus purgatos, integroſque, quo tandem modo id fieri liceret, eruditorum hominum judicio probandos publice exhiberet; ut ipſe teſtatus eſt in Tomo I. Patr. Apoſt. & nota ſubjecta cap. LVI. lib. 2. Conſtit. Apoſt. *Hic ubi locum Luciferi illuſtrare conatus ſum, Auctoris omnium, quod nemo neſcit, depravatiſſimi, utiliſſimi tamen ad cognitionem Scripturarum, admonitum te velim, Lector candide, me in purgando eo Augiæ ſtabulo plurimum laboris impendiſſe, paratumque eſſe ad procurandam editionem, ſi librum aliquem mſ. nactus fuero. Ut ſi forte in manus tuas, aut notitiam venerit, mecum communicare non dedigneris, hominem non ingratum ſingulari beneficio tibi devincturus.* At *dolendum* ſane *eſt*, inquit Caveus in Hiſt. Litt. ad an. 354. ſæc. Arian., *novam* hanc *Luciferi Calaritani editionem, quam meditatus eſt Vir Cl. J. B. Cotelerius, ipſomet teſte, Notis ad Patres Apoſtolicos pag. 177., magna antiquitatis eccleſiaſticæ jactura cum viri eruditiſſimi morte periiſſe.* Aliam tamen cauſſam, cur Cotelerius non abſolverit opus ſuſceptum, indicat Fabricius in Bibl. Græca de Lucifero diſſerens ejuſque libris, ne Galliarum regis animum læderet, qui tum maxime Calvinianis erat infenſus; de qua quidem infecti operis ratione aliorum eſto judicium. Interea non defuere, qui de emendandis Luciferi libris quidquam cogitarent; nam præter Cotelerii correctiones nonnullas, quas vel notis in Conſtitutiones Apoſtolicas inſperſit, vel Monumentis Eccl. Græcæ inſeruit, Latinus Latinius in Biblioth. ſacra & profana pag. 157. ſingulos Luciferi libros pluribus correctionibus modo ſuis, modo Conſalvi Poncii diligenter notavit; & Ludovicus la Cerda in ſuis Adverſariis Sacris eumdem laborem ſuſcepit; *Multa* enim *ſunt*, inquit cap. 37., *quæ egent conſideratione; in quo*, id eſt Lucifero, *illuſtrando non inutilem operam poſuit Joannes Tilius Epiſcopus Meldenſis: multa* autem, ſubdit cap. 38., *addidimus*, *detraximuſque* ex notis nimirum Tilianis; *diuque*, addit cap. 47., *hæſi in Lucifero Tilii opera & mea uſus*; quibus capitibus omnes, quas ipſe meditatus eſt, in Luciferum animadverſiones complectitur præter ceteras in quædam loca S. Scripturæ, de quibus inferius. Verum hæc omnia in plures diſperſa libros, nec ad inveniendum facilia nihil profecto proderant, ut ſub uno adſpectu integra ac germana Luciferi facies omnibus viſenda pateret; quin plurima

Variæ Operum Luciferi editiones;

& in eaſdem animadverſiones.

ma adbuc deerant, quæ nativum omnino hominis colorem, vultumque exprimerent. Propterea Andreas Gallandius Presbyter Venetæ Nerianæ Sodalitatis, vir & doctrina & eruditione præclarus, cum novis curis studiisque ornatam & auctam veterum Patrum Bibliothecam Venetis typis edere instituisset, nihil sibi duxit prætermittendum, quo Luciferiana Opera primæ integritati restitueret, & collectis, undecumque potuit, Criticæ subsidiis nitidius, quam quispiam antea, illustraret: qua de re præstat ipsius sententiam ipsiusmet verbis describere ex Tom. VI. sui Operis, cui inserti sunt Luciferi libri, pag. 6. Prolegom. *De opera nostra in iis edendis adhibita hæc paucis accipe. Principem Tilii editionem, quam anno 1644. secuti sunt Parisienses, typis excudendam statuimus. Eam vero librariorum vitio sane inquinatissimam, fœdisque mendis obsitam pro viribus emaculandam curavimus. Subsidia contulere virorum doctorum, præcipua vero Latinii & Cotelerii castigationes & conjecturæ, quibus aliæ quoque accesserunt, quas occasione accepta in aliorum scriptis deteximus.* Ac paullo inferius: *Verumtamen Luciferi libros penitus detersos haud præstiterimus: quin immo in iis recensendis nonnulla ipsi deprehendimus, quæ in* Emendandis *adhuc forte corrigenda proposuimus: ut propterea plura etiamnum in Lucifero superesse, quæ manum medicam exspectent codicum mss. ope præsertim adjutam, ultro agnoscamus. Ceterum quo deinceps Luciferianorum lectio pronior faciliorque succedat, libros omnes in sectiones distinximus. Quibus præterea nonnullas sive ejusdem Luciferi sive aliorum ad ipsum Epistolas recognitas & illustratas adjecimus.*

Novæ editionis consilium, His itaque a nobis animadversis, novum de edendis Luciferi libris consilium cepimus, & exsecuti jam sumus: de quo præfari omnino necesse est, ut, quæ præstiterimus, quæ nobis adjumenta fuerint comparata, quid in ipso Lucifero, ejusque libris dignum sit visum, quod criticæ quæstioni subjiceretur, iis perspicue pateat, qui in iisdem legendis versari utile sibi duxerint esse ad doctrinam & eruditionem, aut ad curiositatem honestum. Ac primum ipsam Tilii editionem nobis sequendam proposuimus, quippe quæ veterum Codicum, unde is Luciferi libros primus eruit, genuinum sit exemplum; neque enim quæ illi insunt menda, typographi magis, quam antiquorum librariorum inscitiæ aut incuriæ sunt tribuenda, uti inferius monebimus: ceteræ vero editiones, si Gallandianam excipias, tantum auctoritatis præ se non ferunt, ut illas tuto sequi possemus, cum editorum arbitrium, non æqua animadversio, errores forte sustulerit aliquot, non paucos certe in easdem intulerit; de quo paullo superius dictum est. Sed cum codicis alicujus opem nobis esse necessariam videremus, *adjumenta,* quocum Tiliana editio conferretur, illum opportune in Vaticana Bibliotheca nacti sumus sæculo, ut ajunt, nono descriptum, & in loculis Bibliothecæ distinctum num. 75. litt. N. P. cujus diversæ a Tilianis dictiones exscriptæ ad nos perhumaniter transmissæ sunt: sed non ejusmodi sunt, quæ sententiam immutent, & varias plerumque voces, varia ab editis ex Tiliano codice nomina solummodo exhibent; unde conjicias, plures, qui leguntur errores in libris Luciferi, inculto potius ac pæne barbaro hominis stilo esse tribuendos, quam librariorum culpæ. Alium præterea codicem nobis adhibendum tribuit humanissimus sane & multiplici eruditione illustris Presbyter D. Matthæus Aloysius Canonici civis Venetus e sua Bibliotheca vetustissimorum, præsertim Biblicorum Codicum ditissima. Codex iste, quem Venetum appellamus, ante annos fere octingentos scriptus Athanasii & Athanasio quædam attributa opera continet, in iisque longiorem hujus epistolam ad Luciferum, cujus mss. exemplum cum Tiliana jam edita contulimus. Horum igitur Codicum auctoritate, tum ex Tilii, Latinii, Poncii, la Cerdæ, ipsiusque Gallandii notationibus, aliis vero in epistolas Luciferianas collectis ex Baronio, Coustantio, Chiffletio, Papebrochio, & Montfauconio subjectas confecimus notationes, quibus & nostræ sunt admixtæ, eæ potissimum, quæ ad ecclesiasticam historiam pertinent, quasque miror a Gallandio prætermissas fuisse, cum plura, quæ scribit Lucifer, Acta Mediolanensis Concilii anni 355. & Athanasii vitam maxime illustrent, atque Arianorum in Catholicos fraudes ac sævitiem detegant: de notis autem adjectis ad singula sacræ Scripturæ testimonia postea dicemus. Non ita tamen horum auctorum criticas animadversiones exscripsimus, ut illico eas probaremus; omnes quidem suis quasque locis leges insertas, non omnes probatas: ne-

que

que in ipsum Luciferi exemplar manus ita injiciendas duximus, ut aliorum licet testimonio & opinione fretis verba sensusque aut intervertere, aut immutare, aut etiam delere nobis liceret: æquum id non erat, neque rectis critices legibus consentaneum; satisque fuit, quæ intacta relinqui nullo poterant modo, ea emendare, cetera autem judicio legentium notas permittere. Præter hæc alio, ac editi fuerunt, ordi- *& ordo.* ne libros singulos disposuimus, cum neque uno omnes calami cursu, neque uno tempore existimemus a Lucifero fuisse compositos. Censuit quidem Tilius in epistola ad Pium Pontificem *totum volumen* esse *opus tractu uno Imperatori Constantio continuatum, ipsum tamen in libellos partitum* ab auctore: sed aliter censuerunt Baronius ad annum 356. num. 65. Papebrochius Tom. IV. Maii Boll. in Comm. Hist. de Sancto Lucifero cap. IV. & Gallandius in Prolegom. ad Tom. VI. Biblioth. PP. quibuscum convenimus; & Lucifer ipse in lib. *Moriendum esse pro Filio Dei* idipsum nobis confirmat, librum suum *de Regibus Apostaticis* distinguens ac sejungens a ceteris; *Quæ ita se habere in libro, qui titulatur* de Regibus Apostaticis, *quia jam aperui &c.* Sed quo quisque tempore liber a Lucifero scriptus fuerit, alia nobis opinio inest, quam laudatis auctoribus; qua de re ad singulos suo loco differemus. Tilianæ autem editioni hæc addidimus, quæ omitti certe non poterant, & Luciferianis libris præposita leguntur; Epistolam primum Luciferi cum legationis suæ sociis Pancratio & Hilario scriptam ad Eusebium Vercellensem Episcopum, deinde aliam Liberii Pontificis ad Luciferum exsilio jam damnatum: hasce litteras sequuntur libri Luciferi, primus scilicet *de non conveniendo cum hæreticis*, tum alter *de Regibus Apostaticis*, duoque libri pro S. Athanasio; ad hos Florentii ad Luciferum, & Luciferi ad Florentium litteras adjunximus, quibus subjectus est liber *de non parcendo in Deum delinquentibus*, & huic postremus, quem Lucifer inscribit, *Quod moriendum sit pro Filio Dei*: demum duæ Athanasii epistolæ ad Luciferum volumen claudunt. Hisce Tilius addiderat epistolam Liberii ad Constantium, & aliam Athanasii ad Solit., sed locus iisdem hic esse non poterat, quippe ad res Luciferi illustrandas non necessariis. Inter spuria vero ejus opera rejecimus ad calcem voluminis *Formulam Fidei*, quæ Locifero tribuitur; cui peculiaris critica animadversio præfixa est. Atque his de nova hac editione præfatis, jam de Lucifero ipso, quod ad ejus attinet scripta, tum de singulis ejusdem libris distinctim per aliquot sectiones superest necessario differendum.

§. I.

De Luciferiana Sacræ Scripturæ interpretatione.

NEmo est profecto, qui; Luciferi libros cum legerit, & in afferendis promtum & in aptandis suæ quibusque sententiæ divinorum librorum testimoniis acutum hominis ingenium, ac singularem facundiam maxime non admiretur. Id primus animadvertit Athanasius in altera ad illum epistola scribens: *Unde hæc tanta Scripturarum memoria? unde sensus, & intellectus earumdem integer?* & Marcellinus ac Faustinus Presbyteri in Libello precum ad Imperatores Luciferum præcipue laudant, quod *bene esset agnitus per studium sacrarum litterarum*, & quod *libros scripsit ad Constantium divina testimonia aptissime congerens contra hæreticos & contra ipsum patronum hæreticorum*: adeo ut Gallandius recte affirmet, *locis utriusque Fœderis ferme solis contexta esse scripta Luciferiana*. Hinc Cotelerius in testimonio superius allato Luciferum appellat *auctorem utilissimum ad cognitionem sacræ Scripturæ*; & Millius in Proleg. ad Nov. Testam. num. 772. hæc de Lucifero scribit: *Ab Hilario transimus ad Luciferum Episcopum Caralitanum, cujus opuscula magnam testimoniorum sacræ Scripturæ ad fidem codicis ipsius accurate ubique recitatorum vim exhibent. Sed cum horum editio ad ms. unum exemplar dumtaxat, idque perperam descriptum adornata vitiis misere scateat, tum nec sacri Codicis loca evasere integra*. Verum quo tandem Codice usus sit Tilius aut uno aut pluribus in edendis Luciferi libris, noster quidem Vaticanus fere nihil differt ab editione Tiliana in descriptis sacrorum Bibliorum testimoniis; unde aliam potius quæramus caussam necesse est, cur ita in Lucifero legantur diversa a Vulgatis, nec omni-

Luciferiana S. Scriptura testimonia

no a mendis integra, & expurgata. Ludovicus la Cerda in Advers. Saer. cap. 163. difficilem sane operam aggressus est, ut sacra testimonia a Lucifero allata in lib. 1. pro S. Athan. cum Vulgata nova Bibliorum editione conferret: at ipso fere capitis initio illum suscepti operis pœnituit; quippe *mira*, inquit, *est Luciferi libertas in usu Scripturæ; at ita difficile reddit, ut divinandus sit plerumque Scripturæ locus;* & ad illud testimonium Proverb. xix. 28. *Misericordia & veritas tutela est regi*, pag. 89. hujus edit. *Ego*, subdit, *in Vulgato non reperio: sic multa sunt Luciferi, nisi aliunde expiscetur: præterea reliqua quæ difficilia inventu sunt:* unde hic error etiam illi exciderit, ut testimonium a Lucifero adductum ex 1. Reg. vii. 16. pag. 69. commati 15. ejusdem capitis in Vulgata adponeret: quam difficultatem & nos adeo sumus experti, cum Tiliana solummodo editione uteremur, ut propterea pag. 51. hujus edit. ad illum locum, *cum conversus ingemueris &c.* dixerimus in nota subjecta, forte ex sensu superiorum Joelis verborum esse contextum, cum postea eumdem invenire licuerit in cap. xxx. Is. V. 15. Hinc locum Deuter. 1. 29. *Ne loquamini, neque formidetis &c.* pag. hic 59. ad Vulgatam expendens ipse la Cerda, & diversam adeo interpretationem admirans, *Hæc cum videam*, subdidit, *nescio quid aliud possim dicere, quam hunc virum vel per accommodationem quamdam reddidisse hæc loca, vel usum aliqua translatione, ut multæ erant ante Hieronymum, qua nos caremus:* & ad Malach. iii. 13. pag. 105. *Ne mirere*, adjungit, *Luciferi versionem, quæ adeo est inusitata, ut suspicari debeamus illum aliquem codicem habuisse peculiarem.* Sed quod is suspicatus fuit, jam alii adverterant, & Tilius etiam in epistola ad Pontificem, *Ostendit*, inquiens, *versio locorum sacri voluminis, quod illa certe vulgaris erat, neque, ut postea fuit, recognita & emendata;* & Papebrochius cap. 3. Vitæ S. Lucif. *In citandis quidem Scripturæ locis apparet versionis antiquæ ab ea, qua emendata hodie utimur, notabilis admodum discrepantia, uti observat Tilius;* & in primis Petrus Sabatierius in doctissimo opere a se ingenti studio ac labore perfecto, cui titulus est: *Sacrorum Bibliorum Latinæ Versiones antiquæ, seu Vetus Italica &c.* Hic enim in part. 2. §. 3. Præfat. ad Tom. 1. part. 1. differens *de singulis ex ordine Patribus, scriptisque Patrum, e quibus Scripturæ fragmenta seu versiculos* excerpserat, quantum sibi ad opus suum elaborandum profuerint Luciferi libri, hisce verbis testatus est num. 101. *Longe vero plura antiquæ interpretationis fragmenta nobis subministravit Lucifer Calaritanus in variis, quos conscripsit, libris*, Pro S. Athanasio; De Regibus Apostaticis; De non conveniendo cum hæreticis; De non parcendo in Deum delinquentibus; Quod moriendum sit pro Filio Dei. *Floruit Lucifer circa annum 354. In laudandis Scripturæ verbis sibi satis constat; a Græco textu hodierno vix discrepat. Cum Tertulliano concinit aliquando, interdum cum Augustino & Ambrosio; sed quod quidem ante omnia juvat observare, in Tobiæ & Judith libris, quos variorum ope mss. Codicum & quidem optimæ notæ recuperavimus, tanta est sententiarum Scripturæ, quæ in libris Luciferi occurrunt, convenientia, tanta similitudo, ut nullam pene reperias discrepantiam, & tantum ovum ab ovo non discernas.* Ex quibus id consequitur, Luciferum non de suo e Græcis codicibus in latinam linguam vertisse sacrorum librorum sententias, sed iis usum fuisse latinis versionibus, quæ tunc plurimæ ferebantur in vulgus. Nec aliter sensit Nobilius in Præfatione Latinæ editionis Romanæ Septuaginta Interpretum; *Ita vetus est Itala interpretatio, ut ea non modo S. Augustinus in Speculo, sed Lucifer Caralitanus & S. Ambrosius & S. Cyprianus & alii vetusti Scriptores utantur:* iccirco haud recte scripserit la Cerda cap. 163. Advers. Sacr. Luciferum suo ipsum arbitrio Græca testimonia pro re nata latine interpretatum esse. Ita ad cap. xvii. Deuter. pag. hic 60. *Totum fere*, inquit, *caput ita transfert, ut mirere hominis in transferendo licentiam jam detrahentis, jam addentis, jam immutantis;* cum tamen Italæ veteri interpretationi textus hic apprime respondeat: ita convenit cum illa & textus ex 1. Reg. iv. descriptus pag. hic 68. de quo la Cerda; *Lucifer reddit sic, ita ut nec pes nec caput uni conveniat formæ; tantum servet sententiam:* & ad alterum 1. Reg. xix. pag. 70. *Ita*, subdit, *Lucifer circumvertit, ut difficile sit dicere, quæ pars parti respondeat;* etsi haud aliter hoc testimonium exprimatur in Itala interpretatione, uti & illud 1. Reg. xxvi. pag. hic 73., quod is autumat *paraphrasticus* conversum fuisse a Lucifero in latinum sermo-

monem. Fieri quidem potuit aliquando, ut, qui inter gravissima exsilii incommoda hosce libros scribebat, Lucifer latinis careret codicibus, & aut e memoria multa depromeret Bibliorum testimonia, aut ex Græcis libris illa exscribens latine interpretaretur; nec sacri codices omnino defuerant Lucifero, uti indicant hæc verba Marcellini & Faustini de Eutychio Episcopo Eleutheropolitano, ejusque asseclis in Libello Precum: *Negent, si non hodie apud se sancta mystica vasa, quæ tum impie Lucifero diripuerunt, cum sacris Codicibus possident:* sed tanta Luciferianæ interpretationis convenientia cum veteri Italica, quæ partim in mss. Bibliorum codicibus, partim in libris Latinorum Patrum ad nostram usque ætatem servata fuit, argumento nobis est, Luciferum illam plerumque, ne semper dixerim, esse secutum. At certum præterea est, latinas interpretationes antiquas sacrorum librorum plurimas olim fuisse; nam, ut scribit S. Augustinus in lib. 2. de Doctr. Christ., pro ea, quam quisque sibi habere videbatur græcæ & latinæ linguæ facultatem, simul ac Græcum Codicem nactus erat, interpretationem aggredi audebat: licet recte animadvertat Morinus in Præfat. de Textu Græco & Hebraico sacræ Scripturæ præfixa editioni Parisiensi Septuaginta Interpretum Græco-latinæ ad Romanam expressæ, *quadringentis annis, hoc est ad S. Hieronymum, nullum Catholicum aliter vertere, quam Septuaginta præscripserant, ausum esse. Translationes Catholicæ quotquot fuerunt, fuerunt autem ut testatur Augustinus pæne innumeræ, de Septuaginta editione factæ sunt.* Præ ceteris autem interpretationibus una semper excelluit, quam Augustinus *Italam*, Hieronymus *Vulgatam*, Gregorius M. *Veterem* appellarunt, alii passim Scriptores *Communem*; illamque *Græcæ Septuaginta interpretationi, ex qua latine reddita est, similiorem* ceteris fuisse probat Sabatierius in laudata Præf. part. 1. §. 3. quippe quæ, teste Augustino lib. 2. de Doctr. Christ., *verborum tenacior cum perspicuitate sententiæ*. Hac igitur usum esse Luciferum, hanc præ manibus habuisse eo certius confirmatur, quod sacra testimonia ab eo exscripta *a Græco textu hodierno vix differant*, inquit Sabatierius: idque jam viderat la Cerda ad 1. Reg. XXVI. ex Lucifero: *Et licet ille alicunde transtulerit, vel ex ingenita licentia verterit, maximam partem habet ex Septuaginta vers.* & ad cap. 3. Malach. *Septuaginta Interpretum translationi hæret, & multa addit, quæ divinatione opus est ut intelligas, quod ille dicit ex Scriptura esse;* tum ad 3. Reg. XVIII. pag. hic 75. *Institit Lucifer versioni Septuaginta multis additis, detractis, immutatis, ut solens est*. Verum enimvero neque *addit* Lucifer, nec *detrahit*, nec *immutat*, *ex ingenita licentia*. Versio antiqua latina una primitus fuit; *quamvis*, inquit Sabatierius part. 1. §. 2., *textus primigenii discrepent inter se aliquando lectiones, variisque dissideant verbis, atque sententiis, quamvis variæ in codicibus occurrant discrepantiæ, quæ varias interpretationes a variis elaboratas interpretibus significare videantur;* cum *hæ nimirum discrepantiæ*, ait paullo superius, *plerumque non tam varios interpretes, quam diversos arguant librarios, eosdemque aut oscitantes aut audaciores, qui suo singula arbitratu vel negligentia plurima mutaverunt:* quod etiam Græcæ Septuaginta interpretationi factum esse constat ex scholis Romanæ horum Interpretum editioni a Nobilio subjectis; idque in Novo quoque Testamento deprehendimus ex variis præsertim lectionibus Græcæ editionis Millianæ: unde tamen verendum minime est, *ne dum varias textus primigenii & discrepantes aliquando esse lectiones contendimus, Scripturæ sacræ auctoritas lædatur, nostraque vacillet Fides*, subdit ibidem, & pluribus hoc ipsum probat Sabatierius. Quare cum in Lucifero hujusmodi discrimen sive a Græcis quandoque, sive a Latinis jam editis Bibliis occurrat, quid nobis in suscepta horum librorum editione esset agendum, haud parum hæsimus incerti, dubiique quidnam præstaret. Imprudens Lugdunensium, ceterorumque PP. Bibliothecæ auctorum, qui ad formam nostræ Vulgatæ Luciferi testimonia emendare studuerunt, probandum non erat; inutilis autem laboris fuisset id persequi, quod inceperat la Cerda, ut eadem cum ipsa Vulgata conferremus; nostri autem instituti non erat, interpretis personam agere, neque eas quæstiones aggredi, a quibus abstinere nosmet non potuissemus, si ad Græcum exemplar libuisset expendere & emendare latinam Luciferi interpretationem; ex quo præterea nimia subjectis notis accessio plurium disputationum facta fuisset, & longiores, quam par esset, notationes evasissent fere ad legentium fastidium. Quod sero fortasse animadvertens Gallandius in-

Quid de iis præstitum sit in hac editione.

ceptum proinde sibique propositum opus non absolvit: *Cum vero*, inquit, *Lucifer in suis libris conscribendis integra ferme sacrorum librorum volumina ordinatim percurrat, aliamque versionem Vulgata vetustiorem adhibeat, in id potissimum incubuimus, ut loca utriusque Fœderis, quibus ferme solis contexta sunt scripta Luciferiana, sive cum interpretatione septuagintavirali, sive cum textu Novi Testamenti conferrentur; eo in primis nomine quod antiqua illa versio Latina, ad libros quod attinet veteris Fœderis, ad Septuaginta senum editionem exacta nosceatur*. Sed is promissis non stetit; quæ cum Græca interpretatione contulit, non multa sunt, eruditis tamen animadversionibus ornata; cetera sibi ipsis relicta, ac Græcæ comparationis, & critici judicii nuda penitus prætermisit. Neque Flaminius Nobilius in Romana editione Septuaginta Interpretum multum profuit corrigendis Luciferi testimoniis, quo non raro usus est auctore in scholiis, notisque eidem adjectis editioni; quippe qui, ut recte disserit Sabatierius in part. 3. Præfat. §. 1., cum sibi in animo proposuisset *Vulgatam veterem* ibidem restituere, *Græcum potius exemplar fidi interpretis vice fungendo verbum verbo reddidit; laudatas a SS. Patribus sententias nonnisi eas, quæ Græco exemplari erant consentaneæ, exscripsit, neglectis quæ diffidebant, atque ab ipso Codice Græco erant diversæ: immo pauciores sunt, quas e Patribus Latinis excerpsit;* & *circa Novum Testamentum nil aliud quam textum repræsentat*. Rem itaque tot obseptam difficultatibus uno tandem consilio expediendam duximus; ut nimirum singula sacræ Scripturæ loca a Lucifero descripta cum Itala Interpretatione antiqua componeremus, qualem absolutissimo opere perfectam nobis exhibuit Sabatierius: quod autem in illa a Luciferianis testimoniis differt, in subjectas notas rejicere, siquæ lectiones vel e Græcis vel e Latinis Codicibus, aut e Latinis Patribus a Sabatierio productæ cum Luciferianis consentiunt iis in locis, in quibus apud Luciferum a textu antiquæ Versionis diversæ sunt, eas exscribere, ut Luciferiana Versio aliquo testimonio comprobetur, nec varias itidem a Tiliana editione dictiones omittere satius duximus, quas in ipso Lucifero exhibet idemmet Sabatierius, dum Luciferi testimonia in suum opus importat. Ita nobis multo commodius utiliusque visum est in uno Lucifero exemplar sane luculentissimum *Antiquæ Latinæ Versionis* legentibus offerre, idemque Cotelerii, & Millii, & ipsius Sabatierii ope, quam ex illorum animadversionibus nobis comparavimus, correctum, & ab iis mendis purgatum, quæ facilius cujusquam oculis poterant obversari.

Quædam in Luciferi testimonia a librariis inserta notantur.

Verum nonnulla insunt Luciferi libris, quæ corrigere vitium foret, & scriptoris sententiæ adversarentur, utut vitium in iisdem deprehendatur. Exemplo sit testimonium D. Paulli ad Galat. v. 7. pag. hic 26. *Qui nemini consenseritis, suasio vestra ex Deo est &c.* quod cum Luciferi sententia optime convenit; is etenim scribit, *Cognoscentes vos esse unici Dei Filii hostes, fugimus nefaria consilia vestra, temperantes voci Apostoli: Qui nemini consenseritis, suasio vestra ex Deo est*: probat enim Lucifer hujusmodi testimonio, consilium suum non conveniendi cum hæreticis Arianis e divino instinctu profectum fuisse. At enim in Græcis libris prave descripta erant Apostoli verba, unde in latinam quoque interpretationem mendum irrepsit: *Ortum est autem*, inquit Millius in Proleg. num. 773., *τὸ* nemini consenseritis *ex perperam descriptis Græcis*, *τίς ὑμᾶς ἀνέκοψεν τῇ ἀληθείᾳ; μὴ πείθεσθε*: Quis vos abscidit, *seu* excidit de veritate? ne consenseritis. *Postea factum est ex emendatiori textu*, Qui vos impedivit non obedire? & *prioris lectionis appendicula* ne consenseritis *ab imperito quodam scriba reliquis adjecta est*. Et idem confirmat in notis ad hunc Apostoli locum; quia nimirum librarius scripserit *πείθεσθε* pro *πείθεσθαι*, uti in Græco textu emendato legitur; *τίς ὑμᾶς ἀνέκοψεν τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι*; Suspicatus quidem est Zegerus apud Millium, pericopen hanc *ne consenseritis* ab hæreticis abrasam fuisse e Græcis Codicibus multo ante Hieronymi ætatem; at nullus in ea locus erat fovendi tuendive hæretici erroris; & Hieronymus in hoc Paulli testimonium subdit, illam sibi prætermittendam putasse, *quia nec in Græcis libris, nec in his, qui in Apostolum commentati sunt*, hanc scriptam invenerit. Addit Millius, Luciferum, qui *illud* Nemini consenseritis *ad sequentia pertinere putavit*, inseruisse de suo nomen relativum *qui*, quod tamen legitur in Codice Borneriano apud Sabatierium. Idem esto judicium de commate insequenti, *suasio vestra ex Deo est*, cui deest particula negativa *non*, in Græco *οὐκ*, sci-

scilicet *non est* : & deerat illa quidem Codd. pluribus Græcis, quos Hieronymus legit; at is, teste Millio in locis laudatis, omissam credidit a *simplicioribus quibusdam, qui putantes se deferre Deo, ut persuasio quoque nostra in ejus sit potestate, abstulerunt partem orationis* non, *& sensum contrarium Apostolo reddidere* : unde iterum in Græcum & Latinum exemplar inserendam rectissime censuit. Atque hoc in loco Millium reprehendere liceat, qui ad num. 648. Proleg. afferens ex Clemente Alexandrino hæc verba epistolæ Judæ V. 6. *δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον ἀγρίων ἀγγέλων τετήρηκεν*, *Hæc*, subdit, *ordine præpostero repræsentavit scriba; ἀγρίων perperam pro ἁγίων: poni autem debet ἁγίων ἀγγέλων post ἀϊδίοις, quod totum ex Lucifero Caralitano discimus*. Deinde in notis illi Judæ testimonio adpositis a se ipse dissentit scribens, Luciferum corruptam legisse vocem ἁγίων pro ἀγρίων: integra enim & recta est Luciferi lectio pag. hic 28. *malos* nimirum *angelos vinculis sanctorum angelorum sub tenebris servari*; quæ quidem foret vero dissimilis, si malos angelos a malis itidem angelis constrictos teneri enunciaret; dicitur enim Apocal. xx. 1. Angelus descendisse de cælo habens *clavem abyssi, & catenam magnam in manu sua; qui apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus & satanas, & ligavit eum per annos mille*. Fatendum præterea est, alia etiam in Luciferiana versione inveniri, quæ, licet mendum iis subesse aliqui existiment, non sunt tamen immutanda pro ipsorum sententia, cum constet neque sensum dictionis labefieri, neque alia deesse exempla, quorum testimonio & auctoritate nitantur. Hinc aliquot ex iis huc congessimus, ut legentium probata judicio *Luciferianæ Versionis* integritatem majorem esse demonstrent, quam quæ vel vitium codicum, vel interpretis Latini aut injuriam aut oscitantiam culpantibus eidem a quibusdam tribuatur.

In lib. de Reg. Apost. pag. hic 33. *Peccatum abominatio est*, ex 1. Reg. xv. 23. Cotelerius ad lib. 2. Constit. Apostol. cap. 62. censet librarios inepte *abominatio* pro *ominatio* scripsisse; cum in Septuaginta legatur *ἁμαρτία οἰωνισμά ἐστιν*. Verum Aquila in Hexaplis ex Hebræo vertit, *ἁμαρτία μαντείας παραπικρασμός*, *peccatum vaticinationis irritatio*; & Symmachus; *ἁμαρτία τῆς μαντείας τὸ προσερίζειν*, *peccatum vaticinationis contendere*; & in Hebræo textu legimus, *peccatum divinationis rebellio*. Et, sin minus verba, sensum Luciferianæ versionis exprimit Græca editio Complutensis: *ἐστι παραπικρασμὸς ἀδικία*, *exacerbatio est injustitia*: eum Hebræo autem, & Aquila, & Symmacho illa conveniet, si addas verbum *vaticinationis*, quod facile potuit scribentis calamo excidere.

Ibid. pag. 34. Roboam *viginti annis regnavit in Jerusalem*; 3. Reg. xi. 43. Hunc annorum numerum non exhibent Septuag. sed 3. Reg. xi. *δώδεκα ἔτη ἐβασίλευσεν*, *duodecim annos regnavit*; cap. vero xiv. 21. *ἑπτακαίδεκα ἔτη ἐβασίλευσεν*, *septem & decem annos regnavit*; uti etiam in lib. 2. Paral. xii. 14. & apud Josephum lib. viii. Antiq. cap. 10. *In quo numero annorum regni conveniunt omnes libri*, subdit Nobilius in cap. xiv. lib. 3. Reg. Sed hæc ipsa anuorum diversa ratio Luciferianam versionem quodammodo tuetur.

Ibid. pag. 40. *Scriptum est etiam de Jambre rege &c.* ubi Latinius in nota subjecta corrigit *Zambri* : at *Zambri* dux equitum erat, qui Elam regem Israelis interfecit; huic vero *Amri* suffectus est, uti a Septuaginta appellatur 3. Reg. xvi. 16. & a nostra Vulgata; is autem est *Jambres*, quem Josephus lib. viii. Antiq. cap. 12. Ἀμαρῖνον *Amarinum* vocat, & Codex Vatic. in hoc Josephi loco Ζαμβρίαν, *Zambriam*. Ceterum Sulpicius Severus in lib. 1. Hist. Sacr. hunc regem & *Zambri* & *Jambri* nominat; & primum quidem nomen, uti monet Hieronymus a Prato in nota, præferunt omnes libri editi & mss. in utroque Sulpicii loco; at Vorstius *Jambri* pro *Zambri* substituit; nam licet ille, de quo priore loco scribit Sulpicius, *Zamri*, seu *Zimri* re vera fuerit, alter *Amri*, quem *Zambri* & *Jambri* appellat, apparet tamen Sulpicium per errorem *Zambri principem equitum* cum *Jambri* rege & Achabi patre confudisse, cum dicat: *Sed Zambri ante hunc*, id est *Thamni*, *septem annos & cum eodem duodecim regnavit*; proinde vel *Zambri* semper vel *Jambri* dicere debuit; suamque porro emendationem Vorstius tuetur auctoritate antiquæ editionis Coloniensis, & ms. Drusiani. At Pratensis e contra censet *Jambri* regem primitus *Zambri* dictum fuisse, deinde *vel ex usu pronunciationis temporum superiorum, vel ex litterarum Z & J*

in

in mss. similitudine Jambri *emersisse*. In qua opinione firmatur testimonio Codicis Alexandrini *ad* Septuaginta, in quo semper pro Ἀμβρὶ *Ambri* scriptum apparet Ζαμβρὶ *Zambri*: tum Drusium refellit, quem opinatur non ex aliquo Severiano Codice, sed aut ex ipsa Coloniensi editione, aut ex aliquo libro æreis typis impresso *Jambri* legisse in priore loco Sulpicii, cum ait, *Ceterum in uno codice offendi* Jambri. *Quod* vero, subdit idem Pratensis, *litteram* b *huic nomini inserat noster* Sulpicius, *græcam ille lectionem secutus est, in qua non modo* Zambri *pro* Zamri, *&* Ambri *pro* Amri, *sed &* Mambre *ac* Nembrod *pro* Mamre *&* Nemrod *scribitur*. Zambri *retinet & Vulgata*. Quod de *Jambre* quoque Luciferiano potest affirmari.

Ibid. pag. 41. *Jezabel filiam Basan & Hela regis Sydoniorum*; ex 3. Reg. xvi. quem locum corrigit Latinius ex Vulgata substituens *Ethbaal* pro *Basan & Hela*. Neque sane negandum ita legi etiam in Græco, & apud Josephum lib. viii. Antiq. cap. 3. Jezabelem dici filiam *Ithobali* Ἰθωβάλου; quo nomine hunc regem ipse distinquit etiam in lib. 1. cont. Apionem: & Critici Sacri ad 1. Reg., qui est tertius in Vulgata, cap. xvi. notant sic hoc nomen scribi a Menandro Ephesio in Phœnicicis, auctore Grotio, & inter Acta Tyriorum, nempe Εἰθώβαλον; a Diodoro autem Siculo *Ithobalum*, teste Junio; ut enim Judæi Dei nomen admiscebant suis nominibus, ita idololatræ nomen Baalis: & id confirmat Bochartus in lib. 1. Geogr. Sac. cap. 24. *Ethbaal vel Ithobalus Achabi socer*. Verum non caret aliquo exemplo versio Luciferi; & Sulpicius Severus in lib. 1. Hist. Sacr. Jezabelem *filiam Basæ* dicit *regis ex Sidonr*; quam Sulpitii lectionem Hieronymus a Prato tuetur exemplo Luciferianæ versionis hac nota subjecta: *Sigonius, Hornius, Vorstius* Basæ *aut a Severo perperam positum, aut corruptum asserunt a librariis, &* Ethbaal *pro eo reponendum monent, aut juxta Græcos* Ἰεθεβαάλ, Jethebaal. *Sed si error in eo est, non Severo nec ejus exscriptoribus adscribendus est, cum Lucifer quoque Caralitanus in libro de Regibus Apostaticis legat* Jezabel filiam Basan & Hela regis Sidoniorum.

Ibid. pag. 45. *Nomen matris ejus Ebsibas*; ex 4. Reg. xxi. 1. Clericus apud Cotelerium ad lib. 2. Constit. Apost. cap. 22. legendum hic putat *Epsiba*, vel *Ephsibas*: sed quis certam tueatur hujus nominis notionem? cum ipse idem subdat, legi apud Syncellum ἑψιβαάλ, in Codd. duobus regis *Haphsiba*, in Josepho lib. x. Antiq. cap. 3. non 4. Ἀχιβᾶς, a Ruffino *Echib*. Hebraice quidem *Hepsiba* dicitur; at Septuaginta Ἀψιβά scripsere, uti in Rom. Edit. in quibus tamen Havercampius legit Ἀψιβᾶ. in notis ad laudatum Josephi locum.

In lib. 1. pro S. Athan. pag. 55. *Quare non recte obtulisti? Peccasti, quiesce*; Gen. iv. 8. de quo testimonio quædam in notis monuimus: verum Gallandii opinio probanda non est, cum autumat illud ex verbis Septuaginta contractum esse; nam sensus saltem integræ locutionis cum iisdem convenire deberet, qui ceteroquin ab ipsis omnino differt; & est perspicuum ex ipsis verbis Septuaginta: *Nonne si recte offeras, non autem recte dividas, peccasti? quiesce*.

Ib. pag. 65. hic animadvertimus, errasse cum Latinio Gallandium, cum censuit Luciferum memoria lapsum esse, quia scripserit, *in primo Regnorum libro scriptum: Non glorietur sapiens &c.* Hoc enim testimonium ibidem vere legitur apud Septuaginta cap. 11. ℣. 10.

Ibid. pag. 68. *Ipse judicabat viginti annis*; 1. Reg. iv. 18. Ita & Septuaginta de Heli scripserunt; καὶ αὐτὸς ἔκρινεν τὸν Ἰσραὴλ εἴκοσιν ἔτη. Quam annorum rationem sa in iisdem legisse testatur Eusebius in Chron. & ipsa eorum verba exscribit Chrysost. in lib. 3. advers. oppugnat. vitæ monast. quibuscum consentit Sulpicius Severus in lib. 7. Hist. Sacr. affirmans Heli *per annos* xx. *sacerdotium administrasse*; ubi hæc subdit Hieronymus a Prato; *Secutus est Sulpicius codices Græcos, seu verius antiquam Vulgatam latinam, quæ ex ipsis erat expressa. Sic Hilarion sæpe laudatus*; Judicavit Heli Sacerdos annis xx. *Hebræi tamen codices, quos secutus est Eusebius in Chron. & Præpar. Evang. lib. x. cap. 14. Heli quadraginta annos assignant, quomodo habet etiam Vulgata nostra, nec non aliqui Græci codices sed corrupti. Romana enim editio*, id est Septuaginta, *& Alexandrinus Codex retinent antiquam & sinceram Septuaginta Interpretum lectionem*. Josephus in lib. v. Antiq. cap. xi. *annos* & ipse præfert *quadraginta*.

Ibid. pag. 69. ad cap. v. 6. lib. 1. Reg. hæc notat Gallandius; *Cum Latinio viro erudito*

dito expungenda verba, ebullivit illis mures, *ex superioribus huc importuno immissa, legendumque*, & percussit eos in sedibus eorum, *ut Septuaginta*. Sed id non affirmandum ita facile. Monet Montfauconius in notis ad Hexapla in hunc locum; *in editione τῶν O. hæc confusa esse*. Hebr. enim ℣. 6. habet, *& percussit eos in altis locis;* Aquil. *& percussit eos in sedibus;* Symm. *& percussit eos in occultis;* Vulg. *& percussit in secretiore parte natium:* quæ Septuaginta non habent ℣. 6. Postea sequuntur verba Septuaginta, *& induxit eis, & efferbuit eis in navibus, & medium regionis ejus expullularunt mures;* ubi in Lucifero, *induxit illis mures*. At ℣. 9. Septuaginta, *& percussit eos in sedibus eorum;* Hebr. *& absconditi erant eis loci alti;* Aquil. *circumsolutæ sunt eorum sedes;* Symm. *in abscondita* scilicet *percussit;* Vulg. *& computrescebant prominentes extales eorum:* hic autem Lucifer, *& ebullivit illis mures in sedibus, & fecerunt sibi Gethæi sedes pelliceas;* quæ inter se se cohærere magis videntur. Septuaginta vero habent solummodo *sedes*, & Theodor. *sedes aureas:* quæ profecto indicant, haud minus in ceteras, quam in Luciferianam Versionem potuisse mendum irrepere.

Ibid. pag. 71. *Et occidit illa die trecentos quinque viros*; ex 1. Reg. XXII. 18. Hoc *admiror scriptum a Lucifero*, inquit la Cerda, *cum Vulgatus dicat*, & trucidavit in illa die octoginta quinque viros; *fortasso sumpsit a Josepho, qui tamen ait occisos trecentos* octoginta quinque; *locutos suspicor de omni cognatione Abimelech*. Re quidem vera Josephus in lib. VI. Antiq. cap. 12. hæc perhibet: *Saul Doeco Syro cædem imperat: atque ille assumptis sibi facinorosis aliquot sui similibus Achimelechum ejusque cognationem omnem occidit; erant autem universi circiter trecenti octoginta quinque*. Sed numerum hunc aliter exhibent Codices nonnulli in notis ad Josephum ex editione Havercampii; Vatic. ἦσαν δ' οἱ πάντες πέντε καὶ ὀγδοήκοντα, *Omnes autem erant octoginta quinque*. Busbeq. ὡς πεντακόσιοι καὶ τριάκοντα, *quasi quingenti & triginta*. Henneberg. ὡς πέντε καὶ τριακόσιοι, πεντήκοντα καὶ τριάκοντα: *quasi quinque supra trecentos, quinquaginta* (forte πεντακόσιοι *quingenti*) *& triginta*. Theodoretus autem hos enumerat πεντήκοντα καὶ τριακοσίους, *trecentos & quinquaginta;* Epiphanio, & Zonaræ sunt ὡς πέντε καὶ τριακόσιοι, *quasi trecenti quinque;* Septuaginta vero & ipsi cum Lucifero τριακοσίους καὶ πέντε dicunt occisos fuisse: quæ satis pro Luciferi interpretatione.

Ibid. pag. 72. *Introivit Saul ad sellam*; 1. Reg. XXIV. 4. quo in loco hæc animadvertit la Cerda: *Vulgatus inquit*, ut purgaret ventrem, *qua locutione usus est Cornelius Celsus. Vatablus habet*, ad tegendum pedes; tegere pedes *idem est* ac purgare ventrem, *de qua locutione agit Drusius*. Porro vide, quam variæ sint unius sensus locutiones: Hebr. *Et ingressus est Saul ad tegendum pedes suos*. Septuaginta: καὶ εἰσῆλθε παρασκευάσασθαι, *& intravit ad provocandum;* ubi Theodoretus ἀποσκευάσασθαι *ad deponendum*, subdens: *Septuaginta honeste sunt interpretati: Aquila autem id manifestius dixit; inquit enim* εἰσῆλθε ἀποκενῶσαι, introivit ad exinaniendum. Et Henricus Stephanus in Thes. linguæ Græcæ suspicatur Septuaginta Interpretes primitus scripsisse ἀποσκευάσασθαι: at in Cod. Reg. legitur κενῶσαι ex Aquila, uti legerat & Procopius. Alius Interpres in Cod. Reg. σεμνῶς ἄγειν, *honeste agere;* & in Coislin. διευθῦναι, ἀποκενῶσαι, τοὺς πόδας αὐτοῦ, ἀποπατῆσαι, *ad dirigendum, evacuandum pedes suos, egerendum:* quæ interpretatio *videtur ex pluribus in unam coaluisse*, ait Montfauconius in Hexaplis; *omnes tamen Josephi interpretationem adjiciunt*, quam Nobilius retulit hisce verbis; τὰς φυσικὰς ἐκκρίσεις ποιήσασθαι, *ad faciendum naturales excretiones*. Verum in Edit. Havercamp. lib. VI. Antiq. cap. 12. ita legimus; ἐπειγόμενος οὖν ὑπὸ τῆς κατὰ φύσιν εἴσεισιν εἰς αὐτὸ μόνος, *Itaque stimulatus ad requisita naturæ intravit in eam* (speluncam) *solus*. Fallitur autem Hieronymus de Prato scribens in notis ad Sulpicium Severum lib. 1. Hist. Sacr., quod Græcum verbum παρασκευάσασθαι *Severus, aut potius latinus interpres antiquissimus verterit* corpus reficere *ex Septuaginta;* hanc enim interpretationem non affert Sabatierius in Itala Versione; & Sulpicius non sacræ Scripturæ verba, sed sententiam sequitur, & res gestas suo prorsus stilo suisque phrasibus latine enarrat; de Saule autem hæc ille: *Saul nesciens in primo speluncæ aditu reficiendi corporis gratia successerat*.

Ibid. *Venit ad greges ovium, quæ &c.* notat Tilius corrigendum *qui*, id est *gre-*

ges;

ges; sed relativum hoc potest ad alterutrum antecedens referri, & præter Luciferianum exemplar Latina Septuaginta interpretatio eamdem retinet dictionem in Edit. Rom. *Venit ad greges pecorum, quæ &c.*

Ibid. pag. 75. *Claudicatis sensu vestro:* hanc quoque interpretationem ex 3. Reg. XVIII. 21. in dubium revocat Cotelerius ad lib. VII. Constit. Apost. cap. 1. suspicans, interpretem legisse in Græco ἐννοίαις *cogitationibus* pro ἰγνύαις *poplitibus*, sed neutrum legit; nam voci huic *sensu* singulari in numero respondet vox ἐννοίᾳ; neque advertit Cotelerius Græcum nomen ἰγνύα, quo utuntur Septuaginta, apud Hesychium in Lexico significare *animum, aut anteriorem genu partem;* ἰγνύα ψυχή, ἢ τὸ τοῦ γόνατος ὄπισθεν μέρος. Et recte pro sententia nostra Heinsius hæc subjicit Hesychii testimonio; *Quid commune hæc habent duo* ψυχὴ καὶ τὸ γόνυ? *aut quis hæc intelliget? nisi sciat alludi ad nobilissimum locum 3. Reg.* XVIII. 21. ἕως πότε ὑμεῖς χωλανεῖτε ἐπ' ἀμφοτέραις ταῖς ἰγνύαις, *proverbialiter; cum Hebræa vox* hoc in loco *designet* cogitationes, *quidam ex Interpretibus reddiderunt,* ἕως πότε χωλανεῖτε τῇ ψυχῇ; *Chaldæus vertit* sectas *aut* studia *aut* partes, *ut Syrus & Arabs*. Legunt nonnulli in Hesychio ψύα *poples*, quos affert Albertus in notis ad hunc Hesychii locum subdens, *sed placet elegans Heinsii sententia. Propius accedit Lucifer Caralitanus*, usque quo claudicatis sensu vestro? *unde pro* ἰγνύαις *eum* ἐννοίαις *legisse conjicit clariss. L. Bos; sed Hesychius isti favet expositioni*. Julius Pollux in lib. v. Onom. cap. 3. ἰγνύην scribit *poplitem* intelligens, & ἰγνύας ac ἰγνύαν exprimunt codices varii; in lib. vero II. cap. 4. ἰγνύα & ἰγνύς legitur, tum ἰγνύη, quam *posteriorem popliti oppositam concavitatem* esse, id est *suffragiuem* affirmat: hinc vetus Irenæi interpres lib. III. cap. 6. *Quousque claudicabitis in ambabus suffraginibus?* & Septuaginta: *Usquequo claudicabitis in ambobus poplitibus?* at Luciferi interpres Græcum nomen ἰγνύα recte pro *animo animive sensu* intellexit, & Hebraico textui propius, ut diximus, accessit; est enim hujusmodi; *usquequo vos claudicantes super duas cogitationes?* cujus sensum exhibet etiam Symmachus; ἕως πότε χωλανεῖτε ἐπὶ δύσιν ἀμφιβόλοις; *usquequo vos claudicatis super duo dubia?* tum Vulgata nostra, *Usquequo claudicatis in duas partes?* unde perspicias velim, Cotelerii & ante hunc Nobilii in Luciferum censuram nihili habendam esse.

Ibid. pag. 82. *In viis patris sui primis;* ex 2. Paral. XVII. 3. quem locum corrigit Latinius in nota, pro *primis* subjiciens *David*, ut est in Vulgata. Verum Luciferianus interpres recte scripsit *in viis primis patris sui;* quippe in 2. Paralip. XIV. 2. legatur, Asam Josaphat patrem sub initia regni sui *fecisse bonum & rectum coram Domino Deo suo;* & is postea dicitur defecisse e recto virtutis tramite cap. XVI. Hinc & Septuaginta: *Ambulavit in viis patris sui primis;* & Theodoretus eos videtur secutus cum pro *primis* scripserit κατ' ἀρχάς, *ab initio*. Affirmat tamen Nobilius in libris plerisque inesse hanc dictionem ἐν ὁδοῖς Δαβὶδ, *in viis David*. Apud Criticos Sacros in Tom. 3. Synops. utraque lectio retinetur, *in viis David patris sui primis*, ante scilicet quam David peccaret; vel *in viis David, patris sui primis*, quæ nimirum *primæ viæ* fuerunt Asæ patris sui.

Ibid. denique pag. 103. pro verbo *defendam*, quod legitur Soph. 1. 12. *Defendam super viros*, subjecit Latinius *ulciscar* ex Vulgata. Animadvertunt tamen critici viri verbum *defendere* optime a Latinis pro *repellere*, atque *arcere* ea, quæ nocent, solitum adhiberi. Cæsar in lib. 1. de bel. civ. cap. 7. cum se conquestum fuisse dixisset de injuriis ac vi tum sibi, tum tribunitiæ potestati illatis, subdit, clamasse milites, se se paratos esse *Imperatoris sui Tribunorumque plebis injurias defendere*, id est *propulsare*, quod idem ac *ulcisci* significat apud Passeratium. Hanc significationem pluribus tuetur Heinsius in notis ad Ovid. Heroid. v. vers. 16. & Oudendorpius ad lib. VIII. Cæsaris de bel. Gall. cap. 9. Quare interpres Luciferi latinum verbum *defendere* recto sensu adhibuit; quamvis obscura inde reddatur locutio, cum addendum id fuisset, de quo ulturus erat Deus, de illato scilicet sibi contemtu, & irrogata injuria. Hactenus satis de Luciferiana Interpretatione.

§. II.

§. II.

Animadversio Theologica in nonnullas Luciferi locutiones.

INstituti nostri ratio postulat, ut hanc quoque tractationem minime prætereamus, cum ad illustranda Luciferi opera & propositum sibi in iis consilium declarandum maxime sit necessaria. Diversi quidem librorum suorum tituli sunt; id tamen in iis unice contendit, ut gesta a se & a Catholicis Episcopis in Concilio Mediolanensi anni 355. tueatur, tum ut Constantio Imperatori facinora exprobret, quæ adversus Catholicos inique jusserat patrari, quo Ariana hæresis contagione sua late diffusa in universum orbem impune grassaretur, demum ut sectæ hujus errores scriptis etiam libris exsecrari se palam omnibus significaret. Verum hoc postremum non ita persequitur, ut disputationes instituat, quæ tum & in Conciliis & a ceteris Patribus fuse tractabantur. Fatetur Lucifer Catholicum dogma de Trinitate, singula capita, quæ in contentionem pertrahebant Ariani, tuetur, objectos singulis errores detestatur, tum Constantium, cui libros hosce inscripsit, ad illos ejurandos & Catholicam Fidem amplectendam sæpe graviterque adhortatur. At animadvertimus, Luciferum in Arianum præcipue dogma, quale ab impio auctore excogitatum fuit & productum, vehementius insurgere; cum de tot, tamque dissimilibus sectis, in quas Ariana hæresis statim fere ab initio partita ac divisa fuit, cujusmodi erant Eusebiana, Eunomiana, Acaciana, & in primis Semiariana, vix quidquam agere videatur; si Pneumatomachos excipias, de quibus postea erit differendum. Nefariam Arii doctrinam paucis complectitur Petavius in lib. 1. de Trinit. cap. 8. ex ipsis Arii verbis excerptam, quæ in sua Thalia apud Athanas. in lib. de Synod. & in suis litteris ad Alexandrum Alexandrinum ac Eusebium Nicomediensem Episcopos legitur expressa. Hinc quo Luciferi locutiones planius intimiusque dignoscantur, ut Arianæ hæresi prorsus objectæ, hæc de doctrina Arii sunt exscribenda: *Deum* scilicet *Patrem ex æterno Deum fuisse*, Arius docebat, *non vero ex æterno Patrem, qui Filium postea produxit ex nihilo, non natura, sed gratia & adoptione Filium; unde nec verus Filius, nec verus Deus, nisi titulo tenus ac participatione, sed creatura, ceteris tamen præstantior, qua veluti administra uteretur Deus ad res ceteras condendas*. Hæc impia Arii & germana professio Fidei, cui proinde Lucifer has sæpe locutiones opponit, quod *Pater verus sit Pater ab æterno, & verum habeat Filium*, quod *Filius sit verus Filius & verus Deus*, & quod *una sit æternitas Patris & Filii*, aliasque similes de *bonitate, potentia, majestate eadem Patris & Filii*; atque vulgatas illas Arianorum formulas, *Filius ex nihilo est, fuit tempus quando non erat, factus est ex non exstantibus*, & *adoptivus est Filius*, sæpissime exprobrat Constantio, & graviter exsecratur: quæ, cum in ceteris libris, crebrius tamen in libro *de non parcendo in Deum delinquentibus* obversantur, ubi etiam Nicænum Symbolum integrum is exscripsit. Arius præterea *Filium mutabilem esse* natura aperte docuit, *& in malum natura proclivem, sed ex omnibus creaturis ideo exemtum, quia Deus ejus in bono firmitatem constantiamque præsciverit*; quod ex Arii scriptis affirmat Athanasius sub initium Orat. 2. contra Arian.; *ut omnes ex natura sua, ita quoque ipsum Verbum mutabilitati obnoxium esse, ac in libero ejus arbitrio fuisse, quamdiu velit, bonum permanere; ejusque voluntatem nostro more mutari potuisse, cum fuerit mutabilis natura; eaque de caussa cum Deus præcognosceret eum bonum futurum, anticipando illi hanc gloriam dedisse, quam homo postmodum ex virtute mereretur, & quasi jam tum opera ejus exstarent, quæ providebantur a Deo, talem eum jam statim in præsentia voluit fieri*: & idem testatur Alexander Episcopus in sua epistola ad Catholicos, ubi Arium ejusque asseclas impietatis convictos, præterea interrogatos fuisse scribit, εἰ δύναται ὁ τοῦ θεοῦ λόγος τραπῆναι ὡς ὁ διάβολος ἐτράπη· καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν εἰπεῖν, ναὶ δύναται· τρεπτὸς γὰρ φύσεώς ἐστι, γενητὸς καὶ τρεπτὸς ὑπάρχων: id est, *si Dei Verbum mutari potest, sicut diabolus mutatus est: & veriti non sunt dicere; Utique potest; mutabilis enim est natura, creatus & convertibilis existens*: quo in loco recte censet Valesius legendum esse γενητὸς pro vocabulo γεννητὸς, uti & nos scripsimus, ut-

Lucifer purum Arii dogma præcipue infectatur.

c que

que legitur, inquit, *apud Gelasium Cyzicenum; neque aliter legit Epiphanius; vertit enim;* Factus, *ajunt*, & convertibilis est; γεννητὸς autem catholicum habet sensum, de quo Petavius in lib, v, cap. I, *Quod autem sequitur*, addit Valesius, ἢ τρεπτὸς, *melius legitur in Gelasio* ἢ κτιστὸς, quam scripturam in *versione mea sum secutus*. Hisce autem immorati sumus, ut Theophili Alethini censuram in Petavium notaremus ad cap. VIII, num, I. lib. I. de Trinit., qui dicit *Verbi mutabilitatem* ab Ario negatam fuisse in sua epistola *ad Alexandrum* Episcopum, *quæ est apud Epiphanium hær.* LXIX, *ubi Filium diserte dicit* ἄτρεπτον ἢ ἀναλλοίωτον, ejusmodi ut neque converti neque mutari possit, *Idem etiam legere est in epistola ad Eusebium Nicomediensem, quæ exstat in Hist. Eccl, Theodor, lib. I, cap, 5.* Non erat autem cur Theophilus iste Arium hac in parte tueretur, cujus quot erant verba seu scripta seu ore prolata, totidem fuere cavillationes, quibus sententiam suam fraudulenter tegebat, idipsum modo negans, modo affirmans, modo fucata verborum specie simulans, dissimulansque, ut ex Eccl, Hist, perspicue apparet, Verum Lucifer, cui Ariana impietas erat plane perspecta, catholicam veritatem adversus hæreticum palam profitetur in lib. I. pro S. Athan, pag, 98. *Non enim quia dixit* Apostolus, Semetipsum exinanivit formam servi accipiens, *Deus Dei unicus Filius aliud fieri potuit ex illo quod est incorruptibilis, inenarrabilis, immutabilis, cum sit semper in eo statu æternæ magnitudinis manens, in quo sit manens & ejus Pater:* *inenarrabilem* vero dicit Filium, ut alteram Arii blasphemiam damnet, qui in lib. Thal. apud Athan. de Syn. Deum Patrem solum *ineffabilem & indicibilem* esse docuit: *Filio Deus ineffabilis est; est enim sibi quod est; hoc est indicibilis. Impossibile est enim ei investigare Patrem, qualis in se est, quoniam ipse Filius suam ipsius substantiam ignorat;* eamdemque sententiam repetit Lucifer pag. 108. hisce verbis; *Quid aliud astruit gloriosæ Ecclesiæ fides, nisi quia sit Dei unicus Filius immutabilis, inconvertibilis, inæstimabilis, immensus, æternus, sicuti sit & cujus sit Filius?* Verum Arianæ hæreseos caput in eo situm erat, ut uno verbo Filium *consubstantialem* esse Patri negaret; quod in sua Thalia aperte scripserat Arius, quasi animo præsentiret, quanta hujus vocabuli vis futura postea esset, & efficax sensus, & firma auctoritas ad tuendam Verbi Divinitatem; οὐδὲ γὰρ ἐστιν ἴσος, ἀλλ᾽ οὐδὲ ὁμοούσιος αὐτῷ, *neque enim* Filius *est æqualis, sed neque illi*, id est Patri, *consubstantialis:* quare Lucifer & in lib, *de non parc. in Deum delinq.*, & in altero, cui titulus *Moriendum esse &c.* ὁμοούσιον vocem, & *perfectam Filii cum Patre æqualitatem* defendit; quod in aliis libris quandoque præstat, & quæ Dei Patris sunt divinæ proprietates, quatenus Deus est, eas & Filio tribuendas affirmat,

De vocabulo ὁμοιούσιον, & ejus significatione, ac usu.

In lib. I. pro S. Athan. animadvertimus ὁμοιούσιον quoque vocabulum a Lucifero adhibitum esse, quod *substantiæ similitudinem in Filio ad Patrem* significat, & a Catholicis catholico sensu usurpatum quandoque fuit, cum *perfectam similitudinem & æqualitatem Filii cum Patre* eo vocabulo intelligebant: quare Lucifer ait *similem atque æqualem esse Patri Filium*. Sed Hilarius Pictaviensis in responsis apologeticis pro libro suo de Synodis testatur, se invitum *homoeusii* mentionem habere, hujusque vocis vim a se fuisse declarandam, quia Lucifer *similitudinem Filii ad Patrem prædicabat:* quæ verba explicationem aliquanto uberiorem postulant, quam in nota Luciferiano testimonio subjecta præstiterimus. Hilarius librum de Synodis scripserat eo circiter tempore, quod intercessit inter mensem Augustum an. 358. & mensem Majum an. 359. uti monuerunt Monachi Maurini in Præfat. ad librum eumdem num. I. eoque consilio hanc operam aggressus est, ut Galliarum Episcopis, a quibus rogatus fuerat, suam sententiam exponeret de Formulis Fidei editis in Oriente, & de vocibus, dictisque, in quibus explicandis inter se dissentiebant Orientales Episcopi, ut catholicum dogma adversus Arianam hæresim clare tutoque iisdem declararetur: iccirco ὁμοούσιον & ὁμοιούσιον vocabula in eo præsertim expendens, quinam sit utriusque vocis rectus sensus, quæ vera & catholica interpretatio, pluribus ostendit. Hujusmodi tamen liber Hilarium in invidiam & suspicionem apud quosdam adduxerat, in primis apud Luciferum, cui hæc Hilarii verba videntur minus probata fuisse; *Exposita unius substantiæ, quæ græce* homoousion *dicitur, & similis substantiæ, quæ* homoeusion *appellatur, fideli & pia intelligentia &c.* quasi contenderet Lucifer, non *piam* solummodo, sed vere catholicam esse *homoeusii* signifi-

fi-

ficationem, quam Hilarius protulerat, nec *similis* alteri quispiam esse posset natura, qui non esset etiam *æqualis*, ut ipse Hilarius intelligere se fatebatur in eodem libro: *Testor Deum cæli & terræ, me cum neutrum audissem, semper tamen utrumque sensisse, quod per* homousion homoeusion *oportet intelligi: id est nihil simile sibi secundum naturam esse posse, nisi quod esset ex eadem natura.* Itaque Hilarius in *apologeticis ad Reprehensores libri de Synodis responsis* hæc ad Luciferum scribit: *Non puto quemquam admonendum in hoc loco, ut expendat, quare dixerim* similis substantiæ piam intelligentiam, *nisi quia intelligerem &* impiam; *& icirco* similem, *non solum* æqualem, *sed etiam* eamdem *dixisse, ut neque* similitudinem, *quam tu frater Lucifer prædicari volueras, improbarem, & tamen solam* piam *esse* similitudinis intelligentiam *admonerem*, quæ unitatem substantiæ *prædicaret:* noverat enim Hilarius quibus ambiguitatibus subesset vocabulum *homoeusii*, neque esse illud probandum affirmabat, nisi *similitudinis* nomine *perfectæ substantiæ æqualitas* significaretur; quo tamen confidentius utebatur Lucifer, ut ejusdem quoque vocabuli communione allecti libentius se se conjungerent Catholicis ii, qui Ariani erroris impietatem detegere jam cœperant, & ab hæreticorum societate semet disjungere avebant, nisi obscura & confusa vocum ambage irretiti fuissent, quas de natura & substantia Verbi Divini pro cujusque sensu & libera interpretatione usurpari in vulgus audiebant. Ajebat præterea Hilarius, *homœusii* vocem non esse iccirco rejiciendam, quia plures essent, qui illius significatione abuterentur; nam & *homousii* vocabulum *vitiose* interpretabantur non pauci, licet Nicæni Concilii auctoritas illius & sensum & usum comprobasset; neque indictum de *homœusio* silentium quidquam obesse poterat catholicæ ejusdem vocis interpretationi, quippe etiam de *homousio* tacendum decreverat Synodus Sirmiensis anni 357. *Sed forte*, inquit Hilarius, *dicetur mihi: Aliqui hodie ex his, qui tum Synodo*, id est Nicænæ, *interfuerunt* (Osium nimirum indicat, qui silentium vocabuli *homousion* in Concilio Sirmiensi probavit), *tacendum de* homousio *esse decreverunt. Et ego invitus licet respondebo dicenti: Numquid non & ipsi tacendum de* homœusio *esse constituerunt? Oro vos ne quisquam alius ex his præter senem Osium, & illum nimium sui sepulcri amantem reperiatur, qui tacendum esse existimet de utroque. Et quo tandem in tantis hæreticorum furoribus recidemus, si non dum utrumque recipimus, utrumque retinemus? Non enim videri potest impie dici, ut quia neutrum scriptum reperiatur, aut neutrum confitendum esse, aut utrumque.* At Lucifero fortasse non placuit instituta inter vocem utramque comparatio; longe enim dispar erat utriusque ratio: *homousion* sanctissimo Oecumenici Concilii testimonio erat innixum, nullam hujusmodi auctoritatem *homœusion* præseferebat; illud certa erat Catholicorum tessera, quamvis nonnulli in pravum sensum illius explicationem torquerent; hoc hæreticorum hominum nota, qui, cum ab Arianis secessionem fecissent, Semiariani inde dicti fuerant, quia & *homœusion* rejiciebant, & *imperfectæ similitudinis* sensu docebant Filium esse solummodo *homœusion* Patri. Respondet igitur Hilarius in Apologet. *Satis absolute, Domine frater Lucifer, cognosci poterit, invitum me* homœusii *mentionem habere. Sed quia tu similitudinem Filii ad Patrem prædicabas, demonstratio ejus a me fuit exponenda sine vitio.* Unde liquet, Luciferum ita *homoeusii* vocem admittendam concessisse, ut catholico sensu intelligeretur permissa; Hilarius vero, ut omnes vocum tollerentur ambages, & ejusdem vocabuli communio ejusdem quoque Fidei societatem pareret & dissentientium animorum concordiam, longiori disputatione demonstrat, quæ prava esset, quæ recta vocis utriusque significatio, ac licet invitus *homoeusii* quoque usum suo ipse assensu, suoque testimonio confirmat, ne quidquam veræ Fidei stabiliendæ, & revocandæ paci in Ecclesiam posset obesse: ita quod Lucifer simplici quadam animi confidentia probabat, Hilarius doctis quoque argumentis atque rationibus fulsit, Neque levis est conjectura inde deducta, Luciferum, qui post Hilarii librum de Synodis, suos ipse pro S. Athanasio composuit, illius doctrina & monitis adductum *similis* vocem cum vocabulo *æqualis* conjunxisse in laudato superius testimonio, quo clarior fieret & mentis sententia & vocis significatio.

Ceterum non desunt Lucifero locutiones aliæ, eæque gravissimæ, quæ Ariano errori adversantur perspicue, quas inter vim habet maximam *unius Deitatis* confessio, qua sæpissime usus est, ut quavis ex parte impiam hæresim oppugnaret. Cum enim Arius

De una deitate Patris & Filii sententia ex Lucifero.

alienum externumque, quantum ad substantiam attinet, Patrem a Filio esse doceret, inde sequebatur utriusque naturas penitus esse dissimiles, & invicem a se se disjunctas; & tamen, quo erat ingenio ad fallendum vaferrimo, in epistola ad Alexandrum Episcopum scripta, quæ legitur & apud Athanas. in lib. de Synod., & apud Hilarium in lib. IV. de Trinit., ait se iccirco non divisisse *μονάδα* in *Divinitate*, quemadmodum Sabellius diviserat, licet unum idemque esse Patrem cum Filio asseruerit. At hæreticus homo vocabulum illud ea significatione usurpabat, qua *singularitas* intelligitur, & perfectam Divinitatem uni Patri *singularem* tribuebat; hinc *unionis* notio, ita enim vocabulum *μονάδα* vertit Hilarius, eam *unionem* indicat, quæ omnem unius cum alio communionem respuit: Arius autem ideo arguebat Sabellium, inquit Petavius in lib. VIII. cap. 8 num. 7. *quod μονάδα divisisset, quatenus diversas personas, id est qualitates & functiones, eamdem hypostasim obiisse censebat: ut idem & unus modo pro Patre, modo pro Filio se gesserit.* Ubi advertendum est, Editores Opp. D. Hilarii sensum Arianæ locutionis non esse assecutos, cum in nota huic loco subjecta apud Hilarium Tom. I. lib. IV. de Trinit. num. 12. ajunt, *Sabellium in Incarnatione unionem divisisse, hoc est in Christo personarum dualitatem invexisse*. At iidem postea in lib. VI. num. 11. aliter illum de Sabellio locum interpretati sunt ad hæc Hilarii verba, *cujus unionis divisio eumdem Deum divisit in Virgine*, id est Sabellius; subjiciunt enim, *Cum unio ad personas referri soleat, hoc per se sonat, personam in Christo non fuisse singularem, ut explicuimus pag.* 80. scilicet ad num. 12. lib. IV. *Sic tamen potius intelligendum videtur, ut Sabellius unionem in Virgine diviserit, quatenus post susceptam in ea carnem eidem Deo Patris ac Filii nomina adscribere cœperit, nominum augens numerum non personarum:* quæ cum Petavio quodammodo cohærent, licet hæc nomina *Patris* & *Filii* non in Incarnatione primo distinxerit Sabellius, sed ipsa Filii a Patre diversa munera diversasque actiones, nec vocabulum *unio* hic possit ad personas referri, cum ex Ariano sensu, uti monuimus, *singularitatem* proprie significet, & Græcam vocem *μονάδα*, quam Hilarius *unionem* interpretatur, *unitatem*, seu clarius ad vim vocis exprimendam *unicitatem*, alii recte & vere interpretati sint; quod enim a Latinis *unio*, a Græcis *ἕνωσις* dicitur. Neque probandum præterea est, quod ajunt, Sabellium *in Christo personarum dualitatem invexisse;* quippe, ut Epiphanius perhibet hær. 62., hæreticus iste dicebat, *Filium emissum* fuisse a Patre in hominem *tamquam radium divinitatis, qui omnia illa perfecit, quæ ad redemtionem humani generis attinebant;* veram autem *ἐνανθρώπησιν* seu *Incarnationem* non agnovit, sed meram *ἐνέργειαν, & operationem divinitatis in homine Christo*, inquit Petavius in lib. I. de Incarn. cap. 3. num. 7. Nam quod *persona Patris* hominem assumserit, & Pater in homine passus sit, unde *Patripassiani* exorti, hæc propria Noeti & Noetianorum hæresis fuit, de qua Epiph. hæres. 57. Quin & in nota paullo superiore ad hæc verba Hilarii lib. VI. de Trin. num. 11., *Volentes Ariani nihil inter Patrem & Filium esse unum, divisæ a Sabellio unionis crimen exprobrant*, iidem perperam scripsere, *propriam atque omnibus notam in hoc fuisse Sabellii hæresim, quod unionem in Deo prædicaret; at quod unionem in Christo divideret minus innotuisse: hoc autem fraudulenter, non illud expressit* Arius; *ut Catholicos unionem in Deo detestantes, & distinctarum personarum in natura æqualitatem profitentes cum Sabellio pariter damnaret;* nam ut calliditate & fuco verborum unice se tueretur Arius, suamque impietatem, id solum objecto Sabellianæ hæresis dogmate intendebat, ut fraudulento *μονάδος* vocabulo *unitas Divinitatis* a se videretur affirmari, quam a Sabellio dividi jactabat, quia hic *in individua quidem substantia eamdem Patris Divinitatem* ei tribuebat, qui *Filius* in sacris libris vocatur; quod Arius omnino negabat. Itaque Arianæ *monadis* sensus hic erat, ut *Patrem unum* esse *Deum* diceret *natura & essentia*, *Filium* vero, qui a Patre *alienus*, *Divinitatem* adeptum esse *solo nomine*, & quadam *dignitatis participatione*: hinc versipellis hæreticus *unum Deum* non negabat, Filio sejuncto a Divinitate Patris, & negabat *unum Deum*, cum duos quodammodo Deos alterum *essentia*, alterum *gratia* obtrudebat. Huc igitur spectant Luciferi locutiones, quibus *unam habere Patrem & unicum ejus Filium Deitatem*, *unam vindicari* a Catholicis *Divinitatem Patri & unico ejus Filio*, *defendi quod una Divinitas sit Patris & unici ejus Filii*, *unam Deitatem possidere Patrem & Filium*, passim affirmat in

suis

suis libris, ac in iisdem repetitas sæpissime leges: *Divinitatem* enim, quam Arius *unam* esse quidem, at *in Patre* solummodo ajebat, *unam & eamdem esse in Patre & Filio* declarant ea verba, & hinc *unam esse & eamdem utriusque naturam*. Hisce Luciferi testimoniis usus est etiam Petavius in lib. IV. cap. 14. ut *divinæ essentiæ singularitatem* ex Latinis Patribus comprobaret: *Lucifer Calaritanus æqualis Hilarii non semel* unam *esse* deitatem *affirmat* Patris & Filii, *&* perfectam esse divinam Trinitatem, & unam habere substantiam, *lib. de non parc. in Deum delinq. & Moriendum esse pro Filio Dei*. Porro hujusce vocabuli *Deitas* tanta vis est, ut, quod Petavius advertit in lib. VIII. cap. 8. num. 7. plures e Patribus *Deitatem*, seu *Divinitatem* μονάδα esse, id est *unitatem*, eamque perfectissimam, qualis est numerica, defendant; quorum testimonia is exhibet in lib. XIV. cap. 13. num. 5. Sic *una Deitas* idem sonat ac *unitas Divinitatis*, quæ cum sit propria naturæ, & *unitatem* indicat *essentiæ*; id quod Lucifer magis ἐνεργητικῶς expressit in lib. de non parc. in Deum delinq. cum scribat, *credere Christianos quod una sit æternitas Patris & Filii, quia una est Dealitas*. Atque hic non est silentio prætereundum, quod nobis excidit, cum in lib. de non conven. cum hæret. pag. 16. ad hæc Luciferi verba *de Dei consilio*, quæ antea in editione Tiliana legebantur, notavimus ex Latinio & Cod. Vatic. esse legendum *de Dei Filio*, sive ut idem Codex, *de unico Dei Filio*: recta enim, & vera, eaque apprime efficax est illa locutio *de Dei consilio* ad tuendum contra Arianas fraudes catholicam doctrinam. Arius namque in sua Thalia docuerat, Filium, *cum sit Filius, voluntate Patris vero exstitisse*; iccirco esse illum *Patre posteriorem* arguebat, ex quo *principium* habuerit; quod in epistola ad Alexandrum Episcopum confirmavit scribens, *Deum genuisse Filium ..... natum autem non putative, sed vero, obsecutum voluntati suæ*; uti legitur apud Hilarium in lib. IV. de Trinit. nam apud Athanasium in lib. de Synod. ita hæc sententia exprimitur ab interprete latino, *Deum qui genuit Filium .... non opinione factum aut cogitatum, sed re vera subsistentem, eumque subsistere fecit sua voluntate*; quæ in Græco hujusmodi sunt, οὐ δοκήσει, ἀλλὰ ἀληθείᾳ ὑποστήσαντα ἰδίῳ θελήματι: de quo tamen veteres Patres aliquando inter se disputarunt, cum alii docuerint, Filium *naturaliter ac sine voluntate*, alii *non necessario, ac voluntate* genitum fuisse; quorum sententias optime explicat, & inter se se conjungit Petavius in lib. VI. cap. 8. num. 22. *Utrique enim eam voluntatem* re vera *admittunt, quæ necessaria sit; & illam rejiciunt a generatione Filii, qua sit libera, & cum deliberatione, atque utriuslibet potestate conjuncta*; quo maxime spectabat Arii doctrina, hanc liberam in Patre voluntatem fuisse impiissime affirmans ad generandum Filium. *Quocirca*, utor Petavii verbis num. 21., *adversus Arianam cavillationem hac se præscriptione tutati sunt veteres aliqui, ut* Filium *ipsam esse voluntatem Patris, ipsumque dicerent esse consilium: ex quo id efficiebant, non eo priorem esse Patrem, quia sine voluntate consilioque esse non potuit*. Hoc argumento usi sunt Patres aliquot, quos ibidem Petavius enumerat; in primis Cyrillus Alexandrinus in lib. VII. Thesaur. Filium *vivens*, ait, *esse Patris consilium, per quod universa fecit. Quare si consilium & voluntas Patris est, quomodo generationem suam voluntas præcedet?* quam loquendi rationem laudat Augustinus in lib. XV. de Trinit, cap. 20. rectius tamen dici affirmat *consilium de consilio, voluntatem de voluntate*; *Quidam*, inquit, *ne Filium consilii vel voluntatis Dei diceret unigenitum Verbum, ipsum consilium, seu voluntatem Patris idem Verbum esse dixerunt. Sed melius, quantum existimo, consilium de consilio, & voluntas de voluntate, sicut substantia de substantia, sapientia de sapientia*. Ex quibus constat, quam recta sit Luciferi locutio, & ad fallendas arcendasque Arii insidias ac dolos aptissima, quæque omnino in suum locum debeat icciro restitui.

Cur Filius Dei dicatur a Lucifero Consilium Dei?

Alterum Arianæ hæresis dogma primigenium, & æque nefarium, quod illius auctor impie disseminavit, hoc erat, *Spiritum sanctum esse a Filio creaturæ creaturam*, ut tradit Petavius in lib. I. cap. 14. num. 13. auctoribus Epiphanio ad hæres. 69. & Augustino in lib. de hæres. cap. 69. Equidem Arius scripserat in Thalia, *Trinitatem esse non similii majestate, & impermixtiles invicem eorum hypostases*, sive ut Athanasius interpretatur hæretici sententiam in Orat. 2. cont. Arianos, *alienas vicissim & incommunicabiles esse substantias Patris & Filii & Spiritus sancti*; unde Ariani a Fulgen-

Arianum dogma adversus Spiritum sanctum.

tio

tio *Trinfiani* dicti in respons. ad Object. 7. Arian. quippe *tres in Trinitate essentias a se distinctas, & alteram altera perfectiorem* inesse jactabant. Porro Petavius recte conjicit, Arium suam adversus Spiritum sanctum blasphemiam palam non docuisse ab initio, cum nulla hujus mentio fiat in illius epistolis ac libellis, neque in litteris Alexandri contra Arium, Nicænum autem Concilium nihil præcipue sanxerit de Divinitate Spiritus sancti, *eo quod nondum tunc esset hæc mota quæstio*, inquit Basilius in epist. 78. al. 125.; *paullatim autem crescentia impietatis semina, quæ prius ab Ario hæresis auctore jacta, postea vero ab iis, qui illius errores improbe exceperunt, ad Ecclesiarum perniciem enutrita sunt, ipsaque impietatis series in blasphemiam contra Spiritum sanctum erupit*. Hinc igitur Lucifer, qui in Constantio Augusto impietatem iniquissimi dogmatis insequebatur veluti Arianæ hæresis fautore potentissimo, hæc eidem Constantio exprobrat in lib. de non conv. cum hæret. *Illico ut occupasti Italiam, ecclesiam ejus tentasti vertere; dixisti Deum Patrem non esse verum Deum Patrem, unicum ejus negans Filium, affirmans non esse illum verum Filium; astruxisti etiam Sanctum Paracletum Spiritum fabricatum esse ex nihilo, descendere ex nihilo*; in ceteris autem libris Spiritum sanctum æqualem Patri ac Filio *æternitate, potentia, magnitudine, dominatione* esse tuetur: sic in lib. I. pro S. Athan. *unam potentiam habere*, ait, *Patrem & Filium & Spiritum sanctum*; & in II. *unam æternitatem habere Patrem & Filium & Spiritum sanctum clamantibus sacris Scripturis*; & in lib. de non parc. in Deum delinq. *Tunc cum cognoscere cœperis Patris & Filii & Spiritus sancti unam nos recte confiteri æternitatem, cum videre cœperis quod una sit magnitudo unaque potentia in Patre & in unico ejus Filio, & in sancto Paracleto Spiritu &c.* Quæ ad significandam eamdem in Spiritu sancto *naturam* & *Divinitatem* cum Patre & Filio vim habent maximam, præsertim ex adjunctis *Sancti* & *Paracleti*, ut probat Petavius veterum Patrum auctoritate in lib. II. cap. 13. Sed in primis laudi tribuendum est Lucifero, quod unus ex paucis fuerit, qui, furente sub Constantio Ariana hæresi, *Spiritus sancti Deitatem* palam & expressis verbis testatus sit. Hinc illius auctoritate usus est etiam Petavius in lib. III. cap. 7. num. 14. dum rejicit argumentum Joannis Crellii adversus Spiritum sanctum desumtum ex antiquis Patribus, quos inquiebat novus iste Arianus numquam *Dei* nomine appellasse Spiritum Sanctum usque ad ætatem Hilarii Pictaviensis: Petavius enim plurima ex veteribus Patrum scriptis testimonia colligit, quæ Spiritus sancti Divinitatem perspicue testantur, ipsumque Hilarium a calumniis defendit, quas in ipsum ejusque libros de Trinitate ingessere Erasmus & ipsemet Crellius; tum subdit, *Lucifer Calaritanus Hilarii æqualis loquitur*, Una est divina sublimitas Patris & Filii & Spiritus sancti. Verum hoc testimonium Petavio non prodest; nam mendum interpunctionis hic inest, uti legitur in editione Tiliana; *nisi quia una sit sublimitas Patris & Filii sancti Spiritus, in beato manens Apostolo &c.* Quod mendum in hac nova editione sublatum est Latinii auctoritate, qui censet punctum figendum esse post vocem illam *Filii:* & recte; cum Lucifer pag. 255. hæc præponat interrogans; *Quid est*, Qui cum in forma Dei esset? tum subjicit; *nisi quod ipsam inaccessibilem lucem habites Filius, quam & Pater; nisi quia una sit divina sublimitas Patris & Filii. Sanctus Spiritus in beato manens Apostolo &c.* Aliæ tamen sunt Luciferi locutiones, quæ clarius indicant *Divinitatem* Spiritus sancti, & ipsum *Deum* vere nominant, ac perspicuis verbis; etenim in lib. de non conven. cum hæret. scribit: *Fides Apostolica Trinitatem confitetur perfectam, & unicam Deitatem fatetur Patris & Filii & Spiritus sancti*; & iterum, *unam esse Deitatem Patris & Filii & Spiritus sancti*; ac in lib. I. pro S. Athan. *unam* item *Deitatem* dicit *Patris & Filii & Spiritus sancti*; & in II. *unam habere Deitatem Patrem ac Filium & Spiritum sanctum*. Dicimus autem unum fuisse Luciferum ex paucis, qui per ea tempora *Divinitatem* Spiritus Sancti palam & aperte profiteretur; quod ex Petavio confirmatur, & ex Monachis Maurinis in Præfat. ad Tom. 3. Opp. D. Basilii; ille enim, *Nonnullos*, ait, *ceteroqui Catholicos per idem tempus Spiritum sanctum palam aperteque Deum nominari non sinebant, & qui vocare sic auderent, eis tamquam Catholicæ Fidei inimicis obstrepebant. Alii, etsi Deum esse non dubitarent, pacis ac concordiæ studio, & ne malevolos istos offenderent, publice id minime profitebantur*. Primos redarguit Basilius in lib. de Spirit,

a Lucifero oppugnatum;

qui perspicue affirmat Spiritum Sanctum esse Deum.

rit. Sanct., & in epist. VIII. al. 141. scripta an. 360. Alteros vero Basilius ipse imitatus est aliquando, *duabus potissimum de caussis. Prima erat ut infirmis consuleret, altera ut furentibus hæreticis locum præriperet perturbandæ & vastandæ Cappadociæ*, inquiunt Maurini Editores in laudata Præfat. num. 3. qui Basilii consilium fuse erudite que tuentur. At Lucifer quo erat animo fervens, & mira in dicendo libertate, unice Fidei caussam spectabat, & quibusvis poterat modis sive re sive verbis sive scriptis, ut illam publice & sine ulla verborum ambage testaretur, ut Arianos ad ejuranda impia hæreseos dogmata adigeret, tota ingenii vi conabatur. Propterea de Fide Luciferi ac doctrina hæc merito Athanasius scripsit in altera ad illum epistola: *Quis non pervidet, exceptis Arianis, ex tua doctrina veram quidem fidem, maculam autem Arianorum? Valde & admirabiliter, ut est lumen a tenebris, ita separasti veritatem a calliditate & hypocrisi hæreticorum, defendisti catholicam Ecclesiam, probasti nihil esse, sed tantum phantasiam Arianorum verba*. Integram Luciferi Fidem laudat etiam Ambrosius in lib. de excessu fratris sui Satyri; cujus *Fidei heredes* ipsum affirmat reliquisse, eamque gravibus verbis commendant Faustinus & Marcellinus in Libello Precum &c.

§. III.

Quæstio critica in aliquot Luciferi loca.

QUod ad hanc Præfationis partem attinet, ea primum, quæ de numero Episcoporum, qui in Concilio Mediolanensi interfuerunt an. 355., diximus hic examinanda esse in nota subjecta pag. 11., vide jam tractata in ipsa Luciferi vita, veluti aptiore in loco, uti etiam ea, quæ de Edicto Constantii Imperatoris sæpissime Lucifer scribit, præsertim sub initium lib. *de non parc. in Deum delinq.* Primum igitur hujus quæstionis locum sibi vindicat Luciferi sententia de Constantino Augusto, quem labe Ariani erroris aspergit in lib. *de Reg. Apost.* pag. 39. in quo Constantium hæc loquentem inducit; *Nisi pater noster bene fecisset conferre se ad Arianos, non ejus filii regnaremus*; queis nihil contra objicit Lucifer pro caussa Constantini tuenda. Tum in lib. 1. pro S. Athan. pag. 91. *Tu etenim ipse testis es*, inquit ad Constantium, *quod enim propter fidem, quam semper tenuit Ecclesia ac tenet, quod eam damnare noluerit* Athanasius, *missus fuerit ad exsilium, quia videlicet noluerit esse Arianus: iccirco namque Athanasium perosum habitum a patre tuo non fugit te; quandoquidem & tu in ea eum digneris persequi sancta, in qua fuerit & tuus pater persecutus*. Ac in lib. 2. se inique testatur damnaturum fuisse Athanasium, si Constantii *& patris ejus voluntati* obsecundasset. Hinc Baronius ad an. 336. num. 14. merito Luciferum reprehendit, quippe ea scripserit, *quæ a veritate penitus abhorrent*; & ad an. 324. ubi differit de Romano Constantini baptismo num. 51. *Scimus apud Luciferum Calaritanum Constantinum Imperatorem infamia hæresis laborasse, quod S. Athanasium exsulare jussisset. Verum magis ipsi credimus Athanasio, qui eum sæpe excusat, & post obitum Constantinum pium, felicis memoriæ, atque religiosissimum nominat*, orat. 1. adv. Arian. & Apolog. ad Constantium, tum in epist. ad Solitarios, in qua sui exsilii caussam in fraudem & insidias Arianorum rejicit. Equidem veteres Patres non pauci catholicos Constantini sensus, & rectæ Fidei consormes pluribus laudant, & Hilarius in lib. 1. advers. Constantium huoc *pietatis paternæ heredem rebellem* appellat, & Epiphan. hæres. 69. Constantium item increpat, quod *non secundum fidem patris processit*. Erant tamen nonnulli, qui ex iis, quæ tum gerebantur, suspicionem facile capiebant, quippe rerum minus conscii, de Fidei integritate in Constantino; nam & Athanasii exsilium, & Arii ad Catholicorum communionem restitutio a Constantino Eusebianorum dolo probata dubios haud injuria cunctorum animos in re tam gravi tenebant: quare is morti proximus hæc verba pronunciasse dicitur ab Eusebio in ejus vita lib. IV. cap. 62. Μὴ δὴ ἐν ἀμφιβολίᾳ τι γίγνεται, *Nulla jam dubitatio sit*; quorum *verborum sensus satis est obscurus*, subdit Valesius in Adnot. *an Constantius id voluit dicere?* „Cessent jam omnes dubitare de me, utrum re vera Christianus sim; nemo in posterum

Errores Luciferi opinio de Imperatore Constantino.

„ su-

„ fuſpicetur, me verbis dumtaxat, non ex intimo cordis affectu Fidem Chriſti amplexum „ fuiſſe : „ quamvis Græca vox *ἀμφιβολία poſſit hoc loco ſumi pro ἀναβολή*, *id eſt* omnis mora, omnis amoveatur dilatio; *qui quidem ſenſus magis cohæret cum præcedentibus* de baptiſmo ſcilicet ad mortem uſque dilato. Hinc Baronius ad an. 336. Luciferum hiſce excuſat; *Porro rerum tunc geſtarum prorſus ignarus ille, quod ſciſſet, Conſtantinum Euſebianorum perſuaſione, itidemque Arianorum, Athanaſium in exſilium in Gallias amandaſſe, credidit omnino id factum, quod Conſtantinus tranſiſſet ad Arianam hæreſim; idque in eum inconſulto nimis declamare non deſtitit*. Præterea quæ in vulgus tunc ferebantur, quod Arianum baptiſma is ſuſcepiſſet ab Euſebio Epiſcopo Nicomedienſi, & ſuſpectæ religionis homine, qui morienti Auguſto adſuerat, tum quod *teſtamentum tradidiſſet presbytero* cuidam *Arii laudatori, quem ut virum bonum ſoror ipſius Conſtantia moriens ei commendaverat*, ut ſcribit Sozom. lib. II. cap. 34., eo magis ſuſpicionem in Conſtantinum augebant; ut nihil propterea miremur, ſi Lucifer in eam opinionem prolapſus ſit, quam audiebat aliorum ore & conſenſu in privatis hominum colloquiis, ut moris eſſe ſolet, pervagari. Sane Hieronymus in Chron. hæc de Conſtantino ſcripſit: *Conſtantinus extremo vitæ ſuæ tempore ab Euſebio Nicomedienſi Epiſcopo baptizatus in Arianum dogma declinat;* quæ in omnibus hujuſce Chronici exemplaribus jam editis, & in VII. Vatic. mſſ. leguntur, uti animadvertit Pontacus in notis ad hunc locum; unum tamen Lodonenſe mſ. ſic eadem deſcribit; *Conſtantinus extremo vitæ ſuæ tempore ab Euſebio Epiſcopo Nicomedienſi baptizatus. Euſebius in Arianum dogma declinat*. Et Alcobacienſe mſ. & Vatic. unum pro Conſtantino *Conſtantium* nominat, qui tamen Nicomedia procul baptizatus fuit ab Euzojo Epiſcopo Ariano, auctore Athanaſio in lib. de Synod. Baronius ad an. 324. putat ea verba Chronici Hieronymiani eſſe expungenda, quippe Hieronymo afficta, quod tamen Pontacus efficere auſus non eſt contra mſs. Codicum fidem, licet Baronii ſententiam ſequatur de unico Conſtantini baptiſmo Romæ ſuſcepto per Silveſtri Pontificis miniſterium. Noſtrum profecto non eſt hanc controverſiam aggredi, quæ magno utrimque partium ſtudio agitur inter Eccleſiaſticos Scriptores, utrum ſcilicet Nicomediæ an Romæ Conſtantinus baptiſmum ſuſceperit: Daniel tamen Papebrochius in Comm. Hiſt. de S. Conſtantino M. Imperat. ad diem 21. Maii Boll. cap. 2. Nicomedienſe baptiſma tuetur adverſus Baronium, & Hieronymi verbis hanc interpretationem accommodat: *Id eſt, inclinare viſus eſt Conſtantinus in eorum ſententiam, qui ὁμοούσιον vocabulo abſtinendum cenſebant, non ut hæretico ſed ut novo, ideoque ſcandalum generante apud eos, qui Nicænæ Fidei omnino ſe adhærere profitebantur, perſuadebantque Imperatori, ut crederet, eos, qui vocabantur Ariani, voce illa ſuppreſſa ad concordiam redituros:* &, *Simili modo alibi Hieronymus ſcripſit propter receptam Valentis & Urſacii confeſſionem in ſpecie Catholicam, quod ingemiſcens orbis terrarum miratus eſt ſe eſſe Arianum*. Hæc ille pro Hieronymo, quæ Lucifero aptari nequeunt, neque teſtimonio Iſidori in Chron. quod hujuſmodi eſt: *Conſtantinus in extremo vitæ ſuæ ab Euſebio Nicomedienſi Epiſcopo baptizatus in Arianum dogma convertitur. Heu proh dolor! bono uſus principio & fine malo;* al. *bonus principio, & fine malus;* queis hæc ſubdit Jacobus Breulius in notis; *Hanc ſententiam docte refellit Cedrenus in Compend. Hiſtor. in vita Conſtant.* At hi, licet erraverint, error ex populari ſolummodo fama exortus errantium culpam plurimum imminuit; quod Lucifero & Iſidoro accidiſſe putamus. De cultu S. Conſtantini M. apud Græcos vide Papebrochium in loco laudato.

Explicatur mens Luciferi, & ſententia de Joſaphat rege Juda.

Multo eſt difficilius Luciferi ſenſum explicare in eo loco libri de Reg. Apoſt. pag. 40. ubi perſpicuis verbis Joſaphat ſanctiſſimum regem Juda comparat cum Conſtantio, & utrumque *ſacrilegum* manifeſto appellat; *Quando conſiueres etiam filium Baſa annis triginta quinque, cum fuerit ut tu ſacrilegus, regnaſſe apud Judæos*. Error quidem ineſt nomini huic *Baſa* ſive interpretis ſive librarii culpa, cum in ſacris libris pater Joſaphat ubique *Aſa* appelletur, & a Joſepho in lib. VIII. Antiq. Jud. cap. II. & ſeq. *Aſanus* & *Aſſanus* abſque ullo veterum codicum diſcrimine: erravit autem Lucifer in conſignandis regni annis, qui Joſaphat tribuuntur; nam anni triginta quinque, quos in ejus regno ſupputat, ætatis anni ſunt, quam tum gerebat, cum ad regnum evectus fuit, ut clare conſtat ex 2. Paralip. cap. XX. apud Septuaginta: Καὶ

ἰδὼν

ἐβασίλευσεν Ἰωσαφὰτ ἐπὶ τὸν Ἰούδαν· ὢν ἐτῶν τριακονταπέντε ἐν τῷ βασιλεύειν αὐτόν. *Et regnavit Josaphat super Judam, cum esset annorum triginta quinque in regnando ipsum;* quod ibidem Vulgata confirmat; annos vero regnasse viginti quinque testaotur itidem Septuaginta tum in cap. eodem libri 2. Paralipom. *καὶ εἴκοσι καὶ πέντε ἔτη ἐβασίλευσεν, & viginti & quinque annos regnavit;* tum in lib. 3. Reg. cap. xvs. quibuscum consentit Vulgata, & Josephus in lib. ix. cap. 3. qui scribit regem hunc, *exacto quidem vitæ suæ anno sexagesimo, regni vero vigesimo quinto* diem supremum obiisse: unde Latinius recte conjicit, Luciferum haud assecutum fuisse seusum hujus testimonii adeo in sacris libris perspicuum. Porro dubium non est, quin Lucifer Josaphatum innuerit iis verbis, quæ ex sacru volumine describit, & ad hunc regem pertinent, 3. Reg. xvi. apud Septuaginta: *Et in anno undecimo Ambri regnat Josaphat filius Asa .... & ambulavit in via Asa patris sui, & non declinavit ab ea, faciendo rectum in conspectu Domini. Tantum excelsa non abstulerunt. Sacrificabant in excelsis, & adolebant;* quæ leguntur repetita cap. xxii. *Et ambulavit in omni via Asa patris sui: non declinavit ab ea, faciendo rectum in oculis Domini. Verumtamen excelsa non abstulit. Adhuc populus sacrificabat, & adolebant in excelsis.* Hæc autem laudi profecto tribuuntur piissimo regi præter illud, quod passus fuerit impia Deorum sacra ab Hebræo populo frequentari, nec profanos lucos, & erecta in iis Numinum delubra penitus everterit. Hinc igitur Lucifer caussam se nactum putaverit, cur posset Josaphatum cum Constantio conferre; ne scilicet mirum huic videretur, si catholicam Fidem pro Ariana hæresi tuenda insecutus tranquillo diuturnoque regno frueretur, cum & rex Josaphat, qui ob permissum nimia in populum indulgentia idolorum cultum vindicem in se Dei iram provocabat, diutinam tamen in regno felicitatem obtinuit. Nec inter utriusque crimen comparatio re vera instituitur, sed inter prosperum vitæ cursum, quem uterque exegit; licet & Constantius vere *sacrilegus* debitas sibi a Deo pœnas jam promeritus sit, & Josaphat, qui sacrilegia populi tolerabat, justa suæ culpæ animadversione puniendus fuisset. Equidem in libro Eccli. cap. xlix. 5. hæc legimus; *Præter David & Ezechiam & Josiam omnes* (reges Juda) *peccatum commiserunt;* queis advertens Lucifer, & acri æstus vi abreptus, ut pii etiam regis exemplo fidentem sibi inanem Constantii jactantiam retunderet, *sacrilegum* dixit Josaphatum, cui peccatum permissi populo sacrilegii tribuitur iis verbis, *Verumtamen excelsa non abstulit:* cum cæteroquin in lib. 1. pro S. Athan. pag. 81. Josaphat *Deo dicatum* regem Juda commendet, ejusque laudes ut viri *Deo dicati* fuse persequatur pag. 82. Quæ hactenus de mente Luciferi hoc in loco ita duximus explicanda, ut omnis de ejus religione erga sacros libros, qui regis hujusce pietatem pluribus celebrant, ambiguitas, & omnis ab ejusdem libris antilogia auferatur. Addere hic lubet & alium Luciferi locum, in quo Manassem quoque regem Juda comparans cum Constantio in eodem libro de Reg. Apost. pag. 46. hæc Imperatori minitatur: *Noli tibi ipse misereri ut semel ad Deum vertar, noli corrigere nefarios actus tuos, & invenies te torqueri cum Manasse;* quæ, si de æterna Manassis pœna intelligi velimus, iis profecto non cohærent, quæ de pœnitentia hujusce regis sacræ litteræ testantur 2. Paralip. cap. xxxiii. *Qui postquam coangustatus est, oravit Dominum suum: & egit pœnitentiam valde coram Deo patrum suorum. Deprecatusque est eum, & obsecravit intente: & exaudivit orationem ejus, reduxitque eum Jerusalem in regnum suum, & cognovit Manasses, quod Dominus ipse esset Deus.* Tum quæ pie sancteque gessit in regno, ibidem narrantur cum laude; unde cognoscas Manassis pœnitentiam sinceram fuisse, & concessa eidem a Deo venia probatam, ut Calmetus etiam animadvertit ad librum 4. Reg. cap. xxi.; quin immo a suscepto jam religiosæ vitæ instituto haud amplius illum legimus deflexisse: & Josephus lib. x. Antiq. cap. 3. hæc de Manasse memoriæ prodidit; *Atqui vero in istis mutatus in melius ita reliquum vitæ egit, ut beatissimus dignusque imitatione ex illo tempore habitus fuerit, quo cœpit pietatem erga Deum colere.* Verum quidem est, Manasse post captivitatem regnante, *populum immolasse in excelsis Domino Deo suo* illicito cultu; *sed illud huic regi incommodum contigit*, subdit ibidem Calmetus ℣. 17., *ut minori polleret auctoritate, quam opus fuisset, ut eum abusum aboleret*, licet is *præcepit Judæ, ut serviret Domino Israel*, teste sacro Scriptore ℣. 16. & inde non conse-

& de Manasse,

d qui-

quitur certe, æternum Manassi supplicium a Deo inflictum fuisse. De quo cum nihil liceat affirmare, divinis libris omnino silentibus, aptius nostro quidem judicio locum Luciferi interpretaberis, si putes, ipsum temporariam Constantio pœnam minitari, uti Manasses regno dejectus diuturnam apud Babylonios & ærumnosissimam captivitatem subivit. Postremus Luciferi locus, qui singularem postulat animadversionem, ad Eliam spectat, de quo hæc in lib. 1. pro S. Athan. pag. 80. *Heliam conspice translatum ad amicitias Dei perfruendas æternas; & nunc Achab torquetur in exterioribus tenebris. Est Helias de Dei gaudens amicitiis, & est Achab exsolvens perpetuas pœnas. Erit sine dubio Athanasius in convivio ubi est Helias, & tu eris in loco illo tormentorum &c. Istud est sapere, ut elegisses infelicitatem æternam Achab regis, magis quam frui felicitate perpetua, quam est consecutus Helias?* Quæ profecto ejusmodi sunt, ut indicent, Eliam æternam gloriæ cælestis felicitatem adeptum jam esse. Plures quidem feruntur sententiæ inter Interpretes sacros & Theologos de loco, in quem translatus fuerit Elias; *sed certum moræ locum*, ubi Elias & Enoch degunt, *nunquam designavit Ecclesia*, inquit Calmetus ad 4. Reg. 11. *improbantque S. Augustinus lib. 11. de pecc. origin. cap. 3. S. Chrysostomus hom. 21. in Gen. & 22. in epist. ad Hebr. & Theodoretus quæst. 45. in Gen. eorum licentiam, qui in tanto Scripturarum ea de re silentio magistrorum more sententiam audacter pronunciant*. Ex Hebræis quidam, quorum opiniones afferunt Munsterus & Vatablus, censuerunt, Eliam in ipsum re vera cælum, scilicet Paradisum, raptum fuisse, & vestes corpusque ejus in sphæra ignis fuisse absumta; sed hos vel una Josephi auctoritas potest refellere, qui in lib. IX. Antiq. cap. 2. *Sub idem tempus*, inquit, *Elias ex hominum conspectu sublatus est; nec in hodiernum usque diem quisquam novit qui fuerit ejus exitus*. Non defuere tamen inter Christianos Scriptores, qui persuasum haberent, Enochum & Eliam absoluta animi & corporis gloria beatos esse; ita enim sentit Procopius Gaza, qui in Comment. ad Genes. affirmat, utrumque *videre divinam essentiam, & in corporibus gloriosis cum Christo regnare;* Procopium vero secuti sunt Augustinus Eugubinus in Recognit. Vet. Test. ad cap. 2. Gen. & Catharinus in opusc. de consumm. gloria Christi, contra quos uberrime disserit Franciscus Suarez in sect. 3. disput. 55. ad 3. part. D. Thom. quæst. 19. art. 3. Tom. 17. Opp. Et illos in eam sententiam fortasse adduxit tum Ecclesiastici testimonium cap. XLIV. ubi legitur, *Henoch translatus est in Paradisum*, tum quorumdam Patrum locutiones a Luciferianis haud absimiles: nam Hieronymus in epist. ad Pammachium Enoch & Eliam appellat *Paradisi colonos*, qui *divino consortio & cælesti pane fruuntur*, & *saturantur omni verbo Dei habentes eumdem Dominum, quem & cibum;* & Ambrosius in lib. de Naboth cap. XV. æque, ac Lucifer, scribit Eliam *præmio coronatum* esse *æterno*. Sed quod ad locum attinet, in quo ambo versantur, optime probat Suarezius Patrum auctoritate esse hunc *secretam aliquam regionem terræ, optimam tamen ac felicissimam, prout illorum statui convenit*, sive demum illa terrestris Paradisus sit, sive huic similis regio; de vita autem, quam agunt, sentiendum omnino est eam ejusmodi esse, ut corpore divina virtute incorrupto, & a concupiscentia ac humanis ærumnis immuni *per fidem & abstractivam cognitionem Dei contemplatione & amore* fruantur; quod Patres plures afferunt, dum negant, illos æternam regni cælestis beatitudinem adeptos esse. Docet autem idem Suarezius in Tomo 1. Opp. lib. 11. cap. 30. *Non esse absolute impossibile hominem in corpore mortali elevari secundum mentem ad videndum Deum*, licet *de communi lege & potentia non concedatur hominibus mortalibus clara visio divinæ essentiæ;* & sicut videtur fuisse concessa, ut Moysi, & D. Paullo, id *per breve tempus & quasi in transitu* obtinere meruerunt; nam quod *aliquis homo toto tempore vitæ mortalis vel pro aliqua magna parte ejus habuerit illam visionem permanenter & immutabiliter, in hoc sensu certum est non esse factam dispensationem*. Igitur, ut hinc ad Luciferum redeamus, ita ejus verba erunt intelligenda, ut *singularem quamdam perfectionem divinæ contemplationis* significent, quemadmodum etiam Hieronymi testimonium explicat Suarezius; & per prolepsin quamdam scripsit Lucifer, uti Ambrosius, Eliam *æternæ* re vera *Dei amicitiæ* copulatum *in eo convivio* jam esse, *ubi erit sine dubio Athanasius;* quia *in translatione ipsa confirmatus in gratia & in bono*, auctore Suarezio, de futura beatæ æternitatis possessione vivit securus,

& de Elia.

rus. Ceterum duos hosce viros æterna gloria potitos non esse quatuor hæc argumenta facile persuadent; quod eo primum non ingrediuntur corpora nisi glorificata; deinde quod aditus in cælos nondum fuerat apertus; tertio quod Christus unus sit resurgentium primitiæ; demum quod uterque sub ipsum mundi exitium & finem prænunciaturi sint divini Judicis adventum, quæ *sententia aut de Fide est*, *aut Fidei valde proxima*, & glorioso in Antichristum certamine mortem oppetituri: de quo vide præcipue laudatum Suarezium in sect. 2. dictæ disput. 55. Atque hisce expeditis, superest denique ut inquiramus

§. IV.

De tempore, quo singuli Luciferi libri scripti sunt.

Epistola Luciferi ad Eusebium scripta mense Martio aut Aprili an. 355.

ITaque ad epistolam quod attinet, quam Lucifer scripsit Eusebio Episcopo Vercellensi, ut Concilio Mediolani jam inito interesset, facile conjicimus datam fuisse mense circiter Aprili hujusce anni 355. Etenim Pagius in Crit. Baron. ad an. eumdem animadvertit ex lib. Theophili Patriarchæ Alexandrini *de conversatione & particulari vita Sanctorum Pachomii & Theodori* cap. 4. Athanasium ante diem vicesimum quintum Maii damnatum fuisse in eo Concilio, quod igitur Aprili mense coactum jam erat; siquidem Eusebius litteris Antistitum Arianorum totiusConcilii nomine, tum Luciferi acceptis, Vercellis adhuc substitit, & Constantii demum epistola permotus, ac postquam ei respondisset, Mediolanum commode profectus, ibi dies decem ante commoratus est, quam in Concilium advocaretur, ut Athanasii damnationi subscriberet. Baronius ad illum annum censet Luciferi litteras ad Eusebium scriptas fuisse post epistolam Constantii: sed Eusebius ipse Constantio respondit, se *suscepisse etiam litteras fratrum & Coepiscoporum* suorum, *quibus hoc intimare dignati sunt*, *ut plena mihi*, subdit, *relatio per ipsos*, *quos tuæ parere jussioni in hoc necessarium duxi*, *Mediolanum venire properarem*; eo autem advenit Constantii jussu adactus, ut innuit Hilarius in lib. 1. ad Constantium, & decem post dies ab ejus adventu in Concilium advocatus fuit: *Eusebius Vercellensis Episcopus vir est omni vita Deo serviens. Iste post Arelatensem Synodum, cum Paullinus Episcopus tantis istorum sceleribus contraisset, Mediolanum venire præcipitur. Coacta jam illic malignantium synagoga, decem diebus ad Ecclesiam vetitus est accedere, dum adversus tam sanctum virum malitia se perversa consumit. Suppuratis deinde consiliis omnibus, ubi libitum est, advocatur.* Quas temporis notas, & intervalla, quæ inter primam Arianorum ad Eusebium epistolam Concilii nomine, & alteram Luciferi, ac tertiam Constantii, tum Eusebii moras & iter, ipsamque Athanasii damnationem necessario intercurrunt, si simul conferas, profecto dignosces Luciferi ad Eusebium litteras in mensem Aprilem esse rejiciendas: & hinc Mediolanense Concilium non sub ipsum omnino anni 355. exordium, ut Coustantius ex eruditorum, quod ipse ait, sententia affirmat in nota epistolæ Liberii ad Luciferum subjecta, sed vel sub exitum mensis Martii, vel sub initium Aprilis incœptum fuisse oportet; quo sensu Pagii quoque verba intelligimus, qui *Concilium Mediolanense currentis anni* 355. *initio celebratum* scribit loco laudato.

& Liberii ad Luciferum dimidio circiter eodem anno.

Post Mediolanense Concilium Majo mense circiter absolutum, Lucifero & aliis Catholicis Episcopis exsilio damnatis, Liberius Romanus Pontifex suas ad illos litteras scripsit, quæ in editione nostra Luciferianam epistolam proxime subsequuntur. Baronius ad an. 355. existimat Liberium, *cum*, *quæ in eos gesta fuissent*, *accepisset*, *mox* litteras hasce ad singulos ante Roma misisse, quam Mediolanum ad Imperatorem deduceretur, & Coustantius in nota subjecta *circa medium annum* 355. tempus consignat, quo fuerint scriptæ. Nihil quidem certi hac in re constituere possumus, cum ipsa epistolæ verba ambiguum quid præ se ferre videantur, illos enim *ad futuram gloriam martyres destinatos* appellat; tum subdit; *Scio hinc me probabiliora vobis exhibere solatia*, *si credatis me in exsilium simul vobiscum esse detrusum. Denique me adhuc in ipsa exspectatione pendentem*, *quod a consortio vestro durior necessitas interim distrahit*, *satis contristor. Optaveram enim prior pro omnibus vobis*

 im-

impendi &c. Et: *Quia proximiores estis Deo effecti, orationibus me . . . . , sublevate, ut supervenientes impetus, qui de die in diem, cum annuntiantur, graviora vulnera infligunt, tolerabiliter ferre possimus*. Igitur audierat Liberius, cum hæc scriberet, exsilii pœnam in Luciferum, aliosque Episcopos decretam fuisse; se ipso quidem animi affectu in exsilio una cum illis versari affirmat, quod prior ipse subiisse cupiebat, at incerta exspectatione pendere, dum impendentes sibi procellæ impetus prospicit, & ad graviora in dies mala toleranda animum parat; quæ quidem omnia in id tempus recte conferas, quo statim post Concilium Eusebius Eunuchus Romam a Constantio missus est, ut Liberium Imperatoris jussu ad Arianorum communionem impelleret, & ad Athanasium condemnandum adigeret; unde tum sæva in Catholicos Romanos tempestate exorta, Liberius paullo post *ægre populi metu, qui ejus amore flagrabat, cum magna difficultate noctis medio potuit* Mediolanum mense Junio circiter *asportari*, quo *a Constantio mitti præceptus fuerat*, inquit Marcellinus lib. XV. cap. 7. Quare & Baronio quod ad locum, eidemque & Constantio quod ad tempus attinet, quo epistola scripta fuit, assentimur. Hilarius in suis Fragm. in Tom. II. Opp. Edit. Maur. hæc præposuit epistolæ Liberianæ in Fragm. VI. *Liberius antequam ad exsilium iret, hanc uniformem epistolam scripsit Confessoribus, id est, Eusebio, Dionysio, & Lucifero in exsilio constitutis*; sed ea verba, *antequam ad exsilium iret*, ita nequeunt intelligi, ut Liberius epistolam scripserit post iter Mediolanense, & exsilio jam damnatus, cum in illa cupere se testetur, ut *parem* iis *dignetur* illum *Dominus efficere*, martyrii scilicet merito & honore; nec veri simile est, Luciferum, uti & ceteros, jam tum ad primum sui exsilii in Cappadocia locum Mediolano dissitissimum pervenisse, cum Liberius Romæ adhuc degebat: quare Hilarius iis verbis *in exsilio constitutis* indicat, fuisse in illos exsilii pœnam decretam; aut certe exsul & ipse, & eorum, quæ in Italia gerebantur, parum conscius existimavit, litteras a Liberio tum scriptas fuisse, cum sancti Confessores in destinatis singulorum exsilio locis constiterant. Utrum porro Lucifer aliique Episcopi adhuc Mediolani essent, an in itinere ad decreta singulis exsilii loca abducendi, cum Liberius scripsit, & Liberii anne litteras singuli acceperint, ne conjectura quidem assequi quidquam licet; illud tamen certum Ammiani Marcellini, Baronii, Petavii, & Pagii auctoritate, Liberium eodem an. 355. in Berœense exsilium pulsum fuisse, non vero an. 356. uti censuit Henricus Valesius in not. ad lib. II. Socratis cap. 37.

Liber de non conveniendo cum hæreticis scripsit. Post hæc Lucifer jam exsul inter gravissimas exsilii ærumnas animo invictus & vehementi catholicæ religionis tuendæ ardore incensus primum ad Constantium librum scripsit, cui titulus est *de non conveniendo cum hæreticis*. In eo totus est, ut gravi orationis stilo, & congestis sacrorum Bibliorum exemplis, testimoniis & auctoritatibus probet, sibi & Catholicis Episcopis nefas fuisse cum Arianis consentire in Concilio Mediolanensi, quorum fraudes & iniqua consilia noverat, & pacis esse auctores, quam Imperator nefario fictoque animo studebat inter partem utramque conciliare. Lege quæ pag. præsertim *6. 9. 11.* & *17.* in Constantium & Arianos acriter intorquet verba & sensa; hinc totus liber quamdam fuimet, qui pontificio nomine Concilio præfuerat, atque sociorum suorum veluti defensionem complectitur. Quæ proinde caussa nos impulit, ut huic libro principem præ ceteris locum tribueremus; cum prima hæc Constantii cura fuerit, ut in eo Concilio Catholici Episcopi cum Arianis in unum Fidei sensum, ac animorum sententiarumque societatem convenirent; & Lucifero nihil certe antiquius esse debuit, quam ut consilii sui, rerumque ab se in eodem Concilio gestarum ratio omnibus pateret, & suæ caussæ æquitatem tueretur. Aliter quidem censent Tillemontius in Tom. VII. not. I. & Montfauconius in vita S. Athanasii, qui Luciferi libros omnes ab eo compositos fuisse perhibent an. 360.; quod de libris duobus pro S. Athanasio & nos affirmamus, haud ita de reliquis. Nec Gallandii opinionem sequimur, cui lubet, post binos de Athanasio libros scriptos, ut ait, an. 360. *paullo post* & alios *successive* descriptos *intra annum 361.*; qui auctores nullum pro sua sententia argumentum præferunt. Baronius ad an. 356. huic fere anno attribuit priores quatuor Luciferi libros vet. edit., quibus is post Mediolanense Concilium Athanasii & fidei caussam defendit; *Qui Athanasii tuendæ innocentiæ caussa Episco-*

scopi jam antea proscripti fuerant, qui inquam ne in illum latæ ab Arianis sententiæ subscriberent, in exsilium ex Mediolanensi Conciliabulo in diversa loca fuerant deportati, quantumlibet inter hostes, tamen non desiere ejusdem Athanasii innocentiam prædicare, atque cum liceret etiam litteris contestari: quod inter primos egregie præstitit Lucifer Episcopus Calaritanus. Hic enim cum exsul ageret, pro Athanasio inprimis adversus Constantium duos libros conscripsit, tertium contra eumdem de non communicando cum hæreticis, rursus alterum de Regibus Apostaticis. Quas quidem suas lucubrationes nequaquam apud se retinuit edendas post mortem Imperatoris quem vehementer iisdem exagitasset, sed certo homini dedit, qui eas ipsi deferret Imperatori. Verum libri pro Athanasio in an. circ. 360. omnino rejiciendi sunt; &, utrum cum his & alii duo ad Imperatorem delati fuerint, suo loco inquiremus. Cum Baronio etiam Papebrochius primum tribuit locum libris pro Athanasio conscriptis in cap. II. vitæ S. Luciferi Tom. IV. Maii Boll. & cap. IV. negat totum *volumen uno tractu Imperatori Constantio fuisse continuatum*, uti Tilius existimavit; cum *alii quatuor libri nec uno omnes loco, nec tempore, sed successive scripti sint;* annum vero, quo fuerint elucubrati, non adsignat. At enim nos conjicimus hunc librum *de non conveniendo cum hæreticis* scriptum fuisse a Lucifero, cum Germaniciæ exsularet, ubi Eudoxii Ariani Germaniciensium Episcopi crudelitatem atque sævitiem perpessus est; erat quippe Eudoxius Catholicorum hostis infensissimus, ut propterea, ait Petrus Boschius in Hist. Patriarch. Antioch. ad Tom. IV. Jul. Bolland., Luciferum *Germaniciam tamquam in tutissimam custodiam ad Eudoxium princeps hæreticus* Constantius *destinarit;* quem sui exsilii locum innuit Lucifer in lib. I. pro S. Athan. pag. 65. Hoc autem in libro quam crudeliter secum agerent Ariani, ipse describit pag. 11. hisce verbis ad Constantium: *Propterea odis nos, quia concilium vestrum malignantium exsecremur, propterea in exsilio sumus, propterea in carcere necamur, propterea nobis solis prohibetur conspectus; iccirco reclusi in tenebras custodimur ingenti custodia.* Annus porro certus, quo eumdem librum Lucifer composuit, constitui nequit; siquidem post primum in Cappadocia exsilium, illudque brevissimum, ut Papebrochius animadvertit in ejus vita cap. I., Germaniciam abductus fuit an. 356. post occupatam jam a Georgio Cappadoce Alexandrinam Ecclesiam, quod & in vita Luciferi hic edita & pag. 66. not. I. dictum est; & Eudoxius Antiochenum Episcopatum sibi jam arripuerat an. circ. 358. ineunte, ut tradit Petrus Boschius; cum Valesius in not. ad lib. IV. Sozom. cap. I. hoc Eudoxii facinus rejiciat in an. 357. dimidia quidem sui parte elapsum: quare intra hoc tempus, quod intercurrit ab an. 356. aliquot mensibus progresso ad an. 357. non omnino absolutum, aut ineuntem 358., Lucifer suum in primis librum scripsisse nobis videtur; & in hac epocha cum Baronio quodammodo consentimus.

Germanicia

intra an. 356. & an. circiter 358. ineuntem:

Scripsit postea Lucifer alterum librum *de Regibus Apostaticis*, eumque a ceteris sejunctum, ut ipse testatur in lib. *Moriendum esse pro Filio Dei*, pag. 261. Hujus argumentum & summa est, ut, proposito impiorum regum exemplo, qui, licet pessimam vitam egerint & idolorum cultum probaverint, diutissime in regno floruerunt, ostendat Constantio verum non esse ejus animi sensum, quo ex florentissimo sui regni statu arguebat, se recte Arianam tueri fidem, & Nicænam insectari: identidem vero quædam repetit, quæ Constantius in Luciferum jactabat, & ad acta Concilii Mediolanensis videntur esse referenda: ita pag. 33. *Si male egissem, si, quomodo dicit Lucifer, essem hæreticus, jam mihi abstulisset Deus regnum;* & pag. 38. *Si fuissem hæreticus, si, ut dicunt Lucifer, Pancratius, & Hilarius, Dei impugnarem religionem, jam in me fuisset vindicatum.* Scriptus fuit hic liber post Alexandrinorum cædem a Georgio Cappadoce & Syriano Constantii Duce patratam an. 356. & commotam in Catholicos per Ægyptum Antistites fœdissimam tempestatem, quam Lucifer commemorat pag. 43. & ad an. 358. referri potest chronologica ejusdem libri nota, quo anno Constantius Sarmatas primum & Quados omnino subegit, dein Limigantes Sarmatas ingenti victoria e suis sedibus ejecit, unde *Sarmaticus appellatus ex vocabulo subactorum*, inquit Marcellinus lib. XVII. cap. 12. & 13. hanc etenim victoriam innuere videtur ipse Lucifer pag. 42. *Ut igitur Achab eripuit Deus a filio Jaderis Syriæ regis, sic etiam te ab omnibus perimere cupientibus eripuit atque eripit ..... ad hoc ut conjicere possis non*

& alios de Regibus Apostaticis

an. 358.

pra

pro meritis fidei tuæ ac vitæ tibi victoriam tributam ; nisi velit is revocare in memoriam Constantio victoriam de Magnentio Tyranno relatam in Pannonia apud Mursam an. 351. *Eleutheropoli;* Lucifer hoc auno 358. tertium jam exsilium Eleutheropoli invictissime ferebat.

ubi etiam libros edidit pro S. Athanasio. Eodem in loco duos libros edidit pro S. Athanasio, cujus caussam ita tuetur gravissimis argumentis & sacrorum librorum testimoniis, ut mira ingenii vi facile convincat Athanasium nec visum hominem, nec auditum in judicio damnari non potuisse, & e sua sede dejici Mediolanensis Concilii & Imperatoris auctoritate atque sententia. Id ipsum innuit Marcellinus in lib. xv. cap. 8. ubi hæc de Liberio Pontifice: Athanasium *per subscriptionem abjicere sede sacerdotali, paria sentiens ceteris,* qui renuebant, *jubente Principe, Liberius monitus; perseverantur, renitebatur, nec visum hominem, nec auditum damnare, nefas ultimum sæpe exclamans, aperte scilicet recalcitrans Imperatoris arbitrio*. Quo in loco ita Lindebrogius: *Ipsissima Liberii Episcopi verba ad Constant. Imper. adjecit Theodor. Histor. lib. 2. cap. 16.* οὐδὲ γὰρ οἷόν τε καταψηφίσασθαι ἀνδρὸς ὃν οὐκ ἐκρίναμεν. *Quo etiam pertinent, quæ Lucifer Calaritanus pro Athanasio scripsit. Sciebant illi non divina solum lege, sed etiam* xii. *Tabul. vetitum indicta caussa quemquam occidere. Salv. Massil. lib.* viii. *Basil. Magnus Epist.* lxx. *pag.* 318. Κατέγνωσι μὲν οὐδὲν ἄνευ ἐλέγχων καταδικάζεσθαι. Sacrilegis & proditoribus & veneficis potestas defendendi sui datur, nec prædamnari quemquam incognita caussa licet. *Lactant. lib.* v. *cap.* 1. Horum librorum summa accurate confecit Papebrochius cap. 3. vitæ Lucif. & cap. 4. affirmat eosdem *conscriptos ac verosimiliter oblatos, & per Florentium denuo redditos videri, cum adhuc Germaniciæ esset Sanctus, sub Eudoxio Ariano Episcopo exsul :* in quam sententiam adductus is fuit ipsius Luciferi verbis in lib. 1. pag. 65. *Vel ad quem me destinasti Germaniciensium, Adoxius ;* ubi Germaniciense quidem exsilium indicat, quod antea pertulerit, non vero quod tum perferret, cum hæc scribebat : etenim pag. 91. in lib. eodem aperte significat, bellum tum inter Romanos & Persas iterum exarsisse ; *Soporinus Persarum rex nunc contra te gerit prælium*. Verum post Mediolanense Concilium & an. 355. pacatæ induciis res fuisse videntur cum Persis; immo de pace actum fuit a Constantio an. 356. omnino firmanda cum iisdem, qui *in Oriente per furta & latrocinia potius, quam, ut solebant antea, per concursatorias pugnas hominum prædas agitabant & pecorum*, inquit Marcellinus lib. xvi. cap. 9. & sub exitum anni 357. ac initium an. 358. litteræ utrinque & legati missi fuerunt, quo stabile demum fœdus iniretur, uti idem testatur lib. xvii. cap. 5. At Romani *negotio redierunt infecto* e Perside, subdit is cap. 14. & Sapor Persarum rex, composita pace cum Chionitis, & Gelanis, contra quos biennio fere ante bellum gesserat, an. 359. totis imperii viribus Romanos aggressus est, & *autumno introrsus tendente* Amidam obsidione cinxit; quæ fuse narrat laudatus auctor toto lib. xviii. Hinc igitur conjicias licet, utrumque pro Athanasio librum scriptum fuisse a Lucifero exeunte circ. an. 359. & incepto an. 360. ut Tillemontius, Montfauconius, & Gallan-

an. circ. 360. dius recte affirmant. Paullo superius animadvertimus Baronium in ea esse opinione, libros pro Athanasio una cum duobus aliis *de non communicando cum hæreticis & de Regibus Apostaticis* eodem tempore Imperatori oblatos fuisse; & Papebrochius cap. iv. *verius* esse ait, *quod Constantius, prioribus libris*, scilicet pro S. Athanasio, *una cum Auctoris confessione receptis, longius eum transferri jusserit semel iterumque*. Sed hac in re neque Florentii ad Luciferum epistola quidquam certi nobis indicare videtur ; *codex* enim, cujus meminit, & unum & plures libros complecti poterat, si genuinam nominis hujusce significationem inspicias. Hæc tamen nobis sententia, aut, si mavis, conjectura inest, singulos seorsim libros, ut in nova edit., ad Constantium fuisse delatos ; & priorum lectione vehementius in Luciferum ira accensus Germanicia Eleutheropolim in ærumnosius exsilium, inde, acceptis libris pro Athanasio scriptis, ad quartum exsilii in Ægypto locum abduci jusserit sanctissimum Antistitem ; de quibus in Luciferi vita accuratius disseruimus. Franciscus Pagius in Critic. Baronii ad an. 354. affert ex lib. 1. Luciferi pro S. Athanasio locum quemdam, quo probet, Georgium Cappadocem ante Mediolanense Concilium anni 355. episcopalem consecrationem accepisse : *Lucifer Calaritanus, qui Concilio Mediolanensi interfuit, in Apologia pro Athanasio lib. 1. testatur,*

Ge-

Georgium ante Concilium Mediolanense ordinatum esse, & his verbis Constantium alloquitur: „ Persequeris eum, per quem te audire præceperit Dominus, agente eo in re- „ bus humanis, quo hæreticum tuum Georgium mittis successorem, cum tametsi liberatus „ fuisset Athanasius e corpore, tibi non licuerit mittere. *Paullo post:* Numquid potest „ Deus esse cum inimico Georgio? Numquid ei, quem non ordinaverit, quem non ele- „ gerit, poterit esse propitius &c. „ At quis ex hisce quidquam certum inferat pro sententia Pagii? cum vaga omnino sit, & nulli obstricta loco Luciferi oratio; cumque id unum iis verbis reprehendat, quod nimirum Georgius hæreticus homo vivo Athanasio suffectus sit in Alexandrinum Episcopatum: præterea huic Luciferi testimonio, ut a Pagio producitur, aliquot subsunt verborum & commatum menda, quæ sensum scriptoris interturbant; quare illud confer cum editis hic pag. 64.

Quo anno liber etiam de non parcendo in Deum delinquentibus editus est a Lucifero.

Eodem circ. anno 360. scriptus fuit liber *de non parcendo in Deum delinquentibus*, cujus tituli sensus est, nefas esse Episcopis, errores, & iniqua facta hominum præsertim hæreticorum vili quadam timiditate & injurioso in Deum silentio dissimulare, quippe cum eorum muneris sit Catholicam fidem palam tueri, & impiorum scelera libere ac fortiter redarguere. Furebat scilicet Constantius in Luciferum, ejusque lectis libris, *superbum*, *insolentem*, *contumeliosum* in imperatoriam majestatem esse illum & Catholicos Episcopos jactitabat: quare Lucifer suimet rationem reddit Constantio; declarat, cur priores libros tam acri stilo exaraverit; tum se se, & religionis, Athanasii, atque Catholicorum Antistitum caussas, suosque item libros tanta ingenii vi, & orationis facundia defendit, ut Tullianæ eloquentiæ, si incomtum dicendi genus excipias, proxime accedere videatur. Totius libri synopsim exhibet Papebrochius cap. IV. vitæ Lucif. hisce verbis: *Summa totius libri eo tendit, ut convincatur Imperator, ipsum aliosque Episcopos dum ei resistunt, & qualis sit commissis sibi populis indicant, ipsique peccatorum suorum explicant enormitatem, ac gravitatem, suo fungi officio, nec aliud agere, quam Prophetæ & Apostoli fecerint in ejusmodi occasione: denique non contumeliosos esse, sed veraces, & neminem nisi Deum timentes, atque animæ ejus saluti consulere: fuit autem in exemplo septem Machabæorum Antiocho, quem imitabatur Constantius, libere exprobrantium.* De libro eodem hæc Baronius ad an. 356. num. 68. *Ceterum adversus reprehensorem suum Luciferum expostulasse Constantium, illis lectis libris, ipse Lucifer eo commentario, quem postea in eumdem ingeminans scripsit*, de non parcendo in Deum delinquentibus, *demonstrat. .... Porro gravioribus eum illo libro exagitat invectivis*. Baronius, quod ad tempus, quo liber hic descriptus fuit, nobiscum sentit, cum autumet *post Constantinopolitanum Conciliabulum* hujusce anni 360. confectum fuisse: censet tamen Gallandius præclarum hoc opus a Lucifero elaboratum an. 361. sed nimium sero; postquam enim ejus libri pro S. Athanasio ad Constantium delati fuerunt sub initia an. 360., tantum temporis nequit intercessisse, ut Imperatoris mentem, sensusque, & in se conceptos animi furores ex eorum lectione Lucifer cognoverit circa ejusdem anni exitum, & novum hunc librum adversus illum exaraverit anno solummodo 361. præsertim cum postremus liber, cui titulus, *Moriendum esse pro Filio Dei*, initio hujus anni 361. editus sit, & eodem anno scripta fuerit epistola Athanasii, qua Lucifero suos in Constantium libros omnes se accepisse testatur.

Liber, cui titulus, Moriendum pro Filio Dei,

Postremus liber a Lucifero adversus Constantium compositus is est, quo *ostendit*, moriendum esse pro Filio Dei, ait Papebrochius paullo post laudatum superius locum, *quem post initium anni 360. esse conscriptum ostendit mentio* (pag. hic 257.) *Eudoxii* (*Adoninum rursus eum nominat*) *ad Constantinopolitanam sedem evecti, quod die 17. Januarii factum. Sequenti autem anno mense Novembri moriens Constantius experiri cœpit veritatem eorum, quæ sibi tum in aliis, tum in hoc potissimum libro comminatur Lucifer totus æstuans martyrii desiderio*. Equidem Lucifer in Ægypto gravissimas exsilii sui calamitates constantissime perferens, *quod autumaret*, subdit Baronius ad an. eumdem 356. num. 69. *Constantium & ministros ejus in necem suam conspiraturos, alium addidit commentarium, cujus est titulus & argumentum*, Moriendum pro Filio Dei. *Videas hominem majore semper animi libertate atque constantia insurgere in Constantium; quod ex una vel altera ejusdem voluminis scripta sententia datur inspicere*. Habes in hoc li-

libro justæ perfectæque orationis formam argumentorum varietate, sententiarum gravitate, sacrorum testimoniorum pondere, & facilis facundia eloquii Catholico Episcopo dignam, quæ cum Tullianis Philippicis jure possit comparari; Nicænam fidem, legationis suæ gesta, Athanasii caussam validissime tutatur, Constantii & Arianorum scelera persequitur, & gloriosæ pro Christo mortis nobilitatem, decus, laudesque extollit, quam se avidissime cupere testatur; hanc tamen martyrii gloriam *plane constat tum Constantium ipsum, tum Arianos ceteros illi invidisse*, ait Baronius num. 80., *cujus se adeo cupidum tot tantisque scriptis editis præseferebat. Verum ex his*, scribit idem auctor num. 73., *quæ eodem libro inferius de Eudoxio ait a Constantio suffecto in locum Macedonii in sedem Constantinopolitanam, post biennium commentarium illum fuisse scriptum apparet, ac proinde quæ nuper dicis ab ipso facta esse suo rescripto in Ecclesiam Alexandrinam, diversa ab illis fuisse, quæ ex Athanasio superius sunt recensita, liquet.* At de hisce in Alexandrinos crudeliter patratis vide quæ in notis ad hunc Luciferi librum ipsi conjicimus; & cum Baronio sentimus, diversam esse Alexandrinorum cædem a Lucifero pag. 252. hic memoratam ab illa, quæ an. 356. impie commissa fuit post ejectum e sua Sede Athanasium, quamque Athanasius ipse describit in Apol. de fuga sua, & in epist. ad Solit. Verum enim vero sententiam ejusdem Baronii non probamus, cum affirmat, *post biennium* ab occupata per Eudoxium Constantinopolitana sede *commentarium* hunc *fuisse scriptum*: quippe, si mense Januario anni 360. Eudoxius suffectus est Macedonio Episcopo Constantinopolitano, consequitur hunc librum a Lucifero compositum fuisse an. 362. cum Constantius anno ante jam obierat, & Julianus Imperator eodem an. 361. exsules Episcopos ad suas Ecclesias redire permiserat, ut ex Ammiano intelligimus lib. XXII. cap. 5.; Georgio autem Cappadoce ab Alexandrinis sede discerpto sub initium anni 362., Athanasius in suam sedem paullo post restitutus fuit, qui tamen omnes Luciferi libros exsul adhuc acceperat, ut ipsius ad Luciferum epistola testatur. Præterea neque Papebrochio assentimur, cui lubet postremum hoc Luciferi opus post initium fere an. 360. elucubratum fuisse; posterius siquidem est libro *de non parcendo in Deum delinquentibus* scripto anno ipso 360., cum nondum audisset Lucifer de Constantinopolitano Eudoxii Episcopatu. Quare hanc in rem sic decernimus, librum hunc, cui titulus *Moriendum esse pro Filio Dei*, ante Constantii mortem, quæ accidit III. Non. Octob. sive Novemb., ut malunt alii, anni 361., a Lucifero descriptum editumque fuisse, & anno aut 360. ad exitum fere perducto, licet Tillemontius & Montfauconius annum absolute 360. assignent, aut ipsis anni 361. exordiis, quod multo probabilius cum Gal-
Scriptus an. circ. 361. landio potest affirmari.

Hæc quidem sunt, prosequitur Baronius num. 73., *& alia plura his similia, quæ Lucifer Apostolicæ Sedis Legatus apostolico pectore in Constantium ab exsilio tela conjecit. Ista autem cum perlata essent ad Athanasium in eremo latitantem, nonnihil gavisus est, mittensque ad Luciferum diaconum suum Eutychetem litteras dedit*, quas hic editas habes post Luciferi libros. Montfauconius eas inter Athanasii opera vulgavit, *incertum esse* scribens, *an Latine scriptæ, & postea ab aliquo in Græcum translatæ*; sed nullum harum superest Græcum exemplar, & secunda epistola videtur latino sermone scripta, ut cum ipso Montfauconio observamus in nota eidem adjecta pag. 270. Porro
Prima Athanasii epistola ad Luciferum idem Montfauconius falso autumat, epistolam primam *forte paullo post exsilium Luciferi*, ad hunc ab Athanasio missam; ideoque an. circiter 356. cum Lucifer ne primum quidem fortasse librum *de non conveniendo cum hæreticis* edidisset. Papebrochius utramque epistolam refert in an. 360. nam *hæc omnia*, ait cap. IV. de libris scilicet Luciferianis, *accepisse Athanasium, cum in quarto exsilio partibus Ægypti vicinior degeret* Lucifer an. 360., *ideo persuadeor, quia & titulum postremi libri, & frendores diabolicos calcandos, & alias hic occurrentes phrases observo*, in secunda nimirum ejusdem Athanasii epistola.
an. 360. Sed prior epistola in an. quidem 360. rejici commode potest, non item altera, quam idem
& altera Papebrochius in Tomo 1. Maii Bolland. in vit. S. Athan. cap. 24. clarius scribit *datam* fuisse *circa an.* CCCLX. Missi quidem hoc anno fuerant a Lucifero ad Athanasium, qui illum inviserent, & per quos de communibus utriusque curis ageret; sed eos Athanasius nec videre nec alloqui potuerat, cum in secretiores latebras aufugisset insidias

ve-

veritus Arianorum, qui itinera observabant, & *curas agunt*, ait ipse in eadem epistola, *de proficiscentibus & exeuntibus de civitate* Alexandrina, *naves quærunt, eremias gyrant, domos perturbant, concutiunt fratres, singulis negotia concinnant*, & paullo ante in Monachos per Ægypti solitudines impune grassati fuerant; quam tempestatem initio secundæ epistolæ indicat idem Athanasius: hæc vero eodem anno 360. videntur evenisse post scriptam priorem epistolam: cumque in secunda postremum quoque Luciferi librum se accepisse dicat, qui scriptus fuit an. 360. exeunte, vel potius initio an. 361., ad hunc ipsum annum altera hæc epistola omnino debet referri. De epistola utraque hæc Baronius ad an. 356. num. 75. *His primis acceptis litteris, exemplar omnium scriptionum, quas ad Constantium dederat, libenter* Lucifer *impertitus est* Athanasio: *quas cum Athanasius magna animi admiratione atque lætitia perlegisset, alias ad eumdem litteras misit, quibus & quo statu res suæ essent, reddidit certiorem, nempe de grassatione facta in sanctos monachos in odium Athanasii, quasi ipsum recepissent & occultassent; deque fuga iterum ab ipso captata, & in occultioribus latebris quæsito perfugio.* Antonius Felix Matthæjus in *Sardinia Sacra* pag. 72. videtur in hac esse sententia, quod Litteræ Athanasii ad Luciferum scriptæ fuerint statim post editos ab ipso Lucifero libros pro Athanasio, eosque affirmat Germaniciæ compositos fuisse; *Germaniciæ existens duos pro Athanasio scripsit libros, eosque obtulit Imperatori Constantio, quem in iisdem acerrimis verbis reprehendit. Id ut intellexit ipse Athanasius, Lucifero litteras dedit pluribus rogans, ut eorumdem exemplar transmittere vellet. Morem gessit Lucifer, atque hoc pacto ad amicitiam pervenit Athanasii.* Sed neutrum verum esse facile constat ex iis quæ dicta sunt; præsertim cum Lucifer non duos solum pro Athanasio libros, sed, quos scripserat, omnes ad ipsum miserit; iique omnes in Græcum sermonem conversi fuerint. Nec de Ambrosii Machini Archiepiscopi Calaritani testimonio fuimus solliciti; is enim in *Defens. Sanctit. B. Lucif.* cap. 7. 8. 9. 10. & 12. ubi de libris Luciferianis sermo est, Baronium exscribit, ejus sententiam sectatus; verum & ab illo & a nobis dissentit, cum ait cap. 12. librum *de non conveniendo cum hæret.* scriptum fuisse *circ. an. C.* 360. quippe tum *Ariani summa rerum potirentur*, & Catholici *sub nomine pacis Arianorum consortio fere omnes polluerentur*; quod Lucifer maxime dolet in hoc libro; Luciferi tamen sensus multo commodius ad gesta Mediolanensis Concilii referri possunt, uti monuimus: & quid *pacis*, quid *edicti* nomine ibidem intelligat, satis & in vita Luciferi, & in notationibus nostris disseruimus. Idem Machinus postremos collocat inter Luciferi opera librum, cui titulus *Moriendum esse pro Filio Dei*, & alterum *de non parcendo in Deum delinquentibus*; hunc illi ordine postponit, quod falsum est; utrumque an. 360. affigit cap. 10. & 12., quod verum omnino est de altero, propius vero de primo. Quanti porro Luciferi libros fecerit Athanasius, ex eadem epistola compertum est, qui præterea in Græcum sermonem illos convertit, quo Orientalibus omnibus essent communiores, uti testantur Marcellinus & Faustinus in lib. Precum ad Imperatores, quorum de Luciferi libris testimonium hic juvat integrum exscribere: *Dicant nunc, quid Lucifer novum docuerit, quod non ex Christi magisterio traditum est, quod non ab Apostolis discipulis Salvatoris transmissum est in posteros. Et bene, quod libros scripsit ad Constantium, non ut plerique gloriam captans ingenii, sed divina testimonia aptissime congerens contra hæreticos, & contra ipsum patronum hæreticorum, ad divinam æmulationem pro Filii Dei amore succensus. Denotent quid illic contrarium Scripturis, quid novum quasi hæreticus scripsit. Quos quidem libros, cum per omnia ex integro ageret, suspexit & Athanasius ut veri vindices, atque in Græcum stilum transtulit, ne tantum boni Græca lingua non haberet. Parum est, quin etiam propriis litteris idem Athanasius eosdem libros prædicat ut Prophetarum & Evangelistarum atque Apostolorum doctrinis & pia confessione contextos. Et quamvis plurimis in eum laudibus erigatur, tamen non æquat ad meriti ejus præconium; & quidem cum amplius laudare non posset: ita rerum ejus supereminentia quævis laudans lingua superatur. Sed Lucifer, ignarus licet artificiosæ eloquentiæ, tamen ut prophetico & evangelico atque apostolico more scriberet, quod super omnem humanam eloquentiam est, habuit gratiam sancti Spiritus ex merito rectæ fidei & sincerissimæ conscien-*

an. circ. 361.

Græca versio librorum Luciferi

tiæ. Hæc illi, *alibi quidem minime probandi*, subjungit Papebrochius cap. 2. vit. Lucif., *in eo tamen in quo Luciferum laudant, nequaquam contemnendi, dum suffragantem sibi habent Athanasium, immo totam Christi Ecclesiam*. Graviter porro ferenda est Athanasianæ versionis jactura, qua misere deperdita, aut adhuc in tenebris fortasse latitante, promtissimum ad corrigenda Luciferi opera subsidium nobis sublatum esse jure dolemus.

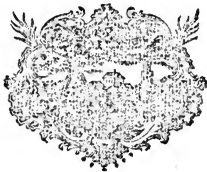
deperdita.

Alia quædam scripsit Lucifer, quæ vetustate ipsa absumta sunt. Indicat Papebrochius in cap. 1. epistolam a Lucifero missam ad Catholicos, qui in Ecclesiam Mediolani convenerant, de qua in vita S. Dionysii Episcopi Mediolanensis; *Missa epistola est a Lucifero Catholico Episcopo*, & Mediolanensis Concilii Præside pontificio nomine, *ex Palatio, ubi tenebatur a Rege, Dionysioque & Eusebio porrecta, quam plebs ut sibi legeretur postulare cœpit*. Et cap. iv. innuit *Professionem Fidei* a Lucifero editam una cum libris pro S. Athanasio, & Constantio delatam; quod absque ullo auctore affirmat, nec ex Luciferi libris & epistola ad Florentium quidquam deprehendimus pro Papebrochii opinione, cum Lucifer id profecto non siluisset, neque opus eidem fuisset Nicænam Fidem pro suæ Fidei confessione Constantio exhibere in lib. *de non parc. in Deum delinq.* pag. 204. Plures a se litteras scriptas commemorat ipse Lucifer in eodem libro pag. 212. *Probant epistolæ meæ mediocritatis, & libri rustico licet sermone descripti, me sæpe dixisse, quod peccata quidem fecerint nostra, ut in tuas Antichristi præcursoris veniremus manus*; & Athanasius in altera ad illum epistola se ejus litteras cum librorum codice scribit accepisse. De Luciferi scriptis præterea nihil.

alia & quædam alia ejusdem scripta.

Ejus in scribendo stilus omnino rudis & pæne barbarus cuiquam patet legenti; quod is ultro fatetur verbis paullo superius allatis; & in lib. *Moriendum pro Filio Dei* pag. 247. *Inter hæc*, scribit, *daturos legentes veniam conspicere debes, quod facundia mediocris ingenii mei ..... describere non valuerit*; tum pag. 258. *Nos vero, quibus ad loquendum natura sufficit, alieni ab omni scientia, & hinc alieni litterarum, ad omnem destruendam hæresim valemus, quia res ipsa ac veritas loquitur*; ac rursum ib. *Nos sumus tantum sacras scientes litteras, noster sermo est communis, contra vester politus, ornatus, qui etiam dici mereatur disertus*. Hinc in Libello Precum *ignarus* dicitur *artificiosæ eloquentiæ*. Ceterum Tilius in Præfat. ad Pium V. Pontificem, *Communis mihi*, ait, *atque illius ætatis videtur sermo ipsius, adeo rudis est & incomtus, quem ipsemet etiam rusticum vocat; at qui diligenter perpenderit, eum gravem & sententiis refertum, virique ingenio valentis inveniet*: & la Cerda cap. 37. Luciferum excusat, quippe religionis abreptus ardore, & inter Græcos commorans, cum suos scriberet libros, fere invitus multa expresserit negligenti calamo, & Græcam dictionem secutus fuerit, ut in notis alicubi cum Tilio monuimus: *Videtur in multis latinitatem neglexisse, & secutus Græcos adeo zelo efferbuit, ut multa velut ab invito effluxerint*.

Luciferi stilus.

LUCIFERI

EPISCOPI CALARITANI

VITA.

§. I.

CAlarim (1) Sardiniæ principem urbem patriam habuiſſe Luciferum, & parentes Romana origine e Luciferorum familia (2) virtutibus & fuſo pro Chriſtiana Religione ſanguine clariſſimos ſcripſit ſuperiori ſæculo Methodius (3). His ſuper D. Juvenalem Calaritanum Antiſtitem (4) puerum Luciferum parentibus orbatum inſtituendum accepiſſe, & Romam deinde firmiore ætate profectum D. Euſebio Vercellenſi poſtmodum Præſule præceptore uſum, ab eoque ſacro fonte Chriſto regeneratum fuiſſe, & a D. Silveſtro Rom. Pontifice Lectoris officio cohoneſtatum, illique Græca, Latinaque lingua probatiſſimo munus ſacras litteras interpretandi demandatum, ac tandem, ſublato e vivis Protogeni Calaritano Epiſcopo (5), a Julio Rom. Pont. in ea ſede poſt an. Chr. 347. ſuffectum fuiſſe idem auctor litteris conſignavit. Verum Methodius conjecturis nimium indulgens ea de Lucifero tradidit, quæ, ſi æqua critices lance pendantur, nihili facienda ſunt (6). Quod etiam judicium iis debetur, quæ de natali anno, deque Luciferi genere & epiſcopali ordinatione ex Bonſante hauſit, ſcripſitque Machinus Archiepiſcopus Calaritanus (7). Ergo incerta Luciferi patria, incertum genus & tempus, incerta omnia, quæ ſomnians Methodius aſſeruit, ad annum uſque 354., quo & nomen & officium Luciferi primum occurrunt in litteris Liberii Pont. ad Conſtantium Auguſtum, qui per id tempus Arelate in Galliis jam devicto Magnentio conſtiterat, a Valente, aliiſque Arianis Epiſcopis comitatus & circumventus. Ad eum Liberius ſuperiore anno legationem inſtituerat, qua per Vincentium & Marcellum Epiſcopos ſperaverat ſe Auguſto perſuaſurum, ut pro Athanaſii cauſſa, & ad refellendos, damnandoſque Arianorum errores Aquilejæ Concilium libere cogeretur. Sed cum res non ceſſiſſet ex voto, & la-

1 Κάραλις, Ptolemæo *Carallis*: in Mſs. pluribus, *Caralis*, *Caralitanus*; Καρακάλεως, *Caracalis*, *Caracalitanus*, Καρακαλίνων, *Caracalinorum* habet Sophronius de Vir. Illuſt. Gerardus Caſteel in Controv. Eccleſ. Hiſt. controv. 19. pag. 343. col. 1. *Luciferum Epiſcopum Calagurritanum* dixit: hæc eſt *Calagurris* Livio urbs Hiſpaniæ Tarraconenſis, nunc *Calaborra* in Caſtella Veteri. At quid a veritate alienum magis?

2 Ex commentitiis Inſcriptionibus Calaritanis. T. AELIVS LVCIFER, L. AELIVS LVCIFER, IV. AEMILIA LVCIFERA, & ex quodam ſuppoſititio Siculo lapide, L. CAESIVS LVCIFER. V. Boll. Acta SS. t. 4. 20. Maii edit. Ven. pag. 660. n. 2.

3 F. Ambroſius Methodius Tarentinus Ord. Eremit. S. Auguſtini in Vita Mſ. ex Boll. loco cit.

4 Boll. ib. in præter. ad 28. Maii. An is fuerit Calaritanus Antiſtes ſæc. Chr. IV. aut eo ineunte, an. ſcil. Ch. 303. ut Ferrarius, Arca, Bonſantes, Fara, Machinus, & Papebrochius contendunt, dubitat cl. Matthæius Sard. Sac. pag. 70.

5 Interfuit Nicænæ, & Sardicenſi Synodo: is non *Sardinienſis*, ſed *Sardicenſis* in Mœſia Epiſcopus fuit, ut conſtat ex Andronico Palæologo Seniore apud Goarium ad calcem Codini pag. 405. & ex Lequienio t. 2. Orien. Chriſt. col. 301. & ſeq. Machinus tamen totis viribus contendit Protogenem hunc Antiſtitem Calaritanum fuiſſe toto cap. 17. lib. 2. Deſen. Sanct. B. Luciferi.

6 Cl. Matthæius loco ſupra cit. pag. 72. ait: *Hæc quidem de Lucifero narrat Methodius, ſed omnia incerta, ne quid gravius dicam, ſunt*. V. Papebr. l. cit. n. 2. & 3.

7 Deſen. Sanct. B. Luciferi par. 1. c. 1.

& lapsu Vincentii Capuani Episcopi (1) omnia pessum irent in dies, legatum alium ad Constantium destinavit Liberius cum Pancratio (2) presbytero & Hilario diacono (3) Luciferum Calaritanum Antistitem Romæ tunc temporis divina sic disponente providentia diversantem, ut Ecclesiæ sibi commissæ negotium aliquod præsens facilius absolveret. Romam accessisse, suumque gregem deseruisse Luciferum a Deo vocatum, ut laboranti suppetias ferret contra Arianos Catholicæ Ecclesiæ, auctor est idem Methodius (4) ex iis forte Liberii verbis, *Deo cooperante Frater & Coepiscopus noster Lucifer de Sardinia supervenit* (5).

Qui Luciferum non Sardiniensem, sed Sirmiensem (6), vel etiam Sardicensem (7) Præsulem dixere, ab historica veritate omnium ferme eruditorum, criticorumque suffragiis, & Conciliorum auctoritate firmata quam turpissime aberrarunt. A nostro vero alius omnino est Lucifer ille Sardensis, qui Synodo Cæsariensi in Cappadocia, in qua S. Basilius ad illam sedem occupandam electus fuit, interfuit an. Chr. 370. (8), quo exeunte, vel saltem sequentis anni initio Lucifer noster, ut §. VIII. dicemus, supremum diem clauserat.

§. II.

Luciferum ergo, utpote quem ad grave munus exsequendum doctrina ac pietate aptissimum noverat (9), ubi legatum ad Augustum destinavit Liberius, litteras illi ad eumdem perferendas dedit, ut ab illo pro Ecclesiæ pace restituenda Concilium impetraret (10), simul & alias ad Eusebium easque commendatitias, ut Luciferum cum sociis in difficillima obeunda provincia adjuvaret (11). Roma Vercellas profectus Lucifer cum Pancratio & Hilario perhumaniter ab Eusebio exceptus est, qui, ut se se Fidei Catholicæ assertorem strenuum, & ad jussa facienda promtissimum Liberio magis magisque probaret, legatis se statim socium adjunxit, ut Arelate commorantem Augustum conveniret. Hic adeo enixe apud illum egerunt legati, ut, quidquid Liberius desideraverat, rogaveratque Constantium, feliciter obtinuerint, tum de caussa Athanasii agitanda, tum præcipue de Concilio pro Ecclesiæ tranquillitate co-

1 V. Epist. Liberii Papæ ad Eusebium Vercellensem Episcopum t. 2 Concil. edit. Venetæ pag. 803. & not. Binii ibid. pag. 800.

2 *Eutropium* vocat Cave de Script. Eccles. sæc. Arian. V. *Lucifer*; sed male.

3 Hilarius hic Rom. Ecclesiæ Diaconus Luciferianis se se adjunxit, eorumque coryphæus factus schismati hæresim addidit, quem D. Hieronymus ob Arianorum ad Catholicam communionem redeuntium rebaptizationem novum orbis Deucalionem nominat in lib. contra Luciferianos. Opera tamen & zelo S. Damasi Papæ Hilarium tandem ad sanam mentem rediisse, & Catholicis adhæsisse cum Pagio in Ann. Bar. ad an. Chr. 362. n. 25. & Nat. Alex. sæc. 4. c. 6. art. 14. tenet cl. Sarazanius in notis ad gesta & opuscula S. Damasi cap. 22. n. 6. nosque iisdem fulti argumentis huic sententiæ subscribimus.

4 Ubi supra. V. Bolland. l. cit. n. 3.

5 In Epist. ad Euseb. Vercell. t. 2. Concil. edit. Ven. pag. 803. ex Actis Vitæ S. Eusebii.

6 *Luciferiani a Lucifero Sirmiæ Episcopo, qui contra Episcopos Catholicos, qui Constantii persecutione perfidiæ Arianorum consentientes erant, & postea correcti redire in Catholicam* &c. S. Isidorus de Origin. lib. 8. pag. 105. edit. Paris. 1601. & Honorius Augustodun. de hæres. in Bibl. PP. t. 12. Ita & Baronius in not. ad Dial. S. Hieron. contra Lucifer., ac Nauclerus in suo Chron. t. 2., atque etiam Montmorencius in Prompt. t. 2. pag. 28

7 V. Cornelium a Lapide in Apoc. c. 3. ℣. 1. *Et Angelo Ecclesiæ Sardis scribe* &c.

8 Καὶ τῆς ἐν τῇ [illegible] πρεσβυτέρου, τὸν Σεβαστείας Εὐστάθιον, ἔ τὸν Σάρδεων Λουκίφερον. Tom. 2. Concil. edit. Ven. pag. 1039.

9 *Ob hoc quod bene esset agnitus per contemtum sæculi, per studium sacrarum litterarum, per vitæ puritatem, per constantiam fidei, per gratiam divinam &c.* In lib precum Marcell. & Faust. apud Sirmondum t. 1. edit. an. 1696. col. 234.

10 *Ad exorandam mansuetudinem tuam, ut benevolo animo allegationes nostras audire digneris, Fratrem & Coepiscopum meum sanctum virum Luciferum cum Pancratio Compresbytero meo & Hilario Diacono placuit proficisci, quos credimus de Clementia tua ad pacem omnium Ecclesiarum non difficulter posse Concilium impetrare.* Ex litt. Liberii apud Baron. ad an. Chr. 354. n. 5.

11 *Ut simul cum eisdem aggrediaris, ut Fides, quæ ab Apostolis tradita est Ecclesiæ Catho-*

cogendo, Cum tamen in sequentem annum Concilium Mediolani celebrandum distulisset Constantius bello barbarico impeditus (1), Eusebius ad suam Ecclesiam, & Lucifer apud Dionysium Mediolanensem Præsulem Concilii jam indicti tempus exspectantes se se receperunt, Eo igitur anno, ineunte vere, qui Christi 355., Liberii Papæ quartus, Constantii Imp. decimus nonus fuit, Arbetione & Mavortio Lolliano Coss. ex Oriente pauci, plures vero ex Occidente Episcopi Mediolanum, ubi Augustus ipse cum exercitu constiterat, convenientes Synodo, quæ in ea urbe quarta fuit, ioitium fecerunt. Huic Concilio ex Orientalibus paucos, ex Occidentalibus vero supra trecentos interfuisse Episcopos scripsit Socrates (2), cui & Sozomenus (3) consentit, Recentiores fere omnes cum Baronio (4), Tillemontio (5), Calmeto (6), aliisque magni nominis Scriptoribus in hanc sententiam venere, & supra trecentos Latinos Patres Synodum Mediolanensem implevisse tradiderunt. Valesius tamen vix sibi persuadens tot Episcopos ibi coaluisse, in textu Græco utriusque Historici errorem suspicatus pro *τριακόσιοι* in Sozomeno, & *τριακοσίων* in Socrate, *τριάκοντα*, *triginta* scilicet legendum esse existimavit (7). Severiori usus judicio Hieronymus a Prato Græcorum Historicorum testimonio rejicit, contenditque vir cl. tum ex Catholicis, tum ex Arianis Episcopis numerum Patrum ad sexaginta vix constitisse (8). Verum re diligentius considerata utraque opinio videtur concilianda. Si enim Athanasii, si Constantii, si auctorum Vitæ SS. Eusebii & Dionysii verba expendantur, & Græcis Historicis, & Valesio ac Pratensi sua stabit veritas. Nam eo convocato Concilio Imperatoris a Valente & Ursacio circumventi mens erat, ut ab Occidentali universa Ecclesia Athanasius damnaretur, & Ariana dogmata probarentur. At Catholicis Episcopis plerisque, cognita Constantii & Arianorum fraude, Mediolanum ad Synodum venire recusantibus, missi Palatini Comites in omnes Occidentis provincias, ut Præsulibus indicerent, aut damnationi Athanasii subscribendum, aut in exsilium eundum. En ipsissima Athanasii verba in epistola ad Solitarios, quæ Petro Nannio interprete exscribimus: *Quot igitur Episcopi, prout in sacris litteris est, ad præsides & reges adducti sunt, & a judicibus hanc sententiam audierunt, Aut subscribite, aut ab Ecclesiis recedite: detrahi enim vos ab Ecclesiis Imperator jussit. Nam & Magistratibus scriptum est, & multa pecuniarum denunciata, nisi quisque suæ civitatis Episcopum subscribere coegisset*. Quo factum est, ut multi Episcoporum qua minis, qua vi & dolo victi subscriptionem in Athanasium darent, existimantes salva Nicæna Fide unius hominis damnatione pacem tranquillitatemque turbatis Ecclesiæ Catholicæ rebus restituendam fore, quod subdole etiam Constantius ipse spoponderat; *Nos certe*, ait in epistola ad Eusebium, *qui esse Dei famulos gloriamur, hortamur pariter ac monemus, ut consensui Fratrum suorum* (Arianos Episcopos innuit numero triginta, qui jam in Athanasium Mediolani subscripserant) *adhærere non differas. Confidimus quippe, cum hoc fuerit factum, unitate firmissima posse Ecclesias gratulari*. Ita Constantius collectis per vim absentium plurimorum Occidentalium Episcoporum subscriptionibus contra Athanasium, sibi persuadebat speciem Oecumenici Concilii obtrudere posse in Athanasium tanto Patrum numero damnatum, ut ipsemet Athanasius in eadem epistola loquitur: *Eo enim modo Imperator tantum numerum Episcoporum coegit, cum partim minis*

tholicæ, nullo modo irrumpi possit ..... ut eorum consortio jungat se fides tua, & similis ubi fueris, adsit sanctitas tua, uno colloquio, uno consilio id agatis, quod Deo & Angelis ejus placet, & Catholicæ Ecclesiæ expedit. Ex iisdem litt. apud Bar. ibid. n. 6.

1 Amm. Marcell. lib. 14. & ex eo Baron. l. c. n. 9.

2 Τῶν δὲ ἐν τῇ ἰταλίᾳ συνῆλθον ἐπίσκοποι, τῶν μὲν ἀνατολικῶν ὀλίγοι παντελῶς, ἐπεὶ τοὺς πλείους αὐτῶν τὸ γῆρας, ἢ τὸ μῆκος τῆς ὁδοῦ ἐμπόδιον ἐποίει· τῶν δὲ ἑσπερίων, ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους ἀριθμούμενοι. Lib. 2. c. 36.

3 Συνόδου δὲ τὸ δεύτερον κατὰ Μεδιόλανον συγκροτηθείσης, ἐκ μὲν τῶν ἐν ἕω ὀλίγοι παρεγένοντο ..... τῶν δὲ πρὸς δύσιν πλείους ἢ τριακόσιοι συνελέγησαν. Lib. 4. c. 9.

4 Ad an. Chr. 355. n. 3.

5 In notis ad Vitam S. Eusebii.

6 Hist. univ. t. 5.

7 In notis ad Socr. pag. 25.

8 In not. ad Sulp. Sever. n. 7. pag. 207. & 208.

a Lib.

minis terrerent, partim promissis allicerent, ut se faterentur non amplius communionem cum Athanasio habere: atque huc etiam respexisse arbitror Luciferum nostrum iis ad Constantium verbis: *Ad innocentis necem omnem chorum invitaris Episcoporum* (1). Verum enimvero ad Mediolanensem Synodum pauci quidem accessere Occidentales Episcopi, ii nimirum, qui vel Mediolano proximiores erant, vel, etsi longe dissiti, pro tuendo Athanasio, Nicænaque Fide sustinenda præsentia sua illo in Concilio opus esse arbitrabantur: ita in ipsa ad Eusebium Constantii epistola pauci Episcopi ex provinciis singulis Mediolanum advenisse dicuntur: *Denique venientes pauci de provinciis singulis voluntate communi unanimes pretulerunt, & juxta venerationem legi debitam firmaverunt:* ita in Vita S. Dionysii Episcopi Mediolanensis ex Mombritio & Mss. codicibus Mediolanensi ac Blaudurensi (2) habemus vicinos Mediolano Episcopos Concilio interfuisse: *Advenientes quippe ex vicinis urbibus Episcopi, & coadunati intra Ecclesiam resederunt:* ita denique rem conficit Auctor Vitæ S. Eusebii Vercellensis ex codice Nonantulano (3): *Sustinente autem Imperatore, ac præstolante Liberii adventum ceterorumque Episcoporum, qui necdum advenerant, interim Constantius Imperator cum Arianis Episcopis egit, ut subscriberetur eorum fides, & Athanasius damnaretur. Subscripserunt enim Dionysius ipsius Mediolanensis urbis Episcopus, ceterique Episcopi post eum numero viginti & novem* (4); *nondum enim advenerant Catholici Episcopi. Factum est autem, ut inter se tam Papa Liberius, quam ceteri Catholici Episcopi diem designarent per epistolas suas, quo Mediolanum unanimiter convenirent.* Ergo post triginta illos, qui primi in Athanasium subscripsere, alii dein supervenientes Episcopi numerum Concilio fecerunt: quot autem fuerint, habemus ibidem infra his verbis: *Subscripserunt autem* (scil. Formulæ Nicænæ Fidei) *& ceteri Sancti Patres numero quadraginta.* Hos ergo si primis viginti novem addiderimus, fere septuaginta habebimus Patres in Concilio Mediolanensi coactos. Quæ cum ita sint, apparet dilucide, numerum trecentorum Episcoporum constasse quidem ex subscriptionibus a Constantio vi & dolo extortis ab Episcopis occidentalium provinciarum; eumque numerum Augustus ipse ostentabat tamquam Oecumenici Concilii, ut communi Occidentalis Ecclesiæ suffragio damnatum Athanasium, & conclamatam ab Oecumenico Concilio Arianam doctrinam prædicaret: *Quæ res* (sequitur idem Athanasius) *in caussa fuit, cur tam multos compelleret, ut se paucis adjungerent, magnopere id studens, ut multorum nomina corrogaret tum ad invidiam Episcopi* (Athanasii), *tum ut speciem aliquam, dignitatisque imaginem Arianæ hæresi conciliaret, cujus ipse propugnator erat.* Hoc pacto, nostro quidem judicio, Socratis & Sozomeni testimonia admitti possunt, utpote qui ex tot subscriptionibus Episcoporum a Constantio subdole collectis supra trecentos Patres Mediolanensi Concilio nomen dedisse tradiderunt; & veritati historicæ consulitur cum Valesio & Pratensi asserentibus Concilio illi sexaginta circiter Episcopos interfuisse. Nos hac in re nihil certi statuimus, quamvis ex allatis testimoniis utramque sententiam conciliari facile posse existimemus. Eruditis judicium & votum esto. Jam e diverticulo in viam. Ergo Liberii Pont. nomine Lucifer cum sociis Mediolanensi Concilio præfuit, qui, etsi Arianorum mentem, animumque Imperatoris ad vim Catholicis Episcopis inferendam paratissimum apprime cognoverat, de felici tamen rerum exitu pro Catholica veritate tuenda, defendendoque Athanasio non omnino desperaverat. Eusebius interea Vercellensis Episcopus cum dolos Arianæ partis optime introspexisset, & Mediolanensem conventum, quamvis Catholici Concilii nomen præseferret, tyrannicam potius consultationem, Arianamque conjurationem

1 Lib. 2. pro S. Athanasio pag. 132.

2 Cap. 2. apud Boll. t. 5. Maii ad diem 25. n. 9. pag. 512. edit. Ven.

3 Tom. 11. Concil. Ven. edit. pag. 840. & 841.

4 Nomina Episcoporum, qui primi contra Athanasium subscripserunt, affert Baron. t. 3. Annal. ad an. Chr. 355. n. 22. pag. 813. edit. Ven. ex tabula Archivi Vercell. post epist. Concilii Mediol. ad Eusebium, & Harduinus in notis ad eamdem epist., qui numero octavo *Marinianus* pro *Martinianus* legit in t. 2. Concil. edit. Ven. pag. 830.

nem futuram prævidisset, illuc se conferre recusabat. Legati porro Apostolici, & Constantius ipse diversis quidem studiis, eodem tamen conatu, Vercellensem Præsulem ad Concilium urgebant, iste ut in suas partes tandem aliquando vel metu vel dolo sanctum virum traheret, illi ut Catholicæ veritatis fortissimum in tanto discrimine defensorem haberent. Quare Arianorum fautores per Eudoxium & Germinium Episcopos, Constantius etiam, & Lucifer ipse cum sociis litteras Eusebio miserunt, illum ad jam coactam Synodum sollicite advocantes (1). Paruit tandem vel invitus communibus votis Eusebius, & Mediolanum veniens Lucifero Catholicisque Patribus accessit. Quot autem turbas tunc moverint Ursacius & Valens, quot in Orthodoxos Episcopos intentaverint minas, & quæ quantaque adversus eos impie egerint Constantio favente, libenter missa facio, cum Latrocinii hujus non Acta sed scelera apud omnes ecclesiasticæ historiæ scriptores passim & luculenter tradita occurrant. Ad Luciferum nostrum quod attinet, fortiter pro Athanasio cum Arianis decertavit, Nicænamque Fidem tutatus strenue Catholicis semper Episcopis & maxime Eusebio ac Dionysio adhæsit, populumque Mediolanensem dolis ac minis hæreticorum exagitatum in Fide Orthodoxa continuit. Astu tamen Arianorum, qui in Palatio apud Constantium a Catholicis divisi suos conventus habebant, comprehensus Lucifer in ipsa Imperatoris aula detentus est, eo dementiæ adductis Arianis, ut, Lucifero a ceteris avulso, Catholicorum Patrum in Nicæna Fide constantiam se labefacturos sperarent. At clausus licet Calaritanus Antistes, animo tamen liber, modum viamque invenit scribendi mittendique epistolam ad Coepiscopos in Ecclesia collectos, quæ Eusebio ac Dionysio exhibita ne populo legeretur Ariani tumultuose obstiterunt; sed his e templo per vim ejectis epistola Luciferi libere sacro cœtui sub noctem lecta est (2), quam interiisse dolendum maxime; nisi forte in Vercellensi aut Mediolanensi tabulario scrutanti alicui spes sit posse aliquando in publicam lucem efferri. Aliquot diebus in Palatio retentus Lucifer tandem suis redditus est; sed dein Arianorum Episcoporum perfidia cum Eusebio & Florentio ad Constantium rapitur. Eusebius tamen ac Florentius statim dimissi ad Ecclesiam rediere, manente apud Imperatorem Lucifero, qui, cum ibi aliquot diebus detineretur, cum Arianis Episcopis pro Nicæna Fide disputando strenue decertavit, ejusque animi robur & eloquentiæ vim Constantius ipse, etsi ducto velo occultus, præsens tamen admiratus est (3). Sed postquam facto in Ecclesiam impetu ab Eusebio Eunucho Catholicorum Episcoporum plerique comprehensi sunt, & in Heracleanis Thermis (4) reclusi, Lucifer etiam carceri datus est cum Florentio apud Cajum militum tribunum (5).

§. III.

---

1 Ex Act. Vitæ S. Eusebii in Vercell. archivo Epistolas illas, & Eusebii responsivam ad Constantium affert Baron. l. c. n. 6. & 7.

2 Ex Vita S. Eusebii Vercell. Episc. apud Boll. ad diem 25. Maii n. 14.

3 *Sed perspicis, in tuo palatio intra velum licet stans tuleris responsum a me ad conservandam salutem, omnes Dei servos, calcata frivola auctoritate tua, mente, voluntate, studio, virtute, voce consentire*. Lucif. lib. *Moriendum esse pro Filio Dei*, pag. 239. & ibid. infra pag. 244. *Non retines, Constanti, dixisse me judicibus, te vela missa audiente, quod licet totum militem tuum in nos decrevisses jacere regni tui tela, in nos exsecratores blasphemiæ tuæ, ut in sacrilegi tui decreti contemtores, omnia sua colliderent arma; nec sic tamen quod possemus a proposito recedere?* & deinde etiam ibid. pag. 245. *Non est novum quod nos legati asseverabamus in tuo palatio, & firmando non desumus semper sic fuisse & esse creditum a Christianis, sicuti apud Nicæam contra hæresim tuam Arianam & omnes errores videtur esse sacra fides conscripta*.

4 Thermæ proximæ Herculis templo, cui etiam vicinæ erant ædes Maximiani Herculei. Ibi nunc D. Laurentii templum, quod prope quædam adhuc supersunt rudera, ingentesque columnæ. V. Castilion. Mediol. Antiq. pag. 7. 124. & 126., Tor. *Ritratto di Milano* pag. 112. Galeat. Gual. Prior. *Relaz. di Milano* p. 1. pag. 42.

5 Ex vita S. Eusebii apud Boll. l. c. n. 6. & ex alia S. Dionysii c. 3. in 1. 5. Maii pag. 513. n. 29. *Facto impetu ab Eusebio Eunucho apprehensi sunt de fidelibus viris numero centum quadraginta & septem, cum quibus quidam de sacerdotibus & clero vincti intra Thermas Herculanas reclusi sunt. Florentius vero & Lucifer Episcopus apud Tribunum Cajum, Eusebius Tribuno Galbioni custodiæ traditus est*.

1 V.

§. III.

LUcifer interim in fide firmiſſimus inſidiantibus, eumque affligentibus Arianis, etſi duro carcere detineretur, non ceſſit, immo illis pro religione catholica & Athanaſii innocentia invicte adeo reſtitit, ut furentes hoſtes Conſtantio jubente extorrem illum Mediolano, Italiaque diſcedere coegerint. Quod ut Liberio Pontifici innotuit, Lucifero ceteriſque pro veritate orthodoxa exſulibus litteras ſolatio & apoſtolico robore plenas dedit (1); quas ubi acceperint incertum eſt. Relegatur ergo Lucifer in Cappadociam primo, ut Papebrochio (2) & Matthæjo placet (3); ibi tamen brevis illi mora; ex quo factum credo, ut nulla exſtet de primo hoc exſilio ſatis clara, certaque memoria. Translatus inde Lucifer Germaniciam (4) hanc exſilii alteram diuturnioremque ſedem habuit, ut ipſemet in primo pro S. Athanaſio libro pag. 65. aperte teſtatur, ibique Eudoxii meminit Germanicienſium pſeudo-Epiſcopi, quem antiphraſtice Adoxium vocat (5), eumque utpote Arianæ fecis hominem adverſarium infenſiſſimum paſſum eſſe ſatis indicat. Hunc exſilii locum tertio commutaſſe Luciferum auctor eſt Hieronymus (6), & in Palæſtinam deportatum, Salutarem ſcilicet, in qua Eleutheropolis, ubi Epiſcopum agebat Eutychius Arianus Catholicis infenſiſſimus, a quo Lucifer, & a Turbone (7) ejuſdem furfuris Eutychii ſucceſſore male habitus eſt, utpote qui & catholica dogmata & Athanaſii doctrinam, ſanctitatemque libere vindicaret (8). Hac in urbe cum Lucifer diverſaretur, Hermionem magni nominis virginem habuit ſibi addictiſſimam & adjutricem in iis perferendis ærumnis, moleſtiiſque, quibus ab Arianis quotidie afficiebatur (9). Scimus etiam Turbonem illum Eleutheropolitanum pſeudo-Epiſcopum cum ſuis Arianis in Luciferum ſacra facientem irruiſſe, januas eccleſiæ fregiſſe, ſacra vaſa, ſanctoſque codices diripuiſſe, & aliquos etiam Luciferi ſocios neci impie dediſſe: *Sunt adhuc hodie* (ita Fauſtinus & Marcellinus (10)) *in Palæſtina, qui illo tempore inſequentibus illis pœnas graviſſimas dederunt, eo quod cum Catholicæ fidei Epiſcopo Lucifero convenirent. Negent, ſi non inter cetera ſua atrocia, jannam clauſam ſecuribus effregerunt; ſi non irruentes in Luciferum fideliſſimum ſacerdotem divina quoque ſacramenta verterunt, unumquemque illic de his fratribus, qui convenerant, impia cæde multantes. Negent, ſi non hodie apud ſe ſancta myſtica vaſa, quæ tunc impie Lucifero diripuerunt, cum ſacris codicibus poſſident.* At his non contenti Ariani, ut conſtantiſſimum Chriſti athletam durius exagitarent, quarto etiam exſilio multarunt in ſuperioribus Thebis, ſeu ſecunda Thebaide, ut Socrates (11), Theodoretus (12), Sozomenus (13), & Caſſiodorus (14) tradiderunt, vel in partibus Ægypto vicinis, ut placuit Rufino (15). Cl. Richardus e Prædicatorum ſapientiſſima familia hoc etiam exſilium commutaſſe Luciferum, alioque traductum autumat (16). Verum cum locum exſilii non indigitet, treſque tantum antea Luciferi enumeret deportationes, crediderim reſpexiſſe Richardum ad exſilium in Cappadocia, quod primum fuit,

1 V. epiſt. hanc hujus edit. initio.

2 In Vita S. Luciferi tom. 4. Maii c. 1. n. 8.

3 Ubi ſup. in Eccl. Calar. pag. 73.

4 Germanicia urbs Epiſc. in Euphratenſi Provincia, ſeu Cœleſyria, quæ & Comagena.

5 *Talis eſt Georgius, qualis fuerat Arius, quales qui ſunt Urſacius & Valens, vel ad quem me deſtinaſti Germanicienſium Adoxius*. Lib. 1. pro S. Athan. pag. 64. 65.

6 *Cum nollet ſub nomine Athanaſii Nicænam damnare fidem, Palæſtinam relegatus miræ conſtantiæ & præparati animi ad martyrium contra Conſtantium Imp. ſcribit librum, eique legendum miſit*. De Script. Eccleſ. in Lucif.

7 Baron. ad an. Chr. 356. n. 80.

8 Id. ad an. Chr. 355. n. 17. & Sirmond. l. c. col. 236.

9 Id. ad an. Chr. 362. n. 119.

10 In Libello Supp. ad Auguſtos apud Sirm. l. c.

11 Lib. 3. c. 5.

12 Lib. 3. c. 4.

13 Lib. 5. c. 12.

14 Hiſt. tripar. lib. 6. c. 19. *Uterque enim* (Lucifer & Euſebius) *ultra Thebaidis terminos ab exſilio remeantes*, &c.

15 Lib. 1. c. 17. Baron. l. c. n. 80. Papebr. l. c. n. 8. Matthæjus l. ſupra cit.

16 *Conſtance l'envoya en exil à Germanicie, ville de Syrie, d'où il fut transferé à Eleutheropolis en Paleſtine, enſuite en Thebaide. & en un autre endroit dont on ne ſçait pas le nom.* Diction. Univ. Eccleſ. tom. 3. litt. L. pag. 712. col. 2. v. *Lucifer.*

1 Mar-

fuit, ordinemque invertisse. Hoc interea septennio, nec tamen integro (1), ab anno scilicet 355., quo e Mediolanensi Conventu in exsilium actus est, ad annum usque 361. jam inclinantem, quo ab exsilio liberatus est, quæ quantaque ab Arianis pertulerit Lucifer, etsi memoriæ non consignaverint illius ætatis scriptores, ab ipsa tamen hæreticorum indole & impotenti sæviendi in Orthodoxos animo colligere facile est; & si Faustino ac Marcellino fides, in exsilium ductum fuisse Luciferum scimus cum omni atrocitate injuriarum (2), adeo ut religiosissimum virum vitam ad multos annos produxisse miraculum videatur. Porro ex Sulpicii Severi historia de his fortissimis exsulibus Lucifero, Eusebio, Dionysio, aliisque Concilii Mediolanensis Catholicis Patribus hoc habemus testimonium: *Ceterum* (inquit Historicus) *exsules satis constat totius orbis studiis celebratos, pecuniasque eis in sumtum affatim congestas, legationibus quoque eos plebis catholicæ ex omnibus fere provinciis frequentatos* (3): quæ egregie etiam confirmantur tum Hilarii multis in locis & Epiphanii testimonio (4), tum eximia illa Eusebii epistola a Baronio relata (5), ex qua etiam liquet, quam indigne ab Arianis sanctissimi illi Confessores vexarentur. Quod autem Lucifero pepercerint Ariani, ne morte illum afficerent, in caussa fuit martyrii invidia (6), qua a Constantio ordinatum, mandatumque, ut Lucifer omnino servaretur hac ducto impia vel inani spe, ut suæ nimirum voluntati aliquando cederet, & Athanasii condemnationi, quod unice in votis erat, manum daret. Hic notandum occurrit Photium in sua Bibliotheca scriptum reliquisse, Luciferum nostrum post Mediolanense Concilium cum Dionysio, Eusebio, Rhodano, & Paullino Episcopis Arimini exsulasse (7). Neque enim urbs illa exsilio apta, utpote in florentissima Italiæ regione sita, neque ulla apud alios synchronos auctores mentio hujus loci occurrit, immo omnes uno ore fatentur in Orientales Provincias per quam remotissimas, atque asperitate locorum, & Arianorum perfidia potentiaque difficillimas exsulare coactos sanctos Præsules a Constantio Imperatore fuisse. Notandus ultimo & obiter Philippi Ferrarii palmaris error, qui Lucifero a Constantino Imp. in exsilium actum scripsit (8); nisi typographi vitio *Constantinum* pro *Constantio* irrepsisse æquiori judicio velimus.

§. IV.

Dum exsul Lucifer perfidiam Arianorum patientia confundit, eorum etiam errores scribendo profligavit. Quatuor habemus priores egregie scriptos ad Constantium Augustum libros a Lucifero nostro pro Catholica asserenda tuendaque veritate adversus Arii & asseclarum ejus impia dogmata, & impotentes ad ea sustinenda ipsius Imperatoris conatus. Scripta igitur isthæc misit ad Constantium Lucifer (9): ea is accepit, legit, obstupuit, vixque sibi persuadens, inveniri aliquem posse tantæ confidentiæ, libertatisque virum, qui de impietate sua illum auderet tam libere aperteque arguere, Florentio jussit Officiorum magistro, ut Lucifero ipsi suo nomine scribens illumne eorum voluminum auctorem esse sciscitaretur, mitteretque etiam libros ipsos a Lu-

---

1 Marcellinus & Faustinus erroris arguendi, qui Luciferi exsilio decennium assignant in cit. libel.

2 In libel. prec. apud Sirmon. l. c. & ex Lucif. ipso lib. *de non conven cum hær.* pag. 11., ubi: *Propterea odis nos, quia concilium vestrum malignantium exsecremur, propterea in exsilio sumus, propterea in carcere necamur, propterea nobis solis probibetur conspectus: iccirco reclusi in tenebras custodimur ingenti custodia: bujus rei caussa nullus ad nos visendos admittitur hominum.*

3 Lib. 2. n. 40.

4 Hær. 30.

5 Ad an. Chr. 356. n. 92.

6 Id. ibid. n. 80.

7 Διὸ καὶ σύνοδον διὰ ταῦτα κατὰ Μεδιόλανον πόλιν τῆς Ἰταλίας ἀθροίζει· καὶ τινὰς μὲν πρὸς τὸ οἰκεῖον διεστρέψατο βούλημα. Διονύσιον δὲ, καὶ Εὐσέβιον, καὶ Ῥοδανὸν, Παυλῖνόν τε, καὶ Λουκίφερ, τὸ οἰκεῖον καὶ τῆς ἀσεβείας μὴ καθυφεικότας φρόνημα, καὶ τὴν Ἀθανασίου καταγνῶναι ἀνασχομένους (ᾔδεσαν γὰρ τὴν Ἀθανασίου κατάκρισιν τὴν τῆς πίστεως προοιμιάζεσθαι καθαίρεσιν) εἰς Ἀρίμινον ὑπερορίζονται. In Biblioth. edit. Rothomag. an. 1653. pag. 1444.

8 *In exsilio una cum S. Eusebio Vercellensi a Constantino pulsus est*. In Catal. SS. ad diem 18. Jan. pag. 45.

9 D. Hier. de Scrip. Eccl. in Lucif.

a Lucifero cognoscendos (1). Libris ergo cum Florentii epistola acceptis Lucifer ingenue fassus est, se illorum parentem auctoremque esse, ipsique Florentio rescribens codicem reddidit (2). Duos pro Athanasio libros Germaniciæ scriptos, missosque inde ad Constantium autumat cl. Matthæjus (3) ex eo in hanc sententiam descendens, quod in eis Lucifer Eudoxium nominet Germaniciensem Arianum Episcopum. Adversatur tamen Cave Matthæjo volens Eleutheropoli libros illos & elucubratos & missos Constantio (4). Verum partim Germaniciæ, partim Eleutheropoli scriptos fuisse & rationes non ita leves & conjecturæ suadent, ut in §. IV. Præfat. dictum est: hoc unum certum habe› exploratumque libros illos ab exsule Lucifero exarari cœptos post an. Chr. 356. & absolutos circa initium an. 360. Ut egregii hujus operis nuncium accepit Athanasius, qui tunc & ipse exsulabat, statim per Eutychetem Diaconum Lucifero litteras misit rogans, ut libros Constantio oblatos sibi etiam legendos diligenter mitteret (5). Hoc fine mora præstitit Lucifer, qui ex hoc ab Athanasio honorificum sanctitatis doctrinæque meruit testimonium, ut Athanasii ad Luciferum epistolam vel legenti patet (6). Marcellinus & Faustinus Libelli supplicis auctores in eo tradidere, Athanasium, ut Orientalibus Catholicis solatio & exemplo essent in ea Ecclesiæ universæ perturbatione, Luciferi libros in Græcum sermonem transtulisse, quam tamen Athanasii versionem cum aliis ad Luciferum litteris (7) periisse dolemus. En Marcellini & Faustini verba: *Quos quidem libros cum per omnia ex integro ageret, suspexit & Athanasius ut veri vindices, atque in græcum stilum transtulit, ne tantum boni Græca lingua non haberet*. Ast quid iis libris acceptis egerit Augustus, nescimus: graviter tamen Luciferum sibi libere alloquentem tulisse, indignatumque maxime illi fuisse ex his Luciferi verbis conjicitur: *Dicis nos insolentes exstitisse circa te, quem honorari decuerit. Si quisquam Dei cultorum pepercit apostatis, sint vera, quæ dicis de nobis* (8). Neque his contentus Lucifer aliud deinde edidit commentarium, quod absoluto Sirmiensi Conciliabulo & Constantinopolitano scripsisse ex ipsius verbis elicitur, nam Eudoxium Macedonio in Constantinopolitana Sede suffectum commemorat, qui illi certe ab Antiochena cathedra traductus post illa pseudo-concilia fuit subrogatus (9). Hoc opus *de non parcendo in Deum delinquentibus* inscripsit, cumque totus martyrii desiderio æstuaret, nec quæ in lucem ediderat ad Arianos opprimendos satis esse arbitraretur, postremum subinde opus elaboravit, cui titulus *Moriendum esse pro Filio Dei*; quos libros, etsi unico comprehensos aliqui censuerint (10), & simul Constantio oblatos, attamen eadem animi constantia scriptos, post primos, de quibus mentionem fecimus, certum est elaboratos a Lucifero fuisse, ut ait Papebrochius (11), & fortasse in ultimo sui exsilii loco. In hisce Luciferi lucubrationibus patet vis magna dicendi, igneusque ex ore Luciferi erumpens gladius ad hostes Ecclesiæ uno veluti ictu perimendos, ex quo factum, ut tot elogia in illum contulerint Patres, suorumque temporum Eliam illum appellare non dubitaverint (12). Hic judicium cl. Meldensis Episcopi de Luciferiano stilo in medium liceat proferre, utpote qui diligentissime illius edendis operibus primus incubuit. *Ipsius sermo* (scil. Luciferi) *adeo rudis est & incomtus, quem ipsemet etiam rusticum vocat: at qui diligenter perpenderit, eum gravem & sententiis refertum, virique ingenio valentis inveniet &c.* Deinde: *Totum opus exiguum admodum foret, si ab eo Scriptura divina, quam promtio-*

---

1 V. Baron. ad an. Chr. 356. n. 73., & Tilium in calce Operum Lucif. edit. Paris. an. 1568.
2 Baron. ibid. & Til. ibid.
3 Sard. Sac. in Eccl. Calar. pag. 73.
4 De Script. Eccl. sæc. Ariano pag. m. 136.
5 V. in fine edit. Til. & Baron. l. c.
6 Baron. ibid.
7 Eruimus alias Athanasium Lucifero dedisse epistolas ex iis verbis, *Misimus etiam nunc* &c. in superstite illa, de qua loquimur, epistola: verum periere.
8 In libro *De non parcendo* &c. pag. 169.
9 Baron. ad an. Chr. 356. n. 69.
10 Tilius in Præf. ad Pium V. in edit. oper. Lucif.
11 T. 3. Maji ad d. 20. c. 4. n. 23.
12 S. Athan. apud Corn. a Lapide epist. 2. ad Timoth. c. 1. & S. Hieron. de vir. illust. c. 95.

tiorem habere non potuisset, scinderetur, & auferretur (1). Ita ille, & merito: Scripturæ vero divinæ versio, qua usus est Lucifer, antiqua omnino ea est, & ab illa, qua nunc utimur, Vulgata notabiliter discrepans, ut ex notis huic nostræ editioni subjectis palam fit. Interserit etiam sæpissime latinis Sardoas & Græcas voces Latio donatas, phrasesque usurpat nova sane syntaxi omnino barbaras, & græcizantes, quas a viris doctissimis (2) notis illustratas hac in editione obvias unusquisque habet.

§. V.

ANtequam ad alia progrediamur, quæ ad Luciferi gesta spectant, ut res clariori luce donentur, de *Edicto* illo celebri operæ pretium existimamus diligenter inquirere, quod toties & indignans commemorat ipse Lucifer in omnibus fere libris, quos superiori paragrapho recensuimus, quodque uberiorem tractationem a nobis requirere videtur ad Luciferi sensus dignoscendos, utque ea, quæ ad historiam illius temporis attinent, ipsomet Luciferi testimonio comprobentur. Qua in re illud certum statuimus ex Sozomeno (3), Constantium eo consilin Mediolanensem Synodum indixisse, ut discordes Episcoporum animi in unam Fidei sententiam convenirent, quæ tamen Nicænis decretis adversaretur: *Constantius* (ait Sozomenus) *qui solus jam Imperio Rom. potiebatur, omni studio perficere conatus est, ut Occidentales Episcopi cum iis consentirent, qui Filium Patri similem secundum substantiam asserebant*: Τὲς ἀνὰ τὴν δύσιν ἐπισκόπους τοῖς ὁμοιόσιον πατρὶ τὸν υἱὸν δοξάζουσι συνῆψαι: ubi tamen mendum typographicum inest, edita ὁμονοία voce pro ὁμοιουσία; cum idem Sozomenus (4) scribat, Constantium *non penitus destitisse Filium* κατ' ἐσίαν ὅμοιον *confiteri*. Sed cum id consequi non posse se sentirent hæretici Episcopi, qui Constantio quotidie aderant callidi pacis procurandæ auctores, prius de proscribendo Athanasio consilium Imperatori suggesserant, quo damnato ab Episcopis etiam Occidentalibus, facile deinceps Nicæna Fides everteretur: *Sic enim* (ait idem Sozomenus) *cogitabat, si Athanasius communi omnium suffragio e medio removeretur, facile se deinceps ea, quæ ad religionem pertinent, pro arbitrio constituturum*: *quam veram fuisse caussam Mediolanensis Concilii* ipse confirmat cap. 9. Huc igitur referenda, quæ Lucifer sæpe Constantio exprobrat, subdolum illum vocans pacis auctorem, cum pacis re vera esset inimicus (5): *Dixisti, Pacem volo firmari in imperio meo, cupiens violare in nobis pacem dominicam*; &, *Si non es tu Constantius Imperator, qui finxeris pacem te facere*; &, *Nobis dicebas, Pacem volo fieri*. Ita in libro *de non conveniendo cum hæreticis*; atque in libro 1. pro S. Athanasio pag. 54. *Tu pacis caussa te facere adstruxeris*, ut Athanasius scilicet damnaretur: tum in lib. *de non parcendo in Deum delinquentibus* pag. 223. *Fingens pacem te firmare, conatus fueras ad omnem Dei Ecclesiam destruendam*; quæ omnia certe Mediolanense Concilium spectant, cujus nefaria gesta Lucifer in suis libris omnibus sæpissime perstringit. Neque ea ad Ariminensem Synodum referri possunt, cum illa pacis item obtentu a Constantio postea fuerit indicta, ut Sozomenus (6) & Socrates (7) testantur, sed ficto semper & iniquo hæreticorum consilio: Lucifer enim se id a Constantio audisse affirmat, *Pacem volo fieri*, cum nempe Legatus Pontificis Concilio præesset; & Liberius ad Luciferum scribens paullo post idem Concilium hinc epistolam exorditur pag. 2. *Quamvis sub imagine pacis humani generis inimicus vehementius in membra Ecclesiæ videatur esse grassatus, vos tamen &c.* Hanc itaque ob caussam duplex *Edictum* comperio latum a Constantio: alterum quo Episcopi, qui a Concilio aberant, jussi sunt subscribere Arianorum in Athanasium sententiæ; quod ab ipso Athanasio innuitur: *Quot* (inquit) *Episcopi, prout in sacris lit-*

1 In cit. præf.
2 Cotelerius, Tilius, Sabatierius, Latinius, la Cerda.
3 Lib. 4. c. 8. edit. Vales.
4 Id. lib. 3. c. 18.
5 Lib. *de non conv. cum hæret.* pag. 9. & 12.
6 Lib. 4. c. 17.
7 Lib. 2. c. 37.

litteris est, ad præsides & reges abducti sunt, & a judicibus hanc sententiam andie-runt, Aut subscribite, aut ab Ecclesiis recedite; detrahi enim vos ab Ecclesiis Imperator jussit (1): at de hoc Lucifer minime scribit, quippe hujusmodi esse significat, ut novam Fidei formulam complecteretur: alterum vero, quod a Sulpicio Severo *Epistolæ* nomine ootatum est; & est illud, quod Lucifer spectavit, cum suos libros compooeret, cuique apprime conveniunt, quæ in illud a Lucifero iogesta leguotur. Narrat enim Sulpicius (2), *epistolam* a Valente & Ursacio *sub Imperatoris nomine emissam omni pravitate refertam, eo consilio, ut*, si a populo proharetur, *publica auctoritate cupita proferrent; sin aliter, omnis invidia esset in rege*, qui nondum baptismate tinctus Fidei mysteria nosse non poterat: *Lectam in ecclesia Epistolam populus aversatur: Dionysius, quia non esset assensus, urbe pellitur &c.* Porro quam callide scripta fuerit, quam comte & ornate, tum quid illa cootioeret impium & blasphemum in Catholicam Fidem, Lucifer ipse declarat (3), sæpiusque confirmat (4); nam *verbum tuum* (inquit), *per quod serpit ut cancer, falso fucato scientiæ tumore componis, astruendo te omnibus flagitiis tuis maculato Edicto tuo resc.issore, messe omnium errorum*; tum, *Novella tua prædicatio, & recens religio sub prætextu Fidei blasphemia in perniciem salutis tuæ per te prolata*; ac rursum, *Nisus es blasphemiam consacrilegi tui Arii ore prolatam nunc per satellites tuos, nunc edicto tuo, nunc spiritibus immundis referto ore tuo prædicare*. Quod autem Lucifer Edicti nomine hanc epistolam significet, tum exemplo Athanasii confirmari potest, qui litteras Præfecti Ægypti de Georgio in Athanasii ipsius locum substituendo in speciem Edicti propositas fuisse scribit ad Orthodoxos, siquidem hæ litteræ ad annum 356. referantur cum Pagio & Valesio (5) contra Baronii seotentiam, qui easdem de Gregorio itidem in Alexandrinam sedem intruso scriptas existimat, & in annum rejicit 342.; tum auctoritate Hieronymi de Prato, qui in nota Sulpicii testimonio subjecta nobiscum coosentit, tum denique quod idem Lucifer (6) a se suisque collegis Episcopis illud contemtum fuisse dicat; *Bene me petulantem diceres, si non recte contemsissemus sacrilegum Edictum tuum*; idque Mediolani in Palatio actum testatur in libro *Moriend. esse pro Fil. Dei* pag. 244. cum dixisset *judicium*, Constantio *velo misso audiente, quod licet* omnia imperii arma in se suosque converterentur, *veluti in sacrilegi decreti contemtores*, nunquam e proposito Catholicæ Fidei tuendæ recessisset. Hæc autem, quæ de Epistola, seu Edicto Constantii dicta sunt, Hilarius quoque in animo habebat, cum ea scripsit (7), quæ attulimus in nota subjecta pag. 17. hujus editionis, & quæ Pratensis ex eodem loco in aliam ad Sulpicium notatiooem transtulit: *Antea enim in obscuro atque in angulis Dominus Christus Dei esse secundum naturam Filius negabatur, & essentiæ inops paternæ accepisse cum creaturis originem ex non exstantibus prædicabatur. At vero nunc publicæ auctoritatis professione hæresis prorumpens, id quod antea factum nunc non clam victrix gloriabatur.* Et hoc referunt Maurini Operum S. Hilarii editores testimonium Luciferi ex lib. *Moriend. esse* &c. paullo superius productum. Saoe Ariana hæresis tum primo Imperatorum auctoritate fulta in Mediolanensi Syoodo victrix in Romanum Orbem palam erupit, quæ antea non tuta satis se se astu & fraude tegebat; quod sæpe in Constantium Lucifer iogerit, ejus scilicet imperio & poteotia Arianum virus in omnes terræ partes fuisse diffusum. Superest inquirendum, utrum huc referre quoque oporteat aliud Luciferi nostri testimonium ex libro *de non parcen. in Deum delinq.* pag. 172., quod est hujusmodi: *Negabis te ad idololatriam invitasse nos suscipiendam? Si censes negandum, convincent te expositiones sectæ tuæ Episcoporum comblasphemorum videlicet tuorum, convincent te libelli recitati a te, ac dati Romæ Episcopis etiam Catholicis, ad hoc videlicet, ut omni in loco tua roborari posset blasphemia.* Hæc Luciferi verba protulit

Au-

---

1 In epist. ad Solit.
2 Lib. 2. Hist. Sacr.
3 Lib. *de non conven. cum hæret.* pag. 17.
4 Id. in lib. *Moriendum esse pro Fil. Dei*, pag. 241. 245. 261.
5 Lib. 1. Observ. ad tom. 2. Script. Eccl. Hist.
6 Lib. *de non parc. in Deum delinq.* pag. 198.
7 Lib. de Synod. n. 78.

1 Art.

Auctor Diatribæ I. de gestis Liberii præpositæ Operibus S. Damasi §. 10. pag. 177., ex lib. scil. primo pro S. Athanasio: qui locus correctior a nobis infra exhibetur. Is porro auctor autumat Ariminensem, seu potius Acacianam formulam ab Lucifero hic designatam, significatamque fuisse; & opinionem rejicit Tillemontii, qui existimat (1), Luciferum id scripsisse de Formula Sirmiensi anni 357., quo anno Constantius Romæ fuit, ibique ait libellum ab Augusto recitatum, per urbem sparsum, & Catholicis Episcopis oblatum Imperatoris jussu, ut eorum animos ac sententias exploraret de Formula illa Fidei paullo post in Sirmiensi conventu publicanda. Sed antequam in hæc diligentius inquiramus, animadvertendum est (quod in notis etiam pag. 56. monuimus, ubi corrigendus error, qui per inconsiderantiam excidit, cum Hieronymo a Prato attributa fuerit Diatriba de gestis Liberii præposita Operibus S. Damasi PP.) *Perfidiæ*, *Blasphemiæ*, ac *Idololatriæ* nomine significari a Lucifero simpliciori sensu hæresim ipsam Arianam; licet intelligi quandoque queat hisce vocibus *Edictum* Mediolanense, de quo mox diximus: hoc vero in loco tria sunt distinguenda; *Idololatriæ* ac *Blasphemiæ* voces, *Expositiones Episcoporum Arianorum*, & *Libelli recitati ac dati Romæ* a Constantio *Episcopis Catholicis*. *Blasphemiæ* itaque ac *Idololatriæ* voces ipsam Arii hæresim indicant, quam Constantius *roborari in omni loco*, & suscipi ab omnibus volebat per Arianas Fidei expositiones, & libellorum impiorum ope, quos Romæ præsertim jussit dispergi: & recte quidem novum idololatriæ genus Ariana hæresis, & idololatræ Ariani dicti sunt ab aliis Patribus Athanasio, Basilio, Gregorio utroque, Nazianzeno ac Nysseno, & Cyrillo Alexandrino, quia, ut ex iis animadvertit Petavius (2), *eum, quem creaturam fatebantur, adorare tamen se se dicerent, unde nihil a Gentilibus differrent*: nomine autem *blasphemiæ* non una Sirmiensis Formula notari potest, sed omnes hæreticæ Arianorum Formulæ; quod & Hilarium fecisse affirmant ejus Operum editores (3). At enim, inquit laudatus Auctor Diatribæ adversus Tillemontium, *cum Lucifer* recitatos *a Constantio* Libellos, *ac per manus Episcoporum traditos scribat*, *ut ejus* in omni loco roborari posset blasphemia, *facile intelligit lector*, *agere illum non de præmeditata tantum*, *sed producta jam in lucem*, & *promulgata* blasphemia; *deinde nemo facile concessurus erit*, blasphemiam, *quam sciunt omnes Sirmiensi illo clanculari ac fortuito congressu deinde conscriptam*, *eo jam tempore efformatam*, *lectam Catholicis Episcopis*, *ac per manus traditam esse potuisse*. Hæc ille, & recte de formula Sirmiensi; quæ tamen suæmet sententiæ adversantur; nam & Ariminensis, & Seleuciensis, sive Acaciana Formula, quas vult a Lucifero indicari, adhuc promulganda erat; & quidem triennio post editæ fuerunt, si cum Petavio annum 356. tribuas Romano Constantii triumpho; post biennium vero, si triumphum illud rejicias in annum 357. cum Pagio, Valesio, aliisque. Præterea Ariminensis quoque formula clam & furtim a Valente confecta fuerat: de Seleuciensi vero condenda quot inter hæreticos Episcopos dissidia orta, & contentiones motæ? qui tandem Formulam Ariminensem suffragiis suis probaverunt. Neque hæ tantum Formulæ post scriptæ fuerunt, quam Constantius Romæ libellos illos disseminavit: nam & Eudoxius conventu Antiochiæ celebrato an. 358. una cum Episcopis, qui eidem opinioni favebant, & *similis substantiæ* vocabulum, & *Consubstantialis* etiam vocem rejecit, ut Sozomenus asserit (4). Nihil propterea certi ex iis Luciferi verbis constitui potest; quæ, ut idem auctor scribit, *subobscura videri* queunt *nobis*, *qui ab iis temporibus longe absumus*. Sed ut nostra quoque sententia pateat, sic quidem statuimus, Luciferum non hanc vel illam potius *Fidei Expositionem* innuere, unice autem exprobrare Constantio, quot quamque variis post Mediolanense Concilium *Fidei Expositionibus* conatus fuerit Nicænam Fidem impie evertere, & Arianam *blasphemiam in omni loco roborare*; quod rursum in libro *Morien. esse pro Fil. Dei* Constantio objicit, uti ibi advertimus. Libelli autem ab illo Romæ recitati, & dati etiam Catholicis Episcopis, ii profecto fuerunt, quos in eodem libro *de non parcen. in Deum delinq.* pag. 220. commemorat hisce verbis: *Quantum apud*

1 Art. 63. de Arian. n. 6.
2 Lib. 2. cap. 12. n. 6.
3 In lib. 4. de Trinit. n. 12.
4 Lib. 4. c. 12.

1 Lib.

apud te est, *tradidisti eum*, id est *Filium Dei*, *de quo & libros scriptos dedisti*; ideoque ejusmodi erant, quibus Arianum dogma impie propugnabatur, sed callide ab Episcopis Arianis, fortasse ab ipso Eudoxio Germaniciæ tum Episcopo, qui cum Constantio Romæ versabatur, compositi, ut Romanam plebem & Catholicos Episcopos fraudulenter in errorem pertraherent; quin multo est verisimilius in iisdem impias illas loquutiones descriptas fuisse, & blasphemas sententias, quas *Epistola* Mediolanensis, sive *Edictum* complectebatur: de his per conjecturam disserere licet, cum de isto Constantii facinore nemo veterum præter Luciferum memoriæ quidquam prodiderit. Quid autem integrum hocce Luciferi testimonium juvet laudati Auctoris sententiam de duplici Liberii exsilio, quod ipse tuetur, satis non video: ulteriori investigatione rem hanc non premimus, cum negotium istud nostra non intersit. Monemus tamen, opinionem ejusdem Auctoris de sensu hujusce vocis *blasphemiæ* ideo a nobis subjectam fuisse pag. 56. ad primum Luciferi librum pro S. Athanasio, ubi *idololatriæ* vox irrepsit pro voce *blasphemiæ*, quia ibi de illius sensu, aliarumque affinium vocum ex Lucifero quædam notavimus, quæ ceteris inde Luciferi nostri locis lucem afferrent; cum ceteroquin Auctoris verba & sententia ad testimonium ipsius Luciferi mox explicatum re vera pertineant. Jam de his satis. Ad Luciferi gesta veniamus oportet, & ea, quæ vel ad illius ætatis historiam spectant, vel sensum verborum, & Luciferi mentem aliquomodo respicere possunt, quisque offendet in suppositis huic editioni annotationibus.

§. VI.

Constantin Augusto e vivis sublato Mopsucrenis prope Tarsum III. Non. Novembres anno Chr. 361., cum ab Euzojo Ariano Episcopo, ut ait Socrates (1), sub mortem baptizatus fuisset, frustra suadente Lucifero, ut per Athanasium, sive Coepiscopos ejus salutare consequi vellet regenerationis lavacrum (2), Flavius Claudius Julianus cognomento *Apostata* Romani Imperii habenas, quas favore militum primum Lutetiæ Parisiorum superiori anno, dein iisdem volentibus in Dacia arripuerat Constantio vivente, regendas metu liber & solus suscepit. In ipso veluti Principatus vestibulo magnam sibi laudem apud optimos quosque comparavit vaferrimus Imperator, pacem turbatis Ecclesiæ rebus sub prædecessore frustra quæsitam, desideratamque restituens, omnesque Episcopos exsilio antea a Constantio multatos ad suas Ecclesias redire permittens (3), iisdemque direpta ab hæreticis bona restituenda, nec quemquam amplius pro Fide vexandum decernens (4). Lucifer ergo Juliani gratia exsilio liberatus Tauro & Florentio Coss. anno 361. ad finem vergente (5) Ægyptiacam solitudinem reliquit, & ad Catholicos redux afflicto Ecclesiæ statui subsidium attulit præsentissimum, & cum Eusebio Vercellensi apostolicæ legationis socio eos, qui Arianæ hæresi manum dederant, ad Catholicæ Ecclesiæ sinum revocare satagens Orientis provincias magno labore lustravit (6). Itinera hæc absolvisse Luciferum existimo a tempore Edicti, quo Julianus Episcopos Orthodoxos suis sedibus restituit, exeunte scilicet Novembri mense anni 361. ad tempus usque, quo indi-

ctum

1 Lib. 3. c. 46.

2 Lib. 1. pro S. Athanas. pag. 109.

3 *Omnes Episcopi, qui de propriis sedibus fuerant exterminati, per indulgentiam novi Principis ad Ecclesias redeunt.* Hieron. adv. Lucif. Socr. lib. 3. c. 1. & 5. Sozom. lib. 5. c. 5. Theod. lib. 3. c. 4. Baron. ad an. Chr. 361. n. 13.

4 *Proscriptis vero lege lata facultates suas restituit: populis autem civitatum palam interdixit, ne quem Christianorum aut injuria afficerent, aut contumelia, neve invitos ad sacrificandum traherent.* Sozom. ex vers. Vales. lib. 5. c. 5. V. Julianum ipsum epist. 7. ad Artabium, ep. 43. ad Hecebolum ep. 52. ad Bostrenos. Quam subdole hæc Julianus, vide Greg. Nazianz. Or. 2. in Julian., Sozom. lib. 5. c. 4. Socr. lib. 3. c. 1. Theod. lib. 3. c. 6. & 17. Evagr. Vit. Pat. in Apollonio c. 7.

5 Chron. Prosp. Aquit. ap. Canis. t. 1. Thes. Monum. p. 293. & Petav. Rat. Temp. in Success. Cons. Rom. t. 2. p. m. 466.

6 Ex Greg. Nazianz. Orat. de laudibus Basilii, & Baron. ad an. Chr. 362. n. 58.

§ V.

ctum Alexandrinum Concilium, anno nimirum sequenti 362. post Georgii Cappadocis Ariani Episcopi Alexandrini obitum, reditumque ad illam sedem magni Athanasii (1). Divertit autem a susceptis itineribus Lucifer, cum ad Antiochenas turbas sedandas, illamque Ecclesiam Arianæ hæreseos fæcibus purgandam delegatum se intellexit litteris Liberii Pontificis (2), qui & Eusebium Vercellensem per id tempus, ut Alexandrinæ Ecclesiæ subsidio esset, legatum destinaverat Synodo jam indictæ. Ita Lucifer, dum Eusebius cum Athanasio Alexandrino Concilio totus incumbit, ad Catholicos Antiochiæ domesticis turbis agitatos, & Arianis persequentibus laborantes accurrit, & ad Alexandrinam Synodum, cum ipse ire non posset, legatos suo nomine misit Diaconos duos Herennium & Agapetum, ut ex subscriptionibus synodicæ ejusdem Concilii apparet (3). Hinc manifesta est Rufini hallucinatio, unum tantummodo Luciferi legatum illi Concilio interfuisse scribentis (4); nisi dicere velimus, Herennium solum nominasse tamquam principalem, non excluso, sed prætermisso Agapeto, quod & fecisse existimaverim Auctorem vitæ S. Eusebii Vercellensis (5), Hieronymum a Prato (6), aliosque recentiores, qui digniorem socio neglecto nominarunt. Antequam Antiochiam peteret Lucifer, cum Athanasio & Eusebio Alexandriæ aliquantisper eum constitisse vult citatus Eusebianæ vitæ scriptor per hæc verba: *Beatus vero Lucifer Calaritanus Episcopus vale eis faciens Athanasio & Eusebio, Antiochiam ab eis missus est, ut Ecclesias confirmaret de consubstantialitate divinitatis, relinquens cum eis Alexandriæ Diaconum suum, qui ejus in Concilio vicem teneret, per quem professus est, ratum se habiturum, quidquid esset Concilii ordine constitutum*. Attamen pugnant hæc apertissime cum iis, quæ ibidem sequuntur: *Lucifer autem cum exoraretur ab Eusebio, quia uterque in partibus vicinis Ægypto fuerat relegatus, ut ad videndum Athanasium Alexandriam pergerent, communique tractatu cum iis, qui superfuerant, Sacerdotibus de statu Ecclesiæ decernerent, præsentiam sui abnegans, legatum pro se Diaconum suum mittit, atque ipse intento animo Antiochiam pergit* (7). Si enim Athanasio valedicens ac Eusebio ab iisdem missus fuit Lucifer Antiochiam, cum iis profecto Alexandriæ diversatus est, ubi Diaconum suum dicitur reliquisse. Contra vero si exoratus fuit ab Eusebio, ut secum ad Athanasium invisendum Alexandriam pergeret, si recusavit eo ire, si Diaconum suum illuc misit, evidens omnino est, nec Alexandriam intrasse, nec Athanasium vidisse, nec Diaconum ibi, ut suo nomine Synodo interesset, reliquisse. Ergo qui vitam illam contexuit, sibi minime constans historicæ veritati non consuluisse dicendus est. Ego quidem crederem narrationem illam partim a Rufini historia excerptam, partim ab anonymo auctore e cerebro eductam, adeoque sibi manifeste contradicentem: verba enim illa, *Lucifer autem* &c., quæ postrema recitavimus, excerpta ad amussim & integre sunt ex Rufini libro 1. c. 27. Credendum porro est, ut supra innuimus, Luciferum recta Antiochiam contendisse, nec Alexandriæ convenisse Athanasium, sed ab Eusebio divulsum, legatisque suis ad Alexandrinam Synodum destinatis, ad auxilium præstandum, ferendumque Antiochenis solatium properasse.

§. VII.

HÆc tunc temporis erat Antiochenæ Ecclesiæ facies. Duo unam eamdemque sedem occupabant Episcopi, Meletius propter Catholicam fidem exsul, & Euzojus datus Meletio successor ab Arianis. Quæ tunc Antiochiæ turbæ! Ariani Constan-

---

1 V. Nazianz. ibid. & Baron. ibid. n. 171.

2 Baron. ibid. n. 177.

3 Ἐγώ τε Ἀθανάσιος, ὁμοίως καὶ οἱ ἄλλοι ἐπίσκοποι οἱ συνελθόντες ὑπέγραψαν καὶ οἱ ἀποσταλέντες δὲ παρὰ Λουκίφερος τοῦ ἐπισκόπου Σαρδινίας νήσου, διάκονοι δύο, Ἑρέννιος καὶ Ἀγαπητός. T. 2. Concil. edit. Ven. 1728. pag. 947. & seq. & T. 1. Opp. S. Athanasii edit. Paris. an. 1627. pag. 580.

4 Lib. 8. c. 27. V. Baron. l. c. n. 180.

5 In Addit. ad Conc. Alex. ex nova Collect. Baluzii T. 2. Concil. ejusd. edit. pag. 951.

6 V. notas ad Sulp. Sev. t. 2. pag. 244.

7 Apud Boll. ad diem 25. Maii tom. 5.

1 Ru-

ſtantio favente contra Orthodoxos pro tuendo Euzojo quid non audebant? Catholici vero in duas partes diſtracti, Euſtathiani nimirum Meletium, qui Arianis aliquando viſus fuerat adhærere, ſed ab iiſdem recedens in exſilium pulſus Antiochia aberat, penitus averſabantur, utpote hæretica communione pollutum, ſuſpectum, & peroſum; alii contra Meletio obſequentes, ejuſque partibus impenſius faventes & Euſtathianos fugiebant, & ut legitimum verumque Antiochenæ Eccleſiæ paſtorem unum Meletium, quamvis exſulem, ſuſpiciebant. Has ut procellas Lucifer ſedaret, ſtatim ac Antiochiam venit, animum vireſque omnes intendit ea, qua pollebat auctoritate, ut partes componeret, animos amico fœdere jungeret, pacemque Eccleſiæ illi reſtitueret (1). In mentem ergo Lucifero venit, rejecto primum Euzojo Ariano, & excluſo ſubinde Meletio Catholico Epiſcopo, ut in tertium quemdam Orthodoxi diſſidentes convenirent, qui fide integerrima, & vitæ ſanctitate omnibus Antiochenis probatus, communibus etiam votis ſtudiiſque Epiſcopus admitteretur. Accitis propterea duobus aliis Cymatio Paltenſi, & Anatolio Berœenſi Præſulibus (2), Paullinum illis dotibus ornatum, & præ ceteris ea dignum ſede Antiochenæ Eccleſiæ præfecit (3), qui hujus nominis ſecundus in ea Antiochenorum Præſulum ſerie. Opinati ſunt Baronius (4) & Valeſius (5), Paullinum ad Antiochenam ſedem evectum ante Synodum Alexandrinam. Verum cum Hermantio in vita S. Athanaſii (6), Pagio (7), Boſchio (8), & editoribus Operum D. Athanaſii (9) in eam potius ſententiam concedimus, Paullinum Antiochenis datum fuiſſe Epiſcopum a Lucifero ipſa Alexandrina Synodo durante. Novus interea Antiochenus Præſul Paullinus duos miſit, ut legitimus Epiſcopus, ad Alexandrinum Concilium Diaconos ſuos Maximum & Calimerum, ut illi ſuo nomine intereſſent, qui & inter Concilii Patres ſederunt, & ſuis ſubſcriptionibus illius Synodi decreta probavere (10). Et re quidem vera Synodus Alexandrina Paullinum ut verum legitimumque Antiochenorum Epiſcopum cognovit, tum legatis ejus admiſſis, tum eorum ſubſcriptionibus acceptis. Inſuper Patres illi in Synodica Epiſtola ita hortari Antiochenos videntur, ut poſitis partium ſtudiis uni obtemperent Paullino: *Deinde qui ab Arianis redierunt allicite ad vos, eoſque ut patres aſſumite, & ut magiſtri & tutores accipite, cooptantes vos interim dilecto noſtro Paullino ejuſque ſociis:* et aſſenti Paullino Synodicam ipſam ſubſcribendam mittentes ab illo etiam fidei profeſſionem ſollemni ſcripto teſtatam voluerunt (11). Ita Athanaſius cum Ægypti Epiſcopis, & Epiphanius cum univerſis Cypri Eccleſiis Paullino communicantes illius electioni aſſenſerunt (12); quin & a Romano Pontifice Liberio approbationem meruit, ut Eccleſiaſticorum Annalium parens oſtendit (13), nec minus placuiſſe videtur Damaſo, qui Paullino epiſtolas dedit tum in negotio Vitalis de Apollinariſtarum hæreſi ſuſpecti & accuſati (14), tum contra Apollinaris, Arii, Sabellii, Macedonii, Eunomii, & Photini errores (15). Verum quidem eſt, Orientales Epiſcopos Paullini electionem re-

1 Rufin. & Baron. l. cit. & Caſſiod. Hiſt. Eccl. Tripar. lib. 6 c. 19.

2 Boll. tom. 4. Maii ad diem 20. c. 5. n. 34.

3 Socr. Sozom. Baron. l. c. Chron. Proſp. Aquit. apud Caniſ. t. 1. Theſ. Monum. pag. 293. *Lucifer adjectis duobus Confeſſoribus Paullinum Euſtathii Epiſcopi Presbyterum, qui ſe nunquam hæreticorum communione polluerat, in parte catholica Antiochiæ Epiſcopum facit.*

4 Loco cit. n. 180.

5 In not. ad Socr. lib. 3. c. 5.

6 Lib. 10. c. 9.

7 In crit. Baron. ad eumd. an. n. 23.

8 Hiſt. Chronol. Patriarch. Antioch. in Act. SS. tom. 4. Julii pag. 58. edit. Ven.

9 In Monito tom. 1. p. 2. n. 4. pag. 770.

10 In cit. Synodica Epiſt. *A Paullino vero Maximus & Calimerus, qui & ipſi Diaconi ſunt.*

11 In ead. Synod. *Ego Paullinus ita ſentio, quemadmodum accepi a Patribus, Filium eſſe, & ſubſiſtere perfectum &c.*

12 Richardus t. 1. Diction. Univ. V. *Antiochie* pag. 264. col. 2. *Athanaſe & toute l'Egypte communiquoit avec Paulin, Epiphane avec l'Isle de Chypre, l'Eveque de Rome avec les Occidentaux.*

13 Loc. cit. n. 231. & ſeq.

14 Obſervat Severinus Binius Paullino *Theſſalonicenſi* falſo inſcriptam Epiſtolam Damaſi ex doloſa nimirum inſcriptione a Theodoreto confictа & affixa Synodicæ Epiſtolæ Concilii Romani III., de qua vide notam ſequentem ex Tom. 2 Concil. edit. Ven. pag. 1015.

15 Synodica hæc epiſtola eſt Concilii III. Rom. data Paullino Antiocheno Epiſcopo. Theodoretus doloſe illi præfixit *Theſſalonicenſi*

rafpuisse, & Meletio femper adhæsisse, atque ita schisma Antiochiæ perdurasse, donec Meletium inter & Paullinum pax sancita est ea conditione, acceptoque partium sacramento, Flaviani præsertim ac Theodori, ne alterutri decedenti successor daretur (1); sed conventioni Orientales Episcopi non steterunt; ab illis enim exstincto Meletio in Antiochena sede Flavianus suffectus fuit; & ad multos annos schisma recruduit. Jam dissensionis causa inter Luciferum & Eusebium, improbatio nimirum electionis Paullini a Lucifero factæ, non est admittenda, etsi Rufini, Socratis, & Sozomeni testimonio fulciatur; cum Eusebius ipse in Alexandrina Synodo & Athanasius ceterique Patres illam ratam habuerint: neque enim poterat Eusebius illud damnare, quod sollemniter ipse probaverat (2). Ego sane crediderim, non quidem Luciferi factum improbasse Eusebium, sed præcipitem atque intempestivam Paullini electionem illi unice displicuisse, de qua amice cum Lucifero conquestum, ubi Antiochiam accedens catholicas res non compositas modo, sed asperiores offendit, novasque & graviores vidit Orthodoxos inter exortas perturbationes. Etenim Meletii fautores illi ab exsilio Antiochiam reduci se se adjunxerant, & cum illo conventus agere cœperant a Paullinianis segregati, utpote qui unum Meletium Antiochenum Antistitem agnoscerent, & si aliquando Acaciana & Euduxiana communione lapsum, gloriosa postmodum confessione indignem summo sacerdotio dignum existimarent, immo, si forte e dignitate excidisset, ad eam dicerent restitutum ipsius Alexandrinæ Synodi sollemni decreto de lapsis vere pœnitentibus ad primos honores dignitatesque restituendis. Quæ propterea dissidia & scandala cum futura prævidisset Eusebius, non potuit contineri, quin cum Lucifero dissensionis quodammodo auctore familiariter conqueretur, consilium ejus in præpropera illa electione Paullini funestissimis effectibus gravida omnino improbans.

§. VIII.

ITaque, ut diximus, cum Eusebius Antiochiam veniens, accepta jam Paullinianæ electionis notitia, concordiam a Lucifero intentam non modo conciliatam non fuisse, sed nova inter Catholicos orta dissidia comperisset, celere nimis Luciferi consilium damnavit, studuitque, ut Antiochenæ Ecclesiæ negotiis meliori, quo fieri posset, modo provisum iret. Ergo Antiochia aliqua quomodocumque pace donata, Eusebius ad alias Orientis Ecclesias ordinandas animum & sollicitudinem convertit. Verum Lucifer a se factam Paullini electionem ubi sensit ut præcipitem Eusebio displicuisse, ejus judicium ægre tulit. Præconceptam hanc animi acerbitatem Concilii Alexandrini decreta de lapsis vere pœnitentibus recipiendis, dummodo hæresum auctores non essent, eisque cum dignitate ad suas sedes restituendis auxerunt (3), præsertim cum præter suam sententiam, qua ad fidem orthodoxam ab hæresi redeuntes communioni quidem admittendi, pristinis tamen honoribus erant privandi, Eusebio & Athanasio auctoribus factum suspicaretur. Quapropter indignatione æstuans Lucifer Concilii illius decreta rejecit, & cum Episcopis dignitati restitutis ratus non esse communicandum, ab eis ceterisque Alexandrinæ Synodi Patribus se se separavit. Hoc facto periculoso schismati locum & nomen dedit; qui enim in ejus sententiam abierunt, Luciferiani dicti sunt,

---

censi Paullino lib. 5. c. 11. Certum enim est, tunc temporis Acholium virum sanctissimum Thessalonicensibus præfuisse; quod & idem Theodoretus fuimet immemor tradit ex Epistola Synodica Concilii Constantinopolitani. Id factum a Theodoreto Paullinianæ parti infenso, ne Paullinus ipse catholica communione Damaso Pontifici conjunctus videretur, ut suspicatur Severinus Binius in notis ad hanc Epist. Tom. 2. Concil. pag. 1065. adit. Ven. De hac etiam Damasi cum Paullino communione videnda epist. S. Basilii 214. alias 359. & epist. 216. al. 272. & Sarazanius ad Opusc. & Gesta S. Damasi Papæ cap. 10. num. 2.

1 Ex Socr. & Greg. Nazian. Petavius Rat. Temp. p. 1. lib. 6. c. 7. pag. m. 285.

2 Baron. l. c. n. 215.

3 Conc. 1. 2. ubi sup. Ruf. lib. 2. c. 28. Baron. l. c. n. 582.

g 3 Ad

ſunt, eoſque in hæreſim deinde turpiter prolapſos egregiis ſcriptis D. Hieronymus inſequutus eſt. Interea, dum reditum in Italiam cogitat, Cæſareæ conſiſtere Luciferum oportuit, ut urbes illi Eccleſiæ in Cappadocia ſubjectas, quæ propter Euſebii Cæſareenſis Epiſcopi electionem inter ſe diſſidebant, ad quietem traduceret. Initio anni ſecundi Juliani Auguſti, exeunte ſcilicet Januario an. 363. cum Annalium Eccleſiaſticorum maximo parente hoc eveniſſe exiſtimamus (1). His expletis tandem ab Oriente in Italiam redux Lucifer eo ipſo anno Chr. 363. Juliano Auguſto IV. & Secundo Salluſtio Promoto Coſs., ut poſt tot exantlatos labores quieti aliquando conſuleret ſuæ, in Sardiniam ſe ſe recepit. Sunt qui, antequam Lucifer Calarim rediret, illum ajunt in Campaniam appuliſſe, Zozimum Neapolitanum pſeudo-epiſcopum Maximo in exſilium pulſo ab Arianis ſuffectum (2) vitaſſe, Liberium Pontificem Romæ conveniſſe. At cum dubia omnia videantur, ſuſpectoque Fauſti & Marcellini Luciferianorum teſtimonio maxime fulciantur (3), volentes libenteſque miſſa facimus. Calaritanæ regendæ Eccleſiæ annis a reditu circiter octo incubuit Lucifer difficillima ſub Valente Ariano Orientis Imperatore nactus tempora. Valentiniano tandem ſeniore Occidentalis Imperii habenas moderante an. Chr. 371. inchoato, imperii ejus VIII., Gratiano Auguſto II. & Sex. Anicio Probo Coſſ., vel ſaltem priore ad finem inclinante, Valentiniani VII., Chr. 370. Damaſo Romano Pontifice Lucifer Calaritanus Epiſcopus ea in urbe e vivis diſceſſit. Ejus obitus in Chronico Hieronymi ita notatur: *Lucifer Calaritanus Epiſcopus moritur, qui cum Gregorio Hiſpaniarum, & Philone Lybiæ nunquam ſe Arianæ miſcuit pravitati* (4). Non juvat Joannis Faræ hic palmarem errorem explodere, qui Luciferi emortualem diem an. Chr. 390. Imperii Valentiniani junioris XVII. conſignavit (5), cui nihil de chronologia ſolliciti Dimas Serpius (6), & Seraphinus Eſquirrius (7) aſſenſere. An ante mortem ſchiſmati Lucifer renunciaverit, & ſe catholicæ communioni reddiderit, incertum, & ſub judice eſt. Pro Lucifero ſcripſerunt præter Socratem, Sozomenum, & Nicetam, Papebrochius (8), Ruinartius (9), Thomaſſinus (10), Machinus (11), Methodius (12), Macedo (13), Ferrarius (14), Spondanus (15), aliique recentiores. Contra vero pugnarunt Ambroſius (16), Auguſtinus (17), Iſidorus (18), Baronius (19), Natalis Alexander (20), Tillemontius (21), Sbaralea (22), Labbeus (23), Hieronymus de Prato (24), Severinus Binius (25), & plures alii nobiles Critici, quibus dubiæ ſententiæ alios adjungimus Rufinum & Sulpicium Severum. Archiepiſcopus Machinus grandi vo-

1 Ad an. 363. & Act. SS. T. IV. Maji ad d. 24 c. 5. n. 45.

2 V. Mazoch. in Vet. Martyr. marm. Neap. c. 1. & 4. ad d. XI Janu. Sabbat. in Vet. Kal. Neap. t. 5. pag. 26. Murat. ad Chron. Jo. Diaconi, Coletum Ital. Sacr. in Archiep. Neap. t. 6. Matth. Sard. Sac. loco cit. ubi in nota: „ *Illud animadverto, quod apud Baronium forſitan amanuenſium culpa dicitur Maximus in locum Zozimi ſuffectus. Miror hunc errorem oculatiſſimum Manſium in Lucenſi edit. non emendaſſe, tametſi vel ipſe Coletus T. VI. Ital. Sac. monuerit eſſe corrigendum.* „

3 Libel. Precum, ap. Sirm. l. c.

4 Et ex eo Petav. l. c. c. 7. pag. 281.

5 De reb. Sard. lib. 1.

6 Chron. SS. Sard. lib. 2. c. 3.

7 Sanctuar. Calar. lib. 2. c. 1.

8 Act. SS. t. IV. Maii ad d. 20.

9 In not. ad lib. 4. Vict. Vit. p. 188. edit. Ven. 1732. & Cœmet. Sacr. lib. 4. p. 1. c. 3. p. 366.

10 Diſſert. 5. de Syn. Arimin. n. 25. p. 82. edit. Luc.

11 Defen. Sanct. B. Lucif. edit. Calar. 1699.

12 In Vita Mſ. ap. Boll. l. c.

13 De Diis Tutel. Orb. Chr. p. 215. & ſeq.

14 Catal SS. 18. Jun. p. 35.

15 Epit. Annal. Baron. ad an. 362. edit. Pariſ. 1622, p. 464.

16 Lib. 1. de S. Satyro tom. 2. Op. n. 47. col. 1127.

17 Op. t. 2. epiſ. 185. al. 50.

18 De Orig. lib. 8. c. 5. p. 105. edit. Pariſ. 1601.

19 Ad an. Chr. 362. n. 225.

20 T. IV. Hiſt. eccl. ſæc. 4. c. 3. art. 13.

21 T. VIII. Hiſt. eccl. n. 4. pag. 764. edit. Ven. 1732.

22 Adver. Vind. Cypr. diſſert. 1. c. 1. n. 2.

23 Hiſt. Conc. Conſtantinop. I. in Collect. Conc. pag. 1092. edit. Ven. 1728.

24 In not. ad Sulpic. Sever. tom. 2. l. 2. p. 245. edit. Veron. 1754.

25 Ad Vit. S. Liberii P. ex lib. Pontif. Damaſi P. t. 3. Concil. edit. cit.

volumine plura pro tuendo Lucifero congessit, actaque inventionis ejus corporis, (quæ & Papebrochius edidit), templorum quorumdam iconographiam, inscriptionesque Calari effossas protulit. Verum quid, si alterius Luciferi junioris Calaritani Antistitis, qui in Vandalica persecutione sub Hunnerico Rege martyr occubuit (1), corpus illud diceremus? Quid, si inscriptiones illas a Calaritanis confictas cum Turritano Archiepiscopo assereremus? Nos tamen Urbani VIII. P.M. XIII. Kal. Julias an. 1641. & Innocentii X. P. M. XVI. Kal. Novembres an. 1647. decretis ea, qua par est, veneratione adhærentes cum cl. Matthæjo (2) singula hæc neque probamus, neque respuimus, & neutri parti calculo nostro accedentes historica tantummodo narratione veluti ab aliis recitata sine fuco, aut contentione exposuimus. Si vero aliorum Scriptorum exemplum & veterem Mediolanensem Codicem sequuti, in quo descripta est *Fides S. Luciferi Episcopi*, in ipso Operum initio pag. 1. & cujusque libri titulo *Sancti* appellationem Lucifero tribuimus, hanc eo dumtaxat sensu tributam profitemur, qui cum pervulgatis hac de re ejusdem Urbani VIII. decretis omnino congruat.

---

1 Vict. Viten. in Not. Africæ ad Provinc. Sard., quæ sæc. IX. teste Leone Sapiente ad Africam pertinebat, ejusque Metropolis Calaris inter civitates Mauritaniæ Secundæ recensebatur, *sub gloriosissimo Africæ Eparcho*. Anno 484., postquam Carthaginem vocati venerant Catholici Africani Episcopi, quos inter Lucifer, in exsilium missi sunt, *ut ligna profutura navibus dominicis cæderent*. His egestate summa & tot ærumnis oppressis S. Symmachus P. M. quotannis *pecunias & vestes ministrabat*, ut ait Anastasius Biblioth. f. 3. p. 222.

2 Sard. Sacr. loc. cit. *Ego singula hæc neque probo, neque respuo, sed historica tantum narratione veluti ab aliis recitata expono. Fateor enim me summa prosequi veneratione Decretum, quo Urbanus VIII. an 1641 die 20. Junii præcepit* omnibus & singulis, &c. ne in posterum donec a Sanctitate sua, vel sancta Sede fuerit aliter ordinatum, audeant super Luciferi sanctitate, cultu, ac veneratione publice tractare, disputare aut altercari, illamque neque scripto, nec typis impugnare aut defendere. Exst. in Opere Ben. XIV. *de Beatific, & Canoniz. SS.* Tom. 1. lib. 1. c. 40. qui de cultu Luciferi Episcopi Calaritani ita disserit, ut ostendat non fuisse hactenus Romani Pontificis auctoritate rite probatum.

JOANNIS TILII

EPISTOLA AD PIUM V. P.

Quæ exstat in fronte Operum Luciferi ab eodem Tilio anno 1568. editorum.

Pio Quinto Sanctiss. Max. Pontifici Joannes Tilius Episcopus Melden. S. P. D.

NUnquam ego auderem, Beatiss. Pater, te litteris convenire, nisi gravissimorum sanctissimorumque in Ecclesia veterum exemplo commonitus, qui semper ad Apostolicam vestram Sedem, sive consilio egerent, sive aliis maximis negotiis urgerentur, refugium habuerunt. Non enim potest tua sanctitas ignorare calamitates, in quibus hodierna die in Gallia versamur: ac in tali adversitate non possemus nos melius in Deo consolari, quam erga tuam prudentem paternitatem; &, dum pro modulo nostrarum virium has infestissimas & fœtidissimas brumas & nebulas conamur depellere, fateor, Beatiss. Pater, nostri ordinis contemtum & dedignationem nostra culpa ita miseram, ut nihil ferme amplius auctoritatis habeamus; & profecto eam non meremur. Quapropter ad primos nostros Patres Christi Domini temporibus propinquiores confugio, eorumque scripta evolvo & perquiro, ut ostendam quomodo in doctrina illius tractanda se exercuerint, quam quidem ab ipso ejusque Apostolis temporum progressu didicerunt, quove pacto & seipsos & Christi partes adversus inimicorum insultus foverunt. Inter quos clarissimum mihi sidus Lucifer hic, solis lumen referiens, affulsit, qui pestilentem istam & omnium post homines natos maximam Arii hæresim, Antichristi matrem, in apertum profert & elucidat. Quem splendorem in tuæ sanctitatis nomine apparere cupio, cujus evectionem ne quidem universus orbis amici atque inimici improbare aut contemnere possent, nec majorem in pastore curam & laborem pro Ecclesiæ utilitate desiderare. Duabus autem potissimum de causis id facio, quarum prior est, ut meo ordini antiquitus in Gallia integerrimo, atque in Deum & principem propensissimo ac fidelissimo exprobrem, quod his temporibus nostris adeo infelix & deplorandus fuerit, ut, puero rege nostro Christianissimo a Christianissimis regibus bene de nobis meritis orto, ne unus quidem repertus sit, qui illi religionem sartam tectam conservaverit: maxime cum his oculis viderimus cathedras cathedris adversari, & mensas profanas adversus altaria erigi, fidelesque Dei servos, Episcopos etiam ipsos ab hæreticis & perfidis hominibus judicari, ac modis omnibus opprimi; cumulum ne dicere auderem, atheismi praxim & omnem Dei oblivionem communem esse, & sanguinem Christi beneficio redemtum ubique fusum defluere: & tamen ne ulla quidem nostrorum vox adhuc oblatravit. Sed, quia anteacto tempore ita ignavi fuimus, nunc, cum sub tuo favore atque exemplo respirare licet, ut similiter Episcopis fratribus animum demus, viresque resumamus, mortem potius oppetituri, quam Ecclesia speciosa amica & sponsa Domini nostri Jesu Christi amplius ita laceretur & violetur. Ad quam rem satis eos animabit hujus gravissimi confessoris & evangelici præconis tuba. Altera me impulit ratio, quod multum mea in hoc libro intersit. Nam etsi totum volumen mihi opus videatur tractu uno Imperatori Constantio continuatum, ipsum tamen in libellos partitus est auctor; quorum unus asserit cum hæreticis venire nobis licitum non esse, aut aliquid commune cum ipsis habere. Cum essemus Poissiaci, non tam libere sum locutus, sed illud solum dixi, cum hæreticis disputationis publicæ colloquium & collationem instituere nefas esse, quasi in theatrum & lusum vocaremus verbum Domini; unde nihil aliud quam offendiculum multis nasci oririque posset, & tandem, quod jam tum valde reformidabam, comœdia in tragœdiam verteretur. Itaque solus in mea sententia permansi, & ab illa disputatione, quæ mihi scelesta videbatur, me subduxi, atque multum contristabar ibi res sacras profanarum more tractari. Quare a quibusdam pro seditioso & hæretico prope sum habitus. Sed, quam tristis, atque adeo quam horrendus rerum exitus fuerit, omnibus postea innotuit, quod non solum nostris piis hominibus triste occurrit, verum etiam posteris magno dolori poterit esse. Superest ut enarrem, utrum operis istius auctor, ut et plerisque doctissimis, & ipsi quoque peritissimo divinæ sapientiæ Salomoni evenisse dicitur, sub vitæ terminum in erroneam opinionem sit prolapsus, cum nonnulli Luciferianos illius discipulos in hæreticorum numerum ascribant. Meum

non

non est de tantis viris sententiam ferre; sed ingenue dicam, eam tum fuisse Ecclesiæ integritatem, ut nullam prorsus contentionem perciperet, quin e vestigio notaret: non quod insignes viros imaginationis vel opinionis cujusdam occasione damnaret hæreseos, nisi eorum assertio etiam de re gravi penitus majorum dogmatibus adversaretur, concordiæ tamen ac pacis Ecclesiæ adeo fuit studiosa, ut ne minimam quidem ansam seditionibus ac dissidiis præberi pateretur. Quapropter nihil huic magno confessori magis vitio vertitur, quam nimia durities atque severitas adversus matris nostræ Ecclesiæ solitam indulgentiam & conniventiam, quod ab his recederet, qui Episcopos & clericos in hæresim lapsos, & relictam a se fidem catholicam repetentes, ad honorem & pristinum in Ecclesia munus recipiebant. Narrant ecclesiasticæ historiæ quomodo hæc acciderint, caussamque dissensionis inter illum & Eusebium Vercellensem: ac quoniam, ubi hæreses ac schismata plurimum regnant, nullus disciplinæ locus relinquitur, & mores magis inquinantur, ipse ac ejus asseclæ hoc veluti colore, ut vitia & vitiosos fugerent, se se a fidelium societate segregabant. Ex elegantioribus sancti Hieronymi libris unus adhuc nobis superest, qui adversus eos inscribitur. Quam tandem excusationem nostri temporis hæretici afferent, qui se eadem vestigia insequi jactitant? Sanctus etiam Augustinus in hunc ipsum Luciferum acrius invehitur, tamquam nimis morosum & difficilem, quod de Christo, qui Ecclesiæ caput est, bene illi conveniat cum Catholicis, de corpore vero, quod Ecclesia dicitur, non item; nec tamen (1) ejus sententiam de animarum generatione omnino damnat. Recentiores, quibus minus fidei & auctoritatis adhibetur, quique de eo tam certa expromere minime potuissent, pro libitu quicquid voluere commenti sunt, ita ut loco unius duos recenseant, unum Smyrnæ Episcopum & alterum Sardiniæ, illum quidem hæreticum, hunc vero virum probum & religiosum. Quicquid porro id sit, non solum a suis contemporaneis proximæque ætatis hominibus clarus habitus est ac sanctus, commune tunc epitheton omnibus Ecclesiæ militantis hoc toto orbe fidelibus, verum etiam, postquam e vivis excessit, beatus *est appellatus. Magnus Athanasius, Ambrosius, & Hilarius illum summo in honore habent, ac de ipso splendide loquuntur. Communis mihi atque illius ætatis videtur ipsius sermo, adeo rudis est & incomtus, quem ipsemet etiam rusticum vocat: at qui diligenter perpenderis, eum gravem & sententiis refertum, virique ingenio valentis inveniet. Ostendit enim versio locorum sacri voluminis, quod illa certe vulgaris erat, neque, ut postea fuit, recognita & emendata. Qui fit ut locutiones varietatesque notabiles non desinant occurrere, quas lectori minus, quam sumus, occupato colligendas relinquimus. Totum denique hoc opus exiguum admodum foret, si ab eo Scripturæ divinæ, quam promtiorem habere non potuisset, scinderetur & auferretur. Iccirco purus & sincerus hic textus absque ullo periculo recipiendus est. Quod si auctor hæreseos labe notatus fuisset, majori probro nobis daretur, si homo reprehensus tam eximium opus edidisset, nos vero in demandatis nobis provinciis mutos, attonitos, et excordes degere, hac præsertim ætate, quando maxime opus est, ut pari simus animi fortitudine, qua tunc erant illi Antistites, cum nostrum de religione dissidium post illud Arii sit majus, quam unquam inter Christianos fuerit exortum. Si quis nunc mortalium tam sanctæ vitæ ac sacrati ordinis exstaret, qui talibus verbis principem suum improbum & perditum proscinderet, quemadmodum hic dignus faciebat confessor etiam in exsilium missus & relegatus, quid quæso de illo diceretur? Eum vocat serpentem, belluam & immanissimam feram, latronem, sacrilegum, carnificem, homicidam, idololatram, templum dæmonum, & religionis eversorem, hæreticum, apostatam, Antichristi præcursorem, atque adeo ipsum Antichristum. Pacis insuper edictum ejus, quod prætextu sedandorum tumultuum promulgaverat, sacrilegum & pestiferum appellat. Hæretici susurrones, qui mundanis principibus adulantur, ipsis persuadere nitentes, quod Episcopi Episcoporum sunt, sicuti huic Imperatori Constantio evenisse hoc libro habetur, tales hodie illico capitis supplicio afficiendos esse clamitarent, & principes, qui hæc paterentur aut dissimularent, stultitiæ aut simplicitatis arguerent, sive is esset Constantius noster, sive Theodosius ille magnus a sancto Ambrosio Ecclesia pulsus: ferunt enim graviter & moleste, quod reges reddere nequeant tam infestos probis, quam fuit Herodes Joanni Baptistæ. Quamvis ante hunc Constantium, excepto ipsius patre, nullus Imperator Christiani nomen assumserat, unde periculum erat, ne ferocior magisque titillationi obnoxius redderetur. Atque illos maximos Imperatores totius orbis dominos fuisse constat, quibus nostri reges quantumvis potentes neque viribus neque auctoritate pares videri possunt. Sed quanto magis summi reges*

(1) Augustinus in lib. de hæres. non Luciferi, sed Luciferianorum opinionem de natura animæ recitat, eamque ipsis attribuit, quippe dicant animam ex *transfusione generari*. Sane nihil hujusmodi legitur in libris Luciferi; nec veterum quisquam hunc errorem in Lucifero agnovit.

reges potentia excellunt, eo majori fere semper clementia & humanitate cælitus donantur, quia sic Deo Opt. Max. suos suorumque negotia curare & conservare visum est. Sed ut finem faciam, quæ hic apparet historia, tempora nostra depingit, qualia ab aliquot jam annis experiunt, non certe sine maximo totius Galliæ improperio, quæ nullam unquam antea hæresim sustinuerat aut foverat, quousque nunc sub regis nostri pueritia & innocentia emersit: cui Christianissimo piissimoque tantum opis & gratiæ Christus Dominus noster impartiri dignetur, ut fana & lucos, omnemque idololatriam demoliatur ac diruat, & omnem hæresim reprimat & exstinguat. Qua in re, Beatiss. Pater, sanctissimæ tuæ admonitiones, ut debes, multo adjumento esse poterunt, cum bona illa vivendi norma, quam Ecclesiasticorum nostrorum abusibus adhibere curas. Quantum autem ad me spectat, qui nihil aliud quam terræ vermiculus sum, & non possum non perturbatum Ecclesiæ ordinem atque istam confusionem lamentari, non quod ideo velim ab ipsa recedere, aut alicui alteri tale quippiam suadere, satis mihi est in vinea Domini pro virium mearum tenuitate operari, tibique devotionem meam ac erga sanctissimam sedem testatam relinquere, Deumque Opt. Max. pro Regis mei felicitate, pro patriæ meæ tranquillitate, paceque universi orbis Christiani deprecari, in qua salvum & incolumem Christus diu te nobis conservet, Meldis III. Non. Januar. MDLXVIII.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la Fede di Revisione ed Approvazione del P. F. *Gio: Tommaso Mascheroni* Inquisitor General del Santo Offizio *di Venezia* nel Libro intitolato, *Luciferi Episcopi Calaritani Opera omnia quæ exstant*, Stampato e MS., non v'esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi e buoni costumi, concediamo licenza a *Niccolò Coleti* Stampator *di Venezia* che possi essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 7. Maggio 1777. Venezia.

(Alvise Vallaresso Rif.
(Girolamo Grimani Rif.

Registrato in Libro a Carte 344. al Num. 970.

Davidde Marchesini Segr.

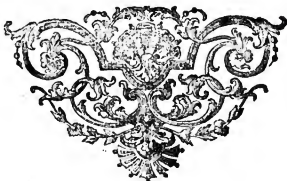
Addì 13. Maggio 1777.

Registrato nel Magistrato Eccellentissimo contro la Bestemmia.

Gio: Pietro Dolfin Segr.

INDEX EORUM

QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

SANCTI PATRIS NOSTRI

LÜCIFERI

EPISCOPI CALARITANI,

Pancratii Presbyteri & Hilarii, Legatorum Sedis Apoſtolicæ;

EPISTOLA (1)

AD EUSEBIUM EPISCOPUM VERCELLENSEM.

Domino honorificentiſſimo Euſebio Epiſcopo (2) *Lucifer Epiſcopus*, *Pancratius Presbyter*, *&* *Hilarius*.

CAlcato capite diaboli, & ſuggeſtionibus pravis, domine ſanĉte, gratiam tibi a Domino noſtro conceſſam, rogamus, noli negligere, ſed ut quantocius invadente (3) effugetur Arianorum dogma, jam accelerare dignare. Scit enim Dominus & Chriſtus ejus, quia ſicut in (4) adventu beatiſſimorum Apoſtolorum glorificatur Dei nomen in ruina Simonis, ita (5) Valente expulſo in adventu tuo, diſſoluta blaſphemantium Arianorum machina deſtruatur. Nos, domine ſanctiſſime, a prima die, qua (6) Vercellas venimus, reli-

NOTÆ.

1 Cum magna eſſet Euſebii ſanctiſſimi Epiſcopi Vercellenſis auctoritas, plurimum intererat, ut Mediolanenſi Concilio an. 355. in quo de cauſſa Athanaſii, ac fide Nicæna agendum erat, & ipſe adeſſet pro religione tuenda. Hac igitur epiſtola Lucifer, veluti pontificiæ legationis princeps Liberii nomine, illum ad Concilium, quod initum jam fuerat, invitavit: qui tamen diu diſtulit adventum ſuum; donec Conſtantius Imperator ſuis ipſe litteris Euſebium ad Synodum vocavit, cum ſpes eſſet Arianis illum in eorum ſententiam pertrahendi. Euſebius, his litteris acceptis, & Imperatori ſe brevi adfuturum reſpondit, & Mediolanum illico properavit. Exſtat Euſebii Epiſtola ad Conſtantium in geſtis Mediolanenſis Concilii in Tom. 2. Conc. Ven. Edit. in qua ſcribit ſe *etiam litteras fratrum*, *&* *Coepiſcoporum* ſuorum accepiſſe, Luciferi ſcilicet, ac aliorum Legatorum Liberii, tum Epiſcoporum Arianæ partis, nomine totius Concilii.

2 De hac Luciferi, tum Pancratii, & Hilarii legatione vide ipſius Luciferi vitam.

3 Forte *invadens*.

4 Innuit adventum Petri Apoſtoli ad urbem Romam, & Simonis Magi ruinam ejuſdem Apoſtoli precibus.

5 Quem cum Mago Simone comparat; iſque veluti Arianæ factionis caput pro ſuo arbitrio cuncta in Concilio gerebat adverſus Athanaſium, & Epiſcopos Catholicos. Erat Valens Murſę Epiſcopus Arianus in Pannonia.

6 Lucifer Vercellas venerat an. 354. cum a Liberio ad Conſtantium miſſus fuit,

nt

religionem tuam usque in hodiernum cupimus, & Dominum rogamus, ut in (1) hac Ecclesia (2) restaurationem perpetuam laudent sancti omnes, tuamque (3) spiritualem virtutem debita laude prosequantur. Quod credimus perventurum, quia passionem salvatoris superari non posse confidimus. Christus dominus te gloriosum conservet, sanctissime ac beatissime.

NOTÆ.

ut de cogendo in Italia Oecumenico Concilio ageret cum Imperatore, qui tum Arelate in Gallia degebat.

2 Id est *Mediolanensi*.

2 Scilicet *Catholici dogmatis* adversus Arianos.

3 Al. *specialem*.

LIBERII (1) PAPÆ

Ad Luciferum (2) in exsilio constitutum

EPISTOLA,

Liberius (3) Episcopus dilectissimo fratri Lucifero.

Quamvis sub imagine pacis, humani generis inimicus vehementius in membra Ecclesiæ videatur esse grassatus, vos tamen, acceptis-

NOTÆ.

1 Hanc epistolam huic loco inferendam descripsimus ex Coustantio in edit. Epistol. Summ. Pontif. cui titulus *ad Eusebium, Dionysium & Luciferum in exsilio constitutos*. Plurimum confert ad illustranda Luciferi gesta; ejusque initium iis cohæret, quæ Lucifer ipse passim scribit de pace a Constantio Catholicis oblata in Concilio Mediolanensi.

2 Hæc verba ex ceteris editionibus retineo; utrum vero Lucifer tum ad primum sui exsilii locum pervenisset, cum Liberii epistolam accepit, vide dicta in Præfatione. In ea gratulatur Liberius de gloria confessionis; ejus precibus sese commendat, & ut de universis, quæ Mediolani gesta sunt, certiorem faciat, postulat.

3 Eundem titulum præfert exemplar similis epistolæ ad Eusebium Vercellensem scriptæ, uti paullo inferius notandum. Atque hic notationem Coustantii subjicio.

Apud Hilarium exstat hæc epistola fragm. VI. ex mss. Remig. & Pith. nec non apud Baronium ad an. 355. n. 32. & Stephanum Ferrerium e tabulis Ecclesiæ Vercellensis & Vaticano codice exscripta. Non longe post Mediolanensem Synodum, quæ anno 355. &, ut eruditis quidem videtur, ineunte, habita est, antequam Liberius ipse Mediolanum vocaretur, immo & antequam quæ prædicta in synodo fuissent acta certo & accurate didicisset, adeoque circa medium annum 355. scripta est. Baronius ad an. 355. n. 34. *tum ad Eusebium tum ad reliquos episcopos exsules Dionysium, & alios omnes* datam in codice Vaticano legi testatur. Optandum erat ut propria exemplaris verba exscripsisset. Nam vereor ut non aliud præ se ferat hic codex, quam quod apud Hilarium. *Liberius antequam ad exsilium iret, hanc uniformem epistolam Confessoribus scripsit, id est, Eusebio, Dionysio,*

ptissimi (1) in Domino sacerdotes, egregia & singularis fides & hic probabiles Deo ostendet, & jam ad futuram gloriam martyres designavit. Quo itaque præconio laudis, qua vocis exsultatione merita virtutis vestræ proferam, positus inter mœrorem absentiæ vestræ & gaudium gloriæ, prorsus invenire non possum: nisi quod scio hinc me probabiliora vobis solatia exhibere, si credatis me in exsilium simul vobiscum esse detrusum. Denique me adhuc in ipsa exspectatione pendentem quod a consortio vestro durior necessitas interim distrahit, satis contristor. Optaveram enim, fratres devotissimi, prior pro omnibus vobis impendi: ut exemplum gloriæ per me magis vestra dilectio consequeretur. Sed fuerit hæc palma meritorum vestrorum, ut priores de perseverantia fidei ad confessionis illustrem gloriam veneritis. Quæso igitur dilectionem vestram, ut me præsentem vobiscum esse credatis; atque eo me affectu absentem non esse sentiatis, & intelligatis dolere me satis, quod sum interim a vestro consortio disparatus. Quantam denique gloriam fueritis consecuti, hinc magis scire potestis (2), quod siqui in persecutione coronati sunt, solius persecutoris cruentos gladios sentire potuerunt: contra vos, devoti per omnia Dei milites, etiam (3) falsos fratres inimicos experti, de perfidia victoriam pertulistis: quorum quanto violentia in sæculo crescere potuit, tanto sanctis sacerdotibus præmia laudis inveniuntur conferre.

Estote itaque de promissione cælesti securi: & quia proximiores estis Deo effecti, vestris orationibus me vestrum consacerdotem famulum Dei ad Dominum sublevate, ut supervenientes impetus, qui de die in diem cum annuntiantur, graviora vulnera infligunt, tolerabiliter ferre possi-

NOTÆ.

nysio, & Lucifero in exsilio constitutis. Cujus inscriptionis litteræ si hæreamus, non *ad Confessores omnes diversis in locis exsulantes encyclica*, ut scribit Baronius, sed ad unos Eusebium, Dionysium & Luciferum *uniformis*, seu tribus unius formæ exemplis, quod postea dictum est *a pari*, conscripta est. Aliquando quidem probabile existimaram, eandem & ad Pancratium presbyterum & Hilarium diaconum missam esse: at cum in epistola eos alloquatur, quos in principio *acceptissimos in Domino sacerdotes*, subinde *sanctos sacerdotes*, & in fine *dominos fratres* appellat, cumque Episcopum atque in primis Romanum minime deceat, proprios clericos honorificis hisce titulis compellare, veri videtur similius singularem epistolam Pancratio atque Hilario ut filiis a Liberio scriptam esse. In tabulis Ecclesiæ Vercellensis propria Eusebio servata est inscriptio in hunc modum, *Liberius episcopus dilectissimo fratri Eusebio*: sed in epistolæ serie nihil immutatum. *Coustant.* cui assentimur; sed de tempore, quo scripta fuit, vide Præf.

1 Ita Baron. At ms. Pith. *acceptissimos sacerdotes*. Apud Ferrer. *acceptissimos Deo sacerdotes*. Coustant.

2 Apud Ferrer. *quod qui in persecutione coronati sunt, solius persecutoris fructus gladio*. In tribus hisce postremis verbis concinit & ms. Pith. Baronius vero præfert, *quod qui . . . . solius persecutionis cruentos gladios*. Retinendum *persecutoris*, cui opponuntur *fratres falsi*, a quibus persecutionem sustinere ut gravius est, ita & de ipsis triumphare gloriosius esse Liberius dicit. *Coustant.*

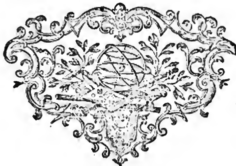
3 Id est, Arianos Episcopos, præsertim Valentem, & Ursacium; de quibus sæpe alibi.

possimus: ut inviolata fide, salvo statu Ecclesiæ catholicæ, parem vobis dignetur me Dominus efficere. Et quia cupio quæ gesta sunt in ipsa (1) congressione fidelius scire, obsecro sanctitatem vestram, universa fideliter litteris intimare dignemini: ut additamentum majus vel ipse animus, qui diversis rumoribus cruciatur, vel vires corporis ipsius, quæ jam extenuatæ sunt, de cohortatione vestra possint sentire. *Et alia manu*, (2) Deus vos incolumes custodiat, domini fratres.

NOTÆ.

1 Baron. *congregatione*, rejecto in marg. *congressione*, quod præferunt alii libri, & quidem concinnius. *Coustant.*

2 Clausulæ istius loco hæc apud Ferrerium legitur: *Deus te incolumem custodiat, domine frater carissime; Item ipse & mei memor esse digneris*. Ibi nempe hæc epistola ut uni Eusebio inscripta exhibetur. *Coustant.* Quæ forte clausula & exemplari epistolæ ad Luciferum missæ subjecta fuit.

S. P.

S. P. N. LUCIFERI

EPISCOPI CALARITANI

De non conveniendo cum Hæreticis

LIBER

AD CONSTANTIUM IMPERATOREM.

Cum omnibus perniciosis tuis conatibus advertisses itum obviam, cumque omnia machinamenta contra Dei ecclesiam tua, reperisses cuncto Dei populo revelata, dixisti nos fuisse atque esse inimicos pacis, hostes unitatis, adversarios etiam fraternæ caritatis. Si inter Dei cultores & ejus religionis inimicos nihil esse debet inter, cur Moyses tempore quo vidit populum illum carnalem Judaicum, cujus tu sapientiam tenes, idololatriæ incurrisse reatum, posteaquam gladio certos percuti fecit, etiam stationem suam segregatam esse voluit? quæ ita esse, accipe scriptum. *Et dixit Dominus ad Moysen: Dic filiis Israel, vos populus duræ cervicis, videte ne aliam plagam inducens super vos, deleam vos. Nunc ergo deponite stolas gloriæ vestræ & ornamentum, & ostendam quæ facturus sum vobis. Et abstulerunt filii Israel ornatum suum, & stolas a monte Choreb, & sumens tabernaculum Moyses, fixit illud extra castra, longe a castris, & appellatum est tabernaculum testimonii, & fiebat ut omnis, quicunque quærebat Dominum, ibat ad tabernaculum testimonii foras extra castra. Cum autem egrediebatur foras de tabernaculo Moyses, stabat omnis populus (1) speculantes unusquisque ad ostium tabernaculi sui. Considerabant euntem Moysen usque dum introiret tabernaculum: mox autem cum introiisset in tabernaculum Moyses, descendebat columna nubis, & stabat in janua tabernaculi, & loquebatur Moysi, & videbat omnis populus columnam nubis stantem in janua tabernaculi, & stans totus populus (2) adoraverunt unusquisque ad ostium tabernaculi, & locutus est Dominus ad Moysen palam in palam, quemadmodum quis loquitur ad amicum suum. Minister autem Hiesus filius Navæ junior non exibat de tabernaculo.* Per quod factum, ostensum est vos in Deum peccantes vitandos, secedendumque esse a vobis. Sed inquit; Ecce Moyses, licet alio in loco habuerit tabernaculum, tamen non deseruit populum, sed hortatus est eos corrigere vias errorum suorum Deo propitio; nec hi, qui tuo sacrilegio misceri recusaverunt, desunt ab his officiis: dici etenim tibi cognoscis, nisi vias correxeris tuas, quod sis in æternum periturus. Id quod ergo intendere cœperamus, Exod. XXXIII. 5.

quo

NOTÆ.

1 *Speculantes*, uti in Græco σκοπεύοντες. Sabbatierius legit *speculans* ex edit. Bibl. PP.

2 Ita Græc. προσεκύνησαν; cum Sabbat. legat *adoravit* ex laud. edit., & paullo inferius *facie ad faciem*, ubi hic *palam in palam*.

1 Ver-

quo penitus possumus perducere ad probationem? quotiens murmuravit populus contra Deum, & insurrexerunt in Moysen, legisti Deum
Num. xvi. 21. dixisse ad Moysen & Aaron (1), *Secedite e medio populi hujus indisciplinati & contumacis, & disperdam eos ego*. Quid igitur nos vult facere, nisi ut vos indisciplinatos & contumaces fugiamus, ne simul vobiscum, sicut illi qui cum Chore, Dathan & Abiron fuerant coadunati, pereamus? Aut negabis te indisciplinatum atque contumacem? respice actus tuos circa Domini exhibitos ecclesiam, & invenies quam sis in-
Deut. vii. 2. disciplinatus atque contumax. In Deuteronomio dicit Moyses (2): *Non ponetis ad eos testamentum, neque* (3) *misereamini eorum, neque tradetis eis filias vestras nuptum, neque dabis filio tuo filiam illius: seducet enim filium tuum a me, & serviet diis alienis, & irascetur ira Dominus in vos, & exterminabit te cito*. Cum hæc mandet fieri, quomodo possumus vobiscum convenire, vobiscum pacem habere, cum negatoribus unici Dei filii? quomodo potueramus istam tuam implere voluntatem? cum Deum videas dixisse per Moysen de Moabitis,
Ib. xxiii. 6. Ammonitis, *Non salutabitis eos pacifice omnibus diebus vitæ tuæ usque in æternum*. Quomodo simul esse Ariani & Christiani potueramus? cum
Ib. 17. audias Moysen dicere, *Non erit* (4) *adultera ex filiabus Israel*; & omni commoneat loco ut omnis adulter interficiatur, productus ad portam,
Ib. xxiv 7. lapidibus: *Et tolletis*, inquit, *iniquum a vobismetipsis*. Si carnale adulterium dicit ita exsecrari Deum ut jusserit omnes puniri adulteros, quanto magis adulterium vestrum spiritale (5) exsecretur Dominus necesse est, unde & fueratis atque estis fugiendi: cum apostaticis non potueramus convenire Christiani, quando dixisse inveniamus Spiritum sanctum
Ib. xxviii 12. per Moysen: *Aperiet tibi Deus thesaurum cælestem optimum*, (6) *dare tibi pluviam terræ tuæ, in tempore benedicet opus manuum tuarum omne, fenerabis gentes multas, tu autem non feneraberis, & præliabis gentes multas, te autem non expugnabunt, constituet te Dominus Deus tuus in caput, & non in cauda, & eris supra & non subtus, si audieris mandatis Domini Dei tui, quodcunque ego mandabo tibi hodie custodire & facere*, (7) *& non discedere ab omni sermone quem ego mando tibi hodie, dextra aut sinistra*. Quomodo cum pseudoepiscopis sectæ tuæ Arianis nobis poterat convenire, quando videas non nos benedictos esse potuisse, nisi quia non abierimus post idololatriam tuam? nisi quia exsecrati fuerimus hæresim vestram Arianorum, sicuti & omnium exsecramur hæreticorum? nisi quia tales

vos

NOTÆ.

1 Versio Antiqua; *Abscedite vos de medio synagogæ istius, & consummabo eos simul*.

2 Vers. Ant. *Non dispones ad eos testamentum, neque miserearis .... neque matrimoniis jungamini cum eis, Filiam tuam non dabis filio ejus, & filiam ejus non sumes filio tuo: discedere enim faciet .... alienis .... indignatione*.

3 Propius ad Græc. ἐλεήσητε. Cetera singularia in hac vers. Lucif.

4 Vers. Ant. *meretrix*.

5 Antea; *exsecratur Dominus. Necesse est &c.* nos cum Latinio ita, & clarius.

6 Sabbat. legit, *ut tribuat*. Græc. δοῦναι.

7 Vers. Ant. *non præteribis ab omnibus verbis, quæ*.

1 Vers.

vos judicaverimus, atque habeamus, quales & ethnicos, cultores videlicet omnium dæmonum? nisi quia sic te fuerimus abominantes, quomodo & Judæos, qui inveniuntur esse sine Deo, ex quo unicum negaverint filium Dei? Apud Hiesum Nave: *At ubi audivit*, inquit, *po-* Jos. VI. 20.
pulus vocem tubarum, jubilavit universus populus jubilo magno, & ceciderunt universi muri civitatis in circuitu, & ascendit universus populus in civitatem unusquisque coram adversariis suis, & invaserunt civitatem & anathematizaverunt eam, & quæcunque erant in civitate, a viro usque ad mulierem, a juvene usque ad senem, & usque ad vitulum, & usque ad subjunctarium occiderunt in ore gladii, & duobus juvenibus qui exploraverant, dixit Hiesus, Introite in domum mulieris & producite eam, & quæcunque sunt ejus: & introierunt duo juvenes qui exploraverant civitatem in domum mulieris, & eduxerunt Raab meretricem, & patrem ejus, & matrem, & fratres ejus, & quæcumque erant illius, & omnem cognationem ejus, & deduxerunt eam foras ex-
tra castra Israel, & civitas incensa est igni cum omnibus quæ erant in ea. Et Ib. 25.
infra: *Raab meretricem & (1) omnem domum patris ejus vivificavit Hiesus, & commorata est in Israel usque in hodiernum diem.* Quando igitur videas omnes in civitate Hiericho inhabitantes ore punitos gladii, omnem incensam civitatem, quomodo putasti nos potuisse tecum convenire cum hæretico, quando quidem plus te atque tuos dignos esse (2) anathema, quam illi fuerant, adverteremus? Quomodo potueramus cum pseudoepiscopis sectæ tuæ convenire Arianis, quando videas nullum ad vitam reservatum in civitate, in qua idololatræ morabantur, nisi tantum Raab, propterea quod crederet esse Dominum nostrum totum potentem; idololatriam vero in qua confidebat populus in Hiericho constitutus, quod fuisset errore inventa humano? Quomodo potueramus vobiscum convenire, quando in (3) Regnorum tertio scriptum sit libro, nec domos vestras esse calcandas, nec cibos vobiscum sumendos, neque aquam
accipiendam a vobis? Hæc ita esse aperit sacra scriptura: *Et factum est*, 3. Reg. XIII. 4.
dicit de illo coapostata tuo, (4) *verbum hominis Dei*: & infra: *Et ex-* Ibid.
tendit manum suam ad aram dicens: Apprehendite eum, & arida facta est manus regis, quam extendis in eum, & non potuit reducere eam ad se, & (5) sacrarium ruptum est, & effusa est pinguedo ejus a sacrario secundum quod dixit homo Dei in verbo Domini. Et respondit rex & dixit homini Dei: Roga (6) a facie Domini Dei tui, ut revertatur manus mea ad me. Et rogavit homo Dei faciem Domini, & reversa est manus regis ad eum, & facta est quemadmodum primum, & locutus est rex ad hominem Dei & dixit: Intra mecum in domum & prande, & dabo tibi munera. Et dixit homo Dei ad regem:

Nec

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *& domum paternam ejus.* Lucifer cum Græc. ϗ πάντα τὸν οἶκον.

2 Pro *anathemate.* Tilius.

3 Id est *Regum*, uti etiam in lib. 1. pro S. Athanas. notabimus.

4 In lib. de Reg. Apost. legit, *ut audivit verba.*

5 Ib. legitur *sacrificium.*

6 *Faciem.* Latin. ut in lib. de Reg. Apost. Græc. δεήθητι τὸ πρόσωπον.

1 *Des.*

Nec si mihi dimidiam dares (1) *domum tuam, non intrabo tecum, nec manducabo panem, nec bibam aquam in hoc loco, quoniam sic praecepit mihi Dominus in verbo dicens: Non manducabis panem & non bibes aquam, & non reverteris in via qua ibis in ea.* Quomodo vobiscum potueramus convenire ad Deum adorandum? cum iste homo Dei qui a Deo objurgandum Hieroboam regem fuerat missus, quoniam per illum qui dictus est Propheta, circumscriptus fuerit, tam gravis circa illum vindicta processerit.
Ibid. 10 *Et abiit*, inquit post hæc scriptura de illo homine Dei, *per aliam viam, & non est reversus per viam qua venerat in Bethel, & Propheta alius habitabat in Bethel, & venerunt filii ejus, & nunciaverunt ei omnia opera quae fecerat homo Dei die illo in Bethel, & verba quae locutus est regi, & averterunt faciem patris sui, & locutus est ad eos pater eorum dicens, Qua via abiit? Et demonstraverunt filii ejus viam per quam ierat homo Dei qui venerat ex Juda, & dixit filiis suis: Sternite mihi asinam; & straverunt ei, & ascendit super illam, & abiit post hominem Dei, & invenit eum sedentem sub arbore ilicis, & dixit ei, Si tu es homo Dei qui venisti ex Juda? & dixit, Ego sum. Et dixit ei, Veni mecum, & manduca panem; & dixit, Non possum reverti tecum, neque manducare panem, neque bibere aquam in hoc loco, quoniam sic praecepit mihi in verbo Dominus dicens: Non manducabis panem ibi, & non bibes aquam ibi, & non reverteris inde per viam quam ieris. Et dixit ad eum: Et ego Prophetes sum sicut & tu, & Angelus locutus est ad me in verbo Domini dicens: Redue eum ad te in domum tuam, & manducet panem, & bibat aquam. Et mentitus est illi, & reduxit eum, & manducavit panem in domo ejus, & bibit aquam, & factum est sedentibus illis ad mensam verbum Domini ad pseudoprophetam qui reduxit eum, & dixit ad hominem Dei, qui venerat ex Juda, dicens: Hæc dicit Dominus propter quod exacerbasti verbum Domini, & non custodisti praeceptum quod praecepit tibi Dominus Deus tuus, & redisti & manducasti panem, & bibisti aquam in hoc loco, de quo locutus est ad te dicens, Non manducabis panem neque bibes aquam; ideo non intrabit corpus tuum in monumentum patrum tuorum. Et factum est postquam manducavit panem & bibit aquam, & straverunt ei asinam, & reversus est, & abiit, & invenit eum leo in via, & occidit eum, & erat corpus ejus projectum in via, & asina stabat ad eum, & leo stabat ad corpus ipsius, & venerunt viri civitatis illius, & locuti sunt in civitate ubi prophetes senior habitabat in illa, & cum audissent qui reduxerant eum de via, dixit, Hic est homo Dei qui exacerbavit verbum Domini; & abiit, & invenit corpus ejus projectum in via: & asina, & leo stabat super corpus ejus, & leo non edit corpus illius, neque insilivit in asinam.* Si illi hoc repræsentatum est, (2) cur manducasset panem & potum sumpsisset aquæ in loco profano apud homines alienigenas, quid nobis repræsentatum fuisset, si tecum, quem scimus hæreticum, quem novimus esse ne-

NOTÆ.

1 *Det.* Latin. *Dares*. Vers. Ant. cum Lucif.

2 Pro *quia*, ut sæpe alibi.

1 Vi-

negatorem unici filii Dei, ut desiderabas, copulassemus amicitias? si vobiscum Arianis precem fudissemus? si denique passos nos fuissemus, omnia, quæ celebramus Domini sacerdotes, cum pseudoepiscopis Arianis tuis celebrare? Interea sic te fuisse ad nos circumscribendos immissum, ut ad illum Dei hominem fuerit ille pseudoprophetes, debes repetens actus tuos cognoscere amarissimos; ut enim ille cum fuisset pseudopropheta, prophetam se esse dicebat ad circumveniendum innocentem, ita & tu cum non sis Christianus, sed sis Arianus, finxisti te Christianum ad nos irretiendos. Deinde cum pacem semper habuerit Domini ecclesia, & vos atque omnium sectarum hæreticos foras abjecerit, dixisti, (1) *Pacem volo firmari in meo imperio*, cupiens violare in nobis pacem dominicam, scindere desiderans Dei populum, procurans hæresi tuæ ad quam nos omnes facere sis optans transitum: sic mentitus es Dei te fuisse hominem, quando hanc pacem facere te salutis nostræ caussa dixisti; quomodo & ille pseudoprophetes, qui dicebat, *Redi mecum, quia & ego prophetes sum Domini, & dixit mihi Angelus*. Sic, inquam, mentitus es, quando dixisti, quo potuisses Deo placere, hoc te aggressum facere; siquidem tu singulos catholicos Episcopos communioni jungere fueris laborans (2) Arianorum. Quomodo tecum ac cum tuis coarianis potuit convenire Christianis, quando ad Josaphat regem (3) Dominum hæc dixisse cernas, cur Achab idololatram in amicitias acceperit, cur ad bellum cum Domini processerit inimico? posteaquam etenim ille Achab consacrilegus tuus secundum verbum Dei fuisset in bello letali percussus plaga, & Josaphat, quia ex toto corde ad Deum proclamaverat, fuisset domui suæ repræsentatus, loquitur scriptura sancta exiisse ante faciem ejus Jeu filium Anani, qui fuerit videns, atque dixisse talia: *Si peccatorem illum adjuvas, & eorum, qui oderunt Dominum, amicus es, in hoc super te ira a facie Domini, sed sermones boni inventi sunt tecum, quoniam abstulisti lucos de terra, & parasti cor tuum ad requirendum Dominum*. Si illi hæc dicuntur, quæ nobis dicerentur, si tecum (4) hæretico Dei adversario amici esse maluissemus? aut nunquid dicere audebis, *Ego non sum Dei inimicus, ita ut fuit Achab rex Israel*? Quomodo non es inimicus, qui eadem agas quæ egit Achab? cum sic sis impugnans religionem Dei, sicut ille impugnaverit; sic persequaris domum ejus, sicut ille persecutus sit. Quomodo tecum ac cum tuis potuit nobis convenire, cum isti Deo devoto regi, cur Ochoziæ regi Israel junctus fuisset in amicitiis, fuerit per Prophetam increpatum a Deo? *Et junxit*, inquit, *amicitiam Josaphat rex Juda cum Ochozia rege Israel, ipse inique cœpit facere, & commu-*

Ibid. 18.

2. Paral. xix. 2.

Ib. xx. 35.

NOTÆ.

1 Vide. quæ notabimus in lib. 1. pro S. Athanasio, & quæ inferius in hoc libro.

2 In Mediolanensi Concilio, qua de re infra paullo uberius.

3 *Regem, Deum hæc &c.* Codex Vatic.

4 *Tecum cum hæretico* Id.

municavit secum ut faceret naves, quibus ires in Tharsis, & fecit naves in Asion Gabar (1), *& prophetavit Eliezer filius Ozie ex Marca super Josaphat dicens: In eo quod communicasti Ochozia, confregit Dominus operam tuam, & contritæ sunt naves tuæ, & non poterunt* (2) *ire Tharsis*. Si illi illa dicuntur a Domino quod ad fabricam navium socium habuisset viæ perditionis regem, quid nobis dici posset, si te destructorem domus ejus, te catholicæ fidei persecutorem amicum Dei sacerdotes haberemus? Si illius operam confregit, cur iniquo fuisset junctus, vero nos jam ipsi fulmine fuissemus credo dissipati, cur tibi blasphemo nosmet junxissemus. Quomodo potueramus nos cum simus servi Dei, vos vero servi diaboli, in unum convenire, quando sic inter nos & vos separatum esse voluerit Deus, quomodo inter lumen & tenebraa, inter vitam & mortem, inter dulce & amarum, quomodo inter sanctos Angelos Dei qui sunt semper clementiam ejus magnificantes, & inter illos apostatas quos in æternum tecum visurus eris torqueri, nisi temet eripueris ab eis? Quomodo, inquam, noa vobiscum esse potueramus Dei servi cum servis Antichristi? quando Amasiæ regi fuerat dictum a Deo in
Ibid. xxv. 7. secundo Subrelictorum (3) libro: *Non ibit tecum exercitus Israel, quia non Deus cum Israel, omnes filii Ephrem, quia si te existimaveris prævalere in istis, in fugam convertet te Dominus ante inimicos, quia est virtus a Domino*. Quomodo resisteremus contra diabolum, si in tanto scelere vestro curreremus vobiscum, cum hostibus Dei, cum hominibus inventis sine notitia Dei, cum Deum non habentibus, in quos catervam sciamus esse dæmonum? Neque enim potestis vos esse negatores unici filii Dei sine dæmoniis, cum blasphemare vos non faciant, nisi illi qui vestra cæcaverint corda, ne videlicet possit a nobis (4) veritas comprehendi. Nunquid nam potueramus in vestra demorari parte, consentire vestris flagitiosissimis meditationibus, cum per David gloriosum dicat Spiritus sanctus, non esse beatos, nisi eos, qui se abstraxerint a vobis unici filii Dei negatoribus, eos, qui serpentinis cogi-
Psal. 1. 1. tationibus vestris non se miscuerint, beatos tantum mansuros? *Beatus qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiæ non sedit*. Quomodo esset vobia & nobis unius loci conventiculum? cum audias item David dicere in Psalmo sexto: *Di-*
Psal. vi. 9. *scedite a me, qui operamini iniquitatem*. Si non operamini Ariani iniquitatem, judica tu princeps in sacrilegio Arianorum, qui, cum dicamus nos Christianos, horribili animositate persequeris. Recte igitur scias nos fecisse, recedendo a vobis Deo odibilibus. Quomodo etenim

NOTÆ.

1 *Gaber*. Codex Vat. cum Græco in quibusdam codicibus apud Sabbat.

2 *Potuerunt*. Id. ut in Græco Compl. *ἠδυνήθησαν*. Sabbat. legit, *ire in Tharsis*.

3 Id est *Paralipomenon*; quæ hujus vocis est interpretatio.

4 *A vobis*. Vatic. & rectius.

1 Hæc

nim nos in cœtu veſtro omnibus facinoribus infecto manere, & non vos peſtes ac lues fugere decuerat? cum dicat ex perſona populi noſtri in viceſimo quinto Pſalmo: *Quoniam miſericordia tua ante oculos meos eſt, & complacui in veritate tua. Non ſedi in concilio vanitatis, & cum iniqua gerentibus non introibo, odivi eccleſiam malignantium & cum impiis non ſedebo*. Si non eſt (1) concilium veſtrum vanitatis, convince me. Non eſt vanum conſilium in quo omne conſilium non eſt, niſi ut Dei negetur filius, ut Deus pater non eſſe verus pater defendatur, ut Spiritus ſanctus paracletus non eſſe verus Dei ſpiritus aſſeveretur, ut apoſtolica & evangelica traditio deſtruatur, ut traditio Arii firmetur? in quo concilio nihil aliud firmatur, niſi quod omnibus hæreticis & ethnicis atque Judæis poſſit lætitiam conquirere magnam? Gaudent cuncti Dei religionis exſecratores, quod enim te videant Imperatorem voti ſui rem exſequentem, quod enim te exſtitiſſe unici filii Dei negatorem, & ejus ſervorum advertant perſecutorem: hoc eſt (2) concilium, quod magnopere omnibus viribus imperii tui ſolitus es adunare, ad hoc utique ut omnis auctoritas ſcripturarum ſacrarum tui imperii auctoritate ſolvatur, ut omnis ſepeliri poſſit veritas, ut mendacia deteſtandæ commentationis veſtræ poſſint videri vera. Hæc ſunt meditationes veſtræ in illo egregio concilio per tuam adunato potentiam. Propterea odis nos, quia concilium veſtrum malignantium exſecremur, propterea (3) in exſilio ſumus, propterea in carcere necamur, propterea nobis ſolis prohibetur conſpectus; iccirco recluſi in tenebras cuſtodimur ingenti cuſtodia. Hujus rei cauſſa nullus ad nos viſendos admittitur hominum, quia videlicet noluerimus vobiſcum impiis ſacrilegis ullam ſcelerum veſtrorum habere ſocietatem, de quibus ex noſtra perſona directa eſt obſecratio ad Deum, ne ſcilicet vobiſcum degentes ſimul periremus, ſed fuiſſemus ſegregati de veſtro nefario concilio, de veſtra iniqua conſpiratione. Ait enim in viceſimo ſeptimo Pſalmo: *Exaudi Domine vocem deprecationis meæ cum oro ad te, cum extollo manus meas ad templum ſanctum tuum, ne ſimul trabas eum peccatoribus animam (4) meam, & cum operantibus iniquitatem ne perdas me. Cum his, qui loquuntur pacem cum proximo ſuo, mala autem ſunt in cordibus eorum. Da illis ſecundum opera illorum, & ſecundum nequitiam ſtudiorum ipſorum,*

Pſal. xxv. 1.

Pſal. xxvii. 2.

NOTÆ.

1 Hæc etiam Concilium Mediolanenſe reſpiciunt, in quo id Arianis propoſitum erat, ut damnandi Athanaſii ſpecie Nicæna fides everteretur: uti aperte teſtatur Sozomenus lib. 4. cap. 9. haud *alio conſilio Imperatorem & Arianos* damnationem Athanaſii *moliri, quam ut Nicænam fidem ſubvertant*.

2 Rurſum de eodem Concilio; deque hoc uberius diſſerendum fuit in Præfat., ubi etiam de numero Epiſcoporum, qui interfuerunt, opinionem noſtram proponimus, hoc præſertim Luciferi teſtimonio innixi.

3 Ex hoc Luciferi loco conjicimus, hunc librum ſcriptum ab eo fuiſſe cum Germaniciæ exſularet. Vide Præf.

4 Ut in Græc. *τὴν ψυχήν μου*. Verſ. Ant. *ne trabas me &c.*

rum, secundum operationem ipsorum manuum tribue illis, redde retributionem eorum ipsis. Propterea odimur a te, Constanti, quoniam noluerimus hæc dici de nobis, quæ dicantur ore Prophetæ de te ac tuis propter nequam vestram operam, quæ dicantur de Judæis, quorum imitator exstiteris. Si non es tu Constantius Imperator, qui (1) finxeris pacem te facere, ut fuerunt mala cogitamenta, nisi ut Dei negatus fuisset filius, nisi ut apostolica atque evangelica fides fuisset destructa, ædificata vero fuisset Ariana hæresis vestra, nisi ut omnes tibi non acquiescentes fuissent deportati, proscripti, varie excarnificati, ad ultimum interfecti? & iccirco Spiritus sanctus te ac tuos designans pariter ac percutiens dicit ex persona populi nostri : *Cum operantibus iniquitatem*
Ibid. 3. *ne perdas me, cum his qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem sunt in corde eorum*. Nobis dicebas, *Pacem volo fieri*; & in corde tuo manens adversarius religionis nostræ cogitabat per te facere nos idololatras : unde & vere recepturus eris secundum operam tuam, secundum nequitiam studiorum vestrorum, nisi tibi feceris esse prospectum. Vitavimus ac sumus vitantes consilium vestrum, quod contra Deum factum est ac fit; quorum tunc jam videns meditationes Spiri-
Psal. xxxii. 10. tus sanctus dixerit ore David in trigesimo secundo Psalmo : *Dominus dissipavit consilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum, & reprobat consilia principum*. Consilia vero vestra contra suam prolata ecclesiam reprobat Deus; nec enim potest odire populum suum, hereditatem suam, & amare vos filios pestilentiæ, vos persecutores servorum suorum. Dixisti, *Facite pacem cum Episcopis sectæ meæ Arianis, & estote in*
Prov. iv. 14. *unum*; & dicit Dei spiritus per Salomonem in Proverbiis : *Vias impiorum noli, noli exsequi (2), neque æmuleris viam iniquorum, in quocunque loco exercitum constituerint, ne supervenias illuc : declina autem ab ea, & devita; non enim dormient, nisi male fecerint : ablatus est enim somnus ab eis, & non dormiunt. Hi enim cibantur cibis impietatis : vino autem iniquo inebriantur. Nam viæ justorum similiter ut lux fulgebunt, procedunt & illuminant, donec corrigat dies. Viæ autem impiorum tenebrosæ, nesciunt quomodo offendunt*. Quomodo vobiscum Arianis societatem poteramus habere cum
Ibid. v. 2 adulteris spiritualibus? qui scriptum retineamus : *Nolite (3) intendere fallaci mulieri : mel enim distillat a labiis mulieris meretricis, quæ ad tempus* im-

NOTÆ.

1 De edicto illo pacificatorio loquitur a Constantio pro Arianis facto, & promulgato, de quo postea in hoc libello mentionem facit. *Til.* Sed quodnam illud fuerit, & quam ob caussam Catholicis propositum vide paullo inferius. Totus in eo Lucifer est, ut Constantio versutum ejus consilium & iniquum exprobret, quo sub pacis specie Athanasii damnationem, & Catholicorum cum Arianis communionem totis viribus extorquere a Catholicis conatus est in Concilio Mediolanensi; hinc illæ locutiones, quas sæpe de pace ingerit, & de quibus in Præf. Huc refer, quæ Hilarius scribit in libr. un. contra Constant. *Unitatem procurat, ne pax sit*.

2 *Noli sequi*, apud Sabbat.

3 Sabbat. legit; *noli te &c.*

1 In-

impinguat fauces tuas, novissime autem amarius felle invenies, & acutius magis quam gladius ex utraque parte acutus : insipientes (1) autem pedes deducunt utentes ea cum morte ad inferos . Sed quid dicis hæc propter carnis adulteria dicta ? Si propter carnis adulteria esse astruis hæc dicta, quanto magis fugiendi vos estis spiritales adulteri , ne per Arianam hæresim vestram meretricem spiritalem hæc super nos quæ dicuntur veniant ? Dulce etenim quibusdam videtur quod tibi regi in amicitias jungantur suscipiendo hæresim tuam , sed amarius felle sensuri , cum tecum torqueri in perpetuum cœperint in perpetua gehenna sentire , qui tecum esse delegerunt , tunc dicturi : *Væ nobis qui Constantium Imperatorem Deo præposuerimus* . Convenire nobis & vobis quo modo potuerat ? cum infra dicat adhuc Salomon : *Ejice de consilio (2) pestilentem, & exiet cum illo contentio*; &, *Ne imitatus fueris malos viros, neque desideres esse cum illis ; falsa enim meditatur cor eorum , & dolores labia eorum loquuntur*. Tum, *Noli applicare impium ad pascua justi, neque seducaris saturitate ventris . Septies enim cadit justus & resurget , impii autem infirmabuntur in malis* . Cum superbis & prævaricatoribus , cum eis qui volueritis cum Juda Scarioth inveniri, quam cum beatissimis prophetis , apostolis, atque martyribus, quomodo esse possumus ? cum audiam in centesimo Psalmo: *Deambulabam in innocentia cordis mei in (3) media domo tua . (4) Non proponebam ante oculos meos rem malam facientes , prævaricationes odivi , non adhæsit mihi cor pravum , declinantes a me malignos non agnoscebam : detrahentem adversus proximos suos occulte , cum persequebar, superbo oculo & insatiabili corde, cum hoc simul non edebam*. Et in Psalmo centesimo octavo decimo: *Iniquos odio habui , & legem tuam dilexi* . Cum sitis iniqui , quippe negatores unici filii Dei , cum odiri vos oporteat a nobis , propterea quod viam veritatis relinquentes comprehenderitis omnium errorum , propterea quod relinquentes lumen , ire delegeritis in exteriores tenebras , quomodo tibi capiti nefando , tibi Dei domus destructori , omnium iniquitatem operantium fomiti , potueramus esse carissimi ? quomodo familiares amici , ut sunt (5) Valens, Ursaceus, Epictetus (6), Saturninus (7), & ceteri ? e quo nume-

[Margin: Ibid. xxii. 10. — Ib. xxiv. 1. — Ibid. 15. — Psal. c. 2. — Psal. cxviii. 113.]

NOTÆ.

1 *Insipientiæ*. Latinius. In Gr. est ἀφροσύνης.

2 *Pestilentiam*. Vatic. ut in Græc. λοιμὸν,

3 Apud Sabbat. *in medio domus tuæ*.

4 Alia est in Vers. Ant. interpunctio; *non proponebam ante oculos meos rem malam : facientes &c.*

5 Valens, & Ursacius, de quibus etiam in lib. 1. pro S. Athanasio, primas gesserunt in Concilio Mediolanensi adversus Athanasium , & Nicænam fidem , & apud Constantium summa auctoritate pollebant.

6 Fuit hic Episcopus Centumcellensis , & Arianorum sævissimus ; contra Athanasium subscripsit in Concilio Mediolanensi ; & de illo hæc Athanasius ipse in epist. ad Solit. cum agit de Episcopis ordinatis per Constantium ab Arianis : *Epictetum neophytum hominem, juventute ferocem, audacem in amoribus Constantius habet , eo quod cum ad omnia scelera promptum alacremque conspiceret, ejusque opera Episcopis, quibus velit, insidias struit : nihil enim est, quod ille gravetur facere, modo Imperatori placeat.*

7 Saturninus Episcopus Arelatensis in Con-

mero tamen etsi viderint in quam inciderint foveam, certi tamen tecum diligerent interire, dummodo regni tui inanem pulchritudinem (1) una perfruantur tecum. Nos quomodo tecum esse potueramus, qui ista, quæ illi tecum frui elegerunt, habeamus exosa? homines qui ad illa consequenda tendant, quæ sunt in perpetuum mansura: qua de re nobis ac vobis non convenit, nempe quia noluerimus suscipere hæresim tuam, nempe quia Christiani noluerimus effici Ariani. Quis est autem, nisi qui sicut vos estis Ariani, impos mentis qui derelinquat domum Dei, & eam dat diaboli monumentum? Iccirco autem apud te odio laboramus quia fuerimus metuentes atque sumus, ne illa fuissent dicta de nobis, quæ sunt dicta de illis desertoribus, hoc est Ju-
Ierem. 11. 4. dæis, quos incusat Hieremias, dicens: *Audite verbum Domini, domus Jacob, & omnis domus Israel. Hæc dicit Dominus: Quid invenerunt in me patres vestri contumaciæ, quod recesserunt longe a me, & abierunt post supervacua, & frustrati sunt, & non dixerunt, Ubi est Deus, qui liberavit nos de terra Ægypti, qui eduxit nos ducatum præbens in deserto in terra inculta, & ignota, & in terra sine aqua, & sine fructu, in terra in quam nemo commeavit vir, neque commoratus est ibi filius hominis, & induxit vos in Carmelum ut manducaretis fructum ejus & bona ejus, & intrastis, & coinquinastis terram, & hereditatem meam posuistis in exterminationem; sacerdotes non dixerunt, Ubi est Dominus, & seniores legis meæ nescierunt me, & pastores impie egerunt in me, & prophetæ prophetaverunt in Baal, & post inutilia abierunt*. Noluimus hæc audire opprobria; unde & fugiendum diximus (2) te ac tuos. Neque enim convenire poterat Dei domesticis vobiscum alienigenis, cum videamus dictum a Deo cum perfido tuo
Ibid. 25. illo populo carnali; *Averte pedem tuum ab aspera via, & faucem tuam a siti*. Quæ autem dixit, *Confortabor, quia dilexit exteros & post illos abibat*, post vos ergo exteros, post vos allophilos non solum non ire voluimus, sed & anathema vobis filiis pestilentiæ ac tenebrarum diximus, ne si recessissemus ab apostolica atque evangelica fide, derelinqueremusque viam quam tenuerunt Abraham, Isaac & Jacob beatissimi, Abel, Enoch, Noe, & cuncti prophetæ, apostoli, atque martyres, hæc etiam dicta fuissent a Deo de nobis, quæ dicta sunt de comblas-
Ibid. 26. phemis tuis Judæis. *Quemadmodum confunditur fur, cum comprehensus fuerit, sic confundentur filii Israel ipsi, & reges eorum, & principes ipsorum,*

NOTÆ.

Concilio Arelatensi an. 353. cum Arianis communicavit, & in Mediolanensi cum Valente & Ursacio in Athanasii perniciem fœdus junxit, eorumque opera Ariana pestis Occidentem late pervasit. Auctor præterea fuit, ut Hilarius Episcopus Pictaviensis, qui post Synodum Mediolanensem ab ejus societate se se disjunxerat, ipso Hilario teste in lib. un. cont. Constant., in exsilium pelleretur a Constantio an. 356.

1 Pro *inani pulchritudine*. Tilius. Forte latine loquitur, cum dicit; *dummodo regni tui inanem pulchritudinem una perfruantur tecum*, non, *inani pulchritudine*. La Cerda, & recte.

2 *Duximus*, Latin.

& sacerdotes ipsorum, *& prophetæ*. Noluimus esse inter vos, ne etiam
illa increpatio vocis divinæ nos cum Judæis, & vobiscum hæreticis
argueret; *Ut quid loquimini ad me? omnes vos impie egistis, & omnes vos* Ibid. 19.
deliquistis in me, dicit Dominus. Quomodo vobiscum nobis convenire
poterat? cum legeris scriptum in libro Machabæorum primo: (1) *Tunc* 1. Mach. ii. 42.
congregati sunt ad eos conventus fortis in viribus ab Israel, omnis voluntarius
in lege, & omnes qui fugiebant a malis additi sunt ad eos, & facti sunt il-
lis (2) *firmamentum, & constituerunt* (3) *virtutem, & percusserunt peccatores in*
ira sua, & viros iniquos in indignatione, & ceteri fugerunt ad nationes, ut
se liberarent, & circuivit Matathias & amici ejus, & destruxerunt aras, &
circumciderunt pueros incircumcisos quotquot invenerunt in finibus Israel in for-
titudine, & persecuti sunt filios superbiæ, & prosperavit (4) *opus in manus*
eorum, & obtinuerunt legem de manibus gentium & regum, & non dederunt cor
(5) *peccatori*. Vobiscum ne (6) esse potueramus, cum videatis quid illi
fecerint, ex toto corde qui Deum inveniuntur timuisse? Tu dicis mem-
brum jam tunc exsectum de corpore beatæ ecclesiæ, quando Arianus
factus es ex Christiano, *Estote nobiscum*. Et Dominus dicit in evangelio:
Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue illum, & projice abs te. Ex- Math v. 29.
pedit enim tibi ut pereat una pars membrorum tuorum, quam totum corpus
tuum mittatur (7) *in gehennam: & si dextera manus tua scandalizat te, abscin-*
de (8) *illam & projice abs te; expedit enim tibi ut pereat una pars membro-*
rum tuorum quam totum corpus tuum eat in gehennam. Secuisse se Arium,
atque projecisse secundum Domini præcepta damnat (9) ecclesia; &
tu dicis; *Suscipite compestilentes ac lues* (10) *suos*; tu dicis: *Sinite vos*
eodem interire morbo, quo ego perierim. Sic est de corpore ecclesiæ exci-
sus Sabellius (11), ut est & condetestabilis tuus excisus Arius iste,
cujus sermo ut cancer in te fortissime adeo serpserit, ut totus jam
can-

NOTÆ.

1 Congruit cum Versione veteri ex ms. S. Germ. apud Sabbat. præter hæc, *conventus Judæorum*. Vers. Ant., quæ & Vulg. *congregata est ad eos synagoga Assidæorum* &c.

2 *In firmamentum*. Latin. cum Græc. εἰς στήριγμα, uti & Versio Sangerm. Vers. Ant. *ad firmamentum*.

3 Vers. Ant. *collegerunt exercitum* . . . *in indignatione sua* . . . . *ut evaderent*. Græcam consonat versioni Lucif. & Sangerm.

4 Cum Vers. Sangerm. Vers. Antiq. *prosperatum est* . . . *in manibus* &c.

5 Sabbat. legit *cornu*. Ita Græc. Latin. Vatic. & Vers. Sangerm. & Ant.

6 *Nos*. Vatic.

7 Cum mss. Sangerm. & Corb. Vers. Ant. *eat*.

8 Vers. Ant. *abscide*, &, *pereat unum* &c.

9 *Clamat*. Vatic. & Latin.

10 Latine loquitur, id est *homines plenos lue*; sic dixit Comicus; *ille scelus, qui me perdidit*. La Cerda.

11 Qui anno circiter 257. primum docere cœpit Patris & Filii & Spiritus sancti unam eamdemque esse personam; Dei vero Sapientiam seu Verbum esse aliquid accidens personæ, ac substantiæ jam completæ. Hunc errorem damnavit Dionysius Episcopus Alexandrinus, & Synodus Romana an. 258. sub Sixto I. Pontif. Quæ vero ex hoc errore consequuntur absurda, hic Lucifer ipse declarat.

1 Id

cancer esse cernaris : nec poteris dicere, te non Arii cancerasse (1) sermonem, cum fœtor cancerationis tuæ ad omnem pervenerit regni tui locum, & cuncti te vitare statuerimus, ne & ipsi peste tua Ariana canceraremur. Sic, inquam, sectus est, atque projectus tuus magister Arius, ut est sectus & rejectus Sabellius, qui fuerit ausus unam esse personam Patrem & Filium & Spiritum sanctum defendere; quia fuerit ausus dicere ipsum sibi & Patrem esse, & Filium, & Spiritum sanctum; excisus est quia dicere non dubitarit, quod etiam ipse Pater in utero Virginis incarnatus sit, & fuerit passus. Sic Marcionem (2) excisum projecit (3), qui noluerit Dei Filium hominem suscepisse confiteri de utero Virginis, & per hoc hominem factum. Sic excisus est atque abjectus Paullus Samosatenus (4) Photini magister e corpore ecclesiæ, quia fuerit dicere dignatus, hominem tantum Dei Filium. Sic & cunctarum sectarum hæretici sunt præcisi, ut est Arius præcisus, utque tu, qui propterea quod dicas de Dei Filio (5), *factus est ex nihilo, & non est verus Filius, erat quando non erat*, exscindi merueris. Exscissi igitur estis cuncti blasphemi, atque rejecti virtute Dei de ecclesia ejus clementiæ, quia non fueritis in ea manentes fide, in qua manserint patriarchæ, prophetæ, apostoli, ac martyres. Homo excisus cum omnibus comblasphemis tuis e corpore sanctæ ecclesiæ, jacens in diaboli sentina, audes dicere ad eam: *Esto talis ut sum ego, quo possis tali confici morbo, quo sum & ipse consumtus*. Sic existimaveras nos (6) potuisse vobiscum convenire, tanquam non retineremus dixisse beatum Paullum: *Præcipimus autem vobis fratres in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre inquiete ambulante, & non secundum traditionem quam acceperunt a nobis*. Quæ efficere potuerat ratio, ut deserentes viam, quæ ducit ad cælorum regna, comprehenderemus vestram quæ præcipitet ad gehennam? Circumscribere nos te potuisse arbitratus es subtilitate, qua serpens circumscripse-

2. Thessal. III. 6.

NOTÆ.

1 Id est, *Non poteris dicere, quod Arii verba non te cancerarint*, hoc est, *ut morbus cancer rodere, ac putrescere corpora solet, te non consumserint, ac fœtidum reddiderint: quandoquidem fœtor cancerationis tuæ*, id est, *Ariani tui dogmatis, quod ut cancer ubique serpit, & omnes corrumpit, jam fere totam Italiam pervaserit*. Tilius. Eodem verbo usus est Apulejus in lib. de virtut. herbarum, hoc sensu, ut idem sit ac *in cancri naturam transire*; uti notat Cangius in Gloss. *Ut cancer rodit corpus, ac solet putrescere, ita pariter putridus es*. La Cerda.

2 Circa annum Christi 134. suam hæresim Marcion disseminavit, qua negabat, verum hominis corpus a Deo Filio assumtum fuisse: & anno 146. ac iterum an. 167. ab Ecclesia Romana ejectus & damnatus fuit.

3 Deest hic nominativus, *Deus* fortasse, aut *Ecclesia projecit* &c.

4 Hic Jesum Christum merum esse hominem impie docuit, damnatus primo in Synodo Antiochena an. 265. A Paullo idem impietatis virus hausit postea Photinus Sirmiensis Episcopus, e sua sede dejectus, & damnatus in Concilio Sirmiensi an. 351. e Petavii sententia.

5 Ita ex Latin. & Cod. Vatic. corrigimus, ubi editum antea *Dei consilio*. Vatic. addit *unico*.

6 Ita cum Vatic. In edit. *non potuisse*.

1 Nar.

pſerit Adam & Evam, eximiis verbis, pulcherrimiſque ſenſibus conſcribens edictum (1), in quo omnia venena tuæ hæreſis continentur. Sed unde iſtud potueras efficere? cum nos contra tua, atque patris tui venena armaverit beatus Paullus, dicens: *Hoc itaque dico, ut nemo vos decipiat in ſublimitate verborum*. Et iterum: *Videte ne quis vos decipiat (2) per philoſophiam & inanem ſeductionem ſecundum traditionem hominum, ſecundum elementa mundi, & non ſecundum Chriſtum, quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*. Quomodo potueramus illis Arianis tuis ſacrilegis ſenſibus verbis ſublimibus licet ſeduci, cum inanem te philoſophiam cognoverimus habere? unde etiam dulces tui poſſent eſſe ſermones, quem viderimus tenentem traditionem Arii, non beatorum Apoſtolorum? ad quos dixerit iſte, quem negas, quod verus ſit Dei Filius: *Euntes baptizate (3) credentes in nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti*. Quomodo tibi diſcipulo Arii acquieſceremus Chriſtiani, deferentes apoſtolicam traditionem, cum te inveniamus dicere, Patrem non eſſe verum patrem, ſed appellari patrem? cum dicas, non illum verum habere Filium, ſed factum eſſe ex nihilo? ſanctum paracletum Spiritum cum dicas totidem conſtare ex nihilo? e contra (4) videamus Apoſtolos credidiſſe in unum Deum Patrem omnipotentem verum patrem, propterea verum patrem, quod vere, non putative habeat filium, & in unicum filium ejus Jeſum Chriſtum, hoc eſt in verum Dei Filium, & in ſanctum paraclitum Spiritum, in verum Dei Spiritum. Quomodo potuerat quis ita credentium ſupplantari

Coloſſ. II. 4.
Ibid. 8.
Matth. XXVIII. 19.

NOTÆ.

1 Narrat Sulpicius Severus in lib. 2. Hiſt. Eccleſ. Valentem & Urſacium in Concilio Mediolanenſi, ceteroſque Arianos *metu plebis, quæ catholicam fidem egregio ſtudio conſervabat, non auſos piacula profiteri, intra palatium* ſe congregaſſe: *Illinc*, inquit, *epiſtolam ſub Imperatoris nomine emittunt omni pravitate refertam, eo nimirum conſilio, ut ſi eam æquis auribus populus recepiſſet, publica auctoritate cupita proferrent; ſin aliter fuiſſet excepta, omnis invidia eſſet in rege & ipſa venialis: quia etiam tum catechumenus ſacramentum fidei merito videretur potuiſſe neſcire. Igitur lectam in eccleſia epiſtolam populus averſatur*. Hoc autem facinus Lucifer ſpectat hoc in loco, & Conſtantii epiſtolam *edicti* vocabulo nominat, uti in lib. I. pro S. Athan. & in lib. *Moriendum eſſe pro Filio Dei*; ubi eidem ſe obſtitiſſe palam in palatio teſtatur. Vide quæ illic animadvertimus. Sicuti vero Sulpicius edictum hoc, ſeu epiſtolam *omni pravitate refertam* fuiſſe affirmat, ita Lucifer ſcribit *omnia venena Arianæ hæreſis* in ea *contineri*. Hieronymus a Prato in notis Sulpicianæ Hiſt. ſubjectis contendit adverſus Tillemontium, huc Hilarium etiam reſpexiſſe, cum in lib. de Synodis num. 78. hæc ſcriberet: *Homines perverſi eo uſque proruperant, ut cum hoc*, id eſt Arianum dogma, *ipſi prædicare publice*, in Eccleſia Mediolanenſi, *non auderent, Imperatorem tamen fallerent ad audendum. Fefellerunt enim ignorantem regem, ut iſtiuſmodi perfidiæ fidem bellis occupatus exponeret, & credendi formam Eccleſiæ nondum regeneratus imponeret. Contradicentes Epiſcopos ad exſilium coegerunt.* Idem, atque Pratenſis, ſenſere antea Monachi Maurini in notatione huic Hilarii teſtimonio adſcripta.

2 Verſ. Ant. *ſuadeat*.

3 Verſ. Ant. *euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos* &c.

4 *Et contra*. Latin.

tari a diabolo per te Arii blasphemiæ fundatorem, cum fides apostolica & Trinitatem confiteatur perfectam, & unicam deitatem fateatur Patris, & Filii, & Spiritus sancti; & Arii, hoc est tua blasphemia non teneat, nisi id quod placuerit caro tuo diabolo? cum tantum interfit inter beatæ ecclesiæ fidem & inter hæresim tuam, quantum inter lucem atque tenebras? Recte vos interea dixi ita separatos a nobis, ut tenebræ sunt separatæ a lumine, quia sitis tenebrarum filii: unde & tenebras de vipereis cordibus evomueritis vestris. Sperasti nos deflectere a via veritatis, tamquam non sciremus præmonuisse Spiritum

Coloss. II. 18. sanctum per beatum Paullum dicentem: *Nemo vos convincat volens in* (1) *humilitate sensus & religione angelorum, quæ videtur ambulans sine caussa inflatus sensu carnis suæ, & non tenens caput* (2) *ex quo omne corpus per connexum & conjunctionem productum crescit in augmentum fidei*. Quomodo te ambulantem sine caussa, alitum serpentis ore, Arii inflatum sensu carnis tuæ apostata (3) factum sequeremur, cum apostoli præceptum cogeret temet vitari? Dixisti, quod enim pacis caussa conjungi desiderans fueris pseudoepiscopos sectæ tuæ nobis: sed quomodo istud facere potueramus, ut non Deum, sed te ejus audiremus inimicum? non sumus ut vos excordes, ut Dei Deum negemus filium, sicut negant Judæi cæcitatis vestræ participes, ac duces vestræ incredulitatis: quorum reprobationis exemplum beatus ostendens Paullus dicit ad He-

Hebr. III. 5. bræos: *Et Moyses quidem fidelis in tota domo ejus tamquam servus in testimonio loquens* (4), *Christus autem tamquam filius in domo ejus, quæ domus nos sumus, si tamen liberalitatem* (5) *& exultationem spei tenuerimus, propter quod* (6) *dicit Spiritus sanctus: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite prædurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt patres tui in experimento, & viderunt opera mea quadraginta annis, ideoque perosa mihi gens est, & dixi, semper errant corde. Isti autem non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea si intrabunt in requiem meam. Videte fratres ne casu sit in aliquo vestrum cor malignum incredulitatis* (7), *discedendi a Deo vivente, sed consolamini vosmetipsos quotidie donec hodie vocatur* (8): *ne prædurentur aliquis ex vobis in errore peccati. Participes enim Christi facti sumus, si quidem principium substantiæ us-*

NOTÆ.

1 *In humilitate & religione Angelorum, quæ vidit*. Vers. Ant.

2 Vers. Ant. *caput Christum, ex quo omne corpus connexum, & conductione subministratum, & provectum crescit in incrementum Dei*. Hæc Græc. ἐξ ὃ πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἀφῶν ϗ συνδέσμων &c. quæ conveniunt aptius cum Lucif. vers.

3 Forte *apostatam*.

4 Vers. Ant. *loquendorum*. Sabat. ita legit in Lucif. *in testimonium eorum quæ dicenda erant*.

5 Legendum cum Sab. *libertatem*. Vers. Ant. *libertatem, & exultationem spei usque ad finem firmam* &c.

6 *Sicut dicit*, Vers. Ant. abest tamen *sicut* a Vers. Syriac.

7 Cum Græco, ἀπιστίας ἐν τῷ ἀποστῆναι ἀπὸ θεοῦ ζῶντος. Vers. Ant. *iniquitatis, discedendi a Deo vivente*.

8 Ex Græco καλεῖται, Vers. Ant. *vocatus*.

1 *Ejus*

usque ad finem firmum tenuerimus. Dum dicitur, Hodie si vocem meam (1) *audieritis, nolite prædurare corda vestra, sicut in exacerbatione. Quidam enim audito* (2) *hoc non crediderunt, sed non omnes qui exierunt de Ægypto per Moysen. Qui* (3) *autem perosi ei fuerunt quadraginta annis? non hi qui peccaverunt, quorum cadavera jacuerunt in solitudine. Quibus autem juravit non intraturos in requiem suam, nisi* (4) *contumacibus? & videmus quia non potuerunt intrare propter incredulitatem. Timeamus itaque ne casu* (5) *derelicto mandato intrare* (6) *quidam vestrum in requiem ejus non posse videantur. Nam & annuntiatum est nobis, quemadmodum & illis, & non profuit illis verbum auditus, non* (7) *temperatus fidei auditorum. Intrabimus* (8) *enim in requiem ejus qui credidimus, ut dixit: Sicut juravi in ira mea, si intrabunt in requiem meam. Et cum opera ab origine mundi facta sunt, dixit tamen alicubi de die septimo: Sic & requievit Deus in die septimo ab omnibus operibus suis. Et* (9) *in hoc iterum, si intrabunt in requiem meam. Ergo quia superest* (10) *reliquorum intrare in illam, & hi quibus prius prædicatum est non intraverunt propter contumaciam. Rursus aliam præfinit diem hodie, in David dicendo, post tantum temporis sicut antea dictum est: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite prædurare corda vestra, quoniam si Jesus illis* (11) *requiem dedisset, non de* (12) *alia dixisset. postera die ergo restat requies populo Dei. Etenim qui intravit in requiem ejus, & ipse requievit ab operibus suis, sicut a suis Deus.* Quis tam stultus, ut cum hæc legerit, hæc acceperit a beato Apostolo, deserens fidem apostolicam, suscipere tentet hæresim? Quis eum negare audebit, quem videat æternam requiem tribuere potentem credentibus se (13), & velit in illum credere cum quo incipiat in æternum puniri? Quis est talis nisi tu Constantius Imperator, qui dereliquisti Domini castra, & transitum fecisti ad diaboli domum? Non delegimus ardere, sicuti tu delegisti cum amatore tuo diabolo, sed in requiem perpetuam intrare festinamus, quam (14) tua astu-

Ibid. *v.* 1.

NOTÆ.

1 *Ejus*. Vers. Ant.

2 *Audito exacerbaverunt*. Ead.

3 *Quibus autem & perosus fuit XL. annis? .... quorum ossa ceciderunt* &c. Eadem. Græc. Veles. apud Sabat. habet πτώματα, *cadavera*, ut Lucifer.

4 Græc. εἰ μὴ τοῖς ἀπειθήσασι, cum Lucif. *Nisi contumaces*, Vers. Ant.

5 Græc, μή ποτε, *Casu* omittitur in Vers. Ant.

6 *Intrare in requiem ejus neglexisse quis videatur*. Vers. Ant.

7 Cum Græco, ὁ λόγος μὴ συγκεκραμένος, *sermo non temperatus*. Latine vero legendum cum Sab. ex Vers. Ant. *temperatum* scil. *verbum*. Mss. plurimi apud eumdem μὴ συγκεκραμένους, *non temperatos*. Præterea in Vers. Ant. est *fide* pro *fidei*, quod habet Lucifer cum Græco τῇ πίστει.

8 *Intramus enim in requiem, qui credimus*. Vers. Ant.

9 *Et in hoc iterum sic: Et* &c. Ead. sed Græc. cum Lucif. καὶ ἐν τούτῳ πάλιν· εἰ &c.

10 *Superest reliquos . . . prædictum est*. Eadem. Lucifer ex Græco, καὶ οἱ πρότερον εὐαγγελισθέντες.

11 Αὐτοὺς in Græc. *Illi* Vers. Ant.

12 *De aliis* legit Sabat. Græc. περὶ ἄλλης, ut in nostra edit. *De alio*. Vers. Ant. in qua *postera die* cum verbo *dixisset* jungitur, alio sensu ac in Lucif.

13 *In se*. Latin.

14 *Quam cum tua*. Til. *Quomodo*. Latin. sed ex utroque ita sensus interrogationis effici potest: *quam cum tua astutia quomodo* &c,

astutia potueramus capi, & a via flecti veritatis, quando adhuc hortetur Apustolus ad requiem comprehendendam æternam dicens: *Festinemus igitur intrare in illam requiem, ne aliqui in (1) eodem exemplo contumacia cadant. Vividum enim verbum Dei, & validum, & acutum omni (2) gladio acutissimo, & penetrans usque ad divisionem animæ & spiritus, artuumque & medullarum, & scrutator animi & cogitationis cordis, & non est ulla creatio quæ non pareat ante illum: omnia autem nuda & aperta oculis ejus, ad (3) quem nobis ratio est.* Cum hæc ita sint, quomodo potuerat quis nostrum transire ad vos in perfidia manentes Judæorum? quæ rerum ratio nos vobis possit jungere Christianos Arianis, cum videremus vos esse illius gentis imitationis (4) perfidiæ? de qua quomodo possent emergere confugientes ad domum Dei? (5) in Actibus apostolorum locutus ita sit Petrus beatissimus dicens: *Pœnitentiam agite, & baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini nostri Jesu Christi in remissionem peccatorum, & accipietis donum Spiritus sancti. Vobis enim est hæc (6) promissio, & filiis vestris, & omnibus qui longe sunt, quoscumque advocaverit Dominus Deus vester (7): aliis etiam verbis plurimis contestabatur (8) & exhortabatur eos dicens: Eripite vos a generatione ista prava.* Nec poteris dicere, non vos esse Arianos generationem pravam, sicuti fuerint ac sint Judæi, quando cernas tunc scribas, pharisæos, & principes Judæorum iccirco esse dictos prava generatio, quod enim & Dei negabant filium, & omnes in ejus credentes divinam majestatem persequerentur: non, inquam, poteris dicere te atque cunctos Arianos non esse generationem pravam & perversam, quando hæc litis gerentes, quæ & illi: si illi fuerunt unicum negantes Dei filium, ita facitis & vos: si illi persecuti sunt servos æternæ clementiæ ejus, persequimini etiam vos. Quid igitur oportuerat nos facere, nisi secundum Petri beati præceptum recederemus a vobis sacrilegis? Unde enim vobiscum poterat convenire? cum dixerit Dominus in evangelio; *Attendite (9) vobis a fermento Pharisæorum quæ est hypocrisis.* Quomodo potueramus in uno esse? cum Corinthiis scribens dixerit beatus Apostolus: *Omnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio qualis nec inter gentes, ita ut uxorem patris aliquis habeat, & vos inflati estis, & non potius luctum habuistis, ut tolleretur*

Ibid. 11. — Act. II. 38. — Luc. XII. 1. — 1. Cor. V. 1.

NOTÆ.

1 Legit Sabat. *in idem exemplum*. Editio nostra cum Gr. ἐν τῷ αὐτῷ παραδείγματι, & cum Vers. Ant. quæ habet, *ne aliquis .... cadat a veritate.*

2 Græc. ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον. Vers. Ant. *omni gladio acutissimum*, & *scrutator animi & cogitationis & cogitationis cordis.*

3 Ut in Græco, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος. Vers. Ant. *ante quem nobis oratio est.* Sabat. legit *oratio* etiam in Lucif.

4 *Imitatores*. Latin. & Til.

5 Forte, *cum in* &c.

6 Cum Cypr. epist. 73. Vers. Ant. *vobis enim est repromissio*. Græc. ἡ ἐπαγγελία.

7 *Noster*, Latin. cum Vers. Ant. & Vulg.

8 Græc. διεμαρτύρετο καὶ παρεκάλει. Αὐτοῖς addunt mss. plures apud Sabat. Vers. Ant. *testificatus est & exhortabatur, dicens: Salvamini* &c.

9 Græc. προσέχετε. Vers. Ant. *cavete, ... quæ est simulatio.* Lucifer cum Tertull. lib. 4. adv. Marc.

1 Cum

tur e medio vestrum, qui hoc opus fecit. Si igitur Apostolus hujusmodi opus operantem jusserit tolli e medio, ne videlicet per illius societatem omnis corrumperetur ecclesia, quanto magis dignum fuerat, vos fugeremus blasphemos? si illum tradidisse satanæ narrat, quanto magis tunc vos jam traditos esse scire debetis, quando Dei cœperitis negare filium? *Ego quidem sicut absens corpore, præsens* (1) *autem spiritu* Ibid. 3. *jam judicavi ut præsens eum qui sic operatus est in nomine Domini Jesu, congregatis vobis & spiritu meo, cum virtute Domini nostri Jesu tradere hujusmodi hominem* (2) *satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi. Bona* (3) *gloriatio vestra, nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit. Expurgate vetus fermentum ut sitis nova consperſio, ut estis azymi*. Hæc cum sit increpatio Apostoli, poterant Christiani Antichristi conjungi servis? Quomodo enim non fuisset corruptus tantæ blasphemiæ vestræ venenis, quandoquidem sive in hypocrisi, sive ex vero quis communicet vobis, sit in ingenti periculo, cum propter hæresim vestram secerneremur a vobis? Quomodo iterum adhærere potueramus? cum vox sit dicentis Apostoli: *Scripsi vobis in* Ibid. 9. *epistola non misceri fornicariis, non utique fornicariis hujus mundi, aut avaris, aut raptoribus, aut idololatris, alioquin debueratis de hoc mundo exiisse. Nunc autem scripsi vobis non commisceri, si quis frater nominatur* (4) *fornicator* (5), *aut avarus, aut idolorum cultor, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum ejusmodi nec cibum sumere*. Si cibum vobiscum jubemur non sumere, credideras potuisse Catholicos convenire cum hæreticis ad sollemnia cuncta celebranda? vobiscum erraticis, vobiscum per diaboli venenum ad omnem deductis ebrietatem esse potueramus Dei cultores? Quomodo fieri istud potuerat, ut inter mortuos vivi staremus? cum dignum esset magis vos filii adversarii nostri congregatos in unum videri, & nos contra Christi milites in unum, quo possetis sine ulla dubitatione ab omnibus Deum diligentibus membra ac corpus meretricis vocitari; quo nomine etiam nos possemus nuncupari, si nosmet traderemus vobis: *Nescitis quia corpora vestra membra Christi sunt? Tollens ergo* Ib. vi. 15. *membra Christi faciam membra meretricis? Absit. Aut nescitis, quia qui se jungit meretrici unum corpus est. Erunt enim, inquit, duo in carne una. Qui autem jungit se Domino, unus spiritus est; fugite fornicationem*. Cujusmodi vis fugere nos debere fornicationem? Qui enim præter uxorem, aliam petere voluerit, fornicarius dicitur. Item qui idolis servierit, for-

NOTÆ.

1 Cum Græco, *παρὼν δὲ τῷ πνεύματι*. Vers. Ant. *spiritus*.

2 Cum Tertull. in lib. de pudic. Abest hæc vox *hominem* a Vers. Ant. in qua præterea legitur, *in diem Domini Jesu*. Lucifer cum Græco in mss. pluribus, *ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν*, apud Sab.

3 Vers. Ant. *non bona*. August. in lib. 3. cont. epist. Parmen. *Per exprobrationem pronunciationis*, Bona gloriatio vestra: *sic enim nonnulli, & maxime latini codices habent*.

4 Cum Gr. *ἐάν τις ὀνομαζόμενος*. Vers. Ant. *nominetur*.

5 *Aut fornicator*, Latin. ex Græc. *ἤ*,

3 Pro

fornicatus dicitur quoniam quidem Deum derelinquens idula adotaverit : similiter qui hæreticus eſt, fornicarius vocatur . Quodvis de his cognoſce gravius eſſe crimen, hæreticum fieri, idolis ſervire, an committere ſecundum carnem adulterium ? Quia ergo ſive gentiles , ſive vos hæretici idololatres (1) dicimini, utraque pars idololatriam ſit gerens, neceſſe eſt : & tamen quia a (2) carnali fornicatione, quantum dici non poteſt , quod (3) vaſtiora ſint illa duo crimina intelliges . Conſpice quibus te jugulaveris malis . Clamat adhuc dicens ſanctiſſi-
Ibid. 18. mus Apoſtolus: *Omne peccatum quod fecerit homo extra corpus eſt , qui au-*
Ibid. 19. *tem fornicatur , in corpus ſuum peccat* . Et, *Non eſtis veſtri . Emti enim eſtis pretio . Glorificate & (4) portate Dominum in corpore veſtro* . Quomodo poteris portare Deum , Conſtanti , in corpore tuo, cum apoſtolicam fidem rejiciendo, hæreticamque ſuſcipiendo , non te illius eſſe dixeris , cujus ſe dixerunt patres noſtri, Abraham, Iſaac, & Jacob, ſed & cuncti prophetæ, apoſtoli, ac martyres ? Deinde ſi qui fornicator in corpus ſuum eſt peccans, quanto magis tu qui ſis non per carnem tantum
Ibid. 16. illud perficiens ſerpentis opus, ſed & per ipſam animam ? *Neſcitis quia qui ſe jungit meretrici unum corpus eſt , qui autem jungit ſe Domino unus ſpiritus eſt* . Cum ſacrilegis ne & ipſi facti in corpore meretricis , non mereremur eſſe Domini famuli, ſed jam ut vos ſervi diaboli , cenſuimus recedendum fuiſſe a vobis . Væ tibi qui nolueris Domino conjun-
Ibid. xv. 33. gi, ſed volueris diabolo . Sed & cum dicit , *Nolite ſeduci ; corrumpunt enim mores bonos colloquia prava* ; quid me jubet facere niſi ut fugiam cœtum tuum ſacrilegio maculatum, ne dum hæreo tibi, & ipſe tecum peream ? Quomodo in tuo concilio maligno eſſe potueramus ? cum A-
1. Tim. v. 22. poſtolum beatum Timotheo inveniamus dixiſſe: *Manus cito nemini impoſueris, neque communicaveris peccatis alienis . Te ipſum caſtum ſerva* . Sed quomodo eſſemus caſti, qui vobis hærendo , ut vos diſrupti fuiſſemus per illos cariſſimos veſtros, immundos videlicet ſpiritus a caſtitate fidei ? quomodo non communicaſſemus alienis peccatis? Quod ſi vobiſcum manendum cenſuiſſemus , hoc eſſemus futuri, quod eſtis vos, hoc eſt membra meretricis . Quomodo nos Chriſtiani eſſe potueramus vobiſcum hæreticis? cui (5) item ſcripſiſſe Apoſtolum Timotheo ſciremus,
Ibid. vi. 3. ut noſmet abſtraheremus a vobis hæreticis : *Hæc doce & exhortare , ſi quis aliter docet , & non acquieſcit ſanis ſermonibus Domini noſtri Jeſu Chriſti , & ei quæ ſecundum pietatem eſt doctrinæ , inflatus eſt autem nihil ſciens , ſed ægrotat circa quæſtiones & verborum rixas , ex quibus naſcuntur invidiæ ,*

con-

NOTÆ.

1 Pro *idololatræ:* ita aliena nomina vulgus corrumpit . *Til. & Latin.*

2 *A* forte demenda. *Latin.* recte.

3 *Quod vaſtiora ſint* &c. *intelligis* , *conſpice* &c. Id. Clarior ita ſenſus , retento etiam *intelliges* ſic: *& tamen quia carnali fornicatione .... quod vaſtiora ſint illa duo crimina intelliges* , *conſpice* &c.

4 Cum Græco in quibuſdam mſs. *& βαστάσατε τὸν Θεόν* . Verſ. Ant. *glorificate Deum in corpore veſtro*.

5 *Cum* . Latin. & Vatic.

contentiones, blaſphemiæ, ſuſpiciones (1), *conflictationes malæ hominum mente corruptorum, & a veritate deſtitutorum*. A te itaque non ita credenti, ut credit populus Dei, a te non ita docenti, ut docuerunt Chriſti unici filii Dei apoſtoli, a te non acquieſcente ſanis ſermonibus Domini noſtri Jeſu Chriſti voluimus vivere ſegregati, a te expugnatore doctrinæ quæ ſecundum pietatem eſt, a te inflato contra nos per inimicum noſtrum, a te nihil veri ſcienti ſed ægrotanti circa quæſtiones, a te per cujus neſandos conatus natæ eſſe ſpecialiter noſtris diebus inveniantur rixæ verborum, mortiferæ contentiones, malignæ conflictationes, per te videlicet hominem mente corruptum, veritatis interpolatorem. Recedendum cenſuimus a te atque a conviperinis tuis, ſecundum Apoſtoli præceptum. Dicit enim infra: *Hominum mente corruptorum & a veritate deſtitutorum, exiſtimantium quæſtum eſſe pietatem: diſcede* (2) *ab hujuſmodi*. (Ibid. 5.) Unde tecum eſſe potueramus? cum etiam in clauſula hujus epiſtolæ hortetur te fugiendum eſſe, te qui excideris a fide: *O Timothee depoſitum cuſtodi, devitans profanas vocum novitates & oppoſitiones ſcientiæ falſi nominis, quam quidam promittentes circa fidem exciderunt*. (Ibid. 20.) Oportuerat nos vitare te profanas vocum novitates proferentem, ſiquidem cognoſceremus te illam ſacrilegam vocem inſtinctu protuliſſe diaboli, illam, inquam, vocem, per quam expreſſeris venena dogmatis tui dicens; *Erat* (3) *quando non erat, & factus eſt ex nihilo, & non eſt una potentia patris & filii*. Hæc non Spiritus ſanctus per te protulit, ſed immundus ille diabolicus. Quomodo itaque ſecundum Apoſtoli mandatum cuſtodire depoſitum potueramus, ſi tecum in (4) concilio maledicto veſtro manſiſſemus? cum nos propoſuerimus uſque ad mortis exitum apoſtolicam tenere fidem, iſtam ſcilicet quam apud Nicæam retinemus ſcriptam contra tuam blaſphemiam, & contra omnium hæreticorum tuorum exſecrabiles conatus. Quomodo in concilio veſtro Ariani (5) eſſe nos potueramus Chriſtiani? qui in libro Machabæorum prædeceſſores conſervos noſtros ſegregatos fuiſſe (6) ab illis qui juxta edictum contyranni tui Antiochi idolis ſupplicaverant: *Judas autem Machabæus qui decimus fuerat, & ſeceſſerat in deſertum, ibique cum feris vitam in montibus cum ſuis agebat, feni cibo veſcentes morabantur, ne eſſent participes coinquinationis*. (2. Mach. v. 27.) Cognoſcis hoc in uno teſtimonio nos recedere oportuiſſe a vobis, ne & nos participes fuiſſemus coinquinationis. Quomodo vobis jungeremur? cum item dicat Dominus ad apoſtolos, *Attendite vobis a fermento Phariſæorum & Sadducæorum*; (Matth. xvi. 6.) & ut fermentum fuiſſe doctrinam non ſanam, quam videlicet aut tunc illi Phariſæi, aut Sadducæi,

aut

NOTÆ.

1 Verſ. Ant. *ſuſpiciones malæ, conflictationes* &c.

2 Cum Græco, *ἀφίστασο ἀπὸ τῶν τοιούτων*, quæ Verſ. Ant. omittit & Sab.

3 Hæ formulæ in epiſtola, ſeu edicto Conſtantii expreſſæ; de quo paullo ſuperius,

4 Id eſt, *Mediolanenſi*, uti alibi animadvertimus.

5 *Arianorum*. Vatic.

6 Deeſt verbum *legeramus*, vel ſimile quidpiam. *Tilius*, *Legerimus*, Latin.

1 *Ac*;

aut nunc vos omnium sectarum proferetis hæretici, nobis manifestaret, Ibid. 7. sequitur scriptura dicens: *Tunc cogitabant inter se dicentes, quia panem non habemus* (1) : *quibus cogitantibus dixit Jesus* (2); *Quid cogitatis inter vos modicæ fidei, quia panem non habetis? nondum intelligitis neque meministis quinque panum, & quinque millium hominum, & quot cophinos sumpseritis, neque septem panum, & septem millia hominum, & quot sportas sumpsistis? Quare non intelligitis, quia non de pane dixi, Attendite de* (3) *fermento Pharisæorum & Sadducæorum. Tunc intellexerunt, quia non dixit a fermento* (4), *sed a doctrina Pharisæorum* (5) *intenderent sibi.* Item ad Corinthios scribens cum dignetur Apostolus instruere, recedendum a vobis hæreticis, & omnibus alienigenis, quomodo præsumserat cor tuum in omnibus varium & mutabile, sed in hac malignitate malo salutis suæ ingenti stabilitum robore, nos potuisse tecum pacem vel cum tuis habere? 2. Cor. VI. 14. *Nolite jugum ducere cum infidelibus: quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas lucis ad tenebras? Quæ autem conventio Christi ad Belial* (6)? *aut quæ pars fideli cum infidele? Qui autem consensus templo Dei cum idolis? Vos* (7) *enim estis templum Dei vivi: scriptum est enim: Quoniam inhabitabo in illis, & inter illos ambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus, propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos mihi eritis in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.* Quomodo cum tua præcepta orta videantur esse contra has Domini promissiones, demorari vobiscum fideles potueramus cum infidelibus? currentes in via lucis vobiscum possemus stare hominibus iter conficientibus in via tenebris errorum repleta omnium? Quis enim tam stultus Ibid 16. est, ut cum audierit Deum dicere: *Quoniam inhabitabo in illis, & inter eos ambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus, propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos mihi eritis in filios & filias, dicit Dominus omnipotens*; quis, diximus, tam stultus est, ut nolit in se Deum inhabitare? qui nolit se receptum a Deo reputari inter eos quos filios appellare dignatus est? ut non fugiat te immundum per hæresim tuam effectum? Non æquum nobis visum est, ut vobiscum nos in uno fuissemus, quandoquidem nec sit æquum homines morari cum serpentibus. Aut negabis unici filii Dei negatores dictos in sacris scripturis serpentes? Si negare non potes, adverte recte nos egisse fugere vos serpentes. Legisti Apostolum Timotheo dicentem; *Tro-*

NOTÆ.

1 *Panes non accepimus.* Vers. Ant.

2 Cum pluribus mss. apud Sabat. Vers. Ant. *sciens tamen Jesus, dixit.*

3 *A fermento* legit Sab. cum Vers. Ant. Ms. Cantabrig. & nostro Vat.

4 *Fermento panum.* Vers. Ant. *Panum* abest a Codd. Corb. & Cantabrig. ut a Lucif.

5 *Pharisæorum & Sadducæorum.* Vers. Ant.

6 Cum Græco. Vers. Ant. *Beliab.*

7 Ita Græc. ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος. Vers. Ant. *Nos enim templum Dei sumus vivi; dicit enim Deus.*

1 In

Profanas novitates vocum devita: multum enim proficient ad impietatem, & ſermo eorum ut cancer ſerpit. Exiſtimaſti tecum, cujus ſermo ut cancer 2. Tim. II. 16.
eſt, eſſe Dei homines potuiſſe. Item beatus cum præcipiat Joannes
vos fugiendos dicens: *Gaviſus ſum valde quod inveni de filiis tuis ambulan-* 2. Io. 4.
*tes in veritate ſicuti mandatum accepimus a Patre. Oro te domina non ſicut
mandatum novum ſcribens tibi, ſed quod habuimus ab initio, ut diligamus nos
alterutrum: & hæc eſt caritas ut ambulemus ſecundum mandata ejus. Hoc eſt
mandatum ſicut audiſtis ab initio ut in eo ambuletis, quoniam multi fallaces
progreſſi ſunt in ſæculo, qui non confitentur Jeſum Chriſtum veniſſe in* (1)
*carnem: iſti ſunt fallaces & Antichriſti. Videte eos, ne perdatis quod operati
eſtis, ſed ut mercedem plenam recipiatis. Omnis qui recedit, & non manet in
doctrina Chriſti, Deum non habet: qui autem manet in doctrina ejus, ille &
Patrem & Filium habet. Si quis venerit ad vos, & hanc doctrinam non ad-
fert, nolite accipere eum in domum, & Ave nolite dicere ei: qui enim dicit
ei Ave, communicat operibus ejus malignis*. quomodo fieri potuerat, ut
nos tecum atque cum tuis eſſemus Dei milites cum militibus Antichri-
ſti? quandoquidem nec ſalutari vos permiſerit Spiritus ſanctus, dans
hæc præcepta per beatum Apoſtolum. Sed fortaſſis dicere audebis:
*Numquid ego in carne veniſſe nego Dei Filium, ut unus nuncuper ex Anti-
chriſtis?* Non quidem tu, Conſtanti Imperator, veniſſe in carne negas
Dei Filium, ſed dicis illum, quem nos confitemur in carne veniſſe,
eſſe creaturam: dicis factum illum ex nihilo, non illum eſſe verum
Dei Filium adfirmans. Nos contra qui iſtius beati Apoſtoli tenemus
traditionem, credimus verum Dei Filium, credimus unam habere dei-
tatem Patrem & hunc unicum ejus Filium; quod ita eſſe Dominus
in ſacris ſuis evangeliis manifeſtat, dicens: *Qui me vidit, vidit & Pa-* Joan. XIV.
trem (2): &, *Ego in Patre, & Pater in me* (3): &, *Ego & Pater unum* 9. 10.
ſumus. Sæpe diximus, quia cum ſint duæ perſonæ Pater & Filius, Ib. X. 30.
& tamen dicat: *Ego & Pater unum ſumus*: &, *Qui me vidit, vidit &* Ibid.
Patrem: &, *Ego in Patre, & Pater in me;* nihil aliud nos illum voluiſſe Ib. XIV. 9. Ibid. 10.
aſſequi, niſi quia una ſit æternitas Patris & Filii, una ſit claritas,
una potentia unave (4) magnitudo. Icciřco etenim etiam Apoſtolus
in hac dicit ſecunda epiſtola: *Omnis qui recedit & non manet in doctrina* 2 Io. 9.
*Chriſti, Deum non habet: qui autem manet in doctrina ejus, ille & Patrem
& Filium habet*: ut per doctrinam colligentes ſacrorum evangeliorum
Dei Patris & unici Filii ejus unam crederemus deitatem: hunc habe-
re Deum, qui ita credat; qui autem receſſerit ab hac doctrina (hoc
eſt, *& ego & Pater unum ſumus*, utique cum ſit plurale, & duas oſten- Joan. X. 30.
dit perſonas & unam potentiam harum duarum perſonarum, hoc eſt
Patris & Filii) ergo dicit Apoſtolus: *Qui recedit, & non manet in do-* 2. Joan. 9.
ctri-

NOTÆ.

1 *In carne*, apud Sabat.

2 Cum Græco, a quo abeſt *meum*, quod ineſt Verſ. Ant.

3 *In me eſt*. Verſ. Ant. Irenæus in lib. 3. convenit cum Lucif.

4 *Unaque*. Latin.

ctrina Christi, Deum non habet: qui autem manet in doctrina ejus, ille &
Joan. x. 30. *Patrem & Filium habet*: ut crederemus Filio dicenti Dei, *Ego & Pater unum sumus*; quod utique una sit deitas Patris & Filii. Constat itaque te qui ita non teneas quomodo tradiderit apostolis Dominus, & apostoli episcopis, te non habere Deum: quia & Apostolus volens & Patris &
2. Joan. 9. Filii unicam divinitatem manifestare, dicebat: *Qui recedit a doctrina ejus, Deum non habet: qui autem manet in doctrina ejus, ille Patrem & Filium habet*. Te inquam constitutum sine Deo, te neque Filium habentem neque Patrem rectissime fugisse cognoscimus (1); siquidem non fuisset dignum habentes Deum cum inimicis ejus demorare (2) divinæ magnitudinis. Sed quam sis Deo odibilis cognosce, ut nec Ave tibi dicere fuerimus permissi. Quomodo vobiscum Arianis Christiani esse po-
Tit. III. 9. tueramus? cum dicat Apostolus Paullus: *Stultas quæstiones, & genealogias, & contentiones, & lites legis devita: sunt enim inutiles & vanæ. Hæreticum hominem post unam correptionem (3) devita, sciens quoniam perversus est (4) & peccat, cum sit a semetipso damnatus*. Cum hæreticis a semetipsis damnatis non potueramus congregari, ne & nos illa vox per-
Gal. v. 7. cuteret, sicut Galatas beati Paulli percutit: *Currebatis bene: quis vobis (5) impedivit veritati non obedire?* Cognoscentes vos esse unici Dei Filii hostes, fugimus nefaria consilia vestra, temperantes (6) voci Apostoli: *Qui*
Ibid. *(7) nemini*, inquit, *consenseritis, suasio (8) vestra ex Deo est, qui vocat vos. Nescitis (9) quia modicum fermentum totam massam corrumpit*. Noluimus vos vermes Arii recipere nos servi Christi in societatem, ne fuissemus eo veneno diaboli quo vos estis consumti. Noluimus vobiscum ire, cum hominibus videlicet, qui adhuc videamini esse extra Dei notitiam, qui adhuc sub diaboli sitis constituti potestate: noluimus mortuis conjungi vivi, quia tales vos esse cognoscamini, quales fuerimus ipsi antequam credidissemus in unicum Dei Filium. Hæc ita se ha-
Eph. II. 1. bere manifestat Apostolus Ephesiis scribens: *Et vos cum essetis mortui delictis & peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundum (10) principem potestatis aeris hujus, spiritus, qui nunc operatur in filiis diffidentiæ, in quibus & nos omnes conversati sumus aliquando in concupiscentia carnis nostræ, facientes voluntates (11) carnis & consiliorum: & eramus naturales filii iræ, sicut & ceteri*. Cum adhuc vos tales sitis quales nos fuisse antequam credidissemus refert sanctissimus Apostolus, utique fueratis vitandi homines, in

NOTÆ.

1 *Cognoscimur*. Latin.
2 *Demorari*. Id.
3 *Post unam correptionem & duo*. Vers. Ant. Lucifer convenit cum Iren. lib. 3. & Cypr. epist. 55.
4 *Perversus est hujusmodi*. Vers. Ant.
5 *Vos* legit Sab. cum Vers. Ant. quæ etiam hic habet, *obaudire*.
6 Pro *obtemperantes*, & ita sæpe.
7 *Qui nemini consenseritis*, hæc leguntur solummodo in Cod. Borner. apud Sabat. desunt vero ubique.
8 *Suasio ex eo est?* Vers. Ant. & ubi *Vos*, Sab. in Lucifero legit, *Nos?*
9 *Nescitis quia* abest a Vers. Ant.
10 *Secundum sæculum mundi hujus, & secundum principem* &c. Vers. Ant.
11 Cum Græco θελήματα. Vers. Ant. *voluptates*; in qua, *eramus natura* &c.

1 *Ai-*

in quibus operentur, & per quos gerant principes poteſtatis, aeris hujus ſpiritus, omne deſiderium ſuum: eratis fugiendi filii diffidentiæ, filii naturaliter iræ, ne vobis hærendo ad id quod ante fuiſſemus reduceremur. Noluimus eſſe vobiſcum, quia adhuc non fueritis miſericordiam Dei adepti, quam jam nos ſumus conſecuti. Noluimus ſocietatem habere vobiſcum, qui conſilio carnis ducebamini, ſicut ducebatur iſte beatiſſimus Paullus priuſquam credidiſſet, quem meminimus dicere: *Nemo vos ſeducat inanibus verbis, propter hoc* (1) *venit ira Dei in filios diffidentiæ. Nolite itaque fieri participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, ſicut filii lucis ambulate: fructus enim luminis eſt in omni bonitate & juſtitia, & veritate, probantes quid ſit acceptandum* (2), *& nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum: magis autem redarguite*. Noluimus, quia hæc mandata acceperimus, vobiſcum demorari ducti inanibus veſtris verbis, ne ſcilicet veniret ſuper nos ira, ſicuti etiam venit, & ventura eſt in vos, in te atque tuos, in vos filios diffidentiæ. Noluimus effici participes tenebrarum; ſiquidem jam credentes in unicum Dei Filium mandatis ejus majeſtatis parere cupiendo ex illis evadentes tenebris lux facti fuerimus in Domino: unde nec mandatis tuis tenebroſis paruerimus, quia fuiſſet ſceleratum filios lucis tuum facere opus tenebroſi (3): quia & fructus luminis ſit ambulare in juſtitia & veritate, & in omni bonitate. Dicis nos facere inique, quod noluimus hæreſim ſuſcipere tuam, quod non tecum atque cum tuis æternæ fuerint fixæ amicitiæ. Accipe quod Moſes fecerit de alienigenis, tempore quo jubere ei dignatus eſt Deus, ut mittens certum numerum Iſraelitarum, ore gladii perdidiſſet quinque Madiæ reges & Moab; qui deſtinati ad prælium interfectis omnibus maribus, quod ſexui pepercerint femineo occurrenti, increpat Moſes Iſrael filios, cur non etiam ſexum femineum deleviſſent, & jubet coram ſe eaſdem interfici, affirmans, quod enim ad idola adoranda poſſent populi illicere mentes. Si itaque & nos ſic exſecramur hæreſim tuam ut Moſes idololatriam, ſi ſic & quidem Dei gladio interfici cupiamus hæreſes omnium veſtrorum errantium, quomodo & Moſes illas idolis mancipatas, ſi ita vos fugiamus religionis Dei adverſarios, ut ille fugit idolorum cultores, exiſtimas nos non facere recte abſtrahendo noſmet a vobis? Quomodo etenim convenire nobis vobiſcum potuerat? cum ad Philippenſes dixerit: *Videte canes, videte malos operarios*. Vos canes, malos operarios quis Dei ſervorum non fugeret, niſi qui ſe non meminiſſet Chriſtianum? Vobis adverſarii Dei religionis ſervi Chriſti potueramus eſſe conjuncti, cum exhortetur Judas glorioſus Apoſtolus frater Jacobi Apoſtoli, ut te atque ſimiles tibi vitaremus, & in ſuſcepta fide

Ibid. v. 6.

Phil. III. 2.

NOTÆ.

1 *Hoc enim*. Verſ. Ant.
2 *Acceptum Deo*. Vatic. *Quod placeat Deo* .... *autem & redarguite*. Verſ. Ant.
3 Id eſt, *hominis tenebroſi*.

 1 *Qui*

Judæ 1. 1. fide usque ad mortis exitum maneremus? *Judas Jesu Christi servus, frater autem Jacobi, his qui* (1) *in Deo Patre dilectis, & in Jesu Christo conservatis vocatis, misericordia vobis & pax & caritas multiplicetur. Charissimi, omnem sollicitudinem faciens scribendi vobis de communi nostra salute, deprecor, ut perlaboretis semel traditæ societati. Subintraverunt enim quidam homines, olim quidem præscripti ad hoc judicium, impii, qui Dei gratiam transferunt ad impudicitiam, & qui est dominator noster & Dominus Jesus Christus, cum negantes*. Cum negatoribus vobis blasphemis fuerit nefas convenire; cum adhuc eorum, qui transgressi sunt mandata Domini, præponens exempla, urgeat corda nostra manere in ea fide, in qua ipse videatur mansisse.
Ibid. 5. *Admonere itaque vos volo, dicens, scientes omnia, quoniam Deus populum suum de terra Ægypti salvum fecit: secundum* (2) *autem non credentes perdidit: angelos quoque qui non servaverunt ordinem suum, sed dereliquerunt habitaculum suum in judicium magni Dei, vinculis eos sanctorum angelorum sub tenebris servavit. Sodoma autem & Gomorrha, & quæ circa eas erant civitates his* (3) *simili modo cum adulterium fecissent, & carnem* (4) *secutæ essent, cinis propositæ sunt exemplum, ignis æterni pœnam sustinentes. Similiter itaque & isti somniantes, carnem quidem coinquinant, dominationem autem spernunt*. Et infra:
Ibid. 11. *Væ illis, quoniam in viam Cain abierunt, & in seductionem Baal mercede effusi sunt, & in contradictionem Chore perierunt. Hi sunt* (5) *in charitatibus vestris maculæ sine timore semetipsos regentes, nubes sine aqua, omni vento circumferendæ, arbores autumnales sine fructu* (6) *mortuæ, a radicibus evulsæ, fluctus feroces maris despumantis turpitudines suas, procellæ seducentes, quibus tempus tenebrarum* (7) *in æternum servatum est*. Et infra:
Ibid. 17. *Vos autem fratres mementote prædictorum sermonum ab apostolis Jesu Christi, quoniam dicebant: In novissimis diebus erunt irrisores, euntes secundum voluntates suas impias: hi sunt* (8) *secernentes animales spiritum non habentes*. In his omnibus malis quia esse conspectus es, Constanti, vitatæ sunt a nobis tuæ interficere laborantes amicitiæ: ne videlicet tecum ad illa fuissemus præcipitati loca tormentorum, ad quæ omnes illos, quorum tenens es iter, (9) narrat præcipites datos.

NOTÆ.

1 *Qui sunt*, &, *conservatis & vocatis* legit Sab.

2 *Secundo*. Id.

3 Ut in Græc. Τούτοις. Sab. legit *hæ*.

4 *Et carnem secutæ essent alteram, propositæ, &c.* Latin. ad sensum Vulg.

5 Græc. ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν. Sabat. legit, *in epulis suis maculæ, convivantes sine timore, semetipsos pascentes*. Græcum vero idem hic sonat, ac ἀγάπας, quas vocabant, seu veterum Christianorum convivia.

6 *Bis mortuæ*. Latin. ex Vulg.

7 Cum Græco, εἰς τὸν αἰῶνα. Sab. legit, *tempus tenebrarum æternum*.

8 *Secernentes se*. Latin. ad sensum Vulg.

9 Id est, *Apostolus Judas*, cujus protulit auctoritatem.

S. P.

S. P. N. LUCIFERI

EPISCOPI CALARITANI

De Regibus Apostaticis

LIBER

AD CONSTANTIUM IMPERATOREM.

USitatum quia habere dignaris verbum, quod enim nisi & integre crederes, & hæc quæ geris circa nos Deo essent placita, jam fuisses exstinctus, paucorum tibi in apostasia atque crudelitate æqualium regum facta desideravi referare, quo possit vox illa tua sepeliri quæ dicat, *Nisi catholica esset fides Arii, hoc est mea, nisi placitum esset Deo quod illam persequar fidem quam contra nos scripserint apud Niciam, numquam profecto adhuc in imperio florerem*. Non illorum regum facio mentionem, qui a Dei notitia fuerunt alieni; de his solis tracto qui in Judæa noscuntur regnasse. In libro Judicum invenimus Jerobabelem filium Joliæ electum a Deo, & dictum ei: *Vade in fortitudine tua,* Judic. vi. 14.
& salvum facies Israel de manu Madiæ: nonne ecce mitto te? Et infra:
Ego (1) ero tecum, & percuties Madiam quomodo unum hominem; quem Ib. 16.
Madiam loquitur scriptura habuisse multitudinem tamquam arenam maris. At ubi impleta sunt cuncta quæ Deus Gedeoni promisit, ubi se exaltatum ex humili, locupletatum ex paupere, regem factum vidit ex plebeja conditione, quid statim facit? nempe dicit ad populum: *Date* Ib viii. 24.
mihi unusquisque inaurem de præda sua. Qui cum accepisset pondus inaurium Ibid. 26.
(2) aureorum ad mille septingentos siclos, præter brachialia & torques, & operimenta, & purpuram quæ super reges Madiam erant, & præter torques aureas, quæ in collo camelorum adversariorum, quid dicit fecisse Gedeonem sacra scriptura? *Gedeon (3) qui & Jerobabel, fecit Ephod, & statuit illud in civitate* Ibid. 27.
sua Ephrath: & fornicati sunt filii Israel ibi, & factum est Gedeoni & domui ejus in scandalum. Numquid nam distulit diebus aliquantis, & sic hanc est operatus contra Deum malignam operam? Numquid nam reminisci potuit, cum hæc fuisset (4) aggressus facere, quod dixisset ei Deus: *Vade (5),* Ib. vii. 16.
ego ero tecum? Ubi est illud, quod secundum præceptum Dei demolierit

NOTÆ.

1 Congruit cum Vulg. Vers. Ant. *Quoniam Dominus erit tecum: & ... tamquam virum unum*. Alii cum Lucifero ex Græco, *ἔσομαι μετὰ σοῦ*.

2 Cum Vatic. Antea *inaureum*. Vers. Ant. *Pondus inaurium aurearum, quas petierat, sicli mille septingenti auri ..... & operimenta purpurea, quæ erant super reges Madian, præter torques, quæ erant in cervicibus camelorum ipsorum*.

3 *Et fecit illa Gedeon in Ephod & statuit illud in civitate sua in Ephra*. Vat. Vers. Ant. *Et fecit illud Gedeon in Ephud, & ..... in Ephra. Et fornicatus est omnis Israel post illud ibi*, &c.

4 Cum Latin. ita corrigimus; antea *fecisset*.

5 *Vade* abest ab Vers. Ant.

1 *Po-*

rit Baal & lucos ejus exciderit, & Deo obtulerit sacrificium? ubi est Ibid. 12. illud quod dixit ad Dei nuncium sibi dicentem: *Dominus tecum, potens (1) virtute: In (2) me domine, & si est Dominus nobiscum, & quid apprehenderunt nos omnia mala hæc? & ubi sunt mirabilia ejus, quæ retulerunt nobis patres nostri dicentes: Nunc (3) ex Ægypto adduxit nos Deus? & nunc sprevit nos & tradidit nos in manu Madiæ Dominus.* Numquid repetebat tempore quo contra Deum facere tentavit, quod illa consecuti fuissent mala propter idololatriam? At ubi erepti sunt, ut viverent sine adversariorum timore, ab omnibus illis malis, quibus se dicebat cum omni prægravatum populo, illico facit rem, per quam & ipse & omnis pariter populus propter idololatriam fuisset traditus in manus adversariorum. Audierat Deum (4), quod idolis servissent derelicto Deo, illis cuncta illa mala accidisse; meminerat prophetam locutum; & tamen ea die, qua nihil facti sunt ante eos inimici eorum, censuit rex ille, in vecordia cui dignaris esse similis, idolis quam Deo qui illa sibi præstiterat fuisse famulandum. Ibid. 1. *Et fecerunt*, inquit scriptura, *filii Israel malignum ante Dominum Deum, & tradidit in manus Madiæ annis septem, & prævaluit manus Madiæ valde super Israel: & fecerunt sibi Israel ante faciem Madiæ cryptas (5) in montibus, & speluncas, & monumenta. Et factum est quando seminabat Israel, ascendebant Madiam & Amalech, & filii Orientis, & ascendebant super eum, & committebant cum eis, & corrumpebant fines terræ, usque dum venias (6) Gazam, & non relinquebant ad vitam huic Israel ovem, nec vitulum, nec asinum: quoniam ipsi & jumenta eorum ascendebant, & tabernacula sua adferebant, & camelos suos ducebant, & adveniebant sicut locustæ in multitudine, quoniam non erat numerus, & adveniebant super terram corrumpere eam. Et pauper factus est Israel a facie Madiæ: & clamaverunt filii (7) Israel ad Dominum propter Madiam. Misit Dominus virum prophetam ad filios Israel, & dixit illis: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Ego sum qui adduxi vos ex Ægypto, & eduxi vos de domo servitutis, & abstuli vos de manu regis Ægypti, & de manu omnium persequentium vos, & ejeci illos a facie vestra, & dedi vobis terram eorum. Et dixi vobis: Ego sum Dominus Deus vester, non timebitis (8) Deos Amorrhæorum, in quibus vos inhabitatis in* ter-

NOTÆ.

1 *Potens virtute*, ex Hebr. Vers. Ant. *potens in fortitudine.*

2 Deesse videtur: *Et dixit ad eum Gedeon. In me &c.* Vers. Ant. *Domine mi..... & ut quid invenerunt nos omnia mala ista* &c.

3 *Nonne*. Latinius, uti in Græco.

4 *Deum accidisse;* videtur legendum vel *Deum attulisse*, vel *propter Deum accidisse*, vel etiam, *audierat enim quod &c.*

5 *Loca concava & occulta* in montibus. Nam κρύπτειν *occultare* est & *celare*, *speluncas* σπήλαια. Til. & la Cerda subdens; Qui docti sunt, pareant; has interdum notas respergimus ad omnium captum. Greg. Turon. lib. 10. cap. extremo; *ac per cryptas, & latibula eum paucis Christianis, per eundem conversis* &c.

6 *Venirent* legit Sabatierius, & infra omittit *huic*.

7 *Clamaverunt filii Israel ad Dominum, & factum est eo quod clamaverunt filii Israel ad Dominum propter Madian.* Vatic. quod Hebr. magis consonat, & alio interpreti in Hexapl. Origen. apud Montfaucon. Similiter & Cod. Alex. apud Sabat.

8 *Timebis* legit Sab.

1 Vo-

terra ipsorum: & non exaudistis vocem (1) *meam*. Quid post hanc increpationem Domini facit Jerobabel qui dicitur etiam Gedeon? mox ut inimicum suum videt (2) deductum ad nihilum, mox ut universi illi adversarii, qui ut arena maris fuisse narrantur, sunt mactati, & non ingenti numero Israelitarum, sed in trecentis viris, mox ut omnes reges vidit alienigenas interfectos, fabricat eam rem, per quam possint in Deum delinquere filii Israel, & tamen quadraginta annis etiam post tantum facinus commissum regnasse hic in Israel invenitur. Non erit ergo mirandum, si & tu sacrilegus adhuc degas in corpore, quando videas Gedeonem regem quadraginta annis vixisse post idololatriam commissam, regnoque suo potitum: etenim quievisse Israelitas quadraginta annis, nec adversarios in eos omnino permissos, nec ullum eis idem fuisse dominatum ex alienigenis, propterea quod exclamassent ad Deum, scriptura loquitur sacra. Talia circa consacrilegos tuos fecit bona Deus, ostendens se quidem totum potentem, illos tamen indignos ad consequendam requiem, qui nec una die quidem post receptam requiem tantorum periculorum illi, qui tantam præstiterat misericordiam, servire delegissent. Cum tales fuerint Israelitæ, tamen pro sua pietate pepercit eis, etiam post hæc gerentibus idololatriam, nec statim reddidit, sed iterum tempore quo ei placuit tamen reddidit: non eis impune idololatriæ reatus cedere potuit. Ita & tibi, Constanti, erit repræsentaturus, nisi tibi provideris interea. Si Israelitæ servientes dæmonibus, derelinquentes Deum, cum jam extranei fuissent a notitia effecti Dei, tamen mox ut ascendit in corda illorum, quia ille sit Deus totum potens, qui eorum patres eduxisset de terra Ægypti, exauditi sunt & liberati de manu Madiæ, & ab omnibus persequentibus; quid sentis arbitrari nos posse Christianos eripi de manibus tuis? an necne, quod sciam, es pervidens nos tantum Deum colere Abrahæ, Isaac, & Jacob, & omnium prophetarum, apostolorum, & martyrum? Crede mihi quia auditi sumus, & audiemur, ut tu possis cum omni tua fragili sublimitate jacere sub omnium ejus servorum calce; sed & quod morulæ aliquæ fiant, ut non jam sanctæ suæ ecclesiæ, exstinctis vobis Arianis, tribuat plenam securitatem pacis, est causa illa, quia sit dignum te adversario sæviente ad omnium veniri (3) probationem. Dicis: *Si male fecissem, si hæresim tenerem, jam in me Deus vindicasset*. Audis sacram loquentem scripturam etiam alienigenæ diu pepercisse Dominum, & tamen postea consecutos merita factorum suorum. *Dixit Samuel ad Saul: Misit me Dominus ut ungerem te super Israel in regem, & nunc audi vocem verbi Domini: Hæc dicit Dominus omnipotens: Nunc defendam qua fecit Amalec tibi Israel, quemadmodum obviavit tibi in via quam* (4) *ascendisti de Ægypto*. 1. Reg. xv. 1.

NOTÆ.

1 *Vocis meæ*. Vatic. corrupte.
2 *Vidit*. Latin.
3 *Venire*, vel *inveniri*. Latin.
4 Sabat. legit *qua*.

1 Eam-

pto. Et nunc vade & percuties Amalec, & omnia ipsius, & non concupisces ex illis aliquid, sed exterminabis illum, & anathematizabis illum & omnia illius, & non parces illi, & occides omnia illius a viro usque ad mulierem, & ab infante usque ad nutrientem. Et infra: *Et venit Saul usque ad* Ibid. 8.
civitatem Amalec, & accessit, & obsedit Amalec in torrente: & dixit Saul ad Cinæum: Vade & declina e medio, & declina ab Amalec, & noli apponere te cum illo, quoniam tu fecisti misericordiam cum filiis Israel, cum ascenderent ex Ægypto. Et declinavit Cinæus de medio Amalec: & percussit Saul Amalec ab Evilat usque Sur, quæ est contra faciem Ægypti: & comprehendit Saul Agag regem Amalec vivum, & omnem populum ejus occidit in ore gladii. Vides quomodo, tarde licet, consequuti fuerint sceleris sui factum? & tu inquis, *Nisi bene agerem, numquam diu regnarem*? Ipsum etiam Saul invenimus contra Domini mandatum quia fecerit, quod fuerit reprobatus, & tamen diu regnaverit post reprobationem, posteaquam dixit ad Samuel Deus: *Pœnitet* (1) *me unxisse in regem Saul*. Et tu inquis, *Ego* Ibid. 11.
nisi recte fuissem credens, nisi quomodo est Deo placitum viverem, numquam profecto nunc usque imperarem? Et ut hæc penitus possis haurire quæ dicimus propter Saul, accipe quæ contra Domini fecerit mandatum. *Et accepit Saul & omnis populus ejus Agag regem, & bona gregum* (2) *& armentorum & escarum & vinearum, & omnium bonorum, & noluerunt disperdere omnia bona, sed & omne opus pretiosum reservaverunt, & supervacua disperdiderunt. Et factum est verbum Domini ad Samuelem dicens: Pœnitet me quod constituerim regem Saul, quoniam aversus est a me, & verba mea non statuit. Et contristatus est Samuel, & clamavit ad Deum tota nocte: & ante lucem, & Samuel abiit in obviam Israel*. Et infra: *Et venit Samuel ad* Ibid. 9.
Saul, & ecce Saul offerebat holocaustum Domino, & initia prædarum quæ attulit ex Amalec: & pervenit Samuel ad Saul, & dixit illi Saul: Benedictus es tu Domino, statui omnia quæ locutus est Dominus. Et dixit Samuel: Et quæ est vox hujus gregis in auribus meis, & vox boum quam ego audio? Et dixit Saul: De Amalec attuli ea, quæ prædavit (3) *populus optima gregis & boum, ut immolentur Domino* (4) *tuo regi; reliqua autem disperdidi & exterminavi. Et dixit Samuel ad Saul: Nonne minimus eras in conspectu dux sceptrorum de tribu Israel, & unxit te Dominus in regem super Israel, & immisit te Dominus in* (5) *viam, & dixit tibi: Vade & disperde illos, qui peccant in me, Amalec, & expugnabis illos usque dum consumes illos? Et quare non audisti vocem Domini, sed impetivisti ad prædam, & fecisti quod malignum est coram Domino? Et dixit Saul: Quoniam audivi populum, abii in* Ibid. 12.
viam

NOTÆ.

1 Eamdem sententiam repetit Lucifer paullo inferius, sed aliis verbis; huic similem habet Optatus Milevit. lib. 2. cont. Donat. & alii libri in Græco, μεταμέλομαι, ὅτι ἔχρισα. Vid. Theodoret. quæst. 33.

2 Sic cum Sabat. in editis inepte *regum*.

3 Pro *deprædatus est populus, & spoliavit Amalech*, ut antea dixit, *jaculavit pro jaculatus est*. Til.

4 *Domino Deo tuo*. Vatic. uti in Græco. Latinius adimit *regi*, ut Græc.

5 *In via*. Vatic. ut in Græco; similiter paullo inferius, sed Græc. ibi τῇ ὁδῷ.

1 Di-

tiam, quam (1) *misit me Deus, & adduxi Agag regem Amalec, & Amalec disperdidi; & accepit populus prædam gregis & armenta primaria illorum quæ disperdidi, ut sacrificem* (2) *coram Domino Deo nostro in Galgala. Et dixit Samuel: Numquid vult Dominus holocausta & sacrificia magis quam exaudire vocem Domini? & ecce dico* (3): *Audientia melior est quam sacrificium, & obedientia quam adipes arietum; quoniam peccatum abominatio est, dolores & gemitus ad te adduxisti: pro quibus nullius momenti fecisti verbum Domini, nullius momenti te faciet Dominus ne regnes. Et dixit Saul ad Samuel: Peccavi quoniam præterivi verbum Domini, & verbum tuum, quoniam timui populum, & audivi vocem illorum; & nunc aufer peccatum meum. Revertere mecum, adorabo Dominum Deum tuum. Et dixit Samuel ad illum: Disrumpet* (4) *Dominus regnum tuum ex Israel de manu tua hodie, & dabit illud proximo tuo* Ibid. 28.
meliori te. Et infra: *Et non adjecit Samuel amplius videre Saul usque ad* Ibid. 35.
diem mortis suæ, quoniam lugebat Samuel in Saul, & Dominum pœnituit quoniam regem fecit Saul super Israel. Et dixit Dominus ad Samuel: Quousque Ibid xvi. 1.
luges tu in Saul? Ecce ego expello illum ne regnet super Israel, & imple cornu tuum oleo, & veni, mittam te ad Jesse usque in Bethlehem, quoniam audivi (5) *in filiis Jesse mihi in regem*. Cognoscere jam poteris, Constanti, etiam reprobatus a Domino, etiam ad æternam destinatus mortem, diu regnare post delictum grave commissum: quandoquidem videas posteaquam unctus fuerit in regem gloriosus filius Jesse David, tamen Saul diu regnaverit, & persequendi etiam eum, quem sibi Deus in prophetam atque regem elegerat, habuerit potestatem; malus bonum, injustus justum, Deo odibilis persequebatur eum quem diligebat Deus. Cum hæc ita sint, ne glorieris, quia post tantum facinus perpetratum sis vivens hactenus ut vixerit Saul; sed adverte cujusmodi vindicta processerit circa Saul, quod & circa te possit procedere, nisi tibimet consulas. Si enim circa illum sic est indignatus Dominus, primo cur prædam contra interdictum acceperit, secundo cur ejus hominem David fuerit persecutus, quanto magis circa te indignationis ejus procedat vindicta necesse est, circa te cujus adeo ingentia sunt scelera, ut etiam in sacrilegii venires reatum. *Si male*, inquis, *egissem, si, quomodo dicit Lucifer, essem hæreticus, jam mihi abstulisset Deus regnum*. Accipe etiam Salomonem supervixisse post idololatriam commissam, & intelligere dignare te quoque talem esse, qualis ille post idololatriam fuerit. (6) *Et suscitavit Dominus satan Salomoni, Ader Idumæum & Esrom* 3. Reg. xi. 14.

NOTÆ.

1 *In quam* legit Sabat.
2 *Sacrificent* legit idem.
3 Antea, *dicito*. *Dicto*. Vatic.
4 Vers. Ant. *Disrupit ..... regnum ab Israel ..... proximo tuo bono super te*.
5 In lib. 1. pro S. Athan. dicit *vidi*, quod hic etiam reponendum censuit Latinius.
6 Paullulum differt hoc testimonium in Sabat. ubi pro *satan Salomoni, Ader, Saba, satanæ Salomoni*, legitur, *Adversarios Salomoni, Adad, Soba, adversarii Salomoni*; in quibus Lucifer fere congruit cum Septuaginta.

rem filium Anadeth in Rematbad, Adragas regem Saba dominum ejus, & congregati sunt super eum viri : & erat princeps congregationis : & praeoccupavit Demasic (1) *civitatem, & sedit in ea, & regnavit in Demasic, & erant satanae Salomoni & Israel omnibus diebus Salomonis*. Probavimus tibi etiam Salomonem aliquot annis regnasse post idololatriam, & utique jam non Deo, sed diabolo serviente (2), mundo, & diabolicis hominibus notatur hæsisse; ita & tu hærens es consacrilegis tuis Arianis, qui licet adhuc in corpore sis, licet in regno sis manens, tamen talis esse inveniris qualis fuerit Salomon, posteaquam Deum dereliquerit, & idola fuerit secutus. Talibus nos adhærere volueras, qualibus Salomon fecerit adhærere Israelitas. Ubi fuit ille amor Dei, qui fuisse narratur per sanctas scripturas apud Salomonem, tempore isto quo idola dignatus est sequi, derelinquere Deum? Unde hoc? nisi quia factus omnino fuerit homo alienus ab intellectu sobrio. Nolo tibi plaudas, quod cum sis blasphemus, & destructor Dei religionis, tamen adhuc habeas regnum, & sis superbiens post sacrilegium tuum, cum & Roboam filium Salomonis idololatriam facientem vixisse inveniamus in
Ibid. 43. regno viginti annis. Dicit enim sacra scriptura de eo: *Et* (3) *rex Salomon dormivit cum patribus suis in civitate David; & regnavit filius ejus Roboam pro eo in Jerusalem, & erat sexdecim annorum cum regnaret, & viginti annis regnavit in Jerusalem*. Et infra (4) : *Et fecit malignum ante conspectum Domini, & non abiit in via David patris sui*. Ut igitur tam Salomon, ex quo idolis semet dignatus est mancipare, quam ejus filius Roboam, qui semper idolis fuit serviens, cum non ambulaverint in David itineribus, tamen vixerint in regno, & utrique regnantes ad vitæ ultimum diem pervenerint, quomodo te miraris ad temet, cur post commissum piaculum in eo scelere degens rex superbias, quod neque tibi regnum neque vita auferatur a Deo? quando videas etiam Hieroboam Domini religionem funditus vertere ut tu fuisse conatum, & tamen supervixerit annis quam plurimis, & quidem in eo scelere
Ibid. 26. manens sicut scriptum est: *Et* (5) *erat homo ex monte Ephram servus Salo-*

NOTÆ.

1 *Damasic.* Vatic. ferme cum Septuaginta Δαμασὶχ.

2 *Servientem, unde*. Poncius apud Latin. sed locutio clarior videtur, si ita corrigas; *diabolo servientem, mundo &* &c.

3 Hæc extra ordinem ponuntur a Sabatierio in Vers. Ant. ad 3. Reg. XII. quorum pars prior congruit quodammodo cum Vulgata, ut in margine notamus. Sed integrum hoc testimonium a Lucifero allatum legitur apud Septuag. 3. Reg. XII. post ℣. 24. quod cum ceteris, quæ consequuntur ad ℣. 25. abest a Vulg. & ab aliquot Sept. exemplaribus, in aliis vero notantur, ceu *repetita, transposita, confusa, male cohærentia*, inquit Nobilius hoc in loco. Iis vero usus est etiam Theodoretus, præter Luciferum, qui parum a Græco dissentit; ubi pro *viginti annis* est δώδεκα ἐτῶν.

4 Hoc testimonium abest a Vulgata; respondet tamen in aliquibus 3. Reg. XIV. 22. & 2. Par. XII. 14. Integrum vero, ut diximus, & ut notat Sabatierius, legitur in Septuaginta cap. XII. post vers. 24.

5 Extra ordinem a Sabatierio ponitur hoc testimonium in Vers. Ant. Respondet qui-

lomonis , & nomen ei erat Hieroboam , & nomen matris ejus erat Sariram , mulier fornicaria . Et alio loco; *Et factum est ut audivit omnis Israel, quoniam reversus est Hieroboas ex Ægypto , & miserunt , & vocaverunt eum in synagoga , & regnificaverunt* (1) *eum in Israel* . Et infra : *Et dixit Hieroboas in corde suo : Nunc revertetur regnum David , si ascenderit populus hic sacrificium offerre in domo Domini in Hierusalem ; & convertetur cor populi ad dominum suum Roboam regem Juda . Tunc igitur Hieroboas cogitavit , & abiit . Et fecit duas vitulas aureas : & dixit ad populum : Sufficiat vobis ascendisse in Hierusalem : Ecce sunt dii tui Israel qui reduxerunt te de terra Ægypti . Et posuit unam in Bethel , & unam dedit in Dan ; & factum est hoc verbum in peccatum , & antecedebat populus ante faciem unius vitulæ usque Dan : & fecerunt domos in excelsum , & fecit sacerdotes partem aliquam populi , qui non erant ex filiis Levi . Et fecit Hieroboas diem festum in mense octavo in quinta decima mensis secundum diem festum Juda ; & ascendit in sacrario , quod fecit in Bethel , ut sacrificaret ante vitulas quas fecit , & constituit in Bethel sacerdotes excelsorum quos fecit ; & ascendit in sacrarium quod fecit in quinto decimo die mense octavo in die festo quem finxit a corde suo ; & fecit diem festum filiis Israel* (2). Nolo (3) ergo glorieris quod cum idololatriam sis gerens , tamen vivas regni possidens gloriam , quando videas hunc Hieroboam vitulas fecisse aureas , populum Israelitarum convertisse ad idololatriam , & tamen non solum non statim ut deliquerat exstinctum , sed & diu vivere permissum . Numquid non potuerat Deus eosdem reges idololatras removere ? sed ostensum est quam sitis ingrati Deo vos qui cum tantum exaltemini , tamen ipsum qui vos exaltat , non solum obliviscamini (4) , sed & adhuc eumdem in servis ejus persequamini , religionem ejus tollere cupientes e medio . Quod ita esse ex istius regis cognosce facto Hieroboæ , qui cum fuerit filius ancillæ , cum se meminisset ortum de meretrice , cum regnum acceperit domini sui Salomonis in opprobrium ejusdem Salomonis , cur delinquens

Ib. XII. 20

Ibid. 26.

(1)

NOTÆ.

quidem Vulg. uti in margine notatur , sed apud Sept. bis legitur , Vulg. consonans cap. XI. 26. sed cap. XII. iisdem verbis , ac in Lucifero : quod cum superiori inter repetita & confusa a Nobilio rejicitur . *Sarira* pro *Sariram* legit Sab.

1 *Id est, regnare fecerunt in Israel , regem super Israel constituerunt* . Til. & la Cerda .

2 Addit Sabat. e Lucifero exscripta , *& ascendit in sacrarium , ut sacrificaret* . Sed hæc infra occurrunt pag. 38. ubi nonnulla in hoc ipso textu mutantur .

3 *Nolo ergo glorieris quod cum idololatriam sis gerens , tamen vivas regni possidens gloriam ; quando videas hunc Hieroboam vitulas fecisse aureas , populum Israelitarum convertisse ad idololatriam ; & tamen non solum statim ut deliquerat exstinctum , sed & diu vivere permissum* . Tu quid sit intelligis ; volui autem , ut locutionem expenderes ; est enim multus in his locutionibus . Nam infra ; *cum itaque fuerit triginta quinque annis idololatriam gerens* ; & statim , *Noli , inquam , hinc tibi gloriari , quod cur hæc sis faciens* . Taceo , *jaculavit , deprædavit , pepercitum , tinnibunt* , mille alia , quibus plenus est . *La Cerda* .

4 Id est, *obliviscimini ipsius , immemores ipsius estis , ac ejus mandatorum* : & postea idem *persequamini* pro *persequimini* . Til.

(1) Deum ad idola semet verterit, cum, inquam, sciverit sibi regnum datum a Deo Hieroboas propterea quod Salomon dominus ejus idola fuisset secutus, tamen hæc omnia ducens pro nihilo cogitavit idola facere, & ipsis cum omni populo, qui Deo serviebat, esse mancipatus quam Deo vivo, qui illum ex mulieris meretricis filio fecerat regnum habere Salomonis domini sui. Ne itaque mireris quod vobis ingratis in ipsum delinquentibus parcat: sed illud hortor videas, quod tarde licet, si in hac tua manseris nequitia, sis percepturus ea quæ omnes in sacrilegio perceperunt prædecessores tui. Hortamur ut temet tantis a malis eripere digneris: & (2) es habens insuper, non tu primus facis. Videmus etiam istum Hieroboam commonitionem Domini duxisse
3. xi. 29 pro nihilo: *Et factum est*, inquit, *in tempore illo, & Hieroboas exiit de Hierusalem, & invenit eum Achias Silonites prophetes in via, & Achias opertus erat vestimento novo, & ambo erant in campo. Et apprehendit Achias vestimentum suum novum quod super se habebat, & dirupit illud duodecim scissuris; & dixit ad Hieroboam: Accipe tibi decem scissuras, quoniam hæc dicit Dominus Deus Israel: Ecce ego disrumpo regnum de manu Salomonis, & dabo tibi decem sceptra: & duo sceptra erunt illi propter servum meum David, & propter Hierusalem civitatem quam elegi ex omnibus tribubus Israel, pro quibus dereliquit me Salomon, & fecit Astarte idolo immundo Sydoniorum, & Cama idolo Moab, & regi eorum, religioni filiorum Ammon, & non abiit in vias meas ut faceret quod rectum est coram me, sicut fecit David pater ejus; & non accipiam regnum totum de manu ejus in diebus vitæ ejus propter David servum meum, quem elegi, quoniam contra faciam illi per omnes dies vitæ ejus: & accipiam regnum de manu filii ejus, & dabo tibi sceptra decem; filio autem ejus dabo duo sceptra, ut sit positio servo meo David omnibus diebus coram me in Hierusalem civitate quam elegi mihi, ut ponerem (3) nomen meum ibi: & accipiam te & regnabis in quibus concupiscit anima tua, & tu eris rex in Israel. Et erit si custodieris omnia quæcunque præcepero tibi, & ieris in vias meas, & feceris quod rectum est in conspectu meo, & custodieris præcepta mea & mandata mea, sicut fecit David servus meus: ero (4) tecum, & ædificabo tibi domum fidelem, sicut ædificavi David.* Cum audierit hæc a Deo homo ortus qui fuerit ex meretrice, homo qui se meminerat natum de genere servili, numquid, posteaquam impleta sunt omnia quæ promiserat Dominus, illi, qui sibi tanta promiserat, est obsecundatus? & non statim ut exaltatum se vidit, contra ipsum auspicatus est? non statim quomodo fuisset Deus derelictus ab omnibus cultoribus suis opera est data per Hieroboam? Dicitur tibi a nobis, quod

NOTÆ.

1 *Derelinquens*. Latinius. *Delinquens in Deum* melius, ut infra *in ipsum delinquentibus*.

2 Locus obscurus, quem sic interpretor: *Hortamur, ut e tantis te eripias malis, præsertim cum primus non sis, qui hæc scelera perpetres, sed exempla tibi sint proposita, a quibus maxime caveas: habes hoc præterea, quod primus ista non facias*.

3 *Ponam* legit Sabat.

4 *Et ero tecum*. Vatic. uti in Græco.

1 For-

quod nisi te correxeris, nisi in viis Deo placitis esse cœperis, sis novo periturus exemplo; & tu in tua manens es iniquitate, in tuo es perseverans sacrilegio. Non novum siquidem isti Hieroboæ regi, & (1) Deus per hominem suum illa quæ jam dicta sunt perferri fecerit, & cum ingenti detinetur filius ejus infirmitate, miserit ad Dei domesticum, & audierit futura; & tamen cum ea quæ sibi fuerant etiam mala promissa videret impleri, ille magis atque magis contra Deum fecerit, Dei voluerit destrui domum. *Et* (2) *homo*, inquit, Ibid.xiv.1.
erat exilis, & nomen ei Achiabeth; hic erat sexaginta annorum, & verbum Domini erat cum illo. Et (3) *dixit Hieroboam ad uxorem suam; Surge & accipe in manu tua homini Dei panes & collyrides filiis ejus, & uvas & vas mellis. Et surrexit mulier, & fecit sicut dixit ei vir ejus: & Achiab homo* (4) *senex erat valde & oculi ejus caliginabantur* (5) *videre. Et surrexit mulier ex Baria* (6) *& abiit. Et factum* (7) *est cum intrasset ipsa in civitate ad Achiab Selonitem, & dixit Achiab puero suo: Exi nunc in obviam Annæ uxori Hieroboam, & dices ei: Intra & noli stare, quoniam hæc dicit Dominus: Dura ego mitto in te: & intravit Anna ad hominem Dei, & dixit ei Achiab: Ut quid* (8) *mihi attulisti panes & uvam & collyrides & vas mellis? Hæc dicit Dominus: Ecce tu ibis a me, & ecce cum intraveris portam civitatis Arira,* (9) *& puellæ tuæ exient in obviam, & dicent tibi: Puer mortuus est. Quoniam hæc dicit Dominus: Ecce ego disperdo hujus Hieroboam mingentem ad parietem: & erunt mortui ejus Hieroboam in civitatem, & comedent eos canes, & mortui erunt ei in agro, & comedent eos volucres cæli.* Non est, inquam, novum, si tu in hac pertinacia sis perstans, cum cognoscas istum Hieroboam his omnibus non deterritum rebus: statim etenim ut fuerat dictum ab homine Dei, ut ingressa est mulier civitatem, filius eorum mortuus est; & tamen non conspexit Hieroboas quid ei Deus, propterea quod eum dereliquisset, & populum secum perire fecisset, fuisset repræsentaturus, nec timuit ex morte filii sui, quod & cetera illum possint sub-

NOTÆ.

1 Forte subjiciendum, *quod & Deus* &c.

2 Contulit Sabat. hoc testimonium in Vers. Ant. ex Lucif., ut etiam hoc in capite positum reperitur in Hexaplis & in Cod. Reg. apud Montfauconium, aliquantum vero immutatum. Apud Sept. Edit. Rom. insertum est pæne ad verbum cap. XII. Latinius ita corrigit Luciferi dictionem, *& homo erat in Silo, & nomen ei Achiab, & hic erat sexaginta annorum*. Ita ferme Sept. καὶ ἄνθρωπος ἦν ἐν Σηλώμ, κ' ὄνομα αὐτῷ Ἀχιά, ᾧ οὗτος ἦν υἱὸς ἑξήκοντα ἐτῶν. Codex noster Vat. habet *ex ilon* corrupte; quod cum Tilius etiam advertisset in suo codice, corrigendum recte censuit, *erat ex Silo*. In textu tamen Luciferiano retinemus, *exilis*, quod etiam præstitit Sabat.

3 Hæc usque ad ea verba, *& Achiab*, partim cum Septuag. Hexapl. partim cum Septuag. Rom. Edit. conveniunt.

4 Sept. in Hexapl. eadem habent tum ℣. 1. tum hic ℣. 4.

5 Id est, *caligine oculorum impediebatur ne videret*. Til.

6 *Sarira*. Latinius, uti Septuag. Rom. Edit.

7 Quæ hic consequuntur cum Rom. Sept. Edit. omnino conveniunt cap. XII. inserta.

8 *Ut quod* habet Sabat. qui infra omittit, *Hæc dicit Dominus*.

9 *Sarira*. Latin. cum Sept.

1 De-

ſubſequi, ſed in ſua ſenuit verſutia : uſque adeo etenim impos mentis fuerat factus Hieroboas ex quo receſſerat ab eo, qui regnum tradiderat illi, ut cum dixiſſet : *Vade* (1) *ad Dei hominem, & diſce an moriturus ſit filius noſter*; & didicerit per Dei hominem, quod non ſolum filius eorum eſſet moriturus, ſed & in cuncto ejus regno imminerent pericula; ille tamen, ut ſemel ſtatuerat, diabolo ſervire maluit. Ad hominem Dei ſciſcitandum mittit de futuris, & eum, ad cujus hominem mittit, deſpuit, & facit in contumeliam majeſtatis ejus vitulas, & has adorare ſecum fecit populum. Hæc egit, & tamen non illico eſt exſtinctus, ſed diu in regno ſuperfuit; & tu dicis: *Si fuiſſem hæreticus, ſi ut dicunt Lucifer, Pancratius, & Hilarius* (2), *Dei impugnarem religionem, jam in me fuiſſet vindicatum?* Accipe adhuc quid huic contigerit Hieroboam regi, & tamen quomodo nec ſic convertatur ad Deum, ſed magis in ſuo perſeverans mortuus fuerit ſcelere, in ſuo defecerit ſacrilegio : *Et fecit Hieroboam diem feſtum in menſe octavo in die feſto quintodecimo menſis ſecundum diem feſtum Juda : & aſcendit in ſacrificium quod fecit in Bethel, ut ſacrificarent* (3) *vitulis quas fecit, & conſtituit in Bethel ſacerdotes excelſorum quos fecit : & aſcendit in ſacrarium quod fecit quintodecimo die menſe octavo in die feſto quem finxit a corde ſuo : & fecit diem feſtum filiis Iſrael, & aſcendit in ſacrarium ut ſacrificaret. Et ecce homo Dei ex Juda advenit in verbo Domini in Bethel, & Hieroboam ſtabat ſuper aram ſuam ſacrificare : & propheta invocavit ad aram in verbo Domini dicens : O ſacrarium, ſacrarium, hæc dicit Dominus : Ecce filius naſcetur in domo David, & Joſias erit nomen illi, & ſacrificabit inter* (4) *ſacerdotes excelſorum qui ſacrificant in te, & oſſa hominum comburet in te : & dabit in illa die prodigium quod locutus eſt Dominus : Ecce ſacrarium diſrumpetur & effundetur pinguedo quæ eſt in eo, & factum eſt ut audivit verba hominis Dei invocantis in aram quæ in Bethel erat, & extendit manum ſuam ad aram, dicens : Apprehendite eum. Et arida facta eſt manus regis quam extendit in eum, & non potuit reducere eam ad ſe. Et ſacrificium ruptum eſt, & effuſa eſt pinguedo ejus a ſacrario ſecundum prodigium* (5) *quod dixit homo Dei in verbo Domini. Et reſpondit rex & dixit homini Dei : Roga faciem Domini Dei tui, ut revertatur manus mea ad me. Et rogavit homo Dei faciem Domini, & reverſa eſt manus regis ad eum, & facta eſt quemadmodum primum* (6). Impleta cum viderit hæc prodigia, quæ fuerant ore hominis prolata Dei, & brachium impium porrectum ad Dei hominis necem repente aridum factum pro metu, illico etiam per Dei cultoris precem factum incolume,

Ibid. 1. 3.
III. Reg. XII. 32.
Ib. XIII. 1.

NOTÆ.

1 Deſumtum eſt hoc teſtimonium, quod ad ſenſum ſpectat, e Vulg. & e Septuag. in Edit. Rom. cap. XII. & a Montfauconio in Hexaplis collocatur in V. 2. cap. XIV. Omittitur a Sabat.

2 Vide ſup. pag. 1. & Luciferi vitam.

3 *Sacrificaret* apud Sabat. & melius, ut ſup.

4 *In te* legendum pro *inter* contendit Sabat.

5 *Prodigium* omittitur ſupra lib. *de non Conv. cum hær.*

6 *Quemadmodum primum* legitur etiam ſu-

me, numquid idololatriam quam ipſe conſtituerat diſſipavit? numquid diem feſtum quem ipſe finxerat ex corde ſuo, tandem tollit e medio? minime; ſed in ea pertinacia præſumtionis ſuæ invenitur mortis ſuſcepiſſe diem. Non ergo mirari poterimus, ſi quod Deus avertat a te, in hæreſi tua cenſueris mortis diem ſuſcipere, quandoquidem etiam ſignis ac prodigiis non potuerint priores conſacrilegi tui revocari ad ſolum Deum colendum. Dicit enim de Hieroboam ſancta ſcriptura:
Et poſt hoc non eſt reverſus Hieroboas a malitia ſua, ſed reverſus (1) *eſt*, Ibid. 12.
& fecit ex parte populi ſacerdotes excelſorum. Qui enim volebat, allevabat (2) *manum ſuam, & fiebat ſacerdos in excelſis. Et factum eſt hoc verbum in peccatum in domum Hieroboam, & in interitum, & in exterminium a facie terræ.* Quæ ne dicantur etiam de te, quæſo, temet eripias a nefando Arianorum cœtu, quæſo, ſis Chriſtianus ut ante eras ex Ariano, nec nobis indigneris quod actus tuos & Hieroboæ æquemus: ſed magis obſecro conſpicias has omnes inſtructiones potius quam increpationes nuncupandas ſoſpitatis tuæ me bono ingerere. Compararis etenim a nobis Hieroboæ noſtris temporibus, quia ſic cunctos a Deo fueris conatus vertere, ſicut ille populum fuerit conatus Iſrael facere apoſtatam ex Dei cultore. Nolo adhuc hinc tibi aliquid ſpei promittas, quod enim male ſis faciens, & tamen regnes, cum videas & Hieroboam diu regnaſſe in ſcelere ſuo, ſed & filium Salomonis totidem & idololatriam gerentem in eodem defunctum ſcelere; item ejus filium
Abiud (3), de quo ſcriptum invenio: *Et abiit in peccatis patris ſui, quæ* Ib. xv. 3.
fecit in conſpectu ejus, & non erat cor ejus conſummatum cum Domino Deo ſuo, ſicut erat cor David patris ejus; & tamen cum ſervirent idolis, fuerint in regno & mortui ſint in ea dignitate, & tradiderint filiis ſuis auctoritatem regni. Ne itaque etiam in eo plaudas, quod enim pater veſter vobis tradiderit regnum, dicens: *Niſi* (4) *pater meus bene feciſſet, conferre ſe ad Arianos, non ejus filii regnaremus.* Nolo dicas, *Si hæreticus eſſem, nunquam tantum imperarem, nunquam me permitteret Deus adhuc in regno eſſe*, quando videas viginti quatuor annis regnaſſe Baſiam (5) filium Achiæ ſuper Iſrael, de quo ſcriptum inveniſti in Regnorum libro tertio: *Et fecit malignum coram Domino, & abiit in viam* Ibid. 34.
Hieroboam filii Nabath, & in peccatis ejus, quemadmodum peccavit (6) *in Iſrael;* qui Baſia rex debuerat utique metuere ne fuiſſet percuſſus ut Hieroboas, ſi a viis receſſiſſet Domini. Sed ita eſtis, qui a Deo declinatis, ut cum vobis fuerit libitum in injuriam Dei ſuſcipere offi-

cium

NOTÆ.

ſupra *de non Conv. cum hæreticis*. Sed Sabat. habet hic, *ſicut prius fuerat*.

1 Ita Græcus; ſed Sabat. loco *Reverſus eſt &*, legit *e contrario*.

2 Diſcrepat omnino a Græcis & Latinis, in quibus eſt ἐπλήρου, *implebat*.

3 *Abia*. Latin.

4 Vide hanc in rem notationes in lib. 1. pro S. Athan.

5 *Baaſam*. Latin.

6 Græc. ἐξήμαρτε τὸν Ἰσραήλ.

1 *Poſ-*

cium idololatriæ, non possetis (1) nec illorum qui jam judicati fuerint terreri (2) exemplo, converti ad Deum. Scriptum est etiam de
Ib. xvi. 25. Jambre (3) rege: *Et fecit malignum in conspectu Domini, & maligne fecit super omnes qui fuerunt ante eum, & abiit in omnem viam Hieroboam filii Nabath in peccatis ejus*; & tamen hic qui dicitur super omnes peccasse, qui ante illum fuerant reges, non statim ut dereliquit Deum exstinctus est, nec per aliquam gravem valetudinem est vexatus, ut graviori pœna fuisset visus interemtus, qui gravius describitur deliquisse. Vides, Constanti, tametsi contingat tibi in summa felicitate in hac temporaria versari vita, tamen magis te timere debere, quod Dei reserveris judicio: &, licet etiam hi, qui statim exstinguuntur, quibus hic aliqua divinitus irrogatur pœnarum, post descensum semper torqueantur, tamen tu si in summa vivens felicitate fueris hinc raptus, adverte qualiter in te vindicta sit processura, qui in tanto inveniaris scelere. Ne hinc itaque quidcumque (4) tibi ascripseris felicitatis, quod cum sis negans Filium unicum Dei, quod cum ejus familiam persequaris, tamen adhuc spiritus tuus in corpore illo carnifice sit manens, quando consideres etiam filium Basa annis triginta quinque, cum fuerit ut tu sacrilegus,
Ib. xxii. 43. regnasse apud Judæos: de quo scriptum esse legisti (5): *Abiit in vias Asab patris sui, & non declinavit ab illis, ut faceret quod rectum erat in conspectu Domini, sed ab excelsis non abstinuerunt, & sacrificabant in excelsis & incendebant*. Ecce etiam hic describitur rex in pace dormiisse. Cum itaque fuerit triginta quinque annis idololatriam gerens, ne tibi ascribas ad gloriam & dicas: *Iccirco non aliqua vulneror plaga, iccirco non jam exstinctus sum, sed adhuc vivo regnum imperii Romani possidens, quia sim bene credens, quia Arii recta sit fides, quia fecerim bene removere episcopos, & alios tales instituerim quales concupiverit Arius*. Noli, inquam, hinc tibi gloriari, quod cum hæc sis faciens, tamen superbias, quando videas istum regem triginta quinque annis tenuisse regnum, in pace fuisse exemtum (6). Si igitur potuit illis quia ita exemti sint impune idololatriæ crimen cedere, poterit & tibi, Constanti. Converte te itaque ad Dominum, ne talis inveniaris qualis est inventus Achab de quo

NOTÆ.

1 *Possitis*. Latin.

2 *Territi*. Id. sed sensus recte constat; *non possetis nec terreri exemplo, nec converti ad Deum*.

3 *Zambri*. Id.

4 *Quicquam*. Vatic.

5 Absunt ista ab Hexapl. & Vulg. leguntur vero apud Septuag. in Edit. Rom. cap. xvi. post V. 28. & ad Josaphat Regem Juda pertinent. Latinius pro *filium Basa* legit *filium Asa*, qui Josaphat pater. Porro eadem leges repetita in Edit. Sept. cap. xxii. V. 43. ubi etiam in Vulg. collocantur. Mendum vero in annis consignandis Latinius notavit; nam & Septuaginta & Vulg. annos viginti quinque Josaphat regno attribuunt. Sed vide quæ de hoc loco duximus omnino inquirenda in Præfatione. Idem Latinius aliquid deesse suspicatur post illa verba, *in conspectu Domini*; sed nihil adjicere fas est, cum ita ferant etiam Sept. cap. xvi. 28.

6 Id est, *mortuum*, uti paullo inferius *exemti* pro *mortui*.

quo scriptum invenio : *Et fecit Achab malignum in conspectu Domini , et maligne fecit super omnes qui fuerunt ante eum : & non fuit illi satis ut ambularet in peccatis Hieroboam filii Nabath , sed & accepit uxorem Jezabel filiam Basan & Hela* (1) *regis Sydoniorum : & abiit , & servivit Baali , & adoravit eum : & statuit sacrarium Baali in domo religionum suarum , quam ædificavit in Samaria ; & fecit Achab lucum ut faceret exacerbationem , ut exacerbaret Deum , & animam suam disperderet : & malignum fecit super omnes reges Israel qui fuerunt ante eum .* Noli adhuc te sinere esse apud Arianos , sed fac transitum ad nos Christianos , quibus sunt ita cunctæ hæreses ut est Baal . Sic vos nunc nobis estis hæretici , ut illis illorum temporum Dei cultoribus fuerint illi , qui idolis immolabant : per hanc hæresim tuam , mihi crede , quod talis sis nostris temporibus , qualis fuerit & Achab . Ne tibi itaque placeas quod non statim tibi reddiderit Deus , quando videas huic Achab , & uxori ejus Jezabel , qui etiam prophetas occiderint Domini , qui in tanto scelere fuisse inveniantur versati , ut nullum in terra Israel Dei se hominem confitentem permiserint demorari , pepercitum fuerit diutissime . Noli hoc intueri , quod cum sis malefaciens , superbias tamen in sceleribus tuis ; sed illud , obsecro te , videas , quod nisi te converteris , ut illis sero licet reddita sunt merita operum suorum , ita & tibi posse repræsentari . Ne dixeris : *Diu hinc in regno sum , hinc potens sum , quod enim bonam fidem teneam , quod faciam recte persequendo eos qui credunt , quomodo se se continet illa fides descripta apud Niciam* ; hæc , inquam , ne dixeris , sed illa precor te videas , quod enim adhoc (2) sis post tanta funera tua superbiens , ut aut audiens nos Dei sacerdotes temet convertas ad Deum , aut certe percipias digna factorum tuorum tunc , quando dicere non valebis inscium te errasse . Hæc ita esse adverte exemplo admonitus Achab & prophetarum Domini interfectoris , & omnium dæmonum cultoris . Hunc tam sceleratum intellige ideo post tanta scelera fuisse in regno diu reservatum , ut tandem se si velit converteret , cui non solum non repræsentantur malorum factorum suorum merita , sed & in angustiis juvatur ad hoc sine dubio , ut possit conjicere non se per Baal & reliquos dæmones , quod ethnici Deos nuncupant , vindicatum , sed per Deum Israel , cujus prophetam secum videret loquentem atque sibi declarantem quonam modo Deus fuisset inimicos Israelitarum ad nihilum redacturus . Obsederat enim filius (3) Ader rex Samariam , cum aliis triginta duobus regibus , jactitans adeo tamquam nihil se habere Israelitas , ut unum se hominem omnem multitudinem Israelitarum (4) su-

Ib. xvi. 30.

NOTÆ.

1 *Ethbaal* . Latin. ex Vulg.

2 Pro *adhuc* in vetustis codicibus sæpe legitur . Id. sed potest intelligi *ad hoc* , id est *ad hunc finem* , uti paullo inferius .

3 Id est , *Benadad* . Id. ex Vulg., uti paullo inferius . Apud Septuag. cap. xxi. 1. υἱὸς ἄδερ .

4 Forte addendum *crederet* , aut *diceret* .

ſuperaturum. Hunc alienigenam fecit nihil ante Iſrael Deus. Cui vicit Deus regi? nempe Achab, ei qui eum dereliquerat, qui Baali & omnibus dæmoniis ſervire Iſrael fecerat, quia (1) propterea auxiliatus eſt, nempe ut crederet quia ſit Deus ſolus iſte, cujus erat populus Iſrael, & non alius præter ipſum qui ei vicerat, ut videret Achab quia fuiſſet æquum, tandem corrigeret errores ſuos, mox ut ædificare
3r. 20. 13. adverſarius cœpit obſidionem ad civitatem Iſraelitarum. *Et ecce*, inquit ſcriptura ſacra, *prophetes unus acceſſit ad regem Iſrael, & dixit: Hæc dicit Dominus. Si audiſti ſonum magnum iſtum? Ecce ego hodie tradam eum in manus tuas, & ſcies quoniam ego ſum Dominus. Et dixit rex: In quo? & dixit prophetes: In pueris principum regionum. Et dixit rex: Quis committet*
Ibid. 19. *pugnam? & dixit prophetes: Tu.* Et infra: *Et exierunt pueri de civitate principum regionum, & exercitus qui poſt illos, & percuſſit unuſquiſque quem invenit ſecus ſe, & fugerunt Syri, & perſecutus eſt Iſrael.* Quomodo dicis, Conſtanti: *Si non bene ſervirem Deo, ſi non recte credens fuiſſem, numquam regnum Romanorum in mea vidiſſem poteſtate collocatum, aut ſic diu fuiſſem vivens in regno?* quando videas Achab regi Iſrael more gentilium viventi, & populum Dei, ſicuti & tu avertis, vertenti a Deo, dictum ab eo, in quem delinquebat, cujus præcepta ducebat pro nihilo: *Trado eum in manus tuas, ut ſcias quoniam ego ſum Deus.* Ut igitur illum eripuit a filio Jaderis Syriæ regis, ſic etiam te ab omnibus perimere cupientibus eripuit atque eripit, ad hoc utique ut poſſis cognoſcere quia ipſe ſit Deus patriarcharum ac martyrum, ad hoc ut conjicere poſſis non pro meritis fidei tuæ ac vitæ tibi victoriam tributam, quando ſis Achab in omnibus regi ſimilis, ſed ſic tibi contra merita tua exhibitam miſericordiam ab eo, quem dereliquiſti, ut fuerit Achab exhibita. Si enim dixeris propterea te vincere adverſarios tuos, quia bene ſis credens, potuit & Achab dixiſſe idolorum cultor, & prophetarum ſanctorum interemtor. Ad hoc ergo te reſervatum ut errores corrigeres (2) tuos, non vides? Illico ut occupaſti (3) Italiam, eccleſiam ejus tentaſti vertere; dixiſti Deum Patrem non eſſe verum Deum Patrem, unicum ejus negans Filium, affirmans non eſſe illum verum Filium; aſtruxiſti (4) etiam ſanctum paracletum Spiritum ſa-

NOTÆ.

1 Forte legendum *qui*, id eſt *Deus*.

2 *Corrigeris*. Vatic.

3 Anno ſcilicet 354., cum e Gallia in Italiam venit, & Concilio Mediolanenſi interfuit anno 355. *Cum eſſet Mediolani*, inquit Athanaſius in epiſt. ad Solit., *omnia ex hæreticorum conſilio & ſuggeſtione faciebat, vel potius hi ipſi agebant, quæ vellent, poteſtatem contra omnes nacti*: tum fuſius narrat, quot in Italia turbæ fuerint excitatæ Conſtantii adventu, præſertim ut indictum Concilium in hæreticorum ſententias cederet.

4 Licet Macedonianis Pneumatomachorum vocabulum præ ceteris fuerit attributum, quippe Spiritus ſancti divinitatem negaverint, Ariani tamen multo, quam illi, impudentius in Spiritum ſanctum ſentiebant, quem, æque ac Filium, creaturam vocare, ideoque ex nihilo factum non dubitarunt: proinde Ariano Imperatori hanc etiam exprobrat Lucifer in Trinitatem

fabricatum esse ex nihilo, descendere ex nihilo defendere tentasti, quod unicus Dei Filius fuerit quando non fuerit; apostolicam atque evangelicam traditionem quo potuisses tollere e medio, operam totis tuis dedisti viribus, episcopos (1) Dei judicio ordinatos tua amoveri fecisti auctoritate, hæreticos locis eorumdem constituendos duxisti, qui possint tuam prædicare hæresim; manu (2) militari pugnasti contra ecclesiam in Alexandria, quamplurimos episcoporum relegasti in exsiliis, in metallis, conjecisti in carcerem, certum etiam numerum interfecisti ex omnibus Dei cultoribus. Cum hæc egeris, tamen dicis: *Nisi bene essem faciens, & integre essem credens, numquam adhuc me Deus regnare permitteret?* tamquam iccirco & circa Achab ac ceteros coidololatras tuos fuerit Deus patiens, quia fuerint rectam tenentes viam. Tu ergo quia sit peccatis tuis patiens pro sua infatigabili pietate sicuti fuerit & Achab regi, arbitraris non te delinquere, sed pro meritis tuis tibi parci: quem Achab etiam in hoc imitaris, quod enim sis eos diligens qui tibi mala suadeant, eos vero perdens qui tibi salutis tuæ caussa quæ sunt vera dicant. Ut enim ad Achab quadringenti illi pseudoprophetæ, quod possent illum omnia felicia consequi loquebantur, contra vero Dei dicebat propheta Michæas, quod essent illum cuncta consecutura mala, & ille magis diligebat eos pseudoprophetas quam verum Domini prophetam, ita ut (3) tu amas cohæreticos tuos Arianos, ipsorum dictis obtemperas, nos omnes Domini sacerdotes exsecraris; primo omnium, cur Dei Filium verum Dei Filium confiteamur: secundo cur non tibi adulemur, cur te in periculo esse asseveramus, & dicamus nisi te converteris ad Deum, quod sis in æternam pœnam venturus. Et ut credere possis Dei semper odio habitos homines ab hominibus apostaticis, amatos vero inimicos Dei religionis, hoc est diaboli cultores, accipe quos amaverit Achab, & quem odio habuerit. Ib. XXII. 5.
Et dixit Josaphat rex Juda ad regem Israel: Interrogate nunc hodie Dominum. Et convocavit rex Israel omnes prophetas, quasi quadringentos viros, & dixit illis rex Achab: Si ibo in Remma ad Galaath in pugnam, aut cessabo? & dixerunt: Ascende. Et infra: *Et dixit Josaphat ad regem Israel: Non est* Ibid. 7.
hic prophetes Domini, & interrogabimus Dominum? Et dixit Achab rex Israel ad Josaphat regem: Unus est per quem interrogemus Dominum, sed ego odi illum, quoniam non loquitur de me bona. Item (4), posteaquam dixisset prophe-

NOTÆ.

tem blasphemiam, de qua decertabant aliquando Ariani cum Semiarianis, & Macedonianis, qui paullo pudentiores Spiritum sanctum & a communione quidem divinitatis, & a creaturæ pariter notione excludebant. Vid. Petav. lib. 1. de Trinit. cap. 14.

1 Ea innuit, quæ Mediolanense Concilium consecuta sunt, quæque Athanasius in epist. ad Solit. & in Apol. ad Constant. fuse persequitur. Vide etiam Hilar. in libr. un. contra Constantium.

2 Vide hac super re notationes in lib. 2. pro S. Athan.

3 Puto legendum &c.

4 Quæ hic consequuntur usque ad ea ver-

pheta Domini ad illum Michæas ne aſcenderet, quoniam ſi aſcendiſſet, non
Ibid. 18. eſſet reverſurus: *Dixit rex Iſrael ad Joſaphat regem Juda*: *Nonne dixi ad te, quoniam prophetat mihi hic non bona, ſed magis mala?* Videbantur mala & excordi ei quem jam obſederat diabolus, mala ea quæ a Dei dicebantur ſervo, & illa bona judicabantur quæ a ſervis dicebantur diaboli. Nec mirandum itaque ſi illos audiebat Achab, quos ut audiret faciebat diabolus mancipia videlicet ſua, & ſi illos audire nollet, quos Deus ſuos eſſe ſervos & ipſa tolerantia paſſionum & ipſa conſtantia adſeverationis manifeſtabat illis: pſeudoprophetæ ditati honoratique dimiſſi ſunt a rege, Michæas vero propheta Domini recluditur in carcerem,
Ibid. 27. & dicitur: *Manducet (1) panem doloris donec redeam*: & tamen juxta ſervi Dei dictum reverſus minime eſt. Ita & ipſe agis, Conſtanti; diligis eos qui trahunt temet ſecum ad mortem perpetuam, qui ad omnem interitum tuam ducunt animam; odio habere dignaris contra eos, qui te ſunt optantes Dei fieri amicum. Ne tibi glorieris quod cum tanta ſis faciens, tamen regni gloria pollens, hanc adhuc poſſideas fragilem vitam; quando & Hieroboam filius Joas, quod regnaverit in Iſrael quadraginta & unum annis in Samaria, narrant ſacræ litteræ, & quidem derelicto Deo ſerviens idolis, & quidem non recedens de Achab regis Iſrael malitiis, atque Hieroboam ſacrificiis. *Male*, inquis, *ſi feciſſem, jam me Deus amoviſſet de regno*: quaſi non filius Amaſiæ propterea quod non receſſerit a ſupervacuis, impletus lepra quidem fuerit, ſed tamen quinquaginta duo annis regnaverit in Hieruſalem. Sed tu in eo potior Oziæ regi, quia tu non elephantiam habeas, quæ cum temet omnes conſumere poſſit artus, ſed illam quæ animam valeat penitus maculare. Dole tibi nobiſcum & mitte lacrymas pro te; conſpice quomodo maculet corpus, hæc videtur (2) elephantia, quomodo conſumat membra lepræ virus: intellige quod ſic Ariana hæreſis elephantia veſtra interna illa omnia tua maculet; adverto, quod enim ſic efficiat hominem tuum interiorem ſicuti & hæc, quæ comprehenderit hos, quos videas elephantiam (3) infuſos. Ne dixeris; *Niſi bene agerem, numquam tanto tempore imperarem, numquam adhuc vivere ſuiſſem permiſſus*. Quando & (4) Manaſſem cernas filium Ezechiæ regis regem Judæ ſedecim annorum ſuſcepiſſe regnum, & quinquaginta (5) ſeptem an-

NOTÆ.

verba *Dixit rex* &c. videntur Sabat. verſ. 17. quodammodo reſpondere, & in ordinem hujus cap. poſſe referri. Sed verba ſunt Luciferi, quibus ea complectitur, quæ a ℣. 13. ad ℣. 17. de Michæa propheta ibidem leguntur.

1 Neſcio cur hæc a Sabat. omiſſa, quæ ad Antiq. Verſ. ſpectant, & parum a Græco differunt apud Septuag. *ἄρτον . . ἐσθίειν αὐτὸν ἄρτον θλίψεως . . . ἕως τοῦ ἐπιστρέψαι με* &c.

2 Forte *videlicet*.

3 *Elephantia*. Latin.

4 Vide, quæ in hunc locum de Manaſſe inquirimus in Præf.

5 Corrigit Latin. *quinquaginta quinque*, tum hic, tùm inferius, uti in Vulg. & Septuag. Retinet Sabat. numerum annorum

annis regnasse; de quo quæ sint scripta cum audieris, invenies profecto ejusdem te imitatorem esse, & non incipies mirari quod malefaciens cum sis, tamen adhuc parcatur tibi, cernens Manassem, cujus tu in crudelitate & sacrilegio non minor es, quod tanta agentem regnum tenuerit quinquaginta septem annis. *Et dormivit*, inquit scriptura, *Ezechias cum patribus suis, & sepultus est in civitate David, & regnavit Ma-* 4. Reg. xx. 21.
nasses filius ejus pro eo. Cum esset rex sedecim annorum Manasses cum regna- Ib. xxi. 1.
ret, & quinquaginta septem annis regnavit in Hierusalem, & nomen erat matris ejus Ebsibas: & fecit quod malignum est ante conspectum Domini secundum abominationes gentium, quas ejecit Dominus a facie filiorum Israel: & ædificavit excelsa, quæ destruxerat Ezechias pater ipsius, & ædificavit sacrarium Baal, & fecit lucos sicut fecit Achab rex Israel, & adoravit omnem militiam cæli, & servivit illis. Et ædificavit sacrarium in duabus ædibus domus Domini, & induxit filios suos in ignem, & augurabatur, & fecit pythones, et divinos multos, ut faceret quod malignum est in oculis animæ suæ, ut exacerbaret Dominum Deum. Et fecit sculptilia lucorum quæ fecit in domo quam dixit Dominus ad David et ad Salomonem filium ejus: In domo ista et in Hierusalem, quam elegi ex omnibus tribubus Israel, ponere nomen meum in æternum, et non apponam pedem in Israel movere a terra quam dedi. Sed si audierint me per omnia quæ mandavi eis, et secundum legem quam mandavit eis puer meus Moyses. Et non audierunt (1). *Et quoniam valide aspernatus est Manasses, et seduxit eos Manasses ut facerent quod malignum est super omnes gentes quas abstulit Dominus a facie Israel: et locutus est Dominus in manu puerorum suorum prophetarum quæ fecit Manasses rex Juda simulacra, secundum omnia quæ fecit Amorrhæus qui erat ante faciem ejus, & peccare fecit Juda in idolis suis: propter hoc hæc dicit Dominus Deus Israel: Ecce ego adduco mala in Hierusalem et in Juda: omnes qui audierint hæc, tinnibunt* (2) *aures eorum utraque: et extendam in Hierusalem mensuram Samariæ et pondus domus Achab, et deleam* (3) *Hierusalem quemadmodum deletur buxum de poste ante faciem ejus: et dabo eos in manus inimicorum ipsius, et erunt in direptionem et combustionem omnibus inimicis eorum, quoniam projecti sunt de post me, et erant de post me* (4), *et erant exacerbantes me, ex qua die exierunt patres eorum de terra Ægypti usque in hunc diem. Et cetera verborum Manasse, et omnia quæ fecit, quemadmodum peccare fecit Israel, nonne hæc scripta sunt in libro verborum dierum regum Juda, et quemadmodum sanguinem innocentium fudit multum valde, usque dum impleret Hierusalem super os* (5), *extra peccatum, quæ* (6) *peccare fecit Juda, ut faceret, quod malignum est in conspectu Domini Dei?*

Et

NOTÆ.

rum *quinquaginta septem*; sed mendum irrepsisse suspicor vel in codic., vel in editis, cum hunc numerum nulli hactenus Bibliorum Codd. præferant.

1 *Audierint* antea mendose.

2 Pro *tinnient*, *sonitum sentient aures eorum*. Til. & la Cerda.

3 *Delebo* legit Sabat.

4 *Et erant de post me* omittit idem, legitque *deexacerbantes* pro *exacerbantes*.

5 *Os super os*. Latin. & recte.

6 *Quod* pro *quæ*, & infra *viginti duos* pro *viginti duo* habet Sabat.

1 Id

Et dormivit Manasses cum patribus suis, & regnavit filius ejus pro eo, cum esset annorum viginti duo Amos. Quid dicis, Constanti, ad hæc? Credo jam desinere te dicere; *Si non bene agerem, non essem tanto tempore regnans*; quando videas te (1) alterum istum Manassem talia agentem quinquaginta septem annis regnasse: & quia diximus te alterum esse Manassem, omnia ipsius te habere conspice. Ille in Dei domo idololatriam constituit, totidem ipse fecisti in templo & ædibus Domini; ille idola fecit adorari, usurpavit sibi quod Domini dicebatur, ut deinceps dici possit idolorum cultor; omnia hæc & tu fecisti, quia Arianam hæresim introduxisti in ecclesiam, & qui (2) blasphemiam tuam tanquam fidem catholicam statuisti suscipiendam, illam vero apud Niciam scriptam, quam nos scimus apostolicam evangelicamque, despuendam mandaris; ut tu nunc hæc fieri concupisti, ita & Manasses omnibus idolis serviendum esse mandavit, recedendum vero a Deo. Non ergo erit mirandum si tibi vindicasti ædes, quas (3) colligere sumus soliti Dei populum, & te idololatram dixisti esse catholicum, quando videas & Manassem fecisse istud, quod tu nunc feceris: sic denique & tibi parcet Dominus viam tenenti Manasse, quomodo illi pepercerit, & quousque pepercerit, ut scriptum sit dormisse illum cum patribus suis, & sepultum in Hierusalem, & suscepisse loco illius regnum filium ejus. Numquid legis in bello illum interiisse ut aliqua (4) valetudine prægravatum? minime; sed quid sentis, credo, pro tua illa prudentia, dicis impune omnia illi cessisse Manasse regi. Talis es tu, ut ita sentias de Manasse; quod enim quia quinquaginta septem annis regnans filio tradidit regnum, & ipse in pace defecerit, potuerint impune ei cessisse tanta admissa. Noli tibi ipse misereri ut temet ad Deum vertas, noli corrigere nefarios actus tuos, & invenies te torqueri cum Manasse, quem Manassem in eo videris tu præcedere; quod enim ille tantum intra terminos Hierusalem sanguinem justorum fuderit, tu autem toto fudisti ac fundis in regno Romano. Sed, inquis, ille filios suos ante simulacra deorum suorum concremavit vel consecravit: & tibi si fuissent, fecisses sine dubio eosdem Arianam suscipere blasphemiam. An ignoras, quia sicut tunc placebant diabolo hi qui filios suos comburebant, quoniam quidem una esset illis mens derelinquendi creatorem, & servire creaturæ, ita nunc nihil exigat diabolus a te, nisi ut neges unicum Filium Dei? hoc est illi acceptissimum sacrificium, ut sis credens quomodo & Arius crediderit: plus est illi nostris temporibus hoc, ut Dei neges Filium, quam si temet in honore omnium dæmonum ignibus volueris concremari. Videt enim ab omnibus idolorum

NOTÆ.

1 Id est, *qui alter est similis tibi*.
2 *Quia*. Latin. & recte.
3 Pro *apud quas*, vel *in quibus*. Til.
In quas. Latin.
4 *Vel aliqua*. Til.

rum culturam despectam, quod vana fuerit inventio; nunc est cupiens per vos suos famulos hæreticos decipere nos Dei servos. Quomodo, inquis, decipere? quomodo & te jam deceperit, ita & nos vult decipi: cum sis Arianus, ad hoc te fingis Christianum, donec veneno hæresis tuæ possis vermes (1) fauciare, quo possint deinceps non esse Christiani, quod nos sumus, sed quod vos estis Ariani. Hæc est sagina officiorum tuorum quæ per te exhibetur dæmoniis. Qui etenim nisi diabolus & ejus filii dicere possunt de unico Dei Filio; *Filius est, & non est verus Filius; Deus est, & non est verus Deus?* Ergo tu cum dicis, *Christianus sum, sed non credo Deum verum habere Filium, non credo unam potentiam Patris & Filii*; cum dicis Filium creaturam, factum illum ex nihilo, cum dicis fuisse, quando non fuerit, melius tu sacrificas diabolo, quam tunc Manasses quando filios suos aut per ignem omnibus consecrabat dæmoniis, aut cum concremabat. Doleo tibi, imperator, cum tantæ sis insipientiæ, & cum sis tanta faciens mala, digneris tamen dicere; *Si non bene facerem, non adhuc in regno essem; jam me Deus exstinxisset*. Non conspicis istum Manassem in sacrilegio & incredulitate tibi comparandum, quod quinquaginta septem annis, ut sæpe dixi, regnum tenuerit in Judæa? hic utique qui fecerit delinquere (2) populum Domini, & servire idolis; hic utique qui in templo Domini & in ædibus Dei simulacra collocaverit, qui domum Dei, qui sacrarium ejus majestatis, idolorum fecerit sacrarium. Sic & te patitur Deus, sic sustinet quoad usque familiam probet suam, & dignos coronet, & indignos tecum nisi te correxeris ad æternam puniat pœnam. Ceterum crede quod possit sic & tunc Manassem & nunc te in uno atomo (3) exstinguere oculorum: sed parcit, non quia non possit, sed quia dignum sit & ejus coronari cultores contra vestram manentes crudelitatem immobiles, & vos inimicos ejus clementiæ, si tales ut estis durare censueritis, ad pœnam damnet sempiternam. Tu ut dicas, *Si non bene agerem, nunquam adhuc imperarem*, faciunt illi qui te errantem non solum corrigi nolunt, sed ut & pereas impellunt. Non mirum; scriptum est enim, & te & illos tales futuros. *Laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & qui iniqua gerit benedicetur: exacerbavit Dominum peccator secundum multitudinem iræ suæ, non (4) inquiret: non est Deus in conspectu ejus, inquinatæ sunt viæ ejus in omni tempore: auferantur (5) judicia ejus a facie ejus*. Cum igitur tu dicis: *Bene facimus tollere episcopos illos, qui confitentur se tenere fidem apud Niciam scriptam, & con-* Ps. ix. 3. post 11.

NOTÆ.

1 Sensus obscurus; forte *ut possis usque vermes fauciare*; vel, *tu vermes*, pro *vermis, fauciare Christianos, ut non possint esse veri Christiani*.

2 *Derelinquere populum Deum*. Vatic.

3 Id est, *in ictu oculi exstinguere*. Til. & la Cerda.

4 Ita Hebr. Septuag. & Vulgata. Vers. Ant. demit *non*.

5 Unus Lucifer legit *auferantur*; ubique *auferuntur*.

1 Id

constituere eos qui confiteantur, sicuti confitebatur Arius; & illi (1) dicunt: *Recte utique tu es peccator ille qui laudaris injuste pro desideriis animæ tuæ: et tu es iniquus, qui, cum sit derelictus pro blasphemiis tuis a Deo, tamen cum adulatoribus tuis, quodcumque delinquis, non reprehendatur, sed magis dicatur bene te agere*. Cum dicis: *Bene feci ad (2) Alexandriam mittere militem ad auferendum Athanasium*; & illi rectissime dicunt; *Tu cui comparandus eris, nisi illi qui per psalmographum notatur a Spiritu sancto; quod enim, cum gerat iniqua, cum sit pessimus et exsecrabilis, tamen cupiens sit laudari?* Dicis, *Nisi bene agerem, non adhuc mihi pepercisset*
Sap. XII. 2. *Deus*; & invenio dictum ad Deum; (3) *Propterea quod hos qui exsecrarint (4) patribus corripis, et eos qui peccant, admonens alloqueris, ut derelicta malitia credant in te Domine: et illos enim antiquos inhabitatores terræ tuæ odiens, quoniam odibilia tibi opera faciebant per medicamina et sacramenta (5) injusta, et filiorum necatores sine misericordia voluisti perdere per manus parentum nostrorum, ut dignam percipiant peregrinationem (6) filiorum Dei, quæ tibi omnium carior est terra: sed et his tamquam hominibus pepercisti, et misisti antecessores exercitus vespas, ut illos partibus (7) exterminarent: numquid (8) impotens eras impugnare, impios justis subjicere, aut bestiis sævissimis aut verbo duro simul perdere: sed partibus judicans dabas locum pœnitentiæ, non ignorans quoniam nequam est natio eorum et naturalis malitia illorum, et quoniam non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuo: semen enim erat maledictum ab initio, nec timens aliquam (9) veniam dabas peccatis eorum. Quis enim dicet tibi: Quid fecisti? aut quis stabit contra judicium tuum?* Similiter & tibi parcitur, Constanti, ut agas pœnitentiam, aut eorum intereas exemplo, qui cum sciti (10) fuissent a Deo, quod non essent acturi pœnitentiam, quod non fuissent semet conversuri ad Deum, propterea fuerit (11) ab initio malignum, tamen pepercerit eis, & non statim ut deliquerunt eos puniverit. Ne igitur dicas, *Si non bene agerem, numquam profecto mihi Deus pepercisset*; quando videas consceleratis tuis diu pœnitentiæ locum exhibitum, ut tandem malorum factorum suorum vi-

NOTÆ.

1 Id est, *Episcopi Catholici*.

2 Vide notata paullo superius.

3 Eadem hic est & Ant. Vers. & Vulg. nonnihil tamen ab utraque differt Luciferi locus.

4 *Exerrarint partibus*. Latin. & ita corrigit etiam Sabat. ad Græc. Διὸ τοὺς παραπίπτοντας κατ' ὀλίγον ἐλέγχεις. Ubi vero Nobilius legerit *partibus* apud Luciferum, haud divinari licet, cum neque ex Parisiens. neque ex Lugdunens. in Biblioth. PP. edit. id deprehendatur.

5 Septuag. τελετῶν.

6 *Peregrinationes*. Vatic.

7 *In partes* legit Sabat.

8 Sabat. in Lugdunensi edit., qua usus est, legit, *non quia*; uti etiam in Græco, *quia* demto: sed prima editio Parisiens. habet, *numquid*; idque retinemus.

9 *Aliquam* retinemus cum Sabat. licet mendum videatur typographi, & in Græco sit τινά. Perstat tamen sub dictione utraque sensus.

10 Id est, *quos, cum Deus scivisset delictorum suorum pœnitentiam minime acturos*. Til.

11 *Quod semen fuerit*. Latin. Forte, *propterea quod fuerint ab initio maligni*. Til. & la Cerda. Lucifer respicit verba paullo superius ex lib. Sapient. exscripta.

1 Vi,

viderent caussas, & satis pro delicto fecissent Deo. Eris ergo & tu, si minime conversus fueris ad Deum, unus ex illo maledicto genere, de quo ad Deum dicitur: (1) *Non ignorans quoniam est nequam natio illorum,* Ibid. 10 *& naturalis malitia eorum, & quoniam non potuerit mutari cogitatio eorum in perpetuo: semen enim erat maledictum ab initio.* Quam igitur te gloriosum esse videbis, quando cum talibus esse cœperis, cum inter tales te videris judicatum, cum inter tales inventus, missus fueris in flammas inexstinguibiles? Tu itaque prior omnibus & major etiam illic futurus in illis pœnis: neque enim quisquam in nequitiis tibi compar inveniri poterit, nisi solus diabolus, ut te aliquis in illis pœnis possit conspici melior. Audes dicere: *Si non bene viverem, si non mea essent recta opera, si non fides mea, hoc est Ariana, fuisset catholica, si non recte egissem tollere illos episcopos, qui fidem prædicant descriptam a trecentis apud Niciam & eo (2) amplius, numquam diu regnarem, numquam sic eo usque fulgerem in regno, ut, & pauco licet tempore, tamen solus (3) intra limitem Romanum imperassem.* Si ita est, ut dicis, cur dicit justissimus Dei cultor Job ad eos, qui ejus justitiam falsis allegationibus lacessebant: *Audite (4) me,* Job xxi. 6. *quoniam dolores vulneris mei cogunt me loqui (5): Ut quid impii vivunt, & domus illorum non dissipatæ sunt, & timor ab illis longe est? Vacca (6) illorum numquam abortavit (7), semper tulit ventrem suum; ipsi (8) vero permanent tamquam oves in perpetuo, & filii eorum, accepto organo (9), ludunt cum delectamento, ut vitam degerent in bonis, cum dicat Domino; Recedite a me iniqui, vias illorum nolo nosse: quoniam lucerna impiorum exstinguetur, & gemitu dolebunt in vita sua: erunt tamquam palea quæ a vento rapitur, aut tamquam pulvis, qui a tempestate volvitur; videant (10) autem oculi illorum mortem.* Cum hæc sciam Dominum de illis dixisse, *Scitote (11) quia nemo*

NOTÆ.

1 Vide hoc ipsum testimonium paullo superius, ubi variant quædam.

2 Octo enim & decem super trecentos fuerunt Nicæni Concilii Patres.

3 Ab anno scil. 350. exstincto Constante.

4 Vers. Ant. *Audite sermones meos ..... & tenentur carnes meæ doloribus: Quare ..... domus eorum abundantes, & timor nusquam ..... vaccæ eorum concipientes non abortant, & feta eorum salvavit, & peperit ..... sicut vetustæ oves eorum; & parvuli eorum ludo se provocant: tenent psalterium & citharam, & lætantur ad vocem organi: & finierunt in bonis vitam suam ..... dicunt autem Domino: discede a nobis, nosse vias tuas nolumus ..... Imo vero ..... dolores autem tenebunt eos ab ira. Et erunt sicut palea in vento, & sicut pulvis quem abstulit turbo ..... videant oculi ejus necem suam.*

5 Sensum singularem hujus loci in Luciferiana versione indicat quodammodo Scholiast. Græcus apud Nobilium: *μετὰ σπουδῆς ἐρῶ, ἢ συντόμως ἐπιστηθήσομαι τῶν μελλόντων ἐνδείκνυσθαι, quid impii vivunt* &c. nam Nobilii consequens interpretatio ad rem non esse videtur. Sabat. legit, *Cogunt loqui: Ut impii*, omisso *me* & *quid*.

6 Βοῦς. Septuag.

7 Ita Symm. *οὐκ ἐξέτρωσε*, pro *abortum non passa est*. Til.

8 Cum Septuag. *μένουσι δὲ ὡς πρόβατα αἰώνια*.

9 Septuag. *ἀναλαβόντες ψαλτήριον*. Aquila, præposito in Hexapl. asterisco, *ὀργάνου*. Cetera omnino Lucifero peculiaria.

10 Pro *videbunt*. Til. ut in Vulg.

11 Hisce Lucifer sensum Job explicat in

mo vestrum potest me compescere ut taceam, cur hæc gloriosissimus dicit Job? nisi quia sciret quam plurimos quidem male agere, & tamen certis (1) non statim reddi, sed servari eos ad hoc, ut aut se corrigant aut certe post obitum sentiant delictorum suorum pœnas, sentiant quid fuerit non quæsivisse Dominum, non ei servisse, dum facultas erat, credendo in eum solum, famulandoque ei eum promereri. Jam crede (2) convictus tanti viri testimonio, desinas dicere te juste fecisse, quod amoveris Domini sacerdotes, & ordinaveris etiam Arianæ fidei homines, & jusseris fidem prædicari Ariani dogmatis, quod proscripseris & deportaveris, & tormenta admoveris atque interfeceris credentes in unicum Dei Filium; desine inquam dicere, propterea te vivere, & sic in regno florere quod illa egeris, ac sis gerens, quando audias dicentem justum virum Job, quem Deus sine querela dixerit sibi servisse, quem verum suum cultorem narravit, quod enim cum sint impie quam plurimi agentes, tamen in hac vita vivant quam jucundissime. Adhuc dignare accipere quæ infra dicat de vobis impiis, & cognosce quomodo cum male agatis interim vobis parcatur, & te-
Ib. xxiii. 17. met Deo repræsenta per pœnitentiam. *Nesciebam (3) quoniam tales te-*
Ib. xxiv. 1. *nebræ venturæ essent ante faciem meam. Quare (4) ergo Domine non potui una hora latere? impii autem transeunt in finibus alienis, & greges ovium cum pastoribus rapuerunt, & pecora orphanorum afflixerunt, & bovem viduæ pigneraverunt, agrum non suum ante tempus demessi sunt, & coegerunt homines in vineis suis gratis operari, & multos despoliaverunt, & esurientibus panem abstulerunt, & in faucibus multis obsederunt, & non intellexerunt viam*
Ibid. 18 *justitiæ. Maledicatur pars illorum in terris. Quæ (5) est enim spes impiis*
Ib. xxvii. 8 *hominibus, aut quem aditum possunt habere apud Dominum? Sed & (6) si*
Ib. d. 14 *(7) corroboraverint, ad egentiam venient, & qui remanserint ex illis, mala morte morientur, & viduis illorum nemo miserebitur, & si collexerint aurum aut argentum tamquam lutum, hæc omnia justi possidebunt.* Ne itaque jam digneris injuste tibi blandiri, imperator, quia cum sis talis, qualem ad-
sce-

NOTÆ.

in iis verbis: *Audite me, quoniam dolores vulneris mei cogunt me loqui.*

1 Locus mutilus. Forte *certis pœnis*. Latinius. Verum si *certis* pro *aliquibus* intelligatur, sensus erit integer.

2 *Credo*. Vatic.

3 Vers. Ant. *Supervenirent mihi tenebræ, & ante faciem meam tegeret caligo.*

4 Vers. Ant. *Dominum non latuerunt horæ, impii autem nescierunt dies ejus? Finem transgressi sunt: gregem cum pastore rapientes paverunt. Jumentum pupillorum abegerunt ..... demessuerunt: infirmi vineas impiorum absque mercede & cibo coluerunt. Nudos multos fecerunt ..... & esurientium ..... in angustiis inique insidiati sunt, viam autem justitiæ ignoraverunt.*

5 Vers. Ant. *Quæ enim spes est impio, quia exspectat, & confidit in Domino si forte salvatur.*

6 Vers. Ant. *Si autem & juvenes facti fuerint ..... & qui circa eum sunt, morte morientur, ... quod si & collegerit ut terram argentum, & velut lutum paraverit aurum ..... consequentur.*

(7) *Si se corroboraverint* legit Sabat. & infra *collegerint* pro *collexerint*.

5 Vers.

ſeveravimus , & arbitreris te homicidam ac ſacrilegum propterea diu-
tiſſime degere in hac vita , quod enim tua opera ſint Deo accepta :
talia ſunt opera tua, qualia & illorum, in quos invehitur ore Iſaiæ
Spiritus ſanctus dicens: *Sic dicit Dominus qui liberavit te ſanctus Iſrael: Ego* Iſ. xlviii. 17.
ſum Deus, oſtendi tibi viam in qua ambules ; & ſi audiſſes mandata mea ,
facta fuiſſet ut fluvius pax tua , & juſtitia ut fluctus maris , & factum eſſet
ſicut arena maris ſemen tuum & nati ventris tui . Sed inquis , hæc ad
Judæos dicta ſunt ; nempe ad eos , quorum te feciſti imitatorem ; &
nunc, ut eſt crebro dictum, muta malignas vias tuas, crede ut credit
ſancta eccleſia , & in omnibus tibi propitiabitur. Dicit enim ipſe : *Re-* Joel ii. 12.
vertimini (1) *ad me ex toto corde veſtro ſimulque & jejunio & fletu & planctu,*
& diſcindite corda veſtra & non veſtimenta. Revertere toto corde ad Deum,
acquieſce his ſalubribus remediis ad criminis tui intelligentiam conſpi-
ciendam ; aperi cordis oculos , ingemiſce toto corde tam te graviter
deliquiſſe colligens; tunc tui miſerebitur ille qui dicit: *Cum converſus in-*
gemueris, tunc ſalvus eris, & ſcies ubi fueris (2). Reminiſcere (3) Deo dicatum
dixiſſe prophetam: *Nolo mortem morientis* (4) , *dicit Dominus, quantum* Ezech. xxxiii. 11.
ut revertatur & vivat . Noli jam ſentire , quod cum mala ſint opera
tua, ut bene te agere exiſtimes, cur non ſtatim pro factis pœnas re-
ceperis tuis, ſed aſpice ſcriptum, Dominum patientem eſſe ut pœnitea-
ris. *Ne dixeris: Peccavi, & quid accidit mihi triſte? eſt enim Altiſſimus pa-* Eccli. v. 4.
tiens redditor . Audi etiam Paullum beatum invitantem te ad Deum,
circa te placandum aperientem tibi, quod enim iccirco ſit patiens , &
non illico ſint repræſentata merita operum tuorum , quia velit te tan-
dem a malis emergere per pœnitentiam , per veram ſatisfactionem .
Numquid (5) *ſuſtinentiam bonitatis ejus & patientiam contemnis , ignorans* Rom ii 4.
quoniam bonitas Dei ad pœnitentiam te adducit ? Tu autem ſecundum duri-
tiam tuam , & cor impœnitens theſaurizas tibi iram in die iræ , & revelatio-
nis juſti judicii Dei, qui reddet unicuique ſecundum operam ejus. Redi, Con-
ſtanti, ad Deum: contra interni tui hoſtis latrocinium ſume pœniten-
tiæ arma; fuge adulatorum, qui tibi non fuerint dignati quæ ſe ha-
bent dicere, pernicioſam laudem ; memento ore Iſaiæ dixiſſe Domi-
num: (6) *Qui vos felices dicunt, in errorem vos mittunt, & ſemitam pedum* Iſ. iii 12.
veſtrorum turbant. Crede in unicum Dei Filium, accipe veniam tuorum
ſce-

NOTÆ.

1 Verſ. Ant. *Convertimini ..... in jejunio , in cilicio .... & ſcindite* &c. *Scindite* etiam in Lucifero legit Sabat.

2 Fortè ex ſenſu verborum Joelis hæc repetit, cum nullibi licuerit hunc textum invenire.

3 Senſum hic reſtituit Latin. inſerto verbo *Audi*. Nos cum Vatic. verbum *Reminiſcere* ſubjicimus, quod in edit. deerat.

4 Verſ. Ant. *peccatoris* . Unus Cyprianus in lib. de lapſ. convenit cum Lucifero.

5 Verſ. Ant. *An divitias bonitatis ejus , & patientiæ, & longanimitatis contemnis, ignorans quoniam benignitas .... ſecundum opera.*

6 Verſ. Ant. *Qui vos beatos dicunt , ſeducunt vos, & vias pedum veſtrorum diſturbant.*

Ps. vi. 6. ſcelerum, repete dicere pſalmographum; *Apud inferos* (1) *quis confitebitur*
Ps. xxix. 10. *tibi*? & iterum: *Numquid* (2) *exomologeſim faciet tibi pulvis*? Revertere ad Deum, ingemiſce pro criminibus tuis, per Hieremiam Domini dicentis
Jer. viii. 4. audi vocem: *Numquid qui cadit non reſurget, aut qui avertitur, non convertetur*? Cecidiſti die qua negaſti Dei Filium; reſurges hora qua fueris confeſſus: quia te plaga hoſtilis inſedit, trade te curandum medicinæ, ipſe tibi adhibe medelam. Vulneraſti temet dicens, *Non eſt verus Dei Filius*, iterum temet ſanaturus, ſi dicas ut nos dicimus &
Joel. ii. 13. credimus eſſe illum verum Dei Filium. *Revertimini* (3), dicit Johel, *ad Dominum Deum veſtrum, quoniam miſericors & pius & patiens, & multæ miſerationis, & qui ſententiam fleƈtat adverſus malitiam irrogatam*. Si hanc tibi promiſſam indulgentiam funerum (4) tuorum repudiandam duxeris, illic hanc conſequi deſideraturus, ubi nihil eris præter cruciamenta percepturus pœnarum.

NOTÆ.

1 Verſ. Ant. & Vulg. *In inferno*.

2 Uti in Græco, *μὴ ἐξομολογήσεταί σοι χῦς*. Ita & Cypr. lib. 3. Teſtim. Verſ. Ant. & Vulg. *confitebitur*.

3 Verſ. Ant. *Convertimini ..... quia miſericors & miſerator eſt, patiens .... pænitens ſuper malitiis*. Cypr. ep. 52. & Vict. Tun. conveniunt cum Lucifero.

4 Id eſt, *facinorum, quæ tanta funera in Chriſti Eccleſiam intulerunt*; in quo ſenſu hac voce uſus eſt Lucifer etiam ſupra pag. 41. lin. 24.

S. P.

S. P. N. LUCIFERI

EPISCOPI CALARITANI

Pro Sancto Athanasio

LIBER I.

AD CONSTANTIUM IMPERATOREM.

COgis nos, Constanti, absentem damnare consacerdotem nostrum religiosum Athanasium; sed divina id facere prohibemur lege; impellis auctoritate latius regali Domini sacerdotes ad effundendum cruorem, ignorans jura justitiæ, tradita nobis divinitus, te conatum ex nostris auferre mentibus. An divinitus poteris asserere permissum, absentem, inauditum, & quod est maximum, innocentem damnari? Quomodo etenim arbitraris divinitus permissum, puniri inauditos, quando videas Adam & Evam principes nostri generis auditos sententia percussos Dei? *Et vocavit* (1) *Deus Adam, & dixit ei: Adam, ubi es? Et dixit: Vocem tuam audivi Domine in paradiso, & timui, quoniam nudus sum, & abscondi me. Et dixit illi Deus: Quis tibi indicavit, quia nudus es, nisi de ligno de quo præceperam tibi, de hoc solo ne manducares, ex eo manducasti? Et dixit Adam: Mulier quam dedisti, ipsa mihi dedit de ligno, & manducavi. Et dixit Deus mulieri: Quid hoc fecisti? Et dixit mulier: Serpens persuasit mihi, & manducavi.* Cum igitur hujusmodi formam judicandi dedisse Deum advertas, cum a latebris evocatis confessisque Deum sententiam dedisse de sacris scripturarum collegeris fontibus, cujus fuisti atque es impudentiæ judicandi Dei servos (2) eam dare formam, quæ non fuisset de lege veniens Domini? Nec timuisti, ne fuisset dictum ad Deum a nobis de te, quomodo fuerat dictum de refuga illo angelo: *Serpens suasit me; Constantius imperator seduxit nos; credidimus ei, cum arbitrati fuisse hominem.* Nonne (3) videre potuisti, quia possis tali percuti Dei indignantis sententia, qua percussus videtur & serpens? cui dicitur: *Quia* (4) *tu fecisti hoc, maledictus tu ab omnibus pecudibus, & ab omnibus bestiis terræ, quæ sunt super terram:* *su-*

Gen III. 9.

Ibid. 14.

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Et vocavit Dominus Deus .... & dixit illi: Ubi es? & dixit ei: Vocem tuam audivi deambulantis .... & timui quia .... & dixit illi: Quis nunciavit .... nisi a ligno quod præceperam tibi tantum ne ex eo manducares, ab eo edisti? .... quam dedisti mecum, hæc .... & edi. Et dixit Dominus Deus .... serpens seduxit me* &c.

2 *Servis*. Vatic.

3 *Non*. Id.

4 Vers. Ant. *Quia fecisti hoc .... ab omnibus pecoribus, & ab omnibus bestiis, quæ .... super pectus tuum .... ambulabis .... omnes dies ... Et inimicitias ponam inter te & inter mulierem, & inter semen tuum & semen ejus: ipsa tibi servabit caput, & tu servabis ejus calcaneum.*

1 *Sen-*

super pectus & ventrem tuum repes, & terram edes omnibus diebus vitæ tuæ. Et inimicitiam ponam inter te & mulierem, & inter semen tuum & inter semen ejus: ipse (1) *tuum observabit caput, & tu ejus observabis calcaneum*. Nonne (2) ita & te Dei offensam incurrere potuisse, ut ille incurrerit angelus, ex hac una sententia Domini debueras reminisci? præsertim cum cognosceres, tuum etiam opus fuisse serpentinum. An cum ille serpens fuerit factus ex angelis, tu ex hominibus serpentem te fieri potuisse es arbitratus? minime: sed dicas velim, quid intersit inter tuum atque hujus angeli refugæ apostatæ factum: si ille mendacio seduxit rudes homines, & tu, & quidem tu non rudes: si ille utilitatis gratia ad arboris eorum illexit mentes fructus edendos, & tu pacis (3) caussa te facere cum eis adstruxeris; cumque omnium Christianorum bono te hoc opus dixeris aggressum, utique inspecta (4) opera tua, datur intelligi serpentem te illum esse imitatum: cupiens Dei mandatorum fieri transgressores, dedisti præcepta, damnandum esse inauditum, absentem, negandamque audientiam, purgare posse se de crimine objecto proclamatum (5). Abel interficitur justus, & interrogatus Cain sumit
Ib. iv. 5. (6) sententiam; & tu Domini inauditum vis puniri sacerdotem? *Factus est*, inquit, *Abel pastor ovium, Cain autem erat operans* (7) *terram. Et factum est, post dies obtulit Cain de fructu terræ sacrificium Domino, & Abel obtulit & ipse de primitiis ovium suarum, & respexit Deus super Abel, & super munera ejus, super Cain vero & super sacrificia ejus non respexit: & contristatus est Cain valde, & concidit vultus ejus. Et dixit Dominus Deus* ad

NOTÆ.

1 Sensus est de Christo. *Til.*

2 *Non.* Vatic.

3 Propter edictum pacificatorium a Constantio Ariano promulgatum prætextu pacis cum fratre Constante natu minore, qui Catholicus erat, ut postea videbitur. *Til.* Sed non hic hujus loci sensus. Scripsit Lucifer hosce libros post Mediolanense Concilium anni 355., in quo cum Athanasii absentis damnationi subscribere noluisset, in exsilium pulsus fuit cum aliis Episcopis Catholicis, forte in Cappadociam, qui primus exsilii locus; anno vero 349. Athanasius Alexandrinæ Ecclesiæ restitutus jam fuerat a Constantio, qui Constantis metu ad id se adduci passus est. Cum igitur ait Lucifer, Constantium *pacis caussa* id esse molitum, ut Athanasius damnaretur ab Episcopis Catholicis in Concilio Mediolanensi, id intelligit, Athanasii damnationem, tamquam pacandæ Ecclesiæ prætextum, ab Imperatore propositam fuisse.

4 Ablativus est absolutus more Græcorum, quem usurpat pro plurali, *inspectis operibus tuis*; quo sæpe numero utitur tam in nominativo, quam in accusativo casibus. *Til.*

5 *Proclamanti*. Vatic. Quod nos dicimus *appellantem*. Participium est alibi ab auctore repetitum, verum in activa voce, his verbis: *Si justum est judicium audiri se proclamantem*, id est *appellantem* de judicis iniqua sententia, quam videlicet perverse adversus Athanasium tulerat Constantius. *Til.*

6 *Sumere sententiam* dicit, pro *condemnari*. *Sumit* ergo *sententiam*, id est *condemnatur* a Domino, qui quidem dat nobis formam judicandi, posteaquam audiverimus, & diligenter percontati fuerimus. Quemadmodum dixit serpenti: *Quia tu fecisti hoc, maledictus ab omnibus pecudibus terræ &c.* Til. & la Cerda.

7 Vers. Ant. *Operabatur*.

1 Pe-

ad Cain: Quare tristis factus es, & quare concidit vultus tuus? Quare (1) *non recte obtulisti? Peccasti, quiesce*. Et infra: *Dixit Cain ad Abel fratrem* Ibid. 8.
suum: Eamus in campum. Et factum est, cum essent ipsi in campo, insurrexit Cain super Abel fratrem suum, & occidit eum. Et dixit Deus ad Cain: Ubi est frater tuus? Et dixit: Nescio. Numquid custos fratris mei sum ego? Et dixit Deus: Quid fecisti hoc? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Numquid non licuerat Deo, priusquam Cain convocaret atque interrogaret, punire? sed noluit, dans formam, quo genere inciperemus judicare commissus nobis, nobis inquam, de quibus per Hieremiam prophetam dicit ad populos suæ majestati dicatos; *Et dabo vobis pasto-* Jer. III. 15
res secundum cor meum, & pascent vos pascentes cum disciplina. Damnate, inquis (2), *eum, quem ignoratis deliquisse*. Cur? nempe ad hoc ut jam non episcopi, sed mereremur nuncupari vesani atque carnifices. Non metuis, oro, hæc mandans, Domini ad Noe sanctissimum dicentis vocem? *Sicut olera feni* (3) *dedi vobis omnia: præter* (4) *carnem* Gen. IX. 3.
& sanguinem animæ non edetis. Etenim vestrum sanguinem animarum vestrarum exquiram de manibus omnium bestiarum: (5) *exquiram animam hominis. Qui effuderit sanguinem hominis, pro sanguine hominis effundetur* (6), *quia ad imaginem Dei feci hominem*. Non metuis, oro, tantorum te qui videas interfectorem Dei exstitisse servorum, ut adhuc & ipse innocentes jugules, & nos participes fieri tuorum cogas funerum? Cum dictum a socero suo Jethro fuisset Moysi, cur tota detineret populum die: *Ve-* Exod. XVIII. 15.
nit ad me, inquit, *populus quærens* (7) *judicium a Deo*. Igitur si judicium Dei antistitum tam decet esse justum, quod Dei esse dicatur judicio terminatum, quomodo tu inauditum jubebas damnari a nobis? cum Moysen inveneris dixisse: *Venit ad me populus quærens judicium a Domi-* Ibid.
no (8). Si populus iccirco ad nos confluit, ut secundum Dei legem judicetur, cur tu inquies, *Damnate innocentem*? Itaque cum hoc præceptum, quod prolatum est a te, non sit veniens ex lege Dei, sed sit plane ex voluntate firmatum diaboli, tandem intellige, quisnam sis. Uxor Loth conversa in salem est, quod implere nequiverit imperata; nobis, credo, interventu tuo, quia videlicet sis rex Romani imperii, nihil accideret malorum, si falsis prægravatum criminibus damnaremus. Sacra scriptura in Exodo, *Moyses*, inquit, *ascendit in montem Dei & vocavit* Ib. XIX. 3.
eum

NOTÆ.

8 Peculiaris omnino est apud solum Luciferam hujus versiculi versio, cujus nulla in Græcis, Latinisque Bibliis indicia, neque ex Patribus, aut Interpretibus licuit reperire. Vers. Ant. *Nonne si recte offeras, recte autem non dividas, peccasti? Quiesce*, &c.

2 *Dicis*. Vatic.

3 Vers. Ant. *pabuli*.

4 *Verum carnem in sanguine animæ suæ*. Eadem. Græc. caret *suæ*, uti Lucif.

5 Vers. Ant. *Et de manu hominis fratris exquiram* &c.

6 Vers. Ant. *Effundetur anima ejus*. Abest a Græco, uti a Lucif. *anima ejus*.

7 Vers. Ant. *Inquirere*.

8 Supra, *a Deo*.

cum Deus de monte dicens : Hæc dices domui Jacob , & annunciabis filiis Israel: Ipsi vidistis , quanta fecerim Ægyptiis , & assumsi vos tamquam supra pinnas aquilæ , & adduxi vos ad me : & nunc si auditu audieritis vocem meam & custodieritis testamentum meum , eritis mihi populus abundans præ omnibus gentibus . Mea est universa terra . Vos autem eritis mihi regnum sacratissimum (1) , *& gens sancta*. Quomodo gens sancta, si innocentium fuerimus necatores ? Quomodo regnum Deo sacratissimum , si præce-
Ib. xx. 13. pta prætereamus ejus ? Item dicit Deus : *Non mœchaberis , Non occides , Non falsum testimonium dices adversus proximum suum* . Tu inquis contra , *Crede mihi dicenti falsa , & macta innocentem* . Monens Deus dicit in
Ib. xxiii. 1. Exodo: *Non credes auditui vano , Non consenties cum iniquo fieri testis injustus , Non eris cum compluribus* (2) *in malitia . Non appones* (3) *cum compluribus declinare cum turba , ut declines* (4) *judicium , & pauperi non miserearis in ju-*
Ibid. 6. *dicio ejus* . Et infra : *Non subvertes judicium pauperis in judicio ejus , ab omni verbo iniquo recedes , innocentem & justum non occides , non justificabis impium pro muneribus : munera enim excæcant oculos videntium , & pestiferant* (5) *sermones justos* . Ad hæc tu excludenda præcepta , subvertere judicium ejus servos compellis , justam tentans etiam muneribus nostram corrumpere
Ib. d. 22. dicatam conscientiam Deo . *Si auditu* , dicit Deus , *audieris vocem meam , & feceris omnia quæ dixero tibi , inimicus ero inimicis tuis , & resistam contrariis tuis* . Jam tuum sit probare , præcepisse Deum innocentes esse percutiendos , apostolicam deserendam fidem , & tuam suscipiendam perfidiam (6) . Cur hæc , quæ mandatis Domini adversantur , fieri præcipiendum putasti ? cum etiam in Levitico Dominum memineris dixisse
Lev. xviii. 3. ad Moysen : *Loquere filiis Israel , & dices ad eos : Ego Dominus Deus vester , secundum studia terræ Ægypti , in qua inhabitastis , in ea non facietis , & se-*

NOTÆ.

1 Græc. ἱεράτευμα . Vers. Ant. *sanctissimum* .

2 Sab. legit *pluribus* , ut in Vers. Ant.

3 Vers. Ant. *Non apponeris cum multitudine declinare cum pluribus .... & pauperis non misereberis* &c.

4 Ita Vers. Ant. Septuag. ὥστε ἐκκλῖναι . Sed Coteler. Tom. 1. Monum. Eccl. Græc. Luciferi versionem cum Græco Complut. convenire annotat pag. 5. ὥστε ἐκκλῖναι .

5 Septuag. λυμαίνεται . Lucifer videtur legisse λοιμαίνεται a λοιμὸς , *pestis* . Cotel. ibid.

6 Sunt , qui censent , Luciferum , cum *perfidiam* , *blasphemiam* , *idololatriam* Constantii nominat , ab eo intelligi epistolam , quam pravitatis , ac falsitatis plenam subscribendam proposuit Episcopis Catholicis in Ecclesia Mediolanensi ad Concilium celebrandum adunatis an. 355. Hoc est veri similius ; & de hac , seu potius *edicto* iisdem a Constantio proposito , ut inferius Lucifer ipse illud appellat , vide notationes in lib. *de non conven. cum hæretic.* Simpliciori tamen sensu intellige Arianam hæresim , quam fere ubique hisce nominibus distinguit . Hieronymus a Prato in Diatriba de gestis Liberii §. 10. præposita Opp. S. Damasi censet *idololatriæ* verbo innui Formulam Fidei Ariminensem ; alii Formulam Sirmiensem Arianam ; sed cum Lucifer gesta præcipue spectet Mediolanensis Concilii , neutram ab eo indicari existimo in hisce libris ; utraque enim post Concilium illud edita fuit ; licet Lucifer post Ariminense , & Sirmiensia Concilia libros pro Athanasio scripserit .

1 *Con-*

& secundum studia terræ Chananæorum, in quam ego induxero vos, ibi non facietis, & in legitima eorum non ambulabitis. Judicia mea facietis, & præcepta mea custodite, & ambulate in eis, Ego Dominus Deus vester. Custodite omnia præcepta mea, & omnia judicia mea, & facietis ea: qui fecerit ea homo, vivet in ipsis, Ego Dominus Deus vester. Si in præceptis Domini docere vales conscriptum (1), justos esse ad injustorum suggestiones puniendos, recte cuncta te egisse atque agere poteris advertere. Doce in mandatis Dei conscriptum, calumniis petitos ejus cultores a te domus ejus persecutore per nos episcopos esse interimendos. Cur ad hanc per Coarianos tuos deductus es implendam malitiam? quæ coegit te caussa imperatorem petere calumniis Dei hominem? Numquid non legeras in Levitico dixisse Deum, *Nolite (2) mendacio petere neque calumniemini unusquisque proximum*? Et infra: *Non mentiemini (3), neque calumniam facietis proximo, & non profanabitis nomen Domini Dei vestri. Ego sum Dominus Deus vester. Non nocebis proximo tuo, & timebis Dominum Deum tuum (4). Ego sum Dominus Deus tuus. Non facietis (5) iniquum in judicio. Non accipias personam pauperis, neque miratus fueris ad personam potentis: in justitia judicabis proximum tuum. Non ambulabis in dolo in gente tua. Non consenties in sanguinem proximi tui, Ego sum Dominus Deus vester. Non odies (6) fratrem tuum sensu tuo (7), corripiens corripies proximum tuum, & diliges proximum tuum sicut te ipsum, Ego Dominus Deus vester. Legem meam custodite.* Hæc cum scripta memineris, existimas acceptatores personæ nos tuæ futuros? Ad (8) innocentis rogasti necem, & cum te contemtum advertisses, tetendisti temet ad genera omnia ingerenda pœnarum. Dicit Deus: *A facie (9) divitis ne timeas, & honorabis faciem presbyteri, & timebis Dominum Deum tuum. Ego sum Dominus Deus tuus.* Et tu timeri te potuisse es arbitratus, & exhonorari Athanasium, quem Deus præceperit honorandum? Non legeras dixisse Deum: *Non facie-* *tis*

Ib. XIX. 11.
Ibid. 12.
Ibid. 32.
Ibid. 15.

NOTÆ.

1 *Conscriptos justum esse*. Vat.

2 Videntur hæc e duplici ejusdem saltem cap. versiculo desumta; sed nullibi ea, quæ priora, licuit reperire etiam Sabat. qui propterea sub eodem ℣. 11. utraque collocavit: & priora quidem differunt ab Ant. Vers., quam ex Augustino hic ille exhibuit, posteriora fere conveniunt.

3 Sæpissime variat personas, & numeros tam in allegatione Scripturarum, quam in contextu orationis; ut, *Ego sum Dominus Deus vester, non nocebis proximo tuo:* deinde subdit, *Non facietis iniquum in judicio*. Til. Verum ita legitur etiam in Græco.

4 *Tuum* omittit Sabat.

5 Sabat. legit *facies* ex edit. Lugdun. in Biblioth. SS. PP. Græc. ποιήσεις, ut in edit. Parisiensi.

6 Pro *non odio prosequeris*, aut *habebis fratrem tuum*. Til. & la Cerda.

7 Vers. Ant. *Non odio habebis ..... in animo tuo, arguendo argues.*

8 Vide ab Imperatore deferri Episcopis judicium sanguinolentum, & hujus fit mentio toto hoc libro. *Til.*

9 Vers. Ant. *A facie senioris exsurges, & honorabis personam* &c. Græc. πρόσωπον cum Lucif. Suspicor tamen priora verba, *a facie divitis ne timeas*, repetita esse, quod ad sententiam spectat, ex ℣. 15. ejusdem cap. *neque miratus fueris ad personam potentis.*

tis injuste in judicio, in mensura, & in penso, & in stateris: statera justa pensabitis: & mensura justa est ut statuisses fuisse per nos necandum absentem? Si justum est judicium audiri (1) se proclamantem, absentem puniri, tuæ erunt justitiæ (2) allegationes apud Deum contra nos, qui tuæ temeritatis præcepta respuerimus. In Deuteronomio reperitur
Deut. i. 16. gloriosus Moyses dixisse ad judices, quos populo dederat: *Audite inter fratres vestros, & judicate juste inter medium viri, & inter medium fratris, & in medio proselyti ejus. Non accipietis personam in judicio, adversus minorem, aut adversus majorem judicabitis: non sumas (3) personam hominis, quoniam judicium est Dei.* Et vis, Constanti, credo, quia sis in sublimitate degens regali, accipi tuam personam: es magnopere cupiens eum, cujus sis sanguinem sitiens, mactari per nos Domini sacerdotes. Hinc itaque apud te nos detestabiles, quoniam judicium ad Dei sumus voluntatem promentes. Hinc ad gladium putasti tendendam carnificem dexteram tuam, tamquam possis gladio vincere, quos videres propter Dei Filium nec præsentem dubitare amittere vitam, nec perhorrescere mortem. Ad filios Israel narrat sanctissimus Moyses ex præcepto Dei:
Ibid. 21. *Videte, tradidit vobis Dominus Deus vester ante faciem vestram terram: ascendentes possidete, quemadmodum dixit Dominus Deus (4) patrum nostrorum nobis: nolite timere neque formidetis.* Si illis neminem præter Deum timendum mandatum est, illis imaginem nostræ vocationis portantibus, quanto magis præter Deum neminem metuere condecet, qui non terras Chananæorum, Jebusæorum, & Gergesæorum, atque Amorrhæorum simus desiderantes consequi, sed cælestia regna, sed Dei perpetuum amorem? Quomodo etenim vigor inanis dignitatis tuæ nos ab hoc potuit aut potest proposito flectere, cum præter Deum statuerimus me-
Ibid. 27. tuendum neminem? Non sumus Christiani ex illis, qui dixerunt: *Propter quod odiit nos Dominus, eduxit nos de terra Ægypti, tradere nos in manus Amorrhæorum, & disperdere nos*; sed sumus ex illis, qui dixerunt,
Rom. viii. 36. ac dicunt ad Deum: *Propter te (5) occidimur tota die, æstimati sumus, ut oves occisionis, sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos.* Non timuimus, neque timemus minas tuas nos, qui novimus nihil
Deut. i. 28. posse Deo resistere, ne ut illi pereamus, qui audiunt a Moyse: *Fratres vestri averterunt cor vestrum dicentes: Gens magna est & (6) dura multa & potentior vobis, & civitates magnæ, & muratæ usque ad cælum, sed & filios gigantum vidimus illic.* Non timemus gladium tuum Christiani, qui

NOTÆ.

1 *Non audiri*. Latin. & recte.
2 *Justæ*. Til.
3 *Sumas* omittit Sab.
4 *Deus* omittitur a Sabat. & legitur in Græco.
5 Vers. Ant. *morte afficimur*.
6 Pro *multum dura & aspera*, suo more & Græcorum, qui sæpissime utuntur hujusmodi adjectivis pro adverbiis: vel adponenda virgula ante *multa*, ut legatur *gens magna & dura, multa & potentior*. Til. & la Cerda, & recte; Græcus enim habet, ἔθνος μέγα, καὶ πολὺ &c.

1 *Id*

qui præſumamus proſtratis vobis, Dei religionis inimicis, venturos nos ad convivium patriarcharum, prophetarum, apoſtolorum ac martyrum. Non metuimus virtutem caduci regni tui, milites divini. Non ſumus ex illis diffidentiæ filiis, qui plus inimicos ſuos, quam Deum fuerant arbitrati potuiſſe, ut tuam fragilem vereamur potentiam: ſi enim non ita Judæi credidiſſent, quod videlicet plus poſſent Chananæi, Jebuſæi, & Amorrhæi, & ceteri inimici quam Deus, numquam profecto Moyſis vocem (1) ſuperhabuiſſent dicentis: *Ne loquamini, neque formidetis ab eis. Dominus Deus noſter, qui antecedit ante faciem veſtram, ipſe ſimul expugnabit eos vobiſcum, ſecundum omnia quæcumque fecit vobis in terra Ægypti, & in deſerto hoc quod videtis quomodo fovit te Dominus Deus tuus, ſicut quis foveat homo filium ſuum, in omnem viam quam ambulatis (2), quoaduſque veniſtis ad hunc locum, deducens vos in igni nocte, oſtendens vobis iter, ut ambularetis in ea, & in nube diei*. Si non poſt hæc ſalutaria monita, plus potuiſſe quos contra pugnam gerebant, quam Deum, filii Iſrael fuiſſent credentes, numquam profecto ad omnem deveniſſent interitum. Potentem igitur eſſe novimus Deum ad eripiendos nos de manibus tuis, ad cæleſte nobis regnum promiſſum tendentes: timere tuam crudelitatem non poterimus, maxime qui elegerimus a te, non a Deo puniri. Dixiſti, *Damnate Athanaſium*. Quem eramus, Conſtanti, damnaturi? illum ne quem videmus Dei Filium confiteri, ut ſunt confeſſi patriarchæ, prophetæ, apoſtoli, ac martyres? an te, qui ſis negans, ut negavit magiſter tuus Arius, ut negaverunt Scarioth Judas, & cuncti Judæi? Dicit Deus ad Moyſem: *Non erunt tibi Dii alii præter me: non facies tibi ſculptile, neque omnem (3) ſimilitudinem eorum, quæcumque ſunt in cælo ſurſum & eorum quæ ſunt in terra deorſum, & quæcumque ſunt in aquis ſubtus terram: non adorabis illa, neque ſervies eis, quoniam ego ſum Dominus Deus tuus, Deus zelans, reddens peccata patrum in filiis, in tertiam & quartam progeniem, eis qui oderunt me, & faciens miſericordiam in millibus his qui diligunt me, & his qui cuſtodiunt præcepta mea*. Et hæc dicis divina mandata calcanda: Suſcipite idololatriam meam, derelinquite Deum, interficite inimicum meum, non Dei, Athanaſium, quo poſſitis inveniri inter eos, qui oderunt Deum, quibus promiſerit ſe in tertiam & quartam progeniem redditurum; date operam, ne cum illis diligamini a Deo, propter quos dicit: *Faciens miſericordiam in (4) millia his qui diligunt me, & his qui cuſtodiunt præcepta mea*. Conſpicis, prudentiſſime imperator, hoc tibi bonum videri, quod ſit malum, & hoc malum quod bonum. Aut negabis bonum, aut negabis bona te ma-

Ibid. 19.

Ibid. v. 7.

Ibid. 10.

NOTÆ.

1 Id eſt, *numquam Moyſes hæc verba illis addidiſſet, numquam ſermones ad illos proſequutus fuiſſet*. Til.

2 Sabat. legit *ambulaſtis*, & infra *ambularetis in eo*.

3 Sabat. legit *omnium*. Græc. eſt παντός.

4 Paullo ſuperius dixit *in millibus*; hic ad Græc. εἰς χιλιάδας.

mala esse intelligere ? & mala bona si negas , responde . Bonum est
damnaee innocentem, an malum ? bonum est derelinqueee Deum , &
ire post idololatriam, an malum ? Si dixeris malum , dicetue tibi a
nobis; Cur hæc tu geris ? Iterum clamat in Deuteronomio Moyses,
Ib. vi. 17. dicens : *Custodire (1) mandata Domini Dei tui , & testimonia, & justifica-
tiones quascumque mandavit tibi: & facies quod placitum est , & quod bonum
ante Dominum Deum tuum , ut benefiat tibi : & intrabis , & hereditate possi-
debis terram bonam, quam juravit Dominus patribus vestris.* Et tu hæc esse
bona elegisti, hæc Deo placita , ut in contumeliam ejus majestatis ido-
lolatria fiemetue per tui eegni virtutem , & jugulentur hi, qui se ejus
Ib. xi. 26. fuerint confessi cultores. *Ecce ego*, dicit Moyses, *dedi ante conspectum ve-
strum hodie benedictionem & maledictionem : benedictionem , si audieritis man-
data Domini Dei vestri, quecumque ego mando vobis hodie.* Cum itaque illi
sint benedicti qui innocentem non sint punientes , illi Domini seevan-
tes mandata, qui inauditum damnare noluerint , tu quomodo te bene-
dictum putas, cum per opus tuum te probes inter maledictos constitu-
tum ? aut si non intee maledictos es, cur Moysem spernis dicentem ?
Ib. xvii. 2. *Si autem inveniatur in te in una civitatum tuarum, quas Dominus Deus tuus
dabit tibi , vir aut mulier qui fecerit malignum ante Dominum Deum tuum ,
transire in (2) testamentum ejus , & venientes servierint Diis alienis , & ado-
raverint eoi, aut soli , aut lune , aut omni , qui sunt in mundo de calo .*
Ib. d. 5. Et infra : *Produces virum illum , aut mulierem illam , & lapidabitis eos
in lapidibus , & morientur: in duobus testibus, aut in tribus morietur . Mo-
riens, non morietur in uno teste; & manus testium erit super eum in primis
ad occidendum illum, & manus totius plebis postremo : & tolles malignum ex
vobis ipsis* . Si non es, Constanti , cuerens cum maledictis , cue non
mandatis Dei servi paruisti Moysis ? Cur cum ille dicat , duobus tri-
busve testibus etiam idololatram peeire, tu nec quidem audientiam vo-
lueris præberi viro Deo dicato, eique negare fecisti audientiam, cui sis
traditus a Deo? ei, inquam, cui si justa defendenti restiteris , morte
moei jussus ore fueris Moysis? Ut enim judicia saceedotis maneant in-
Ib. d. 8 violata, dicit sic: *Exsurgens ascendes in locum quemcumque (3) elegerit Do-
minus Deus tuus invocari nomen ejus ibi : & loquere (4) ad sacerdotes , le-
vitas, aut ad judicem, quicumque factus fuerit in diebus illis: & requirentes
nunciabunt tibi judicium. Et facies secundum omne preceptum quodcumque nun-
tiaverint tibi, qui sunt in loco illo, in quo elegit Dominus Deus tuus invoca-
ri nomen illius ibi , & observa te nimis : facies secundum omnia quecumque
constituerunt (5) tibi; secundum legem, & secundum judicium , quodcumque dixerint ,
fa-*

NOTÆ.

1 Peo *custodi* ; infinitivus pro imperativo . *Til.* Sabat. legit *custodite* ; Græc. est φυλάξῃ ; sed meodum esse existimo in Parisiensi nostra edit.

2 *Transire testamentum* . Latin. propius ad Græc. παρελθεῖν τὴν διαθήκην.

3 Sabat. *quocumque*.

4 *Venies*. Latin. ex Græco ἐλεύσῃ.

5 *Constituerint* habet Sabat.

1 Vers.

facies : non declinabis a verbo, quodcumque nunciaverint tibi, facies quodcumque indicaverint tibi, non declinabis dextra aut finistra : & homo quicumque fecerit in superbia, ne audiat sacerdotes adstantes officia exhibere in nomine Domini Dei, aut judicem, quicumque fuerit in diebus illis, morietur homo ille, & tolles malum de Israel, & omnis populus audiens timebit, & non impie aget ultra. Sed dicis; isto in loco Deo devotissimus Moyses quomodo sacerdotum fecit mentionem, sic & judicis. Proba te super nos factum judicem, proba ad hoc te constitutum imperatorem, ut nos armis tuis ad omnem implendam voluntatem amici tui diaboli perduceres; cum probare non possis quia præceptum sit tibi, non solum non dominari episcopis, sed & ita eorum obedire statutis, ut si subvertere eorum decreta tentaveris, si fueris in superbia comprehensus, morte mori jussus sis. Quomodo dicere poteris, judicare te posse de episcopis, quibus nisi obedieris, jam, quantum apud Deum, mortis pœna fueris multatus? Cum hæc ita sint, tu qui es profanus, ad Dei domesticos, quare istam sumis in Dei sacerdotem auctoritatem? cum etiam ipsos judices Judæos, tunc quando in lege manebant Dei, ex genere habere permiserit suo. *Si enim*, inquit Moyses, *dixeris, Statuam* Ibid. 14.
supra me principem (1), *quomodo & reliquæ gentes, quæ in circuitu meo: constituens constitues super te ipsum principem, quemcumque elegerit Dominus Deus tuus, ipsum de fratribus vestris constitues : non poteris constituere super te hominem alienigenam, quoniam non est frater vester*. Et subsequitur, cur noluerit alienigenam fieri principem, ne scilicet ad sectam suam traheret alios. Propterea dicit, *Ne* (2) *revocet nos in Ægyptum*, hoc est, Ibid. 16.
ad idolorum cultum; quasi dicat: Quis es tu, inquam, qui tibi usurpasti hanc auctoritatem, quam tibi Deus non tradidit, & si traderet, & inter (3) te esse permitteret, primo in loco Christianum te esse oportuerat, quia scelus esset alienigenam Dei servos judicare, inimicum religionis domesticos Dei. Deinde si fuisses Christianus, & te participem censuisset Deus sacerdotibus fieri ad gerendum (4) populum ejus, accipe qualem te esse præceperit in Deuteronomio. *Et erit cum* Ibid. 18.
sederit in principatu suo, scribe (5) *hæc in libro ante sacerdotes & levitas, & erit cum ipso, & legetis eis omnes dies vitæ ejus, ut discant timere Domi-*

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *principes* cum Græco mss. Alex. Lucifer cum Græc. mss. Oxon. & edit. Ald. ac Complut. ἄρχοντα. Ceterum quædam alia variant in hoc textu.

2 Omittitur hoc testimonium a Sabat. inest tamen Græc. Septuag., quod parum differt a versione Lucif. μὴ ἀποςρέψῃ τὸν λαὸν εἰς αἴγυπτον.

3 Id est, *apud te esse, in sua potestate, atque arbitrio, penes te*. Dura est, ac rudis admodum locutio, qua sæpissime utitur. Til. *In te*. Latin.

4 *Regendum*. Latin. Id est *ad regendum, ac gubernandum populum ejus*; ubi *gerere* pro *gubernare* & *regere* usurpat: vel forte reponi debet *regendum*, quod immutatum est librarii vitio. *Til. & la Cerda*.

5 Apud Sabat. *Scribet ..... & leget eum omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum Deum suum ..... a fratribus suis &c.* omnino ferme cum Græco.

minum Deum tuum, custodire omnia mandata hæc, & justificationes has facere, ut non extollatur cor ejus a fratribus ejus, & non transgrediatur a mandatis dextra aut sinistra, ut longiturni temporis sit in principatu suo ipse & filii ejus cum ipso in filiis Israel. Quid tu hujusmodi habes, nisi omnia contraria, nisi cuncta, quæ Dei impugnent domum? Primo es hæreticus, deinde persecutor Dei domesticorum; conatus es ac conaris ad Athanasium jugulandum, tamquam is homo, qui non memineris scri-
Ib. xix. 11. ptum: *Si fuerit homo odiens proximum, & insidiatur eum* (1), *& surrexerit in cum, & percusserit eum animo, & mortuus fuerit, & fugerit in unam civitatum harum, mittent seniores civitatis illius, & accipient eum inde, & tradent eum in manus exquirentium sanguinem, & morietur; non parces oculo tuo super eum, & mundabis sanguinem innocentis ex illis, & bene*
Ib. 19. 15. *tibi erit.* Et iterum: *Non manebit testis* (2) *unus in testificationem adversus hominem secundum omnem iniquitatem, & secundum omne peccatum, quodcumque peccatur: in ore duorum testium aut trium stabit omnis sermo. Si autem steterit testis injustus adversus hominem, detrahens ei iniquitatem, stabunt duo homines, quibus est ipsis contradictio, ante Dominum & ante sacerdotem, & in conspectu judicis, quicumque fuerit in diebus illis: & interrogabunt diligenter judices, & ecce testis injustus testificatus est inqua, resistens adversus fratrem suum, & facite ei, quemadmodum nequiter egit facere adversus fratrem suum, & auferes* (3) *iniquum ex vobis ipsis; & ceteri audientes timebunt, & non adponent amplius facere verbum malignum hoc in vobis. Non parces oculis tuis super eum, animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede.* Cum cernas hæc fieri, de te, homicida, Deum statuisse dicas. Quæso, quid sit aliud dicere, *Damnate eum, quem scitis innocentem, facite contra Dei mandata;* nisi, *evellite corda, tollite vobismet sensus, ultro jugulate vestras animas, licet videntes quia fovea sit, fugite vos cæcos, præcipitesque vosmet date in æternam voraginem, mergite in eam foveam, a qua non vos eripi posse cernitis, vobis ipsis vitam auferte, sumite perpetuam mortem?* Quid est aliud dicere, *Fac quod Deus fieri prohibuit,* nisi, *estote inimici Deo, acquirite vobis diabolum amicum, date operam ne consequamini paradisum, ne denique regnum cælorum quod vobis promisit, si mandata ejus servaveritis, Deus: amate inferna, diligite stagnum ardentem, desiderate esse cum omnibus, qui sunt semper dantes pœnas, desiderate dici homines diaboli.* Hæc sunt præmia, quæ tua egregia conquirunt consilia, hæc illa optima quæ mortem pariunt sempiternam, hæc quæ demergunt (4) hominem cælo jam proximum ad inferna. Adhuc non sciebas
Ib. xxv. 13. scriptum, ut ad hæc nos rogares mala gerenda? *Non erit in sacco tuo pondus & pondus, majus aut minus: non erit in domo tua mensura & men-*

su-

NOTÆ.

1 *Ei*. Til. & la Cerda.

2 Deest *testis* apud Sabat. sed Græc. *μάρτυς εἷς*.

3 Sabat. legit *auferetis*. Græc. est *ἐξαρεῖς*, *auferes*, ut in nostra edit.

4 *Demergant*. Vatic.

1 *In*

ſura major & minor: *pondus verum & juſtum erit tibi* , *& menſura vera &*
juſta erit tibi, *ut multorum dierum ſit*, *& bene tibi ſit ſuper terram* , *quam*
Dominus Deus tuus dabit tibi in (1) *ſorte* , *quoniam abominabilis eſt Domi-*
no Deo tuo omnis qui facit hæc, *omnis qui facit iniqua* . Pondera integra,
& menſuras juſtas qui non ſervaverit, abominabilem (2) eum .eſſe cum
ſacris referatur litteris , ceedo nos acceptiſſimos tunc fore putaſti , ſi
injuſte in eum protuliſſemus judicium. Moyſes, *Maledictus*, inquit, *qui* Ib. xxvii. 17.
transfert terminos proximi: proximi evellere & de loco transferre in lo-
cum prohibemur terminos; & tu, *Egredimini*, dicis, *Dei ſacerdotes*, *termi-*
nos juſtitiæ. *Maledictus*, inquit Spiritus ſanctus ore Moyſi, *quicumque de-* Ibid 19.
clinaverit judicium advenæ, *orphani*, *& viduæ*; & tu ludos tibi præbens de
noſtro ſanguine, dixiſti, *Punite eum quem ignoratis deliquiſſe*. Noluimus,
Conſtanti, eſſe tecum maledicti ; te magis cupientes ſumus nobiſcum
benedictum in ſancta inveniri eccleſia . Non tuam audimus vocem,
quæ nos Dei incurrere offenſam provocat ; ſed audimus vocem Moyſis
ſervi Domini, dicentis: *Et erit*, *ſi non audieritis* (3) *vocem Domini Dei* Ib. xxviii. 15.
veſtri, *cuſtodire & facere omnia mandata ejus* , *quæcumque ego mandabo tibi*
hodie, *& venient ſuper te omnes maledictiones hæ*, *& invenient te*. *Maledictus*
tu in civitate, *maledictus tu in agro*, *maledicta apotheca tua* , *& quæ ſunt*
reliqua tua, *& maledicti filii tui ventris* , *& naſcentia terræ tuæ*, *armenta*
boum tuorum, *& greges ovium tuarum*, *maledictus tu in greſſu tuo*. *Mittet*
tibi Dominus tædium & thlipſen (4) , *& anxietatem in omnia quocumque*
immiſeris manum tuam, *quacumque facies* , *quoadusque diſperdat te in brevi*
propter nequitiam ſtudiorum tuorum . Si non ſunt mala ſtudia falſa mitte-
re crimina, perſequi Dei cultores, Dei idololatriam introducere in ec-
cleſiam, manu militari jugulaee credentes in unicum Dei Filium , po-
terunt hæc maledicta non te ac tecum apprehendere currentes . Con-
vocaſti nos ad Dei ſacerdotem jugulandum , ad eum interimendum,
per quem te præcepta ſua audire ſanxerit Deus . *Et ſcripſit Moyſes ver-* Ib. xxxi. 9.
ba legis hujus in libro , *& dedit eum ſacerdotibus & levitis* , *qui tollunt ar-*
cam teſtamenti Domini, *& presbyteriis* (5) *Iſrael*. *Et mandavit eis Moyſes*
in illa die, *dicens*: *Poſt ſeptem annos in tempore anni remiſſionis in die feſto*
ſcenopegiæ in coeundo omnem Iſrael apparere in conſpectu Domini Dei tui ,
in loco quem elegerit , *legetis hanc legem in conſpectu Iſrael* , *in auribus eo-*
rum, *convocatis in eccleſiam viris & mulieribus*, *& natis*, *& proſelyto* (6) ,
qui fuerit in civitatibus veſtris, *ut audiant & diſcant timere Dominum Deum*
ve-

NOTÆ.

1 *In fortem*, apud Sabat.

2 *Abominabilis eum eſſe ſacris referatur litteris*. Vatic.

3 *Audieris .... Dei tui*, apud Sabat. & *ut cuſtodias & facias*. Græc. in mſs. Alex. & Oxon. φυλάσσειν ἢ ποιεῖν.

4 Thlipſen, *afflictionem*, a Græco θλῖψιν; unde facile intelligitur, eos vulgo ſic locutos, & plerumque græcizare ; in inſula enim, in qua Lucifer morabatur, idioma Græcanicum uſurpabant. *La Cerda*.

5 *Presbyteris*. Vatic. & apud Sabat.

6 Ita Græc. Sabat. *proſelytis*.

1 *Et*

vestrum , & audiant facere omnia verba legis bujus : & filii eorum qui nesciunt , audientes discent Dominum Deum vestrum omnibus diebus , quibus ipsi vivunt super terram . Persequeris eum, per quem te audire præceperit Dominus; agente eo in rebus humanis cohæreticum (1) tuum Georgium (2) mittis successorem , cum tametsi fuisset liberatus jam Athanasius & corpore (3), tibi non licuerit mittere, sed fuerit ac sit in Dei manu, quem fuisset dignatus populo suo antistitem instituere, per servos videlicet suos, hoc est, catholicos episcopos . Neque enim posset impleri virtus Spiritus sancti ad Dei gubernandum populum , nisi is , quem Deus allegisset (4) , cuique manus per catholicos episcopos fuisset imposita , sicut defuncto Moyse , impletum Spiritu sancto invenimus
Ib. xxxiv. 9. successorem ejus Jesum Nave . Loquitur scriptura sancta dicens: *Et Jesus filius Nave impletus est spiritu intelligentiæ . Imposuerat enim Moyses manum super eum . Et audierunt eum filii Israel , & fecerunt secundum quod mandavit Dominus Moysi* . Conspicis ordinationi Dei te obviam isse , contra Dei faciendo voluntatem, temet mucrone gladii tui jugulatum ; siquidem non licuerit ordinari nisi fuisset defunctus Athanasius , & defuncto Athanasio , catholicus debuerit per catholicos ordinari episco-
Jos. I. 2. pos . Loquitur sacra scriptura dixisse ad Jesum Nave Deum : *Moyses servus meus defunctus est : nunc itaque surgens , transi Jordanem tu , & omnis populus iste in terra quam ego dabo illis : omnem locum quemcumque ingressi fueritis vestigio pedum tuorum (5) , vobis dabo illum , sicut dixeram Moysi ; desertum & ante Libanum usque ad flumen Euphratem (6) & usque ad mare magnum , usque ad solis occasum, erunt fines termini vestri . Non resistet homo in conspectu tuo per omnes dies vitæ tuæ , & sicut eram cum Moyse, sic ero tecum , & non derelinquam te , neque despiciam te* . Numquid potest Deus esse cum inimico suo Georgio ? numquid ei quem non ordinaverit, quem non elegerit, poterit esse propitius ? Talis est Georgius , qualis fuerat Arius, quales qui sunt Valens (7) & Ursacius , vel ad quem

NOTÆ.

1 *Et coapostatam* , & in similibus vide compositionem ex Græco , & Latino ; quod libellum hunc vulgari loquendi modo conscriptum declarat . *Til.*

2 Georgius Cappadox a Constantio Imperatore in Ecclesiam Alexandrinam intrusus an. 356., pulso Athanasio , *per tempus quadragesimæ* , uti Athanasius testatur in Apologia de fuga sua. *Monstrosus Cappadox* appellatur a Nazianzeno in oratione de laudibus Athanasii , ubi scelestam ejus vitam describit.

3 *Et corpore* , Latin. demit . Videntur tamen retinenda hæc verba , ita ut legatur *e corpore*, & sensus sit, *tametsi Athanasius e corpore solutus jam obiisset* &c.

4 *Allegisset* dixit pro *elegisset* , seu *vocasset*, aut *ab eo allectus fuisset* : ubi dignoscitur verorum Episcoporum institutionis forma, & quod Principi non licet instituere Antistites , & de manus impositione. *Til.*

5 *Vestrorum* legit Sabat.

6 *Flumen magnum Euphratem* . Vatic. cum Græc. ἕως τοῦ ποταμοῦ μεγάλου &c.

7 Famosissimi Arianæ partis sectatores, Valens Mursæ , Ursacius Singiduni Episcopus.

quem me destinasti Germanicienſium, Adoxius (1): neque enim poſſent niſi de ſpinis ſpinæ procedere. Hæc ita ſe habere ex actibus ipſius Georgii legens conteſtationes Alexandrinorum (2) poteris colligere; & quamvis tibi ſceleratum blaſphemum illum eſſe placeat; neque enim aliter tibi eſſet amantiſſimus, niſi quia ſit ſceleratus: tamen hæc eo protulerim, ut eximiam (3) poſſis cernere operam tuam. Cum igitur non eſſe Deum cognoſcas cum Georgio, ſed eſſe (4) cum Athanaſio, quem populo ſuo inſtituerit antiſtitem, cognoſcere tandem potería Dei te ordinationem fuiſſe conatum deſtruere, Deum te fuiſſe in Athanaſio perſequutum. Audia enim dicere Deum ad Moyſis ſucceſſorem: *Sicut eram cum Moyſe, ſic ero tecum, & non derelinquam te, neque* Ibid. 5.
deſpiciam te. Ecce alio loco: *Invaleſce & viriliter age, cuſtodire (5) & fa-* Ibid. 7.
cere ſicut præcepit tibi Moyſes puer meus: & non declinabis ex illa dextra aut ſiniſtra, ut intelligas in omnibus quæcumque agis: & non recedet liber legis hujus ex ore tuo, & meditaberis in eo die ac nocte, ut cuſtodias facere univerſa quæ ſcripta ſunt: tunc dirigam vias tuas, & tunc intelliges. Ecce præcepi tibi, Invaleſce & viriliter age: non eſt quod expaveſcas, neque timeas, quoniam tecum eſt Dominus Deus tuus in omni loco. Jam ſupereſt te, ſive tu, ſive Georgius quæ geritis, ſi ſunt venientia ex Dei mandatis, probare. Audis enim promittere ſe Deum futurum cum ſucceſſore Moyſis, quomodo fuerit & cum Moyſe, ſi modo quæ ſunt in libro legis ſcripta ſervaverit. Si igitur ut hæc geras ſcriptum non inveneris, tuæ erit æquitatis tandem advertere vobiſcum Arianis non eſſe Deum, ſed illum in vobis manſitare, qui manſerit & in Cain. Quæ te cauſsa ad hæc, Conſtanti, impulit gerenda, ut potentia regni tui ad tantam perductus ſuperbiam ſtatuiſſes eum necandum, quem Deus ſibi in ſacerdotali honore elegerit? Non inveneras in primo Regnorum (6) libro ſcriptum? *Non (7) glorietur ſapiens in ſapientia ſua, neque glorietur po-* Jer. IX 23.

tens

N O T Æ.

1 Is Eudoxius eſt, homo Arianus, Germaniciæ Antiſtes, ubi Lucifer aliquanto tempore exſulavit juſſu Conſtantii. *Adoxium* appellat per antiphraſim, id eſt, *inglorium*.

2 Litteras ſcilicet civium Alexandrinorum ad Conſtantium, quibus graviter de Georgii ſceleribus conqueſti ſunt. Vide Baronium ad an. 356.

3 Id eſt, *eximia atque egregia facta tua & opera*. Til.

4 *Eſſe advertas*. Vatic.

5 Pro *cuſtodi & fac*, infinitivus pro imperativo more Græcorum, quorum locutiones in talibus prorſus ſequitur. *Til.* Ita Græc. φυλάσσεσθαι ϗ ποιεῖν; ſed Sabat. legit, *cuſtodi & fac*.

6 Ita hos libros vocabant veteres, & non *Regum*, ut videre eſt apud Tertullianum, Cyprianum, Auguſtinum, & alios antiquos. *Til. & la Cerda*.

7 Legitur hoc teſtimonium in Vulg. apud Jerem. IX. 23. ſed exſtat etiam in lib. 1. Reg. II. 10. apud Septuag. iccirco minime memoria lapſus eſt Lucifer, ut Latinius autumat. Igitur quo legitur modo apud Septuag. Verſ. Ant. ex mſ. Cod. S. Germani aliquantum differt a Luciferiana; habet enim; *Prudens in ſua prudentia, & non .... intelligere & cognoſcere Dominum:* ſed Græc. apud Theodor. ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, uti Lucifer, qui cum Cypr. lib. 3. teſtim. convenit. Sabatierius affert Luciferi verſionem

I in

tens in virtute sua, *neque glorietur dives in divitiis suis* ; *sed in hoc glorietur*, *qui gloriatur*, *scire & intelligere Deum*, *& facere judicium & justitiam in medio terræ*. Cur hæc præteriens, qui in omni tempore judicium justum facere debueras, injustitiam tecum etiam nos facere cogebas? Deponi per nos decreveras catholicum, firmari (1) vero hæreticum: sed quando istud sanæ fecissent mentis homines? si enim Heli sacerdos, quod filios in sacerdotii honore constituisset indignos, illa audit, quæ perpessus est a Domino; quid nos audire ac perpeti mereremur, si catholicum episcopum damnantes, & quidem inauditum, sineremus Ge-
1. Reg. II. 27. orgium fieri Arianum Alexandrinis Episcopum? *Et venit*, inquit, *homo Dei* (2), *& dixit*: *Hæc dicit Dominus*: *Manifeste ostendi me ad domum patris tui ex omnibus tribubus Israel mihi in sacerdotium*, *ut ascenderent ad sacrificium meum*, *& incenderent incensum*, *& tollerent ephod*. *Et dedi in domo* (3) *patris tui omnia frumenta filiorum Israel in escam*. *Et tu quare respexisti in incensum meum ad sacrificium meum improbo oculo*, *& honorificasti filios tuos plus quam me*, *ut benediceres eos a primordio in omnibus sacrificiis Israel coram me*? *Propter hoc hæc dicit Dominus* (4) *Israel*: *Dixi*, *domus tua*, *& domus patris tui transiet* (5) *coram me usque in æternum*, *& nunc non est*. *Sic dicit Dominus*: *Nequaquam mihi*, *non sic erit a me*, *quoniam qui honorificant me*, *honorificabo eos*, *& qui spernit me*, *ad nihilum redigetur*. *Et ecce dies veniunt*, *& disperdam* (6) *semen tuum*, *& semen patris*

NOTÆ.

in Jerem. cap. IX. 23. legitque V. 23. *& non glorietur fortis in fortitudine sua*, *nec* &c. ut ipse Lucifer infra lib. 2. pro S. Athanasio; in V. autem 24. Vers. Ant. exhibet ex Cypr. lib. 3. testim. in qua hæc differunt a Lucif. *Intelligere & nosse*, *quoniam ego sum Dominus*, *qui facio misericordiam*, *& judicium*, *& justitiam super terram*.

1 Postquam Georgius Alexandrinam sedem vi occupavit, id egisse videtur Constantius, ut Catholici Episcopi ejus facinus comprobarent; sed restitit cum ceteris Lucifer; ideoque, hinc conjicimus, duriori exsilio multatum fuisse, & Eudoxio traditum Germaniciæ Episcopo, & Catholicorum hosti infensissimo; qua propterea in urbe alterum exsilium perpessus sit.

2 Vers. Ant. *Ad Heli* ..... *Revelans revelatus sum ad domum patris tui*, *cum essent in terra Ægypti servi in domo Pharaonis*. *Et elegi domum patris tui ex omnibus sceptris Israel mihi sacerdotio fungi* .... *ad altare meum* ..... *& portarent* &c. Verum ex Hieronymo in epist. ad Marcellam Luciferi versio supplenda omnino est ita, ut sensum efficiat: *& elegi domum patris tui ex omnibus tribubus Israel mihi in sacerdotium* &c. *Tribubus* ex Græco apud alium Interpretem in Hexapl. ἐκ πασῶν τῶν φυλῶν.

3 Vers. Ant. *Domui* .... *omnia quæ sunt ignis filiorum* ..... *Et ut quid* ..... *& in sacrificium meum impudenti* ..... *& glorificasti* ..... *super me*, *benedicere primitias omnis sacrificii in Israel in conspectu meo*? Hebr. vero habet *honorasti*, uti Lucifer; & in Græco deest præpositio *in* nomini *Israel*, quod etiam Lucifer servat.

4 Vers. Ant. *Dominus Deus* .... *transibunt* .... *& nunc dicit Dominus*: *Nequaquam*: *sed glorificantes me glorificabo*, *& qui spernit me*, *spernetur*. In Græco *nequaquam mihi* cum Lucif. & διελεύσεται, *transibit*.

5 Pro *transibit*, ut dicit *deleam* pro *delebo*. Til. & la Cerda.

6 Vers. Ant. *Exterminabo* .... *& semen domus patris tui* ..... *senior* ..... *Et virum exterminabo tibi ab altari meo* ..... *& defluat*

tris tui, & non erit tibi senex in domo mea omnibus diebus, & virum disperdam (1) *a sacrario meo, ut deficiant oculi ejus, & defluet anima ejus: & omnis quæ superaverit multitudo e domo tua, decidet in gladio virorum. Et hoc tibi signum, quod veniet super duos filios tuos hos Ofni & Phinees: in uno die morientur ambo gladio* (2) *virorum*. Si hanc ille accepit increpationem pro filiis a Deo, qualem nos mereremur accipere pro te, Constanti? credo dictum fuisset nobis; *Plus honorificastis Constantium, quam me*; quomodo illi dictum est, quod plus honorificaverit filios, quam Deum. Qua, inquis, de re? quia si tua fecissemus præcepta, Domini inveniebamur sprevisse; quia Georgius sit, ut fuerint filii Heli, filius pestilentiæ, quem tu loco Dei hominis Athanasii collocandum per nos censueras. Deinde cum dicat Deus: *Qui* (3) *me honorificaverit, honorificabitur, & qui me spernit, ad nihilum redigetur*; si tuam contra ipsius divina mandata prolatam vocem sacrilegam audiremus, honorificaveramus Deum? an si te nihil esse judicantes illius tantum sacris statutis parere niteremur? Interea tu gaude, quia sis exhonorans Deum. Audis enim ipsum dicentem, quod venturi sint ad nihilum omnes eum spernentes. An negabis te exhonorasse Dominum tollendo sacerdotes e plebibus, quos ordinavit ille? An negabis te exhonorasse Dominum, quando contra sancita ipsius coegeris sacerdotes ejus damnare absentem, inauditum, & quidem falsis criminibus per te ac tuos petitum? Non ergo (4) exhonorasti Deum, quando tuleris apostolicam atque evangelicam traditionem, & idololatriam, quam (5) Arius ædificaverit in corde, diabolus statueris ab hominibus cultoribus teneri Dei? Cum hæc ita sint, jam tuæ erit prudentiæ æstimare, quid tibi agendum expediat, utrum ne hic corrigens errores tuos, consecutus veniam tantorum scelerum, inter Dei inveniri statuas domesticos; an redactus ad nihilum, sicut promittit spernentibus se Dominus, incipias in perpetuum dare pœnas, quas dant hi quorum tenere delegeris itinera. Et ut plane videre possis, quæ te maneant pericula, propterea quod sis exhonorans divinitatem, accipe Samueli etiam quæ dicantur propter Heli filios. *Et dixit Dominus ad Samuel: Ecce ego facio verba mea in Israel, & omnis qui audierit ea, tinnient utræque aures ejus, in illo die, quo suscitabo super Heli omnia quæ locutus sum in domo ejus, & consummabo quæ prædixi ei, quoniam ego ulciscor in domo ejus usque in æternum propter ini-qui-*

Ibid. 30.

1. Reg. III. 11.

NOTÆ.

fluat . . . . *& omnis qui superaverit domus tuæ* .... *una die* &c. Græc. πρεσβύτης, *senex*, & ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, uti Lucifer, *in uno die*.

1 *Disperdam tibi*. Vatic. uti in Græco.

2 *Gladio virorum*, demit Latin., quæ verba desunt & in Græcis Bibliis & Latinis.

3 Paullo supra idem Lucifer: *Qui honorificant me, honorificabo eos*.

4 Pro *nonne* suo more. *Til.*

5 *Quam Arii ædificaverit in corde diabolus*; aut, *in corde diabolus statueris*; aut, *quam Arius ædificaverit in corde, tu diabolus* &c. Latin.

quitatem filiorum ejus, quam ego scio; quoniam contemnentes Dominum mala locuti sunt filii ejus, & non monuit eos neque castigavit. Et nunc sic juravi domui Heli, si propitiabitur iniquitas in domo Heli, in incenso, aut in sacrificiis in sempiternum. Si hæc Heli sunt promissa propter delictum filiorum, quid tibi propter sacrilegium tuum? Si illi hæc in æternum sunt promissa, quid tibi agenti tanta? Si filios Heli dixit Deus male locutos de se, quanto magis dicat te qui susceperis Arii blasphemiam ad impugnandam scilicet fidem, quam patriarchæ, prophetæ, apostoli, & omnes tenuerunt martyres? Rogamus te inter hæc gerere factorum tuorum pœnitentiam, considerans saltem quæ filiis Heli exho-
Ibid. 21. norantibus Deum acciderint. *Heli*, inquit scriptura, *senex erat valde,*
1.Reg.iv.1. *& filii ejus euntes abierant, & erat maligna via eorum coram Domino. Et factum est in diebus illis, & convenerunt alienigenæ in pugnam ad Israel.* Et
Ibid. 2. infra: *Et inclinavit pugna, & cecidit vir Israel coram alienigenis, & vulnerati sunt in acie in campo quatuor millia hominum: & venit populus in castra, & dixerunt majores natu Israel, Propter quid deficere fecit nos hodie Dominus coram alienigenis? Tollamus igitur arcam Domini Dei nostri ex Selon, & exeat in medio nostrum, & liberabit nos de manibus inimicorum nostrorum. Et misit populus ad Selon, & sustulerunt inde arcam Domini, ubi sedebat Cherubin: & ambo filii Heli cum arca Dei ibant, Ofni (1) & Phinees.* Et
Ibid. 10. infra: *Expugnaverunt illos, & defecit vir Israel a conspectu alienigenarum, & fugit unusquisque in tabernaculum suum, & facta est plaga magna valde, & ceciderunt ex Israel triginta millia virorum: & arca Dei capta est, & ambo filii*
Ibid. 16. *Heli mortui sunt.* Et infra: *Et vir properans accessit ad Heli, dixitque ei: Ego sum qui veni de castris fugiens de prælio hodie. Et dixit Heli: Qui sermo factus est filiole? Et respondit vir (2), & dixit: Fugit vir Israel a facie alienigenarum, & facta est plaga magna in populo, & ambo filii tui mortui sunt, & arca Dei capta est. Et factum est cum audisset, Arca Dei capta est, cecidit supinus de sella juxta portam, & (3) contribulatum est dorsum ejus, & mortuus est; quoniam senex erat & gravis homo, & ipse judicabat in Israel viginti annis.* Si hæc mala Heli sacerdoti & judici Israelitarum uno die venerunt, propterea quod non, ut fuerat dignum, suos castigasset filios, quid tibi religionis Dei destructori cernis venturum, isto in loco probandum tibi censui. Quod enim ex Dei veniat voluntate, ut nos ejus servi subjiciamur vobis persecutoribus nostris, dixisse te non negabis; *Nisi nostra fides, hoc est, hæc, quæ dicitur a Lucifero Ariana, fuisset catholica, numquam in omnes plebes accepissem potestatem.* Si ita est, potuit & illorum allophylorum, qui arcam ceperant Dei, quisquam fuisse melior, quam est Dei cultor. Utique tu dicis fidem tuam, quam nos novimus hæreticam, hoc tibi præstitisse: sed & Maxentius, Ne-

NOTÆ.

1 *Ophne* apud Sabat.

2 *Vir* abest a Sabat.

3 Id est, *confractum est, atque contusum ex lapsu.* Til. & la Cerda.

1 Men-

Nero, & cuncti illi persecutores domus Dei dixerunt deorum suorum
potentia fuisse factum, ut Christiani sub illorum ditionem veniremus.
Percurre quæ acciderint illis, qui arcam se Dei cepisse lætabantur,
qui virtute deorum suorum vicisse se Israelitas dicebant, & invenies
unum te ex illis qui Dei fuerint domum persecuti. *Et alienigenæ abstu-* 1. Reg. v. 1.
lerunt arcam Dei ex Abenezer, & intulerunt illam in Azotum; & sustulerunt
alienigenæ arcam, & intulerunt illam in domum Dagon, & collocaverunt il-
lam juxta Dagon: & mane vigilaverunt Azoti, & intraverunt in domum Da-
gon, & viderunt: & ecce Dagon cecidit in faciem suam ante arcam Dei; &
sustulerunt Dagon: & statuerunt in locum suum. Et gravata est manus Domini
super Azotos, & cruciabat illos, & percussit illos in domibus eorum, in Azo-
tum, & regiones ejus. Et factum est, cum ante lucem vigilassent, & Dagon
ceciderat in faciem ante arcam testamenti Domini; & caput Dagon, & ambo
vestigia manus ejus ablata erant per partes centum, & ambo articuli manus
illius ceciderunt in limen. Et infra: *Et gravata est manus Domini super* Ibid. 6.
Azotum, & induxit illis mures, & facta est confusio mortis magna in civi-
tate: & viderunt viri Azoti, quoniam sic est, & dixerunt: Quoniam non se-
debit arca Domini Dei Israel nobiscum: Quoniam dura est manus illius super
nos, & super Dagon deum nostrum. Et mittunt, & convocant reliquos (1)
alienigenarum ad se, & dicunt, Quid faciemus de arca Dei Israel? & dixe-
runt Gethæi: Transeat arca Dei Israel in Geth. Et factum est, postquam trans-
lata est arca Dei, facta (2) *manus Domini in civitate, & est facta turba-*
tio magna valde: & percussit viros civitatis a minimo usque ad maximum,
& ebullivit illis mures in sedibus, & fecerunt sibi Gethæi sedes pelliceas, &
miserunt arcam Dei in Ascalonem. Et factum est, ut intravit arca Dei Israel
in Ascalonem, exclamaverunt Ascalonenses dicentes: Ut quid misistis arcam Dei
Israel ad nos, ut morti tradat nos, & populum nostrum? & mittunt & con-
vocant regulos alienigenarum, & dixerunt: Remittite (3) *arcam Dei Israel,*
& reducatur in locum suum, & non morti dabit nos, & populum nostrum:
quia acta est confusio gravis in civitate tota, gravis valde, ut intravit arca
Dei: & qui vivebant, & non sunt mortui, percussi sunt sedibus suis: &
ascendit clamor civitatum usque ad cælum. Vides, Constanti, quomodo
sinat Deus nostrae humiliatam videri religionem suam a vobis alienige-
nis, & eo quidem usque humiliatam, donec etiam vos, persecutores
veræ religionis, videatis non esse Deum alium præter Deum nostrum.
Sed ut iterum ad Athanasii redeam caussam; numquid non sciebas scri-
ptum in Regnorum libro primo: *Et Samuel judicabat populum Israel in* Ib. vii. 16.
omnibus sanctificationibus; ut imperandum putares per Domini sacerdotes fuisse
da-

NOTÆ.

1 Mendose *reliquos*, uti Nobilius, & Sabat. animadvertunt; corrigendum itaque *regulos*, in Græco σατράπας; & paullo inferius idem Lucifer repetit *regulos*.

2 *Facta est*. Latin.

3 Sabat. *remitte*. Græc. in plurali, sed alio verbo ἐξαποστείλατε, *emittite*.

1 Pro

damnandum innocentem? Legisti Samuel, quod in omni sanctificatione judicarit populum Dei; & quia nolumus ab hac recedere justa via judicandi, perpetimur persecutionem a te. At hoc non novum, quando Saul persecutus fuerit justum Samuelem, cur (1) ei vera dixerit, equidem eum per quem fuerit in regem unctus, per quem eum Dominus ad tantam provexerat gloriam. Persequebatur Saul Domini prophetam atque sacerdotem, quia non compos fuerat mentis: Saul alioquin quomodo sospes persequeretur eum, quem sciret Dei ministrum, Dei spiritu plenum? persequebatur eum, quem jugiter propter persecutoris ignorabat ingemuisse salutem. Loquitur in libro primo Regnorum scri-
Ib. xvi. 1. ptura dixisse Dominum ad Samuel: *Usquequo luges tu in Saul? ecce expello* (2) *illum, ne regnet super Israel: imple cornu tuum oleo, & veni, mittam te in domo Jesse usque in Bethlehem, quoniam vidi in filiis Jesse mihi in regem. Et dixit Samuel, Quomodo ibo, ne audiat Saul, & occidat me?* Eum quærebat consumere, quem jam multis meminerat modis Dei esse hominem: homo Dei veniam persecutori poscendo non desistit, contra pestilentiæ factus filius ejus auferre animam quærit: eo etenim usque persecutor exstitit Samuelis Domini sacerdotis Saul, ut dixerit Domi-
Ibid. no dicenti sibi, *Veni, mittam te: Et quomodo ibo? audiet Saul, & occidet me*. Conspicis, Constanti, recedentibus vobis a Deo non vos homines, sed feras, sed belluas, atque latrones æstimari. Aut numquid in hoc, quod Athanasium injuste persequeris, non eris Sauli comparandus? quando sis ita jugulare cupiens innocentem Athanasium, quomodo & ille fuerit interficere desiderans, non solum Samuelem, sed & David. Eos Saul nempe interficere minabatur, cum quibus cognosce-
Ib. xviii. 28 bat esse Deum. *Et vidit*, inquit scriptura, *Saul, quoniam Dominus cum David est, & omnis Israel diligebat eum: & magis adjecit Saul timere a fa-*
Ib. xix. 1. *cie David. Et loquutus est Saul ad Jonathan filium suum, & ad omnes pueros suos, occidere David*. Responde, imperator impudentissime, si hæc gerere potest Dei habens spiritum. Quo Saul cœpit hæc gerere tempore? nempe quo per Samuel maledictus reprobatus est; eodem etenim tempore scriptum est, recessisse Dominum ab eo, cum David vero fuisse. Quibus rebus probatur vos esse Arianos sine spiritu Dei, qui
Ib. xviii. 14 persequimini Athanasium virum plenum Spiritu sancto. *Et erat*, inquit, *David in omnibus viis suis sapiens, & Dominus erat cum illo, & omnis Israel & Juda diligebant David*. Igitur ut ea te agere possis cognoscere
Ib. xix. 1. circa Athanasium, quæ egerit Saul circa David, accipe scriptum: *Et Jonathan filius Saul diligebat David valde, & indicavit Jonatha David di-*
Ibid. 4. *cens: Saul quærit occidere te*. Et infra: *Et loquutus est Jonatha ad patrem suum*

NOTÆ.

1 Pro *quia*, & aliquando pro *cum*, ut suo loco dicetur. *Til.* & la Cerda. Et *quia* pro *cur: si justum non est, quia cogis facere nos eam rem* &c. La Cerda.

2 Apud Sabat. *ego expello*, ut in lib. *de Regibus apostaticis*. Vide sup. pag. 33. ubi quædam alia variant in hoc textu.

1 Se-

ſuum dicens: Noli peccare, rex, in ſervum tuum David, quoniam non peccavit in te, & facta ejus bona ſunt valde, & poſuit animam ſuam in manibus ſuis, & occidit alienigenam, & fecit Dominus ſalutem in Iſrael; & omnis Iſrael viderunt, & gaviſi ſunt. Et ut quid peccas in ſanguinem, & occidere vis David ſine cauſſa? Et audivit Saul vocem Jonathæ filii ſui: & juravit Saul dicens: Vivit Dominus, ſi mortuus fuerit David. Et infra: *Et adjectum eſt bellum fieri, & invaluit David, & expugnavit alienigenas, & percuſſit illos plaga magna, & fugerunt a facie David. Et factus eſt in Saul ſpiritus malus, & ipſe in domo ſua dormiebat (1), & erat in manu ejus lancea, et ecce pſallebat in manibus ſuis: et quærebat Saul percutere lancea David, et percuſſit, et declinavit David a facie Saul: et percuſſit lancea in parietem, et David fugit, et ſalvus factus eſt. Et factum eſt in illa nocte, et miſit Saul nuncios ad domum David, ut cuſtodirent illum, quo mane occideret illum. Et David fugit, et ſalvus factus eſt: et venit ad Samuel in Armathen, et renunciavit ei omnia quæ fecit Saul.* Et infra: *Et factus eſt iratus in Jonathan Saul valde.* Et infra: *Et dixit: Mitte hæc, accipe juvenem, quoniam filius mortis eſt. Et reſpondit Jonatha patri ſuo: Quare morietur, quid fecit? et ſuſtulit Saul lanceam in Jonathan ut occideret eum.* Cui parceret Saul, vera ſibi dicenti, quando nec filio pepercerit? ſic eſtis prætereuntes Dei mandata, atque veſtra ſtatuentes. Denique non miramur, ſi quia dicitur, *non poteſt damnari abſens*, Domini perſequaris ſacerdotes; quando videamus ſic fuiſſe Deo famulantes perſequutum Saul. Loquitur ſcriptura dicens: *Et dixit rex: Morte morieris Abimelech, et tu, et omnis domus patris tui.* Et infra: *Et dixit rex curſoribus, et ſtantibus ſibi: Adducite, et occidite ſacerdotes Domini, quoniam manus eorum cum David eſt, quoniam cognoverant quod David fugeret, et non (2) decooperuerunt aurem meam. Et noluerunt pueri regis ingerere manus ſuas adverſus ſacerdotes Domini.* Quid dicis, æquiſſime rex? ſi illi regis pueri noluiſſe referuntur obedire imperio regis, ſi illi contemſiſſe monſtrantur præcepta Saul, ne contra Dei feciſſent mandata, nos epiſcopos fuerat dignum Domini calcantes præcepta, implere tua ſacrilegi homicidæ? Iccirco ergo nos dignaris perſequi, quia non Domini mandatis tua anteponamus. Hæc fecit & Saul, quæ ita eſſe probat ſacra ſcriptura dicens: *Et dixit Saul ad Doeg: Converte te in obviam ſacerdotibus Domini. Et converſus eſt Doeg Syrus, et mortificavit (3) ipſe ſacerdotes Domini, et occidit illa die trecentos quinque viros, et omnes portantes ephod, et Oben (4) civitatem ſa-*

Ibid. 8.
Ibid. 18.
Ib. xx. 30.
Ibid. 31.
Ib. xxii 16.
Ibid. 17.
Ibid. 18.

NOTÆ.

1 *Sedebat*. Latin. cum Græco & Vulg.
2 *Non* abeſt a lect. Sabat.
3 Id eſt, *morti tradidit*, *morti mulctavit*, & *interfecit*, quemadmodum ipſe poſtea explicat linea ſequenti; *& occidit illa die trecentos quinque viros*: unde nomen *mortificationis*, quo inferius utitur; *quoniam filii mortificationis eſtis*, id eſt, *eſtis filii mortis; digni* videlicet, *quibus mors inferatur*, *quia dominum veſtrum Chriſtum Domini non cuſtodiviſtis*. Til. & la Cerda.
4 Hujuſmodi propria nomina ut hic a noſtris Bibliis ſunt fere omnia diverſa, ita etiam in ſequentibus non concordant, ut

ſacerdotum occidit in ore gladii a viro uſque ad mulierem, et ab infante uſque ad nutrientem. Simili nunc modo conatus es, atque conaris eorum laniare corpora, quos videas præceptorum Dei memores tuo reniti præcepto. Non itaque mirari poterimus, ſi tu nos perſequaris; quando videamus Saul, quod non ſervum Domini David in manus tradiderint ejus, non ſolum trecentos quinque ſacerdotes, ſed & totam perdidiſſe civitatem. Perſequebatur Saul David, eum, in cujus ditione (1) cum
Ib. xxiv. 2. fuerit, ſæpe tamen ei ignoverit. *Et factum*, dicit ſcriptura, *cum reverſus eſſet Saul poſt alienigenas, et renunciaverunt ei dicentes: Ecce David in deſerto Gaddi eſt. Et ſumſit ſecum tria millia virorum electorum ex omni Iſrael, et abiit quærere David et viros ejus ante faciem venationis cervorum: & venit ad greges ovium, quæ (2) erant ad viam, & erat ibi ſpelunca, & introivit Saul ad ſellam, & David & pueri ejus interius ſpeluncæ ſedebant. Et dixerunt viri David ad eum: Ecce dies hic quem dixit (3) Dominus: Tibi dabo inimicum tuum in manibus tuis, & facies ei quæ placita ſunt ante oculos tuos. Et exſurrexit David, & demſit pinnam (4) chlamydis Saul occulte. Et factum eſt poſt hæc, & percuſſit cor David eo quod demſiſſet pinnam chlamydis: & dixit David ad pueros ſuos: Non mihi contingat a Domino ſi fecero hoc verbum domino meo, Chriſto Domini, inferre manum meam in eum, quia Chriſtus Domini hic eſt. Et ſuaſit David viros ſuos verbis, & non permiſit illis, ut ſurgentes occiderent Saul: & ſurrexit Saul, & deſcendit in viam, & exiit David poſt Saul dicens: Domine rex. Et reſpexit Saul poſt ſe, & inclinavit ſe David in faciem ſuam ſuper terram, & adoravit eum, & dixit David ad Saul: Quare audis verba populi dicentium, Ecce David quærit animam tuam? & ecce in hac die viderunt oculi tui, quomodo tradidit te Dominus hodie in manibus meis in ſpelæo (5), & nolui te occidere, & peperci tibi, & dixi: Non injiciam manum meam in dominum meum, quoniam Chriſtus Domini eſt: qui accepi pinnam chlamydis tuæ in manu mea, & ego abſcidi laciniam chlamydis tuæ, & non occidi te. Cognoſce & vide hodie, quoniam non eſt in manu mea malitia, neque injuſtitia, & non peccavi in te, & tu quæris animam meam accipere. Judicet Dominus inter me & te, et vindicabit me de te, manus autem mea non erit in te. Sicut dicitur parabola*

an-

NOTÆ.

ut facile inde videre ſit longe aliam vulgarem tunc temporis ipſos a nobis habuiſſe verſionem, quæ emendata poſtea fuerit. *Iidem*.

1 Pro *poteſtate*. Iid.

2 Ita habetur in vetuſtn exemplari, cum dicendum fuiſſet *qui*. Til.

3 Sic interpungit Sabat. *Dixit Dominus tibi: Dabo &c.* Gr. Compl. Ἰδὲ ἐγὼ δίδωμι, quod noſtræ lectinni reſpondet.

4 Id eſt, *ademit occulte, & clam abſtulit oram chlamydis Saul*. Ubi dignoſcitur ſumma bonitas ipſius Davidis, qui, cum Saul interficere poſſet, tamen ei pepercerit. *Til. & la Cerda*.

5 Id eſt, *in ſpelunca, in loco abdito & concavo*. Sic ſæpe numern dictinnes integras Græcas uſurpat Latinis eas immiſcens, ut ante dixit, *thlipſen*, θλίψιν, pro *afflictione*: unde facile intelligere eſt tunc temporis ſic ipſos fuiſſe locutos: inſulæ etiam illæ, in quarum una hic auctor ſedem ſuam habebat, atque in aula imperatoris græcizabant. *Til.*

1 Græc.

antiqua, Ex iniquis exiet nequitia: manus autem mea non erit in te. Retro quem tu persequeris? canem mortuum, et retro pulicem unum. Fiat Dominus in judicem et in vindicem inter me, et inter te: videat Dominus et judicet judicium meum, et justificet me ex manu tua. Talis mos est Dei cultoribus, ut totum reservent Deo, scientes esse magnum vindicari ab eo. Interea, sicuti superius dixi, vide Saul, ubi compos mentis est, quæ dicat: at ubi impos efficitur, quomodo sitiens sit David justi & innocentis sanguinem. *Et factum est*, inquit, *cum consummasset David verba hæc, loquens ad Saul, dixit Saul: Vox tua hæc, fili David? et exclamavit Saul et ploravit, et dixit ad David: Justus (1) es tu quam ego, quoniam tu reddidisti mihi bona, ego autem tribui mala tibi: et renuntiasti mihi hodie quæ fecisti mihi bona, sicut conclusit me Dominus in manibus tuis, et non occidisti me: et sicut inveniat quis amicum suum, & præmittat eum in viam bonam, et Dominus retribuat tibi bona, pro quibus fecisti mihi hodie: et nunc ecce ego scio quoniam regnando (2) regnabis, & constituetur in manu tua regnum Israel, & nunc jura tu mihi in Domino, si non eradicabis semen meum post me: & si non exterminabis nomen de domo patris mei. Et juravit David Saul.* Post hæc utique debuerat jam mutari Saul; sed adhuc nec iste desinit persequi, nec deficit parcere David. *Et surrexit*, dicit scriptura, *Saul, & descendit in desertum opacum, & cum eo tria millia virorum electorum ex Israel quærere David.* Et infra: *Et misit David exploratores, & cognovit quoniam venit Saul in Sicelet: & surrexit David occulte, & abiit in locum ubi dormiebat Saul, & Abner filius Ner princeps militiæ ejus: & Saul dormiebat in stragulis præclaris, & plebs erat circa eum. Et David dixit ad Amalech Cethæum, & Abessa filium Sarviæ fratrem Joab dicens: Quis introibit mecum in castris ad Saul? & dixit Abessa ad David: Ego ibo tecum. Et intraverunt David & Abessa ad populum nocte, & ecce Saul dormiebat in stragulis pretiosis, & lancea fixa ad caput ejus præclara, et Abner dormiebat circa eum. Et dixit Abessa ad David: Conclusit Dominus hodie inimicum tuum in manibus tuis: & nunc occidam de lancea semel in terram figens, & non repetam illam. Et dixit David ad Abessa: Non continges illum: quoniam quis injiciet manum suam in Christum Domini, & purus erit? Et dixit David: Vivit Dominus, quoniam nisi Dominus percusserit illum, aut nisi hora illius venerit, & moriatur, vel in pugnam descenderit & apponatur, mihi autem non sit a Domino injicere manum (3) in Christum Domini: & nunc accipe lanceam, quæ est ad caput illius, & lentem aquæ, & recedamus nos. Et accepit David lanceam, & lentem aquæ a capite ejus, & abierunt ipsi: & non erat qui videret, neque qui sciret, & non erat qui vigilaret: omnes enim dormiebant, quoniam timor Domini irruerat in illos: & transivit David contra, & stetit in cacumine montis longe, et erat magnum iter inter eos: et de-*

Ibid. 17.

Ib. xxvi 1.

Ibid. 4.

NOTÆ.

1 Græc. δίκαιος; apud Sabat. *justior*.

2 *Regnando* omittitur a Sabat. at est in Gr. βασιλεύων.

3 *Manum meam*. Vatic. ut in Græco.

deprecatus est David populum, et Abner, et loquutus est dicens: Non respondis Abner? Et respondit Abner, et dixit: Quis es tu qui vocas me? Quid est? Et dixit David ad Abner: Vir tu es; et quis sicut tu in Israel? quare non custodis dominum tuum regem? quoniam intravit unus de populo disperdere dominum tuum regem. Non est bonum hoc quod fecisti: vivit Dominus quoniam filii mortificationis vos estis, qui non custodistis (1) dominum regem vestrum, Christum Domini: & nunc vide ubi est lancea regis, & lentis aquæ quæ erat ad caput ejus. Et cognovit rex Saul vocem David, & dixit: Vox tua hæc, fili David? Servus tuus, domine rex. Et adjecit David: Ut quid hoc persequitur dominus meus retro servum suum? quoniam quid deliqui, & quæ est a me malitia? & nunc audiat dominus meus rex verba servi: Si (2) Dominus Deus tuus incutit te in meum dolorem, & victimam immolationis: quod si filii hominum, maledicti hi (3) in conspectu Domini, quoniam ejecerunt me hodie non confirmatum esse in testamentum Domini, dicentes: Vade, servi diis alienis. Et nunc non cadet sanguis meus in terram ante conspectum Domini, quoniam exiit rex Israel quærere pulicem unum, sicut persequitur nocticua in montibus. Et dixit Saul: Peccavi, converte fili David, quoniam non malignabor in te jam, ideo quoniam anima mea accepta est ante oculos tuos in diem hunc, in quo stultus factus sum, & ignoravi multa vehementer. Et respondit David dicens: Ecce lancea regis: accedat unus ex pueris & accipiat eam. Et Dominus restituat unicuique justitias, & fidem suam, sicut tradidit te hodie in manibus meis, & nolui injicere manum meam in Christum Domini. Ecce sicut exaltavit se anima tua in diem hunc ante oculos meos, sic significetur anima mea in conspectu Domini, & abripiat me, & eruat me ex omnibus tribulationibus. Et dixit Saul ad David: Benedictus tu fili, & faciens & potens poteris. Hæc iccirco indidi; ut tandem posses conjicere, sic te sive Athanasium; sive nos injuste persequi, sic te famulari in tuæ salutis necem, sic tibimet mortis apud divinitatem contrahere pericula; ut tibi per hæc quæ egerit contraxerit Saul: Si hæc non ita sunt; dic cur nos persequaris? nempe quia non fundamus sanguinem innocentem. Quem vis imitemur, tene aut David? de David enim scriptum

2 Reg. viii. 15. invenio: *Et David regnavit in Israel, & erat faciens judicium & justitiam in toto populo suo*: te vero esse cernimus injustum judicem, cultorum Dei interfectorem. Cur nos persequeris? nempe quia noluerimus, ut tu es, fieri apostatæ; quia noluerimus unicum Dei negare Filium. David liber & Trinitatem loquitur perfectam, & unam narrat deitatem Patris & Filii & Spiritus sancti; & tu esse inveniris apostata. Quem, inquam, sequar, tene an David? illum ne cultorem Domini, misericordiæ amatorem; an te sacrilegum; carnificem? cujus sapientiæ homo

per-

NOTÆ.

1 *Custodistis*. Vatic.

2 *Si Dominus Deus tuus incutit te, in me odoretur victimam*: Latin. ex Vulg. & Græco. *Dominus Deus incutit*. Vatic. omisso *tuus*, ut in Græco.

3 Οἱ. Græc. quod omittitur a Sabat.

i A

persequeris Athanasium? Mirarer te hæc agere, si non & Achab rex sic Heliam & ceteros Domini prophetas fuisset persecutus: mirarer te persequi Dei hominem, si non in omnibus te Achab esse cernerem. Denique talia tibi dicuntur a nobis, qualia & illi a Dei dicta sint domesticis: *Noli Baal colere, noli idolis servire, sed Deo; servi Deo Abrahæ, Deo Isaac, Deo Jacob, servi Deo Israel.* Si talia meministi dixisse Heliam & ceteros prophetas Domini ad Achab apostatam regem, adverte similia tibi ab eis, quibus docendi dederit auctoritatem Dominus, dici. Noli, Constanti, cum Arianis pugnare contra Dei domum, noli idololatriam Arii introducere in ecclesiam, noli negare unicum Filium Dei, desine persequi apostolicam atque evangelicam fidem. Hæc quia dicamus, videmur esse tibi inimici: sic fuerunt regi vera sibi dicentes inimici. Percurramus denique quænam fuerint orta, quæ facta inter Heliam Domini prophetam & Achab tuum coapostatam; & invenies te esse hodie Achab. *Vivit*, inquit Helias, *Dominus, cui adsisto ante conspectum, si erit annis istis ros & pluvia, nisi per verbum oris mei.* 1. Reg. XVII. 1. Quod utique cum impletum fuisset, debuerat vecors cognoscere verum Deum solum potentem totum non fuisse, nisi illum, cui serviret Helias. Quid agit Achab? Videt per triennium & eo amplius non esse pluviam, & magis est idolis serviens, magis est cupiens interficere Heliam. Audit Dei propheta ore sacrilegi Achab: *Si* (1) *tu es ipse, qui evertis Israel?* Ib. XVIII. 17. Sic & tu dicis Athanasio vel nobis, quod enim nos (2) sumus vertentes Dei populum, cum tu sis ad tuam suscipiendam hæresim Christianos convocans: sed audis a nobis quæ audiit Achab ille cultor idololatriæ ab Helia glorioso: *Non nos evertimus Dei domum, sed evertis tu & domus patris tui.* Aut negabis nihil te cogitare, nisi ut omnes nos coapostatas efficias tuos? Sed ut cœperam de Heliæ & Achab dicere actibus: *Et dixit Helias: Ego non verto Israel, sed evertis tu & domus patris tui, dum relinquitis vos Dominum Deum nostrum, & itis post Baal. Et nunc mitte, & congrega ad me omnem Israel in montem Carmeli, & prophetas confusionis quadringentos quinquaginta, & prophetas lucorum quadringentos, manducantes & bibentes in mensa Jezabel. Et misit rex Achab ad omnem Israel, & collegit omnes prophetas in montem Carmeli: & accessit Helias ad omnes, & dixit eis: Usquequo vos claudicatis sensu vestro? si est Domi-* Ibid. 18.

NOTÆ.

1 A Sabat. omissus versiculus, qui cum Græco optime cohæret.

2 *Non sumus vertentes* dicit more Græcorum pro *non vertimus*, & *vertimus* pro *evertimus*; sicut ait paullo infra: *Nos non evertimus Dei domum, sed tu*; id est, *non perturbamus Dei domum, non confundimus, neque delinquere facimus Dei populum, quemadmodum vos Ariani*. Deinde paullo inferius *vertere* usurpat pro *convertere*, sic inquiens: *Nec post tanta dignatur semet vertere ad Deum*, id est *convertere ad Deum, & eum obsecrari, ut ipsi sit misericors*. Til. & la Cerda. Adverte tamen in ipso textu editum fuisse *nos sumus* &c. quam locutionem retinemus, cum & interpunctionis & sententiæ ratio id postulet: error librarii forte irrepsit in notam Tilii, ubi *non* pro *nos* editum.

minus Deus, ite post ipsum. Si autem Baal est, ite post illum. Et non respondit illi populus verbum: & dixit Helias ad populum dicens: Ego superavi (1) solus (2) prophetarum Domini unus, & prophetæ hujus Baal quadringenti quinquaginta viri, & prophetæ lucorum quadringenti; dentur ergo nobis duo boves, & eligant sibi illi unum, & demembrent, & imponant eum super lignum, & ignem non supponant; & ego faciam bovem alterum, & ignem non supponam. Et clamate in nomine deorum vestrorum & ego clamabo in nomine Dei mei, & erit hic Deus quicumque exaudierit nos in igne, hic erit Deus. Et respondit omnis populus, & dixerunt: Bonum verbum quod locutus est Helias. Et dixit Helias ad prophetas confusionis: Eligite vobis vitulum unum & facite priores, quoniam vos multi estis, & clamate in nomine deorum vestrorum, & ignem nolite supponere. Et acceperunt vitulum, & fecerunt; & invocabant in nomine Baal a mane usque ad vesperam, & dicebant: Exaudi nos Baal, exaudi nos. Et non fuit istis vox neque auditio. Et apposuit Helias Thesbites dicens: Invocate in voce magna pariter, ne forte occupatus sit, vel dormiat ipse, & suscitabitur. Et illum vocabant in voce magna, & secabant se secundum consuetudinem suam gladiis & novaculis usque ad effusionem sanguinis super se, & prophetabant usque dum transiret meridies; & factum est quomodo (3) tempus erat ut accenderet (4) sacrificium, & loquutus est Helias Thesbites ad prophetas dicens: Discedite amodo, & ego faciam holocaustomata. Et discesserunt & abierunt; & dixit Helias ad populum: Accedite ad me. Et accesserunt omnes populi ad eum, & accepit Helias duodecim lapides secundum numerum tribus Israel, sicut locutus est Dominus ad eum dicens: Israel erit nomen tuum. Et ædificavit lapides, & restituit altare Domini quod dissipatum fuerat, & fecit foveam, quæ caperet duas metretas seminis in gyro altaris, & constipavit scizas (5) super altare quod fecit, & demembravit holocaustum, & imposuit scizam, & stipavit super altare, & dixit: Accipite mihi quatuor hydrias aquæ, & effundite super holocaustum, & super scizam. Et dixit: Iterum afferte. Et iterum attulerunt. Et dixit: Repetite tertio. Et repetierunt tertio, & manabat aqua in circuitu sacrarii, & foveam impleverunt aqua. Et clamavit Helias in cælum, & dixit: Dominus Deus Abraham, & Isaac, & Israel, exaudi me Domine, exaudi me hodie in igne, ut sciant (6) omnis populus hic, quoniam tu es Dominus Deus Israel, & ego servus tuus, & propter te feci hæc opera, & tu versasti (7) cor populi hujus retro. Et cecidit

ignis

NOTÆ.

1 Pro *supersum*, id est *solus inter Dei veros prophetas remansi & supersum, qui vos quadringentos falsos Baal prophetas vincam*. Til. & la Cerda.

2 *Solus* demit Latin. Sed retinenda vox, quæ vim Græcæ dictionis *μονώτατος* egregie exprimit alteri voci *unus* conjuncta, quasi *unissimus* diceres.

3 Pro *quando*. Til. & la Cerda.

4 Sabat. *ascenderes* juxta Græc. *ἀναβῆναι*.

5 Id est, *collegit schizas*, id est ligna quæ secuerat, & sciderat super altare. Nam *σχίζειν* *scindere* est vel *secare*, & *σχίζα* lignum sectum, & in particulas discissum. *Til. & la Cerda*.

6 Cum Græco *γνώτωσαν*; *sciat* legitur a Sabat.

7 Pro *avertisti*, ac si diceret, *Propter malitiam populi ejus eum retro a te avertisti*; quæ interpretatio ad versionem Hebrai-

ignis a Domino de caelo, & comedit bolocausta, & scizas, & aquam quae erat in altare, & lapides & terram linxit ignis: & cecidit totus populus super faciem suam, & dixit: Vere Dominus Deus ipse est Deus. Et dixit Helias ad populum: Suscipite prophetas Baal, nemo sit salvus ex illis. Et susceperunt illos, & deduxit (1) *illos Helias ad torrentem Cison, & occidit illos ibi; & dixit ad Achab: Manduca & bibe, quoniam vox est pedum pluviae. Et ascendit Achab, ut manducaret & biberet: et Helias ascendit in Carmelum, & inclinavit se in terram, & posuit faciem suam inter genua, & dixit puero suo: Ascende & prospice viam maris. Et respexit puer, & dixit puer: Non* (2) *est nihil. Circumage te septies. Et factum est in septimo, et ecce nubis pusilla, quasi vestigium hominis adducens aquam de mari. Et dixit illi Helias: Ascende, & dic ad Achab: Junge currum tuum & ascende, ne comprehendat te pluvia. Et factum est hinc & inde, & caelum contenebricavit* (3) *nubibus, & ventis, & facta est pluvia magna: & plorabat & ibat Achab in* (4) *Israel, & manus Domini erat in Helia*. Cognoſcis in qua perverſitate hodie tu ſis manens, in qua manſerit & Achab: de tantis etenim ſignis ac prodigiis exhibitis non dignatur gaudere cum populo, ſed dolet, cur Helias ſacerdotes ac prophetas idolorum fuerit auſus interficere: nec poſt tanta dignatur ſemet vertere ad Deum, ſed magis adhuc ejus perſequitur cultorem. Videt quia eſt Deus in Helia, & magis quærit ejus animam. Conſpicit prophetas Baal & lucorum fuiſſe dæmoniorum cultores, & illos magis etiam exſtinctos diligit, quam eum, quem tot modis adverterat Dei domeſticum. Ita & tu eos dignaris diligere, quos hæreſis Arianæ ſectæ vides homines, & es Dei cultores quam acerrime perſequens. Pauca de multis geſtis inter Achab & Heliam iccirco duxi tibi ingerenda, ut poſſis noſcere (5) vos, ex quo Deum derelinquitis, neque ſignis, neque prodigiis facile converti ad eum, ſed magis in veſtris durantes erroribus, ut beſtias immanes ſævire in gregem Dei cultorum. Deprecamur te, Conſtanti, ne adhuc in his tuis malis digneris demorsri, ſed magis emergas a turbinibus diaboli, ne illa comprehendant te mala, quæ Achab & Jezabel. Nec in eo dicas felicem te, quia potens ſis ad Dei perſequendos homines; quando videas potuiſſe ad petitum Heliæ exſtingui Achab & Jezabel, & tamen fuerint reſervati, ut plenius & Heliæ Dei hominis tolerantia fuiſſet beatificata, & illorum impleta impietatis menſura: quaſi vero non poſſet Helias petere Deum, ut arderent perſecutores religionis ejus Idolorum cultores. Ignem petit dari de cælo ad ſacrificia conſumenda;

NOTÆ.

braicam propius accedit. *Til.*

1 *Deduxerunt*. Vatic.

2 More Græco, pro *non est aliquid*, vel *non est quidquam*. Til. & la Cerda.

3 Id eſt, *cælum tenebroſum & obſcurum factum eſt*, ſicuti fit adveniente pluvia. *Id.*

4 *Jezrael*. Latin. & Sabat. uti Græc. & Vulg.

5 Pro *cognoſcere*, ſive *noſſe*. Til.

da; illico descendit pluvia, quæ triennio fuerat ablata & mensibus sex; petit, & illico datur aqua; quamplurima signa fiunt; & exstingui Dei inimici ad petitum Heliæ non potuerunt, cum etiam illos honoratos quinquagenarios ad Heliæ dictum descendens ignis consumserit? Vides hodie posse, quia persequaris Athanasium, vel nos te fulmine aut quolibet modo exstingui (1), sed reservari ad hoc, ut aut te convertas, aut omnis possit impleri iniquitatis tuæ mensura. Persequebatur Achab rex Heliam, ut tu persequeris nunc Athanasium. Dixit nempe Jezabel ad Domini prophetam, posteaquam comperiisset per Heliam illas virtutes exhibitas, & prophetas confusionis atque religionum sacerdotes in-
Ib. xix. 2. terfectos: *Hæc* (2) *mihi faciant dii & hæc mihi adaugeant, si non in hac hora cras posuero animam tuam, quemadmodum animam unius ex illis*. Sed quid audit Helias a Deo, post quadraginta dierum ac noctium celebratum jejunium? nempe ut ungeret reges, per quos Achab & socii exstinguerentur. Est cum Helia misericordia Dei, cognoscit Helias diligi se a Deo: contra Achab Heliæ persecutor ita est miser, ut in diaboli semper potestate fuerit. Sic Athanasium juste puniri mandasti, quomodo & Jezabel Nabutheum (3) Israelitem: sic tu veros testes produxisti contra Athanasium, ut illi produxerunt ad quos scripserat
Ib. xxi. 9. Jezabel dicens: *Jejunate* (4) *jejunium, & sedeat Nabutheus in primo populo, & collocate duos viros filios iniquorum contra eum, & testentur adversus eum dicentes: Maledixisti Dominum & regem; & deducite eum, & lapidetur & moriatur*. Talia sunt opera nunc vestra Arianorum: reos nos dicitis, impingitis multa, nec testibus falsis egetis, ipsi enim testes in omnibus falsi estis. Sic vos filii perditionis Ariani interficere tentatis Athanasium, quomodo Nabutheum Jezabel; tamquam possetis omnia conspicientis effugere manum. Scis vindicasse Deum sanguinem Nabuthei, mortem ejus de manibus interfectorum exquisivisse; & arbitraris ex tuis manibus non Deum exquisiturum sanguinem sacerdotis
Ibid. 17. sui Athanasii? *Et* (5) *dixit Dominus ad Heliam Thesbitem dicens: Surge & descende in obviam Achab regi Israel, qui est in Samaria, quia hic in vineam Nabuthei descendit, ut possideat eam. Et dices ad eum: Hæc dicit Dominus: Quomodo occidisti Nabutheum, & possedisti vineam ejus, propter hoc hæc dicit Dominus: In loco in quo linxerunt canes & sues sanguinem Nabuthei, ibi lin-*

gent

NOTÆ.

1 *Exstinguere* legendum videtur.

2 Et hic versiculus a Sabat. prætermissus, qui a Græco aliquantum differt, & ferme congruit cum Vulg.

3 Pro *Noboth*. Ita & Josephus lib. 8. Antiq. cap. 13. ex tribus Codd. Vatic. Henneberg. & Busbequiano in edit. Havercampii.

4 Vers. Ant. *Et constituite Nabuthe in principem populi, & constituite .... iniquitatis ex diverso ejus, ut falsum testimonium perhibeant .... Benedixit Deum & regem: & producite illum & lapidate*. Lucifer aptius hæc cum Græco: ἐν ἀρχῇ τοῦ λαοῦ, *in primo populo*; παρανόμων, *iniquorum*; καταμαρτυρησάτωσαν αὐτοῦ, *testentur adversus eum*; & addit *moriatur*, ut Græc. καὶ ἀποθανέτω.

5 Hunc versiculum, *Et dixit Dominus ad Heliam Thesbitem dicens*, omittit Sabat., qui cum Græco & Vulgata cohæret.

1 Græ-

gent canes sanguinem tuum, & fornicariæ lavabunt in sanguine tuo. Et dixit Achab ad Heliam: Si invenisti me inimicus (1) meus? Et dixit Helias: Inveni, quoniam cogitasti facere maligne ante conspectum Domini, ut exacerbares eum. Hæc dicit Dominus: Ecce ego induco super te mala, & succendam post te ignem, & disperdam tuum (2) Achab mingentem ad parietem, & contemtum, & reliquum in Israel: & dabo domum tuam sicut domum Hieroboam filii Nabath, sicut domum Saba filii Acia, pro omnibus exacerbationibus, quibus exacerbasti, & peccatum dedisti in Israel. Et ad Jezabel locutus est Dominus dicens: Canes manducabunt eam ante murum Israel (3): & mortuos tuos in civitate manducabunt volucres cæli. Quid tu, Constanti, dicis ad hæc? minora astruis esse peccata tua, quam fuerunt Achab & Jezabel? illi sacerdotes Dei sunt persecuti, interimerunt Dei domesticos, religionem Dei tulerunt, & idololatriam statuerunt, populum averterunt a Deo, & tu hæc omnia fecisti ac facis. Sic nos tu vocas inimicos tuos quomodo & Achab Heliam, qui cum audisset ore prophetæ Domini indignationem, dixerit: *Si invenisti me inimicus Achab regi*? nempe quia Ibid. 20.
diceret, *Noli idolis servire, sed Deo soli Abrahæ, Isaac, & Israel*: & nunc quia tibi dicatur, *Noli esse hæreticus, sed esto Christianus*, inimicos vocas, quod tibi idololatriam tradenti hæc ingerentur (4), quæ fuerint ingesta & per Heliam regi Achab; qui Achab dilexisset profecto Heliam, si ejus idolis Domini propheta censuisset serviendum, derelinquendum vero Deum. Negare (5) tu id non potes, quod enim si esse elegissemus quod ipse es, fuisses nos singulari dilecturus affectu. Quibus rebus intelligeris esse filius pestilentiæ, tenebrarum fons, gurges omnium malorum, caput totius nequitiæ, sentina omnium blasphemorum, hæreticorum fomes, radix amaritudinis, arbos igni destinata, quippe adferens fructus mortiferos, inimicus Dei, hostis ecclesiæ, veritatis interpolator, pravitatis concinnator, injustitiæ amator, justitiæ adversarius, totus in tenebras, & quidem inextricabiles conversus, factus vero verius templum omnium dæmonum, quorum instinctu hæc cuncta, ut Achab, perpetratus fueris mala, ac perpetreris. Sed non diu, nisi te converteris ad Deum, esse poteris impunitus; cum cernas quæ receperint Achab & Jezabel. Si enim Achab, sicut ei fuerat promissum ore Heliæ, interit, si canes comedunt Jezabel, tu eris a tantis impunitus facinoribus? qui non solum non doles interfecisse te Deo mancipatos, sed & adhuc glorieris, existimans bene te fecisse. Nec mirum cum præscius futurorum, cujus tu negator es, dixerit in Evangelio: *Veniet (6) hora, ut omnis qui vos occiderit putet se officium Deo facere*; Io. xvi. 2.

NOTÆ.

1 Græc. ὁ ἐχθρός μου. Legit Sabat. *inimicum tibi*.

2 Id est, *quidquid tuum est, usque mingentem* &c.

3 *Jezrael*. Vatic. cum Græco.

4 *Ingerantur*. Id.

5 *Negaret, ut totidem non posses*. Id. corrupte.

6 Vers. Ant. *Hora mea, ut omnis, qui interfecerit vos, arbitretur obsequium præstare*

tere; sed hoc faciunt quia nesciunt neque Patrem , neque unicum Filium ejus: Sciens tu ; degens sine notitia Dei persequeris Athanasium vera tibi dicentem, ex toto amantem Deum corde . Sic & Achab persecutus Heliam. Sed vide exitum Heliæ atque inimici ejus Achab. Heliam conspice translatum ad (1) amicitias Dei perfruendas æternas; & nunc Achab torquetur in exterioribus tenebris . Est Helias de Dei gaudens amicitiis, & est Achab exsolvens perpetuas pœnas. Erit sine dubio Athanasius in convivio ubi est Helias, & tu eris in loco illo tormentorum, nisi tibi consulneris, in quo detinetur Achab, cujus in omnibus imitator reperieris (2) . Istud est sapere, ut elegisses infelicitatem æternam Achab regis, magis quam frui felicitate perpetua, quam est consecutus Helias? cujus translationem loquitur scriptura in quarto Regno-

4. Reg. 11. 12. rum libro, dicens: *Euntibus autem illis & loquentibus, ecce currus igneus, & equi ignei, & separavit inter utrosque: & ascendit Helias in commotione quasi in cælum: & Helisaus videbat, et ipse clamabat, & dixit: Pater, pater, agitator Israel . Et non vidit eum amplius*. Non novum nobis tuum, hæretice, factum poterit videri, si nos persequaris Domini sacerdotes; cùm in libro Paralipomenon secundo inveniamus Hieroboam & ejus filios

2. Paralip. 11. 13. hæc egisse . Sacra scriptura, *Juda*, inquit, *& Beniamin, & levitæ, & sacerdotes qui erant in omni Israel, convenerunt ex omnibus finibus, quoniam dereliquerunt levitæ & tabernacula sua et possessiones suas, et abierunt ad Hieroboam* (3), *quoniam repellit eos Hieroboam, et filii ejus, ut non servirent Domino. Et constituit ibi sacerdotes excelsorum, et simulacris, et dæmoniis, et vitulis, quæ fecit Hieroboam: et projecit eos a* (4) *filiis Israel, et a tribubus Israel; qui dederant cor suum quærere Dominum Deum Israel*. Non erit itaque admirandum, si tu nos vel nobis divinitus commissus persequeris, si de re nobis commissa nos pellis, si denique locis nostris ordines Dei inimicos eos, qui tecum dereliquerunt Deum, quando videas hæc te implere quæ fecerit Hieroboam . Quid est enim dicere : *Fidem apud Niciam damnate conscriptam, et suscipite meam*; nisi hoc quod dixit Hieroboam, *Et relinquite Deum, & servite simulacris meis*? Quis tu homo dicis; *Damnate absentem, inauditum, innocentem*? certe is, qui jam fidem apostolicam negaveras atque evangelicam, nempe is, qui traditionem beatorum destruxeras, quantum apud te ac tuos est, apostolorum: inde denique factum est, ut ad tantam venires vecordiam, quia fueris ut Hieroboam sine Deo . Ceterum si Deum habuisses, si te ejus meminisses cultorem, nunquam profecto diceres; *Damnate innocentem, percutite inauditum, absentem, consacerdotem vestrum*. Et ut videas te non esse in Deo,

NOTÆ:

re Deo; sed hæc faciunt vobis, quia non noverunt Patrem neque me. Cum Cypriano ep. 56. congruit Lucifer usque ea verba, *sed hoc faciunt* &c.

1 Vide, quæ de hac re disseruimus in Præfat:

2 *Reperiris*. Latin.

3 *Roboam*. Id. & recte; in Græco, Πρὸς Ἰούδα εἰς Ἱερουσαλήμ, ubi Roboam regnabat:

4 *A filiis Israel*, demitur a Latin. & abest

Deo, unde & talia fieri mandaris, accipe regem, cum quo pro meritis fuerit Deus suus, accipe & ejus obsecrationem ad Domini sacerdotes, quos populo Dei impellebat justum judicare judicium: conspice etiam tuorum a te contra ecclesiam institutorum judicium (1), & illius ministrorum actus, & poteris perpendere, si tecum non immundi spiritus sunt, qui fuerunt cum Hieroboam. *Et habitavit*, inquit in libro secundo Paralipomenon, *Josaphat in Jerusalem, et conversus est, et exiit in populo a Bersabee usque ad montem Ephrem, et convertit eos ad Dominum Deum patrum suorum, et statuit judices in omnibus civitatibus Juda munitis, et per singulas civitates dixit judicibus: Videte quid (2) vobis facietis: non enim homini judicabitis, sed Domino, et vobiscum est in verbo, et nunc sit timor Domini super vos, ut servetis et faciatis. Neque enim est cum Domino Deo nostro iniquitas, neque personæ acceptio, neque munerum acceptio. Et quidem in Hierusalem statuit Josaphat de levitis, & sacerdotibus, & principibus Israel in judicium Domini, & judicare (3) habitantes in Jerusalem. Et mandavit super eos dicens: Ita facietis in timore Domini, in corde perfecto; et omne judicium quod acceptum fuerit super vos a fratribus vestris, qui habitant in civitatibus suis, inter medium sanguinis et sanguinis, inter medium legis, in mandatis ac justificationibus, et ad judicia: et distinguetis eis (4), et non peccabunt Domino, et non erit ira super vos et fratres vestros: sic facite, et non peccabitis. Ecce Amarias sacerdos princeps super vos in omne verbum Domini, et Jabadias (5) filius Zmabel, qui princeps est domui Juda in omne verbum regis: et scribæ, et levitæ in conspectu vestro. Confortamini et facite, et erit Dominus vobiscum cum bono.* Ib. xix 4. Numquid dixit ad Domini sacerdotes, vel ad regni sui principes, vel ad ceteros judices, *Condemnate justum, persequimini innocentem, damnate, interficite omnes credentes in Deum?* Numquid dixit, *Amate, quod non amat Deus; odite justitiam, diligite injustitiam*, sicuti dicis tu? Aut numquid negare poteris te dixisse, *Damnate Athanasium absentem, inauditum?* Josaphat Deo dicatus rex Judæ dicit secundum Domini judicandum legem; & tu dicis in apostasiam conversus rex, *Damnate inauditum*. Pone interea, Constanti, hodie in corpore esse Josaphat regem, & utrosque vos dicere ad nos, ille quidem hæc: *Videte quid vos facietis: non enim homini judicabitis, sed Domino, et vobiscum est in verbo, et nunc sit timor Domini super vos, ut servetis et faciatis. Neque enim est cum Domino Deo nostro iniquitas, neque personæ acceptio*; Ibid. 6 tu contra esse damnandum dicas inauditum, & eum quidem quem etiam ipse scias innocentem; cui obe-

NOTÆ.

abest a Græco & Vulg.

1 *Judicum*. Vatic.

2 *Vos facitis*. Latin. ut in Græco, ὑμεῖς ποιεῖτε. Infra: *Vos facietis*.

3 Id est, *ad judicandum*, & *ut judicent habitatores Jerusalem*. Til.

4 *Eos* apud Sabat. sed Græc. αὐτοῖς.

5 *Zabedias filius Ismael*. Latin. cum Græco.

obedire poterimus nos antistites Dei? nos, quos ante populo suo ore Jeremiæ promiserat dicens: *Et dabo vobis pastores secundum cor meum, & pascent vos, pascentes cum disciplina*. Cui, inquam, obediremus, tibi ne an Josaphat dicato Deo viro, qui id nos facere compelleret, quod meminissemus fieri mandasse Deum? Si itaque illum cognoscis Domini implere præcepisse mandata, te vero exstitisse non solum Dei mandatorum destructorem; verum etiam ipsius desertorem; superest ut videas, quis vestrum fuerit homo Dei, quis ejus clementiæ fecerit voluntatem. Legimus scriptum sic de illo: *Et factus est Dominus cum Josaphat, quoniam ambulavit in viis patris sui (1) primis, & non quæsivit simulacra, sed Dominum Deum patris sui, & in mandatis ejus ambulavit, & non sic (2) opera Israel: & direxit Dominus regnum ejus: & dedit omnis Juda munera Josaphat: & factæ sunt illi divitiæ & gloria multa: & exaltatum est cor ejus in viis Domini, & adhuc amputavit & (3) lucos a Juda: & tertio anno regni sui misit duces suos, & filios virtutum*. Et infra: *Et cum illis Elimasat, & Joram sacerdotes, & docebant Judam, & cum illis librum (4) legis Domini, & pertransierunt in civitates Juda, & docebant populum. Et factus est pavor Domini in regnis terræ, & in circuitu Juda, & non bellaverunt Josaphat: & ab alienigenis adferebant (5) Josaphat munera, & argentum, & dona, & Arabes adferebant illi arietes ovium septem millia septingentos; & erat Josaphat ambulans magnificatus usque in altum*. Quid tu tale facis? nempe misisti per omne regnum tuum, ut cuncti mandata Dei despueremus, susciperemusque præceptum tuum, quod tentaret impugnare Domini præceptum. Josaphat misit principes virtutis regni sui, misit consiliarios suos, misit levitas ac Domini sacerdotes, obsecrans ut cuncti cultores Domini fuissent in regno suo, ut omnes unanimes Deo tantum semet præberent famulos; mittit etiam librum sacræ legis per gloriosum Moysem traditum, ut nihil extra fecissent (6), quam quæ fieri mandasset Deus. Tu non solum legem Domini inveniris impugnasse, quæ præcepit innocentem & justum non necandum, sed & ipsum dereliquisse Deum; siquidem non illa apostolicam tenens fidem, sed Arii perfidiam. Ille populum errantem ab idolis convertit ad Deum, tu populum Deo dicatum conatus es facere apostatam, quod es tu, hoc est, sacrilegus. Persecutus es atque persequeris Athanasium, ejus sitiens cruorem. Sed vide quid Spiritus sanctus dicat in nono psalmo, in quo tu mihi specialiter descriptus esse videris: *Dixit in corde suo: Non movebor a (7) sæculo in sæculum sine malo, cujus os maledictione* ple-

Jer. III. 15.
2. Paralip. XVII. 6.
Ibid. 8.
Ps. IX. 6. post 11.

NOTÆ.

1 *Patris sui David*. Id. cum Vulg.
2 *Sicut*. Id. & Til.
3 Particula *&* deest apud Sabat. qui legit etiam *de Juda* pro *a Juda*.
4 *Erat liber legis*, apud Sabat.
5 Ita Græcus: Ἀπὸ τῶν ἀλλοφύλων ἔφερον.
6 Deo *facerent* suo more. Til.
7 Vers. Ant. *De generatione in generationem ..... in occulto ..... in occulto sicut leo in cubili suo ...... pauperem dum abstrahis illum. In laqueo suo adfligabit illum .... dum dominabitur* &c.

1 Ver-

plenum est, & amaritudine & dolo : sub lingua ejus labor & dolor : sedet in insidiis cum divitibus in occultis, ut interficiat innocentem. Oculi ejus in pauperem respiciunt: insidiatur in abscondo sicut leo in spelunca sua, insidiatur ut rapiat pauperem, rapere pauperem, donec adducat eum in conversatione sua: in laqueo suo humiliavit eum, inclinavit se, & cadet dum dominatur pauperum. Dixit in corde suo: Oblitus est Deus, avertit faciem suam, ne videat usque in finem. An si in hac perseveraveris nequitia, non erit dici dignum de te: *Avertit faciem suam ne videat usque in finem*? Tanta sunt funera tua, Ibid.
Constanti, ut cum dicitur in psalmo decimo ex persona populi nostri: *In Domino confido, quomodo dicitis* (1) *animæ meæ, Transmigra in montem sicut passer? quoniam ecce peccatores intenderunt* (2) *arcum, paraverunt sagittas suas in pharetra, ut sagittent in obscuro rectos corde*; tu mihi descriptus esse cum Ps. x. 1.
scelerum tuorum participibus videaris. Cognoscimus etenim vos Arianos esse temporis nostri antichristos: aut si non is es, qui merearis numerari inter antichristos, æstima (3) Dei unici Filii negator. Dicit Spiritus sanctus per prophetam: *Dominus in templo sancto suo, Dominus* (4) *in cælo sedes ejus: oculi ejus in pauperem respiciunt, &* (5) *palpebræ ejus interrogant filios hominum. Dominus interrogat justum & impium: qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam*. Et tu statuisti eum puniendum, quem nec ipse cognoveris reum, nisi tantum in eo, quod tuæ blasphemiæ restiterit, factum apud te mortis reum. Audi dicere Dei Spiritum: *Qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam*: & cogis iniquitatem amare magis quam justitiam. Si non est injustum damnare inauditum, accusantibus vobis hæreticis, catholicum convince. Ego etenim cum adhuc scriptum invenio: *Pluet super peccatores laqueos: ignis, & sulphur, & spiritus procellarum, &* (6) *pars calicis eorum: quoniam justus Dominus, & justitiam dilexit: æquitatem vidit vultus ejus*; te atque omnes tecum facientes in hac parte esse cognosco. Veniet utique super vos ignis & sulphur, & spiritus procellarum, nisi conversi fueritis ad Deum, quia sit pars calicis vestri negatorum unici Filii Dei, ejus divinæ majestatis dicatorum persequutoribus: qui cum sciatis Deum justum, justitiam diligere, amare æquitatem, vos censueritis damnare innocentem, persequi Domini fidelissimum sacerdotem. *Diligite*, inquit, *Dominum*, in psalmo xxx. Spiritus sanctus, *omnes sancti ejus, quoniam veritatem requirit Dominus, & retribuet facientibus* (7) *abundanter superbiam*. Et tu nos impuleras ad interficien-

(Margin: Ibid. 5. — Ibid. 6. — Ibid. 7. — Ps. xxx. 24.)

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Dicetis*.

2 Vers. Ant. *Tetenderunt ..... sagittas in pharetram*.

3 *Es tamen*. Latin. & recte; sed Til. Phrasis, inquit, rudis est, quasi dicat; *Tu mihi videris ille esse, de quo Psalmista loquens de Antichristis verba facit*: vel etiam: *Æstima num tu is es qui merearis numerari inter Antichristos, qui Dei unici Filii negator existis*.

4 Omittitur *Dominus* in Vers. Ant. sed legitur in Græco & Vulgata.

5 *Et* deest in Vers. Ant. & Vulgata.

6 *Et* omittitur in Vers. Ant. & Vulgata, ubi *justitias* legitur pro *justitiam*.

7 Vers. Ant. *His qui abundanter faciunt superbiat*.

ciendum innocentem, ad superbiam tuam possidendam. Non enim te negare possis esse superbum, cum & in Dei cultores funestas miseris manus, & evangelicam fidem destruere fueris conatus, atque firmare

Ps. xxxii. 5. hæreticam. In xxxii. psalmo non legeras: *Diligit Dominus* (1) *misericordiam & judicium, & misericordia Domini plena est terra*; ut juberes damnari absentem? Cognosce per hæc opera tua, quam sis inconsideratus, quam-

Ps. xxxiii. 13. que tuæ salutis hostis, qui cum scriptum memineris: *Quis est homo qui vult vitam, & amat* (2) *videre dies bonos? probibe linguam tuam a malo, & labia tua ne loquantur dolum: & averte a malo, & fac bonum*; tu tamen non quietem capias hæc gerendo, quæ te prohibuerit gerere Deus. Hoc est nolle videre dies bonos, hoc est nolle vitam, hoc est petere sibi tribui mortem. Cum itaque sis talis, qui ad mortem æternam hauriendam curras, etiam in xxxv. tu mihi videris esse præostensus.

Ps. xxxvi. *Dixit injustus, ut delinquat in semetipsum* (3): *non est timor Dei ante oculos ejus: quoniam dolose egit in conspectu ejus, ut inveniatur iniquitas ejus & odium. Verba oris ejus iniquitas & dolus: noluit intelligere, ut bene ageret: iniquitatem meditatus est in cubili suo, assistit omni viæ non bonæ, malitiam autem non odivit*. Qualis es adverte, justissime (4) imperator, propter quem esse dicta sentiantur etiam illa quæ in Scariotem (5) Judam & populum Judæorum fuerint dicta. Quomodo potueramus, Constanti, damnare innocentem ad superbiæ tuæ consilium? cum sciremus

Ibid. ii. scriptum apud David: *Ostende* (6) *misericordiam tuam scientibus te, & justitiam tuam his, qui recto sunt corde. Non veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatoris* (7) *non moveat me: ibi ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem, expulsi sunt nec poterunt* (8) *stare*. Quid dicis? talis est misericordia Dei ac justitia, ut absentes & inauditi damnentur? & quidem innocentes, quos punire nec præsentes licet. Sed quid mirum si hæc fieri mandasti,

NOTÆ.

1 *Dominus* omittunt Vers. Ant. & Vulg. ubi *misericordia* tantum legitur pro *& misericordia*.

2 Vers. Ant. *Cupit ..... Cohibe ..... dolum. Deverte*:

3 Vers. Ant. *Sibi ..... ut inveniret iniquitatem suam ..... odiit*.

4 Hoc dicit εἰρωνικῶς, cum eum injustissimum, atque impiissimum judicet, quia absentem, &, quod pejus est, innocentem damnari voluerit Athanasium. *Til*:

5 *Scariotem*, jota ablato, dicit, & ita sæpissime nomina propria corrumpit, ut tunc vulgus loquebatur. *Id.* Pro *Ischariotem*, gaudens dimidiare. Unde *striculus* apud Arnobium pro *histriculus*, *erionem* pro *histrionem*. Glossæ veteres apud Isidorum: *Stria, mimarius*; ferme *scenicus*. *Scarioth* etiam dixit S. Odo Abbas Cluniac. serm. de Magdal. *Quod vero Judas Scarioth contra hanc sanctissimam mulierem indignatus dicere*. Inde etiam *Spaniscus* pro *Hispaniscus*, aut *Hispanicus*, ut cum dixit Anastasius in Benedicto III. *Spaniscas, quæ pendent super altare*. Item *vestem de Spanisco ornatam*: id est, de velo Hispanico; ut enim erant vela Tyria & Alexandrina, ita & Hispanica. *La Cerda*.

6 Vers. Ant. *Prætendis misericordia tua*. Græc. cum Lucifero, παράτεινον τὸ ἔλεός σου;

7 Vers. Ant. *Peccatorum .... omnes operantes*.

8 Hic cum Vers. Ant. *poterunt*; sed paullo inferius *potuerunt* cum Græco δύνωνται.

1 Vers.

sti, homo nesciens Deum ? Quid mirum, si ignorans ejus misericordiam atque justitiam, præceperis perversa fieri, iniqua, injusta ? Non te a tanto potuit removere scelere psalmographi sermo dicentis: *Ibi ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem, expulsi sunt nec potuerunt stare ?* Ibid. 13.
nec ille in trigesimosexto : *Desine ab ira, & derelinque* (1) *furorem; noli æmulari ut maligneris, quoniam qui malignantur, exterminabuntur ?* Ps. xxxvi 8.
Hæc itaque legens, quia pro nihilo habenda statuta censueris Domini, iccirco te esse judico illum, de quo dictum est : *Observabit peccator justum & stridebit* (2) *super eum dentibus suis, Dominus autem deridebit* (3) *eum, quia prospicit quia veniet dies ejus*. Ibid. 12.
Inter illos te habemus, de quibus dictum cerno: *Gladium evaginaverunt peccatores, intenderunt arcum* (4) *suum ut dejiciant inopem & pauperem, & trucident rectos corde : gladius eorum intret in corda ipsorum, & arcus eorum confringatur. Melius* (5) *est modicum justum super divitias peccatorum multas: quoniam brachia peccatorum conterentur.* Ibid. 14.
Tu inter istos inimicus es Domini constitutus, quos describit Dei Spiritus adhuc infra: *Inimici Domini mox ut* (6) *honorabuntur & exaltabuntur, deficientes ut fumus deficient*. Ibid. 20.
Considera tandem te cum omni tua sublimitate, nisi temet correxeris, ut fumum interiturum, quippe Dei inimicum. Adhuc de te scriptum video, quod nisi conversus pœnitueris, venturus sis ad nihilum: *Vidi impium superexaltatum & elevatum super* (7) *cedros Libani : & transivi, & ecce non erat, & quæsivi eum, & non est inventus locus ejus*. Ibid. 35.
Tu es, inquam, ille, Constanti, de quo etiam hæc dicta video: *Conspicit* (8) *peccator justum, & quærit mortificare eum : Dominus autem non derelinquet eum in manibus ejus*. Ibid. 32.
Dicit propheta plenus Spiritu sancto: *Noli æmulari inter malignantes, neque zelaveris* (9) *facientes iniquitatem : quoniam tamquam fænum velociter arescent, & sicut olera herbarum cito decident*. Ibid. 1.
Et dicitur a te Constantio destructore Dei religionis, *Meos imitamini ?* Quis vos imitetur, nisi qui velit vobiscum tamquam olera herbarum arescere ? Quis ? nisi qui velit Dei indignatione deleri ? Si vere utique dicit: *Justitiam loquimini, juste* (10) *judicate filii hominum* : & tu Ps. LVII. 2.
in innocentis exsurgis necem. Dubitare itaque non poterit te esse ex

illis

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Derelinque indignationem: ne æmuleris ut nequiter facias, quoniam qui inique agunt* &c. Lucifer propius ad Græc. *furorem* θυμὸν, *ut maligneris* ὥστε πονηρεύεσθαι, *qui malignantur* οἱ πονηρευόμενοι.

2 Græc. cum Lucif. Βρύξει. Vers. Ant. *fremebit*.

3 Vers. Ant. *Irridebit eum, quoniam prospicit eo quod veniat*. Sabat. quoque legit, *quoniam prospicit*.

4 Vers. Ant. *Et tetenderunt .... ut trucident justos corde. Framea .... in cor*.

5 Id est, *præstat justum esse modica bona possidendo, quam injustum esse, & ingentes divitias cum peccatoribus possidere*. Til. Sed aptius fortasse, *melius est modicum justum*, id est, *bene partum*. Vers. Ant. & Sab. *modicum justo*.

6 Vers. Ant. *statim* legit pro *mox ut*.

7 Vers. Ant. *Sicut*.

8 Vers. Ant. *Considerat ..... & perdere eum : Dominus non relinquet*. Græc. θανατῶσαι, ut Lucif. *mortificare*.

9 *Æmulatus fueris* pro *zelaveris*, & *cito* pro *velociter*, in Vers. Ant.

10 Vers. Ant. *Justa*.

1 Vers.

Ibid. 3. illis ad quos dicit Spiritus sanctus: *Etenim in corde iniquitates operamini, in terra iniquitatem manus vestra concinnant. Alienati* (1) *sunt peccatores ab utero, erraverunt a ventre, locuti sunt falsa: ira illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdæ, & obturantis aures suas, quæ non exaudivit vocem incantantium incantatoris* (2), *quæ incantatur a sapiente. Deus conterat* (3) *dentes eorum, in ore ipsorum molas leonum confringet Dominus: ad nihilum venientes ut aqua decurrent, intendit arcum suum donec infirmentur. Sicut cera liquefacta auferantur, super eos cecidit ignis, non viderunt solem.* Audis te cum tuis ad nihilum venturum, ut jam illi venerunt, quorum esse delegeris imitator. Conspicis vos persecutores Dei servorum, unici Filii Dei negatores serpentibus & aspidibus comparatos; & non tandem times ad Dei te transferre domum? non te, qui unus esse monstraris ex illis aspidibus, ita formas ad diaboli calcandum caput, quo possis

Jo. i. 11. dignus effici regnare inter eos, quorum Johannes narrat gloriam: *In sua* (4) *propria venit, & sui eum non receperunt; quotquot autem receperunt eum, dedit illis potestatem filios fieri Dei, qui credunt in nomine ejus?*

Ps. LVIII. 6. Non memineras scriptum in LVIII. psalmo: *Deus Israel intende ad visitandas omnes gentes; non miserearis omnibus qui operantur iniquitatem*; ut juberes dandam in absentem sententiam? nec LXI. commonere pariter atque increpare Spiritum sanctum per hæc verba cognoveras:

Ps. LXI. 4. *Quousque irruitis in hominem? interficitis* (5) *universos? Timor*, inquit

Prov. I. 7. Salomon, *Domini, initium sensus; sapientiam autem & disciplinam impii spernunt.* Hinc disciplinam & sapientiam spernis, quia sis sine Dei timore. Hinc impius esse sacris describeris litteris: impius utique, quia non solum ipse deserueris Deum, sed & qui (6) colentes illum tam infeste persequaris. Væ tibi quia cum illis esse inveniris, de quibus in Pro-

Ibid. 10. verbiis lego: *Fili, non te seducant viri impii, neque acquiescas, si te rogaverint dicentes: Veni; communica nobiscum sanguinem, abscondamus autem in terra virum justum injuste: deglutiamus* (7) *autem illum, velut inferi vivum.* Quid te Arianorum Judæorum imitatorum delectaverat, Constanti, ut has illorum impias audiens voces ad effundendum sanguinem Dei servorum fuisses eosdem secutus? Cur non consilia audisti Salomonis dicentis ti-

Ibid. 15. bi? *Nec abieris vias cum illis, ne declinaveris pedem tuum ad semitas eorum: non enim inique tenduntur retia avibus: ipsi enim qui homicidii participes sunt, thesaurizant sibimetipsis mala. Hæ sunt viæ omnium consummantium*

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Abalienati .... serpentium, sicut aspides surdæ & obturantes.*

2 Vers. Ant. *Et venefici, qui incantantur* &c. In Græco numerus singul. ut in vers. Lucif.

3 Vers. Ant. *Conteret dentes eorum in ore ipsorum, molas leonum confregit .... devenient velut aqua decurrens, intendens .... auferentur: supercecidit ignis, & non &c.*

4 Vers. Ant. *In propria ..... dedit eis ..... his qui.*

5 Vers. Ant. *& interficere.* Græc. Φονεύετε cum Lucif.

6 *Et colentes.* Vatic.

7 Vers. Ant. *Absorbeamus vero eum tanquam infernus viventem.*

1 Vers.

tium iniqua : sua enim impietate suam animam auferunt. Et iterum : *Quanto tempore innocentes* (1) *tenuerint justitiam , non erubescent ; insipientes autem dum contumeliæ cupidi sunt , impii facti oderunt intellectum , & subjecti facti sunt opprobriis* . Tu tibi , Constanti , hæc quæsisti opprobria , tu temet damnasti , qui præcepta contemnens Dei , maledictis Judæorum discipulis hærere censueris Arianis , cum quibus digne adhuc hæc audis . *Nam quoniam vocabam , nec obediebatis ; & extendebam verba , nec attendebatis : sed irrita faciebatis mea consilia , meis autem increpationibus non intendebatis . Itaque & ego vestra perditione ridebo : gratulabor autem adversus vos , cum venerit vobis subito tumultus , eversio autem similis procellæ , cum advenerit autem vobis interitus : erit enim cum me invocabitis , ego autem non exaudiam ; quærent me mali & non invenient . Oderunt enim sapientiam , verbum autem Domini non assumserunt , neque voluerunt meis consiliis intendere : spreverunt enim meas increpationes : ideoque edent viæ suæ fructus , & sua impietate saturabunt animas . Nam quia decipiebant parvulos , interficientur* . Interfici certe tecum merebamur , & quidem a Deo , si tecum Dei hominem fuissemus persecuti . Sed quomodo istud fecissemus ? qui sciebamus scriptum : *Noli fabricare in amicum tuum mala , in incolam & confidentem . Noli inimicitias exercere adversus hominem sine caussa , ne quid tibi operetur malum* . Aut numquid non erat sine caussa , si prout insanus furor cohæreticorum tuorum per te jusserat , in innocentem mortis tulissemus sententiam ? Væ tibi , quia dictum de te persecutore nostro video : *Oculus contumeliosus , lingua iniqua , manus sunt* (2) *effundentes sanguinem justi , & cor fabricans cogitationes malas , & pedes festinantes ad male faciendum* . Legisti : *Fili , honora Dominum , & valebis : præter eum ne timeas alterum* ; & tamen te timeri voluisti , Deum vero contemni . Unde etenim solum Deum potuerimus reperiri metuentes , si minis tuis succumbentes , absentem , inauditum , & quidem eum , quem sciremus justum , damnaremus ? Salomon dicit : *Statera doli abominatio est coram Domino : pondus autem æquum acceptum est ei* . Tu contra mandare non dubitas , *Damnate injusto judicio virum* , hoc rectum putans , quod perversum est . Adhuc Salomon de te ac tibi similibus : *Viæ insipientium rectæ coram ipsis : exaudit autem consilia sapiens . Damnate* , inquis , *Athanasium* : & quidem ubi valere non potuisti ingenio detestandæ subtilitatis tuæ , viribus imperii tui cœpisti . De te itaque scriptum accipe : *Malus cum contumelia agit mala* ; & iterum , quod temet sic laqueo jam necaveris , hærendo Arianis , sicuti & Judas Scarioth Judæis ; *Lex sapienti fons est vitæ , stultus autem laqueo morietur* . Adhuc dicitur de te : *Rex audax incidet in mala* . Utique incidisti in hæc mala , quia nihil sapientiæ tibi re-

Ibid. 22. Ibid. 24. Ib. III. 29. Ib. VI. 17. Ib. VII. 1. Ib. XI. 1. Ib. XII. 15. Ib. XIII. 10. Ibid. 14. Ibid. 15.

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Simplices obtinent .... imprudentes autem , contumeliæ cum sint cupidi , impii effecti odio habuerunt sensum , & obnoxii .... increpationibus* .

2 *Sunt* delet Sabat.

1 Vers.

reliqueris, negando unicum Dei Filium, sed totum temet verteris in
Ib. xiv. 16. stultitiam, quæ res effecerit te mactare Deo caros. Scriptum est: *Sapiens timendo declinabit a malo, insipiens autem miscetur confidens iniquo.*
Ibid. 31. Non legeras scriptum: *Qui contumeliam facit pauperi, irritat eum, qui fecit illum*; ut innocentem tecum nos interficere traheris? Si enim contumeliam facienti irascitur Deus, quanto magis ei qui interfecerit ejus
Ib. xvi. 5. sacerdotem? Scriptum adhuc non retinebas: *Initium viæ bonæ, facere justa: accepta autem sunt apud Dominum magis quam immolare hostias*; ut
Ib. xvii. 15. tu injusta nos facere cogeres? Sed & alio loco: *Qui justum vocat* (1) *injustum, injustum autem ut justum, abominabilis est apud Deum.* Abominabiles sine dubio essemus, si te justum pronunciaremus, & virum Deo
Ib. xviii. 5. acceptum Athanasium injustum judicaremus. *Mirari*, inquit, *personam impii non est bonum, neque sanctum declinare justum in judicio.* Tu dicis contra qui in impii persona videris descriptus: *Damnate insontem imitati meam injusti personam*: & licet hæc nos facere coegeris, quæ nobis possent Deum quærere iratum, tamen hortamur te inimicum sospitatis nostræ, ex impio pium fieri, salvum ex ægro, vivum ex mortuo, religiosum ex sacrilego. Unde, inquis, hæc assequi potero? quibus rebus? Desine persequi Dei domum, desine proscribere, deportare, interficere ejus servos, fatere te Christianum, exsecrare nobiscum catervam commento diaboli quæsitam Arianorum, crede sicuti credimus nos, qui ex beatorum Apostolorum successione sumus episcopi, confitere unicum Dei Filium, sicuti illi confessi sunt, ac nos confitemur; & veniam consequeris tantorum scelerum. Legisti enim apud Salomo-
Ibid. 21. nem: *Mors & vita in manibus linguæ*; & apud beatum Paullum: *Corde credi-*
Rom. x. 10 *tur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (2). Meministi scriptum:
Prov. xix. 5. *Testis falsus non impunitus erit, & qui accusat inique, non effugiet*: & tamen fuisti ausus inficiari (3) Athanasium. Non enim nobis fuerat aliqua caussa cum collegis sectæ tuæ Arianis, cum eosdem jam pridem Dei potentia cum Ario apud Niciam, tempore quo non solum contra blasphemiam vestram, sed & contra omnes hæreses fides descripta est, præuniverit. Non, inquam, nobis cum illis pseudoepiscopis, inimicis Dei, magistris tuis, aliqua fuerat quæstio, ut iterum contra eosdem confligeremus, quos semel Deus pepulerat de populo suo. Itaque nunc nobis tecum est ratio, quia te auctorem institueris, quod enim Athanasius fuisset reus (4): quem inauditum quia punire noluerimus, homo qui temet testem scires falsum, ut fera immanis ac bellua cœpisti nos cum Athanasio velle punire, tamquam frendoribus (5) tuis posiis ser-

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Judicat .... injustum vero justum, exsecrabilis.*

2 Vers. Ant. *In salutem.*

3 Pro *falsi criminis accusare Athanasium, & ei injuriam facere.* Til.

4 Ex Latin. & Til. antea *meus*.

5 Id est, *rabidis clamoribus*. Vox barbara a verbo Latino *frendo*; *frendens* enim dicitur, quod *minando frangat dentes*; ita Isid. in Etymol.

1 Vers.

ſervorum Dei vigorem ſuperare. Licet enim Salomon dicat, *Regis* (1) *minæ ſimiles ſunt gemitibus leonis*, tamen gemitus tui leonini contra nos habere virtutem non poterunt. Quare? quia ſis tu præcurſor antichriſti, & nos ſumus milites Chriſti. Quare? quia homines Dei vincere non valeas tu perſecutor ejus religionis. Item alio loco, *Nihil*, inquir, *intereſt inter minas regis & iram leonis* (2). Quid hoc ad Dei ſervos, qui præter Deum neminem eſſe timendum ſtatuerimus? qui in manu Dei animas poſitas noſtras meminerimus? poſſunt rugitus tuos timere coariani tui, quia ſitis ſine notitia Dei, quia ſint minime arma (3) Dei induti. Ceterum Dei domeſtici ridemus rugitus tuos leoni ſimiles. Quare? quia feram te cognoſcentes, cujus rugitus habere deſcriberis, rideamus te magis ſub figura hominis conſtitutam rabidam feram cernentes, quam timeamus, neceſſe eſt. Sed ſi non es fera ſub imagine latens hominis, dicito. Legiſti apud Salomonem: *Miſericordia & veritas tutela eſt regi, & circumeunt juſti ſedem ejus*. Cum te contra caterva malignorum circumſepſerit Arianorum, & eſſe cernamus miſericordiæ punitorem, veritatis exſecratorem, quid eſſe aliud te judicabimus, niſi feram ac belluam? excitaris in nos, ut leo rugiens, quod miſericordiam & veritatem diligamus, quod non innocentem & juſtum puniverimus, & arbitraris non te eſſe immanem feram ac belluam ſæviſſimam? Sed quæ te voluntas ad hæc perpetranda perduxerit, prorſus videre non poſſum, ut totius juſtitiæ epiſcopum catholicum, Domini ſacerdotem fuiſſes tali exitio perſecutus. Numquid non memineras ſcriptum: *Facere juſtitiam, & veracem eſſe, placet Deo magis quam hoſtiarum ſanguis*? Diſplicet tibi Athanaſius, quod traditionem beatorum apoſtolorum cuſtodiat, quod ſe chriſtianum fateatur, quod nolit eſſe coapoſtata tuus. Non mirandum; quandoquidem ſcriptum teneamus: *Sanctus autem immundus eſt apud malos*. Vobis malignis diſplicet is, qui Deo placeat, tibi præſertim temerario ac ſuperbo, qui temerarius hinc eſſe intelligeris ac ſuperbus, quod contra Dei ordinationem retenderis manum, quod apoſtolicam traditionem putaveris deſtruendam, quod epiſcopos, ſub quorum te ſollicitudine agere oportuerat, ſub tuam ditionem cenſueris redigendos. Quid igitur ſis intellige, audiens per Salomonem quod tibi ſit ſuperbo nomen: *Temerarius & ſuperbus peſtilentia vocabitur*. Peſtilens licet ſis homo, tamen morbo tuo vexare nos non poteris, quia tutelam nobis ſit præbens divina clementia. Tentaſti denique peſtilens facere nos compeſtilentes tuos; ſed ille, cui dicati vi-

Ibid. 12. Ib. xx. 2. Ibid. 28. Ib. xxi. 3. Ibid. 15. Ibid. 24.

vi-

NOTÆ.

1 Verſ. Ant. *Iniqui regis minitatio ſimilis rugitui leonis*. Alius Interpres Græc. in Hexapl. pro *rugitui* βρυγμῷ, habet στεναγμῷ propius Lucif. verſ. & paullo inferius Græc. eſt ἀπειλὴ *mina*, ubi Verſ. Ant. *ira*.

2 Verſ. Ant. *Non diſtat ira regis ab ira leonis*.

3 Pro *armis Dei induti*, in accuſativo, more Græcorum. *Til*. Poeticum eſt. Iterum ait, *coopertus judicium*, pro *judicio*. La Cerda.

vimus, non sivit (1) tua tentamenta adire corda recta: suggerit enim
Ib. xxiv. 11. scriptum: *Libera eos qui ducuntur ad mortem, & redimere eos qui interficiuntur, ne parcas* (2). *Si autem dixeris, Nescio hunc: scito quoniam Dominus corda omnium novit: & qui figuravit spiritum omnibus illis, scit omnia, qui reddit unicuique secundum opera ejus*. Ad hæc, te dicente, *Damnate Dei cultorem, derelinquite fidem apostolicam, suscipite perfidiam meam*, utique te aperit esse hominem pestilentem. Deus nobis subvenire (3) vult in pressuris atque angustiis constitutis; & tu eos, quos benefacere oportet, male facere urges, & quidem admovens ea, quæ timere (4) posse existimaris. Adverte jam si non in te sit morbus ille qui vocatur pestis, est morbus ad hoc valens, ut non solum corpora, sed & animas morbidas possis efficere, eorum videlicet qui te velint audire dicentem: *Damnate Domini antistitem, repudiate fidem quam semper tenuit ecclesia, &*
Ibid. 23. *suscipite meam quam tradidit Arius*. *Erubescere*, inquit sancta scriptura, *personam in judicio non est bonum: & qui dicit impium justum esse, maledictus erit in populis, & odibilis gentibus. Nam qui arguunt, meliora* (5) *sperabunt: in ipsos autem veniet benedictio optima*. Et tu existimasti erubescere nos potuisse personam tuam, & damnare eum quem scires etiam ipse innocentem, quem retineres esse reum in hoc tantum, quod noluerit se esse negare christianum. Interea quia te arguamus mortis iter tenentem, quia corripiamus, conspicis quæ nobis merces promittatur.
Ib. xxxi. 8. *Aperi*, dicit Propheta, *os tuum verbo Dei, & judica omnibus integre: aperi os tuum & judica justa*. Et tu dicis, *Damnate innocentem?* Retineo qui-
Ib. xxv. 6. dem sacris (6) continens scripturis: *Noli superbire coram rege*: sed si intra terminos potestatis tuæ esse voluisses, & superbus (7) exstitissem te contra, re vera ipse me ut prævaricatorem legis condemnasses. Nunc vero quia homicidæ tibi ac sacrilego vera dicamus, non utique tamquam superbi puniri merebimur, sed magis præmiis afficiemur cælesti-
Ib. xxvi. 3. bus, quod tibi erranti non pepercerimus. Scriptum est: *Flagellum equo, & stimulum* (8) *asino, virgam autem genti insipienti* (9). Vos negatores Dei unici Filii recte insipientes vocamus, quos videamus in tanto versari sacrilegio. Nam cum esse scriptum video, quod *sicut canis qui conver-*
Ibid. 11. *titur ad vomitum suum, & odibilis efficitur, ita stultus sua malitia conversus ad suum peccatum*; de te specialiter dictum judico. Quare, inquis? quia

NOTÆ.

1 Id est, *Deus, cui dicati vivimus, non permisit conatus tuos pestiferos ingredi corda nostra; liberavit nos a vanis conatibus tuis*; ubi *tentamenta* pro *conatus* dicit. *Til.*

2 *Ne cesses*, legit Sabat.

3 *Subveniri*. Latin.

4 *Timeri*. Id.

5 *Meliores parebunt*. Id. cum Græco, Βέλτιον φανοῦνται.

6 *Continens* dicit pro *contentum esse*, vel *contineri*. Til. & Latin.

7 Clarius fuisset, si dixisset, *& contra te superbus exstitissem*: verum sic sæpe numero transponit verba, & implicat dictiones. *Til.*

8 *Stimulus & virga*. Latin. & Vers. Ant. *Asino imperat*. Vers. Ant.

9 Vers. Ant. *Nationi imprudenti*; vocem *insipienti* habet Theodotio, sed conjunctam *corpori*.

1 In-

quia litteris (1) tuis jurasti Alexandrinis nihil te mali deinceps facturum Athanasio, & nunc quæris eum interficere. Sed inquis, *Pater (2) meus illum miserat ad exsilium, & me oportuit patris mei parere statutis*. Pone, ut vis, hæreticum esse Athanasium: si recte fuerat missus ad exsilium, cur eum passus es contra patris tui statuta recipere dignitatem, quam ei se tulisse tuus arbitratus fuerat pater? Sed (3) inquis, *Fratris mei Constantis factum est interventu*. Sed potuisti occurrere Constanti, dicens: *Pater noster quem probavit hæreticum nisi se correxerit, recipere in partes regni mei non possum*. Sed inquis, *Timui (4) ne inter nos bella fuissent orta*. Ergo quia Soporinus (5) Persarum rex nunc contra te gerit prælium, si tibi dixerit: *Suscipe religiones meas & ero tecum pacatus*; te oportet cum omnibus in imperio tuo demorantibus facere transitum ad religiones dæmonum? dæmoniis enim sacrificans est Soporinus. Conspicis enim (6) non te egisse ut Dei servum, suscipiendo eum, & loco revocando suo, quem meminisses in caussam fidei deportatum. Primo quod impotentem judicaveris Deum, tamquam te tueri non potuerit, tuentem veritatem, hæreticis resistentem; deinde quod magis tibi propitium esse volueris Constantem, quam Deum: quem utique Constantem regem si hæreticum factum memineras favendo Athanasio, quem tu jam probatum habebas sacrilegum, non solum non regnum tuum Deo debueras præponere, sed nec ipsam tuam animam. Tu etenim ipse testis es conscientiæ tuæ, quod enim propter fidem quam semper tenuit ecclesia ac tenet, quod eam damnare noluerit, missus fuerit ad exsilium, quia videlicet noluerit esse Arianus: iccirco namque Athanasium perosum habitum (7) a patre tuo non fugit te; quandoquidem & tu in ea eum digneris persequi caussa, in qua fuerit & tuus pater persecutus. Dicat denique se non esse christianum, fateatur se Arianum, & erit apud te sapientissimus, magnus. Digne itaque comparatus es cani, qui redierit ad vomitum suum: jam enim christianus æstimabaris, & non esse Arianus, ex quo Athanasium cum talibus litteris divinitus sibi com-

NOTÆ.

1 Innuit litteras a Constantio scriptas *Catholicæ Ecclesiæ populo apud Alexandriam* an. 349. quo Athanasius Ecclesiæ suæ restitutus fuit; iisque jussit omnia in sanctissimum Antistitem nefarie decreta abrogari.

2 Id contigit an. 336. cum Constantinus M. Eusebianorum insidiis, ac fraudibus circumventus Athanasium, qui Constantinopolim adierat ejus opem imploraturus, exsulem in Gallias misit.

3 Intercesserat enim Constans Constantii frater pro Athanasii reditu an. 348. cumque Constantius Persico bello premeretur, ne Constantis auxilia sibi deessent, hujus petitioni maluit assentiri.

4 Hoc quoque Constantius timuit, ne Constans Catholicus Imperator in se arma converteret.

5 Vigebat adhuc Persicum bellum, cum Lucifer hæc scriberet: & ingenti apparatu Constantius in Saporem Persarum regem militares copias instruebat anno exeunte 360.

6 *Itaque*. Vatic.

7 Vide, quæ in Præf. de hac re uberius disseruimus.

commiſſis repræſentaveris. At nunc cum eſſe comprobaris Arianus, & cupiens hæreſen tuam invenire locum, virum juſtum perſequaris, quia ille videlicet ſit eamdem omni niſu impugnans, recte es comparatus cani redienti ad ſuum vomitum. Item etiam in illo facto tuo egregio recte comparandus cani, qui redierit ad vomitum ſuum, quod enim acceperis veritatem, non eſſe (1) catholicum Adoxium Germanicienſium, & dederis contra eumdem litteras ad Antiochenos, & poſtea hunc eumdem Adoxium defendere cœperis veritatis eſſe doctorem, ipſius hæreſen catholicam judicans fidem. Quare, Conſtanti, tam levis? quamobrem in cauſſa ſidei, ut ventis pulſantibus arundo, flecteris huc atque illuc? quid mirum ſi tam facilis fuiſti, ad damnandum Athanaſium, etiam cunctos Dei invitare ſacerdotes? quandoquidem etiam in ſtatu religionis tanta agere per tuam non dubitaris temeritatem. Effer-
buiſti ad innocentis fundendum ſanguinem rex piiſſimus, tamquam non
Ib. xxix. 14. meminiſſes ſcriptum: *Regis in veritate judicantis de pauperibus, ſedes ejus in teſtimonium reſurget*; ſed tu hinc putaſti te ſummum, ſi contra divinas ires ſcripturas, ſi cuncta quæ prohibent feciſſes. Odis Athanaſium quod chriſtianus ſit; quod eſſe noluerit Arii, ut tu dicis, diſcipulus, ſummo eum perſequeris odio: ſed talem te circa eum futu-
Ibid. 27. rum olim Spiritus ſanctus oſtenderat, ore Salomonis dicens: *Abominatio eſt juſtus viro iniquo*. Noli, Conſtanti, adhuc demorari in his ma-
Ps. lxxvii. 65. lis, noli Dei abuti patientia, retine ſcriptum in Lxxvii. pſalmo: *Excitatus eſt tamquam dormiens Dominus, tamquam potens crapulatus a vino, & percuſſit omnes inimicos ſuos (2) in poſteriora; opprobrium ſempiternum dedit*
Ps. lxxxi. 2. *illis*. In Lxxxi. pſalmo, *Quouſque*, dicit Spiritus ſanctus, *judicatis (3) iniquitatem, & faciem peccantium ſumitis? Judicate pupillum & egenum, humi-*

lem

NOTÆ.

1 Geſta hæc ſunt an. 358. cum Eudoxius, Antiochena ſede occupata, novum Aetii dogma ſecutus eſt: hac de cauſſa apud Conſtantium accuſatus a legatis Ancyrani conventus, per litteras Imperatoris, & ejuſdem decreto ab illa ſede dejicitur. Anno autem 359. Acacianorum ope fretus in gratiam Conſtantii rediit poſt Conciliabulum Seleucienſe hujus anni coactum menſe Octobri, cum Imperatorem Conſtantinopoli adiiſſet, & doctrinam Aetii ficte ejuraſſet: anno vero inſequenti 360. Eccleſiam Conſtantinopolitanam obtinuit. Igitur Lucifer ineunte circiter anno 360. libros hoſce ſcribebat. Cum vero ſubdit, Conſtantium Eudoxii hæreſim veluti catholicam fidem probaſſe, intellige Arianam hæreſim, in qua Eudoxiani ab Eudoxio ita dicti plurimum pollebant; ab ea tamen Aetii dogma diſcrepabat: vel in ea Lucifer opinione fuit, novas Aetii blaſphemias, quas Eudoxius uſque ad obitum propugnavit, a Conſtantio damnatas non fuiſſe; cum probe noſſet & Eudoxium in ſententia perſtare, & Conſtantii gratiam adhuc obtinere. Conſtantius tamen Aetiano errori numquam adhæſit. Hic Lucifer Eudoxium *Germanicienſium*, ſcilicet Antiſtitem, appellat, quia, Antiochenum Epiſcopatum cum vi arripuiſſet contra Canonum decreta, & Imperatoris voluntatem, hujus epiſcopatus titulo appellari jure non debuit; & fortaſſe nondum audierat Lucifer, cum hæc ſcriberet, illum in Sedem Conſtantinopolitanam intruſum fuiſſe, Macedonio dejecto, menſe Januario anni 360.

2 Verſ. Ant. *Meos retro*. Lucifer ex Græco, *αὐτὰ εἰς τὰ ὀπίσω*.

3 Verſ. Ant. *Judicatis .... judicate pupillo & egeno*.

1 Verſ.

lem & pauperem justificate . Eripite pauperem , & egenum de manu peccatoris liberate . Tu, *Interficite mecum*, inquis, *Deo dicatum*, cupiens nos tecum haberi cum illis, propter quos dicitur : *Nescierunt , neque* (1) *intellexerunt , in tenebris ambulant* . Ibid. 5. Mandat Deus ne judicium proferamus injustum , ne tuam peccatoris reveriti faciem , fineremus te punire eum quem persequeris injuste . Præcepit Deus humilem justificari a nobis , eripi pauperem , & egenum de manu tua liberari carnificis . Et tu inquis, *Damnate eum quem voluit Deus de mea manu peccatoris erui* . Non mirum; nec enim poteras ire contra tuas exsecrabiles dispositiones. Dicit Spiritus sanctus in xcvi. *Qui diligitis Dominum, odite malum* (2): & tua Ps. xcvi. 10 indicant præcepta te dicere, *Amate quod est malum*. Si enim malum esse videtur Deo damnari innocentem, dare adversus absentem , & quidem justum virum sententiam, quid est aliud quod nos cogis facere , nisi quod odio habeat Deus ? Si igitur quod odit Deus fecerimus, utique non erimus ex illis, ad quos dicitur : *Qui diligitis Dominum , odite malum* . Ibid. Nempe tu iccirco non odis malum, quia non diligas Dominum : sed nos iccirco facere nolumus quod odit Deus, quia eum diligamus . Facis hæc quia non sis servus ejus, cujus metus atque amor compellat nos odire malum . Neque enim in ecclesia Domini, persecutor ejus ecclesiæ inveniris, ut putes ad vos dixisse Prophetam in psalmo : *Qui diligitis Dominum, odite malum* ; Ibid. quando & in centesimo dicat : *Non* (3) Ps. c. 7. *habitat in medio domus mea qui facit superbiam ; qui loquitur iniqua non direxit in conspectu oculorum meorum* . Non ergo ad vos foris positos dicitur, sed ad nos : *Qui diligitis Dominum, odite malum* . Odimus denique Ps. xcvi. 10. malum quod vos iccirco amatis, quia sitis non in ecclesia Dei . Quomodo etenim te in ecclesia esse poteris adstruere Dei , homo qui non solum ecclesiam sis persequens, sed & ipsum negans qui fundarit ecclesiam ? An non es superbus, & habitare poteris in domo Domini, quamdiu in hoc manseris supercilio ? Quis enim merito poterit dici superbus, si tu possis humilis judicari, qui dicis; *Damnate contra mandata divina innocentem, calcate præcepta Dei , mea servate ?* Sed fortasse non loqueris iniqua , & poteris inveniri inter christianos tu negator Patris , negator unici Filii ejus, negator Spiritus sancti paracleti, Arianæ hæresis fundator , destructor apostolicæ fidei ; non loqueris iniqua labiis tuis venenatis, nihil ore illo profers sacrilego quod sit iniquum . Ignorabas in psalmo centesimo secundo Spiritum sanctum dixisse de Domino: *Faciens* (4) *misericordiam Dominus , & judicium omnibus injuriam patientibus*; Ps. cii. 6. ut injuste mandares judicari (5) ? Cujus mandatis parere nos dignum

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Quæ intellexerunt* . Græc. tum Lucif. οὐδὲ συνῆκαν.

2 Vers. Ant. *nequitiam*. Græc. πονηρόν, ut Lucif.

3 Vers. Ant. *Non inhabitabat ..... qui loquebatur*.

4 Vers. Ant. *Facies misericordias Domini*. Græc. cum Lucif. vers. ποιῶν ἐλεημοσύνας ὁ κύριος.

5 *Judicare*. Latin.

1 *Qui*

gnum eſt Domini ſacerdotea ? tuiſne nondum erepti (1) ab immundis
ſpiritibus, an prophetæ? per quem moneat Spiritua ſanctus, ut omnia
injuſtitiæ para vitetur a nobis cultoribus veræ divinitatis ? Non lege-
Ps. civ. 15. tas, Conſtanti, dictum ad vos regea a Deo : *Nolite tangere chriſtos
meot, & in prophetat meos nolite malignari*; ut ad domum Dei auderes
tendere manua ? Dicit plenua Spiritu ſancto David in centeſimo quin-
Ps. cv. 3. to pſalmo : *Beati qui cuſtodiunt judicium, & faciunt juſtitiam in omni tem-
pore*; & tu, *Facite*, inquia, *mecum injuſtitiam*. Perſequeris Athanaſium,
impius pium, hæreticus chriſtianum: ſed oro te, dicaa, qui veſtrum
Deo eſſe poſſit acceptus? tu negator æternæ majeſtatia unici Filii Dei,
ædificator falſæ religionia atque inſtitutor, an Athanaſiua ? Legiſti in
Ps. cxviii. 1. pſalmo cxviii. *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini*.
Beati qui perſerutantur (2) teſtimonia ejut, in toto corde exquirunt eum: &
dicito, quis veſtrum exquirit Deum, quis fideliter ejus majeſtati famu-
latum præbet ? tu ne, qui facis perſecutionem Athanaſio, quod ſe
chriſtianum fateatur; an ille qui te velit perſecutorem ſuum e laqueia
eripi diaboli ? tu ne, qui ſia deſtructor catholicæ fidei; an ille apo-
ſtolicæ fidei prædicator ? Si tu es ſerviens Deo, quomodo infra dicit
Ibid. 3. Spiritus ſanctus ? *Non enim qui operantur iniquitatem, in viis ejut ambu-
laverunt*. Vos igitur hæretici operarii iniquitatis, cum non in viis in-
veniamini Domini, utique maniſeſtatis vos operibus veſtris eſſe in via
Sap. 1. 12. diaboli. Legiſti: *Nolite zelari (3) mortem in errorem vitæ veſtræ, neque
acquiratis perditionem in operibus manuum veſtrarum; quoniam Deut mortem
non fecit, nec lætatur in perditione vivorum*. An meminiſti legiſſe ? Cur
præcepiſti quæreremus nobiſmetipſis mortem ? Si non legiſti, cogno-
ſce quid nos facere fueris hortatus, tu qui in ſortem delegeris eſſe il-
lorum, quorum facinora deſcribat ore Salomonia Spiritua ſanctus di-
Ib. 2. 22. cens : *Neque mercedem ſperaverunt juſtitiæ, nec judicaverunt honorem anima-
rum ſanctarum; quoniam Deut creavit hominem inexterminabilem, & ad ima-
ginem ſuæ ſimilitudinis fecit illum : invidia autem diaboli mors introivit in
orbem terrarum*. Imitantur ergo illum qui ſunt ex parte illius. Con-
ſpicis te imitatorem eſſe diaboli, in parte eſſe conſtitutum illius; co-
gnoſcis tu quod tibimet conquiras mortem; tu qui nolueris in imagi-
nem Dei, quomodo ea factua a Deo, manere, ſed temet contuleria ad
illum, cujus invidia mora intraverit in orbem terrarum. Contra acci-
pe quantam felicitatem cupiat conſequi Athanaſius; unde & nolit eſſe,
quod ſis tu, Arianua apoſtata; accipe quantam fuerint etiam illi, quos
jam quod ſe Chriſtianos dixerint, es interficere dignatua, conſecuti
Ib. iii. 1. beatitudinem. *Juſtorum autem animæ in manu Dei ſunt, & non tanget il-
los tormentum (4). Viſi ſunt oculis inſipientium mori, & æſtimata eſt mali-
tia*

NOTÆ.

1 *Qui nondum ereptus es*; quæ Luciferó uſitata locutio:

2 Verſ. Ant. *Scrutantur*, & *exquirent*.

3 Verſ. Ant. *Zelare ..... in errore*.

4 Verſ. Ant. *Tormentum mortis*; *mortis* abeſt a Græco, ut a Lucifero. Sabat. legit, tor-

tia (1) *exitus illorum ab* (2) *itinere justo. Abierunt in exterminium, illi autem sunt in pace. Etenim* (3) *si coram hominibus tormenta passi sunt, spes illorum immortalitate plena est, &* (4) *in paucis vexati, in multis bene disponentur, quoniam Deus tentavit illos, & invenit illos dignos se. Tamquam aurum in fornace probavit illos, quasi* (5) *holocaustam hostiam accepit illos, & in tempore erit respectus illorum: fulgebunt* (6) *tamquam scintillæ, in arundineto discurrent, judicabunt nationes, & dominabuntur populis, & regnabit Dominus eorum in perpetuum.* Desideras interficere Athanasium, existimans quod ei si eum mactaveris possis æternum dare malum, ignorans scriptum: *Condemnat justus mortuus vivos impios, & juventus celerius consummata, lon-* Ib. iv 16.
gævitatem (7) *injusti. Videbunt etenim finem sapientis, & non intelligent quid cognoverit* (8) *de illo, & quare munierit Dominus: videbunt & contemnent, illos autem Dominus irridebit: & erunt post hæc decidentes sine honore, & in contumelia mortis in perpetuo, quoniam disrumpet illos sine voce inflatos, & commovebit illos a fundamentis, & usque ad supremum deserentur, & erunt in dolore, & memoria illorum periet* (9): *venient in cognitionem* (10) *peccatorum suorum timidi, & transducent illos ex adverso iniquitates eorum.* Cernis inter quos sit pars tua constituta: cernis cum qualibus temet feceris stare contra Dei domum; Athanasium vero videbis inter istos, de quibus infra scriptum accipe: *Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos qui* Ibid. v. 1.
se angustaverunt (11), *& abstulerunt labores eorum: videntes turbabuntur timore horribili & mirabuntur, in subitatione insperatæ salutis dicent* (12) *inter se pœnitentiam habentes* (13), *& per angustiam spiritus gementes: Hi sunt quos habuimus aliquando in* (14) *risu & in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore: quomodo* (15) *computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est!* Tunc hæc dicturus es, nisi tibi consulueris, quando videris te demersum in tartarum: tunc dicturus hæc, quæ dicit dicturos suos (16) persecutores militum

NOTÆ.

tormentum malitiæ.

1 Κάκωσις in Græco. Vers. Ant. *afflictio*.

2 Vers. Ant. *Et quod a nobis est iter, exterminium; illi autem* &c. Sed ita interpungendum videtur: *Ab itinere justo abierunt*.

3 Gr. Καὶ γάρ. Vers. Ant. *si*.

4 *Et* deest in Vers. Ant. Græcus, καὶ ὀλίγα.

5 Vers. Ant. *Et quasi holocausti*. *Holocausta hostia* habet idem Lucifer lib. *Moresse pro Dei Fil.* Sabat. legit *Holocausti*.

6 Vers. Ant. *Fulgebunt justi, & tamquam scintillæ in arundineto*. *Et* additur etiam a Latinio & in Gr.

7 Vers. Ant. *Longam vitam .... enim*.

8 Vers. Ant. *Cogitaverit .... de illo Deus .... munierit illum .... contemnent eum .... contumelia inter mortuos in perpetuum .... desolabuntur & erunt gementes*.

9 Pro *peribit*, ut ante *exiet* pro *exibit*. Til. Vers. Ant. *peribit*.

10 Vers. Ant. *In cogitatione .... ipsorum*.

11 Vers. Ant. & Sabat. *Angustiaverunt, & qui*.

12 Græcus, ἐροῦσιν. Vers. Ant. *Dicentes intra se*.

13 *Agentes* legit Sabat. Vers. Ant. *Agentes & præ angustia*.

14 Cum Græco, εἰς γέλωτα. Vers. Ant. *in derisum; in risum*, Latin. & Sabat.

15 *Ecce quomodo*, habet Sab. & Vers. Ant.

16 *Vos*. Latin.

1 Vers.

Ibid. 6. litum Christi scriptura sancta : *Ergo erravimus a via veritatis, & justitiæ lumen non luxit nobis, & sol non (1) est ortus nobis ; lassati sumus iniquitatis in via & perditionis, & ambulavimus beremias (2) difficiles, viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia, aut quid divitiæ (3) cum exsultatione contulerunt nobis? transierunt omnia illa tamquam umbra, & tamquam nuncius percurrens.* Contra Athanasium visurus es inter illos, Ibid. 16. quorum gloriam narrans Spiritus sanctus dicit : *Justi autem in perpetuum vivent, & apud Dominum est merces illorum, & cogitatio eorum apud Altissimum. Ideo accipient regnum decoris, & diadema (4) de manu Domini, quoniam dextera sua proteget illos & in brachio suo defendet illos.* Tu contra si in hac manseris animi obstinatione, si censueris finire fragilem hanc vitam inter Arianos, eris inter illos, ad quos item loquitur ore prophe-Ibid. vi. 2. tæ Spiritus sanctus: *Audite ergo reges, & intelligite, discite judices finium terræ: præbete aures vos, qui continetis multitudinem (5), & placetis vobis in turbis nationum; quoniam data est a Domino potestas vobis, & virtus ab Altissimo, qui interrogabit opera vestra, & cogitationes scrutabitur regni (6), quoniam cum essetis ministri ejus (7), non recte judicastis, neque custodistis legem (8), neque secundum voluntatem Dei ambulastis. Horrende & cito apparebit vobis, quoniam judicium durissimum in (9) his, qui præsunt, fiet: exiguo enim conceditur misericordia, potentes autem potenter tormenta patientur. Non (10) subtrahet personam cujusque Dominus, nec reverebitur magnitudinem cujusquam, quoniam & pupillum (11) & magnum ipse fecit, & æqualiter cura est illi de omnibus; fortioribus autem fortior instat cruciatio. Ad vos ergo, o mali tyranni (12), sunt sermones mei, ut discatis sapientiam & non excidatis.* Tunc, si nec dum nos audieris, Constanti, visurus, quæ nunc videre vales minime per incredulitatem tuam, videbis tunc cum inter contyrannos tuos fueris collocatus in illis locis tormentorum, non solum quod injusta amaveris judicia, sed & quod Dei domum destruere volueris, quod negator Dei Filii extiteris, quod aliter fidem prædicari sanxeris per manentem (13) potentiam tuam, quam prophetæ & apostoli prædicaverunt. Nec poteris dicere: *Non sum inter illos quos describit per Sa-*

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Sol intelligentiæ*. A Græco abest *intelligentiæ*.

2 Id est, *loca deserta, ardua, ac difficilia*. Iterum ut supra Græcam dictionem, quod sæpissime facit, usurpat. *Til. & la Cerda*. Græc. ἐρήμους, in Vers. Ant. *vias*.

3 Ex Græc. Πλοῦτος μετὰ ἀλαζονείας. Vers. Ant. *Aut divitiarum jactantia quid contulit*.

4 Vers. Ant. *Diadema speciei*, & *teget eos, & brachio sancto suo*. In Græco omitt. *sancto suo*.

5 Vers. Ant. *Multitudines*.

6 Vers. Ant. *Cogitationes scrutabitur*, omisso *regni*. Demitur etiam a Latin. & Sabat.

7 *Ministri regni illius*. Vers. Ant. & Sab.

8 Vers. Ant. *Legem justitiæ ;* abest a Græco *justitiæ*.

9 *In* omittit Vers. Ant.

10 Vers. Ant. *Non enim subtrahet .... cujusquam Deus, nec verebitur*.

11 *Pusillum*. Vatic. & Vers. Ant.

12 Ut in Græco τύραννοι. Vers. Ant. *Reges, sunt hi serm.*

13 *Amentem*. Latin.

1 Græ-

Salomonem Spiritus sanctus; quando audias dicere, *Ad vos ergo, o mali tyranni, sunt sermones mei*. Non poteris itaque negare te omnium esse contyrannorum tuorum principem, si modo penitus intuearis opera tua. *Custoditio*, inquit Propheta, *legum*, *confirmatio* (1) *incorruptionis est*, *incorruptio autem faciet te proximum Deo*. Tu ad hæc, *Corrumpite*, inquis, *Dei legem*, ut corrupistis vos persecutores nostri. Quis tam vecors est, qui velit corruptus a te in æternum perire? qui nolit manendo in integritate proximus fieri Deo? Cur hæc aut ipse fecisti, aut nos facere fueras compellere ausus? Numquid nnn legeras dixisse in libro Sapientiæ Salomonem ad Deum: *Deus parentum* (2), *& Domine misericordiarum*, *qui fecisti omnia verbo tuo*, *& sapientia* (3) *constituisti hominem*, *ut dominetur creatura quæ a te facta est*, *ut disponat orbem terrarum in justitia & æquitate*, *& in directione animi judicium judicet*. Et iterum: *Docuisti populum tuum per talia opera*, *quoniam oportet justum esse*, *& humanæ* (4) *& bonæ spei fecisti filios tuos*. Non, inquam, si hæc scripta inveneras, auderes ad tantam provocare nos inhumanitatem. Quomodo vero bonæ spei filii erimus? Quomodo justos nos & humanos ante Deum servos illius exhibebimus? cum prævaricatores legis neque justi neque filii Dei dicantur. Cognosce itaque a quali nos bono volueris pertrahere ad mortem, & quidem sempiternam. Siquidem omnis, qui definit esse inter eos, quos in filiorum adoptionem vocaverit Deus, sit amittens vitam, sit perpetuam possidens mortem. Cum igitur sitis Ariani inhumani, impii, crudeles, homicidæ, quomodo dici christiani poteritis? sed & cum negetis Christum unicum Dei Filium, & confiteamini credidisse vos in antichristum, unde aut quomodo vos poteritis Christi probare servos, cum manifestaretis (5) vosmet vestra professione esse famulos antichristi? Antichristus etenim, in quem Arius crediderit, re vera (6) *fuit*, *quando non fuerit*: contra noster Salvator Dominus ac Deus Dei unicus Filius, non est, ut tu vis, Constanti, creatura, sed est Dominus creaturæ; est æternus, inæstimabilis, sicut est, & cujus est Filius: induit sane perfectum hominem novissimis diebus de utero virginis; sed & cum suscepisset hominem, talis est immutabilis, incorruptibilis, inenarrabilis, & inconvertibilis, qualis est & cujus est Filius; non cum suscepti hominis caussa in aliud, quam quod semper fuit, potuit convertere; quandoquidem in forma sit Dei patris sui, quandoquidem sit æqua-

Ibid. 10.

Ibid. 19.

Ib. IX. 1.

Ib. XII. 19.

NOTÆ.

1 Græc. *βεβαίωσις*. Vers. Ant. *consummatio*. Et paullo post, *facit esse*, pro *faciet te*.

2 Vers. Ant. *patrum meorum*: *meorum* abest etiam a Græco.

3 Vers. Ant. *Sapientia tua ..... ut dominaretur ..... directione cordis &c.*

4 *Et humanum*. Lat. & Vers. Ant. Sed vereor, ne mendum irrepserit, cum paullo inferius dicat Lucifer; *quomodo justos nos & humanos* &c. unde arguas eum scripsisse *justum & humanum*.

5 *Cum manifestetis*. Latin.

6 Utitur ea formula Lucifer adversus Antichristum, qua Ariani, cum Jesu Christi divinam æternitatem negarent: *Fuit, quando non erat*.

Philip. II. 6. æqualis Filius Patri, ut refert beatissimus Apostolus: *Qui cum in forma Dei esset* (1), *non est rapinam arbitratus esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam accipiens servi*. Non enim quia dixit, *semetipsum exinanivit, formam servi accipiens*, Deus Dei unicus Filius aliud fieri potuit ex illo, quod est incorruptibilis, inenarrabilis, immutabilis, cum sit semper in eo statu æternæ magnitudinis manens, in quo sit manens & ejus Pater. Sed utique intelligimus quod sit (2), *sed semetipsum exinanivit*, hoc est, cum (3) sit similis atque æqualis Patri Filius, tamen quod & hominem se propter nostram salutem fieri voluerit. Cum itaque tu antichristum susceperis pro Christo, quia re vera ille *fuerit*, *quando non fuerit*, qua fronte adhuc es resistens christianis? nisi illa, qua solent & adulteræ pudicis? Ausus fuisti tentare, dominari velle Dei populo, subjicere velle ecclesiam Dei tuo regno, divinam majestatem illius tantum metuentem tuo futili imperio: & hoc quidem fecisti, quia nesciens sis scriptum esse de vobis tyrannis:
Sap. XVII. 2. *Propter hoc indisciplinatæ animæ erraverunt: dum enim persuasum habent iniqui posse se* (4) *dominari nationi sanctorum, vincti tenebrarum catenis, & longa noctis compediti, inclusi sub tectis, fugitivi*. Conspicis jam te esse inter illos Dei populi persecutores, de quibus legisti, quod
Ibid. 17. *una catena tenebrarum sunt* (5) *omnes colligati*. Et iterum:
Ib. XVIII. 4. *Digni quidem illi* (6) *carere lumen & pati carcerem tenebrarum, qui inclusos custodiunt* (7) *filios tuos, per quos incipiebat incorruptum legis lumen vitæ* (8) *omnibus dari*. An negabis Dei antistites te tenere (9) in claustris? Et cum es detinens ne prædicemus certe Dei populo veritatem, cur nos retines in carcere? cur mittis ad exsilia? nisi quia sis metuens ne vos lu-

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Constitutus* pro *esset*.

2 *Quid sit*. Vatic.

3 Jesum Christum Patri solummodo similem ὅμοιον esse, quidam ex Arianis dicebant, nulla *substantiæ* vel *usiæ* facta mentione: κατὰ πάντα vero ὅμοιον esse Filium Patri Semiariani, & Homœusiastæ affirmabant, Eusebio Cæsariensi magistro. At cum perfecta similitudo nihil ab æqualitate & identitate naturæ differat, ideo hæc propositio, *Filius* ὅμοιος *Patri est*, pro diverso enunciantis consilio & Catholica & Ariana poterat censeri; & complures e Semiarianis, explicato suæ mentis sensu, inter Catholicos propterea admissi, cum ὁμοιούσιον idem plane esse ac ὁμοούσιον confiterentur: Lucifer igitur *similem* Patri Filium dicit juxta perfectam similitudinem, qua proinde & æqualis est, & ejusdem cum Patre naturæ; unde *æqualem* etiam appellat, tamquam per *æqualitatis* vocabulum *perfectam similitudinem* indicare voluerit. Sed Hilario Arelatensi hujusmodi voces tum ὅμοιον, tum ὁμοιουσία valde erant suspectæ; quare in responsis apologeticis pro libris suis de Synodis hæc ad Luciferum scribit: *Satis absolute, domine frater Lucifer, cognosci potuit, invitum me homœusii mentionem habere. Sed quia tu similitudinem Filii ad Patrem prædicabas, demonstratio ejus a me fuit exponenda sine vitio*: quod pluribus in locis ipse præstat.

4 *Se* omittit Vers. Ant. quæ postea habet, *Vinculis tenebrarum & longæ noctis compediti*.

5 *Erant*. Vers. Ant.

6 Pro *lumine & luce privari*; ubi accusativum pro ablativo usurpat. *Til. & Latin.* Sunt qui emendant, *carere lumine*; quod non fero in hoc auctore. *La Cerda*.

7 *Custodiebant*. Vers. Ant.

8 Eadem. *Sæculo dari*, omisso *vitæ*.

9 Addendum forte *nos*. Latin.

I Ra-

lupos Arianos, rapaces canes rabidosos (1) atque antichristos esse temporis nostri manifestemus sacris revelantibus scripturis. Sacræ enim scripturæ probant vos ex actibus vestris non esse Dei servos, sed plane filios diaboli. Si enim non es unus ex illis, quos tales futuros sacræ clamant scripturæ, cum scriptum inveneris in CXXXI. psalmo: *Surge Domine in requiem tuam, tu & arca sanctificationis tuæ: sacerdotes tui induantur justitiam*; cur damnari a nobis absentem voluisti? certe ad hoc ut justitiam, qua nos induerat Dominus, amitteremus. Cum enim dicat, *Sacerdotes tui induantur justitiam*, & tu injustitiam nos urgeres facere, quid aliud essemus, si fecissemus quod tuæ malevolentiæ fuerat visum, nisi conscelerati tui, nisi totius iniquitatis fontes? hi scilicet, qui deponentes justitiæ officium, injustitiæ, ut tibi placeremus, essemus suscepturi. Persequeris Dei domum, Constanti, ignorans teipsum Deum persequi in domo ejus: domus etenim Dei est ecclesia, in qua est inhabitans Dominus, sicut scriptum est in eodem psalmo: *Elegit Dominus Sion, praelegit eam in habitationem sibi* (2): *hæc requies mea in saeculum saeculi, hic habitabo quoniam praelegi eam*. Cum hæc itaque sint, temet puniri conspice, quando aliquem nostrorum ponis tuam te salutem persequi, quando sis Deo repugnans, non nos, in quos audias Deum dicere, quod enim dignetur requiescere. Tu ergo qui templa Domini tentas violare, nisi te converteris, eo dispereas genere, quo illi, de quibus dicit David in psalmo CXXXV. *Qui percussit Ægyptum cum primitivis eorum, quoniam in saecula* (3) *misericordia ejus, & eduxit Israel de medio eorum, quoniam in saeculum misericordia ejus, in manu forti & brachio excelso, quoniam in saeculum misericordia ejus. Qui divisit mare rubrum in divisionem* (4), *quoniam in saeculum misericordia ejus, & transduxit Israel per medium ejus, quoniam in saeculum misericordia ejus, & excussit Pharaonem & exercitum ejus in* (5) *mare rubrum*. Qua de re hæc scripta invenio? nisi ut crederem, quia cum tu me premere tentares, Deus meus quod sic potuisset, nisi te convertisses, exstinguere, quomodo Pharaonem, & me quod sic fuisset erepturus de manibus tuis, quomodo & illos de Pharaonis potestate. Iccirco etenim dicit ad singulas virtutes, *quoniam in saeculum misericordia ejus*, ut mihi aperiret, quoniam Domini misericordia mecum sit semper permanens, qui ei tantum sim serviens, tecum vero esse non posse, quia videlicet inimicus illius sis, quomodo fuit & Pharao. Noluimus damnare absentem, noluimus in eum quem scimus innocentem, & in eum quem novimus catholicæ fidei prædicatorem, dare juxta desiderium tuum sententiam. Quare? quia nos christiani in Deum por-

Ps. CXXXI. 8

Ibid. 13.

Ps. CXXXV. 10.

NOTÆ.

1 *Rabidos*. Vatic.
2 Vers. Ant. *Suam*, quæ habet etiam *prælegit*, pro *praelegit*.
3 *Saeculum*. Vers. Ant.
4 *Divisione*. Vers. Ant.
5 Ut in Græco, εἰς θάλασσαν ἐρυθράν. Vers. Ant. *in mari rubro*.

porreximus spem nostram, non in te, ac regnum tuum caducum. Noluimus de gloria regni tui nobis placere, qui gloriam consequuturi (1) sumus, exspectantes ab eo, in quem solum confidendum esse atque spe-
Ps. cxlv. 3. randum docens dicit David in psalmo cxxxxv. *Nolite confidere in principibus, & (2) in filiis hominum, quibus non est salus: exibit spiritus ejus & revertetur (3) in terram suam: in illa die peribunt omnes cogitationes eorum. Beatus (4) cujus Deus Jacob adjutor ejus, & spes ejus in Domino Deo ipsius, qui fecit cælum & terram, mare & omnia quæ in eis. Qui custodit veritatem in sæculum, facit judicium injuriam patientibus*. Noluimus injuste tecum persequi justitiæ plenum fructibus, ne dum de te vindicta cœpisset consequi, fuisset consequuta etiam de nobis: non fecimus quod injuste præcepisti nos implere, ne tecum veniremus ad illum locum, qui in
Eccle. iii. 17. Ecclesiastico (5) describitur: *Et Deus requiret (6) eum, qui persecutionem patitur*; & adhuc;
Ibid. 16. *Vidi sub sole locum judicii, illic (7) impius: & locum justi, illic pius*. Noluimus vobis conjungi hæreticis, noluimus tecum dare manus ad Dei impugnandam domum, noluimus tecum idololatriam suscipere in contumeliam Dei, noluimus sacrilegio tuo misceri, ne & nos audire mereremur tecum illa, quæ ore Oseæ prophetæ audient sacerdotes, populus & rex Israel, qui cuncti derelicto Deo ad idololatriam se contulerant:
Os. v. 1. *Audite hæc sacerdotes, & attendite domus Israel, & domus regis immemini (8): ad vos est judicium, quia ut laqueum facti estis ad insidiam, & sicut retia extensa ad aviarium venantis*. Apud Amos prophetam sciebas utique scriptum, quando dedisti disciplinam, exemplum damnandi scilicet innocentem;
Am. v. 7. *Qui fecit (9) in excelso judicium, & justitiam in terra posuit*. Dei justitiæ violator, Michæam prophetam dixisse numquid ignorabas de Juda & eorum principibus?
Mich. iii. 1. *Non levaverunt ad Deum manus suas, & concupiscebant (10) agros, & diripiebant orphanos, & domum per potentiam invadebant, & diripiebant virum & domum ejus, virum & hereditatem ejus: propter hoc hæc dicit Dominus: Ecce ego cognosco (11) super plebem*

NOTÆ.

1 *Consequi sumus*: Vat. mendose:

2 Vers. Ant. *Neque in ..... spiritus eorum*.

3 *Et revertetur in terram suam*, abest a Vers. Ant. sed legitur in Græco.

4 Latin. hæc verba *Beatus &c.* demenda censet; sed contra Luciferi sententiam, quæ patet.

5 Hic liber est, quem Septuag. & Vulg. *Ecclesiasten* appellant; *Ecclesiastici* vero nomine intelligitur liber, cui titulus Σοφία Σειρὰχ apud Septuag. id est *Sapientia Sirach*. Si mendum abest ab hoc Luciferi loco, haud usitato quidem a veteribus titulo Ecclesiastes librum notavit.

6 *Quæret*. Vers. Ant.

7 Lucif. cum Græc. ἐκεῖ ὁ ἀσεβὴς, καὶ τόπον τοῦ δικαίου, ἐκεῖ ὁ εὐσεβής. Vers. Ant. *Ibi impietas; & locum justitiæ, ibi iniquitas*.

8 Vers. Ant. *Domus regis auribus percipite: ad vos enim ..... quia laqueus facti estis speculationi, & sicut rete expansum super Itabyrium*.

9 Cum Græco Septuag. Ὁ ποιῶν εἰς ὕψος [illegible], καὶ [illegible] ἐπὶ γῆς [illegible]. Vers. Ant. *Facit*.

10 Vers. Ant. *Desiderabant .... pupillos, & domos opprimebant, & rapiebant ..... propterea hæc*.

11 *Cogito*. Latin. cum Græc. Vers. Ant. & Vulg. Præterea Vers. Ant. *Super tribum*

bem mala, ex quibus non levabitis cervices vestras. Sed tibi cum proscribere digneris, deportare, mittere in carcerem, torquere, postremo interficere Dei cultores, nihil malorum repræsentabitur? Noluimus misceri actibus tuis nefandis, ne tecum ad æternam damnati pœnam hæc audiremus, quæ dicuntur apud Michæam a Deo: *Audite (1) itaque hæc* Ib. III. 9.
præpositi domus Jacob, & residui domus Israel, qui abominamini judicium, & omnia recta pervertitis. Qui (2) ædificastis Sion & Jerusalem in sanguinem iniquitatibus. Judices (3) ejus cum muneribus judicabant, & sacerdotes ejus cum mercede respondebant, & prophetæ cum pecuniis divinabant, & in Domino requiescebant, dicentes: Dominus in nobis est, & non venient in nos mala. Non legeras adhuc apud istum sanctissimum prophetam, ut damnari juberes virum Deo dicatum? *In quo (4) comprehendam Dominum, assu-* Ib. VI. 6.
mam Deum meum excelsum. Si comprehendam eum in holocaustis aut (5) in vitulis anniculis, aut (6) si suscipiet Dominus in millia arietum, aut in decem millia hædorum pinguium, aut dabo primogenita mea impietatis (7), fructum ventris mei pro peccatis animæ meæ. Renuntiandum (8) tibi est homo quod sit bonum, aut quid Dominus exquisivit (9) a te aliud, nisi ut facias judicium & justitiam, & diligas misericordiam, & paratus sis ire cum Domino Deo tuo? Nec apud Habacuc inveneras scriptum: *Impius per (10)* Habac I. 4.
potentiam oppressit justum? ut ita sceleratum fuisses aggressus opus quod te apud Deum posset facere impium. Item infra non inveneras positum? *Cur (11) inspicis super contemtores? tacebis ob hoc, quod (12) devo-* Ibid. 13.
ret impius justum. Et iccirco nos videntes quia tu impius justum devorare tentaveras, verum (13) non solum non tacuimus male te agere, sed nec tacebimus. Non enim alius es ab eo, propter quem dicitur: *Pla-*

NOTÆ.

bum istam mala, de quibus non auferetis colla vestra.

1 Vers. Ant. *Audite hæc duces ..... & reliqui.*

2 *Qui ædificatis Sion in sanguinem, & Jerusalem in iniquitatibus*. Latin. ex Græco, Vers. Ant. & Vulgata. Vers. Ant. *In sanguinibus*. Vulg. *In iniquitate*. Sabat. legit *ædificatis* in Lucifero.

3 Vers. Ant. *Duces ejus in .... in mercede .... prophetæ ejus in ..... & super Dominum ..... Nonne Dominus .... ? non venient* [illegible] *nos mala.*

4 *In quo apprehendam Dominum? si suscipiam Deum &c.* Vers. Ant. *Si* abest a Græco, ut a Lucif.

5 *Aut* demitur a Latin. deest in Græco & Vers. Ant. *Apprehendam*, Vers. Ant.

6 Græc. εἰ προσδέξεται, abest *aut*. Vers. Ant. *Suscipiat .... in millibus ..... vel in decem millibus hircorum ..... aut dabo &c.* Sabat. legit: *Suscipiam Dominum.*

7 Cum Cypr. lib. 3. Testim. Vers. Ant. *Pro impietate .... pro peccato*. Sabat. *Pro mea impietate.*

8 *An renunciatum tibi est &c.* Latin. *Annunciatum est tibi homo quid bonum*. Vers. Ant. *Quid* habet etiam Sabat.

9 Vers. Ant. *Quærat a te: nisi ut facias judicium, & diligas .... ambulare cum Deo tuo.*

10 Græc. καταδυναστεύει. Vers. Ant. *Impius prævalet adversus justum.*

11 Cum Græco in edit. Rom. & Compl. ἱνατί ἐπιβλέπεις; Vers. Ant. *quare non aspicis &c.*

12 Ferme cum Græco in edd. iisdem ἐν τῷ καταπίνειν ἀσεβῆ τὸν δίκαιον. Vers. Ant. *Cum devoraverit impius justiorem se*: omisso, *ob hoc.*

13 *Virum*, commate postposito: *Latin.*

1 Vers.

Ibid. 11. 5. *Placens* (1) *& contemtor vir superbus nihil proficiet, qui dilatavit sicut inferus animam suam, & ipse ut mors insatiabilis*. Non poterit dici quod non conveniat dici de te, si digneris mecum recordari scelera facinorum tuorum, & si funera tua non fueris tardus recensere. Quis etenim alius nostris diebus sibi placens, contemtor, superbus, nihil proficiens, qui dilataverit sicut inferus animam suam, & quia æstimari possit esse ut mors insatiabilis, reperiri potest, nisi tu? Sed conspice nihil te posse proficere, dici tibi a Deo. Licet enim contemtor Dei præceptorum sis, ejus licet religionem cupiens persequi, eo usque dilataveris animam tuam ad Dei mactandos cultores, ut toto in regno non digneris desinere gregem vexando Domini; tamen nihil proficit omnis infestatio tua. Cuncti etenim, quos persequeris, Dei semper & sunt & erunt servi. Tu vero, nisi tibi provideris, in æternum eris periturus: tibi placens, contemtor, superbus, quia sis dilatans animam tuam tamquam inferus ad nos devorandos pariter & absorbendos, propterea quod male tibi agenti resistamus, factus ut mors insatiabilis furiis ageris in nostram necem. Adeo nequam es, Constanti, ut cum
Ibid. 9. prophetam invenio dicere, *O qui mihi fundat* (2) *fundationem malam domui suæ; ut collocet in altum nidum suum*, tu mihi atque hereditas antichristi, cui faves, ante oculos obversetur, cognoscens conatus tuos illos sacrilegos. Non enim potest dubitari te conatum & conari, ut toto in regno tuo posset fundari hæresis tua, destrui vero fides catho-
Ibid. 12. lica. Sed & cum audio dicatum Deo prophetam dicere: *Væ qui ædificant* (3) *civitatem in sanguinibus, & præparant civitatem in iniquitatibus*; tu mihi esse videris, qui speluncam latronum sis per sanguinis fusionem ædificans, per necem Dei servorum. Aut negabis speluncam latronum esse vestrum malignum concilium Arianorum? Si non estis latrones, quomodo interficere invenimini Deo dicatos? Civitates in sanguine qui ædificant, væ habent. Prudentissimus imperator non vidisti, væ tibi posse esse, quia hæresem tuam per sanguinis Dei hominum fusionem putasti reædificandam? Dicit Spiritus sanctus per Sophoniam prophe-
Soph. 11. 3. tam: *Quærite Dominum, &* (4) *omnes humiles terræ judicium operamini, & justitiam quærite, & respondete, ea sic ut tegamini* (5) *in die iræ Domini*: tu dicis, *Damnate innocentem, estote mecum homicidæ, sacrilegi*; an non hæc sunt, quæ nos facere præcipis? Imperasti damnari Domini sacerdotem, nec non imperasti Arianam perfidiam tenendam, rejiciendam vero fidem apud Nicæam conscriptam. Si hæc impleri mandasse te refragari non potes, conspice & homicidas & sacrilegos nos efficere vo-

luis-

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Arrogans est* ...... *nihil perducit ad finem* ..... *sicut infernus* ..... *& iste quasi mors, non adimpletur*.

2 Vers. Ant. *O qui multiplicat avaritiam malam* ..... *ut ponat in excelso &c.*

3 *Ædificat*, & *præparat urbem*. Vers. Ant.

4 *Et* demitur a Latin., & abest etiam a Vers. Ant.

5 Vers. Ant. *Ea ut protegamini*.

1 Pro

fuiſſe . Dicit Deus : *Et eris in illo die : Scrutinabo (1) Jeruſalem cum* Ib. c. xi. *lucerna, defendam (2) ſuper viros , qui (3) contemtores ſunt , ne cuſtodiant mandata* : & tu inquis, tua magis atque conblaſphemorum tuorum cuſtodienda . Quomodo poteramus damnare injuſte juſtitiæ fructibus plenum Domini ſacerdotem, cum videamus qualis comminatio fuerit oborta contra Judæorum præpoſitos, vel contra omnes eorum conſcios qui Ibid. III 1. hæc quæ agis egiſſe noſcantur? *O quæ erat ſplendida (4) & redemta civitas, columba : non exaudivit vocem, non percepit diſciplinam, in Domino non confidit, & ad Deum ſuum non acceſſit . Principes ejus ſicut leones fremunt, judices ejus ſicut lupi Arabiæ , non ſubreliqui (5) erunt in mane : prophetæ ejus ſpiritales , viri contemtores , ſacerdotes ejus contaminant ſe (6) & impie agunt . Dominus autem juſtus eſt in medio ejus, & non faciet injuſte .* Cum hæc ita ſe habeant, & nobis licitum minime ſit injuſtum proferre judicium , ſupereſt autem unum te facias eſſe ex ejus ſervis , & diſcas judicium proferre; aut ſi ſemper Dei vis eſſe inter adverſarios , judicium tuum ſolus prome injuſtum, deſine nos cogere facere, quod fieri cernas divinitus prohibitum . Deſine jam criminari Athanaſium vel nos quod (7) nos Dei deſtruamus domum , quando invenias apud Zachariam te atque contyrannos tuos eſſe deſcriptos , quod enim futuri eſſetis Dei hereditatis perſecutores vos , quos dicit ſupra modum vobis uſurpaſſe poteſtatem . Crudelitatem etenim narrans veſtram dicit Dominus : Zach I. 14. *Zelatus ſum Jeruſalem & Sion zelo magno, & ira magna ego iraſcor ſuper gentes, quæ ſe (8) ſuperponunt vobis, propter quod ego iratus ſum minime . Ipſi autem compoſuerunt ſe in mala .* Audes, tenebrarum amator, execrator luminis, dicere, *Damnate innocentem*, cum dignetur præcipere nobis Deus per Zachariam dicens: Ib. VII. 9 *Judicium juſtum judicate , & pietatem (9) & miſericordiam facite unuſquiſque ad fratrem ſuum: & viduam , & orphanum, & proſelytum (10), & pauperem, per potentiam nolite nocere, & malitiam unuſquiſque non reminiſcatur fratris ſui in corde ſuo .* Cum hæc ſint mandata cæleſtia , tu cujus auctoritate dixiſti , *Laniate conſervum veſtrum*?

NOTÆ.

1 Pro *inquiram* dicit , unde *ſcrutinium* pro *inquiſitione & catecheſi* uſurpatur etiam apud veteres. *Til.* & la Cerda. *In die illa: Scrutabor*. Verſ. Ant.

2 *Ulciſcar*. Latin. cum Verſ. Ant. addito *&c.*

3 *Qui contemnunt cuſtodias ſuas*. Verſ. Ant.

4 Verſ. Ant. *O illuſtris .... audivit .... ſuſcepit ..... non eſt confiſa ..... appropinquavit. Principes ejus in ea veluti rugientes leones*.

5 *Dimittebant* . Verſ. Ant. & *prophetæ ejus portantes ſpiritum* . Sabat. legit in Lucif. *ſubreliquerunt*.

6 *Sancta* . Latin. ex Græco cum Verſ. Ant. in qua , *Polluunt ſancta, & impie agunt in legem . Dominus ..... non faciet iniquitatem*.

7 *Quod enim nos*. Vatic.

8 *Quæ ſuperimpoſitæ ſunt , pro eo quod ego quidem .... modicum ; ipſi vero ſuperpoſiti ſunt in mala*. Verſ. Ant.

9 Verſ. Ant. *Et miſericordiam, & miſerationem faciat*.

10 Omittitur a Verſ. Ant. ſed ineſt Græco. Verſ. Ant. *Et pupillum & pauperem non opprimatis : & malitiæ unuſquiſque fratris ſui nolite meminiſſe in cordibus veſtris*.

1 Verſ.

strum ? Si Dei mandatis te protulisse hanc auctoritatem dixeris, non
poteris probare, quoniam quidem inveniri non possit in sacris scriptu-
ris præceptum Dei, innocentem damnandum. Cum itaque ea feceris,
quæ lex prohibet Dei, constat te hanc auctoritatem ex voluntate illius
protulisse, qui vocetur inimicus Dei; unde & illis compareris necesse
Ibid. 11. est, quibus dicitur per prophetam: *Et (1) dissuaserunt ne observarent, &*
dederunt dorsum stultitia, & aures suas & cor suum statuerunt insuadibile,
ne obedirent; degravaverunt, ut non obedirent legem (2) meam. Et infra:
Ibid. 13. *Non (3) exaudierunt, si clamabunt, & non exaudiam eos, dicit Dominus o-*
Ib. VIII. 15. *mnipotens. Animæ quiescite (4): hæc sunt verba quæ faciatis: loquimini ve-*
ritatem unusquisque ad proximum suum (5), & judicium pacificum & justum ju-
dicate in portis vestris: & unusquisque malitiam proximi sui (6) nolite cogi-
tare in cordibus vestris, & jusjurandum falsum nolite diligere, quoniam hæc
omnia odi, dicit Dominus omnipotens. Quid me cogis facere ea, quæ
odio se habere dicit Dominus omnipotens? Sed instruens Dominus de
Ibid. 19. jejunio, *Pacem*, inquit, *& veritatem diligite*. Quomodo pacis atque ve-
ritatis amatores esse poteramus, si innocentem falsis per te ac tuos cri-
minibus prægravatum, tamquam reum puniremus? aut quæ erat pax?
cum hæc faciendo etiam a pace Domini potuissemus rejici. Neque
Io. XIV. 27. enim pax Domini dicentis, *Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do*
vobis, relinqueretur ab eo in nobis, cum alio ipsi tulissemus injuste.
Quis ignorat recedente disciplina recedere & gratiam? Apud Mala-
Mal. 1. 6. chiam dicit Deus: *Filius honorificat (7) patrem, & servus dominum suum (8).*
Et si pater sum ego, ubi est honor meus (9), dicit Dominus omnipotens?
Quem igitur timorem atque honorem Deo facturi eramus, si fecisse-
mus, quæ tu fieri mandasti? Illa enim tua præcepta & timorem &
honorem Dei nituntur auferre dicatis ejus clementiæ. Sed & infra
Ib. II. 17. tuam specialiter operam manifestans, dicit: *Exacerbatis (10) Deum in verbis*
vestris, & dixistis, In qua re exacerbavimus eum? in eo quod dicatis, Omnis
qui facit malum, bonum est coram Deo, & in ipsis benedicet: & ubi est
Deus

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Et noluerunt attendere, & dederunt dorsum contemnens, & aures suas aggravaverunt, ut non audirent; & cor suum posuerunt inobediens, ut non audirent legem meam*. Sabat. legit in Lucif. *insuasibile* & *degravarunt*.

2 Pro *legi meæ*, ut supra *carere lumen* pro *lumine*; id est, *ut non parerent legi meæ*. Til.

3 *Non audierunt eum; sic clamabunt, & non &c.* Vers. Ant.

4 Pro *quiescite*, *requiescite*, *manete in pace*. Til. *Confidite*. *Isti sermones sunt quos facietis*. Vers. Ant. absque *animæ*.

5 Vers. Ant. *Cum proximo suo; veritatem & judicium ..... malum proximi sui non cogitet ..... & juramentum mendax ne diligatis, quia &c.*

6 *Tui*. Vatic.

7 Vers. Ant. *Glorificat*.

8 *Dominum suum timebit*. Vers. Ant. *Timebit* abest a Græco Cod. Vatic. et a Lucif.

9 Vers. Ant. *Ubi est gloria mea? & si Dominus ego sum, ubi est timor meus? dicit &c.*

10 *Exacerbastis* melius legit Sabat. Versio Ant. *Provocastis Dominum in sermonibus vestris ..... In qua re provocavimus ..... dicitis ..... bonus est in conspectu Domini, & in his sibi complacet*.

I *Qua-*

Deus justitiæ? Propheta dicit, *Ubi est Deus justitiæ*, contra eos, qui dicunt, *Qui facit malum, bonum est coram Deo, & in ipsis benedicet*: & tu das mandata, fundendum cruorem justorum, & adhuc dicis te Dei servum, cum sis ipsius dissipator legis. Justum est damnare absentem, & quidem innocentem, aut injustum? si justum non est, quia (1) cogis facere nos eam rem per quam puniri mereamur a Deo? Tobias, *Omnibus*, inquit, *diebus vitæ tuæ, fili, Deum in mente habe, & noli peccare velle, vel præterire præcepta illius. Justitiam fac omnibus diebus vitæ tuæ, & noli ambulare* (2) *per viam iniquitatis, quoniam agente te ex veritate, erit respectio operibus tuis, & omnibus qui faciunt justitiam*. Dic, Constanti, justitiam facit qui interficit innocentes? qui servorum Dei fundit sanguinem? Si non facit justitiam, sed magis iniquitatem, restat ut te videas esse iniquitatis amatorem, atque omne iniquum fabricantem opus. Etenim cum justitiam nos in omni tempore facere hortetur sacra lex, & tu compellas facere injustitiam, quem te alium velis habeam nisi & injustitiæ amatorem & perpetratorem? *Omnibus*, inquit, *diebus vitæ tuæ, fili, Deum in mente habe*; cum eumdem reliqueris hærendo Arianis. Hi etenim non eum derelinquimus, qui fidem tenemus apostolicam. Quomodo non præcepta ejus præteris, qui interficias servos ejus nomini majestatique dicatos? cum sis eos cogens derelinquere eum, & fieri conserpentes atque coapostatas tuos? Nos odio apud te laboramus, quia tibi vera dicamus, quia te vivere nobiscum velimus in æternum; illos vero es diligens, qui ad te transitum fecerint, illos qui cum tibi primum contraxerint (3), postea tamen servire nefariis meditationibus tuis, quam Dei parere præceptis maluerint. Gaudens es quod eosdem tua calliditate illiciens ad suscipiendam perduxeris hæresim tuam, quod in omnibus eos habeas subjectos, illos quos jampridem videras pro nihilo te dicere (4), quos cernebas calcare propter veritatem regni tui auctoritatem. Sed scire te volumus, non esse novum hoc factum, sed sæpe ita esse actum a perfidis atque inconsideratis, ab eis, quos præscius futurorum ore sanctissimi Malachiæ præostenderit prophetæ: *Gravastis* (5) *adversum me consilia vestra, dicit Dominus omnipotens, & dixistis: In qua re detraximus de te? quia dixistis: Vanus est omnis qui servit Deo: & quid amplius? Quod custodivimus præcepta illius, & ambulavimus deprecantes ante conspectum Domini omnipotentis. Et nunc nos magnificamus alienos, & re-*

Tob. IV. 6. — Ibid. — Mal. III. 13.

NOTÆ.

1 *Quare*. Latin. *Quia* ponitur pro *cur*: uno etenim pro altero sæpissime utitur, & pro *cum* etiam, ut, cum occurret, dicetur. *Til.* & ex eo Galand.

2 Vers. Ant. *Ire in viam ..... respectus in operibus* &c.

3 *Contradixerint*. Latin. & Galand.

4 *Ducere*. Latin.

5 Vers. Ant. *Ingravastis super me verba vestra, dicit Dominus. Et dixistis: In quo locuti sumus contra te? Et dixistis: Vanus est qui ...... quid amplius quia ...... mandata ejus, & quia ..... supplices ante faciem .... Et nunc nos beatos dicimus alienos, & ædificantur omnes qui faciunt iniquitatem ..... & salvi facti sunt.*

renovantur omnes facientes iniqua: & restiterunt Deo (1), *& salvati sunt. Hæc detraxerunt* (2) *qui timent Deum, unusquisque ad proximum suum: & intendit Dominus, & exaudivit, & scripsit librum memorialem coram se timentibus Dominum, & metuentibus nomen suum. Et erit* (3) *mihi, dicit Dominus omnipotens, in die qua ego facio, in possessione; & eligam eos, quemadmodum eligit homo filium suum bene servientem sibi: & conversi videbitis quantum sit inter justum & injustum, inter servientem Deo & non servientem.*
Ib. iv. 1. *Quia ecce dies venit Domini* (4) *ardens sicut clibanus, & uret eos, & erunt omnes alienigenæ, & omnes qui faciunt scelera ut sarmenta, & succendet eos dies Domini, quæ venit, dicit Dominus omnipotens, & non derelinquetur ex eis radix, nec vitis*. Deum dicere hæc audiens, quia adhuc in malis tuis esse digneris, gaudere te etiam in hoc arbitror, quod cum prævaricatoribus, cum Deum derelinquentibus, illa percepturus sis ab eo. Væ tibi homicidæ atque sacrilego, quoniam nisi pœnitentiam factorum tuorum egeris, eris ut nunc es inter illos, quos ore Esaiæ increpat
Is. 1. 4. Deus dicens: *Væ gens peccatrix, populus plenus delictis* (5), *semen malignum, filii sine lege, dereliquistis Dominum, & exacerbastis sanctum Israel*. Eris semper unus ex illis, qui propter nequitias studiorum suorum principi-
Ibid. 10. bus Sodomorum & populis Gomorrhæ comparantur, dum dicitur: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum: Attendite legem* (6) *Dei, plebs*
Ibid. 15. *Gomorrhæ*. Cum illis eris nisi te correxeris, de quibus scriptum legisti: *Si multiplicaveritis preces* (7), *non exaudiam vos: manus enim vestra sanguine plenæ sunt*. Væ tibi, Constanti, qui tantam Dei incurreris offensam, ut non videre potuisses, quid tibi fuisset cavendum. Cum enim dicat ore Esaiæ illis prophetarum sanctorum & omnium justorum interfectoribus,
Ibid 16. *Lavamini, mundi estote, auferte malitias ab inimicis* (8) *vestris ante oculos meos, desinite a malitiis vestris, discite bonum facere, inquirite judicium, eripite injuriam accipientem, judicate pupillo, & justificate viduam*; ad hæc tu contra juberes trucidandos Dei cultores, ipsum deserendum Deum, suscipiendam vero idololatriam; hoc fuit audisse Dei monita, & fuisse correctum. Qua de re istud cogis nos facere? nisi quia sis cupiens nos

NOTÆ.

1 *Deo* hic omittit Sabat.

2 Græc. κατελάλησαν. Vers. Ant. *Loquuti sunt ..... & attendit .... & audivit .... librum monumenti in conspectu suo his qui timent ..... & qui reverentur nomen ejus.*

3 Vers. Ant. *Et erunt mihi .... in acquisitionem; .... sicut .... filium suum, qui servit ei. Et convertar, & videbitis quid sit .... iniquum, & inter .... & eum qui non servit ei.*

4 *Domini* abest post *dies* utroque in loco Vers. Ant. ubi pro *ut sarmenta* legitur *stipula*, pro *ex eis*, ut in Græco, *in eis*, & pro *vitis*, *ramus*; & alia quædam minima variant.

5 Vers. Ant. *Peccatis ..... nequam .... scelesti, reliquistis ..... & in indignationem misistis illum sanctum &c.*

6 *Legem Dei*, ut in Græco. Vers. Ant. *Verbum Domini; populus &c.*

7 Vers. Ant. *Si multiplicetis precem.*

8 *Animabus*. Latin. & Galand. ut in Græco & Vers. Ant. *Nequitias ab animis vestris, a conspectu oculorum meorum ..... exquirite ..... liberate ..... judicate orphano &c.*

1 Quæ.

nos tecum gladio consumi? *Et si volueritis* (1), dicit Deus, *& exaudieritis* Ibid. 19.
me, bona terræ edetis. Si vero nolueritis, neque exaudieritis me, gladius vos
comedet: os enim Domini locutum est ista. Cui obtemperabimus, Deo ne
hæc dicenti, an tibi ejus inimico? Deus dicit Judæis, ut jam dere-
linquerent errores suos, abjicerent malitias suas ex cordibus suis, di-
scerent bonum facere, justum judicarent judicium. Tu inquis, *Damnate*
injuste. Qua de re istud suades me facere? nisi quia velis me effici il-
liusmodi hominem, quales sint illi, ad quos dixerit Deus: *Vos autem,* Ib. III. 14.
dicit Deus, *quid succenditis* (2) *vineam meam, & rapina pauperum in domibus*
vestris? Quid vos injuriam facitis populo: & faciem inopum confunditis? &
tu ita hæc es faciens, ita cuncta gerens, quæ quia faciant, indignatur
facientibus: tamquam placere te non posse sis sciens, nisi & Domini
succendisses vineam, & rapinam pauperum constituisses intra domum
tuam, & multis modis servis Dei irrogasses injurias. Aut dicere ten-
tabis hæc omnia te non fecisse? Numquid non succendisti vineam Do-
mini, quando coegisti eam jam non scire Dominum Abrahæ, Deum
Isaac, Deum Jacob, Deum apostolorum, Deum prophetarum ac mar-
tyrum, sed idololatriam per Arium inventam, per te vero exaltatam?
Numquid non est rapina pauperum hæc Dei servorum christianorum
in domo tua, propter quos legisti scriptum: *Beati pauperes spiritu, quo-* Matth. V 3.
niam ipsorum est regnum cælorum? cum scias te proscripsisse resistentes sa-
crilegio tuo. Numquid dicere audebis; *Non feci, nec facio injuriam po-*
pulo Dei? Et quis tantam aliquando fecit quantam tu? qui neque omnia
genera tormentorum inferendo desinis (3), neque varie puniendum.
Noluimus-innocentem, tamquam reum punire, ne ista & nos percute-
ret sententia, quæ ore adhuc prophetatur Isaïæ: *Væ scribentibus nequitiam:* If. X 1.
scribentes enim nequitiam scribunt, declinantes judicium pauperum, & rapientes
judicium egentium plebis meæ, ut sit illis vidua in rapinam, & pupillus in
direptionem: & quid facient in diem (4) *visitationis? Tribulatio enim vobis a*
longe superveniet, & ad quem refugietis? Non temperavimus (5) tuo con-
silio venenato, cupientes confugere in omnibus tribulationibus nostris
atque anxietatibus ad eum, ad quem confugerit ille justitiæ amator in
omnibus probatione Job; non obedivimus præcepto tuo crudeli, quia
voluerimus imitatores inveniri istius Dei servi Job dicentis: *Liberavi* Job XXIX. 12.
pauperem de manu potentis, & orphano, qui sine adjutorio erat, ego eram ad-
jutor. Os autem viduæ me semper benedixit. Justitia enim eram vestitus, &
coo-

NOTÆ.

1 Quædam levia, quæ sensum non vertunt, variant hic in Vers. Ant.

2 Vers. Ant. *Ad quid incenditis .... & rapinæ mendici .... ? Cur vos læditis populum meum .... mendicorum conf.*

3 Pro *inferre desinis*, ubi gerundium pro infinitivo usurpavit. *Til.* Locus autem non videtur mutilus, uti censet Latinius, nec nobis, neque Galandio.

4 *In die.* Latin. uti legit Sabat. & est in Græco.

5 Pro *obtemperavimus*. Til. & Latin. & la Cerda; ut in lib. 2. *Falso temperassemus crimini.*

coopertus judicium (1): *& eram oculus cæcorum, & pater infirmorum: iniquorum autem molas confregi, & dentibus* (2) *illorum rapinam abstuli*. Et infra: Ib. xxxi. 6. *Positus* (3) *sum statera justitiæ, & scit Dominus simplicitatem* (4) *meam, quoniam numquam pes meus exerravit a via recta, sed nec oculus meus conspexit*. Quæ est recta via, a qua se refert gloriosus Job non deorbitavisse? utique hæc, quæ nec innocentem interfecit, nec alium scit Deum; quia nec scit nisi Deum angelorum archangelorumque, quem non posse nos sentis eripere de tua potestate. Quando enim dicis de fide beatæ ecclesiæ; *Si catholica est apud Nicæam descripta fides, eripiat eos in quem crediderunt de mea potestate*; non habere utique virum ad eripiendum nos de manibus tuis Deum dicis, non posse te stare contra; asseris ecclesiæ apostolicæ Deum non habere tantam potentiam, quæ possit tuam excludere virtutem. Quid enim aliud confitetur beata ecclesiæ fides, nisi quia sit credens in Deum Patrem (5), & in unicum Filium ejus, natum ex innato & vero Patre, & in sanctum Spiritum paracletum? Quid aliud confitetur fides catholicæ ecclesiæ, nisi quia & Trinitas sit perfecta, & una sit (6) dealitas Patris & Filii & Spiritus sancti? Quid aliud confitetur beatæ ecclesiæ fides, nisi quia neque Pater susceperit hominem, neque Spiritus sanctus paracletus, sed unicus Filius Dei? Quid aliud astruit gloriosæ ecclesiæ fides, nisi quia sit Dei unicus Filius immutabilis, inconvertibilis, inæstimabilis, immensus, æternus; sicuti sit & cujus sit Filius? Credidit sancta ecclesia, unam potentiam habere, unicamque dominationem Patrem & Filium & Spiritum sanctum, hanc fidem, quam dicis hæreticam; & tuam astruis catholicam, illam quæ dicat Deum non habere verum Filium, quæ dicat *fuisse* (7) *quando non fuerit*, quæ dicat *factum ex nihilo*, utique ex illis sensibus, quibus Rabsaces dux Assyriorum regis exprobrabat Deum Abrahæ, & Deum Isaac, & Deum Jacob, dicens: Is. xxxvi. 14. *Non vos seducat Ezechias, quia possit vos liberare de manibus regis Assyriorum Deus vester*. Ita & tu dux antichristi dicis per tuos: *Non vos seducant verba episcoporum vestrorum, qui mihi contradicunt, quia vos liberare non potest fides, quam illi prædicant*. Licet enim sermonem varient, tamen res ad hoc perducitur ut constare possit, te sic nobis exprobrare Deum,

NOTÆ.

1 Pro *judicio*, ut antea dixit, *induti arma* pro *armis*, more Græc. *Til.* Vers. Ant. addit *sicut chlamyde*, ubi quædam etiam alia sane levia hic variant.

2 *A dentibus* legit Sabat. Vers. Ant. *Cæcorum, & pes claudorum. Ego eram pater invalidorum: judicium quod non noveram, exquisivi. Confregi molas iniquorum, & de medio dentium eorum rapinas extorsi.*

3 Græc. ἵσταμαι Vers. Ant. *Appendat me in statera æquissima.*

4 Vers. Ant. *Scit autem ..... innocentiam ...si defluxit pes meus de via* (absque *recta*; in Græco, ἐξέκλινεν), *& si secutum est oculum cor meum.*

5 *Patrem innatum.* Vatic.

6 Pro *Deitas*. Til. & la Cerda.

7 Hæ formulæ, quibus Ariani Jesu Christi divinitatem oppugnabant.

1 Im-

Deum, quod impotens (1) sit ad eripiendos nos, quomodo rex exprobrarit Assyriorum. *Hæc dicit rex Assyriorum: Si vultis benedici, exite* Ibid. 16 *potius ad me, & manducabitis unusquisque fructum vestrum vineæ & ficus, & bibetis aquam de lacubus vestris, donec veniam & accipiam vos in terra tali, sicut est terra vestra, terra tritici, & vini, & panis, & vinearum. Non ergo vos seducat Ezechias, dicens: Deus vos liberabit.* Et infra: *Quis liberabit* Ibid. 20. *Jerusalem de manu mea?* Sed quod contra talis esse (2) monstratus es, dicit ore Esaiæ Deus ad Ezechiam: *Non est quod paveas a sermonibus* Ib. xxxvii. 6. *istis, quos audistis, quibus exprobraverunt me legati Assyriorum: ecce mitto meum (3) spiritum, & audito nuncio revertetur in regione sua & cadet gladio in terra sua.* Illa nunc, Constanti, circa te stare cernimus pericula, nisi tibi feceris esse consultum, quæ circa illum steterint, qui dicebat: *Sic dicetis Ezechiæ regi Juda: Non te seducat Deus tuus, in quo confidis, dicens: Non tradetur Jerusalem in manus regis Assyriorum.* Ibid. 10. Sic in periculis es tu, blasphemc, ut ille, & non vides; contra nos Dei cultores videmus tutos defensosque stare incolumes. Unde tuti sumus ac defensi? nisi quia sanctam teneamus fidem, quam tenuerunt patriarchæ, prophetæ, apostoli, ac martyres, hanc, quam judicasti hæreticam. Sed ut iterum ad Athanasium redeamus, in quo hanc persequeris sacram fidem, non timuisti, oro te, indignationem Domini contra illos prolatam, qui exprobrare tentaverunt Job justissimum, ut falsis criminibus peteres Dei antistitem? Non metuis etiam nunc, ne ad te dicat Deus, quæ dixit illi regi loquenti contra Job sanctissimum? *Peccasti tu, & amici tui ambo (4). Nihil enim veri locuti estis coram me.* Job xlii 7 Interea sic vos Ariani superiores poteritis Athanasio inveniri nunc apud Deum, quo modo & illi tunc inventi sunt, qui Job exprobrant (5). Utile est tibi, Constanti, ut per Athanasium Domini sacerdotem pro facinoribus tuis sis supplex Deo, per ipsum dirigas vota tua, sicuti & illi per Job; per Athanasium sive per coepiscopos ejus des operam, salutarem consequi baptismum (6). Ceterum quo velitis vos torqueatis modo adversus Athanasium, vos de filiis esse invenimini, quippe hæretici, illius anguis, colubri, refugæ, desertoris; Athanasius vero est Dei domesticus, ut fuit Job; est de filiis lucis, & ipsam tenens justitiæ viam, quam tenuit servus Dei Job; est ipse possidens fidem, unde & de filiis Athanasius Abrahæ est. Sic Dei Filium confitetur Atha-

NOTÆ.

1 *Impotens enim sit*. Vatic.
2 *Esse tu*. Id.
3 Sabat. corrigit *in eum*, pro *meum*, ut in Græco, *εἰς αὐτὸν*; & legit *in regionem suam*.
4 Vers. Ant. *Duo. Non enim ..... verum quicquam*.
5 *Exprobrabant*. Latin.
6 Videtur innuere Constantium baptizatum ab hæreticis rebaptizandum, vel nondum baptizatum, quod magis credo. *Til.* Sed ex hist. Eccl., & S. Athanasio in lib. de Syn. edisc imus, eum ab Euzojo Episcopo Ariano baptizatum fuisse paullo ante, quam moreretur, an. scilicet 360. quo in Persica expeditione vita decessit Mopsuestiæ in Cilicia III. non. Octobris.

1 De

Athanasius, ut confessus est Job; qui Job unde de filiis Abrahæ? nisi quia sic crediderit, quomodo fuit credens & Abraham. Si hæc ita se habere ignoras, percurre beatum Paullum apostolum non solum ad (1) Romanos, sed ad Galatas, & invenies vera esse quæ defendam. Aut numquid, quia Job justi beatus apostolus nominis specialiter non fecit mentionem, negabitur Job de filiis esse Abrahæ? Si non potest negari Job esse de filiis Israel, dubitari non potest, hinc illum tantum factum ac talem, quia crediderit in Deum, ut fuerit credens beatus Abraham. Non enim operibus legis, sed per fidem justificari credentes revelat apostolus: neque enim illarum tentationum victoria ei fuisset reputata ad justitiam, nisi fuisset sic credens in Deum ut crediderit Abraham: aut unde vinceret diabolum, nisi quia fuisset credens in Deum Patrem (2), & in unicum Filium ejus, natum ex innato & vero Patre, & in sanctum paracletum Spiritum? aut si putas quia non ita est semper creditum, ut hodie credimus, proba beatos apostolos ac martyres potuisse superare concarnifices (3) tuos, atque victo amico vestro diabolo consequi regna cælestia, nisi credentes in Patrem & in Filium & in Spiritum sanctum. Igitur si ita hi credendo vicerunt, qui post Domini unici Filii Dei adventum crediderunt, crede quia & ante adventum ejus, qui vicerunt diabolum, non aliter crediderunt, quam quomodo hodie credimus. Neque enim Daniel leones, & tres pueri vincerent ignes, nisi quia credentes fuissent, ut hodie credit ecclesia. Inde denique Abrahæ fidem provocat apostolus, probans auctoritate usus sacrarum litterarum, sic credidisse Abraham, quomodo nunc fuerit credens Paullus, tunc vero se fuisse filium iræ erroneum, quando cum Judæis negabat unicum Dei Filium. Cum hæc ita sint, obsecro te, ut jam contra Dei domum gerere pugnam desinas, accipiasque hortamenta cælestia, quæ te perducere possint ad consequendam salutem perpetuam. Ore accipe quæ dicat ad vos Isaiæ Deus: *Audite*
Isai. xlvi. 12. *me, qui perdidistis cor vestrum* (4), *qui longe estis a justitia*. Aut si cor tuum tecum est, si non a justitia es longe, cur dicis nobis Dei sacerdotibus, *Damnate absentem, punite innocentem*? Si enim cor tuum non amisisti, & justitiæ tenes viam, cur non retines scriptum? *Custodite judi-*
Ib. lvi. 1. *cium, facite justitiam: appropiavit* (5) *enim salutare meum advenire, & mise-*

NOTÆ.

1 De fide Abrahæ loquitur Apostolus, ad Rom. III. & ad Gal. III.

2 *Patrem innatum*. Vatic.

3 Id est, *carnifices ut tu e*. Sæpissime his compositionibus utitur, ut *coarianos tuos, compestilentes tuos, conblasphemos tuos, coapostatas tuos*, & his similibus. *Til. & la Cerda*.

4 *Vestrum* abest a Græco & Vers. Ant.

5 Pro *appropinquavit* dicit, & *advenire* pro *advenit*, infinitivus pro perfecto: & paullo inferius, *appropiare Deo desiderant*, id est *percupiunt proximi esse Deo, appropinquare Deo*. Til. & la Cerd. In Vers. Ant. *Quia juxta est salus mea, ut veniat, & misericordia mea ut reveletur*. Sed Lucif. Græcam syntaxim omnino sequitur: ἤγγικε γὰρ τὸ σωτήριόν μου παραγίνεσθαι, καὶ τὸ ἔλεός μου ἀποκαλυφθῆναι.

1 Vers.

misericordia mea revelari. Beatus vir qui facit eam (1), *& homo qui amplectitur*
eam, sabbata mea non violare, custodiens manus suas ne faciat injustitias.
Et iterum: *Non est* (2) *gaudere impiis, dicit Dominus. Exclama in virtute, ne* Ibid. LVII. 21.
parcas: sicut tuba (3) *exalta vocem tuam, & annuntia populo meo peccata eorum,* Ib. LVIII 1.
& domui Jacob iniquitates suas: me de die in diem quærunt, & scire vias
meas volunt, tamquam populus qui justitiam fecerit, & judicium Dei non de-
reliquerit. Petunt a me nunc judicium justum, & appropiare Deo desiderant.
Quam, infelix, spem habere potes, nisi pœnitentiam malorum tuo-
rum factorum egeris? cum audias Deum dicere: *Non est gaudere im-* Ib LVII. 21.
piis. Aut negabis te impium Dei cultorem, cum te non neges fuso-
rem sanguinis? Deinde si tempore jejuniorum subditos quia percusse-
rint pugnis, & aliis injuriarum generibus læserint, contra eos hujus-
modi increpationes protulit Deus, qualem contra nos protulisset si con-
tra præcepta divinæ magnitudinis ejus damnaremus inauditum, absen-
tem & quidem innocentem? *Nec si flectas* (4) *ut circulum cervicem tuam,* Ib LVIII 5.
& cilicium, & cinerem substernas, nec sic vocabitis jejunium acceptum. Cer-
nimus per hanc comminationem quanta esse possit adversus nos Dei ira,
si innocentem damnaremus. Si enim tempore jejuniorum pugnis subdi-
tos nobis percusserimus, taliter indignatur Dominus, quanto magis si
ejus cultores mactaverimus? Si pugnis non licet mihi percutere subdi-
tos tempore jejuniorum, poterit licere quovis tempore gladio percutere
consacerdotem meum? *Non tale jejunium elegi, dicit Dominus, sed* (5) Ibid 6.
solve obligationes violentorum contractorum (6): *dimitte confractos* (7) *in remissio-*
nem, & omnem conscriptionem iniquam disrumpe: frange esurienti panem tuum,
& egenos (8), *qui sine tecto sunt, induc in domum tuam: si videris nudum,*
operi, & domesticos seminis sui noli despicere. Quam tenes, rex prudentissi-
me, spem? cum hæc omnia verteris in contrarium. Quomodo enim
omnem nodum solvisti iniquitatis, cum sive incredulitate tua, qualem
te

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Hæc, & homo qui retinet ista: & custodit sabbata ut non profanet ea, & servat manus suas ne faciat iniquitatem.*

2 Vers. Ant. *Non est gaudium . . . . . Dominus Deus. Clama in fortitudine, & ne parcas; quasi tuba ..... eorum: me etenim . . . . quasi gens quæ . . . . & quæ . . . . Petunt me . . . . appropinquare Deo cupiunt.*

3 *Tuba* legit Sabat.

4 Vers. Ant. *Neque si incurvaveris quasi circulum collum tuum ..... substraveris ..... vocabis jejunium & diem acceptabilem.*

5 Addendum forte, *sed solve omnem nodum iniquitatis, sed solve &c.* ut in Vers. Ant. & in Græc. cum paullo inferius hanc sententiam Constantio objiciat; *Quomodo enim omnem nodum solvisti iniquitatis &c.* & integrum Isaiæ testimonium hoc iterum modo producat. Ita Cotelerius in Tomo 2. Mon. Eccl. Gr. pag. 690. & ex eo Galandius. Vers. Ant. *Nonne .... elegit? .... sed solve omnem colligaturam iniquitatis, dissolve &c.*

6 Aptius cum Græco συναλλαγμάτων. Vers. Ant. *cautionum.*

7 Vers. Ant. *Fractos .... scripturam iniquam conscinde.*

8 Vers. Ant. *Pauperes sine tecto ..... ne despexeris.* Lucifer ipse habet paullo infra *Pauperes,* & *non despicies.*

1 Vi-

te institueris adversum nos, sis talis permanens, & magis magisque sis crescens in malevolentia tua ad nos disperdendos, sive in blasphemia tua auctor sacrilegii creveris, magis etiam edicto (1) blasphemiam tuam, catholicam esse asserendo fidem, more (2) scilicet meretricum, quæ primo clam scortentur, postea vero ita sint inverecundæ, ita amittentes pudicitiæ decus, ut velint scortari in propatulis? Quomodo dissolvisti omnem nodum iniquitatis, cum contra beatum Athanasium, susceptum ante annos furorem adhuc ita retineas, ut velis ejus fundi cruorem? Quomodo dimisisti confractos in requiem, cum torquendo (3) varie non desinas servos Dei? Et quomodo dimisisti (4) confractos in requiem, quando videas carceris (5) metalla, exsilia, vix jam capere posse christianorum numerum per te damnatorum? Quomodo etiamsi fregeris esurientibus panem tuum, acceptum habebit Dominus, cum servos fame neces dicatos ejus æternitati? Quomodo si inducas egenos sine tecto in domum tuam, respicere dignabitur super opus tuum Deus, cum videat servos suæ claritatis rejectos de domibus privatis, propterea exsules factos, quod noluerint suscipere idololatriam tuam per Arium institutam? Quomodo si nudos texeris, poteris Deo placere, cum servis ipsius patrimonia tuleris, & dixeris, *Si damnaveritis fidem apostolicam, atque arianam susceperitis, cuncta vestra recipietis*? Sane (6) unum de his omnibus Domini sacris mandatis inveneris (7) implere, quod enim domesticos feminis tui non despicias. Non despicis re vera conviperinos tuos Arianos, natos videlicet de impuderato (8) patre vestro diabolo; diligis fratres (9) tuos, quia hos videas tibi proxi-

mio-

NOTÆ.

1 Vide dicta in præfat.

2 Significat Lucifer hac comparatione Arianorum calliditatem & astum, qui hæresim occulte primo fovebant se se Catholicos in speciem profitentes, deinde audaciores facti palam errores suos prædicare tuerique cœperunt: quod etiam Hilarius innuit his verbis in lib. de Synod. *Nunc publicæ auctoritatis professione hæresis prorumpens, id quod antea furtim mussitabat, nunc non clam victrix gloriabatur*: & Sulpicius Severus lib. 2. Hist. *Ariani perfidiam suam occultabant, non ausi palam erroris sui dogma prædicare Catholicos se gerebant*.

3 Gerundium *torquendo* pro infinitivo *torquere* usurpat, ut supra *ferendo* pro *ferre*. Til. & la Cerda.

4 *Demisisti confractos*. Vatic.

5 *Carceres, metalla &c.* Latin. Vide, quæ in lib. 2. notabimus hac de re.

6 *Anne*. Id.

7 *Inveniris*. Id. & Galandius.

8 Pro *impudente*, qualis est Diabolus omnium hæreticorum pater. *Til.* & la Cerda. *Inviperato*. Poncius apud Latin. Lugdunenses Bibl. PP. editores, prout interpretatus fuerat Tilius, edidere *impudente*: quod non probandum videtur. Passim enim insolentibus vocibus utitur Lucifer. Vide sis Cangium in Gloss. V. *impuderatus*. Galand.

9 Memorat Lucifer, quanto favore, & quanta pollerent auctoritate Ariani, præsertim Episcopi, apud Constantium; qui suo cuncta arbitratu gerebant, Catholicorum bonis ditati, & illustrioribus Ecclesiis potiti: & huc respicit fortasse Hilarius in lib. un. contra Constant. idem hisce verbis Imperatori exprobrans; *Episcopatus tuis donas*; e quibus *quinquaginta sedium Episcopos cum satellitio militari ad invitos populos fuisse submissos*, testatur Athanas. in epist. ad solit.

1 Ca-

miores, hos amas singulari affectu, his cunctam gloriam regni tui exhibes, hos socios atque participes ad Dei delendam hereditatem in tuo regno habes; illos fecisti locupletes, illos extulisti supra omnes constitutos in sublimitate, hoc est, eos, qui se vestris miscere censuerunt tenebris. Igitur cum sis hæc agens, quæ odio habeat Deus, quomodo arbitraris te audiri posse a Deo? aut si feceris eleemosynam, posse tibi ferri accepto? cum audias eum dicere: *Tunc orietur* (1) *matutinum lumen tuum, & sanitas tua cito orietur, & præcedet ante te justitia, & majestas Dei circumdabit te. Tunc clamabis, & Deus exaudiet te. Adbuc* (2) *loquenti tibi dicet: Ecce adsum*. Aliquid te eorum posse consequi arbitraris, quandoquidem non ortum tibi fuerit matutinum lumen, sed tenebræ inextricabiles obsederint animum tuum, atque pertexerint errorum caligines (3)? quæ sanitas tibi oborta est, cum sis positus in omni vulnere mortis, cum quotidie augmenta parias vulneribus tuis, cum dans operam sis, quo possis penitus temet exstinguere? Nobis etenim non aliunde est sanitas, nisi primo in loco quia crediderimus, ut crediderunt patriarchæ, prophetæ, apostoli ac martyres. Quomodo potest te præcedere justitia, cum totus in injustitia sis permanens? cum sentina sis Ariani dogmatis? cum Christianorum sis fusor sanguinis? Quomodo te majestas Dei circumdabit, cum expugnans ipsam majestatem sis, quam derelinquens, idololatriam Ariani dogmatis suscipere censueris? Quomodo tunc clamabis, & Deus exaudiet te? adhuc loquenti tibi dicet: *Ego adsum*? cum sis negans Deum Patrem, negans unicum Filium ejus, negans sanctum paracletum Spiritum. Quomodo aut exaudire te poterit, aut dicere tibi: *Ecce adsum*? cum vertis, quantum apud te est, ejus religionem, cum ejus antistites catholicos removeris, & hæreticos constitueris? quomodo te exaudiet, quem calcandum putasti modis omnibus, nisi pœnitentiam malorum factorum egeris, nisi vias tuas nefarias deserens, sanctæ ecclesiæ justum iter comprehenderis? Tunc utique hæc promissa Dei consequi poteris. Scriptum est enim propter eos, qui corde ex toto se se ad Deum converterint: *Hæc dicit Excelsus in excelsis habitans* (4), *in æternum sanctus in sanctis, nomen ei Dominus Altissimus in sanctis requiescens, & pusillanimis dans* (5) *animæ æquitatem, & dans vindictam contribulatis corde. Non in æternum irascar vobis, nec semper vindictam de vobis exigam*. Sed quibus hoc

Ibid. 8.

Ib. LVII. 15.

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Erumpet .... & sanitates tuæ .... orientur, & præibit in conspectu tuo justitia tua, & gloria .... Adbuc loquente te* &c.

2 *Et adbuc* habet paullo infra idem Lucifer.

3 *Caligine*. Latin. sed ab edito non discesserim. *Galand.* recte.

4 Vers. Ant. & Sab. sic interpungunt: *Et in excelsis habitans in æternum; Sanctus in sanctis nomen illi; excelsus in sanctis &c.*

5 Vers. Ant. *Dans patientiam, & vitam his qui corde contriti sunt .... Ulciscar in vos, neque semper irascar vobis*. Sabat. legit *animæquitatem*.

hoc dicit? nempe eis, qui se converterint per satisfactionem ad delicta sua delenda. Unde &, *Non tale jejunium elegi*, dicit Dominus, *sed solve omnem nodum iniquitatis, sed solve obligationes violentorum contractorum; dimitte confractos in remissionem, & omnem conscriptionem iniquam disrumpe: frange esurienti panem tuum, & pauperes qui sine tecto sunt induc in domum tuam: si videris nudum operi, & domesticos seminis tui non despicies. Tunc orietur matutinum lumen tuum, & sanitas tua cito orietur, & praecedet ante te justitia, & majestas Dei circumdabit te. Tunc clamabis, & Deus exaudiet te: & adhuc loquenti tibi dicet: Ecce adsum.* Aderit tibi Deus, si primo credas in eum, si deinde ad hæc verteris temet, quæ etiam infra dicit implenda: *Si auferas* (1) *a te vinculum iniquitatis & obligationis, & verbum murmurationis, & dederis esurienti panem tuum ex animo, & animam humiliatam satiaveris. Tunc orietur in tenebris lumen tibi, & tenebræ tibi ut meridies erunt: & erit Deus tuus tecum semper, & repleberis sicut desiderat anima tua, & omnia ossa tua pinguescent, & erunt sicut hortus ebrius, & sicut fons cui non defecit* (2) *aqua.* Hæc, ut jam dictum est, consequi poteris, si te ad ecclesiam conferas, si coarianos tuos vites, si illam malignorum congregationem vestram odire digneris. Tunc erit Deus tecum semper, tunc in tenebris orietur lumen tibi, tunc tenebræ tibi ut meridies erunt; tunc in bonis dirigetur iter tuum. Ceterum si in hac pervicacia manseris, si in hac crudelitate, ut servos ejus crucies, non tecum Deus erit, sed ille, qui & hodie esse in vestro cœtu Arianorum invenitur, hoc est diabolus. Ista etenim quæ agere dignaris, non sunt Dei, sed diaboli. Si opera sunt illa Dei, ut proscribas certos quod aut Athanasium antistitem Dei non damnaverint innocentem, aut quod non cohæretico tuo Georgio (3) communicaverint, aut quod se dicant Christianos, quod nolint effici coapostatæ tui, possunt sane æstimare (4), si illa opera Deo sint placita; item si eleemosyna est ista, quam de (5) lacrymis das alienis, de eorum bonis, qui deportari, interfici, proscribique maluerint a te, quam aut innocentem damnare, aut negare unicum Dei Filium, in quem

Ib. LVIII. 6. / Ibid. 9.

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Si abstuleris .... colligationem, & ordinationem.*

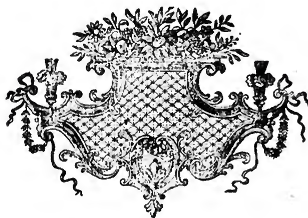
2 Ex Græco ἐξέλιπεν. Vers. Ant. *deficiet*. Sabat. *deficit*. Alia quædam levia in hoc textu variant in Vers. Ant.

3 Georgius Cappadox Alexandrinam sedem occupavit ad an. usque 361. quo a furente populo interfectus est.

4 *Æstimari*. Latin. & Galand.

5 Gloriabatur maxime Constantius in ecclesiasticis sumtibus, & pia quadam in pauperes liberalitate; sed hæc eidem exprobrat Lucifer tum hic, tum aliis in locis, quippe vel spolia e catholicis templis detracta, vel bona Episcoporum, quos in exsilium ejecerat, & catholicorum, quibus aut vitam auferri, aut facultates publicari jusserat, in alios præsertim suæ partis homines largissime erogabat. Hinc Hilarius in lib. unic. contra Constantium; *Auro reipublicæ sanctum Dei oneras, & vel detracta templis, vel publicata edictis, vel exacta pœnis Deo ingeris*; & ibid. *Ecclesiæ tecta struis, ut fidem destruas*; unde Lucifer ipse superius: *Es memorias martyrum instaurans, & servorum Dei cruorem fundis.*

quem credentes ſciebant glorificatos Abraham , Iſaac , & Jacob , & omnes prophetas, apoſtolos ac martyres , quorum te fieri ſocium , atque omnibus participem me cupere, mea circa te hæc eſſe vota , ille eſt teſtis qui nobis tribuere hoc potens eſt.

S. P. N. LUCIFERI

EPISCOPI CALARITANI

Pro Sancto Athanasio

LIBER II.

AD CONSTANTIUM IMPERATOREM.

Rom. viii. 28. AUdes ad Deo dicatos tendere, Constanti, manus, ad eos vexan-
dos, quorum felicitatem declarat apostolus dicens: *Scimus autem
quoniam diligentibus Dominum* (1) *omnia procedunt in bonum, his qui
secundum propositum vocati sunt, quos præscit & prædestinavit conformes fieri
imagini Filii ejus*. Procedunt quidem nobis in bonum tuæ persecutiones.
Sed adverte per Jeremiam quæ vobis persecutoribus promittat Deus di-
Jer. ii. 3. cens: *Sanctus Israel Domino, initium generationum ejus: omnes qui edunt eum,
pœnitebunt. Mala inducam super eos, dicit Dominus*. Venient super te
mala quæ tibi promittit Deus, Constanti, nisi temet correxeris, sicut
venerunt super illum populum carnalem combla'phemum tuum, ad quem
Ibid. 33. dicitur: *Tu malignatus es ut coinquinares vias tuas, & in manibus tuis in-
ventus est sanguis animarum innocentium*. Eris in æternum inter Dei ini-
Ib. vii. 5. micos, nisi audieris audiens ejus sanctam dicentis admonitionem: *Si
emendantes emendabitis* (2) *vias vestras, & cogitationes vestras, & facientes
feceritis judicium inter virum & proximum ejus, & proselytum, & pauperem,
& viduam non potentabitis* (3), *sanguinem innocentis non effuderitis in hoc
loco, & post alienos Deos non abibitis*. Emendabis vias tuas, si jam
desinas persequi Dei servos, si te Christianum fueris confessus, & esse
Arianum negaveris, si Filium Dei, verum Dei Filium credideris, si
anathema feceris dicentes: *Erat* (4) *quando non erat, & factus est ex ni-
hilo*: mutabis vias tuas, si pœnitueris pro homicidiis, proque (5) sa-
crilegio tuo; alioquin eris, (6) ut nunc es, ex illis, in quorum ex-
Ibid. 11. probrationem dicitur a Deo: *Numquid spelunca latronum est domus mea,
in qua vocatum est nomen meum?* Quos vis esse Dei domum, vos ne
Arianos, an nos Christianos? Si enim vestra maligna congregatio est
do-

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Deum ..... in bonis ..... quia quos præscit .... imaginis* &c.

2 Sabat. legit *emendaveritis*.

3 Id est, *potestatem vestram non exercebitis, ut sanguinem ejus fundatis, & ipsum interficiatis: ubi potentare*, pro *potestatem & dominium exercere* usurpat. *Til. & la Cerda*.

4 Hanc Arianorum formulam aperte damnavit Synodus Nicæna: *Eos autem, qui dicunt*, Erat quando non erat, *&*, Priusquam nasceretur, non erat, *&*, Quia ex nullis exstantibus factus est, *hos anathematizat catholica & apostolica Ecclesia*.

5 Cum Latin. & recte ita correximus; in edito legebatur *pro quo*.

6 *Eris unus ex illis*. Til.

1 *Nisi*

domus Dei, ergo latronum congregatio est domus Dei. Vos etenim fundendo sanguinem Dei servorum, ut tunc fundebant Judæi, inspicimini esse latrones. Ex fructibus tuis, Imperator Constanti, non esse Christianus, sed plane manceps latronum cognosceris. Præcipis denique innocentes interimi, habitans scilicet non in ecclesia Domini, sed in spelunca latronum: non desinis interficere eos, quos videas interfici paratos pro unici Dei Filii claritate, pro æterna illius majestate. Noluimus ad falsas suggestiones tuas dare contra virum justum sententiam, ne & nos percuteret tecum & cum Judæis ista Domini increpatio: *Extendit linguam suam sicut arcum in falso, & fides non invaluit super terram, quia de malis mala exierunt, & me nescierunt.* Tu, qui falsorum es criminum concinnator pariter & amator, tu Dominum nesciens, nisi (1) te correxeris, ut es, unus eris ex illis, de quibus scriptum legisti: *Veritatem non loquuntur, didicit lingua eorum loqui mendacium: reverti noluerunt, & non obreliquerunt usuram super usuram, dolum super dolum: noluerunt me nosse, dicit Dominus. Propter hæc, hoc dicit Dominus: Ecce ego comburo eos, & probabo eos, quia sic faciam a facie malignitatis filiæ populi mei. Sagitta vulnerans lingua eorum, maligna verba oris eorum: proximo suo loquitur pacifica, & in semetipsum detinet inimicitiam. Numquid in his (2) visitabo, dicit Dominus, aut in gentem talem non vindicabit anima mea?* Eripe te, Constanti, a fovea Arianæ dementiæ, ne des æternas pœnas cum consacrilegis tuis. Noli gloriari tibi de caduca tua dignitate: considera te mortalem, quia aliter non possis consequi Immortalitatem, nisi Deum agnoveris, & ejus feceris voluntatem; sicut scriptum est: *Hæc dicit Dominus: Non glorietur sapiens in sua sapientia (3), & non glorietur fortis in fortitudine sua, nec glorietur dives in divitiis suis, sed in hoc glorietur qui gloriatur, inquirere (4) me & intelligere, & scire in Deum gloriari, quia ego sum Dominus qui facio misericordiam, & judicium, & justitiam super terram, quia in his est voluntas mea, dicit Dominus.* Cum igitur videas in his esse voluntatem Domini, quomodo hæc quæ amare se dicit Dominus, perosa habere dignaris? *In hoc*, inquit, *glorietur, qui gloriatur, inquirere me & intelligere, & scire in Deum gloriari.* Quomodo poteris te dicere nunc in Deum gloriari? Quomodo poteris requirere te illum adstruere, cum sis provocans omnes cultores ejus majestatis ad deserendam fidem apostolorum, ad blasphemiam dogmatis vestri suscipiendam? *In hoc glorietur, qui gloriatur, inquirere me & intelligere, & scire in Deum gloriari, quia ego sum Dominus qui fa-*

Ibid. IX. 3. — Ibid. 5. — Ibid. 23. — Ibid. 24. — Ibid.

NOTÆ.

1 *Nisi te correxeris, eris unus ex illis.* Id. & Galandius; sed potest retineri, *ut es*, hoc sensu: *Nisi te correxeris ex eo, qui nunc es.*

2 *Non visitabo.* Latin. In Græco μὴ ἐκ, ut in Vulg. *numquid non.*

3 *Patientia.* Codices quidam apud Tilium.

4 Vers. Ant. *Intelligere, & nosse, quia ego* &c. Vide quæ super hoc textu notavimus supra pag. 65. n. 7.

facio misericordiam, & judicium, & justitiam super terram, quia in his est voluntas mea, dicit Dominus. Cum itaque judicium vis injustum a Dei proferri sacerdotibus, cum sis fusor innocentium sanguinis, non es ejus servus, qui hæc ore loqui dignatus sit prophetæ, sed plane es illius famulus qui repleverit cor Cain, ut justum puerum primum cultorem interficeret Domini. Hinc est quod cum sis tanta in sublimitate positus, unus tamen ex his esse inveniaris, de quibus Dominum locutum

Jo. VIII. 44. in evangelio legisti: *Vos* (1) *de diabolo patre nati estis, & concupiscentiam patris vestri facere vultis: ille enim homicida fuit ab initio, & in veritate non stetit*. Es mendax & homicida: mendax, qui crimina falsa objceris (2) Dei servo Athanasio; mendax, quia hæreticam fidem dicas catholicam; & catholicam dicas hæreticam; homicida, quia & sanguinem persequeris Athanasii, & jam interfeceris (3) certum numerum Dei cultorum. Non stetisti sine dubio in veritate, quia sis hæc gerens, sed es totus in mendacio constitutus, quia & mendax sit pater tuus, qui te cogit ad unicum negandum Dei Filium, qui te impellit ad ejus servorum effundendum cruorem. Noluimus damnare absentem, noluimus innocentum (4) ferre sententiam, noluimus hæresim suscipere tuam, ne facti tibi similes mereremur audire, quæ audiunt coerratici (5) tui Judæi, in quorum opprobrium colligimus per Jeremiam di-

Jer. IX. 26. ctum: *Omnes gentes sine circumcisione sunt* (6), *& omnis* (7) *domus Israel sine circumcisione sunt cordis*. Es atque eris, nisi te nobis tradideris, inter illos, quos contra clamat Spiritus sanctus ex persona nostri populi ad

Ib. X. 23. Deum dicens; *Scio Domine, quoniam non sunt hominis viæ ejus, neque vir ibit & corriget cogitationem suam: doce nos Domine, sed in judicio, & non in ira, ne paucos nos facias: effunde iram tuam super gentes, quæ nesciunt te, & super regna quæ nomen tuum non invocaverunt, quia comederunt Jacob, & consumserunt illum, & pascua ejus exterminaverunt* (8). Conspicis te unum esse

NOTÆ.

1 Convenit cum Cypr. lib. de orat. Domin. Vers. Ant. *Ex patre diabolo estis, & desideria ..... homicida erat &c.* MS. Cantabrig. apud Sabat. & idem Sab. in Lucif. habet *concupiscentias*, ut legitur etiam in lib. *de non parc. in Deum delinq.*

2 Pro *objeceris*; Til. Quot & quam graves calumnias in Athanasium hæretici confinxerint, ex ejus vita plane perspicuum.

3 Ærumnis scilicet, exsiliis, carceribus confectos catholicos, præsertim Episcopos, intelligit. Idem testatur Athanasius in epist. ad Solit. *Episcopi flagellati, & acerbis vinculis constricti sunt ..... quot monachi flagellati, quot Episcopi concisi!* præsertim in Oriente, ubi versabatur Constantius; clariores vero ex Episcopis in perferenda Constantii crudelitate nominat Serapammonem, & Paulinum Trevirensis, Eusebium Vercellensis, Dionysium Mediolanensis, Luciferum ipsum Calaritanæ Ecclesiæ Antistites, aliosque, de quibus meminit Ecclesiastica Historia, præsertim de Hilario Pictaviensi.

4 Pro *de innocentibus*: clarius tamen fuisset, si dixisset, *Noluimus ferre sententiam in innocentes*, sive *in innocentem*; & forte *in innocentem* legendum est. *Til. & Latin.*

5 Id est, *qui secum errant*.

6 Vers. Ant. *Incircumcisi carne, domus vero Israel incircumcisi sunt corde*.

7 Sabat. legit *omnes*.

8 Infra Lucifer ipse, *desolaverunt*.

esse ex illis, contra quos dicit Dei spiritus ex persona populi nostri. Respicis, nisi te converteris, quod ira Domini in te alienigenam, in te regem, quia non solum non invocaveris nomen Domini, sed adhuc fueris persecutus, sit ventura. Nam & cum dicit: *Quia comederunt Jacob, & consumserunt eum, & pascua ejus desolaverunt*; quis reperiri potest esse inter contyrannos tuos princeps hujus pascuæ exterminator, nisi tu quidem, qui nec laniando (1) Dei destiteris servos, nec blasphemias tuas toto in regno seminans tuo? Exterminare etenim te populi Dei pascuam conatum non (2) poterit dubitari, quando ejus pastores tuleris, de quibus, sicut sæpe diximus, per Jeremiam dixerit Deus; *Et dabo vobis pastores secundum cor meum, & pascent vos pascentes cum disciplina*; & statueris hæreticos, aliis vero catholicis imponi feceris modum, ut si in (3) votis gererent in suis considere sedibus, non auderent fidem prædicare apostolicam, non tentarent (4), te hæresis Arianæ defensore degenti in corpore, evangelicam traditionem populis insinuare. Hæc est caussa, quæ te probat pascuam Dei populi exterminare tentasse. Omnis etenim sagina (5) animarum christianarum non est nisi credere, quomodo & crediderint patriarchæ, prophetæ, apostoli ac martyres, deinde omnem facere justitiam. Tu contra cum & fidem tollere volueris de cordibus populorum Dei, & perfidiam tuam inserere, cum justitia (6) Dei vis in ecclesiis fieri ut absens & innocens damnetur a justitiæ sectatoribus, & per sacerdotes puniatur consacerdos eorum catholicus ad tuam hæretici (7) suggestionem; quomodo videri poteris non esse exterminator pascuæ dominici gregis, quando nostra pascua non sit nisi cælestis doctrina? *Si vis*, inquit Dominus, *ad vitam venire, serva mandata*; & iterum: *Si feceritis quæ mando vobis, jam non dico vos servos, sed amicos* (8). Cum hæc ita sint, debes tu ad te purgandum dare præcepta dominica, quæ jusserint in-

Ibid 25. — Ib. III. 15. — Matth XIX. 17. — Jo. XV. 14.

NOTÆ.

1 Dura ac rudis admodum est locutio, & more Græcorum duæ negativæ pro affirmatione ponuntur. Item dicit *laniando* pro *laniare*, ut sæpenumero ante dictum est, gerundium pro infinitivo ponens: deinde mox usurpat participium pro infinitivo *seminans* pro *seminare*: quod latinius efferretur; *Nisi tu quidem, qui neque laniare Dei destiteris servos, neque blasphemias tuas toto in regno tuo seminare*. Til. & la Cerda, qui addit; *sed hic vir gerundia ponens pro infinitis conturbat sententiam*.

2 Pro *nemo poterit dubitare*, id est, *nemo ignorabit te conatum fuisse exterminare pascuam* pro *pascua Dei*. Til.

3 Pro *in votis haberent*, id est, *si vellent in suis remanere sedibus securi, apostolicam prædicare fidem non auderent*: ubi notanda est hæreticorum adversus Catholicos crudelitas & sævitia. *Id. & la Cerda*.

4 Pro *aggrederentur*, & *tentare auderent*. Iid.

5 Id est, *fides Patriarcharum &c. est pinguis animæ nutritio*.

6 Sensus esse potest, *Cum vis justum esse in Ecclesia Dei, ut* &c. *Injustitiam* pro *justitia* subjicit Galandius.

7 *Qui es hæreticus*.

8 Ita etiam codex Major. Monast. apud Sabat. Vers. Ant. *Jam non dico vos servos, quia &c. vos autem dixi amicos*. Lucifer ipse habet paullo post, *Quod mando vobis, jam non dicam &c.* & iterum infra, *Quod præcipio vobis* &c.

innocentem catholicum episcopum, te hæretico interea imperatore accusante, debere interfici a consacerdotibus suis. Fortassis etenim tentabis isto in loco dicere, non te pascuum dominici gregis exterminare conatum. Si nullum Domini præceptum illiusmodi quale prolatum est a te poteris proferre, superest ut cordis illi tui oculi blasphemia cæcati Arii patefacti per Dei servos hanc increpationem videant omnia te fecisse quæ tibi objecimus. Negare non poteris, talem te præbere circa nos, qualem se præbuerit Herodes ille, cui & in carnificinæ rabie, & in sacrilegio, & in regali dignitate esse inveniris collega, circa illos, quos in evangelio legimus propter Deum Dei Filium interfectos parvulos. Invenisti utique scriptam crudelitatem Herodis, quam nunc

Matth. 2. 16. tu dignaris exhibere, apud Matthæum evangelistam: *Tunc Herodes cum* (1) *videret quia delusus est a Magis, iratus est vehementer, & misit occidere omnes infantes in Bethlehem, & in omnibus finibus ejus a bimatu & infra, secundum tempus quod exquisierat a Magis*. Minime adhuc fortassis conspicis sic te injuste contra nos Dei cultores motum, ut contra illos parvulos fuerit motus Herodes. Cur nobis dignaris esse infestus? nempe quia fateamur nos Christianos, qui non damnaverimus justum falsis a te prægravatum criminibus. Quibus rebus quisnam sis, ex beati Baptistæ Joannis responsis poteris perpendere, & temet reconciliare Deo

Ib. 3. 7. per pœnitentiam. *Progenies viperarum, quis demonstravit* (2) *vobis fugere ab ira superventura? Facite ergo dignum pœnitentiæ fructum, & nolite præferre* (3) *vos, dicentes: Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quod potens sit* (4) *Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Iam enim* (5) *ad radices arborum posita est securis. Omnis enim* (6) *arbor quæ non facit fructum bonum, exciditur, & in ignem mittitur*. Quid sentis ad hæc? debuimus damnare innocentem, debuimus dare contra absentem inauditum sententiam? & quomodo cum hoc fecissemus, potueramus reperiri Christiani? Cum illos quo possint esse Christiani, hortatus fuerit beatissimus Joannes, ut dignum fructum fecissent (7) pœnitentiæ; illi, qui nec dum comprehenderant viam justitiæ, comprehendere cogebantur; nos, qui jam tenemus, urgebamur atque urgemur a te illud occupare iter iniquitatis, in quo positi noscantur Judæi. Quid igitur nobis posset accidere, si vipereis tuis depasti fuissemus consiliis? nisi ut ex Christianis fuissemus viperæ (8) progenies effecti. Cur hæc fieri mandasti, nisi quia conserpentes

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Vidit, quoniam .... valde, & misit & occidit .... pueros qui erant in .... regionibus ejus.*

2 *Demonstravit*, ferunt codd. plures apud Sabat. Vers. Ant. *Demonstrabit*, ... *ira ventura.*

3 Vers. Ant. *proferre*. Ms. S. Germ. ex Sabat. cum Lucif.

4 Vers. Ant. *Quoniam potens est.*

5 *Etenim*. Vatic.

6 Vers. Ant. *Omnis ergo .... excidetur .... mittetur*. Græc. cum Lucif. [illegible] .... [illegible].

7 Pro *facerent*. Til. & la Cerda.

8 *Viperea*. Vatic.

1 Cum

tes nos tuos effici cupiveris tu ? qui cum scias dixisse Dominum in
evangelio: *Beati qui esuriunt & sitiunt justitiam, quia ipsi saturabuntur.* Ib v. 6
Beati misericordes, quia (1) *ipsi misericordiam consequentur*; & (2) tamen
dixeris, necandum innocentem. Quomodo etenim beatus potero esse,
si damnavero virum justum, si rejiciens sitim justitiæ concepero ardo-
rem injustitiæ ? Quomodo propter fructus justitiæ saturabor a Deo,
cum opus hoc injustum faciat me Cain fratricidam ? Quomodo iterum
potero inter misericordes fructibus misericordiæ locupletatis regnum
consequi cæleste ? cum, si interfecero juxta desideria tua Dei servum,
inveniar non misericors, sed crudelis atque sceleratus, quippe homici-
da; cum, si cum (3) ego immisericors fuerim circa fratrem meum, sic sit
& circa me futurus ille misericordiæ amator, ille justitiæ exactor, qui
dicit: *Beati qui esuriunt & sitiunt justitiam, quia ipsi saturabuntur. Beati* Ibid
misericordes, quia (4) *ipsi misericordiam consequentur. Quicumque*, dicit Do- Ibid. 19.
minus, *solverit unum ex mandatis his minimis, & docuerit sic homines, mi-
nimus vocabitur in regno cælorum*; et dicis, Constanti, ut quicumque
non fuderit sanguinem innocentis, non potest regnum consequi cælo-
rum ? Dic sanctissime in quo abundare poteris Christianorum justitia,
plus quam scribarum & pharisæorum, si eum, quem tu, quod se Chri-
stianum dicat, quod nolit fieri Arianus, persequeris, interfecerimus ?
in quo essemus potiores scribis & pharisæis, si exstitissemus tecum ne-
gatores unici Dei Filii, si, ut illi repudiant, tecum repudiaremus
evangelicam fidem, destruxissemusque apostolicam traditionem ? Ne (5)
dixisse memineras Dominum: *Audistis quia dictum est antiquis* (6): *Non occi-* Ibid. 21
des; quicumque autem occiderit, reus erit judicio (7). *Ego autem dico vobis
quod omnis qui irascitur fratri suo sine caussa, reus erit judicio*; ut hæc
fieri imperares ? Si iratus fuero sine caussa fratri meo, si dixero ei,
Fatue, reum me dicit futurum unicus Dei Filius in gehennam; & (8)
imperator Constanti, si fudero cruorem innocentis, dicis, requiem æter-
nam possessurum: nec retinere potuisti, quando meditabaris interfici
oportuisse Athanasium, sub quali condicione munera jussecit offerri Do-
minus ? *Si igitur offers munus tuum ad altare, & ibi rememoratus fueris,* Ibid. 23.
quod (9) *habeas aliquid cum fratre tuo, pone munus tuum ante altare, &
vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc reversus offer munus tuum.* Quid
fuerat operatus malorum Athanasius, ut hæc transgressus præcepta in-
ter-

NOTÆ.

1 Cum Cypr. l. 3. testim. Vers. Ant. *Quoniam ipsis miserebitur Deus.*

2 Forte, *Tu tamen.* Galand. qui paullo inferius legit *locupletatos* pro *locupletatis.*

3 *Si cum*; intellige *si quando.*

4 Vide mox dicta.

5 Pro *nec.* Til. & la Cerda, & Galand. Forte, *Anne*, vel *nonne.* Galand. rectius.

6 Vers. Ant. *Ab antiquis .... qui autem.*

7 Vers. Ant. utrobiqoe *in judicio.* *In* abest a Græco, uti a Lucif.

8 Forte, *Et tu Imperator* &c. Galand.

9 Cum Hilario Pictav. Comment. in Matth. Vers. Ant. *Si ergo offeres .... quia frater tuus habet aliquid adversus te: relinque ibi .... veniens offeres.*

terfici eum mandares? nempe hoc, quod se Christianum dixerit, aut dicat. Aliud etenim nihil est quod exsecraris, atque es punire cupiens in Athanasio. Non memineras præcepisse Dominum etiam inimicos diligendos, ut eum quem neque in te, neque in Deum scires peccasse,
Ibid. 45. tam acerrime fuisses persecutus? *Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, & odio habebis (1) inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, & benedicite maledicentes vos, & benefacite eis, qui (2) persequuntur vos, & orate pro eis, qui vos persequuntur, ut sitis filii Patris vestri qui est in cælis, qui solis ortus exhibet super bonos & malos, & pluit super justos & injustos. Si enim dilexeritis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? nonne & publicani ita (3) faciunt? & si salutatis amicos vestros tantum, quid plus facitis? nonne & gentiles idipsum faciunt? Eritis ergo & vos perfecti, sicut & Pater vester, qui est in cælis, perfectus est.* Diligendos mandat etiam inimicos Dominus; & tu nos persequeris quod innocentis Domini sacerdotis cruorem non tecum fuderimus. Divina
Ib. VII. 2. clamat vox dicens: *In quo juditio judicaveritis, & de vobis judicabitur, & in qua mensura mensi fueritis, in eadem remittetur (4) vobis*; et tu dicis, *Jugulate quem deliquisse ignoratis*. Fontem malorum cum te esse memineris, fuisti tamen ausus de eo, quem sciebas false petitum a vobis, dicere, *Reus est mortis*. Adeo es excors, Constanti auguste, ut nec
Ibid. 3. dictum illud Domini, cum hæc mandares fieri, potueris reminisci: *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem in oculo tuo non vides? aut quomodo dicis fratri tuo: Sine ut ejiciam tibi festucam de oculo tuo, & ecce trabes (5) in oculo tuo est? Hypocrita ejice primum trabem de oculo tuo, & tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui*. Trabem in oculo tuo dicit esse Dominus, & audes dicere Athanasio viro justissimo, *Festucam habes in oculo*? Ille enim nihil horum commisit, quæ ei dignaris objicere: contra tu, quæcumque diximus, es operatus, *Damnate*, quoties dixisti, *innocentem*. Quam nos aliam voluisti compre-
Ibid. 13. hendere viam, nisi tuam, quam describit Dominus, dicens: *Quam (6) lata & spatiosa via, quæ ducit ad interitum, & multi sunt qui intrant per illam*? Quia (7) itaque sis in hac lata & spatiosa constitutus via, præcepisti damnari innocentem, cupiens profecto cunctis revelari, quod tua

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Odies .... benedicite qui maledicent vobis*.

2 Vers. Ant. *His, qui oderunt vos, & orate pro calumniantibus vobis, & persequentibus vos ... solem suum oriri jubet .... Si enim diligitis ..... hoc faciunt? et si salutatis fratres ..... amplius facietis? Nonne & Ethnici hoc faciunt? Estote ergo &c.* Cypr. lib. de bono patient. *qui vos persequuntur*. Mss. plures φίλους, *amicos*. Græc. τοῦτο, *facitis*. Tertull. lib. 1. adversus Marc. *eritis*: omnes hi cum Lucif.

3 *Ista* legit Sabat.

4 Vers. Ant. *remetietur*; ita corrigunt Til. & Latin.

5 Corb. & Sangerm. codd. *trabis*, apud Sabat. & Vers. Ant.

6 Vers. Ant. *Quia lata ..... via est ..... ad perditionem*. Cypr. lib. 3. testim. Hilar. in Matth. Codex Clarom. Sabat. cum Lucif. *Quam lata*.

7 Pro *cum*. Til.

1 In-

tua late perditio dominetur. Tempore (1) quo venisti ad Italiam, sic
te lupum finxeras ovem, tamquam non fuissemus ex operibus tuis te
reperturi, tamquam fugisset nos Domini monella (2) dicentis: *Attendite vobis a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium, intrinsecus (3) autem sunt lupi rapaces, ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Ibid. 15.
Numquid non
luxerunt illico tristes venenis diaboli in te inseminati amarissimi fructus tui, ut dicere tentasti, damnandum fuisse inauditum? numquid nam
non patuerunt confestim insidiæ tuæ lupi rapacis? Quod enim contra
Dei ovile machinam construxisses maximam, fructibus ergo tuis quomodo non ovis fuisse, sed lupus agnitus es, sic & quomodo sis, nisi
tibi consulueris, arbor igni destinata, probant sacra evangelia. *Numquid* Ibid. 16.
colligunt de spinis uvam (4), aut de tribulis ficus? sic omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem arbor malos fructus facit. Non potest arbor bona malos fructus facere, neque arbor mala bonos fructus facere. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum exciditur, & in ignem mittetur: ex fructibus enim eorum cognoscetis eos. Non omnis qui mihi dicit, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui facit voluntatem Patris mei. Si voluntatem Patris unici Dei Filii facis, quomodo fit ut ejus Filium neges
unigenitum, ut ipsum Patrem dicas non esse verum Patrem, ut fundamenta per apostolos coneris destruere jacta, ut interficeres atque interficias cultores ejus, ut antistites ipsius de populis pelleres sibi commissis, ut absentem & inauditum damnari juberes, ut hæresim tuam,
quæ unam blasphemat divinitatem Patris & Filii & Spiritus sancti, in
ecclesiam introduceres? Si hæc cuncta, ut diximus, placita sunt Deo
Patri, poteris intrare in regnum cælorum? Audis enim dicere unicum
Filium ejus: *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum* Ibid. 21.
cælorum, sed qui facit voluntatem Patris mei. Damnari jubes innocentem: non recolis in Exodo dixisse Deum? *Si rixaverint (5) duo, & percusserint* Ex. xxi. 22.
mulierem in utero habentem, & abortiverit (6) non deformatum, detrimentum patietur: quodcumque æstimaverit (7) vir mulieris, dabit cum (8) dignitate. Quod si deformatum fuerit, dabit animam pro anima, oculum pro ocu-

NOTÆ.

1 Innuit Constantii e Galliis adventum in Italiam an. 354. ubi ea molitus est, quæ in Mediolanensi Concilio anni insequentis nefarie perpetrata sunt ab Arianis.

2 Pro *admonitione & exhortatione*. Til. Hanc vocem notat etiam du-Cangius in Gloss. litt. M. ex Lucifero.

3 Vers. Ant. *abintus*.

4 Vers. Ant. *Uvas ..... Omnis ergo ..... Igitur ex fructibus ..... dicet*.

5 Vers. Ant. *Si litigabunt duo viri*.

6 Pro *abortum passa fueris, & pepererit non deformatum*, id est, *integram & perfectum, nec membris captam, aut mutilum*: & hæc lectio propius accedit ad textum Hebraicum, quam nostra communis. Til. & la Cerd. Vers. Ant. *Et exierit infans ejus nondum formatus*. Galandius legit *nondum formatum* cum Augustino Quæst. LXXX. & eejicit Tilii sententiam, quæ tamen potest probari.

7 Vers. Ant. *Quantum indixerit ..... & dabit*.

8 Ita Græc. μετὰ ἀξιώματος. Vers. Ant. *Cum postulatione*, &, *si autem formatum fuerit ..... combustionem pro combustione*. Sab. legit, *si autem deformatum*, pro *quod si*,

 1 Hæc

oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, combustum pro combusto, vulnus pro vulnere, livorem pro livore. Credo (1) nihil sacrarum te fugere scripturarum: neque enim posses egregia nobis dare man-

Matth. vii. 24. data, nisi fuisses legis peritus. Legisti utique etiam hæc: *Omnis qui audit hos sermones meos* (2) *& facit illos, similem æstimabo illum viro prudenti* (3), *qui ædificavit domum suam super petram: descendit pluvia, &* (4) *venerunt flumina, flaverunt venti, impegerunt* (5) *in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit sermones meos, nec illos facit, similem æstimabo illum* (6) *homini stulto, qui ædificavit domum suam super arenam: descendit pluvia, advenerunt flumina, flaverunt venti, inliserunt domui illi, & cecidit, & facta est ruina ejus magna*. Quem te horum esse dicis, Constanti, sapientem an insipientem? Si dixeris sapientem, cur opera tua monstrant te insipientem? cur domus tua invenitur collocata supra arenam? Neque enim poteris supra petram te ædificasse domum tuam dicere, cum omnis sapiens videat fabricam stultitiæ tuæ, cum omnis Dei servus conspiciat magnam hanc quam prædixit Dominus ruinam salutis tuæ. In quo etenim invenitur stare Christianus, nisi in eo quod præceptis pareat Domini? nisi in eo quod, omnibus si fuerit vexatus pro nomine Dei Filii persecutionibus, tamen duret immobilis? in quo erit perfectus Christianus, nisi si etiam fuerit interfectus pro eo, quem tu negare dignaris verum esse Filium Dei? Tu contra, cum non in ecclesia sis, sed apud Arianos Dei inimicos, cum Dei unicum Filium negans sis, cum non sis implens ejus mandata clementiæ, sed magis destruere coneris, cum sis prævaricator legis, cum desertor sacramenti militiæ cælestis, cum persecutor Dei religionis, cum te circa ejus cultores præbeas carnificem, quomodo poteris sapiens vir inveniri similis illi, quem dixerit Dominus supra petram ædificasse domum suam? Sed inquis contra hæc; *Non sum insipiens, ego novi me sapientem*. Si sapiens es, cur ea fecisti atque es faciens, quæ soli possunt facere insipientes? Si es sapiens, cur damnari mandasti inauditum absentem? cur innocentem præcepisti interfici? cur Dei sacerdotes desiderasti hostes Dei fieri? neque enim possint Dei effici amici per hoc factum, cum

Jo. xv. 14. Dominum scias dixisse apostolis: *Si feceritis* (7) *quod mando vobis, jam non dicam vos servos sed amicos*. Si sapiens es, cur damnantem te Athanasium Dei sacerdos audire debeo? Tu eum caussas præstare allegatio- num

NOTÆ.

1 Hæc ironice dicta. Vide notat. in lib. *Moriendum pro Filio Dei*.

2 Vers. Ant. *Verba mea hæc ..... similis est*.

3 Cum Græco, φρονίμῳ. Vers. Ant. *sapienti*.

4 Vers. Ant. *Flaverunt venti, advenerunt flumina, & impegerunt ..... verba mea hæc, & non facit ea, similis est viro ..... flaverunt venti, advenerunt flumina, & impegerunt in domum illam*.

5 Calmet legit ex Lucif. *impugerunt* inter variant. lection. Tom. vii. Comment. in S. Script.

6 *Eum* legit Sab.

7 Vide quæ notavimus pag. 119. N. 8.

1 Lu-

num ſuarum minime es paſſus. Si ſapiens es, ſi es Dei cultor, cur nos, quia Chriſtianos eſſe nos fateamur, perſequeris? cur eos, qui ſe non dixerint eſſe Chriſtianos, ſed fateantur ſe eſſe Arianos, vehementer diligis? Si ſapiens es, cur ad domum Dei miſiſti ſæpe militem armatum? Si prudens es, & Dei te noſti ſervum, cur ejus populum armis es perſecutus atque perſequeris? cur poſtremo fidem apoſtolicam atque evangelicam hæreticam dicis, & hæreticam catholicam pronuncias? Tu te dicis ſapientem; ſed contra nos cernimus nullum poſſe, qui hæc faciat, eſſe ſapientem. Quis etenim ſacrilegus poterit dici prudens, niſi ab imprudentioribus ſe? Si tu ſapiens es, Conſtanti, quis ſit te inſipientior, invenire non potero. Tu ne adhuc tibi videris eſſe ſapiens, qui fueris arbitratus, quod prophetæ, apoſtoli ac martyres pro creatura fuerint interfecti? Negare enim non audebis cunctos hos pro unico Dei interfectos Filio. Quomodo poteris dici ſapiens, qui non ſolum deſcendentibus pluviis, fluminibus inundantibus, flantibus ventis reſiſtere non tentaveris, ne temet, qui domus eſſe inveniris, peſſum dediſſent, ſed & ipſe in pluvias, flumina, ventoſque te verteris ad hoc, ut nos tu turbo atque procella diabolica tecum ad exteriores traheres
tenebras? *Manifeſta autem ſunt*, dicit Apoſtolus, *opera carnis, quæ ſunt* Gal. v. 19
adulteria, fornicationes, immunditia, impudicitia, luxuria (1), *idololatria, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, diſſenſiones, hæreſes, invidiæ, homicidia, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia, quæ prædico vobis, ſicut prædixi, quia qui talia agunt, regnum Dei non conſequentur*. Et fuerit (2) in innocentis necem mens tua ſapientia vigens? Clamat apoſtolus quod homicidæ non ſunt poſſeſſuri regnum cælorum, & tu Conſtantius prudentiſſimus dicis imperator, *Jugulate abſentes, mactate inauditos, interficite innocentes, & veſtrum erit Dei regnum*. Hinc datur intelligi quam ſis ſapiens; ſi denique ille ſis qui domum tuam ædificaveris ſupra petram: dixiſſe etenim te negare non poteris: *Ego propterea cupio damnare Athanaſium, quia deſidero placere Deo*. Sic utique & nos placere deſideraſti Deo, quomodo jam tu placueris, ex quo videlicet Athanaſium es dignatus cogitare interimere in noſtra omnium conſcientia Domini ſacerdotum (3). Sic (4) in primordio Cain Deo placuit, mox ut interficere meditatus eſt fratrem; quomodo videtur, Conſtanti, unde ſit radix tua, de qua deſcendiſſet ſtirpe. Numquid nam poteris negare poſt hæc, te in illo eſſe choro quem narrat apoſtolus
Romanis: *Et ſicut non probaverunt Deum habere in notitiam* (5), *tradidit illos* Rom. 1. 28.

NOTÆ.

1 *Luxuria* abeſt a Verſ. Ant. in qua *irritationes* pro *rixæ*, & *poſſidebunt* pro *conſequentur*.

2 *Furis*. Poncius apud Latin.

3 *Sacerdotem*. Galand. non recte; nam ſenſus conſtat, *In conſcientia noſtra omnium ſacerdotum Domini*.

4 Ironice dictum.

5 Verſ. Ant. *In notitia*, ut Lucifer ipſe lib. *Mor. pro Dei Fil.* ubi habet etiam *conveniant*, pro *conveniunt*.

Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt, repletos omni iniquitate, malitia, impudicitia (1); *cupiditate, nequitia; plenos invidia, homicidiis, contentione, dolo, malis moribus; susurratores* (2), *detrectatores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, sibi placentes, gloriantes, inventores malorum, parentibus non obsequentes* (3), *insipientes, incompositos, sine affectu, sine misericordia, qui cum justitiam Dei cognoverint, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte. Non solum qui illa faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus ea* (4). Ecce nimius amor in te subito circa nos ortus quid nobis contulerat, si tibi obtemperare auderemus? mortem

Ib. xii. 17. hauseramus perpetuam. Item dicit infra: *Nulli malum pro malo reddentes, providentes bona non* (5) *solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Si fieri potest, quod ex vobis ipsis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.* Sitiens hæc calcari salutaria monita es nos hortatus punire innocentem. Quomodo autem bona non solum coram Deo, sed & apud homines providisse inveniebamur, si damnassemus innocentem, qui dedissemus formam ad sanguinem fundendum justorum? quomodo cum omnibus inveniebar hominibus pacem desiderans habere, qui suggestione tua falsa hæretici exitus (6) pacem exstinxissem consacerdotis mei? Dic, Constanti, verum crimen detulisti de Athanasio ad Dei ecclesiam, an falsum? Si verum te detulisse certum habes, proba mihi qui te jam falsi criminis cognovi portitorem. Arbitraris nihil te malorum in conspectu egisse Dei? Quæ te (7) compulit ratio fieri testem falsum? cur mendax imperator exstitisti? cur non timuisti ne exemplo Ananiæ & Sapphiræ fuisses exstinctus? Loquitur in Actibus apostolorum scri-

Act. v. 3. ptura dixisse beatum Petrum ad Ananiam: *Ut quid replevit satanas cor tuum mentiri Spiritui* (8) *sancto, ut subtraheres de pretio prædii? nonne manens tibi manebat, & venditum in tua erat potestate? Quid est* (9) *quod posuisti in corde tuo rem istam? Non es mentitus hominibus, sed Deo. Audiens autem Ananias hos sermones cecidit, & exspiravit: & factus est timor magnus* su-

NOTÆ.

1 Mss. duo Sabat. ἀκαθαρσίᾳ cum Lucif. Vers. Ant. *fornicatione, avaritia*, omisso *nequitia*, & pro *malis moribus*, *malignitate*.

2 Vers. Ant. *Susurrones, detractores .... elatos*, omissis *sibi placentes, gloriantes*.

3 Vers. Ant. *Obaudientes ..... sine affectione ..... cognoverunt*.

4 *Ea* omittit Sabat. & Vers. Ant.

5 Ita etiam Clemens Alex. cum quibusdam mss. οὐ μόνον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων. Vers. Ant. solum *coram hominibus*.

6 *Exitus*. Latio. & Galand. sed potest & intelligi *pacem exitus*, id est, *Finem, exitum, obitum pacificum sustulissem, si innocentem damnassem*; vel *suggestione exitus hæretici, quæ* scilicet *finem obtinuisset veræ fidei perniciosum*.

7 Vide paullo inferius notata.

8 Uti Cypr. lib. 3. testim. Vers. Antiq. *Quare implevit .... mentiri te in Spiritum Sanctum, & usurpare de pretio possessionis?* Lucifer ipse paullo post habet, *ut fuisses mentitus* pro *mentiri*.

9 Vers. Ant. *Quid utique posuisti ..... hanc ..... Statimque audiens ..... verba hæc ..... omnes audientes hæc .... autem protinus ..... collexerunt eum & traducentes ... quasi ..... & uxor ipsius, ignorans quod factum esset, introivit. Ad quam Petrus ait .... agrum vendidistis? Illa autem dixit: Etiam tanti. Dixit autem Petrus ad eam: Quid utique ..... vobis ..... maritum ..... stant ad ostium .... Cecidit autem confestim.*

1 Pe-

super omnes qui audiebant. Surgentes autem adolescentes sustulerunt eum, & euntes sepelierunt. Factum est autem intervallum horarum fere trium, & uxor ejus nesciens quod erat factum, intravit; dixitque ad illam Petrus: Dic mihi si tanti prædium vendidisti? Illa vero ait: Tanti. Quid convenit inter vos tentare spiritum Domini? Ecce pedes eorum qui sepelierunt virum tuum in ostio sunt, & efferent te. Et protinus cecidit ante pedes ejus, & exspiravit. Credo legeris hæc, & tamen non timueris concinnare mendacium ante Domini conspectum. Quare istud fecisti, nisi quia sis sapiens? Quid tu tibi futurum existimas, qui sis non solum mendax, sed homicida, non solum homicida, sed & hæreticus? Credis tibi impune tanta cessura? credis te evadere posse æterna supplicia? Ananiæ dicitur: *Ut quid replevit satanas cor tuum, ut fuisses mentitus Spiritui sancto?* Ibid. & dices, Constanti imperator, quia non repleverit satanas cor vestrum Arianorum ut mentiti fuissetis Spiritui sancto manenti in Dei ecclesia? Ecclesiam etenim convenisti dicens: *Deliquit in Deum Athanasius*; & videbat Spiritus sanctus mendaces animas vestras, sicut vidit & Ananiam ac Sapphiram. Videbat, inquam, Spiritus sanctus, quando hæc fingebatis, quod iccirco talia fuissetis commentati circa Athanasium, quo possetis vestram hæresem introducere in ecclesiam, quo possetis apostolicam destruere traditionem. Ananias & Sapphira, propterea quod agrum suum vendentes fraudaverunt de pretio, quod ausi fuissent non integre loqui ante Dei apostolum, taliter judicari meruerunt. Tu qui non solum crimina falsa Dei servo objecisti, sed & omnem domum Dei fueris persecutus, qui effuderis cruorem cultorum ejus, qui sacerdotes ejus miseris ad metalla & exilia, & hæreticos locis ordinaveris eorum, qui evangelicam fidem dixeris hæreticam, & blasphemiam (1) vestram dixeris catholicam, qui introduxeris idololatriam in ecclesiam, qui deserueris Deum Abrahæ, Deum Isaac, Deum Jacob, ac omnium prophetarum, apostolorum, ac martyrum, & idololatriam fueris Arii secutus, existimas, si in hac blasphemia atque crudelitate duraveris, quod non in te maxima sit vindicta futura? Deinde si adversariis Susannæ sic est Deus vindictam dare dignatus, in te arbitraris non graviorem processuram? Procedet, mihi crede, si non te mature converteris. Si enim illi, quia Susannæ pudicitiam violare fuerant conati, hæc quæ subjeci meruerunt consequi, quanto magis tu qui ecclesiæ es aggressus violare castitatem? Petiverunt illi falso crimine Susannam, & vos totidem petistis non solum Athanasium sed & cunctos vobis resistentes. Aut unum dare poteris e resistentibus, cui non applicitum fuerit crimen? Sic vos fuistis armati ad ecclesiæ violandam castitatem, sicut illi ad Susannæ fuerunt, qui dixerunt: *Ostia vi-* Dan. XIII. 20.

NOTÆ.

1 Ita legimus, ubi editum erat *blasphemam*; sic paullo post *in hac blasphemia* scribit ipse Lucifer; de qua vide Præf.

1 S. Dio-

viridarii clausa sunt, nemo nos videt, in concupiscentia tui sumus; propter hoc consenti nobis, & esto nobiscum: alioquin falsum testimonium dicemus adversum te, quoniam erat tecum juvenis, & propter hoc dimisisti puellas a te. Aut tentabis negare esse dictum? *Desiderantes sumus nos Ariani, & vos Christiani unum effici corpus: derelinquite fidem quam apud Niceam contra nos tenetis conscriptam, acquiescite Arii doctrinæ; alioquin quia nos multum possumus, imperium nostrum est, quibus velimus vos modis gravabimus, & omnes tollemini e vestris sedibus.* Non poteris hæc ita se habere negare, cum Deo perosæ meditationes tuæ rebus gestis fuerint revelatæ. Cur enim cogebamur, etiamsi non damnaremus Athanasium, tamen communioni misceremur Arianorum, nisi quia tu leno hæresis Arianæ cunctos nos cuperes quovis modo fieri consacrilegos tuos? Sed credo adhuc tentas negare, non te iccirco persequi nos, quia noluerimus Christiani fieri Ariani. Quomodo negare poteris, cum sanctissimum Dionysium (1) Mediolanensium Episcopum, qui jam tibi falsa asserenti credens damnaverat Athanasium, quod Arianus esse noluerit, miseris ad exsilium? aut si non est Auxentius, quem loco illius tu temerarius ac pestilens ordinasti, Arianus? Si Auxentius fidem (2) sanctam apud Niceam descriptam tenet, poteris nec tu esse Arianus, nec hæc omnia sicut assero egisse poteris, & non misisse (3) crimen Athanasio falsum. Fortassis dicas hinc non esse catholicos, quod Susanna fuerit exaudita, nos vero minime. Quantum apud nostram conscientiam est, tunc nos vindicatos novimus, quando tu serpens publicatus (4) es, quan-

NOTÆ.

1 S. Dionysius Episcopus Mediolanensis usque ad annum 355. qui in Mediolanensi Concilio hujusce anni ab Arianis deceptus Athanasium damnavit. Sed Eusebii Episcopi Vercellensis callido, prudentique consilio ejus subscriptio deleta fuit: nam ad Arianos Episcopos conversus, simulansque, se quoque in Athanasii damnationem consentire, priorem sibi subscribendi locum præ Dionysio tribui postulavit, quippe senior esset ætate. Hac ratione permoti Ariani nomen Dionysii delent, primas Eusebio deferunt; quos ille increpans, iisque irridens, ait: *Neque ego me vestris sceleribus polluo, neque filium meum Dionysium vobiscum participare permitto.* Actus est in exsilium Dionysius, ejusque in locum suffectus Auxentius Arianus, sed Catholicum aliquando se simulans, qui Valentiniani Imperatoris indulgentia Mediolanensem occupavit ecclesiam annos 20. vita functus an. 374.

2 Cum Til. Latin. & Galand. recte antea *quidem*.

3 Pro *immisisse*; id est, *si hæc, quæ de te assero, non egeris, jam non es Arianus, nec falso Athanasium accusasti.* Til. la Cerda, & Galand.

4 Tota Mediolanensis Conciliabuli machina en conversa erat, ut Athanasius ab Episcopis catholicis, præsertim occidentalibus damnaretur, veluti criminum reus, quæ in illum hæretici toties effinxerant; *ut inde Arianæ impietati, cujus erat patronus* Constantius, *speciem aliquam conciliaret;* inquit Athanasius ipse in epist. ad Solitar. Episcopos itaque Imperator urgebat, ut in Athanasium subscriberent; *Comminabundus stringebat gladium contra illos, & quosdam abripi e conspectu jubebat. Videns autem Luciferi, Eusebii, & Dionysii Episcoporum constantiam ..... exsurgens ille confestim dixit: Ego nunc accusator sum Athanasii, propter me credite iis, quæ dicunt Ariani. Illis autem respondentibus, Quomodo accusator esse potes absentis rei? si enim accusator adest,*

quando patuerunt cuncta venena tua, quando omnis machina tua patefacta est: sic etenim nos vindictam desiderabamus de vobis inimicis Dei, ut vos Deus esse hæreticos revelaret populo suo. Omnis pæne cognovit jam mundus false Athanasium petitum per vos, hujus te esse iniquitatis auctorem; conspectus etenim es, aliud te cupientem implere, aliud protulisse. Ad senes ingemiscens dicit Susanna: *Angustiæ mibi undique. Si enim hoc egero, mors mibi erit. Si autem non fecero, non effugiam manus vestras. Melius est mibi non facienti incidere in manus vestras, quam peccare in conspectu Domini*. Et (1) nos crimina mox ut vidissemus imposita a vobis, exstincturi eramus fratres nostros, quoniam essemus ut estis vos tenebræ. Quis Christianus non dicat, melius esse sibi interfici a te præcursore antichristi, quam in vestras ire Arianorum vel quorumlibet hæreticorum tenebras? Impingi fecisti crimina non solum Athanasio, sed & nobis, quod noluerimus Christiani effici Ariani. Non defuerunt singula quæ possunt objici crimina singulis, quo nullus videretur e nobis propter Deum missus ad exsilia, sed quod quasi pro criminibus nostris. Cum sitis igitur vos rei tantorum criminum quia non vobiscum habere Deum iratum voluerit Athanasius, dixistis eum reum esse mortis: hoc fecerunt & illi quibus in hoc scelere pares estis presbyteri. Loquitur enim scriptura dicens: *Et factum est in die altero, ut convenit plebs ad virum ejus Joachim, venerunt duo presbyteri pleni iniquæ mentis adversus Susannam, ut (2) mortificarent eam: & dixerunt coram plebe: Mittite ad Susannam filiam Chelchiam, quæ est uxor Joachim. Et miserunt, & venit ipsa, & parentes ejus, & omnes cognati ejus. Susanna autem erat tenera nimium & bonæ formæ: injusti autem jusserunt revelari eam (erat enim velata) ut saturarentur forma ejus. Flebant autem omnes ejus (3), & ceteri qui videbant eam. Assurgentes igitur duo presbyteri in media plebe posuerunt manus super caput ejus: ipsa autem lacrymans aspexit in cælum, quoniam erat cor ejus confidens in Domino. Dixerunt autem presbyteri: Ambulantibus nobis in viridario solis intravit hæc cum puellis, & dimisit puellas, & clausit ostia viridarii: & venit ad eam juvenis qui erat absconditus, & concubuit cum ea. Nos autem cum essemus in angulo viridarii, videntes iniquitatem accurrimus ad eos, & vidimus concurrentes (4) eos. Illum*

Ibid. 22. Ibid. 27.

NOTÆ.

adest, abest autem reus, judicium nullum exercetur: adesse autem propter itineris longinquitatem non potuit ..... Quod si de auditis objiciens loqueris, æquum est te quoque illa credere, quæ dicit ipse: si autem non credis illi, credis vero istis, potius videntur isti in tui gratiam talia dicere, & ob eam Athanasium accusare. Hæc cum sibi coram dicta Imperator *audisset, & suam reputaret contumeliam, illos ejecit in exsilium*. Athan. ibid. & huc spectant, quæ hoc in loco Lucifer innuit, & quæ paullo superius; *quæ te compulit ratio fieri testem falsum?* usque ad hunc locum.

1 Per ironiam dicta.

2 Id est, *ut eam morti traderent:* sic antea; unde etiam participium, quo utitur inferius: *jacent venena vestra virtute Dei mortificata*, id est, *mortua, vana, & inania*. Til. & la Cerda.

3 Sabat. legit *sui*.

4 *Concumbentes*. Til. ex Græco & Vulg.

lium quidem non potuimus apprehendere quod fortior nobis esset, & quod aperiens ostia prosilierit: hanc autem apprehensam interrogavimus, quis esset juvenis, & noluit nobis dicere. Hæc contestamur. Et credidit eis omnis synagoga ut presbyteris plebis & judicibus, & damnaverunt ut moreretur. Considera penitus, Constanti, maledictas adinventiones vestras Arianorum, si non talia sunt quæ egeritis vos interim circa Athanasium, qualia & illi egerint circa Susannam. Quis etenim non credidisset tibi imperatori dicenti? *Sacrilegium fecit Athanasius.* Sed in eo quia tu detestabilior fuisti ab illis comperditis pseudopresbyteris, tibi non est fides habita a nobis; dicebatur etenim tibi, quia absens damnari non posset: illi etenim presbyteri in præsentem dixerunt allegationes criminosas, & omnis synagoga in præsentem dedit sententiam; tu contra ad accusationem hæreticorum quando inauditum & absentem damnari cogebas catholicum, utique jam videri cœperat scenæ tuæ machina. Sed jam accipe quid præstitum sit Susannæ pudicæ ab innocentium defensore, ab oppressorum vindice. Accipe quæ referat Daniel liber de vindicta
Ibid. 42. Susannæ. *Exclamavit autem Susanna voce magna & dixit: Deus æternus, qui occultorum cognitor es, qui scis omnia ante generationem eorum, tu scis quoniam falsum testimonium adversum me dixerunt; & ecce morior quæ nihil feci horum, quæ hi maligni finxerunt adversum me. Et exaudivit Deus vocem ejus. Et cum duceretur ut periret, excitavit Deus spiritum sanctum pueri adolescentis, cui nomen erat Daniel, & exclamavit voce magna: Mundus ego a sanguine hujus. Et conversa est omnis plebs ad eum, & dixerunt: Quis est iste sermo quem tu locutus es? At ille stans in medio eorum dixit: Sic stulti Israel non interrogantes neque verum cognoscentes damnastis filiam Israel? Redite in judicium, falsum enim testimonium adversum eam dixerunt.* Sic etiam nunc exclamante Athanasio ad Deum, omnes famulos suos Deus fecit pro veritate exsurgere contra vos adversarios suus. Hæc cultoribus suis præstitit, quæ tunc Danieli devotissimo suo, quo possemus te falsum esse testem intelligere, te unum esse de viperarum progenie, te falsa hæc cum consacrilegis tuis poetasse (1). Redeunt ad justum judicandum judicium jam cuncti (2) inter hæc torquenti mortis sententiam, etiam illi, quos inscios sua calliditate per te dominator animæ tuæ diabolus circumscripserat. Non enim esse potest præter coarianos tuos, qui non velit Athanasii vindicari innocentiam, adeo qui non faveat innocentiæ Athanasii, sicut & nunc Susannæ, posteaquam constitit illam falso crimine petitam, pudicam ab impudicis, castam ab adulteris,

NOTÆ.

cui assentitur Galandius.

1 Id est, *finxisse, & falso attulisse;* quod poetæ multa, quæ nunquam fuerunt, fingant. *Til. & la Cerda.*

2 Locus corruptus, inquit Tilius, quem Latinius ita emendavit: *jam cuncti in te retorquent &c.* sed sensus, licet obscurus, hic est: *Episcopi cuncti catholici, etiam illi, quos tu seduxeras, redeunt ad judicium justum pro Athanasio contra te torquentem inter hæc sententiam mortis in nos.*

teris, Dei ancillam a servis diaboli: ita a vobis serpentinis filiis satanæ pulsatus est status innocentis Deo fideliter servientis; sed estis prostrati. Jacent enim omnia venena vestra virtute Dei mortificata. Siquidem omnis anima christiana sit exorans Deum, ut sicut Susannam, dignetur Athanasium falso eripere crimine, eripere a gladio tuo carnificis, a tua sævitia homicidæ. Interea iterum atque iterum urgeo, ut videas quæ vos Arianos ceperit dementia, quæ comprehenderit insania, ut auderetis hæc machinari in innocentis necem, quando sciretis Deum scire omnia priusquam fiant. Sed non mirandum sit, si hæc circa Athanasium fuerit per te ac tuos constructa machina, quandoquidem non dubitaveris dicere de Deo Patre: *Non est verus Pater: non enim habet verum Filium*. Qui enim dicis ex nihilo esse Filium Dei, quid aliud dicis, nisi quia non sit verus Pater? Non, inquam, mirum, si in Dei servum Athanasium sic exsurrexeris, quando in eum, cujus est servus Athanasius, mittere non dubitaris funestas tuas manus. Nec enim latro, qui domino domus non pepercerit, poterit ejus parcere resistenti sibi familiæ. Sed jam redeamus ad illud quod nos facere præcipiebas. Dixisti: *Damnate Athanasium*. Quid intervenerat ut non facie ad faciem illum vidissemus? Quid factum fuerat, ut non omnem cardinem rei fuissem perscrutatus? Cur idoneis testibus non es passus eumdem superari? Numquid vel hos sanctissimus Daniel, quin immo per Danielem Spiritus sanctus inauditos damnavit? Legimus etenim gloriosum Daniel dixisse ad populum: *Separate eos ab alterutro: & vocavit unum ex illis, & dixit ad illum: Inveterate dierum malorum, nunc advenere peccata tua, quæ ante faciebas, judicans judicia injusta, & innocentes quidem damnabas, nocentes autem dimittebas, dicente Domino: Innocentem & justum non occides. Nunc tamen hanc si vidisti, dic sub qua arbore vidisti eos tractantes? Et dixit: Sub lentisco. Dixit autem Daniel: Recte mentitus es in caput tuum. Jam enim angelus Domini accipiens præceptum a Deo secabit te medium. Et cum removisset illum, jussit admoveri alterum, & dixit ad eum: Semen Chanaan & non Juda, species seduxit te, & concupiscentia evertit cor tuum: sic faciebatis filiabus Israel, & illæ quidem timentes concumbebant vobiscum. Sed non sustinuit filia Juda injustitiam vestram. Nunc autem dic mihi, sub qua arbore comprehendisti eos invicem tractantes? Respondit: Sub ilice. Dixit autem illi Daniel: Recte mentitus es & tu in caput tuum. Manet etenim angelus Dei gladium habens ad secandum te medium, ut vos perdat. Et exclamavit omnis synagoga voce magna & benedixit Deum, qui salvos facit sperantes in eum: & surrexerunt adversus duos presbyteros, quoniam comprobaverat eos Daniel ex ore ipsorum falsos testes, & fecerunt illis quemadmodum ipsi male proximo facere voluerunt secundum legem Moysi, & occiderunt, & salvus factus est sanguis innocentis in illo die*. Quid respondere, Constanti, imprudentia tua potest ad hæc? conspicis ne reos tanti sceleris passim damnatos, nisi omnibus diligentissime discussis? & tu in eum quem innocentem sciebas, jubere non dubitasti, darent Dei sacerdotes mortis sententiam? Quid audituri si fecissemus? nempe hæc quæ

Ibid. 51.

Ibid. 52. illi libidinis scopuli pseudopresbyteri falsi testes audiunt : *Inveterate dierum malorum, nunc advenerunt peccata tua, quæ ante faciebas, judicans judicia injusta, & innocentes quidem damnabas, nocentes autem dimittebas, dicente Domino: Innocentem & justum non occides*. Hæc nonne jure meritoque audire mereremur, qui a te sentina Ariani dogmatis aut fuissemus illecti aut territi ad innocentis damnationem ? & iccirco in te hæc omnia mala venerunt. Tu cum tuis auditurus, quæ illi per Daniel audierunt, sive quia falsi criminis objecti reus sis, sive quia ad innocentis necem omnem chorum (1) invitaris Episcuporum, & quia volueris omnem Dei populum hæresim suscipere tuam, audies & quidem gravius, quia tua sint graviora facinora, quippe qui Dei religionis destructur exstiteris, qui ingentem multitudinem Christianorum se dicentium interemeris, qui hæresim vestram Arianam introduxeris in ecclesiam, qui catholicam damnaveris fidem, qui Deum Patrem negaveris verum Patrem, qui unicum ejus Filium dixeris non esse verum Filium, Spiritum quoque sanctum paracletum asseveraveris non esse verum Dei Spiritum. Cum te contra & contra omnes Dei inimicos clamet sanctæ ecclesiæ fides, credere se *in Deum verum Patrem innatum, & in unicum Filium ejus natum ex innato & vero Patre, hoc est de substantia Patris, Deum (2) de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, natum non factum, unius (3) substantiæ cum Patre, quod Græci dicunt omousion, per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil, & in Spiritum paracletum verum Dei Spiritum*. Tibi ergo falso testi, spiritali adultero, homicidæ sacrilego digne graviora dicentur, digne qui tantis ac talibus criminibus major sis illis pseudopresbyteris Susannæ inimicis. Si enim illis dicitur mentientibus:
Ibid. 55. *Recte mentitus es in caput tuum. Jam etenim (4) angelus Domini accipiens præceptum a Deo secabit te medium*; &, *Recte mentitus es (5) in caput*
Ibid. 59. *tuum. Manens est angelus Dei gladium habens ad secandum te medium, ut vos perdat*; quanto magis, nisi tibi prospexeris, ad te talia dicentur? Num (6)
Luc. xi. 28. scis esse scriptum: *Beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud* (7)? exciderat cordi illi tuo errorum vincto tenebris, ut juberes damnari innocentem : nisi fallor etenim omni in loco lex sacra innocentem & justum non condemnandum loquitur ; & iccirco quia hæc fieri contra Dei mandasti præceptum, unum te habemus ex illis, quos Dominus percu-

cu-

NOTÆ.

1 De numero Episcoporum, qui Concilio Mediolanensi interfuerunt, vide jam dicta in vita S. Luciferi.

2 Hæ formulæ catholicæ fidei ex symbolo Nicæno desumtæ usque *omnia facta sunt*.

3 Sive *ejusdem cum Patre substantiæ*, quod proprie sonat Græcum vocabulum ὁμοούσιος. V. Petavium lib. 4. de Trinit. cap. 5.

4 Supra idem Lucifer *enim*.

5 *Et tu* addit supra idem Lucifer, ubi *manet etenim* etiam habet, pro *manens est*.

6 *Non*. Latin. Locum reformarunt Lugdunenses, *Cum scis &c* inquit Galandius; sed recte stat interrogatio *Num*.

7 *Illud* omittit Vers. Ant.

1 Vers.

cutit in evangelio: *Væ vobis Scribæ & Pharisæi* (1), *quia monumenta estis quæ non parent, & homines nesciunt ambulantes super ea*. Nesciebant quidem illi, quos ad te sacrilegum illexisti amandum, qui per conatus tuos non consideraverant te esse monumentum omnibus immunditiis plenum; arbitrabantur hominem. Ceterum nos statim, ut cœpisti episcopis imponere necessitatem damnandi absentem, illico diximus te injustitiæ cultorem, justitiæ vero esse persecutorem. Item cum te urgeremus legati (2) nos beatæ ecclesiæ, sectam damnandam Arii, & illam magis dixisti esse catholicam, prænuntiavimus te Antichristi fuisse præcursorem. Cum persequi Christianos dignaris, cum interficis, similem te, Constanti, illorum facis, ad quos Dominus dicit: *Væ vobis qui ædificatis monumenta prophetarum, patres autem vestri occiderunt illos. Ergo* (3) *testimonium perhibetis, non* (4) *consentientes operibus patrum vestrorum, quoniam illi* (5) *quidem occiderunt eos, vos autem ædificastis sepulcra eorum: ideo* (6) *mitto prophetas & apostolos, & ex illis occident & persequentur, ut inquiratur sanguis omnis prophetarum, qui effusus est a constitutione mundi usque ad generationem istam: a sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariæ, qui periit inter altare & ædem: ita dico vobis, requiretur ab hac generatione*. Tu autem esse ex illis hinc intelligeris, quod cum sis memorias martyrum beatorum instaurans, tamen servorum unici Filii Dei cruorem fundas. Redi, Constanti, ad domum Dei, esto Christianus, ne inventus foris ecclesiam, sis semper ut es hodie inter illos, quos percutiens dicit Dominus: *Contendite intrare per angustum ostium, quia dico vobis, Multi quærunt* (7) *& non poterunt. Cum exsurrexerit paterfamilias & cluserit* (8) *ostium, & incipietis foris stare & pulsare* (9) *dicentes: Domine, Domine, aperi nobis. Et respondens dicet: Nescio vos unde sitis. Tunc incipietis dicere: Manducavimus coram te & bibimus, & in plateis nostris docuisti* (10). *Et dicet vobis: Nescio* (11) *unde estis, discedite a me omnes operarii ini-*

Ibid. 44. Ibid. 45. Ibid. XIII. 24.

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Væ vobis quoniam .... incerta .... ambulantes supra*.

2 Præfuit Lucifer Mediolanensi Synodo legatus Liberii cum Pancratio & Hilario Romanæ Ecclesiæ Clericis.

3 Vers. Ant. *Profecto testificamini consentire*.

4 *Vos* pro *non*. Latin. recte, & ex eo Galandius.

5 Vers. Ant. *Ipsi .... ædificatis*. *Ædificatis* habet etiam Sabat.

6 Vers. Ant. *Propter hoc & sapientia Dei dicit: Mittam ad vos .... & ipsos occidetis & persequimini, ut exquiratur sanguis omnium .... progeniem .... Abel justi .... inquiretur a progenie hac*.

7 *Quærent*. Latin. & Sabat. ex sua edit. Vers. Ant. *Per angustam portam .... quærunt intrare, & non potuerunt*. Editio nostra convenit cum ms. Corb. apud ipsum Sabat.

8 Pro *clauserit*. Til. *Cludo* pro *claudo* obvium in aliis. *La Cerda*. Vers. Ant. hic; *Cum autem intraverit . . . & clauserit ... suum*. Græc. cum Lucifero ἐγερθῇ, *exsurrexerit*. *Clauserit* pro *cluserit* legit Sabat.

9 Vers. Ant. *Pulsare ostium . . . . dicet vobis: Nescio unde* &c.

10 Additur *& in synagogis* in Vers. Ant. sed abest a Græco.

11 Vers. Ant. *Nescio vos ... recedite*.

1 *Vi-*

iniquitatis. Ibi erit fletus & stridor dentium? Cum videbitis (1) *Abraham, Isaac, & Jacob, & omnes prophetas introeuntes in regnum Dei, vos autem expelli foras.* Noli ita te perosum habere, ut te sinas hæc audire inter illos, maxime cum videas te nequiorem fuisse quam cui digne dicatur, *Discede a me operarius iniquitatis.* Eris, Constanti, si in hac malevolentia
Ibid 34. tua manere volueris, inter illum populum carnalem, cui dicitur: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te*; eris, inquam, inter illos, quia sic sis persecutor eorum, qui te hortentur promereri Deum, sicut illi fuerint persecuti prophetas atque apostolos. Iterum urget defensio veritatis quæri a te, cur absentem damnari præceperis. Dic quæso, bene an male id fieri imperaris? Si dixeris bene, credo te ad beati Paulli confugere factum, quod Corinthiis scripserit, jam se illum punisse peccatorem, quem comperisset graviter deliquisse. Videamus nunc, si tu bellua, membra & corpus tantum habens hominis, animum vero ferinum, si ita egeris ut egit
1 Cor. v 1. apostolus, si tali ordine rem celebraveris, quo ille qui dixit: *Sic* (2) *omnino auditur inter vos fornicatio, qualis nec inter gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat: & vos inflati estis, & non potius luctum habuistis, ut tolleretur e medio vestrum qui hoc opus fecit. Ego quidem sicut absens corpore, præsens autem spiritu jam judicavi ut præsens eum, qui sic operatus est, in nomine Domini Jesu, congregatis vobis & spiritu meo cum virtute Domini nostri Jesu Christi, tradere hujusmodi hominem satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi.* Dicis, credo: *Et ego idcirco vobis mandaveram damnare absentem, quia damnaverat & apostolus.* Primo omnium beato apostolo catholici nuntiaverant hi, quos norat fideles, quos Deo probaverat devotos, & testem sciebat esse omnem Corinthiorum sanctam ecclesiam. Tu contra cum (3) consacrilegis tuis accusantibus Deo odibilibus hæreticis nos dignabaris urgere ad
Ibid. 4. absentis damnationem. Deinde cum apostolum audis dicere: *Congregatis vobis & spiritu meo cum virtute Domini* (4) *Jesu, tradere hujusmodi hominem satanæ in interitum carnis*; tu tenebra (5), cur nobis dicentibus, *Ad ipsum nos nostris impendiis pergemus in plebe, cui divinitus constitutus est, eumdem audiemus, tantum da catholicos accusatores secundum sacræ legis mandatum*; cur detrectasti? cur, tamquam gladiatores non episcopi essemus, tantum juxta vota tua, quo possemus interficere eum, cujus tu olim sitiebas

NOTÆ.

1 *Videritis*. Vatic. & Vers. Ant.

2 Vers. Ant. *Omnino .... fornicatio, & talis fornicatio .... patris aliquis .... de medio .... Ego enim ut .... spiritus .... in nomine Domini nostri Jesu Christi .... hujusmodi satanæ ... in diem Domini Jesu Christi.*

3 *Tu contra, tenebra, te, atque cum consacrilegis &c.* Vatic.

4 *Domini nostri Jesu Christi*. Idem Lucifer supra.

5 *Tenebra*, singulare, quod non est in usu, usurpat pro plurali *tenebræ*, ut *opera sua* pro *operibus suis*. Til. & la Cerda. Ita loqui placet Lucifero: neque aliter infra: *Si te secuti tenebram fuissemus*. Galand.

1 Vers.

bas cruorem, operam dabas? Interea sic te infelicem traditum satanæ pro homicidiis, proque sacrilegio tuo debes scire ut ille qui in illo reatu apud Corinthios inventus est. Neque enim ista tua quæ gesseris ac geris minora sunt funera; ut, si se illum tradidisse ore beati apostoli loquitur Spiritus sanctus satanæ in interitum, & te mox ut tam gravia commisisti crimina non tradiderit. Si enim non ita esset, meminisses profecto dixisse apostolum: *Pretio emti estis, nolite fieri servi hominum*: numquam cogere Dei ausus fuisses sacerdotes ad inauditum damnandum. Qui enim pretio emtus sum, quia liberatus a lege peccati servus fuerim factus justitiæ, jam viventi mihi in lege justitiæ imponi onus non debuerat a te, ut servus iterum efficerer iniquitatis atque injustitiæ. Impositum itaque est onus a te, quia traditus fueris satanæ in interitum propter homicidia atque sacrilegium. Si non fuisses traditus satanæ, retineres Timotheo scripsisse apostolum: *Scimus autem quoniam bona est lex si quis ea* (1) *legitime utatur, sciens hoc quia justo lex non est posita, injustis autem, & non obedientibus, & impiis, & peccatoribus, sceleratis, & profanis, parricidis, & matricidis, impudicis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, perjuris, & si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur, quæ secundum evangelium est gloriæ beati Dei quod creditum est mihi*. Si non es traditus, ex quo Filium Dei negasti, in interitum satanæ, quomodo præteriens tanta, quæ te cohibere a tanto potuerant scelere, ad hæc gerenda exsilire dignatus es, quæ possint cuncta tollere hæc, quæ noscantur sanæ esse doctrinæ? Hæc qui sis faciens, quæ sanæ adversentur doctrinæ, qui proscribas, torqueas, deportes, mittas in carcerem interficiasque, dic obsecro, si sis dissimilis ab Herode illo rege, cujus carnificinam describens ita loquitur sacra scriptura: *Eodem in tempore remisit Herodes rex manus, ut noceret quosdam* (2) *de ecclesia. Occidit* (3) *autem Jacobum fratrem Joannis gladio, & cum vidisset quod placeret hoc Judæis, addit* (4) *ut comprehenderet Petrum. Erant autem dies azymorum. Hunc cum apprehendisset, misit in carcerem traditum quatuor quaternionibus militum custodiendum, volens post pascha producere* (5) *eum plebi. Petrus* (6) *vero custodiebatur in carcere. Oratio ergo instantissime fiebat ad Dominum pro eo ab ecclesia; & cum futurum esset ut eum Herodes produceret, illa nocte Petrus* dor-

Ibid. VII. 23.

1. Tim. I. 8.

Act. XII. 1.

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Eam .... scientes .... peccatoribus est, scelestis .... patricidiis & matricidiis, masculorum concubitoribus, homicidiis; impudicis.*

2 Pro *quibusdam*. Til. Vers. Ant. *Eodem autem tempore immisit Herodes ... affligeret quosdam. Noceret* pro *interficeret*; la Cerda.

3 Vers. Ant. *Interfecit .... videns autem quia placitum est .... adposuit adprehendere & .... Quem & adprehensum .... tradens .... custodire eum.*

4 *Addidit*. Latin.

5 Græc. ἀναγαγεῖν. Vers. Ant. *perducere*.

6 Vers. Ant. *Petrus quidem servabatur .... Oratio autem erat, incessanter .... ad Deum .... Cum autem vellet producere .... erat Petrus dormiens inter duos milites, ligatus .... custodes autem ante ostium custodiebant .... & lux fulsit in habitaculo: percussit &c.*

1 *Et*

dormiebat inter milites alligatus catenis duabus , & custodes ante ostium , &
custodiebant carcerem . Et ecce angelus Domini astitit , & lux ab eo refulsit in
illo loco : compungens autem latus Petri suscitavit eum dicens : Surge veloci-
Ibid. 10. *ter . Et (1) surrexit , & ceciderunt catenæ de manibus ejus .* Et infra : *Et (2)*
cum transisset primos & secundos custodes , venit ad portam ferream , quæ du-
cit in civitatem , qua a se aperta est eis . Et cum exiissent , processerunt vi-
cum unum , & continuo discessit ab eo angelus . Et Petrus in se conversus
ait : Nunc (3) scio quia vere misit Dominus angelum suum , & eripuit me de
Ibid. 18. *manibus Herodis , & de omni exspectatione plebis Judæorum . Facta autem die*
turbatio (4) erat inter milites , quidnam Petrus factus esset . Herodes autem eum
requisiisset (5) eum , & non invenisset , interrogatos custodes jussit duci . Similem
te illi in omnibus videmus sive in crudelitate , sive in sacrilegio ; ut
enim ille Jacobum beatum apostolum interfecit , ita & tu ingentem
multitudinem credentium , sicuti credidit Jacobus apostolus , interfecisti ;
ut ille in Jacobo apostolo Dei unicum persequebatur Filium , ita & tu ,
& in illos quos jam interemisti , & in nos , quos persequeris . Iterum
te & instruimus & hortamur , ut redeas ad Dei ecclesiam desinasque
jam persequi Athanasium , vel nos facientes contra tuam hæresim , ne
istius Herodis exemplo disperire incipias , cujus interitum loquitur sa-
Ibid. 19. cra scriptura dicens : *Descendit a Judæa Cæsarea (6) , ibique mansit . Erat autem*
infestus Tyriis & Sidoniensibus : & unanimes venerunt ad eum , & persuaso
Blasto , qui erat a cubiculo regis , postulabant pacem , eo quod regiones eorum
de regia alerentur . Statuto autem die Herodes vestitus veste regali sedit pro tri-
bunali , & concionabatur ad eos . Populus autem clamabat : Dei voces , & non
hominis . Confestim autem percussit eum angelus Domini , quia non dedit ho-
norem Deo , & vermibus scatens exspiravit . Ignorabas tu , qui (7) te le-
gisperitum vis videri , dixisse Joannem apostolum (8) , ut cum dice-
1 Io. 14. 3. res (9) , *Damnate innocentem : Ex (10) hoc intelligimus quoniam cognovimus*
eum ,

NOTÆ.

1 *Et surrexit* , abest a Vers. Ant.

2 Vers. Ant. *Transeuntes autem primam custodiam & secundam venerunt ... quæ ultro ... Et exeuntes transierunt .... reversus in se dixit ... manu .*

3 *Græc.* Νῦν οἶδα ἀληθῶς ὅτι . Sed Lucifer legebat transpositis vocibus ; ὅτι ἀληθῶς : *Nunc scio quia vere* , nec ἐν ὁράματι dumtaxat , *misit Dominus* . Atque ita legisse quoque Chrysostomus perhibetur . *Galand.* Vide Chrys. hom. 26. in Acta Apost.

4 Vers. Ant. *Tribulatio non minima .* Græc. τάραχος solum , ut Lucif. & ἐγένετο , *factus esset* , ubi *factus est* in Vers. Ant.

5 Vers. Ant. *Requirens eum et non inveniens , disquirens .*

6 *In Cæsaream* legit Sabat. Vers. Ant. *Descendens ab Jud. in Cæs. morabatur .... Herodes animis infestus .... Sidoniis : unanimes autem .... super cubiculum .... civitates .... indutus vestem regalem & sedens .... succlamabat : Dei vox ... eo quod non dedisset gloriam Deo , & consumptus verm.*

7 Vide not. in lib. *Moriendum pro Filio Dei .*

8 *Beatum Apostolum* . Vatic.

9 *Ut diceres* . Id. Sensus est ; *ignorabas , cum diceres* , Damnate innocentem , *dixisse Joannem* &c: *Ut* redundat .

10 Græc. καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν , ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτὸν &c. Vers. Ant. *Et in hoc cognoscimus eum , si servaverimus . Qui dicit quia cognovit ... servat .. servaverit ... in hoc perfecta est dilectio Dei .*

eum, si mandata ejus servemus. Qui autem dicit, Quoniam cognovi eum, & mandata ejus non custodit, mendax est, & in hoc veritas non est. Qui autem servaverint ejus verbum, vere ab eis caritas Dei consummata est. Tu fieri præcipis contra Dei mandatum: & contra apostolus dicit, quia qui non custodierit præcepta ejus, nec quidem cognoverit eum; quia, inquit, si dicat, *Cognovi eum, & mandata ejus non custodit, mendax est, & in eo* (1) *veritas non est.* Vis nos esse mendaces, vis homicidas inveniri ad hoc sine dubio ne Christiani esse reperiamur. Neque enim mendaces, neque homicidæ sunt Christiani. Apostolus dicit: *Qui servaverint ejus verbum, vere consummata est caritas Dei apud illos* (2); & apostata præcursor antichristi dicis: *Quicumque non custodit mandata illius, vivet.* Adhuc, *Qui dicit se in lumine esse*, inquit, *& fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc. Qui autem amat fratrem suum, in lumine permanet, & scandalum non est in eo. Qui autem odit fratrem suum, in* (3) *tenebris ambulat, & nescit quo eat, quoniam tenebræ obscuraverunt cor ejus.* Quid a te tenebroso poterit dici ad hæc? cur in tenebras constitutus non in lumine dicis: *Odite mecum & vos eum quem ego injuste odi, estote comparticipes insaniæ meæ, estote ut ego etiam vos homicidæ.* Deinde si dicit, quia *qui odit fratrem suum, in tenebris ambulat*, & nesciens sit quo pergat, videlicet quia tenebræ violentiæ oculos ejus excæcaverunt, quid si interfecerit quis fratrem suum? quid si homicida fuerit? Sed tibi nihil videtur homicidæ (4) qui tantorum Dei servorum inveniris fudisse sanguinem. Audes hæc Dei jubere sacerdotibus facere, quæ soli sunt placita patri vestro diabolo, & vobis Arianis filiis ejus. Hortatur item sanctissimus apostolus ut justitiæ iter tenentes in perpetuam mereamur constitui requiem; & tu vir sapientissimus compellis nos ad æternos venire tecum cruciatus. *Filii, nemo vos fallat* (5): *qui facit justitiam, justus est* (6); *qui autem facit peccatum, a diabolo est, quoniam origine* (7) *diabolus peccat. Ad hoc enim declaratus est Filius Dei, ut solveret opera diaboli.* Igitur cum dicatur ab apostolo, quia sit peccatum a diabolo, & tu compellas nos crimina capitalia committere, quid te aliud possum dicere, nisi procuratorem diaboli? eum quem videam ita ejus diligere caussas, ita ejus colere rem, ut cunctos nos in ejus cupias inveniri parte. Unde etenim omnem Dei cultorem compellis ad ipsum facere transitum, nisi quia delegeris favere parti ejusdem? Audis dicere beatum apostolum: *Iccirco declaratus est Filius Dei, ut solveret opera diaboli*; & tu sis urgens Dei cultores opus consummare diaboli. Cum hæc agis, nonne vi-

Ibid. 4. — Ibid. 5. — Ibid. 9. — Ibid. 11. — Ib. III. 7. — Ibid. 8.

NOTÆ.

1 Supra *in hoc* idem Lucif.

2 *Ab eis* idem supra.

3 Vers. Ant. *Nam qui in tenebris est, & in tenebris ambulat*; & *excæcaverunt oculos ejus*.

4 *Homicida*. Latin. & Galand.

5 Vers. Ant. *Filioli .... seducat*.

6 Addit Vers. Ant. *Sicut & ille justus est*; quæ tamen desunt in mss. quibusdam.

7 Vers. Ant. *Quia ab initio .... In hoc manifestatus .... solvat*. Lucifer ipse habet infra *iccirco* pro *ad hoc*.

videris impugnatorem te constituisse ejus, qui solverit opera diaboli? Sed non mirandum si elegeris ut quæ dissolvit unicus Filius Dei, hæc possint reædificari per te diaboli satellitem, quandoquidem nec ipsum negare dubitaveris, qui opus diaboli destruxerit. Hinc tibi est pro nihilo cruorem fundere innocentis, quia jam innocentium amatorem & suorum cultorum defensorem negans contuleris temet ad eum, ad quem se contulerit Scarioth Judas. Si itaque negare non potes, quia opus sit diaboli viri justi fundere sanguinem, utique est clarum te diaboli opera fecisse, & nos, ut faceremus, hortatum. Adhuc loquitur Joannes Deo amantissimus ut fraterna inviolata teneatur caritas, dicens: Ibid. 10. *Ex hoc apparent filii Dei & filii diaboli. Omnis qui non est justus, non est ex Deo, & qui non amat fratrem suum, quoniam hæc est repromissio* (1) *quam audistis ab initio, ut amemus* (2) *alterutrum, & non sicut Cain qui* (3) *ex maligno fuit & interfecit fratrem suum. Et propter quid interfecit eum? Quoniam opera ipsius maligna fuerunt, fratris autem sui justa. Nolite mirari fratres, si odit nos sæculum. Nos scimus quoniam transitum fecimus a morte ad vitam, quoniam amamus fratres: qui autem non amat, manet in morte. Omnis qui odit fratrem suum, homicida est: & scitis quia omnis homicida non habet vitam æternam in se manentem.* Cum itaque omnis, qui odire invenitur fratrem, filius dicatur diaboli homicida, Cain denique fratricidæ comparetur, in morte manere designetur, cur me hoc opus implere compellebas, quod me ut Cain fecisset fratricidam & filium diaboli, quod me in mortem perpetuam fecisset manere? cum jam videas me transitum fecisse de morte ad vitam, cum inter eos, quos filios (4) appellare dignatus est, me jam constituerit Deus. Quam ob caussam me Cain fieri voluisti, tenebras etiam & filium diaboli? in quo te læsi, in quibus rebus exstiti adversarius salutis tuæ, ut mihi desideraris ita esse nocitum? cur hæc iteramus? nisi ut aliquando intelligere possis, quod quidnam sit bonum iis ignorans. Si enim scires, numquam & ipse tantum admisisses facinus, & nos perpetrare urgeres. Dicas inter hæc precor, quamobrem persequeris Dei domus antisti-
Ibid. 15. tem? dicit enim apostolus, quia *qui odit fratrem suum, homicida est*. Si nos vis habere homicidæ nomen, cur odis fratrem tuum? Proba odio dignum Athanasium; quid malorum operatus sit manifesta, ut sit odiri dignus etiam ab omnibus nobis. Profecto non dabis opus commissum ali-

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *In hoc manifestati sunt ... a Deo .... non diligit .... quia .... annunciatio quam audivimus ab initio*. Græc. [illegible], ut Lucifer, qui habet infra *ab origine* pro *ab initio*.

2 Vers. Ant. *Diligamus invicem, non .... erat, & occidit .... Et cujus rei gratia occidit? quia opera ejus .... fratris vero ejus .... mundus .... quia transivimus de .... quia diligimus .... Qui non diligit*.

3 *Cain ex maligno*. Vatic. Ita in Græco omittitur *qui*, uti etiam a Lucifero paullo inferius.

4 Ex Joannis textu allato legerim *filios Dei*. Galand.

1 *Hæc*

aliquod injuftum, quod eum faciat odiofum. Cum hæc ita fint, necesse eft te iccirco odiffe illum, quia opus tuum fit malignum, Athanafii vero juftum. Propterea etenim vis interficere eum, quod non fuerit te fceleratum, facinorofum, atque facrilegum imitatus. Conftat hæc ita effe. Cum enim gloriofus apoftolus Cain & Abel introducit comparationem, tu mihi effe videris Cain, Athanafius vero Abel. *Ex* Ibid. 10.
hoc apparent filii, dicens, *Dei*, *& filii diaboli*. *Omnis qui non eft juftus*, *non eft ex Deo*, *& qui non amat fratrem fuum*, *quoniam hæc* (1) *repromiffio quam audiftis ab origine ut amemus alterutrum*, *& non ficut Cain ex maligno fuit*, *& interfecit fratrem fuum*. *Et propter quid interfecit eum? quoniam opera illius maligna fuerunt*, *fratris autem fui jufta*. Nec debes dubitare opera tua effe maligna, Athanafii vero jufta. Tu etenim es homicida, religionis Dei deftructor, unici Filii Dei negator, apoftolicæ fidei expugnator, idololatriæ Arianæ fundator; contra Athanafius eft in timore Dei ita permanens, ut nihil commififfe, quantum videri poteft, inveniatur, quod eum poffit a Deo dilectiffimis feparare. Cum hæc ita fint, hortamur diligas te in Athanafio. Retines fcriptum: *Diliges pro-* Matth. xxii. 39.
ximum tuum tamquam teipfum; &, *Qui diligit proximum*, *legem implevit*. Rom. xiii. 8.
Ut etenim te in ipfo odis, ignorans quia malum fit juftum odire injufte, ita te in eo incipies amare, fi hæc tua malevolentia fuerit converfa in benevolentiam. Tunc poteris eripi e tenebris, in quibus te dicit beatus apoftolus manfitare. *Nolite* enim, inquit, *mirari fratres*, *fi odit* 1. Jo. iii. 13.
nos fæculum. *Nos fcimus quoniam tranfitum fecimus a morte ad vitam*, *quoniam amamus fratres*: *qui autem non amat*, *manet in morte*. *Omnis qui odit fratrem fuum*, *homicida eft*: *& fcitis*, *quia omnis homicida non habet vitam* (2) *in fe manentem*. Non audeas jam dicere, *Damnate innocentem*, homo non habens in te vitam manentem, homo qui nec dum feceris tranfitum de morte ad vitam. Si enim feciffes, hoc eft, fi in unicum Dei Filium ficut nos crediduffes, nec homicida effe delegiffes, ne videlicet inciperes iterum regredi ad mortem. Duplici igitur modo conftitutus fine fpe vitæ dignatus es imperare Dei facerdotibus, interficere innocentem. Sed fortaffis tenes (3) dicere: *Amo amantes Deum*, *& odio habeo odientes eum*. Sed hæc de Athanafio non poteris dicere, quoniam quidem magis conftet, te odire Deum, quia & dereliqueris illum, & tranfitum feceris ad idololatriam. Itaque, quia nullam culpam perfequeris in Dei facerdote, fed folam juftitiam, fed folam Dei religionem, fupereft ut adhuc videas nos, quos hortabaris innocentes interficere, quales effe jufferit circa confervos noftros ifte beatus apoftolus Joannes: *Ille* Ibid. 16.
propter nos (4) *animam fuam pofuit*, *& nos debemus pro fratribus animas noftras po-*

NOTÆ.

1 *Hæc eft* habet idem Lucifer fupra, & *opera ipfius* pro *illius*. Vide.

2 *Vitam æternam* habet fupra idem Lucif.

3 *Tenes*. Latin. & Galand.

4 Verf. Ant. *Pro nobis*, & omittit *noftras*. *Propter* folum legerat Sabat. in fuo exemplari.

ponere . Ab apostolo jubeor animam ponere pro fratre; & a te anti-
Ibid. 21. christi mancipio præcipitur mihi fratrem interimere : & iterum , *Fi-*
duciam, inquit, *habeamus* (1) *ad Deum*, *& quicquid petierimus accipiemus ab*
eo, *quoniam mandata custodimus*, *& quæ ei placent ante conspectum ejus facia-*
mus in nomine Filii ipsius Jesu Christi ; (2) *& amemus nos invicem* , *sicut*
dedit mandatum nobis . Sed quomodo potero audiri ab eo in omni ob-
secratione, qui sim non servans mandatum ejus? Ut enim diligam fra-
Ib. iv. 7. trem meum mihi mandavit, non ut interimam. Et infra: *Carissimi* (3), *ame-*
Ibid. 8. *mus nos alterutrum*, *quoniam caritas ex Deo est* . Et iterum : *Quicumque*
non diligit fratrem (4), *non novit Deum* , *quoniam Deus caritas est* . *Ex*
hoc declarata est caritas Dei in nobis, *quoniam Filium suum misit Deus uni-*
cum in sæculum, *ut vivamus per eum*. *In hoc est caritas*, *non quod nos ama-*
verimus Deum, *sed quod ipse amaverit nos* (5), *& miserit Filium suum expiato-*
rem peccatorum nostrorum . *Carissimi si ergo sic Deus amavit nos* , *nos &*
Ibid. 20. *debemus alterutrum amare*. Et iterum: *Si quis dicit* (6), *quia diligit Deum*, *&*
fratrem suum odit, *mendax est*. *Qui autem fratrem suum non amat* , *Deum*
Ibid. 21. *quem non vidit* (7) *non potest amare* . Et iterum : *Hoc mandatum habemus*
Ib. v. 2. *ab ipso ut qui amat Deum*, *amet & fratrem suum* . Et (8) iterum : *Quo-*
niam (9) *ex hoc intelligimus*, *quoniam* (10) *amamus filios Dei*, *quando Deum ama-*
mus, *& mandata ipsius facimus* . *Hæc est enim caritas Dei* (11) : *& man-*
data ipsius gravia non sunt . Hæc conspice pauca de multis, & invenies
Ibid. ad quas nos traxeris tenebras tu homo tenebrarum. *Ex hoc intelligimus*,
dicit, *quoniam amamus filios Dei*, *quoniam* (12) *Deum amamus*, *& mandata ipsius*
facimus . *Hæc est enim caritas Dei ut mandata ipsius custodiamus*; & tu me
dignaris impellere ad hæc mandata dissipanda , alia contra ipsa , quæ
per te instinctu diaboli prolata sunt, instituere . Quomodo inveniri po-
te-

NOTÆ.

1 *Habemus* legit Sabat. Vers. Ant. *Habemus .... postulaverimus .... quia mandata ejus servamus .... illi* ; *in conspectu ejus facimus*, &c.

2 Addit Latin. *Et hoc est mandatum ejus ut credamus & amemus &c.* Ita Vers. Ant. & Vulg. in quibus post *credamus* insunt verba *in nomine Filii ipsius Jesu Christi*, quæ a Lucifero afferuntur post verbum *faciamus*.

3 Vers. Ant. *Dilectissimi* ; *diligamus invicem*, *quia dilectio*.

4 *Fratrem* abest a Vers. Ant. quæ sic legit : *Qui .... quia Deus dilectio est* . *In hoc manifestata est dilectio .... quia .... unigenitum in hunc mundum .... ipsum .... dilectio*, *non quia nos dileximus* , *sed quia ipse dilexit nos*, *& misit .... litatorem pro peccatis .... Dilectissimi &c.*

5 *Nos* omittit Sabat.

6 Vers. Ant. *Dixerit* , *Diligo Deum* ;

7 Græc. ἑώρακε . Latin. corrigit *videt* ex Vulg. & Vers. Ant. in qua ; *Qui enim non diligit fratrem suum quem videt* , *Deum*, *quem non videt*, *quomodo potest diligere?*

8 *Et iterum* : *Ex hoc &c.* Vatic.

9 Vers. Ant. *In hoc cognoscimus quia diligimus .... quia Deum diligimus* , *& præcepta ejus .... dilectio Dei*, *ut præcepta ejus servemus*, *& præcepta ejus &c.*

10 *Quia* legit Sabat.

11 Additur a Latin. *ut mandata ejus custodiamus &c.* ex Græco & Vers. Ant. ac Vulg. quæ postea Lucifer recitat ferme ibidem : *Repetita verba*, mandata ipsius, *in caussa fuisse*, *cur præcedentia librario exciderint*, Galandius autumat ; sed haud ita facile librarii culpæ tribuendum, siqua desunt, quæ Lucifer sciens ipse omiserit.

12 *Quando* idem Lucif. supra.

1 Vers.

tero Deum amans, qui ejus mandatorum adversarius per te factus inveniar? Quibus ex factis quis mihi esse videris, nisi unus ex illis zizaniis destinatis igni? de quibus Dominus, *Sicut ergo*, dicit, *colliguntur zizania, & igni comburuntur, sic erit in consummatione saeculi: mittet filius hominis angelos suos, & congregabunt* (1) *de regno ejus omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem; & mittent* (2) *eos in camino* (3) *ignis. Ibi erit fletus, & stridor dentium. Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno patris sui.* Conspicis quia si te haeretico satis (4) agente damnarem innocentem, tecum essem futurus in gehennam. Neque enim possemus consequi Dei regnum, in quo possemus fulgere tamquam sul, si (5) aut homicidium fuissemus perpetrati, aut apostolicam violaremus fidem. Gaudeas huc (6) te in his degere malis, noli cognoscere quae geras mala, & invenies sine dubio te esse inter malignos illos quos designat ad ignem venturos Dominus dicens: *Exient* (7) *angeli & separabunt malos a justorum conversatione, & mittent illos in caminum ignis: ibi erit fletus & stridor dentium.* Dignaris pro nihilo habere persequi servos unici Filii Dei, tu membrum diaboli, qui fueras arbitratus quod omnem posses perducere ad scandalum sanctam ecclesiam. Sed conspice quae tibi atque omnibus consacrilegis tuis promittat Deus: *Qui acceperit unum puerum talem in nomine meo, me accipit: qui autem scandalizaverit unum de pusillis* (8) *qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, & merga-*

Matth. XIII. 40.

Ibid. 49.

Ib. XVIII. 5.

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Colligent*.
2 *Mittunt*. Vatic.
3 *Caminum*. Til. & Latin. cum Graeco & Vers. Ant. ac Vulg. Frustra est, cum dicit Tilius pro *in caminum*; nam grammatice quoque *in camino* egregie dices. Nec pigebit aliqua adducere. Plautus Amphyt. *in mentem fuit*, & Bacchidib. *Ecquid in mentem est tibi?* Etenim Agellius locum hunc laudat lib. 1. cap. 7. & defendit hanc scripturam Cicero pro lege Manil. *Cum vestros portus in praedonum potestatem fuisse sciatis*; & pro Quinctio; *res coepit esse in vadimonium*. Arbiter; *res est in controversiam*; quod eleganter & in modum Ciceronis dictum asserit Turnebus. Manilius lib. 5. *cum venit in regione*, ut Cicero, *veni in Senatu*. Plaut. Epid. *in amorem haerere*, sic legit Camerarius; & Henricus Stephanus multis defendit illud Plauti, *in mentem fuit*. Lege Taubmanum ad Plautum in Amphytrione. Lege eumdem in eadem comoedia, ubi defendit, *interrumpam in aedibus*, & ibidem, *pergam in aedibus*. Ulpianus; *finge in possessionem precariam mulierem remansisse*. Tertull. de Praescript. adver. haeret. cap. 8. *foris actum*; quem in locum Junius legit, *foras*; sed Pamelius *foris* legit ex veteribus. In sacris litteris est, *ingrediatur putredo in ossibus meis*. Itaque indifferenter antiqui haec nomina usurpabant; ex qua consuetudine Lucifer dixit, *Mittent eos in camino ignis ardentis*; & infra; *numquid fugerat te, dixisse Dominum B. Petro: Converte gladium tuum in loco suo*. La Cerda.
4 Idem quod *satagente*. La Cerda.
5 Post vocem illam *Sol* commate interjecto, ubi punctum inerat in veteri editione, ita disjunctas sententias in unum sensum colligavimus Latinii auctoritate, qui particulam *aut* pro *autem* substituit.
6 *Gaude adhuc*. Latin.
7 Vers. Ant. *Exibunt .... de medio justorum ... eos ... ignis ardentis*. Ms. Clarom. apud Sabat. *exient*; & Graec. ceterique omnes mss. codd. carent *ardentis*, ut Lucif. vers.
8 Vers. Ant. *Pusillis istis .... praecipitetur in profundo .... abscide*.

1 En

gatur in profundum maris . Væ autem huic mundo ab scandalis . Necesse est enim venire scandala: verumtamen væ homini illi per quem scandalum venit . Quod si manus tua , vel pes tuus scandalizat te , abscinde eum , & projice abs te . Et infra : *Videte ne contemnatis unum ex his pusillis* (1) : *dico enim vobis , quod angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei qui in cælis est* . Igitur qui non solum sis spernens credentes in ejus majestatem divinam , sed & es interficiens , quas erit merces repræsentaturus tibi iste quem negas ? Qui tibi expedire dixerit , si molam asinariam suspenderes collo tuo , & in profundum maris fuisses præcipitatus, quam unum ex credentibus in eum perduxisses ad scandalum , quam unum contemsisses ex illis , qui sint regnum possessuri cælorum , quæ erit repræsentaturus tibi , qui ea de caussa ejus sanctæ ecclesiæ ex membris scindi merueris, quia sis per quem scandala diabolus immiserit nostris diebus in Dei populum , quia licet concitaris scandala , tamen deceperis eos tantum qui te nesciverint jam sic aruisse ut rivus præcisus a fonte , ut fractus ramus ex arbore ? Ceterum qui te extra ecclesiam cognoscimus positum , qui hostem unici Filii Dei cernimus , scientes te mortuum , conatus tuos Deo juvante subter pedes nostros esse conspicimus . Scimus etenim mortuum vivis dominari non posse . Sed quid dicis vivere te in Christo ? Unde probare es potens cum eum sis negans ? vivere etenim non possunt , nisi qui illum fateantur verum Deum esse , verum Dei Filium . Unde es vivens cum nos iccirco persequaris, quia ejus esse nos fateamur servos ? Aut numquid ob aliam nos persequeris caussam ? numquid fortassis invenisti nos in te deliquisse ? & iccirco in nos tam infestus es ? nos in te peccasse nosmet non retinemus . Quomodo etenim in te peccasse nos probari poterit, cum te de morte venire ad vitam urgescimus (2)? & tamen si sentis nos in te deliquisse, accipe quæ te circa nos facere jusserit Dominus dicens: *Quod si peccaverit in te frater tuus , vade , & corripe eum inter te & ipsum solum , & si audierit , lucratus eris fratrem tuum : si autem non te audierit , adhibe tecum unum* (3) *vel duos , ut in ore duorum , vel trium testium , stet omne verbum . Quod si non audierit eos , dic ecclesiæ : si autem ecclesiam non audierit , sit tibi tamquam ethnicus & publicanus* . Cum hæc non feceris quæ præceperit Dominus fieri , cum non solum (4) tu in te & nos non monueris , quibus præsentibus Athanasium unum e nobis convincens reum fuisse , sed coegeris eum inauditum a no-

Ibid. 10
Ibid. 15.

NOTÆ.

1 *Ex pusillis his , qui credunt in me* . Vers. Ant. sed absunt a Græco & a Vulg. verba , *qui credunt in me* , uti a Lucif.

2 Pro *sæpius urgemus* . Til. & la Cerda .

3 *Tecum adhuc unum* . Vatic. cum Græco & Vers. Ant.

4 *Solus tu inter te & nos* . Latin. sed melius ; *Cum non solum tu inter te & nos non monueris , convincens quibus* , id est *nobis , ipsis præsentibus Athanasium unum e nobis reum fuisse , sed coegeris* &c. Latinius idem *convinceres* pro *convincens* legendum autumat ; sed retineri participium optime potest . Latinium sequitur Galandius .

1 Con-

nobis damnari consacerdotibus suis, cum (1) ei audientiam abstuleris, quomodo nos tu juste poteris incusare, quod enim deliquerimus in te, nihil horum mandatorum Domini cum impleveris? Cur nos tam infeste persequeris, cum magis tu sis reus prævaricationis, qui minime circa nos, pro ut tibi dedit mandata Dei unicus Filius, egeris, sed qui pro ut placuerit inimico nostro diabolo, cuncta gesseris? illius etenim est hujusmodi consilium, illius talis voluntas, ut inauditus damnetur, ut absens intersiciatur, ut innocentis cruor fundatur; cum non, inquam, rem egeris eo modo quo jusserit te agere Dominus. Fuisti ausus perferre ad beatam ecclesiam, fuisti ausus dicere: *Peccavit Athanasius, & debet ab omnibus ejus condemnari communio?* Sed quid dicere tentabis? *In Deum deliquit*; & ecce inveniri non potest quod in Deum deliquerit, siquidem neque tu, neque consacrilegi tui filii meretricis hæresis Arianæ possitis testes admitti contra catholicum episcopum. Dominus etenim loquebatur de tribus catholicis testibus, de servis majestatis suæ, ut illis crederet beata ecclesia, non vobis prosanis, ex adulterio de meretrice natis. Ceterum si non ita acceperimus Domini istud præceptum, poterunt & Saturni atque omnium idolorum cultores admitti contra Dei domesticos testes; poterunt & comblasphemi tui a Deo derelicti sine lumine, ut tu es, positi Judæi. Si enim vos hæretici & quidem omnium sectarum admittendi estis testes contra Christianos, debent & ethnici & Judæi: siquidem sive Judæi, sive ethnici, sive vos hæretici positi extra Domini ecclesiam sitis sine Deo, ut tunc illi cuncti qui non fuerint in arca sanctissimi Noe. Ut enim illi positi extra arcam salvari non potuerunt, ita nec vos, sed sic sitis interituri, nisi credentes in unicum Dei Filium ejus in sancta ecclesia fueritis commanentes nobiscum. Si igitur testes neque tu neque comblasphemi tui esse potestis, quomodo fecisti insulsissime rex damnari, & quidem a consacerdotibus suis totius virum innocentiæ? Addo illud, quia jam illum accusaveratis fuisse homicidam (2) apud Sardicam in synodo catholicorum, & probare (3) minime valuerit iniquitas vestra. Addo quod tu ipse ad ecclesiam Alexandrinorum dederis litteras (4) adstruens il-

NOTÆ.

1 Constantius enim ad Mediolanense Concilium non invitavit Athanasium, qui litteris Liberii Pontificis ad se Alexandriam delatis minime fidens, cum suspicio esset ab Arianis confictas fuisse, ne in Italiam quidem venerat; & insidias sibi parari in palatio Imperatoris metuens misit legatos ad Constantium, qui sibi illum conciliarent: sed frustra; nam ut ipse Athanasius testatur in epist. ad Solit. *singulis urbibus cogebat Episcopos*, Galliarum scilicet, & Italiæ, *ad mutandam* in caussa Athanasii *sententiam*; &, *cum ei audientiam denegasset*, in Concilio Mediolanensi Episcopos *jussit subscribere contra Athanasium*.

2 In Concilio Sardicensi anni 347. Athanasius de nece Arsenii Episcopi pluries jam ab hæreticis accusatus, a Patribus Synodi absolutus fuit.

3 Forte *probari*.

4 Exstant hæ litteræ apud Athanasium in Apol. 2. & Socratem lib. 2. cap. 23., quibus scribit Constantius, se ad illos *virum remittere vitæ rectitudine, & morum* pro-

illum virum justum, episcopum catholicum. Ad ultimum, tametsi (1) peccasset, Athanasius fuerat pellendus a populo sibi commisso, & quidem ut ille populus alium e corpore suo dignum peteret sibi fieri episcopum; non tamen fuerat gladio per te imperatorem petendus. At cum (2) tu loco innocentis, in quem nihil veri constituerit loco catholicus, miseris consacrilegum tuum Georgium (3), & nolentibus ejus maculari sacrilegio tantas contumelias, tantasque intuleris pœnas, ut plurimos proscripseris, relegaveris in exsiliis, in metallis, quamplurimos etiam interfeceris, & hodie non desinas ea facere blasphemiam tuam, quæ est & Georgii, suscipere nolentibus; quæ irati hostes immanissimi barbari vix faciant; quomodo te arbitraris posse intelligi Christianum, qui & feris sævissimis videaris esse ferocior, & belluis omnibus immanior? Fuisti ausus dicere Athanasium percutiendum, non conspiciens tunc vos Arianos esse punitos, & quidem Dei virtute, quando idololatriam introducere estis meditati in Domini ecclesiam. Sed adhuc dicas fortassis, *Deliquit in me Athanasius*. Ut omittam, quia & in hoc mendax sis, non sciebas scriptum quid circa in te delinquentes agere te
[illegible] præceperit Dominus, ut sic gladio eum fuisses persecutus? *Tunc accedens ad eum Petrus, dixit ei: Domine si peccaverit in me frater meus, quoties remittam ei? usque septies? Dicit illi: Non dico tibi usque septies, sed usque (4) septuagesies septies.* An erubescis audire Athanasium fratrem tuum? Si Christianum te profiteris, debes omnes Christianos fratres dicere, & quidem non solum Athanasium, sed & eos quos videris stipem petentes. Omnes etenim in ecclesia Domini constituti unum sumus ei, apud quem non sit acceptatio personarum: & tamen benefeceris,

NOTÆ.

probitate omnibus notissimum; cum nimirum e Galliis, ubi exsulabat, ad Alexandrinam Ecclesiam revocatus fuit.

1 Id est, *si*.

2 Hæc corrupta sunt, licet sensus facile appareat. *Til.* Latinius vero ita corrigit: *At cum tu iniquum nihil veritus restitueris, & loco catholici miseris* &c. Sed placet locum hunc sic interpretari: *Cum tu loco innocentis*, Athanasii, *in quem catholicus*, id est *catholici Episcopi, nihil loco veri*, scilicet *ex iis, quæ contra illum calumniantur Ariani, constituerit*, hoc est *decreverit inesse*, *miseris* &c.

3 Vide, quæ de Georgio dicta jam sunt, & quæ paullo inferius dicemus: de clade vero Catholicis Alexandrinis illata, qui a Georgii communione abhorrebant, hæc Athanasius in Apol. 1. *Videre erat post septimanam Paschæ, virgines in carcerem detrudi, Episcopos vinctos a militibus duci, viduarum, pupillorumque ædes populari .... noctu Christianos raptari ædesque obsignari, & fratres clericorum pro fratribus in periculum devocari .... in hebdomade post sacram Pentecostem .... ipso die dominico .... virgines ignibus flammantis rogi admotas ... ceteros omnes quotquot comprehenderunt una cum virginibus ... relegarunt ... corpora defunctorum insepulta .... ex Ægypto, & Africa Episcopos ad fugam exsiliumque compulerunt .... quos tanta acerbitate vexaverunt, ut quidam in via, quidam in exsilio mortem oppetierint*. Hæc gesta anno 356. post Mediolanense Concilium, & ejectum e sua sede Athanasium.

4 Omittit *usque* paullo inferius, ut etiam Tertull. in lib. de orat. & de patient. Vers. Ant. *Dimittam illi .... Dicit illi Jesus .... septuagies*:

1 Su-

tis, si nolis illum dici fratrem tuum. Tu etenim filius pestilentiæ cum sis, & ille unus sit de filiis lucis, tu cum mancipium sis nostri inimici, & ille sit servus Dei, est iniquissimum si dicaris frater hominis Dei præcursor antichristi. Si deliquisse illum in te in aliquo videras, dimittendum ei fuerat illico a te, ut tibi dimitteret crimina propria Deus. Nunc vero quia dimittere nequivisti propter contumaciam atque malevolentiam tuam, tibi, qui præceptum Domini irritum fecisti, accipe quæ possint præsentari. *Tunc accedens ad eum Petrus dixit* (1): Ibid.
Domine si peccaverit in me frater meus, quoties remittam ei? usque septies? Dicit illi: Non dico tibi usque septies, sed septuagesies septies. Ideo simile est habitum (2) *regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis: & cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei unus qui debebat decem* (3) *millia talenta: cum autem non haberet* (4) *unde redderet, jussit eum dominus venumdari & uxorem ejus, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi debitum. Procidens autem servus ille, orabat eum dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Misertus autem dominus servi illius, dimisit* (5) *eum, & debitum dimisit ei. Egressus autem servus ille invenit unum ex conservis suis qui debebat ei centum denarios, & tenens suffocabat eum dicens: Redde quod debes. Et procidens servus ille rogabat eum dicens: Patientiam habe in me, & reddam tibi. Ille autem noluit, sed abiit, & misit eum in carcerem, donec redderet debitum. Videntes autem conservi ejus quæ fiebant, contristati sunt, & venerunt, & narraverunt domino suo omnia quæ facta erant. Tunc vocavit eum dominus suus, & ait illi: Serve nequam, omne debitum remisi tibi, quia rogasti me: non oportuit te quoque misereri conservo tuo, sicut & ego misertus sum tibi? Et iratus dominus ejus tradidit eum tortoribus, quoad usque redderet universum debitum. Sic & vobis faciet Pater meus qui in cælis est, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.* Quid respondes ad hæc tu, cujus mentis oculi videre minime potuerint hæc quæ præceperit fieri Dominus? Ubi ponis illud quod neque in te, neque in Deum deliquerit, sed sit sustinens persecutionem, cur apostolicam teneat fidem, cur nolit fieri ut tu es sacrilegus? Firmasti interficere veritatis prædicatorem cupiens in eo te collocari honore, in quo sunt illi, quos in evangelio & prophetarum interfectores designat Dominus, & impias manus ad ipsum etiam porrecturos (6) aperit dicens:

NOTÆ.

1 Supra, *dixit ei*.

2 *Habitum* omittit Vers. Ant.

3 Codd. plures apud Sabat. *decem millia* cum Lucif. Græc. *μυρίων*. Vers. Ant. *centum*.

4 Vers. Ant. *Habebat* .... *dominus ejus* .... *ut redderet* .... *rogabat dominum suum* .... *Misericordia autem motus* ... *illius, debitum remisit ei. Regressus* .... *Et procidens conservus ejus* .... *&* *omnia* .... *sunt valde, & enarraverunt* .... *fuerant* .... *illum* .... *nonne ergo* .... *te misereri* (omisso *quoque*) .... *tui?*

5 Cum Græco, *ἀπέλυσεν αὐτόν, καὶ τὸ δάνειον ἀφῆκεν αὐτῷ*. Vers. Ant. solummodo, *debitum remisit ei*.

6 Cum Til. & Latin. Antea, *porrecturus*.

Ib. xxi. 33 cens: *Homo erat paterfamilias qui plantavit vineam, & sepem (1) circumdedit, & fodit in ea torcular, & ædificavit turrem, & locavit eam colonis, & peregre profectus est. Cum tempus autem fructuum appropinquasset, misit servos suos ad colonos, ut acciperet de fructibus suis: & coloni apprehensis servis unum ceciderunt, alterum autem lapidaverunt, alium vero occiderunt. Iterum misit ad illos servos plures, & fecerunt eis similiter. Novissime autem misit illis filium suum unicum dicens: Verebuntur filium meum. Coloni autem videntes filium dixerunt inter se: Hic est heres, venite, occidamus illum, & (2) habebimus hereditatem ejus: & apprehensum eum occiderunt, & ejecerunt eum (3) extra vineam. Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet colonis illis? Dicunt illi (4): Malos male perdet illos, vineam locabit aliis colonis, qui reddant ei fructum temporibus suis.* Ex his quia esse unus magnopere desideraris, & nos socios criminum tuorum suadebas fieri: neque enim alia sunt consilia tua ab illorum nefariis consiliis, qui inveniuntur prophetas interemisse, qui denique in unicum Dei Filium impias porrexerint manus; maxime cum etiam passiones beatorum istorum missorum ad colonos ad nihilum sis redigens, adstruendo illos fuisse interfectos propter eum *qui fuerit quando non fuerit*; cum clament sacræ scripturæ, quia unicus Dei Filius semper regnaverit, ac sit regnans cum Patre. Unam habere (5) deitatem aperiunt dominicæ litteræ Patrem, & unicum ejus Filium; & dicis eum, pro quo interfecti sunt prophetæ gloriosi, *factum esse ex nihilo*. Si enim tu quæ dicis vera sunt, constat propter creaturam interfectos beatos prophetas. Et ubi erit illud quod ingenti indignatione irascatur Dominus in eos, qui serviant creaturæ quam creatori? Si pro creatura interfecti sunt beati prophetæ, quomodo eos habet carissimos Deus? quomodo quia ipsorum verbis non crediderunt Judæi, sunt hodie Dei Inimici? Unde Dei Judæi inimici? unde extra Domini positi inveniuntur vineam? nisi quia prophetarum interemtores exstitissent, nisi quia æternum Deum æterni Dei Filium prædicaverint prophetæ, & illi comblasphemi tui non solum non crediderint prophetiæ eorum, sed & eosdem interemerint. Quid etenim persecutos fuisse arbitraris in prophetis Judæos, nisi unicum Dei Filium, sicut & in apostolis atque martyribus? Ex te saltem cognosce vera esse quæ dico: siquidem & tu, quem (6) in Athanasio nec non & in nobis, Dei verum persequaris Filium. Cum hæc ita sint, cen-

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Sepem ei ... in ea turrim ... servis ejus* (omisso *coloni*) .... *alium ... misit alios servos plures prioribus .... Forsitan reverebuntur ..... occidamus eum ..... Dixerunt .... perdet, & vineam &c.*

2 *Et* omittit Sabat.

3 Apud Calmet Comm. in Evang. inter var. Evang. lect. omittitur *eum* in hoc Lucif. loco.

4 *Dicit illis*. Vatic.

5 *Habens*. Latin. & Galland. ex prava interpunctione decepti; cum legeretur; *sit regnans, cum Patre unam habere deitatem. Aperiunt &c.*

6 *Qui*. Til. *Quoque*. Latin. & Galland. haud recte; nam sensus est; *& tu, quem persequeris in Athanasio necnon & in nobis, &c.*

1 Vers.

censueras nos jungendos interfectoribus prophetarum, justorum sanguinis fusoribus, consacrilegis tuis, hoc est Judæis, ipsorum videlicet quia sis imitator. Nec enim alia de re, *Athanasium damnate*, dixisti, susciperemus etiam Arii fidem mandasti, nisi ut & in effusione sanguinis justorum, & in negando unicum Dei Filium pares fuissemus Judæorum, quorum jam tu sis in omnibus particeps. Si enim illi prophetas interemerunt eos qui de adventu loquebantur unici Dei Filii, & tu eos interficis qui sint credentes, sicut crediderunt prophetæ. Sed quamdiu de his cum incredulo? cum proposuerim tibi manifestare, unum te esse ex illis, ad quos dicit Dominus: *Ideo dico vobis, quia auferetur a vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructum ejus*. Neque enim tu in gente hac es, quæ fructus inveniatur facere justitiæ, ut non unus esse pronuncieris ex illis, quos pulsos esse a Dei regno propter justorum necem & incredulitatem suam audias. Esse te adverte hæc gerendo inter illos, quorum nequitias aperiens dicit Dominus: *Simile est regnum cælorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo, & misit servos suos ad invitatos* (1) *ad nuptias*. Et infra: *Et noluerunt venire. Iterum misit* (2) *ad illos servos dicens: Dicite invitatis: Ecce prandium paravi meum: tauri mei, & saginata occisa, & omnia parata; venite ad nuptias. Illi autem neglexerunt, & abierunt alii in villam suam, alii vero ad negotiationem suam; reliqui vero tenuerunt servos ejus, & contumelia affectos occiderunt. Ille rex cum audisset, iratus est, & misit exercitum suum, & perdidit homicidas illos, & civitates* (3) *eorum incendit. Tunc ait servis suis: Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui erant invitati, non fuerunt digni: ite ergo ad exitus viarum, & quoscumque inveneritis, vocate ad nuptias. Et egressi servi in vias congregaverunt quotquot invenerunt, malos & bonos, & impletæ sunt nuptiæ a discumbentibus. Intravit autem rex ut videret discumbentes, & vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali, & ait illi: Amice, quomodo huc venisti* (4) *non habens vestimentum nuptiale? At ille obmutuit. Tunc dixit rex ministris: Tollite eum pedibus & manibus, & mittite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium*. Quia itaque sine vestitu sis nuptiarum, Constanti, eris in perpetuum, nisi te converteris, talis, qualis ille, cui dicitur: *Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem?* Sic venturus in tenebras exteriores. Nec dubites etenim te venturum ad exteriores tenebras, quandoquidem jam totus in tenebras sis conversus. Illi etenim, qui justorum fuderunt sanguinem prophetarum, qui unicum Dei negaverunt Filium, & tenebræ, & filii diaboli vocantur. Quia hæc sis & ipse agens, utique & tenebrarum, & diaboli filius eris perseveraturus,

Ibid. 43.
Ib. xxii. 2.
Ibid. 3.
Ibid. 12.

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Vocare invitatos*.
2 Vers. Ant. *Misit alios servos suos .... & saginatio .... parata sunt .... Ille autem rex .... & civitatem illorum succendit .... servi ejus .... omnes quotquot .... nuptiæ discumbentium .... videre disc. ... vestimento .... vestem .... Tunc ait .... illum &c.*
3 *Civitatem* legit Sab.
4 Infra idem Lucif. *Intrasti non habens vestem nupt.*

rus, nisi tibi consulueris. *Quomodo*, dicis, *consulere mihi potero?* ut (1) persequi nos desinas, & fidem apostolicam suscipias; qui (2) nisi feceris, ut es nunc, semper futurus (3) inter illos, ad quos dicitur; Ib. xxiii. 23. *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham, & anethum, & cyminum, & reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium, & misericordiam, & fidem: hæc oportuit facere, & illa non omittere: duces cæci, liquantes culicem, camelum autem contraglutientes* (4). Si non tu hæc digne audis cum illis, ubi est justum judicium quod procedit a te, qui justum virum, apostolicam cur (5) sit prædicans fidem, nitaris interficere? Ubi est justum judicium? qui eos sis omnibus viribus imperii tui persequens, quos videas neque damnare velle inauditum, neque fidem catholicam deserere, & eos sis diligens, quos cognoscas tecum & sanguinem innocentis fudisse, & fidem evangelicam respuisse. Quæ est apud te, & in te constituta misericordia, quæ ut exhibeatur, lex præcepit sancta? nempe illa quæ torquet, proscribit, deportat, mittit in carcerem, deducit ad exilia, collocat in metalla; illa quæ fami, siti, verberibus, nuditate necat; ad ultimum illa quæ gladio punit. Hæc est, Constanti, tua misericordia, quæ non veniat ex lege Dei, sed ex præsumtione diaboli. Ibid. *Judicium, & misericordiam, & fidem, hæc*, inquit, vos *oportuit facere, & illa non omittere*. Ubi est fides tua? qui fidem, quam tenuerunt Abraham, Isaac, & Jacob beatissimi, & cuncti prophetæ, apostoli, ac martyres, damnaveras (6), & illam statueris suscipiendam a cunctis Dei cultoribus, quam contra hanc catholicam fidem diabolus per magistrum vestrum Arium vomuerit. Quibus ex rebus esse intelligeris unus ex illis qui dignoscantur audire: Ibid. *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham, & anethum, & cyminum, & reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium, & misericordiam, & fidem: hæc oportuit facere, & illa non omittere: duces cæci, liquantes culicem & camelum transglutientes*. Aut negabis (7) culicem te liquare, & camelum transvorare, homo, qui, cum stipem non solum rogatus, sed & tribuens tis nonnumquam sponte, tamen, ut est sæpe dictum, proscribas Christianos se confitentes, deportas, torqueas, postremo interficias? & iecirco esse te eum illis debes advertere, ad quos dicatur: Ibid. 27. *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulcris dealbatis, quæ aforis parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia: sic & vos aforis quidem paretis hominibus justi, intus vero pleni estis hypocrisi & iniquitate*. Es ex illis interfectoribus, ad quos dicitur:

Ser-

NOTÆ.

1 Pro *si*. Til. & la Cerda.

2 Pro *quod*. La Cerda.

3 *Eris futurus*. Til.

4 *Transglutientes*. Latin. ut idem Lucif. paullo inferius, verso etiam *autem* in *&*. Verum heic nulla mutatione facta legerim equidem divisim *contra glutientes*. Galand. non satis bene.

5 Pro *quia*. Til.

6 Forte *damnaveris*. Id.

7 Id est, *minora præcepta servare, majora contemnere*.

1 Vers.

Serpentes, generamina (1) *viperarum, quomodo fugietis a judicio* (2) *gehennæ? Ideo* Ibid. 33.
ecce mitto ad vos prophetas, & sapientes, & scribas, & ex illis occidetis, & cru-
cifigetis, & persequimini de civitate in civitatem, ut veniat ad vos omnis
sanguis justorum, qui effusus est super terram, a sanguine Abel justi usque ad
sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare.
Amen vobis dico, venient hæc omnia super generationem istam. Probaris acti-
bus tuis ex alio genere te esse vipereo (3). Inveniris (4) etenim esse
unus ex illis, ad quos hæc quod perpetraturi essent dicebantur. Aut si
negas esse te ex illis qui audiunt ore Domini: *Serpentes, generamina vi-* Ibid.
perarum; proba non te, sed Judæos (5) destinasse militem ad Alexan-
driam, Judæorum militem obsedisse fores Dei domus, Judæorum mi-
litum ducem fuisse Syrianum. Proba Judæos ingressos basilicam cum armis,
atque certum numerum interfecisse. Si probare non potes, quia constet
te misisse ad Dei impugnandam religionem, rectissime dicimus te unum
esse ex illis, ad quos dictum est: *Serpentes, generamina viperarum, quomodo* Ibid
fugietis judicium gehennæ? Non sine dubio fugies judicium gehennæ, sed
eris semper illic ardens cum conserpentibus tuis, nisi tibi prospexeris.
Tunc, inquit, *tradent vos in tribulationem, & occident vos: & eritis odio* Ib. xxiv. 9.
omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi: & in-
vicem tradent, & odio habebunt invicem: & multi pseudoprophetæ exsurgent (6),
& seducent multos: & quoniam abundabit iniquitas, perfrigescet caritas multorum.
Si non mens tua sacrilega scit me propter unicum Dei Filium pati
persecutionem a te, poteris non esse de illo genere, non esse in illo-

rum

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Progenies ... ecce ego .... & sapientes viros .... & ex eis flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini ... donec veniat super vos .... justus &c.*

2 *Judicium* Lucifer infra, & *genimina* pro *generamina*, & *ecce ego mitto*.

3 Forte *quam vipereo*. Galland. sed melius, *ex illo genere vipereo*.

4 Cum Vatic. Antea *inveneris*.

5 Ea hic innuit, quæ impie crudeliterque perpetrata sunt a Syriano duce jussu Constantii, ut Athanasio expulso, vel interemto, Georgius Cappadox in ejus locum intruderetur anno 356.; quæque ab ipsis Alexandrinis narrantur in libello ad Constantium missu graviter de Syriano, ejusque facinore conquerentes; nam *vigilantibus*, inquiunt, *nobis in Dominico, & precibus vacantibus, eo quod synaxis parasceves die celebranda esset, de repente per intempestam noctem .... in ipsis recitationibus sacrarum lectionum januas fregit .... statim ex illius edicto alii sagittas mittere .... ensesque ad lucem candelarum micare, virgines multæ calcibus elidi .... illi sagittis perfossi concidere, aliqui militum ad prædam versi virgines denudare .... Episcopus,* Athanasius, *per id tempus sedebat in throno, omnes ad preces cohortans .... cum hinc illinc raptaretur, minime minus discerptus fuit .... & nescimus quid de illo factum sit .... deinde tot occisorum hominum corpora jusserunt milites ea in occultis abdere. Sanctissimas autem virgines interfectas, ibique relictas in monumentis sepelierunt .... Diaconi porro in ipso Dominico alii plagis concidebantur, alii vinculis constringebantur .... quisque pro sua libidine fractis ostiis introrumpebat, scrutabaturque omnia, in ea loca penetrans, in quæ non omnibus Christianis fas est introire.* Hæc illi. Porro discimus ex hoc Luciferi testimonio finxisse Arianos, ea ex Judæorum tumultu patrata fuisse.

6 Vers. Ant. *Insurgent .... abundavit .... refrigescet.*

Ib. xxiii. 33. rum sententia, ad quos dicitur: *Serpentes, generamina viperarum, quomodo fugietis a judicio gehennæ? Ideo ecce mitto ad vos prophetas, & sapientes, & scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & persequimini de civitate in civitatem*. Quæ cum tu sis hodie gerens, negare non audebis te de vipera esse progeniem. Interemisti enim multis in locis plurimos Christianorum, alios detines vinctos in carceribus, in ergastulis; etiam hinc
Ibid. poteris videre te unum esse ex illis, ad quos dicitur: *Serpentes, genimina*
Ibid. 34. *viperarum*; & infra: *Ecce ego mitto ad vos prophetas, & sapientes, & scribas, & ex illis occidetis*: dum non eos dignaris exsecrari, quos videas per abundantem iniquitatem tuam recessisse ab apostolica fide, illos, quorum perfrixerit caritas, sed eos quos videas permanere in eo statu fidei, in quo manentes beati prophetæ, apostoli, atque martyres meruerunt æternas Dei consequi amicitias. Non (1) enim apud Alexandriam Machetam & Dydimam ex presbyteris exsecraris, qui noscantur ex Christianis facti Ariani, sed eos, quos adhuc cognoscis stare nobiscum. Aut si non ita est, cur nunc non exsecraris Dydimam & Machetam, quos antea exsecrabaris? nisi quia tunc a te fuissent exsecrabiles habiti, quia essent adhuc scilicet Christiani, nunc vero sint tibi carissimi, quia videlicet esse cœperunt, ut tu es apostata, blasphemi. Sed jam credimus, te post tantas probationes tibi exhibitas te unum
Ibid. 33. esse ex illis, ad quos dicitur, *Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugietis a judicio gehennæ*; daturum te operam quo possis curare vulnera tibi per diabolum inflicta tam gravia, quia & homicida sis & sacrilegus: a quibus criminibus si te nolueris liberari, sanguis tuus requiratur a te, nos coram Deo mundi futuri a sanguine tuo, qui tibi omnibus veritatem patefecerimus modis; a te non solum tuus, sed & eorum requiretur sanguis, quos aut ad hæresem perduxisti suscipiendam, aut ad innocentem illexisti jugulandum. Sed si dixeris: *Arbitrabar illorum catholicam fuisse fidem, quos dicitis Arianos*; si in fidei nutasti caussa, si quod ii qui credere se dicant in creaturam ignorasti quod sint hæretici, hi qui dicant Deum non habere verum Filium, numquid etiam hoc ignorasti, quia non sit justum gladio persequi innocentem? numquid fugerat te dixisse
Ib. xxvi. 52. Dominum beato Petro: *Converte gladium tuum in loco suo* (2). *Omnes enim qui accipiunt gladium, gladio peribunt*? Quid interea, Constanti, acturus, qui tantam Christi Dei unici Filii servorum interemeris multitudinem? Vi-

NOTÆ.

1 A Socrate lib. 2. cap. 23. & Nicephoro lib. 9. cap. 21. *Achetas* dicitur, ut etiam Latinius notavit: Is erat diaconus, cum anno 348. litteras Constantii detulit ad Athanasium commorantem Aquilejæ, quibus ad Alexandrinam sedem revocabatur. In sacerdotium cooptatus jam fuerat, cum Lucifer hæc Constantio exprobrabat, & cum Dydima presbytero, qui forte *Didymus* appellandus, a Catholicis partibus ad Arianas defecerat. Gallandius legendum putat *Achetam ex diaconis*; sed nullo fretus argumento, cum Lucifer utrumque ex presbyteris fuisse affirmet.

2 Vers. Ant. *In locum suum*, ut idem Lucifer in lib. *de non parc. in Deum delinq.*

1 Su-

Videas etenim eum, quem in nos persequeris, dicere, quod *omnes qui gladium accipiunt, gladio sunt perituri* (1). Quid accepturus (2)? qui nisi veniam facinorum tuorum, credens in eum quem negans fueris, consecutus toties merearis & quidem Dei percuti gladio, quoties tu percusseris ejus clementiæ dicatos. Quis (3) homo Dei sacerdotibus imponendam dixisti necessitatem ad absentem percutiendum, ad inauditum puniendum, ad innocentis fundendum sanguinem? Cur noluisti audiri Athanasium consacerdotem nostrum a nobis? Cur sic more latronum occulte nos jugulare Dei hominem volueras? nisi quia sis ex illis, in quorum exprobrationem prolata sint hæc: *Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit, Filius hominis qui est in cælis* (4). *Sicut enim Moyses exaltavit serpentem in deserto, sic oportet exaltari Filium hominis, ut omnis qui credit in eum, habeat* (5) *vitam æternam. Sic enim Deus mundum dilexit, ut Filium suum unicum* (6) *daret, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed vitam æternam habeat. Non enim misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. Ideo qui credit in eum, non judicatur: qui autem non credit in eum, jam judicatus est, quia non credidit in nomine unici Filii Dei. Hoc* (7) *est autem judicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines potius tenebras quam lucem: erant enim opera illorum mala. Omnis qui prava agit, odit lucem* (8), *ut non arguantur opera ejus. Nam qui facit veritatem, venit in lucem, ut manifestentur opera ejus, quoniam in Deo est* (9) *factum*. Si servum te unici cognosceres Dei Filii, numquam profecto ejus majestatem negares, numquam ejus servos nunc occulte, nunc publice jugulari mandares; sed quia sis amator tenebrarum, quippe tenebra, quia sint opera tua mala, noluisti rem quam detuleras plenissime examinari per Dei sacerdotes. Cur noluisti? nisi quia timueris opus tuum publicari serpentinum. *Dum sumus in corpore*, inquit apostolus, *peregrinamur a Domino* (10): *ex fide enim ambulamus non per speciem: audemus etiam bo-*

Ibid. | Jo. III. 13. | 2. Cor. V. 6.

NOTÆ.

1 Supra Lucifer ipse, *peribunt*.
2 *Accepturos*. Vatic.
3 *Qui*. Latin.
4 Vers. Ant. *In cælo. Et sicut ... ita* &c.
5 Vers. Ant. *Qui credit in ipso, non pereat, sed habeat &c.* Lucifer convenit cum Cypr. lib. 2. testim.
6 Vers. Ant. *Unigenitum .... credidit ... Qui credit* (omisso *ideo*) .... *qui autem non credit* (omisso *in eum*) .... *unigeniti* &c.
7 Vers. Ant. *Hoc est autem: quia* &c. Græc. favet vers. Lucif.
8 *Et non venit ad lucem*, addunt Vatic. & Latin. & Græc.; sed hæc absunt etiam a Vers. Ant. in qua, *Omnis enim qui male agit .... arguantur &c.*

9 Dicendum, *sunt facta*: & in veteri codice scriptum erat in singulari, *arguatur opera ejus, & manifestetur opera ejus*. Genera & numeros more vulgari non semper observat. *Til. & la Cerda*, qui subjicit: *Tale in aliis eruditis frequentissimum*. Græc. φανερωθῇ, ἐν Θεῷ ἐστιν εἰργασμένα: scilicet nimis religiose verba Græci textus expressit Lucifer. *Galland.* Vers. Ant. *Qui autem facit ... ad lucem ... quia in Deo sunt facta*.
10 Vers. Ant. *A Deo: per fidem .... voluntatem* (omisso *bonam*) .... *omnes vos* &c. Lucifer in lib. Mor. pro Dei Fil. *Positi in corpore, peregrinemur a Domino*, sensum potius exprimens, quam ipsa verba.

1 Vers.

bonam voluntatem habentes magis peregrinari a corpore & præsentes esse ad Dominum, & contendimus sive absentes sive præsentes placere illi. Nam omnes nos oportet manifestari ante tribunal Christi, ut ferat unusquisque propria corporis, secundum quod gessit sive bonum sive malum. Et Constantius hæreticus dicis, *Damnate, Christiani, Christianum*. Cur hoc dicis? nisi quia fundere sanguinem justorum, derelinquere etiam Deum & suscipere idololatriam hoc esse optimum censueris? Sed iterum te obsecro piissime cognoscas Imperator, cum sis & unici Filii Dei negator, & in eum credentium persecutor, si non compar illis inveniaris, quorum in Actibus apostolo-

Act. xxiii. 10 rum describitur nequitia. *Cum magna (1) dissensio esset inter illos, timens tribunus ne raptus fuisset Paulus ab illis, jussit exercitum descendere, & rapere eum in castris. Sequenti autem nocte assistens ei Dominus ait: Constans (2) esto: sicut enim testificatus es de me in Jerusalem, sic oportet te etiam Romæ testificari. Facta autem die, collegerunt se quidam ex Judæis, & devoverunt se dicentes, neque manducare, neque bibere, donec occiderent Paulum. Erant autem fere (3) quadraginta, qui hanc conjurationem fecerant, qui & accesserunt ad (4) principes sacerdotum, & indicaverunt dicentes: Devotionem vovimus nos nihil gustare in totum, donec occidamus Paulum: nunc ergo vos (5) colligite concilium, & notum facite tribuno, ut deducat eum ad vos, quasi de eo diligentius quæsituros: nos vero priusquam appropiet, parati sumus interficere eum.* Si non Dei sacerdotem isto petiisti genere Athanasium, nisi non aliud finxisti te agere, & aliud perficere disposueras, potes ne negare non eodem adverso spiritu te quoque agi, quo sunt acti atque agantur Judæi? Nisi etenim illo fuisses excitatus spiritu contra nos Deo servientes, numquam sine dubio absentem damnari, & quidem innocentem mandares. Sed hæc sic ego sæpe repeto, tamquam etiam ipse, cum interdum vacas a furoris stimulis, non consideres omnibus te modis ita a justitiæ regula exorbitasse (6), ut nec in Actibus apostolorum videre potueris, petentibus Judæis ad Paullum necandum beatum, hominem gentilem præsidem Festum minime cœtui Judæorum commodasse (7) assensum, sed tam ipsos, nec non & Paullum se in unum auditurum posse (8) pollicitum: gentilis servavit æquitatis jus, tu vero destruxisti: aut æquitas est damnare inauditum, interficere absentem, audientiam vero negare justo ei homini, cui omnis testis sit Dei populus, quod enim false

fue-

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Magna autem facta seditione .... ne discerperetur .... ab ipsis ..... descendens rapere eum de medio eorum, & reducere in castra.*

2 Cum Græco, θάρσει. Vers. Ant. *Confide ..... in Hierosolyma ..... & Romæ ..... facta collectione Judæi devoverunt semetipsos.*

3 Vers. Ant. *Plusquam quadraginta .... fecissent .... qui cum access.*

4 Vers. Ant. *Ad principes sacerdotum, & seniores, dixerunt: Devotione devovimus nos ipsos nihil gustare* (omisso *in totum*).

5 Vers. Ant. *Notum facite tribuno cum concilio .... tamquam aliquid cognituros certius de eo: nos autem &c.*

6 *Aberrasse, declinasse, a justitiæ regula discessisse.* Til.

7 *Consensum præbuisse*, vel *consensisse Judæis*. Id.

8 *Esse*. Id. & Latin. & Galland.

1 De-

fuerit petitus a te ac tuis, Christianus a vobis Arianis. Ergo, ut dicere cœperam, quæ fuerint inter Judæos & Paullum beatum gesta a Festo, accipe. *Festus* (1) *autem cum venisset in provinciam præses, ascendit Hierosolymam, insidias tendentes, ut eum interficerent in via. Festus ergo* (2) *respondit Paullum quidem servari in Cæsarea, se autem maturius proficisci. Itaque qui* (3) *inter vos sunt, descendant, &, si quod est in viro crimen, accusent eum. Demoratus* (4) *ergo inter eos non plus quam octo aut decem dies, descendit Cæsaream, & altero die sedit pro tribunali, & jussit citari Paullum: qui cum adductus esset, circumsteterunt eum Judæi, qui a* (5) *Hierosolymis descenderant, multa & gravia crimina objicientes, quæ probare non poterant: Paullo autem rationem reddente, quod neque in legem Judæorum, neque in templum, neque in Cæsarem aliquid deliquerit*. Ethnicus æquitatis viam inter beatum Paullum & cohomicidas tuos Judæos tenuit, & tu desideriis malarum meditationum tuarum parere cupiens æquitatem justitiamque tollendam ex sensibus censueras nostris. Sed quomodo istud facere potueramus, quod tu fieri cogebas contra justitiam? qui meminissemus scriptum: *Nolite judicare secundum personam* (6), *sed justum judicium judicate. Damnate inauditum*, quo dixisti tempore, cur non memoratus es dixisse Nicodemum: *Numquid lex nostra judicat* (7) *de homine, nisi audiat ab ipso & cognoscat quid fecerit*? Cur noluisti audiri quem reum mortis dixisti, nisi quia falsa detulisses? Dicit Dominus ad Judæos: *Qui loquitur mendacium, de suo* (8) *loquitur, quoniam mendax est & pater ejus*. Et tu, cum (9) mendax esse clarueris, æstimas non te esse filium mendacis, & audes filius mendacis resistere veracibus fallax Domini sacerdotibus? sacrilegus tu audes, quem advertamus esse latronem atque furem illum, quem præostende-

Ib. xxv. 1.

Io. vii. 24.

Ibid 51.

Ib. viii. 44.

NOTÆ.

1 Desunt hic plura, quæ omnino ex Vers. Ant. inserenda, ut sensus constet; quod Tilius etiam & Latinius animadverterunt: *Festus ergo cum venisset in provincia, post triduum ascendit in Hierosolyma a Cæsarea. Manifestaverunt autem ei principes Sacerdotum, & priores Judæorum, adversus Paullum: & rogabant eum, postulantes gratiam adversus eum, ut accerseret eum in Hierusalem, insidias facientes, ut* &c. Omissa intermedia equidem existimarim ab incurioso sive librario sive typographo, qui oculos a præcedente voce *Hierosolyma* ad sequentem converterit. *Galland.* Sed caret culpa typographus, cum ea verba in ipso codice omissa fuisse Tilius affirmet.

2 Vers. Ant. *Festus igitur .... servari* (omisso *quidem*) .... *profecturum*.

3 *Potentes* addit Latin. & Galland. ex Vulgata. Vers. Ant. *Qui ergo in vobis, ait, potentes sunt, descendentes, si .... illicitum* &c.

4 Vers. Ant. *Demoratus est autem .... dies non amplius octo ... descendens in ... in crastinum sedens, jussit Paullum adduci. Adveniente autem eo .... qui ab Hierosolyma* (omisso *Judæi*) .... *multas & graves caussas objicientes Paullo, quas non vincebant probare .... Quoniam neque .... quidquam peccavi*.

5 *Ab* legit Sabat.

6 Cum Mſ. Cantrabig. apud Sabat. Vers. Ant. *faciem*.

7 Vers. Ant. *Judicat hominem, nisi audierit primum ab ipso, & cognoverit primum quid fecit?*

8 Vers. Ant. *Ex suis propriis ... quia ... sicut & pater ejus*.

9 *Cum luce clarius sit te mendacem esse, & falsa contra Athanasium dixisse*. Til.

Joan. 10. 1. derit Dominus dicens: *Amen, amen dico vobis* (1), *qui non intrat per januam in ovile ovium, sed qui ascendit per aliam partem, ille fur est & latro.* Porrexisti quidem manus ad Christi oves antichristo vindicandas; sed ut es agnitus fur atque latro, es vitatus atque rejectus. Cur te vel consacrilegum tuum Georgium (2) non sunt secutæ oves Dei? Cur illum, quem esse Alexandrinorum fortissime es dolens episcopum, sequuntur? nisi quia illum quidem instituerit illis episcopum Deus, te vero atque
Ibid. 2. Georgium ad mactandas ut latrones & fures immiserit diabolus. *Qui intrat per januam*, inquit, *pastor est ovium: huic ostiarius aperit, & oves audiunt vocem ejus, & suas oves vocat nominatim, & educit illas; & cum suas omnes ejecerit, ad* (3) *illas vadit, & oves eum sequuntur, quia noverunt* (4) *vocem ejus; alterum non sequuntur, sed fugiunt ab illo, quia nesciunt ejus vocem.* Quia igitur tu non intraveris per januam in ecclesiam, latro esse conspiceris atque fur: non enim nosti Dei Filium ut dicas te intrasse per januam: siquidem ille eos diceret & fures & latrones, quia & tunc non fuerunt in ejus clementiam divinam credentes, nec deinceps essent credituri, & aliter fuissent erudire oves illius tentaturi. Igitur cum tu hinc (5) doctrinam spargens insanam sis, quod enim non in eum credideris, utique esse latro ille atque fur, qui jam tunc præostendebaris, ex blasphemis (6) tuis manifestissime comprobaris. Quod
Ibid. 7. ita esse probat sequentia (7) pronuntiationis: ait ad illos Jesus: *Amen, amen dico vobis, ego* (8) *sum janua ovium. Omnes quicumque venerunt ante* (9) *me, & fures sunt & latrones, sed non audierunt illos oves. Ego sum janua* (10); *si quis per me intraverit, salvus erit; & intrabit, & pascua inveniet: fur non venit, nisi ut furetur.* O tu itaque fur, qui ad hoc intrasse Dei inveniaris ovile, ut videlicet fuisses furatus & interficeres, qua adhuc

voce

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Amen dico .... in cortem .... sed ascendit alia parte.*

2 Quantopere a Georgii communione abhorrerent Alexandrini, ipsi testantur in libello paullo ante memorato: *Si edictum principis est, ut in nos persecutio fieret, parati sumus omnes ad martyrium subeundum .... obsecramusque, ut obtineamus, ne illis liberum fiat, alium Episcopum introducere; quod ne fieret restitimus, Athanasium reverendissimum desiderantes, quem Deus ab initio nobis dedit secundum successionem patrum nostrorum; quem ipse Constantius religiosissimus Augustus cum litteris juramentisque huc misit.* Quæ vero consecuta sunt, cædes, exsilia, publicationes bonorum, proscriptiones in tota ferme Alexandrini Episcopatus diœcesi integro ferme sexennio usque ad reditum Athanasii satis declarant, paratos fuisse Catholicos illos extrema quæque malorum oppetere, quam cum Georgio ullam inire religionis ac sacrorum societatem.

3 *Ante.* Latin. & Galland. ut in Vers. Ant., in qua, *Cum autem oves .... produxerit, ante illas vadet.* Græc. ἐκβάλῃ.

4 Vers. Ant. *Sciunt .... alienum autem .... ab eo, &c.*

5 *Hanc.* Til.

6 *Blasphemiis.* Id.

7 *Probant sequentia*, vel *sequentia* femininum facit. *Id.*

8 Vers. Ant. *Quia ego sum ostium .... quotquot.*

9 Ita Græcus, πρὸ ἐμοῦ, quod abest a Vers. Ant.

10 Vers. Ant. *Ostium. Per me si quis introierit, salvabitur: & introibit, & exiet, & pasc.*

1 Vers.

voce poteris dicere, *Debet non esse episcopus Athanasius Alexandrinorum, sed Georgius*, quando videas te & Georgium, vel cunctos consacrilegos vestros non esse aliud nisi fures ac latrones? suos Deus servos pastores esse voluit supra gregem, ut te ac tuos cognoscentes latrones esse ac fures pellerent. Sed tu iccirco te ac tuos, pulsis nobis Dei ordinatis judicio, præesse gregi dominico censuisti, quo possis libere in Dei grassari gregem. Cum sis talis, mirari non poterimus quia dixeris puniendum absentem Dei cultorem. Neque enim retinere potueras dixisse Dominum: *Si diligitis me, mandata mea servate* (1): *& ego rogabo Patrem, & alium advocatum dabit vobis, ut vobiscum sit in æternum spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quoniam non videt illum nec agnoscit; vos agnoscitis eum, quoniam vobiscum manet & in vobis est*. Sed dic, oro te, quomodo possit in nobis habitare Spiritus sanctus paraclitus, si tuam vel patris tui fecissemus voluntatem? Infra etiam, *Qui audit*, inquit, *præcepta* (2) *mea, & custodit* (3) *illa, ille est qui me diligit. Qui autem me diligit, diligetur a Patre meo, & ego diligam illum, & ostendam illi meipsum. Ait illi Judas non Scarioth* (4): *Domine quid factum est, quod manifestas te nobis, & non huic mundo? Respondit Jesus & dixit illi: Si quis me diligit, sermonem meum custodiet, & Pater meus diliget illum, & ad illum veniemus, & apud eum manebimus. Qui non me diligit, sermones meos non custodit*. Ex his Domini pronunciationibus, quam inimicus noster exstiteris, potest conjici: *Qui audit mandata mea & custodit illa, ille est qui me diligit*. Quomodo dilexisse nos eum monstrabamus, si, ut tu, mandata ejus calcaremus? calcans es etenim dominica mandata; cumque ille servari sanxerit, tu non tantum non esse servanda mandes, sed & ipsum negari præcipias: aut quomodo me Pater ipsius, propterea quod servaverim mandata Filii ejus, amare poterit, si damnem innocentem? Dicit Filius Dei: *Si quis me diligit, sermonem meum custodiet, & Pater meus diliget illum, & ad illum veniemus, & apud illum manebimus*: & tu dicis, esca ignis apostata, *Damnate innocentem*. Quo genere Dei diligere inventi fuissemus Filium, si contra mandata ipsius jugularemus virum justum? Quomodo fieri poterat ut diligeret nos Pater, & venirent Pater & Filius, & mansitare dignati fuissent in nobis, si rescindentes Domini mandata, tua sacrilegi præcepta custodiremus? Conspice, Constanti, invidus ille amator tuæ voluntatis diabolus a quali nos gloria per te clientem suum pellere tentaverit, nisi nobis Domini subveniret pietas; te (5) jam non ho-

Ib. xiv. 15.

Ibid. 21.

Ibid.

Ibid. 23.

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Præcepta mea custodite .... Spiritum .... hic mundus .... quia .... eum, nec cognoscit eum: vos autem nostis illum, quia &c.*

2 Lucifer infra *mandata*, & *apud illum manebimus*.

3 Vers. Ant. *Servat ea .... & manifestabo ei .... non ille Scariotha, sed alius ... quia nobis incipis manifestare teipsum ... dicit ei .... servavit .... eum, & ad eum .... manemus .... non servat*.

4 *Iscarioth* legit Sabat.

5 Id est, *nisi te &c. calcaremus &c.*

 1 Vers.

hominem, quem Deus fecit ad imaginem & similitudinem suam, sed
cœnum esse omnium cloacarum considerantes, calcaremus tuas sacrilegas
jussiones. Quis etenim nolit, nisi vobis Arianis infelicior, a Dei uni-
co Filio diligi? Quis est qui nolit amari ab ejus Patre? Quis qui Pa-
tris & unici ejus Filii templum esse recuset? quæ utique consequi non
potest, qui sicut tu & homicida fuerit & sacrilegus: consequi sane
tu etiam poteris, si conversus vere pœnitueris. Dicit adhuc Dominus:
Jo. xv. 12. *Hoc est mandatum (1) meum, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos. Majorem hanc*
(2) caritatem nemo habet, ut animam suam ponat pro amicis suis. Vos amici
mei estis, si feceritis quod præcipio vobis. Jam non dico vos servos, sed (3)
Ibid. 16. *amicos.* Et iterum: *Non vos me elegistis, sed ego vos elegi, & posui (4) vos ut*
eatis & fructificetis, & fructus vester maneat, & quodcumque a Patre meo pe-
tieritis in nomine meo, det vobis. Quomodo poterimus esse amici unici
Filii Dei, si contra interdictum illius pietatis damnaverimus absentem,
interfecerimus innocentem? Quomodo fructus noster augmenta cremen-
torum facere poterit? Quomodo quicquid petierimus in nomine ejus,
accipiemus a Patre, si, ut tu cogebas, non solum cultorem ejus puni-
remus, sed & ipsum negaremus? Tito viro Deo dicato scripsisse bea-
tum apostolum non inveneras de episcopi irreprehensibili officio, quod
Tit. I. 5. sit dignum præbere Deo, ut homicidas nos effici cuperes? *Hujus rei*
gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ decrant corrigas, & constituas per civita-
tes presbyterium (5), sicut ego tibi disposui. Si quis est sine crimine, unius
uxoris vir, filios habens fideles, non in accusationem luxuriæ, aut non subje-
ctum (6): oportet enim episcopum sine crimine esse sicut dispensatorem Dei, non pro-
tervum (7), non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpilu-
crum (8); sed hospitalem, benignum, sobrium, justum, sanctum, continentem,
amplectentem id quod secundum doctrinam est, fidem (9) verbi, ut potens sit
exhortari in doctrina (10), & contradicentes revincere. Sunt enim multi etiam
non subditi, vaniloqui, & deceptores (11), maxime qui ex circumcisione sunt,
quos

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Præceptum .... qua dilectione dil.... Majorem hac dilectionem .... quæ ego præcipio &c.*

2 *Me quamvis non monente, nemo erit, qui non emendabit hunc locum Luciferi*, inquit Cotelerius in notationibus ad Apophthegmata Patrum pag. 621. monum. Eccl. Græc. *cum ad Græcam lectionem*, μείζονα ταύτης τὴν ἀγάπην, *vertendum sit*, majorem hac caritatem. Sabat. legit *hac* in ipso Lucif. Ms. Fossat. apud ipsum Sabat. præfert *hanc*.

3 *Sed amicos*, abest a Vers. Ant. legitur in ms. Major. Mon. apud Sabat. & in Cypr. epist. 63. Vide quæ notavimus pag. 119. N. 8.

4 Vers. Ant. *Ordinavi .... ut quodcumque a Patre in nom.*

5 *Presbyteros*. Latin. ex Græco. Vers. Ant. *presbyterium* cum Lucif. At nihil mutandum. Hanc enim Luciferi lectionem in nonnullis exstare codicibus, monet Millius tum in hunc locum, tum etiam in Prolegom. ad N. T. §. 777. *Galland.*

6 *Non subditos* legit Sabat. Vers. Ant. *non subjectos*.

7 *Superbum* habet Sabat.

8 Litteram Græci textus αἰσχροκερδῆ exprimere conatus est Lucifer. *Galland.*

9 Vers. Ant. *Fidelis verbi*.

10 *In doctrina sana*. Galland. ex Vulg. *Et exhortari in doctrinam sanam*. Vers. Ant.

11 Græc. Φρεναπάται. Vers. Ant. *seductores*.

1 Hoc

quos oportet redargui, qui universas domos evertunt, docentes quæ non oportet turpis lucri gratia. Cum igitur talem voluerit episcopum fieri, qui hanc tenentem viveret viam justitiæ, qua tu auctoritate ad excludenda mandata beati apostoli nova præcepta dare dignatus es, ea videlicet, quæ ex diaboli esse noscantur orta voluntate? Apostolus me non iracundum, non percussorem vult fieri, & tu me homicidam vis effici? Quibus ex rebus potest colligi Spiritum sanctum locutum ore beati apostoli, spiritum vero nequam locutum ore vestro Arianorum. Conspicis interea mandasse apostolum, ut vos veritati resistentes indentemini (1) episcopi interventu, ut per sanam doctrinam vestra punita esset blasphemia. Non ad hoc beati apostoli protuli dictum, *oportere episcopum sine crimine esse*, ut me peccatorem negarem, cum & meam norim conscientiam, & dicere audiam Job illum justum: *Quis enim mundus* (2) Job xiv 4.
a sordibus? nemo, etiam si unius diei sit vita ejus in terra; Joannem etiam beatum advertam dicere: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos* 1. Jo. 1. 8.
ipsos decipimus (3), *& veritas in nobis non est*. Non ergo iccirco apostoli præceptum protuli, ut, qui meminerim me peccatorem, prædicarem esse sine sordibus, sed ut tu, quam sit malum quod præceperis fieri, posses advertere. *Juvenes*, inquit, *similiter hortare ut sobrii sint in* Tit. 11. 6.
omnibus (4), *per omnia teipsum formam præbens bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate, in* (5) *sermone sanum, irreprehensibilem, ut adversarius revereatur, nihil habens quid* (6) *dicere malum de nobis*. Quomodo me formam bonorum operum aliis præbuissem, si sanguinem Dei servi fudissem? Quomodo doctrinam integram, quam tradiderunt apostoli, præ-

NOTÆ.

1 Hoc nomen corruptum est, & puto reponendum esse, *integerrimi Episcopi*, vel tale aliquid. *Til. & la Cerd.* Cangius in Glossario ita emendat hunc Luciferi locum: *ut vos veritati resistentes indeptemini Episcopi interventu &c.* a verbo nimirum *indeptare*: sed sensus adhuc obscurus; quare retinere satius est verbum *indentemini* ab *indentare* deductum, quod *dente infringere* significat, eoque utitur in epist. 2. S. Pacianus Episc. Barcin. apud Cangium ipsum; *de similibus quidem Apostolus, quos oportet indentari*: & sensus erit, *ut Ariani nimirum indententur*, id est *infringantur, conterantur sana doctrina & auctoritate talis Episcopi*, qui a Paullo describitur in ea ad Titum epistola.

2 Hoc Jobi testimonium inter cap. xiv. ejus libri apud Septuag. Et Origenes pluribus in locis eadem fere verba, quæ Lucifer, exhibet: *Nemo mundus a sorde, nec si unius diei fuerit vita ejus*: nimirum in lib. iv. de Princip. Homil. 8. in Levit. & 3. in Num. in Select. in Psal. 129. Lib. 3. in Cant. Hom. v. in Jerem. & xiv. in Luc. ac Tom. xv. in Matth. Tum Auctor Quæst. ad Orthod. quæst. 88. *Τίς γὰρ καθαρὸς ἔσται ἀπὸ ῥύπου; ἀλλ' οὐδείς, ἐὰν καὶ μία ἡμέρα ὁ βίος ἐπὶ τῆς γῆς*. Vers. Ant. *Quis enim erit mundus absque sorde? nec unus quidem .... fuerit .... super terram*.

3 Cum Græco, πλανῶμεν. Vers. Ant. *Nosmetipsos seducimus*.

4 *In omnibus*, abest a Vers. Ant. Monet Hieronymus in Tit. 11. 6. ita esse legendum, ut fert versio Luciferi; sed Lucifer repetit, *per omnia teipsum* &c. ubi Vers. Ant. *in omnibus*, quæ cum Græco ad ℣. 7. referuntur.

5 Vers. Ant. *In doctrinam, in integritatem, gravitatem, sermonem sanum .... habens quod &c.*

6 *Quid* omittit Sabat.

1 *Sa-*

prædicantem me Dei populus cognosceret, si hæresim tuam suscepissem, si denique vel in hypocrisi satellitis (1) tuis pseudoepiscopis Arianis communicarem? Quomodo possit sermo meus proferri sanus, irreprehensibilis, si evangelicam atque apostolicam deserens fidem tuam suscepissem blasphemiam? Quomodo adversarius revereri potuerat? Quomodo de me nihil possit dicere mali, cum si tibi acquiescendum censuissem, & homicidam & sacrilegum me factum comprehendisset? Iterum, cum moneret, servos dominis suis subditos esse debere:
Ibid. 11. *Illuxit enim*, inquit, *gratia Dei salvatoris nostri* (2) *omnibus hominibus, corripiens* (3) *nos, ut abnegantes impietatem & sæcularia desideria, sobrie, & pie, & juste vivamus in hoc sæculo, exspectantes beatam spem in* (4) *adventum gloriæ magni Dei, & salvatoris nostri Jesu Christi, qui dedit pro nobis seipsum, ut liberaret nos ab omni iniquitate, & mundet* (5) *sibi populum abundantem, æmulatorem bonorum operum*. Cum in his nos ambulare præceperit bonis operibus, quid tibi visum est ut invitaris ad homicidium faciendum? Quomodo etenim abnegantes impietatem, pie & juste viventes conspici potueramus, si tecum fudissemus innocentis cruorem? Sed & cum dicat iccirco se pro peccatis nostris tradidisse Dominum, ut nos eriperet ab operibus satanæ, & constitueret ad hoc ut æmulatores essemus bonorum operum, si opus istud tuum & nos tecum perpetrati fuissemus,
Ibid. in qua essemus parte, nisi in qua sit Cain? *Illuxit enim*, inquit, *gratia Dei salvatoris nostri omnibus hominibus, corripiens nos, ut abnegantes impietatem ac* (6) *desideria sæcularia, sobrie, & juste, & pie vivamus in hoc sæculo*. Et Constantius tu imperator dignaris dicere, simus impii, scelerati, perditi, maligni, iniqui, injusti. Ubi hanc spem inveniam beatam, quam me exspectare docet apostolus beatus, si non solum ipsius, qui omnem beatitudinem tribuere potens est, servos interemero, sed & ipsum negavero? Tu etenim utrumque facis, Constanti, quia & servos ejus persequeris atque interficis, & ipsum deserens idolis te mancipandum censueris. Cur ista geris, nisi quia tibi non illuxerit gratia Dei salvatoris nostri? Si enim illuxisset, meminisses apostoli dicentis
Eph. v. 15. præceptorum: *Videte itaque quomodo caute* (7) *ambuletis, non quasi insipientes, sed ut sapientes, redimentes tempus, quia dies mali sunt. Propterea nolite effici imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini*. Si voluntas

NOTÆ.

1 *Satellitibus*. Til. & Latin. vel *satellitus satelliti*, vel quod ego existimn *satellitis*, ut sit genus interpunctionis, quod nos dicimus *abbreviaturam*; cum postea clare dicat, *ut illos suos satellites*. La Cerd. Sic stilus Luciferianus pro *satellitibus*. Galland.

2 Vers. Ant. *Dei salutaris omnibus &c.*

3 *Erudiens* legit hic Sabat.

4 *Et adventum*. Latin. ex Græco & Vulg. ac Vers. Ant.

5 Pro *mundares*. Til. *Mundaret*. Latin. Vers. Ant. *mundet* cum Lucif.

6 *Et sæcularia desideria .... & pie & juste*. Idem Lucifer supra.

7 Cum Græcn ἀκριβῶς, quod deest in Vers. Ant.

1 *Ulla*.

tas est Domini interficere innocentem, derelinquere fidem evangelicam, poterit non solum hæc pars, sed & totum corpus epistolarum beati apostuli tuis patrocinium præbere præscriptionibus; sin minus favet præscriptionibus tuis nulla (1) pars sacrarum scripturarum, est luce clarius manifestum te sub tenebrarum degere potestate; unde & effectum sit, ut nihil de sacris scripturarum hauseris fontibus, quod te potuisset a tantis removere periculis. Si enim non te potestas tenebrarum sub sui redegisset ditione, profecto retineres quæ Philippenses audiunt: *Coimitatores mei estote fratres, & observate eos, qui sic ambulant, sicut habetis formam nostram. Multi enim ambulant, quos sæpe (2) dicebam vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Christi, quorum finis est interitus, quorum Deus venter est, & gloria in confusione (3) ipsorum, qui terrena sapiunt.* Philip. III. 17 Dicas cupio, prudentissime imperator, in quibus debemus effici coimitatores apostoli: doce apostata. Si homicida fuit apostolus, si blasphemus, si evangelicæ fidei destructor, si sacrilegus; hæc etenim omnia & antequam credidisset in unicum Dei Filium fecisse se profitetur; tu vero qui hæc facis hodie, quæ ille ante agnitionem unici Dei Filii faciebat, qua de re ausus fuisti jubere nobis Domini sacerdotibus, ut innocentem condemnaremus, ut hæresim tuam suscipientes, apostolicam fidem despueremus? Tu qua de re hæc fieri præcepistis, quæ contra formam apostoli sunt prolata, nisi quia sis ex inimicis crucis Christi, ex illis qui jam tunc designati fueratis ore sancti apostoli? Te ne ac tuos audiremus, quorum finem dicit apostolus esse interitum? ut illos tuos satellites, qui derelinquentes formam traditam disciplinæ, & regulam fidei per apostolos, tibi semet turpis lucri gratia tradiderint; illos qui plus mensæ tuæ copias fecerunt, quam ea, quæ promittit suis Dominus; illos qui tui convivæ esse delegerint, quam patriarcharum, prophetarum, apostolorum, vel martyrum; ad quos dicitur rectissime: *Vester Deus venter est. Examinate* (4), dicit apostolus, *bonum continete, ab omni specie mala continete* (5) *vos*: 1. Thess. v. 21. & quia viderimus maledictam operam vestram Arianorum & vitaverimus, odio laboramus. Sed quam pulcrum est, quamque jocundum a te odiri, amari vero a Deo! Repulisti nos e re commissa nobis, arbitratus potuisse te, quod Deus ædificavit, destruere. *Unicuique autem nostrum*, ait Ephesiis scribens, *data est gratia secundum mensuram dignationis (6) Christi, propter quod dicit: Ascendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus.* Eph. IV. 7. *Quod au-*

NOTÆ.

1 *Ulla*. Latin.

2 Cum Græco. Vers. Ant. *semper*.

3 Ita Græc. ἐν τῇ αἰσχύνῃ. Vers. Ant. *confessione*.

4 *Examinate omnia*. Latin. cum Græco & Vers. Ant. & Vulg.

5 Vers. Ant. *Abstinete*.

6 *Donationis*. Id. Latin. cum iisdem. Nihil muto. Vox enim *dignatio* pro *donatio* frequenter usurpatur a Tertulliano, Cypriano, aliisque Patribus. Vide sis Cangii Glossarium v. *Dignatio*. Galland.

1 Vulg.

autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit in inferiora terræ? & qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes cælos, ut adimpleret omnia: & ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, quosdam vero evangelistas, quosdam autem pastores, & doctores ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitate fidei & agnitione Dei (1) *in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi: ut jam non simus parvuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ, in nequitia hominum, in astutia ad remedium* (2) *erroris. Veritatem autem facientes in caritate crescamus in illo per* (3) *omnia qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum & connexum per juncturam subministrationis in mensuram uniuscujusque partis incrementum corporis facit in ædificationem sui in caritate.* Cum hæc ita esse legis, cur fuisti ausus tollere pastores, quos gregi suo Deus voluerit præesse? cur? nisi (4) ut te cum omni vento doctrinæ possent Dei circumferre supra dominicum gregem pastores, ne fuissent ducti tamquam parvuli omni vento doctrinæ? Accedentes ad fidem, ne vestra nequissimorum hominum astutia ad diaboli principis vestri remedia (5) recederent ab apostolica evangelicaque fide, tulisti (6) episcopos e plebibus, quibus præsumus divina dignatione, ad hoc utique ut doceres doctrinam non apostolicam sed hæreticam. Væ tibi misero, per quem hæc gerit satanas. Inveneras homo sapiens colorem aptum fallaciæ tuæ, quonam modo posses Dei oves patri tuo defendere (7), qui tibi ut in his de-

NOTÆ.

1 Vulg. *Et agnitionis Filii Dei*, ut habet textus Græcus: καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. Deest tamen, ut apud Luciferum, lectio τοῦ ᾧ etiam apud Clem. Alex. Pædag. lib. 1. c. 5. *Galland.* Vers. Ant. *In unitatem fidei & agnitionis Filii Dei.*

2 Græc. πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης. Vulg. *ad circumventionem erroris*. Quem in locum Millius observat, veterem interpretem μεθοδεία reddidisse *remedium* tum heic, tum Eph. vi. 11. eamque versionem in complurium veterum Latinorum scripta manasse. Cujus quidem interpretationis caussam ejusmodi fuisse putat idem vir eruditus in Proleg. ad N. T. numm. 568. 866. Nimirum, inquit, *remedium* ætate ista significasse videtur *deceptionis* genus aliquod, quo per adhibita pharmaca & potiones simplicium loculos emungebant venefici aliive circumforanei nebulones. Quum autem jamdudum exsoleverit iste vocis sensus, & *remedium* jam aliud omnino significet, S. Hieronymus in ejus locum *circumventionem* reposuit: & Ephes. vi. 11. pro *remedia diaboli*, quod habuit Vetus Italica, *insidias diaboli* rescripsit. *Galland.*

3 *Crescamus in illo omnia*. Vers. Ant.

4 Locus mancus, aut omnino corruptus videtur. *Til.* & ita quidem, ut nequeat apte explicari.

5 *Insidias* scilicet eo sensu, quem modo ex Millio enarravimus. *Galland.*

6 *Abstulisti, deposuisti Episcopos Catholicos, & Arianos instituisti*. Til. & la Cerda. De hoc graviter conqueritur etiam Athanasius in Apologiis, & in epist. ad Solit. & ad Episcopos Africæ. *Quæ Ecclesia*, scribit in Apol. de fug. sua ad Constantium, *non luget obstructas ab illis*, Arianis, *in Episcopos suos insidias? nonne Antiochia ob Eustathium .... ademtum in mærore est? & Balaneæ ob Euphrationem; Paltus & Antaradus ob Cymatium & Carterium; Adrianopolis ob Eutropium, deinde ob Lucium; Ancyra ob Marcellum, Beræa ob Cyrum, Gaza ob Asclepam &c.*

7 I. e. diabolo *servare*. Gallandius mallet legendum esse *deferre*.

demoreris malis, jam illis jaculis, quibus Evæ & Adæ mentes sauciavit, cor (1) tuum jaculavit, ad hoc videlicet, ut in hac temet pravitate constitueret. Inveneras, inquam, homo sapiens colorem aptum fallaciæ tuæ, quo nam modo posses dominicum depopulare gregem dicens: *Peccavit Athanasius, & iccirco qui illum mecum interemerit, erit episcopus; qui insuper habendum censueris, non erit*: & qui damnabant Athanasium jungebantur pseudoepiscopis dogmatia tuæ Arianæ. Si qui tuam metuentes iram hoc egissent, triplex per te homicidam atque sacrilegum incurrebant crimen, sive quod innocentem damnarent, sive quod catholici hæreticis communicarent, & in gregem Dei vos lupos intrare sinerent, cum dicat apostolus, iccirco datos pastores, ut omnis dæmonum doctrina, quæ per vos hæreticos & omnea adversarios ecclesiæ profertur, fuisset exclusa, atque in veritate currentes Dei servi eo usque mansissent immobiles, donec ad summam venirent perfectionem; & tu tenebra auferre dignatus es pastores judicio constitutos Dei, quo possis tu lupus convertere cunctos in diaboli amatoris tui prædam. *Ut* Ibid 14.
jam, inquit, *non simus parvuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ, in nequitia hominum, in astutia ad remedium erroris. Veritatem autem facientes in caritate crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus.* Quomodo possemus crescere in illo, si te secuti tenebram fuissemus, cum sis negans illum verum Deum esse, cum dicas illum non natum de substantia Patris, sed astruas factum ex nihilo? Quomodo potueramus (2) crescere in illo, qui non ambulaturi eramus in veritate, ex quo te fuissemus apostatam secuti? Deinde cum dicat: *Veritatem facientes cre-* Ibid. 15.
scamus in caritate, & sit manifestum criminibus falsis petitum Dei sacerdotem per te ac tuos Athanasium, si ea, quæ imperas, fecissemus, quomodo aut in veritate, aut in caritate currere conspecti fuissemus, qui & caritatem exstinxissemus, quam tenemus cum coepiscopo nostro Athanasio, & quia (3) falso temperassemus (4) crimini, & ipsi tibi fallaci in innocentis necem juncti tecum mereremur divina indignatione percuti? Sic ergo, Constanti, ædificatur domua Dei per fallaciam, per sanguinis innocentium fusionem, per prædicationem blasphemam? Væ tibi qui ad hoc sia vivens, ut hæc cuncta mala per te gerat diabolus. Tu mihi dicis: *Puni innocentem, derelinque fidem catholicam, atque suscipe venena haresis meæ*; & est apostolus dicens; *Hoc itaque dico & te-* Ibid. 17.
stificor in Domino, ut non amplius (5) ambuletis, sicut & gentes ambulant in vanitate mentis suæ, obscurati intellectu, alienati a vita (6) Dei, per ignorantiam quæ est in illis, propter cæcitatem cordis ipsorum. Cui obediam vestrum? ti-

NOTÆ.

1 *Jaculatus est cor tuum, feriit cor tuum.* Activum usurpat loco passivi; quod latine non dicitur. *Til.*

2 *Poteramus*. Latin.

3 *Qui*. Id.

4 Pro *obtemperassemus, paruissemus falso crimini in Athanasium delato*. Til. Latin. & la Cerd. & Galland.

5 Vers. Ant. *Jam non vos sic ambulare.*

6 *Via* legit hic Sabat.

tibine an apostolo ? tibine apostatæ sacrilego, an illi qui jam fudisse sanguinem propter unicum Dei inveniatur Filium ? Quem vestrum sequar ? tene templum dæmonum, an illum Dei templum ? te qui operibus tuis aut Judæum, aut ethnicum esse declaras, an illum qui jam consecutus sit per hanc quam exsecraris fidem regna cælestia ? Si enim non tu operibus tuis gentilem te esse manifestas, poteris defendere, quod enim non digne hæc te contra proferantur. Primo quia sis negans Dei Filium, gentilis aut Judæus nobis es : deinde cum proscribis, deportas, torques, falsis criminibus innocentes oneras, interficis, non inveniri poteris Christianus, qui per viam suam Dei esse homo cognoscatur, sed utique unus de illis, de quibus per apostolum dicit Ibid. 18. Dei Spiritus, quod enim sint *in vanitate mentis suæ, insensati* (1), *alienati a vita Dei, per cæcitatem cordis ipsorum*. Quando ergo hæc cæcati gerere corde voce apostoli manifestentur, quæ tu geris, qua fronte audes sanis corde ac mente dicere, *Errastis*; fallax veracibus, *Mendaces estis* ? Ibid. 21. Apostolus, *Sicut est veritas*, dicit, *in Jesu, deponentes* (2) *secundum pristinam conversationem veterem hominem eum, qui corrumpitur secundum concupiscentiam erroris* (3). *Renovamini autem spiritu sensus vestri, & induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitiam* (4) *& sanctitatem & veritatem. Deponentes mendacium, loquimini veritatem, unusquisque ad proximum suum.* Ubi (5) hæc prætermisisti monita salutaria, quæ nos custodire hortatur apostolus? Quomodo etenim deposuisse veterem hominem, & novum hominem eum, qui secundum Deum sit, induisse reperiri potueramus? Quomodo manentes in justitia & sanctitate & veritate conspecti fuissemus, qui injusta tecum gerentes eum novum hominem, qui sit creatus secundum Deum, exstinxissemus, & illum veterem, qui corrumpitur secundum erroris concupiscentiam, ut ante corrumpebatur, quam Deum nosse cœpisset, iterum portare cœpissemus ? Ista etenim cuncta faciunt, Ibid. 25. quæ tu facis, non Dei domestici, sed satellites antichristi: *Deponentes mendacium, loquimini veritatem, unusquisque ad proximum suum, quia sumus invicem membra*. Si fuisses de ecclesiæ Dei membris, mihi crede quod numquam mendacium pertulisses ad ecclesiam; sed (6) quia sis illius homo, qui deceperit Adam per fallaciam & Evam, iccirco pertulisti men-

NOTÆ.

1 Supra idem Lucifer : *Obscurati intellectu .... per ignorantiam quæ est in illis, propter cæcit.*

2 Vers. Ant. *Deponere vos secundum priorem* &c.

3 Græc. ἀπάτης. Vers. Ant. *seductionis*.

4 Vers. Ant. *In justitia & sanctitate & veritate. Propter quod .... cum proximo suo.*

5 Legendum videtur *prætermisissemus*, atque ita locus interpungendus : *Ubi hæc prætermisissemus monita salutis, quæ nos custodire hortatur Apostolus? quomodo &c.* Atque emendationem suadent, quæ mox subduntur verba, *conspecti fuissemus, exstinxissemus, portare cœpissemus*. Galland. Sed particula *etenim* prioris interrogationis cum altera conjunctionem vetat; & prior illa *ubi &c.* aptius ad Constantium refertur, qua eum interrogat, quomodo oblitus sit monita Apostoli, qui mendacium prohibet omnibus, præcipue Episcopis.

6 *Sed*, cum Latinio; antea leg. *si*.

I Ao-

mendacium, ut nos sic circumscriberes, quomodo circumscripserit diabolus primoplastos homines. Tu dixisti: *Damnate Athanasium, quia graviter deliquit, alioquin in reatu eritis maximo apud Deum. Suscipite Arii fidem, & vivetis in aeternum*. Accipe (1) quæ etiam amantissimus tibi circa Adam & Evam egerit, & invenies hæc te nunc gerere circa nos, quæ & ille tunc gesserit circa illos. *Et erant*, inquit in Genesi Moyses, *ambo nudi tunc* (2) *Adam & mulier ejus, & non confundebantur. Serpens autem erat sapientior* (3) *omnibus bestiarum* (4) *quæ erant*. Et infra: *Et dixit serpens mulieri: Quid* (5) *quia dixit Dominus Deus* (6), *ne edatis ex omni ligno quod est in paradiso? Et dixit mulier serpenti: Ex* (7) *omni ligno quod est in paradiso edemus, de fructu autem ligni quod est in medio paradisi dixit Deus: Non manducabitis ex eo, sed nec tangetis eum, ne moriamini*. Dicimus tibi loco serpentis persuadenti nobis ut inauditum damnemus, ut innocentem jugulemus; præcepit Dominus innocentem & justum non interficiendum. *Et dixit serpens mulieri: Non moriemini* (8). *Sciebat enim Deus quia quacumque die manducaveritis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dii scientes bonum & malum*. Dicentem (9) itaque istum serpentem per te ad nos, Magis eritis justi si fuderitis sanguinem justum, magis eritis beati si apostolicam evangelicamque anathematizantes fidem Arianam susceperitis perfidiam, calcatur propitio Deo in te quidem jam a nobis fallaciam ipsius scientibus; sed tibi nos dolere est testis Deus, propterea quod per te semet constituerit ad nos circumscribendos. Constat etenim tunc per semetipsum aggressum Adam & Evam. Deprecor te ne hæc graviter accipias, quæ salutis tuæ caussa proferantur. Dolere etenim te arbitror quod dixerim per te nos aggressum serpentem, & quod te multis in locis inter eos posuerim qui fuerint dicti serpentes. Considera operam tuam & illorum, & si non unum vos esse cognoveris corpus, dicito me non juste hæc dicere. Tuos magistros in perfidia Judæos audis certe in sacris evangeliis serpentes sæpe dictos a Domino, *serpentes generamina viperarum*. Unde hoc nomine vocari meruerunt? certe propter nequam opus illorum, certe propter incredulitatem suam. Inde & Joannes Baptista, *Progenies viperarum*, dicit ad eos, *quis monstravit* (10) *vobis fugere ab ira ventura? Facite ergo dignos fru-*

Gen. II. 25. — Ib. III. 1 — Ibid. — Ibid. 4. — Matth. XXIII. 33. — Ib. III. 7.

NOTÆ.

1 Antea *accipite*, forte librarii errore; & ita sentit etiam Galland.

2 *Tunc* omittit Vers. Ant. & habet *non pudebat illos* pro *non confundebantur*.

3 Vers. Ant. *prudentissimus*, &, *quæ sunt super terram*. Hieronymus in quæst. Hebraic. legit *sapientior* cum Lucif.

4 *Bestiis*. Til.

5 *Quid quia* pro *cur*. Id.

6 Vers. Ant. *Dixit Deus: Non edetis ab omni ligno paradisi?*

7 Vers. Ant. *A fructu ligni .... Non edetis .... neque tangetis illud*.

8 Vers. Ant. *Non morte moriemini .... quoniam qua die .... de eo .... vobis oculi .... tamquam dii*.

9 Aliquid hic deest, quo sensus illius accusativi *dicentem* perficiatur; vel, solœcismo admisso, conjungi debet cum verbo *calcatur*: nihil tamen immutare voluimus.

10 Ita Codd. plures apud Sabat. Vers. Ant. *demonstrabit*, & *fructum dignum*. Luci-

fructus pœnitentiæ. Ut ex illis ergo, qui in unicum crediderunt Filium Dei, qui vias correxerunt suas, meruerint filii effici lucis, alii vero serpentes dicuntur, ita & tu, nisi fructus feceris dignos pœnitentiæ, nisi tuas vias correxeris, filius viperæ atque serpentis diceris. Quis etenim Dei servorum non (1) te homicidam atque blasphemum esse cernens non eo vocet nomine quo vocentur Judæi? quis te (2) e Deum timentibus dubitabit, quod es, pronunciare, quando videat scribas, pharisæos & principes Judæorum icciroo serpentes dici, quia & prophetarum fuderunt sanguinem & unicum negaverint Dei Filium? Cum hæc ita se habeant, superest ut factorum tuorum geras pœnitentiam, advertens Deum suæ clementiæ misericordiam omnibus a viis recedentibus malis præstitisse, habens formam Ninevitarum, quos si fueris imitatus, ita opem misericordiæ consequaris necesse est. Quocirca accipe quæ fuerint gesta, vel ipsi, prædicatione Jonæ territi, quæ fecerint.
Jon. II. 11. *Præceptum* (3) *est*, inquit sacra scriptura, *ceto, & rejecit Jonam super terram.*
Ib. III. 1. *Et factum est verbum Domini ad Jonam iterum, dicens: Surge & vade in Ninive (4) civitatem magnam, & prædica in ea secundum prædicationem priorem, quam ego locutus sum ad te. Et surrexit Jonas & abiit in Ninive, secundum quod locutus est Dominus ei. Erat autem Ninive civitas magna adeo (5) sicut iter tridui. Et cœpit Jonas introire in civitatem sicut iter diei unius, & prædicavit, & dixit: Adhuc (6) triduo, & Ninive subvertetur. Et crediderunt viri Ninivitæ Deo (7), & prædicaverunt jejunium, & vestierunt se cilicio (8) a maximo usque ad minimum eorum: & pervenit (9) verbum usque ad regem Ninive, & surrexit de sede sua, & abstulit a se stolam suam, & circumdedit se cilicium (10),*

&

NOTÆ.

cifer ipse supra pag. 120. *Quis demonstravit .... ab ira superventura ?... dignum pœnitentiæ fructum*.

1 *Non* forte demendum. *Latin.*

2 Nos hunc locum ita cum Latin. & Galland. correximus, ubi in Tiliana editione legebatur: *Quis te esse Deum timentibus dubitabit, quo es pronunciare &c.* Lugdunenses Bibl. PP. editores ita correxerant: *Quis te e timentibus Deum asseret, quod potes pronunciare, cum videas scribas &c.*

3 Vers. Ant. *Præcepit .... & ejecit .... super siccum. Et factus est sermo ... secundo ... Niniven ... juxta præd.... Niniven, sicut ei locutus fuerat ... magna Deo, quasi itinere viæ dierum trium .... ingredi civitatem quasi itinere .... Adhuc tres dies &c.*

4 *Niniven* hic & infra legit Sabat.

5 *A Deo* habet Sab. pro *adeo*.

6 Sic Tiliana editio & Vers. Ant. Atque hujusmodi lectio recte retenta fuit in Bibl. PP. Parisiensi. Sed in Lugdunensi non solum contra primi exemplaris fidem, sed & fœdo errore ita inquinata effertur: *adhuc quinquaginta dies*. Secutus est Lucifer pro more suo Septuaginta, apud quos Jon. III. 4. legitur, [illegible]. Neque aliter veteres Patres Lucifero antiquiores. At in Hexaplis Origenianis prisci ex Græcis Interpretes Aquila, Symmachus, ac Theodotion, [illegible], *adhuc quadraginta dies*, constanter ferunt, ut habent Hebr. Syr. & Chald. De hac vero lectionum varietate sacrarum scripturarum enarratores consulendi. *Galland.* Sabatierius quoque legit hic: *Adhuc quinquaginta dies*.

7 Vers. Ant. *In Deum .... & vestiti sunt saccis a majore usque ad minorem.*

8 *Cilicia*. Vatic.

9 Vers. Ant. *Appropinquavit sermo ad .... de throno sua .... & coopertus est sacco .... in cinere.*

10 *Cilicio* legit Sabat.

1 *Præ-*

& sedit super cinerem. Et prædicatum (1) *est a rege Ninive & a magistratibus illius, dicens: Homines & pecudes & boves & oves nihil gustent, sed nec vescantur, & aquam non bibant. Et circumdederunt se cilicia* (2) *homines, & proclamaverunt homines &* (3) *pecudes apud Deum instanter, & reversi sunt unusquisque a via sua mala, & ab iniquitate manuum suarum, dicentes: Quis scibit si pœnitebitur* (4) *Deus, & avertet ab ira furoris sui, & non peribimus? Et vidit Deus operam* (5) *illorum, quia reversi sunt unusquisque a via sua mala: & pœnituit Deum de malignitate, qua* (6) *locutus est facere eis, & non fecit. Et* Ibid. IV. 1.
contristatus est Jonas tristitia magna (7), *& confundebatur: & oravit apud Deum dicens: O Domine, nonne hæc sunt verba mea cum adhuc essem in terra? ideo præoccupaveram fugere in Tharsis, quoniam scivi quia tu miserator & benevolus, patiens, & misericors, & pœnitens in malignitatibus*. Et infra: *Et* Ibid. 9.
dixit Deus ad Jonam: Si valde contristatus es tu super cucurbitam? valde (8) *contristatus sum usque ad mortem. Et dixit Dominus: Tu pepercisti cucurbita* (9), *in qua non laborasti, neque nutristi eam, quæ sub nocte nata est, & per noctem perit. Ego autem non parcam in Ninive civitatem magnam, in qua habitant plus quam centum* (10) *viginti millia hominum, qui non sciverunt dexteram aut sinistram* (11)? Et tuam, Constanti, operam malignam si rejecisse te viderit Deus, si vias tuas perditas correctas perspexerit, & te in omnibus reformatum esse viderit, mihi crede, quia in ingenti felicitate esse inter Dei famulos incipies. Habes præterea beatissimi Paulli apostoli exemplum, ne forte ut ille geras hæc per ignorantiam, quod enim mox ut te converteris ad unicum Dei Filium confitendum, ve-

NOTÆ.

1 *Prædicatum est Ninive a rege, & a majoribus omnibus ejus, dicentibus: .... & jumenta .... non gustent quidquam, nec pascantur*. Vers. Ant.

2 *Cilicio* hic quoque legit Sabat. Vers. Ant. *Et cooperti sunt saccis homines & jumenta, & clamaverunt ad Dominum vehementer, & reversus est .... de via .... quæ erat in manibus eorum, dicentium*.

3 *Et pecudes* transferendum superius ita, *circumdederunt se cilicia homines & pecudes*, uti etiam in Vers. Ant. nec propterea demendum *homines* post verbum *proclamaverunt*, quod vellent Latinius & Galland. licet absit a Vers. Ant.

4 Cum Græco, μετανοήσει. Vers. Ant. *Quis scit si convertatur Deus, & exhortetur, & avertatur .. & non pereamus?* Abest autem a Græco *exhortetur*, ut a Lucifero. Sabat. legit hic: *Quis scit si convertatur & ignoscat Deus, & revertatur &c.*

5 *Opera* habet Sabat. Vers. Ant. *Opera eorum, quia conversi sunt de .... & misertus est Deus super malitiam, quam locutus fuerat ut faceret &c.*

6 *Quam* legit Sabat.

7 Vers. Ant. *Grandi, & confusus est: oravitque ad Dominum, & ait .... isti .... sermones mei .... in terra mea? propterea præoccupavi .... scio enim quod tu misericors & miserator, patiens & multæ miserationis, & agens pœnitentiam super malitiis*.

8 *Et dixit, Valde* &c. Latin. & Galland. quod suppl. ex Græco & Vers. Ant. ac Vulgata. Vers. Ant. *Et dixit Dominus Deus .... Valde contristaris tu super cucurbita? Et ait: Valde contristor ego &c.*

9 Vers. Ant. *Super cucurbita, pro qua .... in nocte, & in nocte periit .... parcam Ninive civitati magnæ &c.*

10 *Plusquam duodecim myriades virorum, qui ignorant dexteram & sinistram suam, & pecora multa?* Vers. Ant.

11 Sabat. habet, *qui nesciunt quid sit inter dexteram aut sinistram*.

1 Ei-

veniam tuorum facinorum, ut illi, ita tibi sit tributurus: ipsum sequere, ipsius apprehende viam, ipsum Philippensibus loquentem audi, & quisnam fuerit ante agnitionem, & quantam beatitudinem post agnitionem consequi meruerit: *Si quis autem* (1) *putat se fiduciam habere in carne, ego magis circumcisione octava die* (2) *de genere Israel, tribu Beniamin, Hebraeus ex Hebraeis, secundum legem pharisaeus, secundum zelum persequens ecclesiam, secundum justitiam quae in lege est conversatus* (3), *cum essem sine querela, quae mihi fuerunt lucra, haec existimavi propter Christum detrimenta. Verumtamen* (4) *omnia arbitror detrimentum esse propter eminentiam scientiae Christi Jesu Domini nostri, propter quem omnia detrimenta* (5) *passus sum, & arbitror stercora ut Christum lucrifaciam, & inveniar in illo, non habens meam justitiam, quae est ex lege, sed illam quae per fidem Jesu* (6) *Christi, quae ex Deo est justitia in fide, ad agnoscendum illum, & virtutem resurrectionis ejus, & communicationem passionum ejus, cooneratus morte* (7) *ipsius, si quo modo occurram in resurrectionem ejus* (8), *quae est a mortuis*. Sicut & jam dictum est, istum imitare, istum sequere, ut quia & ille fuerat, quod tu nunc, hoc est persecutor ecclesiae, negator unici Filii Dei, inveniaris sic ad consequenda regna caelestia fuisse conversus a perfidia ad fidem suscipiendam catholicam, sic te transitum fecisse de morte ad vitam. Illum etenim per ignorantiam Dei fuisse persecutum ecclesiam, adhuc accipe etiam Timotheo aperiente de semetipso: *Scimus autem quoniam bona est* (9) *lex, si quis ea legitime utatur, sciens hoc quia justo lex non est posita: injustis autem, & inobedientibus, & impiis, & peccatoribus, & scelestis, & profanis, parricidis & matricidis, homicidis, impudicis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, perjuris, & si quid aliud sanae doctrinae adversatur,*

Philip. III. 4.

1. Tim. 1. 8.

NOTÆ.

1 Εἴ τις δὲ. Graec. ex Cod. Borner. apud Sabat. Vers. Ant. *si quis alter* &c.

2 *Circumcisus octavo die, ex genere Israel, de tribu* &c. Sic legit Sabatier.

3 Abest a Vers. Ant. *conversatus*, & habet *sine crimine* pro *sine querela*.

4 Vers. Ant. *Verumtamen & arbitror .... detrimenta .... Domini mei*.

5 *Omnia damnum feci*. Vers. Ant.

6 *Jesu* omittit Vers. Ant.

7 *Morti*. Vers. Ant. *Conformatus morti*. Latin. ex Graeco συμμορφούμενος. Singularis plane lectio: quae itidem occurrit in versionibus Latinis duorum codd. antiquissimorum, Claromontani & Sangermanensis. Hujusce translationis fontem, quem ignoravit Millius in Prolegom. ad N. T. §. 776. Kusterus aperuit sub finem praefationis ad repetitam Millianam editionem. Nimirum inquit pro συμμορφούμενος τῷ θ. αὐτ. ut legitur in Graeco textu hodierno Philip. III. 10. codices Alex. & Colbert. habent συμμορφιζόμενος: Ex hac autem posteriore voce alia corrupta soni affinis συμφορτιζόμενος orta est, prout in codice Borneriano Graeco-Lat. sic legitur: συμφορτιζόμενος, cooneratus. *Hinc vero*, subdit vir eruditus, *persuasum habeo*, τὸ συμφορτιζόμενος *errori librariorum Graecorum tribuendum. Qui quidem error quum exinde ad plures codices Graecos dimanasset, non mirum est Latinos in ejusmodi codices incidentes suum cooneratus inde efformasse*. Ceterum hanc lectionem esse ineptam ex verborum serie satis constat, ut arguit Wolfius in suis Curis Philolog. & Crit. Tom. IV. pag. 141. *Galland*.

8 *Ejus* omittit Vers. Ant.

9 *Est* omittit Sabat. supra pag. 135. ubi haec variant in ipso Lucifero: *Et non obedientibus .... sceleratis*, omisso *homicidis*. Vide ibi Vers. Ant. N. 1.

Ut

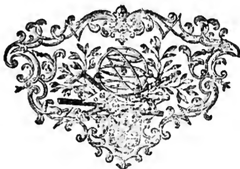
tur, quæ eſt ſecundum evangelium gloriæ beati Dei quod creditum eſt mihi. Et gratias ago ei qui confortavit me Chriſto (1) *Jeſu Domino, quod fidelem me æſtimavit, ponens in miniſterium; qui prius fueram blaſphemus, & perſecutor, & injurioſus, ſed miſericordiam ſum conſecutus, quod ignorans feci in* (2) *incredulitate. Superabundavit autem gratia Domini noſtri cum fide & dilectione, quæ eſt in Chriſto Jeſu.* Ita & tu ex perſecutore, ex injurioſo & blaſphemo beatus & vere Deo cariſſimus effici poteris, ſi ut Paullus beatus verum Dei Filium eſſe Jeſum Chriſtum credideris, ſi ſemper illum cum Patre regnaſſe ac regnaturum, hoc eſt, ſine initio & ſine fine confeſſus fueris, ſi unam æternitatem habere Patrem & Filium & Spiritum ſanctum clamantibus ſacris ſcripturis non reſtiteris; ſi denique unam habere deitatem (3) Patrem ac Filium & Spiritum ſanctum credideris, crede mihi quod futurus ſis in choro patriarcharum, prophetarum, apoſtolorum ac martyrum; alioquin tibi imputaturus, cum te torqueri cum diabolo & omnibus ſatellitibus ejus videre cœperis, cur has tam ſalubres admonitiones noſtras deſpexeris.

NOTÆ.

1 Ut in Græco, Χριστῷ &c. Verſ. Ant. *Confirmavit me in Chriſto .... noſtro.*

2 Cum Græco, ἐν ἀπιστίᾳ. Verſ. Ant. *In incredulitatem.*

3 Similem huic locutionem alibi Lucifer adhibet, & in lib. de Non conven. cum hæret. *unam eſſe deitatem Patris & Filii* affirmat; quibus verbis *ſummam eſſe unitatem, ac ſingularem ſubſtantiæ divinæ* probat Petavius ex Patribus Latinis, & ex ipſo Lucifero in lib. 4. de Trin. cap. 14. qui præterea in lib. 8. cap. 8. *deitatem μονάδα* eſſe, id eſt *perfectiſſimam, ac numericam unitatem* confirmat. Sed vide, quæ de hac locutione in Præfat. diſſeruimus.

FLO-

FLORENTII

Ad Luciferum Episcopum Calaritanum

EPISTOLA.

Domino benignissimo Lucifero Florentius.

NOmine tuo codicem (1) quidam domino & augusto nostro obtulit: hunc ad sanctitatem tuam perferri mandavit, & cognoscere desiderat, si idem codex a te destinatus sit. Id ergo, quod in fide veri est, perscribere debebis, & codicem remittere, ut possit æternitati (2) ejus denuo offerri.

LUCIFERI EPISCOPI CALARITANI

Ad Florentium

EPISTOLA.

Florentio Magistro Officiorum (3) Lucifer Episcopus.

COdicis perlatorem quem memorat honorificentia tua nomine meo adiisse imperatorem a mea fuisse destinatum mediocritate, ipsum quoque codicem ut es admonere dignatus sollicite inspectum, atque Bonoso in rebus agenti (4) perferendum traditum, his formanda (5) fuit religiosa prudentia tua, fili carissime. Jam tuæ erit generositatis agnitum a me sine ulla cunctatione defendere. Nos etenim propitio Deo contra ea quæ in nostram parantur necem stare lætos, cum caussas, cur tali (6) scripserim modo, discutere cœperit, inveniet.

NOTÆ.

1 Librorum scilicet; quos Lucifer pro S. Athanasio scripsit. Vide præfat. nostram.

2 Ita *æternitatis* titulum arrogabat sibi impius (Constantius), quem Filio Dei imminuere non metuebat, Arium defendens, cujus inter ceteras blasphemias una erat, *fuisse tempus quando non erat Filius*: Papebrochius in Tom. 4. Maji Bolland. ad cap. 2. Comment. Hist. de S. Lucifero. Hanc *αἰώνιν* id est *æterni* appellationem Constantio attributam in Formula Sirmiensi anni 359. irridet etiam Athanasius in libro de Synodis.

3 Summa dignitas in aula Imperatorum, quæ Palatinis & Principis administris præerat, præcipue vero legationes exterarum gentium tractabat. Vide Valesium in not. ad Ammianum Marcellinum lib. 26. cap. 5. Florentius hanc dignitatem adhuc gerebat an. 360. ut testatur Ammianus lib. 20. cap. 2. & anno insequenti a Juliano Imperatore in exsilium *contrusus est in insulam Dalmatiæ Boas*, scribit idem Ammianus lib. 22. cap. 3.

4 *Agentes in rebus* Magistratum Palatinum constituebant, cujus hoc etiam munus erat, ut per provincias inquirerent, siquid in Principem nefarium consilium iniretur: & ideo Luciferi libri Bonoso traditi. V. Vales. ad Amm. Marcell. lib. 15. cap. 3.

5 Puto *informanda*. Til. recte. Baronius ad an. 356. num. 67. *his informanda*.

6 *Talia*. Papebroch. loco cit.

S. P.

S. P. N. LUCIFERI

EPISCOPI CALARITANI

De non parcendo in Deum delinquentibus

LIBER

AD CONSTANTIUM IMPERATOREM.

SUperatum (1) te, Imperator, a Dei ſervis ex omni cum conſpexiſſes parte, dixiſti paſſum te ac pati a nobis contra monita ſacrarum ſcripturarum contumeliam: dicis nos inſolentes exſtitiſſe circa te, quem honorari decuerit. Si quiſquam Dei cultorum pepercit (2) apoſtatis, ſint vera quæ dicis de nobis. Unde ordiamur, ut tu nunc a nobis corriperis, ita eſſe correptos omnes erraticos per Dei cultores, quo probare poſſimus? unde? niſi a Moſis Dei ſervi actibus. Legimus in Exodo, aſcendiſſe montem Moſen poſt teſtamentum ſibi traditum, & plurimos interfeciſſe eorum propter idololatriæ reatum. *Stetit*, inquit, *Moſes* (3) *ad portas caſtrorum, & dixit: Quis ad Dominum paratus veniat ad me. Et convenerunt ad eum omnes filii Levi, & dixit eis: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Ponite unuſquiſque gladium ſuum in femore ſuo, & pertranſite, & revertimini a porta uſque ad portam per caſtra, & occidite unuſquiſque fratrem ſuum, & unuſquiſque propinquum ſuum, & unuſquiſque proximum ſuum. Et fecerunt filii Levi, ſicut dixit eis Moſes. Et ceciderunt de populo in illa die quaſi tria millia hominum. Et dixit eis Moſes: Impleſtis* (4) *hodie manus Domino unuſquiſque in filio aut in fratre dari in vobis benedictionem.* Sumus tibi contumelioſi ut fuit Moſes populo inſulſo illi: neque illis placebant illa quæ dicebantur, aut fiebant a Moſe, quando jam delegiſſent non ſervire Deo, qui eos eripuiſſet Ex. xxxii. 26.

de

NOTÆ.

1 Reſpicit hic Lucifer non ſolum quæ a Catholicis Epiſcopis geſta fuerant conſtantiſſime contra minas & dolos Conſtantii, atque Arianorum, quorum pars magna Lucifer fuit, ſed etiam quæ poſtea invictis animis geſſerunt, qua libris in Conſtantium ſcriptis, qua fortitudine in tolerandis ſuppliciis, ac ipſa potius morte, quam ut in hæreticorum ſententiam concederent. Ait vero *ex omni parte ſuperatum* Conſtantium, quia neque Arianam blaſphemiam profiteri, neque cum Arianis communicare, neque in Athanaſii damnationem ſubſcribere ſe unquam paſſi ſunt Catholici Antiſtites, quæ tria in Mediolanenſi Concilio, & ab ipſis præſertim Pontificis legatis extorquere vi omni conati fuerant Ariani.

2 Id eſt, *non eſt apoſtatas inſectatus, ut vel ad verum Dei cultum redirent, vel ab laceſſenda vera religione deſiſterent.*

3 *Moyſes* legit Sabat. &, *Quis ad Dominum? veniat &c.*

4 Ita legit Sabat. *Conſecraſtis hodie manus veſtras .... in fratre ſuo, ut detur vobis benedictio*; ſed noſtra edit. convenit in his cum Græc. ἐπληρώσατε, *impleviſtis*, & δοθῆναι ἐφ' ὑμᾶς εὐλογίαν, *dari in vobis benedictionem*.

de potestate Pharaonis, sed illi vitulo quem illis fuderat ignis: ita & tu jam non Deo mancipatus, sed Arii idololatriæ, qui errasse arguaris, indigne fers, contumaces nos clamitas, dicis indignum nos circa te facinus perpetratos, ut imperatori Romani regni dicere auderemus: *Male, Constanti, facis idololatriam introducere in ecclesiam*. Moses primus prophetarum ille Deo amantissimus gladio est persecutus eos, quorum te instituisti imitatorem, & ego contumax esse notor a te, quia dixerim Deum te dereliquisse, & idololatriæ temet mancipasse? Adhuc filios Israel fornicatos clamat sacra scriptura in filias Moabitarum, & quod vocati ab eis manducaverint immolata idolis, & eadem adorasse idola; contra quos quia ita exarserit zelo devotionis incensus Phinees sacerdos, propterea vel maxime quod gladio idololatres (1) media in synagoga interemerit, adeo placuit Deo, ut sit scriptum ad hoc factum Domini indignantis quievisse iram, & ipsum nimio præcipuum
Num. xxv. 10. apud Dominum effectum. *Et locutus est Dominus ad Mosen dicens: Phinees filius Eleazar filii Aaron sacerdotis compescuit (2) iram meam a filiis Israel, in (3) eo quod zelatus est zelo in eis, ut (4) non occiderem filios Israel in zelo meo: & (5) ecce dabo ei testamentum meum, testamentum pacis ei & semini ejus cum ipso in testamentum sacerdotii æternum, quoniam (6) zelatus est Deo suo, & exoravit pro filiis Israel*. Et tu nos arbitraris contumaces, quia tibi erranti vera dicamus? existimas cum tibi displicemus non nos tunc Deo placere? Sed oro te dicas, Constanti, qua auctoritate viam justorum patriarcharum, prophetarum, apostolorum ac martyrum nos volueris deserere, & comprehendere istam tuam novam, quam per Arium instituerat diabolus. Numquidnam somnio es admonitus & dictum est ad te, ne patiaris Christi nos tenere viam, quam tenuerunt Abel, Enoc, Noe, Melchisedec, Abraham, Isaac, & Jacob, Joseph, Moses, Aaron, Jesus Nave, Job, Judices, & ceteri reges, hoc est, David, Josaphat, Ezechias, Josias, quam tenuerunt cuncti prophetæ, apostoli, ac martyres, quam tenuerunt omnes qui Deo inveniuntur placuisse? Si hoc tibi a dæmonum dictum est principe, audi quid fieri Deus statuerit de te per gloriosum prophetam Mo-
Deut. xiii. 1. sen: *Si autem surrexerit (7) in te propheta, aut somnium somnians, & dederit signum*

NOTÆ.

1 *Idololatras*. Latin.

2 Vers. Ant. *Seduxit furorem meum*.

3 Propius ad Græc. *ἐν τῷ ζηλῶσαί μου τὸν ζῆλον ἐν αὐτοῖς*. Vers. Ant. *In eo quod æmulatus est zelum meum in illis*.

4 *Ut non ἐξαναλώσω*. Vatic. In veteri Cod. habetur, *ut non ἐξανήλωσα*, & alia manu in interlinea, *occiderem*. Til. Ita est in Græco, *ἐξανήλωσα*, *consumsi*, quæ vox corrupta est in Cod. Vatic. Vers. Ant. *& non consummavi*.

5 Vers. Ant. *Sicut dixi. Ecce ego do ei testamentum pacis, & erit illi & semini ejus post eum testamentum &c.*

6 Vers. Ant. *Propter quod æmulatus est Deum suum, & non exoravit &c.* Lucifer cum Græco: *ἐζήλωσε τῷ Θεῷ αὐτοῦ, καὶ ἐξιλάσατο*, *depropitiavit*, id est *exoravit*.

7 *Resurrexerit* legit Sabat. Vers. Ant. *Si ipse prophetes exsurrexerit ..... & dederit tibi signum vel ostentum*.

fignum aut prodigium , *& venerit* (1) *figna faciens aut prodigia* , *& dixerit ad te* , *dicens* : *Eamus & ferviamus diis* (2) *alienis* , *quos nefcitis* ; *non audietis verbum prophetæ illius* , *aut fomniantis* , *quoniam tentat Dominus* (3) *Deus vos videre* , *fi diligatis Dominum Deum veftrum ex toto corde veftro* , *& ex tota anima veftra* : *poft* (4) *Dominum Deum veftrum abibitis* , *& ipfum* (5) *timebitis* , *& mandata ejus cuftodietis* , *& vocem ejus audietis* , *& illi apponemini* : *& propheta ille* , *aut fomnium* (6) *fomnians illi* (7) *moriantur* . *Locuti* (8) *funt enim feducere vos a Domino Deo veftro* . Cognofcis quid pati juffus fis ? five etenim te fomnio dicas admonitum , five te prophetam velis aftruere nobis, inimicus Dei es, qui velis nos fidem apoftolicam derelinquere, atque fufcipere eam, quæ negat unicum Dei Filium . Illos etenim cunctos, quos recitavi, propterea quod credentes fuerint in unicum Dei Filium, tantos ac tales effectos eft clarum : fiquidem *qui* (9) *non crediderit in Filium* , *nec Patrem habeat* : *qui vero credit in Filium* , 1. Io.
& Patrem & Filium habeat . Hæc cum vox fit beati Joannis, cum quo quia fit faciens chorus fanctorum apoftolorum, omnes utique debes intelligere, ficut crediderunt apoftoli, quod fic ante fuiffent credentes patriarchæ atque prophetæ, fic cuncti qui fidei merito honorati effe nofcantur . Neque enim poteris mihi probare , quia aliter crediderunt Abraham, Ifaac, & Jacob, & aliter Joannes vel omnes coapoftoli ejus. Si enim non ita crediderunt apoftoli , ut crediderunt patriarchæ , cur beatus Paullus omnes ad Abrahæ comprehendendam provocat fidem ? Sed inquis: *Ego te arguo cur infolens fis*, *cur contumeliofus* (10) *imperatori exftiteris*; *& tu fidei cauffam retexis* . Fidei itaque ; ut probem te effe facrilegum, ut probem te a via deorbitaffe veritatis ; hinc contumeliofus tibi videor , quia dicam tibi deferuiffe te iter omnium Dei cultorum, atque comprehendiffe illam quam tenuerunt ac funt tenentes hi , qui non Deo, fed phantafiæ fervierunt ac funt fervientes. De te itaque a Deo me recedere fuadenti accipe quid fanxerit fieri Deus per Mofen . *Si autem rogaverit te frater tuus ex patre vel matre* , *aut filius tuus* , Deut.
aut filia tua , *aut mulier* , *quæ in gremio tuo eft* , *aut amicus qui animæ tuæ* XIII 6.
par

NOTÆ.

1 Verf. Ant. *Et evenerit* , *& dixerit* : *Eamus &c.* Græcus , πρὸς σε , *ad te*, ut Lucif.

2 Verf. Ant. *Eamus .... diis aliis quos non fcitis* : *ne audiatis fermonem .... aut fomniatoris illius* , *quia &c.*

3 Verf. Ant. *Dominus Deus vefter* , *ut fciat* , *fi ex toto corde &c. timeatis Deum* . Græc. εἰδέναι , εἰ ἀγαπᾶτε (Κύριον τὸν ex mfs. Alex. & Oxon.) Θεὸν ὑμῶν , ut Lucifer.

4 Verf. Ant. *Poft Deum &c.* Græc. cum Lucif.

5 Verf. Ant. *Hunc .... & præcepta .... adjiciemini* : *prophetes autem & fomniator &c.*

6 Cum Græco, ἐνύπνιον ἐνυπνιαζόμενος. Verf. Ant. *fomniator* .

7 *Ille moriatur* . Latin. ex Græco, ἐκεῖνος ἀποθανεῖται . Verf. Ant. *Ille morietur* .

8 Verf. Ant. *Locutus eft enim ad feducendum te a Domino Deo tuo* .

9 Verf. Ant. *Qui negat Filium* , *nec Filium nec Patrem habet* : *& qui confitetur Filium* , *& Filium & Patrem habet* .

10 Editis præfertim libris pro S. Athanafio.

par est, clam dicens: Eamus & serviamus diis (1) *alienis, quos nescis, nec patres tui, ex diis nationum quæ circa te aut proxime aut longe* (2), *ne velis ire cum illo, & ne audieris eum, non parcet oculus tuus super eum, nec* (3) *salutabis eum, nec celabis eum: annuntians annuntiabis de eo: manus tua erunt in eum in primis ad occidendum eum* (4), *& manus populi tui in novissimo. Et lapidabitis illum, & morietur, quoniam quæsiit absistere* (5) *a Domino Deo tuo*. Præceptum (6) te interfici, quippe Deum me derelinquere invitantem, ignorans dicis, *Contumeliam mihi facit Lucifer*. Aut negabis te ad (7) idololatriam invitasse nos suscipiendam? Si censes negandum, convincent te expositiones (8) sectæ tuæ episcoporum, comblasphemorum videlicet tuorum; convincent te (9) libelli recitati a te, ac dati Romæ episcopis etiam catholicis, ad hoc videlicet, ut omni in loco tua roborari posset blasphemia. Quas incurreris errorum tenebras non sentis? non conspicis quo possis perire modo? quando videas cur contra divina fecerit monita Achar unus e populo, cur furto abstulisset ab Hiericho certam partem vestis, argenti, aurique, sic fuerit multatus morte. Quid tibi sit futurum conspice, qui sis negans æternam unici Filii Dei divinam majestatem, accipe quid circa Achar fuerit celebratum; & tandem consule tuæ saluti, redi ad Dei ecclesiam, a qua te per Arianos abigavit (10) coluber ille refuga, qui verterit Adam

NOTÆ.

1 Sabat. legit: *Deis alienis, quos nescis tu & patres tui*. Vers. Ant. *Deis aliis, quos non scis .... ex deis .... quæ circum te proxime sunt aut longe*.

2 *Ab extremo terræ usque ad extremum terræ:* addit Latin. ex Græco; sed hæc absunt a ms. Græc. Oxon. apud Sabat.

3 Vers. Ant. *Nec miseraberis*.

4 Ut in Græco, αὐτῷ· καὶ αἱ χεῖρες ... ἐπ' ἐσχάτῳ. Vers. Ant. omittit *eum*, &, *manus omnis populi in novissimis*.

5 *Quæsivit avertere te*. Vers. Ant. Ἀποστῆσαί σε. Græc.

6 *Præceptum esse &c.* Gallandius recte.

7 Quo nomine alterutrum ex hisce potest intelligi, aut epistolam, sive edictum Catholicis præsertim Episcopis propositum Constantii nomine in Concilio Mediolanensi, ut eidem contra Nicænam fidem adscriberent; aut simpliciter Arianam hæresim, cui totis viribus favit Constantius, dum vixit.

8 Formulæ nimirum fidei Arianæ, quas annorum circiter novemdecim spatio ediderunt hujus sectæ magistri, ac patroni; easque quatuordecim enumerat Petavius in lib. 1. de Trinit. cap. 9. quarum postrema Antiochiæ conscripta videtur anno 360.; adeo vero inter se dissimiles, ac dissonæ fuerunt, ut, *dum identidem novas cudentes, iis ipsis rejectis, ac damnatis, alias subjiciunt, veluti testamenta condentes, ut illis exprobrat Athanasius in Orat. 1. adversus Arianos, risui se omnium objecerint, & contemtui; quod illorum omnia decreta non ab aliis, sed ab ipsismet antiquata & rejecta, arctioribus suis sacrilegi mendacii & perfidiæ dedecus aspergunt*: inquit laudato in loco Petavius num. 13.

9 De mente Luciferi hoc in loco, & utrum quæ Constantius Romæ gesserit pro Arianis, an vero Sirmiensem formulam an. 357. an Ariminensem, sive Acacianam publicatam in Concilio Constantinopolitano sub exitum an. 359. & initium insequentis celebrato, vide, quæ in Præf. disseruimus, & huc revoca Notam 6. subjectam pag. 54.

10 Id est, *a qua te abegit, & expulit coluber ille refuga, qui Adamum & Evam seduxit*; ubi *abigavit* pro *abegit* usurpat. *Til.* la Cerda & Cangius in Gloss.

1 Ita

Adam quoque & Evam. *Et erat*, inquit, *Dominus cum Jesu* (1), *& erat nomen ejus super universam terram. Et neglexerunt filii Israel negligentia* (2), *& fraudaverunt fraude de anathemate, & indignatus est ira Dominus filiis Israel. Et misit Jesus viros in Ge, quæ est conjuncta Bethel, dicens: Considerate Ge. Et ascenderunt viri, & consideraverunt Ge: & reversi sunt ad Jesum, & dixerunt ad eum: Non ascendat omnis populus, sed duo vel tria millia virorum ascendant, & devastent civitatem, ne inducat illos* (3) *universum populum: pauci enim sunt. Et ascenderunt cum illo fere tria millia virorum, & fugerunt a facie virorum qui erant in Ge: & occiderunt ex ipsis viri Ge triginta sex viros, & persecuti sunt illos a porta* (4), *& contribulaverunt illos in proclivo, & expavit cor populi, & factum est ut aqua.. Et conscidit Jesus vestimenta sua, & procidit Jesus* (5) *in faciem ante Deum usque ad vesperum, ipse & seniores Israel, & miserunt pulverem super capita sua, & dixit Jesus: Precor* (6) *Domine, ut quid transiecit puer tuus populum istum Jordanem tradere cum Amorrhæo, perdere nos? si mansimus in terra, commorati sumus apud Jordanem. Et quid dicam, quod convertit Israel dorsum contra inimicum suum? & audiet Chananæus, & omnes qui commorantur terram* (7), *& circumibunt nos, &* (8) *contribulabunt nos a terra: & quid facias, nomen tuum magnum? Et dixit Dominus ad Jesum: Surge, ut quid tu procidisti in faciem tuam? Peccavit populus, & transgressus est testamentum meum quod disposui ad eos, & furati sunt de anathemate, & miserunt* (9) *in vasa sua. Non poterunt filii Israel resistere contra faciem inimicorum suorum, dorsa convertent in conspectu inimicorum, quia facti sunt anathema. Non ero ultra vobiscum, nisi abstuleritis anathema ex vobis ipsis. Surge, sanctifica populum, & dic* (10): *Sanctificetur in crastinum. Hæc enim dicit Dominus Deus Israel: Anathema est inter vos, non poteritis resistere contra inimicos vestros usque dum auferatis anathema ex vobis ipsis. Et convenite mane*

Jos. vi. 27
Ib. vii. 1.

NOTÆ.

1 Ita Græc. constanter. Sabat. legit *Josue* in Lucif.

2 *Negligentia magna*. Latin. ex Græco.

3 Pro, *ne ducas in illos omnem populum*: sic sæpissime invertit dictiones more Græcorum, quo fit ut obscurior & rudior appareat. *Til. & la Cerd.* Sed melius corrigunt, *ne inducas illuc*, Latin. & Sabat. ex Græco.

4 *Usque ad Sebarim*, addit Latin. ex Vulg.

5 *Jesus* omittitur a Sabat. sed est in Græco.

6 Aliter legit Sabat. in Lucif. *Heu Domine Deus, quid voluisti traducere populum istum Jordanem fluvium, ut traderes nos in manus Amorrhæi, & perderes?* cum Græco tamen nostra conveniunt: Δέομαι, Κύριε, ἵνα τί διεβίβασεν ὁ παῖς σου τὸν λαὸν τοῦτον τὸν Ἰορδάνην παραδοῦναι αὐτὸν τῷ Ἀμορραίῳ, ἀπολέσαι ἡμᾶς; tum Sabat. *utinam ut cœpimus, mansissemus trans Jordanem*: quæ in Græco propius ad nostra: καὶ εἰ κατεμείναμεν, καὶ κατῳκίσθημεν παρὰ τὸν Ἰορδάνην, al. πέραν τοῦ Ἰορδάνου.

7 Ex Græco, τὴν γῆν. Apud Sabat. *in terra*.

8 Apud Sabat. *Et delebunt nomen nostrum de terra: & quid facies nomini tuo magno?* Græc. fere ut in nostra edit. Καὶ ἐκτρίψουσιν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς γῆς· καὶ τί ποιήσεις τὸ ὄνομά σου τὸ μέγα.

9 Sabat. *Et absconderunt inter vasa sua*.

10 *Dic eis: Sanctificamini in crastinum*, apud Sabat. *Eis* abest a Græco.

1 *Tri-*

ne omnes per tribus (1), *& erit tribus quæ ostensa fuerit mane per Deum; adducite per plebes, plebem quam ostenderit Dominus offerte per virum, & quisquis ostensus fuerit per Dominum, cremabitur igni, & omnia quæ sunt ejus, quia transgressus est testamentum Domini, & fecit iniquitatem in Israel. Et vigilavit Jesus mane, & obtulit populum per tribus, & ostensa est tribus Juda: & oblati sunt per plebes, & ostensa est plebs Zara: & obtulit plebem Zaræ per domus, & ostensa est domus Jambri* (2) *: & oblata est domus per viros, & ostensus est Achar* (3) *filius Charmi filii Jambri. Et dixit Jesus ad Achar: Da honorem hodie Domino Deo Israel, & da confessionem, & indica mihi quid feceris, & ne celaveris me. Et respondit Achar ad Jesum, & dixit: Vere peccavi ante conspectum Domini Dei Israel, taliter & taliter feci: vidi in præda vestem variam optimam, & ducentos siclos argenti, didragmam, & ligulam unam auream quinquaginta didragmarum; & concupivi eam* (4), *& sustuli, & ecce hæc abscondita sunt in tabernaculo meo, & argentum absconsum est sub ipsis. Et misit Jesus nuncios, & cucurrerunt in tabernaculum, & hæc erant abscondita in tabernaculo, & argentum sub ipsis: & tulerunt ea de tabernaculo, & attulerunt ad Jesum, & ad seniores Israel, & posuerunt ea ante Deum. Et* (5) *apprehenderunt Achar filium Charmi, & perduxerunt in vallem Achar* (6), *& filios ejus & filias, & vitulos ejus, & subjunctoria ejus, & oves ejus, & tabernaculum ejus, & omnia quæ erant ejus: & omnis Israel cum eo erat, & perduxerunt eos in Mecacbor. Et dixit Jesus ad Achar: Quid exterminasti nos? Disperdat te Dominus sicut hodierna die. Et lapidaverunt* (7) *eum omnis Israel lapidibus, & imposuerunt super illum congestum lapidum magnum. Et cessavit Dominus ab indignatione iræ suæ.* Considera, Constanti, quali sis periturus exemplo, nisi tibi provideris tu, quas sis in æternum daturus pœnas. Achar propter prævaricationem mandatorum talia est consecutus; tu qualia mereris hinc intelligi datur, quod sis apostata. Si ille etenim quia habuerit de anathemate, tanto est punitus exitio, quanto magis tu sine dubio punieris gravius, qui fueris factus anathema negando Dei Filium? In eo nos scelesti apud te, in eo superbi ac pervicaces, in eo petulantes, quia dicamus tibi, *Sacrilegium fecisti, unici Filii Dei existendo negator*; quia dicamus, *Consule tibi, eripe animam tuam de laqueis diaboli*. Quid novi facimus episcopi, si tibi ea dicamus, quæ tu mereris audire? cum inveniamus illum sanctissimum Samuel Dei sacerdotem hæc dixisse ad Saul regem, quæ infra

NOTÆ.

1 *Tribus vestras*, ut in Græc. quibusdam. Sabat.

2 *Zambri*. Latin. ut in Hexapl. cum asterisco.

3 Ita in Græc. Oxon. Ἄχαρ υἱὸς Χαρμί. *Achan* est apud Sabat. constanter. *Achar* veram esse hujus nominis pronunciationem probat Cotelerius ad lib. 2. Constit. Apostolic. cap. 10.

4 *Ea*. Latin. ut in Græco.

5 *Et* omittit Sabat.

6 *Achor* habet idem Sabat.

7 Sabat. *lapidavit*, &, *acervum lapidum*. Græc. in plural. ἐλιθοβόλησαν.

ſra lecturus es: *Dolores & gemitus ad te adducentur* (1). *Pro quibus nullius momenti feciſti verbum Domini, nullius momenti te faciet Dominus ne regnes*. Et iterum: *Quoniam* (2) *nullius momenti feciſti verbum Domini, & ad nihilum rediget te Deus, ne ſis rex ſuper Iſrael*. Et infra: *Diſrumpet* (3) *Dominus regnum tuum ex Iſrael de manu tua hodie, & dabit illud proximo suo meliori te*. Si hæc ille dixit ad Saul, propterea quod Domini præcepta prætererit, cur nos putas non libera voce dicere potuiſſe te eſſe ſacrilegum, qui niſi converteris temet ad Deum, quod ſit te ad nihilum redacturus? Si non te fuiſſemus hortati, ſi non ad ſatisfactionem provocaremus, merito diceres odiri te a nobis. Aut cum audias nos dicere, *Pœnitere imperator, corrige vias tuas, ut miſericordiæ invenias locum*, arbitror conſiderare te oportuiſſe, quod enim diligaris a nobis, amaris a nobis; & tu in eo nos exſecraris; cur maneamus in fide apoſtolica, reddis mala pro bonis. Non miramur, ſi vos, ex quo receditis a Dei voluntate, & facere non deſinitis deſiderium diaboli, bene vobis fieri poſcentibus Deum atque cupientibus repræſentetis mala; quandoquidem ſit vobis inſitum male agere, quippe qui a bono ad malum feceritis tranſitum, hoc eſt ad diabolum. Si nos tu perſequeris diligentes te, omnia tibi ſumma cupientes provenire, non magnum nec novum, quando & iſtum Samuel prophetam atque ſacerdotem Domini Saul fuerit perſecutus. Perſequebatur eum, per quem & in regem unctus fuerat, & cujus preces ad Dominum jugi obſecratione dirigebantur pro incolumitate utique iſtius perſecutoris. Si nobis non credis dolere nobis ſacerdotibus Dei pro te, propterea quod tantas hauſeris errorum tenebras, quod ſic temet ſis mactans, Deo dicenti crede ad Samuel propter Saul: *Uſquequo* (4) *luges tu in Saul? Ecce ego expello illum ne regnet ſuper Iſrael*. Et ſupra: *Et factum* (5) *eſt verbum Domini ad Samuel, dicens: Pœnitet me quod conſtituerim regem Saul, quoniam averſus eſt a me, & verba mea non ſtatuit. Et contriſtatus eſt Samuel & clamavit ad Dominum tota nocte & ante lucem*. Cum hæc propter Saul regis incolumitatem Samuel ſacerdos egerit, tamen Saul poſtea perſequebatur Samuelem, nec cognoſcens miſer, quod prophetam atque ſacerdotem perſequeretur Domini: ita & tu ignorans quid faciens ſis, perſequeris nos, qui te placere Deo cupiamus, & amas eos qui ſecum te ad æternam mortem trahant, ad perpetuam Domini offenſam: indignaris cur vera audias, cum videas Samuel ſacerdotem Domini non adulatum (6) regi

1. Reg. xv. 19.
Ibid 26.
Ibid. 28
Ib. xvi. 1.
Ibid xv. 10.

NOTÆ.

1 In lib. de Reg. Apoſt. vertitur, *adduxiſti*; hic convenit cum verſ. Mſ. Floriac. apud Sabat.

2 Verſ. Ant. *Quia ſprevisti verbum Domini, & ſpernet te Dominus*.

3 Eadem vide in lib. de Reg. Apoſt. pag. 33. & Nota 4.

4 *Quouſque* habet ibidem Lucifer pro *uſquequo*.

5 Eadem vide in lib. eodem pag. 32. ubi *Samuelem* pro *Samuel*, & *ad Deum* pro *ad Dominum*. Sic quoque verba poſtrema interpunguntur: *Tota nocte: & ante lucem*.

6 Locus corruptus, inquit Til. quem ita corrigit Latin. *adulatum regi*. *An numquid*

regi animum. Quid decuerat aliud præceffores noftros, aliud nos agere? Cur tibi vera dicamus, fuperbi tibi videmur. Quid a nobis audifti? nempe quod homicida fis: fi mentimur, tunc contumeliofi, tunc fuperbi recte dicimur a te: fi vero rem dicamus veram, non fumus contumeliofi, fed hi, qui imitemur illos, qui commiffis fibi non adulando, fed eos falubriter præmonendo, Dei effici meruerint dilectiffimi. Ad Helifeum interficiendum prophetam ut rex mifit Ifrael, fi minime
4. Reg. VI. 32. legiffes dixiffe Helifeum ad eos, qui fecum fuiffent, *Si vidiftis, quoniam filius homicidæ illius mifit ad* (1) *auferendum caput meum*, merito ut reum me injuriarum peteres. Spiritu fancto plenus propheta homicidæ filium vocavit regem Ifrael, hoc eft filium diaboli, non quia patrem illius carnalem dixiffet homicidam, fed diabolum, cujus fe filium effe, ut tu nunc te actibus tuis aperis, & ille fe effe monftrabat Dei perfequendo fervos, prophetas illius clementiæ interficere audendo. Omnia hæc ut faciatis, diabolus veftra inftigat corda. Quod ita effe
Joan. VIII. 44. accipe Dominum dicentem Judæis in evangelio: *Vos* (2) *de diabolo patre nati eftis, & concupifcentias patris veftri facere vultis: ille enim homicida fuit ab initio*. Propheta inquam Domini plenus Spiritu fancto regem Ifrael homicidæ filium vocat, hoc eft diaboli, & nos arbitraris contumeliam tibi facere, quia dicamus te effe interfectorem fervorum Dei, effe carnificem corporum noftrorum, effe te totius cogitationis virum injuftitiæ, deftructorem religionis, negatorem unici Filii Dei? Quæ te facere cernimus, hæc (3) dicimus; quod es, hoc te effe clamamus. Dicis nos petulantes, quoniam quidem quod eft tibi dicamus.
4. Reg. X. 30. Dicas velim, unde meruerit a Domino talia audire rex Ifrael? *Eapropter quod fecifti bona coram me, & fecifti fecundum cor meum, & fecundum animam meam, domui Achab: filii tui quarta progenie fedebunt tibi in throno Ifrael*. Dic inquam cur hæc audire a Deo meruerit? quia pepercerit Dei inimicis? an quia eos quam acerrime fuerit etiam gladio perfecutus? an quia interfecerit filium Achab idololatram & quadraginta ejus filios? Jezabelem quoque reginam quod exftinctam projecerit canibus, omnefque fervos Baal cum omnibus facerdotibus & prophetis confufionis ore exftinxerit gladii, quod fimulacra deftruxerit, placet Deo. Nos quid agere circa te decuerat, ne nos contumeliæ defignares reos te circa, quem Achab & Jezabel vias tenentem videmus? non eft novum quod agis facere contra Deum, impugnare ejus domum, perfequi ejus antiftites eos, per quos te monet ut tibi confulas, ut dum eft locus pœni-

NOTÆ.

quid &c. fed non abhorrent hujufmodi locutiones a ftilo Luciferi: hæc autem retineri poteft, fi ita legas; *non adulatum effe animum regi*, pro *animo regis*. Gallandius affentitur Latinio.

1 Verf. Ant. *Auferre caput meum*.

2 Eadem vide in lib. 2. pro S. Athan. pag. 118. & Not. 1.

3 *Hæc dicimus*, cum Latin. *Hoc didicimus*. Til.

1 Sub-

nitentiæ, temet trahas a malo. Fuerunt tibi ante te in sacrilegio similes sic idolis servientes derelicto Deo patrum suorum. In libro secundo Paralipomenon Amasiam (1) regem Judæ commonitum a Deo per prophetam, ne ex filiis Israel, quos centum millibus (2) talentis argenti conduxerat, secum fuissent profecti ad bellum, propterea videlicet quod Deus dereliquisset Israel, quoniam quidem dereliquissent Deum, & idolis serviissent: obtemperavit rex prophetæ verbis, credidit Dei fuisse comminationem. Quid (3) hic facit? Posteaquam adversarios suos subigit, eorumdem idola tollenda, atque ad regnum suum transferenda putavit, & ipsa adoranda; cui quia dixerit ille Dei homo, non bene illum egisse, ut Deum derelinquens idola coleret gentium, fortiter est Domini prophetam iste rex persecutus. Conspicis, quod in vobis conversis in apostasiam semper unus fuerit animus ad persequendos eos, qui vobis bene velint. *Et factum est*, dicit scriptura sancta, *posteaquam venit Amasias percutere Idumæam, & attulit inde deos montis Seir, & statuit eos sibi in deos, & in conspectu eorum adorabat, & ipse eis immolabat. Et facta est super* (4) *eum ira Domini in Amasiam, & misit ad eum prophetam Baneam, dixitque ei Baneas: Quid quæsisti deos populi, qui non liberaverunt populum suum de manu tua? Et factum est, ut loqueretur ei, dixit ad eum: Numquid consiliarium regis dedi te? cave* (5) *tibi ne flagelleris*. Vides, Constanti, quam amentes efficiamini, posteaquam placuerit vobis diabolo vivere servientes, posteaquam placuerit vobis nescire Deum totum potentem, posteaquam elegeritis vobis in contumeliam Dei vos oportere statuere idololatriam. Ut enim ille dixit: *Numquid in* (6) *consiliarium regis dedi te? cave tibi ne flagelleris*; ita & tu, *Numquid vos mihi consiliarios elegi*, dicis, *ut non prout mihi placitum est geram, ut non hanc teneam viam quam tenuerit Arius*? Nec conspicis quo exemplo interierit Arius? quomodo in eum fuit (7) vindicatum divinitus? Interea, quia dicis nos tibi esse contumeliosos, vide hunc Dei hominem non pepercisse consacrilego tuo illi regi, sed posteaquam dictum est ei, *Tace ne flagelleris*, dixisse ad illum: *Scio ego quoniam Dominus Deus disperdet te, qui fecisti istud, & non obaudisti consilium meum*. In qua re nos sentis contumeliosos? nempe quia dicimus tibi; *Nos scimus, quod enim, nisi tibi provideris ut convertaris ad Deum, sit te Dominus ad æternam pœnam damnaturus*. Hæc est contumelia, hæc omnis injuria, quia tibi dicatur per Dei antistites, in æternum te interiturum, nisi correxeris vias tuas. Non credidit ille rex homini Dei. Quid statim ei acciderit, dicit sancta

[margin: 2 Paralip. xxv. 14.] [margin: Ibid. 16.] [margin: Ibidem.] [margin: Ibid.]

NOTÆ.

1 Subjice *legimus* cum Galland.
2 *Millibus* demitur a Latin. ex Vulg. 2. Paralip. xxv. 9. & Græco.
3 Ita cum Latin. recte. Legebatur antea, *quia hic facit &c.*
4 *Super eum*, demit Latin. abest & a Græco.
5 Legit *tace* paullo inferius idem Lucifer; sed aptius *cave tibi*. Græc. πρόσεχε.
6 *In* omittit supra idem Lucifer, & paullo infra.
7 *Fuerit*. Vatic.

Ibid. 27. cta scriptura sic: *Et in tempore, quo discessit Amasias a Domino, insurrexerunt ad eum insurrectione. Et fugit ab Hierusalem in Lachis, & interfecerunt eum in Lachis*. Sic & te malorum tuorum facta potuerunt conservare, tueri, ac defendere, quomodo & illum, qui dixit homini Dei pro salute ipsius loquenti: *Numquid consiliarium te regi constitui* (1)? *tace ne flagelleris*. Non est a nobis primum factum; si dicamus tibi erranti, ordinationi Dei resistenti, novas vias constituere laboranti; *Male facis non ire per viam, per quam omnes Dei cultores ad cælestia regna pervenerunt*. Legisti Oziam (2) regem jurgatum a sacerdotibus Domini, cur illicita

Ib. xxvi. 16. fuisset ausus gerere. *Et intravit*, inquit scriptura, *in templum Domini incensum ponere super altare: & intravit post eum Ozias* (3) *sacerdos, & cum ipso sacerdotes Domini triginta* (4) *filii virtutis, & surrexerunt super Odiam regem: & dixerunt ei: Non licet tibi Odia incendere Domino, sed sacerdotibus filiis Aaron, qui sanctificati sunt ut incendant. Exi de sanctis, quoniam recessisti a Domino, & non erit tibi istud in honore a Domino Deo*. Dicis contumeliosoa illi (5) fuisse regi Domini sacerdotes, nec ne? Si nec dum fuerunt contumeliosi, nec nos tibi videamur, quandoquidem similia audias a nobis quæ audierit & ille. *Non licet tibi, Constanti, Ariano cum Dei convenire populo. Non licet tibi idololatriæ Arianæ hæresis auctori, negatori unici Filii Dei de Dei sacerdotibus judicare, sacrilego* (6) *fingens te Christianum cum sis Antichristi præcursor. Non erit tibi bonum, ut Dei tollens sacerdotes ordines* (7) *adversarios ejus, collegas scilicet sacrilegii tui*. Cum hæc audis, irasceris nobis: iratus est & illis tunc sacerdotibus Domini Odias rex: sed adverte illos Deo dicatos perpetuum status sui tenuisse honorem, Odiam vero ad opprobrium sempiternum lepræ

Ibid. 19. confestim varietate maculatum. *Et iratus est*, inquit, *Odias, & in manu ejus erat altare* (8), *ut incenderet in ara* (9): *& lepra apparuit in fronte ejus in conspectu sacerdotum in domo Domini*. Hæc ita sunt; & arbitraris te contumacem prævaricatorem non trahere offensam apud eum, qui nos suæ claritudini perpetuo præceperit sacerdotii repræsentare officia? Quæ ista nostra, Constanti, superbia est, quæve arrogantia? si, quia te videamus morbidum esse, pestiferum, quippe Arianum, elephantiam in te esse, quia istam consideremus illam quam Arius habue-

NOTÆ.

1 *Dedi* habet supra idem Lucifer pro *constitui*.

2 Librarius hæc immutavit: vetus enim codex legit *Odiam regem*, & *Oziam sacerdotem* appellat pro *Azaria*. Til. *Odiam*. Vatic. & Latin. *Odias* is est, qui in Vulg. *Ozias* rex.

3 Idem qui *Azarias* in Vulg.

4 Lxxx. Latin. ex Græco.

5 *Illos*. Latin.

6 *Sacrilegus*. Id. *Sacrilego fingere*, melius.

7 Hæc de Episcopis Arianis, quos Constantius Catholicis Ecclesiis præfici jusserat; uti jam dictum in libris superioribus.

8 Contendit Galland. in Græco Luciferi exemplari mendose scriptum fuisse *θυσιαστήριον altare* pro *θυμιατήριον turibulum*, uti ferunt Septuaginta; sed forte sensus est, *manibus tenebat altare*; & idem habet Sabat.

9 *Ara sua*. Vatic.

1 *Con-*

buerit, quod urgeamus te secedere e populo Dei, sicut illi sacerdotes Domini Odiam de templo compulerint egredi, quia te ita cogamus dare Deo honorem. Si enim Odiam Dei sacerdotes iccirco pellebant ex aula Dei, quia meminissent divinitus præceptum, leprosos ante expiationem ingredi templum prohibitos, quanto magis nos digne te, conspice (1), ex ecclesia pellere Christi, de domo Domini, quia non sit licitum hæreticum convenire cum catholicis, insanum cum sanis, plenum immundis spiritibus cum eis, in quibus inhabitat spiritus Dei? Quæ hæc contumelia est, si sacerdotes Domini zelo eo accensi, quo sunt semper prædecessores nostri, tibi dicimus quæ nostræ conducant ac tuæ saluti? *Petulans est*, inquis, *Lucifer*. Hinc petulans, quia te urgeam elephantiam rejicere Arii, atque per hanc, quam prædicaverunt apostoli beatissimi fidem, quamque nos sumus (ut cernis) tenentes, tuæ menti es (2) adeptus sospitatem, teque totum ereptum e laqueis diaboli temet in æternum gaudeas Deo quæsitum. Tu, qui nos ingentis supercilii esse flagitas, invenisti scriptum, quod (3) Josias rex Judæ de consacrilegis fecerit tuis, de talibus qualia tu esse hodie conspiceris, quomodo eorum quamplurimos etiam post mortem fuerit persecutus, ossa eorumdem ignibus consumens. Sed (4) illum decuit regem tanto zelo persequi Dei hostes; nos episcopos, nos Dei sacerdotes indignum fuerat tibi resistere, idololatriam introducenti in ecclesiam: ille gladio interfecit consacrilegos tuos, reliquias etiam olim sepultas est persecutus, cupiens cultor inveniri Dei fidelissimus; nos contra nec verbo tibi resistere oportuerat, tibi Dei inimici amico, tibi omnium carissimo in apostasiam conversorum angelorum (5), tibi qui factus es per hanc blasphemiam tuam Deo inimicus. Accipe igitur in quarto Regnorum libro, quæ propter illa, quæ circa coimmundos tuos gesserit Josias servus Domini rex Judææ (6), adeptus fuerit; & tandem define de nobis dicere, *Superbi sunt atque contumeliosi*. *Fecit*, inquit, *quod rectum est ante conspectum Domini, & ambulavit in via patris sui David, & non declinavit dextra aut sinistra*. Item infra, posteaquam domos reædificavit Domini, & sacerdos misisset legis librum ad regem: *Et factum est, cum audisset rex verba libri legis, conscidit vestimenta sua: & mandavit rex Helchiæ sacerdoti, & Alchinæ filio Josaphat, & Achiliæ filio Melchiæ, & Saphan scribæ, & Joas filio regis, dicens: Quærite a Domino pro me & pro omni-*

4. Reg. xxii. 2.

Ibid. 11.

NOTÆ.

1 *Conspicis*. Latin.

2 *Tuæ mentis adeptum*. Id. Rectius ita censeo corrigendum, *tuæ mentis adeptus*, ut sensus sit; *atque ut per hanc fidem .... tuæ mentis adeptus sospitatem, teque totum ereptus .... gaudeas* &c.

3 *Quid*. Id.

4 *Si*. Id.

5 Quo nomine *Episcopos* innuit, qui a Fide Nicæna desciverant: ita Joannes Apost. in Apocalypsi hoc honoris ac dignitatis nomine *Episcopos* donat: attamen & *Angelos apostatas*, id est *Dæmones* forte hic intelligit.

6 *Juda*. Latin.

omnibus Juda de verbis libri hujus inventi, quoniam magna ira Domini accensa est in nobis, quoniam non audierunt patres nostri verba libri hujus secundum omnia scripta ut facerent. Et abiit Helchias sacerdos, & Acicam (1), *& Saphan, & Joas ad Oldam prophetissam, uxorem Sellæ filii Tacuellarum* (2), *vestis custodem, & ipsa habitabat in Jerusalem: & loquuti sunt ad eam secundum hæc. Et dixit eis: Hæc dicit Dominus Deus Israel, viro* (3) *qui misit vos ad me, dicit Dominus: Ecce adducam mala super hunc locum, & super inhabitantes in eum, secundum omnia verba libri hujus quæ legit rex Juda, pro quibus dereliquerunt me, & intenderunt diis alienis, & exacerbaverunt me in operibus manuum suarum: & incensa est ira mea in hoc loco, & non exstinguetur. Et ad regem Juda qui misit vos, ut quæreretis à Domino, hæc dicetis: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Verba mea quæ audisti & reveritus es a facie mea, quia audisti quæ loquutus sum in locum* (4) *istum, & inhabitantes in* (5) *illum, fieri in* (6) *eremo, & in maledictionem; & scidisti vestimenta tua, & plorasti ante conspectum meum, & ego audivi, dixit Dominus virtutum: propter hoc ego abduco* (7) *te apud patres tuos, & adaugeris in pace, & videbunt* (8) *oculi tui omnia mala quæ ego induco* (9) *in locum istum,*
Ib. xxiii. 1. *& super inhabitantes in* (10) *illo. Et respondit regi verbum, & misit rex Josias, & collegit ad se omnes presbyteros Juda in Jerusalem, & ascendit rex ad Dominum, & omnes viri Juda, & sacerdotes, & levitæ, & omnis populus à pusillo usque ad majorem: & legit rex in auribus populi omnia verba libri testamenti, qui inventus est in domo Domini. Et stetit rex ad columnam, & disposuit testamentum quod* (11) *inventum in domo Domini ante conspectum Domini, ire* (12) *post Dominum, & observare mandata ejus, & testificationes, & præcepta ejus in toto corde ejus* (13), *& tota anima, statuere omnia verba testamenti istius scripta in libro isto. Et transivit omnis populus in testamentum, quod disposuit rex ex libro. Et mandavit rex Helchiæ sacerdoti magno, & sacerdotibus secundariis, & custodientibus ephod, ut ejicerent de domo Domini omnia vasa quæ fecit ad Baal & Asera* (14), *& omni militiæ cæli: & com-*

NOTÆ.

1 Ita Græc. Ἀχικάμ. Sabat. legit *Abitan*, ut in Vulg.

2 Gallandius corrigit ex Græco Alex. Cod. *Filii Thecue, filii Aras* &c.

3 *Dicite viro, qui misit vos ad me: Hæc dicit.* Sabat.

4 Ut in Græco, ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον. Vatic. & Sabat. *In loco isto.*

5 *In illo.* Sabat.

6 *In stuporem.* Id.

7 Apud Sabat. *Ego colligam .... & colligeris ad sepulcrum tuum in pace, & non videbunt &c.* Gallandius corrigit, *adduco te*; sed retinendum *abduco*; id est, *abduco te e loco afflixionis ad patres tuos.*

8 Gallandius adjicit *non* ex Græco, cum Sabat.

9 Cum Græco, ἐπάγω. Sabat. *inducam.*

10 *In illum.* Vatic.

11 *Quod inventum est.* Id. cum Sabat.

12 Τοῦ πορεύεσθαι, in Græco. *Ut irent ... & observarent* &c. apud Sabat. Hic, ut sæpe alias, litteræ inhæret Lucifer. *Galland.*

13 *Corde suo ..... statuerent.* Sabat.

14 Haud mendose, ut notat Gallandius. *Asherah* Sidoniorum numen aliquod fuisse probat Seldenus syntagm. 2. cap. 2. de Diis Syris; idque confirmat Beyerus in additamentis ad librum Seldeni; vel *Asherah* simulacra lignea significat, Asthoreth Sidonio numini dicata, uti ibidem Seldenus ipse

combussit illa foras extra Jerusalem in (1) *incendio rivi Cedron. Et sumsit cineres illorum, & sparsit in rivum, & abiit in Bethel. Et combussit sacerdotes quos constituerant reges Juda* (2), *ut incenderent excelsis civitatum Juda, & circa Jerusalem, incendebant Baali, & soli, & lunæ, & omni militiæ cæli. Et extulerunt de domo Domini foras extra Jerusalem in* (3) *rivum Cedron, & extenuavit cinerem, & projecit in monumentum filiorum plebis: & extraxit filios illorum, qui erant in domo Domini, quorum mulieres officiabantur ibi ad stolas: & introduxit omnes sacerdotes ex civitatibus Juda, & coinquinavit sancta, ubi incendebant sacerdotes Agaba* (4) *usque de Rasabæ; & detraxit excelsos illorum.* Et infra: *Et coinquinavit Phem* (5) *quod erat in Cepenam, quoniam perduxerunt* (6) *quisque filium suum & filiam suam in igne Moloch: posuerant* (7) *reges Juda soli ab introitu domus* (8) *Domini ad pastorium, quos posuit tres equos* (9), *qui in Faradin & fontem solis combussit in igne in domo domus, quam ædificaverant reges Israel excelso illi Baal, & omni militia cæli: & sacraria* (10) *erant supra ædificia superiorum, Achas quæ fecerit rex Juda, & sacraria quæ fecit Manassès in duobus ædificiis domus Domini, detraxit rex, & expulit illa inde, & projecit cineres illorum in rivo Cedron: &* Ibid. 10.

NOTÆ.

ipse animadvertit. Mendum orthographicum solummodo inest, & *Asherah* vel *Ashera* scribendum.

1 *In convalle Cedron*. Sabat. *In incendio* tamen recte legitur, pro loco, ubi mortuorum cadavera cremabantur. *Galland.*

2 *Juda, & in excelsis*. Sabat.

3 Εἰς τὸν χειμάῤῥουν. Græc. *In convalle* apud Sabat. qui omittit *extra*.

4 Error profecto typographi: corrige *de Gabaa usque Bersabee* cum Sabat., qui præterea legit *destruxit* pro *detraxit*.

5 Corrigo in hac voce Luciferum: rescribendum enim, *Pheth, quod erat in Gebenam*, aut *Gebennam, Gebennom, Gebenennom*. Nimirum his nominibus donatur ea vallis. Et legebat Lucifer τὸ φεθ τὸ pro Ταφεθ τό, quod habet editio Complutensis. *Cotel.* lib. 2. Constit. Apostol. cap. 22.

6 *Perduxerat, & in ignem*: apud Sabat.

7 Hæc partim corrupta vitio librarii, partim diversa, & ignoto e fonte hausta, ita lege ex Sabat. *Abstulit quoque equos, quos dederant reges Juda, soli in introitu templi Domini juxta exedram Nathanmelech eunuchi, qui erat in Pharurim: currus autem solis combussit igni*. Hunc locum ita corrigit Cotelerius Tom. 1. PP. Apostol. in not. 27. lib. 2. Constit. Apostolic. cap. 57. *Et deposuit equos quos posuerant reges Juda soli ab introitu domus Domini ad pastophorium Nathan regis eunuchi, qui in Pharurim* (vel *Faruadim*). *Et fontem solis combussit in igne*. Aut: *Et combussit equos quos posuerant reges Juda soli ab introitu domus Domini ad pastophorium, quod posuit regis eunuchus, qui in Pharurim &c.* (*Nathan* enim nomen proprium significat *posuit*). In Græco: Καὶ κατέκαυσε τοὺς ἵππους οὓς ἔδωκαν βασιλεῖς Ἰούδα τῷ ἡλίῳ ἐν τῇ εἰσόδῳ οἴκου κυρίου εἰς τὸ γαζοφυλάκιον Ναθὰν βασιλέως τοῦ εὐνούχου ἐν Φαρουρὶμ· καὶ τὸ ἅρμα τοῦ ἡλίου κατέκαυσεν πυρί. Bochartus in Hieroz. legit κατέπαυσε ἵππους. Γαζοφυλάκιον verti potest *pastophorium*, ut vetus Scholiastes annotat ad Ezech. XL. 17., aut *exedram*, ut Hieronymus ibidem observat; hinc librarii error in Lucifero, ubi *pastorium* pro *pastophorium*: pro ἅρμα vero, id est *currum*, Lucifer legit νᾶμα, *fontem*: & alii legunt in Græco, ἐν πυρί, *in igne*, ut Lucifer ipse.

8 Ut in Græco, οἴκου.

9 *Equas*. Vatic.

10 Et hæc apud Sabat. diversa: *Altaria quoque, quæ erant super tecta cœnaculi Achaz, quæ fecerant reges Juda, & altaria, quæ fecerat Manasses in duobus atriis templi Domini, destruxit .... in torrentem* Ce-

& excelsos (1) *quæ fecerant a facie Jerusalem, quod erat in dextro montis Amissa, quod ædificavit Salomon rex Astarte simulacro Sidoniorum, & Camos idolum, & Mulcro, simulacro filiorum Ammon polluit rex. Et contribulavit titulos, & implebat loca illorum ossibus hominum: & sacrarium quod* (2) *in Bethel excelsum quod fecit Hieroboam filius Natæ, in quo fecit peccare Israel, & sacrarium illud excelsum detraxit, & contribulavit lapides illius, & attenuavit in pulverem, & accendit* (3) *lucos eorum. Et reversus est Josias rex, & vidit monumenta quæ erant ibi in monte. Et sumsit ossa de monumento, & combussit super sacrarium, & polluit illud secundum verbum quod locutus est homo Dei, cum staret Hieroboam in die festo ad aram.* Quid cognoscis, Constanti, factum esse a rege cultore Dei? & nos te idololatriam introducentem in ecclesiam quia verbo percutimus, *Contumeliam*, inquis, *mihi facit Lucifer*? cum, si illius fuisses temporis homo, gladio possis exstingui; aut, si jam fuisses defunctus, etiam ossa tua, quippe sacrilegi, fuissent igni perducta ad nihilum. Ille gladio reos tanti sceleris percutit, nos te nec verbo vulnerare decuerat? Conspicis interea hoc etiam loco in civitatem Dei, in Domini domum, & in templum ejus introduxisse consacrilegos tuos illos reges idololatriam, quam iste exterminarit Josias rex Deo dicatissimus; nec existimes te tantum hoc opus implere contra Deum fuisse aggressum? Noli itaque dicere: *Si male agerem, jam in me Deus dedisset vindictam*; sed potius obsecro videas captum te detineri a diabolo, in ejus te degere potestate, sicuti & illi reges, quorum operam Josias persecutus est rex. Cur blasphemias exsecremur tuas, cur resistamus iniquis conspirationibus tuis, videmur tibi esse injuriosi: sic & Judæis, quorum imitatores estis, videbantur contumeliosi, superbi sanctissimi prophetæ, beatissimique apostoli. In libro
Amos VII. 10. Amos prophetæ: *Et misit*, inquit, *Amasias sacerdos in* (4) *Bethel ad Hieroboam regem Israel, dicens: Conventum facit adversum me* (5) *Amos in media domo Israel: non poterit terra sufferre verba ejus. Propter* (6) *quod hæc dicit Amos: In gladio morietur Hieroboam, Israel autem captivus ducetur a terra sua. Et dixit Amasias ad Amos: Vade* (7), *discede in terram Juda, & ibi commorare, & ibi prophetabis. In Bethel autem jam* (8) *non adjicies prophe-*

NOTÆ.

Cedron. Græc. pro *templi* habet *domus*, ut in nostra edit.

1 Ita rursum Sabat: *Et excelsa, quæ erant in Jerusalem ad dexteram partem montis Amissa, quæ ædificaverat ..... & Chamos idolo*. Gallandius pro *Mulcro* legendum ait *Molocho*; ego potius *Milchon* scripsisse Luciferum sentio, ut vertit Theodotion; unde facilior librarii error.

2 *Quod erat*. Sabat. sed *erat* abest etiam a Græco.

3 *Incendit*. Vatic. Κατέκαυσε, in Græco.

4 Vers. Ant. *Sacerdos Bethel .... Congregationes facit contra te Amos in medio domus ..... sustinere omnes sermones* &c.

5 *Adversum te*. Vatic. & Sabat.

6 Cum Græco, διά. Vers. Ant. *Hæc enim .... de terra sua*.

7 Vers. Ant. *Qui vides, egredere, recede ..... & ibi vive* &c. quæ a librario per incuriam omissa autumat Gallandius; quis tamen id certo affirmet?

8 Vers. Ant. habet *ultra* pro *jam*, & *domus regni*, omisso *erit*.

i *Pro-*

phetare, quia sanctificatio regis est, & domus regni erit. Et respondit Amos, & dixit ad Amasiam: Non eram propheta (1), neque filius prophetæ sum ego, sed pastor eram caprarum vellicans, & assumsit (2) me Dominus de ovibus: & dixit ad me; Vade prophetare in plebem meam Israel. Et nunc audi verbum (3) Domini: Tu dicis: Non prophetabis in Israel, & non congregabitur in domo Jacob. Propter hoc (4) hæc dicit Dominus Deus: Uxor tua in civitate prostabit, & filii tui & filiæ tuæ gladio decident, terra tua funiculo metibitur, & tu in terra immunda morieris, Israel autem captivus ducetur a terra sua (5). Cum hæc esse facta videris ab eo, qui veritatem & correptionem populo suo erranti voluerat nuntiari, cur dicas nos insolentes, cur contumeliosos, quia quæ sunt erratico tibi vera dicamus? quia non tuam audiamus vocem dicentem, *Nolite credere sicuti crediderunt patriarchæ, prophetæ, apostoli, ac martyres, sed credite quomodo tradiderit Arius?* In quibus rebus apud te superbi invenimur? nisi in hoc quod sacrilegia tua exsecremur, præceptaque tua ut gladios atque venena vitemus. Non hoc factum a nobis est primum: omnes illi, qui jam Deo placuerunt hanc tenentes fidem, quam nos prædicamus, istud fecerunt; nemo mortem timuit suscipere pro Deo ex ejus servis, nemo famulorum ejus cogitavit tormentorum genera quæ a vobis inferuntur tyrannis, sed illius præcepta ante oculos habuit. Sic Tobias gloriosus præcipuus invenitur factus apud Dominum, dum non comperditi tui regis timet edictum, sed solum totum potentem Deum. Hæc ita esse ipsi crede Tobiæ dicenti: *Ubi (6) venit Sennacherim rex, de Judæa fugiens* Tob. 1. 21
propter defensionem quam fecit ex illis Dominus, propter blasphemias illius quæ blasphemavit, & occidit in ira sua multos ex filiis Israel: ego autem corpora illorum involabam, & sepeliebam: & (7) renuntiatum est regi, quoniam sepelio, & quærebat ut occideret me. Ego autem fugi, & direpta est omnis substantia mea, & nihil mihi remansit plus quam uxor mea Anna, Tobias (8) filius meus. Et (9) contigit post dies quadraginta quinque, occiderunt regem illum

filii

NOTÆ.

1 *Propheta ego, neque filius prophetæ: sed pastor vellicans sycamina.* Ead.

2 *Et tulit .... ex ovibus: & dixit Dominus .... & prophetiza super populum meum* &c. Ead.

3 *Sermonem .... Noli prophetare super Israel, & ne congreges audientes contra domum Jacob.* Ead.

4 *Propterea .... Dominus: Uxor .... fornicabitur .... in gladio cadent, & .... dividetur ..... de terra* &c. Ead. In Græco, καταμετρηθήσεται, *dimensurabitur*, cum Lucif. *metetur*.

5 *In terram suam* legit Sabat. hic.

6 Vers. Ant. *Quos occidisset Sennacherim rex ..... Dominus cæli de illo, ob blasphemias illius, multos enim filiorum Israel occidit in ira sua. Ego corpora illorum involvebam: & quærebat illa rex, & non inveniebat.* Hæc autem ex Lucif. *quæ blasphemavit*, & *involabam*, ferme cum Ms. Regin. Svec. *quibus blasphemavit*, & Germ. *occulte auferebam*, apud Sabat. Idem legit *Sennacherib* in Lucifero.

7 Sabat. habet: *quia sepeliebam*. Vers. Ant. *Et renuntiatum est illi quoniam ego sepeliebam illos .... me occidere*. Ms. Germ. *regi*. Græc. θάπτω, *sepelio*, uti Lucif.

8 *Et Tobias*. Vers. Ant. *Uxor Anna* legit Sabat. omisso *mea*.

9 Vers. Ant. *Et contigit dum laterem .... duo filii sui, & fugerunt in montem*

Ara.

filii ejus, & regnavit Arcedonossar filius ejus pro eo illic. Et (1) *cum venissem in domo mea, & reddita est* (2) *mihi uxor mea Anna, & filius meus* Tob. 11. 1. *Tobias. In Pentecoste die festo nostro, qui est sanctus ex* (3) *septemanis, factum est mihi prandium bonum, & discubui ut pranderem, & posita est mihi mensa, & vidi pulmentaria quamplurima, & dixi Tobiæ filio meo: Vade & adduc quemcumque pauperem inveneris ex fratribus nostris qui sunt captivi in Ninive, qui tamen in mente habent* (4) *Deum in toto corde suo; hunc adduc, & manducet pariter mecum hoc prandium: ecce sustineo te fili, donec venias. Et exiit* (5) *Tobias inquirere aliquem pauperem captivum ex fratribus nostris, & reversus dixit mihi, Pater. Et dixi: Quid est fili? Et dixit mihi: Ecce unus de natione nostra occisus laqueo circumdato, projectus est. Et exii relicto prandio meo, antequam aliquid ex illo gustarem; &* (6) *tollo illum de platea in unum locum apud me, donec sol occideret, ut illum sepelirem: & reversus lavi, & manducavi prandium meum cum luctu, & rememoratus sum sermonum prophetæ Amos, quos* (7) *locutus est in Bethel, dicens: Convertentur dies festi vestri in luctum, & omnia cantica vestra in lamentationem: & lacrymatus sum. Et postquam sol occidit, abii & fodi, & sepelivi illum: & omnes proximi mei deridebant me dicentes: Quomodo non timet hic homo? jam enim inquisitus est hujus rei caussa ut interficeretur, & fugit,* (8) *& iterum sepelire cœpit mortuos.* Cum conspicias itaque Dei servos non vestram crudelitatem tyrannorum semper timuisse, ac nunc timere posse, sed præcepta cogitasse Domini ac cogitare, quomodo tu nos dignaris petulantes judicare? nempe quia faciente Deo tuam calcemus ut lutum potentiam: hoc non faciunt vires nostræ, sed tribuit illius misericordia, quem exsecrari dignaris in nobis. Dicit Deus ad Ezechielem prophe-
Ezech. 11. 3. tam: *Fili hominis, mitto te ad domum Israel, quia amaricaverunt* (9) *me ipsi,*

NOTÆ.

Ararath. Et regnavit post eum Archedonassar .... pro illo. Ms. Germ. hæc cum Lucifero: *Et contigit ut post dies quadraginta & quinque occiderunt regem illum filii ipsius.*

1 Fere cum Græco: Ὅτε δὲ κατῆλθον εἰς τὸν οἶκόν μου, καὶ ἀπεδόθη &c. Vers. Ant. postquam quædam alia adjecit, quæ omittit etiam Vulgata: *Et descendi in Ninive in domum meam.*

2 *Reddita esset.* Vatic.

3 Cum Ms. Germ. *a septimanis.* Vers. Ant. *In Pentecosten .... a septem annis, & .... pulmentaria complura.*

4 Ita Ms. Germ. ubi *& manducet.* Vers. Ant. *Habet ...., ut manducet pariter nobiscum.* Sabatier. legit *habet* etiam in Lucifero.

5 Hæc cum Ms. Germ. *& exiit Tobias inquirere;* cum Græco, εἷς ἐκ τοῦ γένους ἡμῶν, *unus de genere nostro.* Vers. Ant. *Abiit Tobias quærere .... & ego dixi .... & ait mihi .... unus ex fratribus nostris .... projectus jacet in publico. Et exsilivi .... quicquam ex illo &c.*

6 Convenit cum Ms. Germ. *& tollo illum de platea in unum locum apud me.* Vers. Ant. *& sustuli illum .... in domum* &c. *Sustuli* etiam in Lucif. legere Sabat. videtur.

7 Vers. Ant. *Quod locutus est in Bethleem .... omnes dies* &c.

8 *Et perdidit substantiam suam*, additur in Vers. Ant. quæ tamen absunt etiam a Græco. *Occideretur* pro *interficeretur* habet eadem.

9 Id est, *ipsi me exacerbarunt, & exasperarunt, me amarum erga ipsos reddiderunt.* Sæpenumero hoc verbo utitur, etiam in participio, ut sequitur paullo inferius: *Quoniam domus amaricans est.* Til.

1 Su-

ipſi, & patres eorum uſque in hodiernum diem. Et dices ad illos : Hæc dicit Dominus : Si audierint aut trepidaverint quoniam domus amaricans eſt, & cognoſcent quoniam propheta es tu in medio eorum : & tu fili hominis ne timueris eos, neque trepidaveris a facie eorum, quoniam eſſuriabuntur, & concurrent ſuper te in circuitu, & in medio ſcorpionum tu inhabitas ; ſermones eorum ne timueris, & a facie eorum ne trepidaveris, quoniam domus amaricans eſt : & loqueris verba mea ad eos, ſi forte audierint vel expaverint, quoniam domus amaricans eſt. Contumaces videmur tibi, ut iſte Deo ſoli dicatus videbatur propheta illis, quorum tu tenebras ſequeris ; nempe hinc Ezechiel propheta apud Judæos coapoſtatas tuos contumax, hinc ſuperbus regibus videbatur Iſrael, quia Domini impleret mandata, qui eiſdem loqueretur quæ præcepiſſet eum loqui Deus. Recte nos ſuperbos appellas, nos, per quos omnia præcepta ſua voluit ad populorum credentium perferri notitiam : recte, inquam, inſolentes deſignas nos Dei antiſtites, ſi nos ea tibi dicamus, quæ voluerit Deus dici ad vos. Odis amantes te, perſequeris bene tibi cupientes, ſed non metuere poſſumus frendores carnificinæ tuæ. Audis etenim Dominum dicere : *Et tu fili* Ibid. 6.
hominis ne timueris eos, neque trepidaveris a facie eorum, quoniam eſſuriabuntur, & concurrent ſuper te (1), *& in medio ſcorpionum tu habitas : ſermones eorum ne timueris, a facie eorum ne trepidaveris, quoniam domus amaricans eſt*. Non, inquam, poſſumus metuere minas imperii tui, quia nullæ ſunt vires tuæ ſcorpiaces (2) adverſum nos, quos Dei virtute tegi cernas, quorum eſſe defenſorem ac protectorem Deum advertas. Non itaque ceſſabimus tibi Domini ingerendo præcepta, illi ſolimet uni ſervantes timores, qui dicit : *Fili hominis ingredere ad domum Iſrael, &* Ib. III. 4.
loquere ſermones meos ad eos, quoniam non ad populum alti ſermonis tu mitteris ad Iſrael, neque ad populos multos aliæ vocis aut aliæ linguæ, neque graves qui ſint in lingua, quorum non audies ſermonem : & ſi ad tales miſiſſem te, illi forſitan audiſſent ſermones tuos : domus autem Iſrael nolent (3) *audire te, quoniam nolunt audire me, quoniam tota domus Iſrael contentioſi* (4) *ſunt, & duri corde. Et ecce dedi faciem tuam potentem adverſus facies eorum, & conſtantiam tuam confortabo adverſus contentionem eorum, & eris ſemper firmior petra, ne timueris ab eis, neque expaveris a facie eorum, quoniam domus amaricans eſt*. Metuere te quis poterit noſtrum, quos videas potentia Dei ſolidatos atque firmatos ad tuam contumaciam retundendam fixo gradu

NOTÆ.

1 *Super te in circuitu*. Vatic. uti paullo ſuperius, ubi *inhabitas ..... & a facie*, pro *habitas ..... a facie*.

2 Haud recte Gallandius corrigit, *ſcorpio tu es* ; nec Tiliana editio habet *ſcorpiace es*, ſed *ſcorpiaces*, id eſt *vires tuæ ſcorpiaces* ; ubi melius legerem *ſcorpiacæ*, nimirum *ſcorpio ſimiles*, qui latenter, ſed graviter ferit : ſed Lucifero non inſolens eſt nova procudere nomina.

3 Ut in Græco, μὴ θελήσουσιν. Sabat. *nolunt*.

4 Item cum Græco, φιλόνεικοί εἰσι, καὶ σκληροκάρδιοι. Apud Sabat. *Contentioſa eſt, & duro corde*.

du ftare contra tuam rabiem, immobiles ut faxa mole folent robufta æquor contra tumidum? Hinc nos judicas hoftes tuos, quia te urgeamus Dei fieri fervum ex fcorpione. Nunc etenim unum te effe ex fcorpionibus non (1) poterit dubitari ex illis, dictum de quibus audifti prophetæ a Domino: *Et tu fili hominis ne timueris* (2), *neque trepidaveris a facie eorum, quoniam effuriabuntur, & concurrent fuper te in circuitu, & in medio fcorpionum tu habitas*. Hinc tibi injuriofi fumus, quia videas te a nobis fcorpium vocari. Si non te effe fcorpium dixiffet Deus, merito me diceres contumeliofum: nunc vero actibus te tuis manifeftas effe fcorpium, & es fruftra clamitans contumeliam te pati a nobis. Deus te fcorpium effe dicit, & mihi irafceris cur te eo vocem nomine? Quæ hæc contumelia eft, fi dicatur tibi: *Nifi te verteris ad Deum, eris femper unus ut nunc es ex fcorpionibus, ex vaftiffimis unus inimicis Dei?* Percurre reliqua Ezechiel prophetæ, & aude me dicere infolentem, fuperbum, contumeliofum, contumacem. *Et factum eft verbum Domini ad me dicens: Fili hominis, ecce dedi te fpeculatorem domus Ifrael, & audies de ore meo fermonem, & comminaberis eis a me in eo quod dicam ad fceleratum: Morte morieris: & non diftinxifti illi, neque locutus es, ut diftingueres fcelerato avertere a viis fuis, ut vivat, ille fceleratus in injuftitia fua morietur, & fanguinem ejus de manu tua inquiram: & tu fi diftinxeris fcelerato, & non averfatus fuerit ab fcelere fuo, & via fua, fceleratus ille in injuftitia fua morietur, & tu animam tuam liberabis: & in eo, in quo adverfatur juftus a juftitiis fuis, & faciet delictum: & dabo tormentum in facie ejus, ipfe morietur, quoniam non diftinxifti illi, & in peccatis fuis morietur, eo quod non fint in memoriam juftitiæ ejus, & fanguinem ejus de manu tua exquiram: tu autem fi diftinxeris jufto ne derelinquat* (3), *& ipfe non derelinquat, juftus ille vivens vivet, quoniam diftinxifti illi, & tu animam tuam falvabis*. Quid, Conftanti, dicis ad hæc? tacendum ne facerdotibus Dei erit, & mandata celare divina eis? An dignum eft aperire tibi cuncta præcepta Domini? omnem voluntatem perferemus ne Dei ad vos nobis commiffos? an eam ad nofmet jugulandos vobis fraudabimur? Sanguinem etenim tuum dicit Dominus requifiturum a me: quinimmo fi non obedieris Deo, cujus nos tibi ingerimus divina monita, tu in tuo morieris fceleratus fcelere, & a nobis jam non requiretur falus animæ tuæ; quoniam quidem minis tuis non fuerimus territi, fed folum timuerimus eum, qui præter fe neminem mandarit timendum; quoniam quidem ut temet eriperes a nefandis femitis tuis, in (4) nomine Domini Dei conveniremus. Ne tibi imperatori viderer (5) facere contumeliam, quid me age-

Ib. II. 6.

Ib. III. 16.

NOTÆ.

1 *Non poteris*. Vatic.

2 *Eos* addit fupra.

3 *Delinquat*, utroque in loco apud Sabat. Forte mendum ineft edit. noftræ.

4 Hæc de conventibus Mediolanenfis Concilii, queis Lucifer interfuit, recte poffunt intelligi.

5 Forte *videremur*, ut fuperiori *convenire*.

agere oportuit tempore, quo te judico natum ad nos Dei servos a via vertendos veritatis ? Cum (1) in Nabuchodonosor Holofernem virtutis suæ principem misisset, & Jerusalem obsideret, quid orat Judith Deum ? nempe ut destrueret inimicos Israel. Numquid dixit, *Custodi insurgentes adversus domum tuam? Domine Deus patris mei Simeon, qui (2) dedisti gladium in ultione alienigenarum, qui violaverunt vulvam virginis in coinquinationem, & denudaverunt femur in consummationem, & coinquinaverunt matricem in improperium : dixisti enim: Non sic erit, & fecisti; propter quod (3) dedisti principes eorum in occisionem, & torum eorum qui accepit dilectam in sanguinem, & percussisti servos super potentes, super thronos eorum: & dedisti mulieres eorum in prædam, & filias in captivitatem, & omnem (4) prædam in divisionem filiorum dilectorum, qui zelaverunt zelum tuum, & abominaverunt (5) coinquinationem generis tui, & invocaverunt te in adjutorium tuum: Deus meus exaudiet me viduam. Tu enim fecisti priora (6) eorum cum illis, & illa postea, & nunc, & quæ supervenientia. Omnes enim viæ tuæ paratæ, creatura (7) tua in providentia. Ecce enim Assyrii repleti sunt in virtute sua, & exaltati sunt in equo & ascensore, & gloriati sunt in brachio peditum, speraverunt in clypeis, & tenso arcu (8), & fundibulis (9), & nescierunt quoniam tu es Dominus, qui (10) conteres bella, Dominus nomen est tibi. Tu (11) projice illorum vires, æterne, contere illorum plenitudinem* Judith 9. 2.

vir-

NOTÆ.

niremus respondeat. *Galland.* Sed alia illi interpunctio : *Conveniremus, ne tibi viderer &c. Quid agere &c.*

1 *Cum enim.* Latin. recte.

2 Vers. Ant. *Cui dedisti in manu gladium in ultionem ..... in coinquinatione .... femur in confusione .... in improperio ..... pro quibus egerunt in sanguine virginis, & dedisti ..... & torum ejus, qui recepit .... & præposuisti servos .... super sedes &c.* Ms. Germ. *Qui dedisti ei gladium ..... in improperium ..... propter quod &c.* Ms. Corb. in plurali, *percusserunt servos.* Græc. ἐπὶ θρόνων αὐτῶν, *super thronos eorum*: hæc cum Lucif. Sabatierius legit: *Dedisti ei gladium in ultionem .... propter* (omisso *quod*) *dedisti &c.*

3 Tiliana lectio corrupta hic dicitur a Gallandio, qui autumat ita ab auctoribus Lugdunensis Biblioth. PP. fuisse exscriptam: *& fecistis: propter.* Sed vel pro arbitrio *fecistis* scripsere, vel mendum typographo excidit; germana enim Tilii lectio hæc est, quam præ manibus habeo; *& fecisti : propter quod*, addito *quod* ex correctionibus ad calcem editionis Tilianæ subjectis.

4 Vers. Ant. *Omnia spolia ..... & abominati sunt ..... sanguinis sui ..... in adjutorium sibi : Domine ..... exaudi &c.* Ms. Corb. *omnem prædam* cum Lucif. Sabat. quoque habet *exaudi* pro *exaudiet*.

5 Pro *abominati sunt*. Til. ut in Vers. Ant.

6 *Priora eorum cum illis;* cum Ms. Germ. *& illa postea, & nunc, & quæ supervenientia*, cum Græco: Καὶ τὰ μετέπειτα, καὶ τὰ νῦν, καὶ τὰ ἐπερχόμενα. Vers. Ant. *Priora illorum, & posteriora, & nunc quæ futura sunt*, additis aliis quæ ex parte desunt etiam in Vulgata.

7 Vers. Ant. *Et judicia tua.* Mss. Germ. & Pech. cum Lucif. *creatura tua*. Sabat. legit in Lucif. *creaturæ tuæ*.

8 Contendit hic Gallandius legendum esse, *& gæso, & arcu;* sed potior nobis lectio est Vers. Ant. quæ cum Lucifero congruit.

9 *Fundibalis*. Vers. Ant.

10 Cum Mss. Germ. Pech. Corb. ex Sabat. Vers. Ant. *Conteris .... Dominus enim.*

11 Ms. Germ. cum Lucif. *Frustrare sancta tua ..... tabernaculum requietionis tuæ & nominis honorifici tui, apprehendere &c.*

virtute tua, & deduc eorum tenacitatem in ira tua: cogitaverunt enim frustrare sancta tua, coinquinare tabernaculum requietionis tuæ, nominis honorifici tui, apprehendere ferro cornu altaris tui. Respice in (1) *fastigio eorum: da in* (2) *manu mea viduæ quam cogitavi virtutem, & percute* (3) *os eorum labiis persuasionis meæ in principe, & principem super servum suum: quassa substantiam ejus in manu viduæ* (4). *Non enim in multitudine virtus* (5) *tua, sed nec potentia, neque datum tuum in fortibus: sed humilium es Deus, infirmorum adjutorium, infirmorum susceptor, desperatorum salvator, etiam* (6) *Deus patris mei, & Deus hereditatis Israel. Domine dominator cælorum & terræ, creator aquarum, rex totius creaturæ, exaudi obsecrationem meam, da* (7) *versutiam & suasionem in vulnere, & in livorem eorum, qui adversus testamentum & domum sanctam tuam, & vertices Sion, & domui retentionis filiorum tuorum cogitaverunt* (8) *dura facta super omnem gentem & tribum omnem. Sciant* (9) *quia tu es Deus universæ potestatis & virtutis, & non est alius defensor generis Israel præter te.* Quid ad hæc prudens mens tua sentire dignabitur? Numquidnam poteris dicere post hanc Deo fusam contra religionis hostes obsecrationem, quod enim nos malo ordine te contra nitamur, quia dicamus tibi, *Aut corrige vias tuas pravas, & noli tibi in imperii tui placere potentia, aut cognosce ad nihilum te perventurum*? Quid aliud nos hodie facimus Dei servi, ejus divinæ magnitudinis sacerdotes, nisi quæ fecerunt illi, quorum cupimus inveniri imitatores? Puto etenim dignum esse non derelinquere populos nobis commissos in tanta hac a te illata persecutione, sed eos hortari, quod (10) enim

NOTÆ.

Vers. Ant. *Contere virtutem illorum, Deus æterne; comminue multitudinem illorum in virtute tua, confringe potestatem ..... cogitaverunt enim contaminare ..... & coinquinare ..... requiei nominis majestatis tuæ, & dejicere* &c.

1 *In superbiam*. Vers. Ant. quæ addit, *& mitte iram in capita illorum*. *In fastigia*, Mss. Germ. & Corb.

2 Cum Græco, ἐν χειρί μου. Vers. Ant. *In manum meam*.

3 Græc. hæc cum Lucif. Πάταξον ..... ἐπ' ἄρχοντι, καὶ ἄρχοντα ἐπὶ θεράποντα αὐτοῦ. Ms. vero Pech. *os eorum*, ut præfert Tiliana editio in correctionibus ad calcem subjectis, quod Gallandius non animadvertit. Vers. Ant. *Et percuties eos ex labiis suasionis meæ, principem*, &c.

4 *Ut sciant omnia regna, quoniam tu es Deus*, addit Vers. Ant.

5 Cum Ms. Pech. *virtus tua, sed nec potentia*: cum Germ. *infirmorum susceptor*. Vers. Ant. *Tua est, neque in potentia, nec ..... in fortibus prævalet ..... & infirmorum adjutor, & humilium susceptor, &* &c. *Prævalet* abest a Græco, uti a Lucif.

6 Ita in Græco, καὶ, ὁ θεὸς τοῦ πατρός μου. Cetera cum Ms. Germ. Vers. Ant. quæ aliter interpungit cum Sabatierio: *Itaque Domine Deus ..... tu exaudi* &c.

7 Græc. fere cum Lucif. in his: Δὸς λόγον μου, καὶ ἀπάτην ..... οἳ κατὰ τῆς διαθήκης σου .... καὶ οἴκου κατασχέσεως .... ἐβουλεύσαντο &c. Vers. Ant. *Et da versutiam in suasione, & vulnus, & livorem eorum, qui sunt adversus testamentum tuum ..... & domum possessionis ..... qui cogitaverunt dura. Inspice & fac super omnem gentem & omnem tribum scientiam*.

8 Gallandius scribit, *hæc vitiata esse procul dubio ab inscito librario, & ita reformanda* ad Græc. Vatic. *Cogitaverunt dura. Et fac &c.* propius Vers. Ant.

9 Vers. Ant. *Ut sciant quoniam*.

10 Forte, *quod cum potens sit Deus, cujus sumus, nos* &c. Galland. sed Lucifero

enim potens ſit cujus ſumus nos eripere de inimicorum ſuorum manibus, non eſſe te metuendum hoſtem Dei domus; advertendum quod tu nihil, quia videlicet noſter Deus ac Dominus omnia potens ad nihilum redacturus ſit omnia contra ejus domum inſtitura impia tua conamina. Quæ hic tibi injuria fit a nobis? quæ ingeritur Imperatori Romano contumelia ab antiſtitibus Dei vivi, ſi ut aut vitam æternam habeas rogaris, aut dicatur tibi, propterea quod contra Dei ſuſceperis arma domum, niſi te correxeris, ingenti exitio ſis interiturus? Qua etenim de te tibi cunctorum Dei domus inimicorum proſerimus interitum? niſi ut aut metu Dei territus temet mutes, aut cum temet in æternum eſſe feceris (1) punitum, nos ſecuri ex omni triumphemus parte; quia & tuus ſanguis a nobis non poſſit a Deo requiri, & quia interitum adverſariorum eccleſiæ ejus viderimus. Perſevera denique in hac tua injuſtitia, & invenies quæ te pro tantis conſequitur (2) meritis. *Superbia inflatus eſt*, inquis, *Lucifer*; quia vera tibi dicat. Quid me jubebas facere tempore iſto, quo tu antichriſti præcurſor ad nos interficiendos arma contra Dei levaſti domum? tempore quo exſtitiſti unici Filii Dei negator? Tacerem ne? & te lupum venientem ad Dei vaſtandum gregem ſinerem? An dignum fuiſſe cenſes obviam paſtores tibi iremus ſiccis parato faucibus ad noſmet nobiſcum (3) commiſſos tranſvorandos? Magnalium fuerat ſatis, ut mulier iſta Deo cupiens placere Judith manu interimeret ſua hoſtem, & nos ne quidem verbo tibi a Domino reſtitiſſemus inſtituti paſtores? Dicit Dominus in Evangelio: *Paſtor bonus animam ſuam ponit* (4) *pro ovibus: qui* (5) *mercena-* Io. x. 11.
rius eſt, & non eſt paſtor, cujus non ſunt oves propriæ, videt lupum venientem, & relinquit oves, & fugit; & lupus rapit illas & diſpergit, quoniam (6) *mercenarius eſt, & non pertinet ad eum de ovibus*. Quid itaque nobis erat gerendum, ne tibi contumelioſi exſtitiſſe videremur? Cognovimus te lupum, vidimus ad oves te tetendiſſe Domini manus, conſpeximus te uno tempore conatum laniare cunctos Domini invocantes nomen. Numquidnam fuerat dignum non paſtores ſed mercenarios exhibere nos? Pe-

NOTÆ.

ſero frequens eſt locutio *quod enim* pro *quia*; quo in loco ſenſus eſt, *ſed eos hortari, quia potens &c., non eſſe te metuendum* &c. ad mentem vero Gallandii ita legendum præterea eſſet; *ſed eos hortari; quod, cum &c., tu non es timendus &c.*

1 *Sciveris puniendum*. Galland. minus recte; ſenſus enim eſt, *cum jam in æternum damnatus eris tua culpa* &c.

2 *Conſequentur*. Lat. & Galland. *Conſequuntur*. Til. Vel *conſequitur pœna*.

3 Illud *nobiſcum* importunum videtur: aut legendum *nobiſmet commiſſos*, *nobiſcum* *tranſvorandos*. Galland. ſed correctio ad calcem editionis Tilianæ habet, *noſmet nobiſcum commiſſos*, id eſt *inter nos diſcordes*.

4 Græc. τίθησι. Verſ. Ant. *dat*.

5 *Mercenarius autem, & qui non eſt paſtor ..... dimittit oves .... eas, & diſperguntur oves*. Verſ. Ant. Tertull. lib. de fuga in perſec. *derelinquit*. Cypr. in epiſt. ad Cler. Carth. *diſpergit* eum Lucif.

6 Eadem in Mſ. Cantabrig. Verſ. Ant. addit; *mercenarius autem fugit; quia conductitius* &c. Græc. μισθωτός, *mercenarius*, cum Lucif.

1 *Pa-*

Jo. xxi. 16. ibid. 17. Petro dicit beato: *Pasce* (1) *agnos meos*. Et iterum: *Pasce oviculas meas*. Et tu veniens lupus vis eos, qui successores exstitisse inveniuntur beato Petro, vicem gerere mercenariorum? eos quos jampridem per Jeremiam
Jer. iii. 15. promiserat populo suo dicens: *Et dabo vobis pastores secundum cor meum, & pascent vos pascentes eum disciplina* (2): et non dixit: *Dabo vobis Constantium imperatorem, qui vos possis in diaboli vertere prædam*. Dicas nos male agere, quia sacrilegio tuo resistamus virtute protecti Dei. Videamus quid etiam tempore, quo contyrannus tuus Antiochus persecutor nostræ religionis exstitit, quid fecerint hi, qui meminerant præter Deum neminem timendum. Sed prius est cognoscas, quæ ille, cui tu similis es, scripserit; sic etenim poteris intelligere illos Dei servos, quoniam (3) nos cupimus inveniri participes, restitisse Antiochi sacrilegio, sicut & nos tibi Deo propitio resistamus. Loquitur sancta scriptura di-
1. Mach. 1. 43. cens in Machabæorum primo libro: *Et scripsit rex* (4) *omni regno suo, ut esset universus populus unus, & relinquerent unusquisque legitima sua. Et* (5) *receperunt omnes gentes secundum verbum regis, & multi ex Israel consenserunt* (6) *simul cum illis, & polluerunt sabbatum. Et misit rex libros in* (7) *manu nuntiorum Jerusalem, & civitates Judæ, ut irent post legitima exteræ terræ, & probibere* (8) *holocausta, & sacrificium, & libationem de sanctificatione, &* (9) *contaminare sabbata & dies sollemnes, &* (10) *polluere sanctificationem, & statuere* (11) *delubra & idola, & immolare porcinam, & pecora communia, &* (12) *relinquere filios suos incircumcisos, & polluere animas eorum in omni immunditia & abominatione, ita ut obliviscerentur legem, & mutarent justificationes: &* (13) *quicumque non fecisset secundum verbum regis, mo-*

NOTÆ.

1 *Pasce oves meas*. Vers. Ant. utroque in loco.

2 Dixit Lucifer *cum disciplina*, quo *scientiam* & *doctrinam* intellexit. *La Cerda*.

3 *Quorum*. Latin.

4 Vers. Ant. *Rex Antiochus .. . relinqueret .... legem tuam*. Ms. Alex. omittit *Antiochus*, uti Lucif. Græc. τὰ νόμιμα αὐτοῦ cum Lucif. *Relinqueret* legit etiam hic Sabatierius.

5 Vers. Ant. *Consenserunt ..... regis Antiochi*. Abest a Græco *Antiochi*, uti a Lucif.

6 *Consenserunt servituti ejus, & sacrificaverunt idolis, & coinquinaverunt* &c. Vers. Ant.

7 *Per manus nunciorum in Jerusalem, & in omnes ..... ut sequerentur leges gentium terræ*. Ead. Ms. Germ. convenit omnino cum Lucif.

8 Ita in Græco. Vers. Ant. *Et probiberent & sacrificia & placationes fieri in templo Dei*. Sabat. legit *probiberent* in Lucif.

9 Vers. Ant. *Et probiberent celebrari sabbatum*. Græc. cum Lucif. in quo *contaminarent* apud Sabat.

10 *Et polluerunt*. Sabat. *Et jussit coinquinari sancta, & sanctum populum Israel*. Vers. Ant.

11 *Statuerent* & *immolarent*. Sabat. Cetera conveniunt cum Ms. Germ. Vers. Ant. *Et jussit ædificari aras & templa ..... & immolari carnes suillas* &c.

12 *Relinquerent* & *polluerent*, apud Sabat. Græc. fere, Ms. Germ. omnino convenit cum Lucif. præter additum *patrum suorum*. Vers. Ant. *Coinquinari animas .... in omnibus immundis, & abominationibus ..... & immutarent omnes justificationes Dei*.

13 Convenit cum Ms. S. Theod. apud Sabat. præter hoc additum *regis Antiochi*, quod inest etiam Vers. Ant. in qua *fecissent*, & *morerentur*.

1 Hæc

moreretur. *Secundum* (1) *omnia verba hæc misit scripta universo regno suo, & fecit consideratores super populum*: *&* (2) *mandavit civitatibus Juda immolare per civitatem & civitatem*: *& congregati sunt multi de populo ad eos* (3) *omnes derelinquentes* (4) *legem, & fecerunt mala in terra*. Et infra: Ibid. 57.
Et ædificaverunt (5) *abominationem desolationis super altare, & in civitatibus Juda in circuitu struxerunt aras*; *&* (6) *in ostiis domorum, & in plateis incendebant*: *&* (7) *libros legis invenerunt, & succenderunt igne conscissos, & apud quem inveniebatur liber testamenti, & si quis consentiebat legi, constitutiō* (8) *regis interficiebat eum*. *In* (9) *virtute sua faciebant ad Israel, his qui inveniebantur in omni mense & mense in civitatibus*; *& quarta* (10) *& vicesima mensis sacrificabant super aram, quæ erat super altare*: *&* (11) *mulieres quæ circumciderant natos suos, interficiebant secundum præceptum*: *suspendebant* (12) *infantes a cervicibus eorum* (13), *& in domos eorum, & eos qui circumciderant eos*: *&* (14) *multi in Israel obtinuerunt, & confirmati sunt in eis, ut non manducarent communia, & susceperunt mori, ut non pollueruntur escis, &* (15) *non profa-*

NOTÆ.

1 Hæc cum Græco præter *misit scripta, in quo* ἔγραψε, & ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν pro *super populum*. Vers. Ant. *Scripsit omni .... & præposuit principes populo, qui hæc fieri cogerent*.

2 Ita etiam Græc. Vers. Ant. *Et jusserunt civitatibus Juda sacrificare*.

3 Vers. Ant. *Ad eos qui dereliquerant legem Domini ..... super terram*. Vox *Domini* abest a Græco, ubi ἐν τῇ γῇ, *in terra*, cum Lucif.

4 *Omnis derelinquens*. Vatic. cum Græco, πᾶς ὁ ἐγκαταλείπων.

5 Cum Græco, ᾠκοδόμησαν. Cetera cum Ms. Germ. Vers. Ant. *Ædificavit rex Antiochus abominandum idolum ..... Dei, & per universas civitates .... ædificaverunt* &c.

6 Cum Ms. Germ. Vers. Ant. *Ante januas .... tura, & sacrificabant*.

7 Ita fere in Græco: Καὶ τὰ βιβλία τοῦ νόμου ἃ εὗρον ἐνεπύρισαν πυρὶ, κατασχίσαντες. Vers. Ant. *Libros legis Dei combusserunt igni, scindentes eos*.

8 Legit Sabat. *Secundum edictum regis interficiebant eum*, ex Vers. Ant. in qua præterea; *& apud quemcumque inveniebantur libri testamenti Domini, & quicumque observabat legem Domini, secundum edictum regis trucidabant eum*. Ms. Germ. cum Lucif. *Et siquis consentiebat legi, constitutio regis interficiebat eum*.

9 Fere cum Græco. Vers. Ant. *Faciebant hæc populo Israel, qui inveniebatur* &c.
Sabatierius legit hic: *Faciebant hæc populo Israel*.

10 *Quinta*, Ms. Germ. quocum in ceteris convenit. Vers. Ant. *Quinta & vigesima die, & contra altare*.

11 Sic cum Ms. Germ. in quo *interficiebantur*. Vers. Ant. *Circumcidebant filios suos, trucidabantur secundum jussum regis Antiochi*.

12 *Et suspendebant*. Latin. cum Vers. Ant.

13 Legit Sabat. *A cervicibus per universas domos eorum*: *& eos, qui circumciderant illos, trucidabant*, ut in Vers. Ant. Corrigit Latin. *Et domos eorum diripiebant*, ut in Græco, *& eos, qui circumciderant eos, occiderunt*.

14 Ferme ut in Græco: Καὶ πολλοὶ ἐν Ἰσραὴλ ἐκραταιώθησαν, καὶ ὠχυρώθησαν ἐν αὐτοῖς τοῦ μὴ φαγεῖν κοινά· καὶ ἐπελέξαντο ἀποθανεῖν, ἵνα μὴ μιανθῶσι τοῖς βρώμασι. Sabat. ita legit in Lucif. *Et multi de populo Israel definierunt apud se, ut non manducarent immunda*: *& maluerunt mori, quam pollui escis immundis*: quæ cum Vers. Ant. conveniunt præter hæc: *Et elegerunt magis mori, quam cibis coinquinari immundis*.

15 Cum Ms. Germ. in quo additur, *& moriebantur*. Vers. Ant. *Et noluerunt infringere legem Dei sanctam, & trucidati sunt*. Sabat. legit *profanare* pro *profanarent*.

1 Ita

fanarent testamentum sanctum. Et (1) facta est ira magna super Israel
Ibid. II. 1. *nimis in diebus illis. Et (2) surrexit Matathias filius Joannis Simeonis, sacerdos filiorum Joarib ab Jerusalem, & (3) huic filii quinque.* Et infra:
Ibid. 4. *Et viderunt blasphemias (4) quas faciebant in Juda & in Israel, & (5) dixit: Heu me, ut quid istud factus sum videre contritionem populi mei, contritionem sanctæ civitatis, & sederunt illic cum daretur in manu inimicorum sanctifica-*
Ibid. 11. *tio (6) in manu exterorum?* Et infra: *Omnis (7) ornatus ejus ablatus est: ex libera facta est ancilla. Ecce (8) sancta nostra, & speciositas nostra, & gloria nostra desolata est, & polluerunt eam gentes. Ut (9) quid nobis adhuc vita? Et conscidit (10) Matathias & filii ejus vestimenta sua, & percooperuerunt se ciliciis, & luctum habuerunt valde. Et (11) venerunt qui erant a rege, & compellebant discessionem in Modiin civitatem ut sacrificarent: & (12) multi Israel accesserunt ad eos. Et Matathias & filii ejus congregati sunt: & (13) responderunt qui a rege missi fuerant, & ajunt Matathiæ dicentes: Princeps & nobilis & magnus es in civitate ista, & confirmatus (14) filiis: nunc (15) accede primus, & fac imperium regis, sicut fecerunt omnes gentes, & viri Juda, & qui derelicti sunt in Israel; & eris tu & filii tui amici regis, & tu & filii*

NOTÆ.

1 Ita quoque in Græco præter, *in diebus illis*, quæ verba initium sunt capitis insequentis. Vers. Ant. *Ira magna super populum valde.*

2 Eadem in Græco. Vers. Ant. *In diebus illis surrexit ..... filii Simeonis ..... ex filiis Joarib ab Jerusalem, & consedit in monte Modin.*

3 Ut Græc. Καὶ αὐτῷ υἱοὶ πέντε. Vers. Ant. *Et habebat filios quinque.* Hæc omittit Sabat.

4 Græc. Τὰς βλασφημίας τὰς γινομένας ἐν Ἰούδα. *Viderunt*, & *in Israel* cum Ms. Germ. Vers. Ant. *Hi viderunt mala quæ fiebant in populo Juda & in Jerusalem.*

5 Fere cum Græco, καὶ εἶπεν. Οἴμοι, ἱνατί τοῦτο ἐγεννήθην ἰδεῖν τὸ σύντριμμα τοῦ λαοῦ μου, καὶ τὸ σύντριμμα τῆς ... καὶ καθίσαι ἐκεῖ ἐν τῷ δοθῆναι, αὐτὴν ἐν χειρὶ ἐχθρῶν. Vers. Ant. *Et dixit Matathias: Væ mihi, ut quid natus sum ..... & sedere illic cum datur in manibus inimicorum?* Sabat. legit sic: *Ut quid natus sum ..... & sedere illic cum datur ..... & in manu &c.*

6 *Et sanctificatio*. Latin. cum Græco: καὶ τὸ ἁγίασμα ἐν χειρὶ ἀλλοτρίων. Vers. Ant. *Sancta in manu extraneorum facta sunt.*

7 Ita Græc. πᾶς ὁ κόσμος αὐτῆς ἀφῃρέθη. Ἀντὶ ἐλευθέρας ἐγένετο εἰς δούλην. Vers. Ant. *compositio*, & *quæ erat libera.*

8 Cum Ms. Germ. *Ecce sancta nostra .... gloria nostra ..... & polluerunt.* Cum Ms. S. Theod. *eam*. Vers. Ant. *Et ecce .... & pulchritudo ..... & claritas ..... & coinquinaverunt ea.*

9 Ita Ms. Germ. Vers. Ant. *Quo ergo nobis adhuc vivere?*

10 Eadem Ms. Germ. In Vers. Ant. *Et scidit ..... & operuerunt ..... & planxerunt valde.*

11 Ita in Græco. Vers. Ant. *Venerunt illuc, qui missi erant a rege Antiocho, ut cogerent eos, qui confugerant in civitatem Modin, immolare, & accendere tura, & a lege Dei discedere.*

12 Fere cum Ms. Germ. Vers. Ant. *Et multi de populo Israel consentientes accesserunt ad eos: sed .... constanter steterunt.*

13 *Et respondentes qui missi erant ab Antiocho, dixerunt Matathiæ: Princeps & clarissimus ..... in hac civitate, & ornatus filiis & fratribus.* Vers. Ant. *Dicentes ..... & nobilis* cum Græco; *responderunt* cum Ms. Germ.

14 *Confirmatus filiis, & fratribus.* Vatic. cum Græco.

15 Vers. Ant. *Ergo accede prior ..... jussum ..... remanserunt in Jerusalem, & eris ..... inter amicos regis, & amplificatos auro & argento.*

1 Pro

filii tui gloriamini (1) *argento & auro, & muneribus multis. Respondit Matathias voce magna, & dixit: Si* (2) *omnes gentes quæ in domo regis audiunt eum, ut discedat unusquisque ab officio patrum suorum, & elegerunt in mandata ejus, & ego* (3) *& filii mei ibimus in testamentum patrum nostrorum. Dominus propitius nobis sit, non* (4) *derelinquemus legem & justificationes: verbum* (5) *regis non audiemus, non declinabimus officium deservitionis nostra dextra vel sinistra. Ut* (6) *cessavit loqui sermones istos, accessit vir Judæus in oculis omnium sacrificare in Modiin secundum præceptum regis: &* (7) *vidit Matathias, & zelatus est, & contremuerunt renes ejus, & attulit iram secundum judicium: & accurrens ad aram interfecit eum, &* (8) *virum regis qui cogebat immolare, occidit in illo tempore, & aram destruxit, & æmulatus* (9) *est in lege, sicut fecit Phinees Jambrim filio Salom. Et* (10) *exclamavit Matathias in civitate voce magna dicens: Omnis æmulus statuens testamentum exeat post me. Et fugit & ipse & filii ejus in montem, & reliquerunt quæcumque habebant in civitate.* Quid tale a nobis factum conspexisti, ut digneris dicere: *Contumeliam mihi fecit Lucifer?* Ille gladio occidit regis ministrum, sed & eum quem viderat de populo suo regis edicto (11) quam Dei temperasse; ego, quia tibi ac tuis verbo resisto & dico, *Non derelinquo apostolicam atque evangelicam fidem, sic credo quomodo crediderunt Abraham, Isaac, & Jacob patres nostri*; inde apud te reus contumeliarum sum. Si fuisses inter manus Matathiæ istius zelantis Deum, aut in manu Phinees, cui testimonium in Numeris apud Moysen perhibet Deus, & alienigenarum more vivere tentares, sine (12) dubio te gladio interficerent, illi te gladio fuerant interfecturi: ego, quia verbo animum illum tuum cruore Christianorum madidatum vulnero, reus ju-

NOTÆ.

1 Pro *gloriabimini*. Til. sed mendum inest fortasse in edit. quod Gallandius etiam corrigit ad Græc. δοξασθήσεσθε.

2 Ut in Græco: πάντα τὰ ἔθνη, τὰ ἐν οἴκῳ τῆς βασιλείας, ἀκούουσιν αὐτοῦ. Vers. Ant. *Et respondit ..... & si omnes gentes regi Antiocho obediunt .... a servitute legis patrum suorum & consentiat mandatis ejus*. Sabat. legit in Lucif. *Quæ in domo regis sunt ..... & consentiant mandatis ejus*.

3 Cum Ms. Germ. præter *in testamento*, & additum *& fratres mei*. Vers. Ant. *Ego & filii mei & fratres mei obediemus legi* &c.

4 Vers. Ant. *Non est nobis utile relinquere legem & justitias Dei*.

5 Τῶν λόγων. Græc. in Compl. Vers. Ant. *Non audiemus verba regis Antiochi, nec sacrificabimus transgredientes legis nostræ mandata, ut eamus altera via*. Δεξιὰν ἢ ἀριστεράν. Græc. cum Lucif.

6 Eadem Ms. Germ. præter *ante oculis*, & *super aram in Modiim*. Vers. Ant. *Et ut ...., verba hæc ..... quidam Judæus .... idolis super aram in civitate Modin .... jussum* &c.

7 Sic etiam in Græco. Vers. Ant. *Et vidit .... & doluit ..... & accensus est furor ejus secundum judicium legis, & insiliens trucidavit eum super aram*.

8 Omnino cum Græco. Vers. Ant. *Sed & virum, quem rex Antiochus miserat ..... in ipso tempore*.

9 Vers. Ant. *Et zelatus est legem ..... Zamri filio Salomi*.

10 Congruit penitus cum Ms. Germ. Vers. Ant. *Omnis qui zelum habet legis, statuens .... Et fugit ipse .... in montes &c.*

11 Subaudiendum *magis*, vel *potius*, & hoc modo sæpe loquitur. *Til.*

12 *Sine dubio* &c. Prius membrum a dormitante librario efformatum equidem puto. *Galland.* Videtur certe redundare.

judicor contumeliarum a te. Cur imperator non ulcisceris te de me? cur contumelias tuas non digneris defendere, vindicare te de homine mendico? cur non satis agens (1)? non quia nolis, sed quia tibi adhuc non fuerit data potestas ab eo, cujus me esse confidens tibi hæc libera dico voce, quæ quidem juxta tuos nefandos actus prava mihi videantur. Tibi omnibusque divitiis regni tui, patri (2) quoque tuo renuntiasse nos cum videris, & a fide nullo pacto recessuros, pollicitus (3) inspexeris, multum misereri (4) nos scias, quod cum ore gladii soleas displicentes tibi devorare, nobis (5) parcas. Credo (6) pietatis caussa, & possumus istud sentire de tua lenitate. Nullum etenim te interfecisse, ex (7) nimia tua benignitate potui colligere. Dicis, *superbus est*. Unde tibi superbus esse videor? nempe quia audis a me ea te gerere, quæ semper fecerint hostes Dei religionis. Est officii mei, ut hæc ingeram tibi hæretico. Aut non es hæreticus? Si autem hæreticus es, cur me incusas, quod (8) enim sim tibi injuriosus, qui id facio te contra, quod me voluerit facere Deus? Loquitur sanctissimus propheta
Ier. 1. 17. Jeremias dixisse ad se Deum: *Et tu accinge lumbos tuos, & surge, & dic omnia quæcumque mandavi tibi, & ne timeas a facie eorum, nec formides in conspectu eorum*. Cum hæc ita sint, & nos urgeat necessitas officii nobis a Deo impositi, ut vobis agentibus dicamus, quæcumque vobis dici jusserit Deus, superest aut ut obedias Dei mandatis, conventus a me ipsius clementiæ servo ac sacerdote, aut probes de scripturis sacris, fortassis quia rex sis, quod enim non liceat mihi te in nomine Domini convenire ut temet corrigas. Si probare non potes mihi prohibitum, sed invenire magis incipies mihi præceptum, ut te arguam, & increpem, & exhorter, & deprecer, & admoneam, atque provocem ad Deo placendum, cur me dicis tibi facere contumeliam? Eo etenim usque nobis antistitibus suis dedit potestatem ad vos nobis commissos increpandos, docendos, ut dixerit:
Ibid. *Ne timeas a facie eorum, ne (9) formides* in

NOTÆ.

1 *Cur non sis agens*. Gall. minus recte; intellige potius, *cur non es satagens*, id est, *hac in re sollicitus*.

2 Id est *diabolo*.

3 *Publicitus*. Latin. qui sensum conjungit cum verbo *recessuros*, & probatur a Gallandio: sed aliter; *Tu pollicitus divitias, & dignitates inspexeris, nos non recessuros a fide promissis tuis allectos*. Vide, quæ animadvertimus in lib. *Moriendum esse pro filio Dei*.

4 *Mirari*. Latin. sed recte *misereri*, id est *super nos ipsos, qui pro Christo non interficimur*.

5 *Nobis tamen*. Vatic.

6 Hæc ad lenitatem illam, & philosophicam patientiam referri possunt, quam Constantius affectabat, vir ceteroquin sævissimus, quique Arianorum suorum consilio ideo martyrii consummati gloriam Lucifero denegavit, quia se ejusdem cupidum esse valde præseferebat. Vide Baron. ad an. 356. num. 68. 80.

7 Εἰρωνικῶς dicta. De cædibus a Constantio patratis, absque religionis caussa, leges plura in Ammiano Marcellino.

8 Multis in locis illud *enim* redundat, ut apud Græcos particula δὲ, sed apud Latinos sensum facit obscuriorem; & sæpissime ita loquitur. *Til.*

9 *Nec* habet supra, & paullo infra pro *ne*.

1 Apud

in conspectu eorum. Ecce posui te in bodierna die sicut civitatem firmatam, &
sicut murum æreum, firmum, omnibus regibus Juda, & principibus ejus, &
plebi terræ: & pugnabunt ad (1) te, & non poterunt adversum te, quia ego
tecum sum, ut liberem te, dicit Dominus. Quæ sunt quæ dicebat Jere-
mias regibus Juda, & principibus ejus, & plebibus terræ? nempe hæc
quia dereliquerunt Dominum, & immolaverunt diis alienis. Hæc &
tu fecisti ac facis: dereliquisti apostolicam atque evangelicam fidem, su-
scepisti hæresim Arianam, & cogis omnes idololatras fieri Dei servos:
quia hæc audes, vocas superbos saluti tuæ cupientes consultum. Dicit
Deus Jeremiæ: *Et tu accinge lumbos tuos, & exsurge, (2) & dic omnia* Ibid.
quæcumque dico tibi. Ne timeas a facie eorum, nec formides in conspectu co-
rum. Et Constantius imperator indignaris cur tibi erranti dicamus,
Redi ad viam salutiferam, derelinque errorem per Arium instinctu diaboli in-
ventum? Deus se solum timendum mandat; præter se esse neminem for-
midandum præcepit; & tu ea statuisti implenda, quæ Domini auferant
metum, & te faciant formidandum? Deus dicit Jeremiæ: *Ecce posui te* Ibid. 18.
in bodierna die sicut civitatem firmam (3), & sicut murum æreum, firmum, omni-
bus regibus Juda, & principibus ejus, & plebi terræ: & pugnabunt ad te, &
non poterunt adversum te, quia ego tecum sum, ut liberem te, dicit Dominus;
& tu existimas te timeri posse a quoquam servorum Dei? Cur me di-
cis arrogantem, superbum? cur contumeliosum vocas? nempe quia te
repererim operibus tuis esse unum ex illis, de quibus beatus Joannes:
Audistis quia antichristus venit (4): nunc autem antichristi multi sunt. Sic 1. Jo. 2. 18.
nos injuriarum reos designas, tamquam primi restiterimus ne idolola-
triam tuam in Dei introduceres ecclesiam. Legisti in Machabæorum
libro primo: *Et dixit vir proximo suo: Si omnes fecerimus sicuti & fratres* 1. Mach. 2.
nostri fecerunt, & non pugnaverimus adversus gentes pro (5) anima nostra, 40.
& justificationibus nostris, nunc citius disperdent nos a terra. Et cogitaverunt
in die illa dicentes: Omnis homo, quicumque venerit ad nos in (6) bellum die
sabbatorum, pugnemus adversum eum, & non moriemur omnes, sicut mortui
sunt fratres nostri in occultis. Tunc congregati sunt ad eos (7) conventus for-
tis in viribus ab Israel, omnis voluntarius in lege, & omnes qui fugiebant a
malis ad eos (8), & facti sunt illis in firmamentum (9), & (10) constituerunt vir-
tu-

NOTÆ.

1 Apud Sabat. *contra te.*

2 Paullo superius idem Lucifer: *Surge, & dic omnia quæcumque mandavi tibi: & ne timeas &c.*

3 *Firmatam* habet idem supra.

4 *Quod .... sis venturus, nunc Antichristi multi facti sunt.* Vers. Ant.

5 Ita Græc. in Ms. Alex. ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἡμῶν Vers. Ant. *Pro animabus nostris.*

6 *In bello.* Vers. Ant.

7 Sabatierius legit in Lucifero hic, *contra eos exercitus fortes*: & in lib. de non conv. cum hæret. *conventus fortes.* Vide etiam quæ notavimus pag. 15. Nota 1.

8 Additur in lib. de non conv. cum hæret. & in Vers. Ant. *Additi sunt ad eos.* Sabat. legit hic *adversus eos.*

9 Vide supra pag. 15. N. 2. ubi Lucifer ipse delet *in.*

10 Vide ibid. N. 3. ubi infra *circuivit* pro *circumivit.*

tutem, *& percusserunt peccatores in ira sua*, *& viros iniquos in indignatione*, *& ceteri fugerunt ad nationes*, *ut se liberarent*, *& circumivit Matathias & amici ejus*, *& destruxerunt aras*, *& circumciderunt pueros incircumcisos quotquot invenerunt in finibus Israel in* (1) *fortitudine*, *& persecuti sunt filios superbiæ*, *& prosperavit* (2) *opus in manu eorum*, *et obtinuerunt legem de manibus gentium et regum*, *et non dederunt cornu* (3) *peccatori*. Quid sentire dignatur venenis (4) Arii sauciata mens tua? Quid poterit excogitari (5) contra hanc nostram defensionem morsibus serpentis concisum cor tuum? Illos cum illa advertas egisse; nobis quiescendum fuerat ore tuo prolatis blasphemiis ad populum nobis divinitus commissum sauciandum?

Ibid. 41. *Et circumivit*, inquit, *Matathias et amici ejus*, *et destruxerunt aras*, *et circumciderunt pueros incircumcisos quotquot invenerunt in finibus Israel in fortitudine*, *et persecuti sunt filios superbiæ*, *et prosperavit opus in manu eorum*, *et obtinuerunt legem de manibus gentium et regum*, *et non dederunt cornu peccatori*. Cum illi, hæc qui ita egerint, fuerint facti Deo amantissimi, nos tibi adulando, tecumque in tuo currendo scelere, fuerat dignum, ut tu es, efficeremur Deo inimicissimi? Si nos tibi hinc videmur injuriosi, quia idololatriam tuam suscipere nequiverimus, dic unum, quæso, qui pepercerit ex Dei cultoribus adversariis ejus religionis. In secundo libro Esdræ, contradicentibus, ne domum, & templum, & civitatem in Hierosolymis Domino instaurarent, *Deus*, inquit, *cæli ipse prosperavit nobis*, *et nos servi ejus surgemus et ædificabimus*, *vobis autem non est* (6) *portio*, *neque mentio in Jerusalem*. Et infra dicentibus adversariis:

2. Esd. 2. 20.

Ibid. IV. 3. *Numquid sacrificabunt? an manducabunt in loco suo? nonne ascendet vulpes*, *& demoliet* (7) *muros lapidum eorum?* Et hæc dicit ad Deum servus ejus

Ibid. 4. Esdra: *Exaudi* (8) *Deus noster*, *quia facti sumus contemtibiles*, *& converte convitia ipsorum in capita ipsorum*, *& da illos ut sint in derisu*, *& in terra captivitatis*; *& ne operias iniquitatem ipsorum*, *& peccata eorum a facie tua non deleantur*. Quid tale nos circa te locuti sumus? est testis quem oravit Esdras, quemque & ego oro, & omnis per totum mundum constituta ejus orat beata ecclesia, mea circa te hæc esse vota, ut corrigas errores, sisque unus ex nobis. Conspice interea quomodo Dei homines neque adversarios timuerint, neque contra inimicos Dei domus precem fundendo desiverint, ut videlicet vires Dei religionis adversariorum fuissent deductæ ad nihilum. Sic etenim etiam sanctissimus Moyses dicit in

NOTÆ.

1 Cum Græco. Vers. Ant. præpositis duobus punctulis, *& in fortitudine*.

2 *Prosperavit* cum Ms. Germ. *In manu eorum*, cum eodem & Græco. *In manus* habet Lucifer supra pag. 15. ubi vide N. 4.

3 *Cor* habet ibidem Lucifer pro *cornu*. Vide N. 5.

4 Cum Latin. *venenis* subjicimus pro *venisse*, ut antea legebatur.

5 *Excogitare*. Id.

6 Apud Sabat. *Non est portio*, *fas*, *neque mentio*.

7 Ubi *demoliet*, quod non est in usu, pro *demolietur* dicit, id est, *destruet ac diripiet muros lapideos civitatis eorum*. Til.

8 *Exaudi nos*, legit Sabatierius.

1 Hæc

in cantico Exodi ad Deum: *Decidat* (1) *super eos timor & tremor magnitudinis brachii tui; fiant tamquam lapides donec transeat populus tuus hic quem acquisisti*. Talia illi ad Deum verba fecerunt sibi (2) traditis: nos quia tibi dicimus, *Aut convertere ad Deum*, aut (3) *habe certum quod Deus ad nihilum sit deducturus omnem inanem superbiam tuam*, videmur tibi petulantes. Conspice adhuc quid fecerit Matathias sanctissimus ille vir devotus Deo post tam illustria illa quæ egerit, quæ etiam in fine exitus sui dixerit ad filios, & vide an recto contra te ordine Dei hæc agamus sacerdotes. Loquitur scriptura sancta dicens: *Appropiaverunt* (4) *dies Matathiæ moriendi, & dixit filiis suis: Nunc confortata est superbia, & castigatio, & tempus eversionis, & ira indignationis: nunc filii æmuli estote legis, & date animas vestras ad testamentum patrum nostrorum, & mementote operum patrum, quæ fecerunt in* (5) *sæculis suis, & accipietis gloriam magnam, & nomen æternum. Abraham nonne in tentatione inventus est fidelis, & reputatum est ei ad justitiam? Joseph in tempore angustiæ suæ custodivit mandatum, & factus est dominus Ægypti. Phinees pater noster in* (6) *zelando zelum accepit testamentum sacerdotii æterni. Jesus dum* (7) *impleret verbum, factus est dux in Israel. Chaleb dum testificatur in ecclesia, accepit hereditatem. David in sua misericordia consecutus est sedem regni in sæcula. Helias dum zelat zelum legis, raptus* (8) *est ad cælum. Ananias, Azarias, & Misahel credentes liberati sunt de flamma. Daniel in sua simplicitate liberatus est de ore leonum. Et ita cogitate per generationem & generationem, quia omnes qui sperant in eum non infirmabuntur* (9). *Et a verbis viri peccatoris non timueritis, quia gloria ejus in* (10) *stercore, & vermes: hodie extollitur, cras non invenietur, quia conversus est in terram suam, & cogitatio ejus peribit* (11). *Filii confortamini, &* (12) *prævalete in lege, quia in ipsa gloriosi eritis. Et ecce Simeon frater vester, scio quod vir consilii est; illum audite* (13), *ipse vobis pater erit. Et Judas Machabæus fortis viribus a juventute sua, sit vobis principalis* (14) *militiæ, & expugnabit bellum: & adducetis ad vos omnes factores legis, & vindicate vindictam populi vestri, retribuite retributionem gentibus,*

Ex. xv. 16.

1. Mach. II. 49

NOTÆ.

1 Hæc cum Mss. Germ. Vers. Ant. *Cecidit ..... magnitudine .... lapis, donec pertranseat populus tuus, Domine, usquedum ..... tuus Domine, hunc quem adquisisti*.

2 *Pro sibi traditis*. Galland.

3 Pro *certo scias, sis certus, quod Deus ad nihilum tuam reducet superbiam*. Til.

4 Vers. Ant. *Appropinquaverunt .... nunc ergo o filii æmulatores .... pro testamento patrum vestrorum*.

5 Cum Ms. Germ. Vers. Ant. *In generationibus suis*.

6 Cum eod. Vers. Ant. *Zelando zelum Dei*.

7 *Dum implevit*. Vers. Ant.

8 *Receptus est in cælum*. Ead.

9 Cum Græco. Vers. Ant. *infirmantur*.

10 Fere cum Græco, εἰς κοπρίαν, ϗ σκώληκας. Vers. Ant. *Stercus & vermis est*. Melius legerem in Lucif. *stercora* cum Galland. Sabat. legit, *Ne timueritis .... & vermis*.

11 Ita Ms. Germ. Vers. Ant. *Et cras ... periit. Et cras* habet idem Lucifer paullo infra.

12 Ita in eod. Ms. Vers. Ant. *Vos ergo .... & viriliter agite*.

13 Vers. Ant. *Ipsum audite semper, & ipse* &c. Lucifer cum Ms. Germ.

14 Vers. Ant. *Princeps militiæ, & ipse aget bellum populi*.

1 Ster-

bus, *& intendit in praeceptum legis*. Quando itaque videas talia præcepta dediſſe filiis, & ea mandaſſe fieri quæ etiam ſecerit ipſe, cum doceat ſic patriarchas, prophetas, & cunctos juſtos Deo placuiſſe, quid nos, tu tenebroſe, ne tibi contumaces videremur, volueras facere? Ceſſiſſemus ne tibi mortuo vivi, Dei ſervi ſatelliti diaboli? cum cernas iſtum

Ibid. 61. Matathiam dicere ad filios: *Et ita cogitate per generationem & generationem, quia omnes qui ſperant in eum non infirmabuntur. Et a verbis viri peccatoris non timueritis, quia gloria ejus in ſtercore* (1), *& vermes: hodie extollitur, & cras non invenietur, quia converſus eſt in terram ſuam, & cogitatio ejus peribit*. Ne tibi injurioſi videamur, parcamus tibi Dei domum deſtruenti, tibi qui hodie ſis, & cras eris in vermes & ſtercore; & hanc trahamus apud Deum offenſam, quo tecum mereamur redigi ad nihilum. Cognoſce poſt hæc, quid etiam filii Matathiæ iſtius religioſiſſimi fecerint, ſi timuerint concarnificis tui manum, ſi exercitum illius ante oculos habuerint, & non Dominum noſtrum, quem omnia potentem, ut nos credimus, credentes contra hoſtem omnibus ſuis viribus ſemet erexerint.

Ib. III. 1. *Et ſurrexit Judas qui vocabatur Machabæus filius ejus* (2) *pro eo: & adjuvabant eum omnes fratres ejus, & univerſi qui ſe conjunxerant patri ejus; & præliabatur* (3) *prælium Iſrael cum lætitia: & dilatavit gloriam populo ſuo, &* (4) *induit ſe lorica ſicut gigas, & ſuccinxit vaſa bellica ſua, & prælia conſtituit, protegens caſtra gladio: & ſimilis factus eſt leoni in operibus ſuis, & ſicut catulus leonis rugiens in* (5) *venationem: & perſecutus eſt iniquos, & perſcrutans* (6), *& hos qui perturbabant populum ſuum, ſuccendit: &* (7) *ſubducti ſunt iniqui præ timore ejus, & omnes operarii iniquitatis conturbati ſunt, & proſpera facta eſt ſalus in manu ejus. Et exacerbabat reges multos, & delectabat* (8) *Jacob in operibus ſuis, & uſque in ſæcula memoria ejus in benedictione: & perambulavit in* (9) *civitatibus Juda, & diſperdidit impios omnes ex ea, & avertit iram ab Iſrael: & nominatus eſt uſque ad noviſſimum terræ, & congregavit pereuntes*. Illi tali zelo accenſi contra Dei domus fecerunt inimicos; nobis te contra non fuerat ſurgendum, ne dicti fuiſſemus petulantes? Sed bene me petulantem diceres,

NOTÆ.

1 *Stercore ejus*. Vatic.

2 *Ejus* delere videtur Sabatier.

3 *Præliabantur*. Verſ. Ant.

4 Hæc omnino ex Græco uſque *gladio*, quod habet ἐν ῥομφαίᾳ, *in gladio*: Verſ. Ant. *Loricam .... ſuccinxit ſe arma bellica ſua in præliis, & protegebat caſtra gladio ſuo*.

5 Ex Græco. Verſ. Ant. *Similis* (ſine *&*) ..... *in venatione*.

6 Itidem ex Græco: ἐξερευνῶν, καὶ τοὺς ταράσσοντας τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐφλόγισε. Verſ. Ant. *Iniquos, perſcrutans eos, & qui conturbabant ..... eos ſuccendit flammis*.

7 Conveniunt hæc cum Mſ. Germ. præter *iniqui*, in quo *inimici*, Græc. ἄνομοι. Verſ. Ant. *Et repulſi ſunt inimici ejus ..... & directa eſt ſalus* &c.

8 Cum Mſ. Germ. Verſ. Ant. *Lætificabat, ... & in ſæculum*. Sabatierius addit *erit* in Lucif.

9 Ἐν πόλεσιν Ἰούδα. Græc. Cetera cum Mſ. Germ. Verſ. Ant. *Civitates Juda, & perdidit impios ex eis*. Sabat. quoque legit in Lucif. *civitates Juda*.

res,

1 De

res, si non recte contemsissemus sacrilegum edictum tuum (1). Respice etenim comperditi tui quid præceperint duces Judæorum apostolis, & contra quid fecerit beatorum chorus apostolorum, & invenies nos non esse petulantes, sed & tibi & nobis consultum esse cupientes. *Petrus* Act. III. 1. *autem & Joannes ascendebant in templum ad horam orationis nonam. Et quidam vir claudus ex utero matris suæ portabatur (2), quem quotidie ponebant ad januam templi quæ dicitur Speciosa, ut peteret eleemosynam ab introeuntibus in templum. Hic (3) cum vidisset Petrum & Joannem introeuntes in templum, rogabat eleemosynam. Intendens (4) autem in illum Petrus cum Joanne dixit: Aspice in nos. At (5) ille respexit in eos, sperans se aliquid accepturum ab eis. Ait (6) autem illi Petrus: Argentum & aurum non habeo, sed quod habeo, hoc tibi do: In nomine Jesu Christi Nazareni surge & ambula. Et (7) apprehensa dextra manu ejus erexit eum, confestimque confirmati sunt pedes ejus & plantæ, et exsiliens stetit et ambulabat (8), et intravit cum illis in templum ambulans ac saliens, laudans Deum. Et vidit eum omnis populus ambulantem et laudantem Deum, et cognoscebant (9) quia ipse erat, qui ad eleemosynam sedebat ad Speciosam portam templi, et repleti sunt pavore et admiratione in eo quod acciderat ei*. Et infra: *Loquentibus autem illis ad populum* Ib. IV. 1. *hæc verba, insurrexerunt (10) sacerdotes et pontifex templi, et Sadducæi, dolentes (11) quod docerent plebem, et annuntiarent in Jesum resurrectionem mortuorum, et injecerunt in eos manus, et posuerunt in custodia (12)*. Et infra: *Videntes Petri (13) constantiam et Joannis, et comperto quod homines imperiti* Ibid. 13. *sint et sine litteris, mirabantur: cognoscentes etiam illos, quia cum Jesu erant: hominem etiam videntes cum ipsis stantem qui curatus erat, nihil (14) poterant contradicere. Cum (15) jussissent autem illos foras extra concilium discedere,* con-

NOTÆ.

1 De quo plura in vita Lucif, & in lib. *de non conveniendo cum hæreticis*.

2 Vers. Ant. *Constitutus portabatur*.

3 *Qui ...... incipientes introire ..... eleemosynam accipere ab eis*. Vers. Ant. *Accipere* deest in Græc. quibusdam, ut in Lucif.

4 Cum Græco, ἀτένισον, & βλέψον, *aspice*. Vers. Ant. *Intuens ..... in eum .... Respice in nobis*. Sabat. legit, *Aspice nos*.

5 Ὁ δὲ. Græc. Vers. Ant. *Qui respexit eos*.

6 Vers. Ant. *Dixit autem Petrus .... non est mihi .... quod autem habeo*.

7 *Apprehensa manu ejus dextera*. cum Cod. reg. Vers. Ant. *Et adprehendens eum dextera manu, elevavit: confestim autem confirmati sunt ejus gressi & plantæ*.

8 Vers. Ant. *Ambulabat gaudens: & introiit una ..... & exsiliens & collaudans Deum*. *Gaudens* abest a Græco, ut a Lucifero.

9 Vers. Ant. *Cognoscebant autem eum, quoniam hic erat .... repleti sunt stupore .... quod attigit ei*.

10 *Adstiterunt eis sacerdotes & præpositus templi*. Ead.

11 Cum Græco *dolentes*, διαπονούμενοι, & *annuntiarent*, καταγγέλλειν. Vers. Ant. *Indignantes propter quod docerent ei populum, & prædicarent*.

12 Græc. ἔθεντο εἰς τήρησιν. Vers. Ant. *Et injiciebant eis .... eos in custodiam in crastinum*.

13 Cum Ms. reg. Vers. Ant. *Fiduciam .... & comperti quoniam ..... inliterati essent, & privati ..... cognoscebant autem eos* &c.

14 Ex Græco, οὐδὲν εἶχον. Vers. Ant. *Qui sanatus fuerat, nihil habebant cont*. In Lucif. *fuerat* legit Sabat.

15 Vers. Ant. *Jubentes autem eos foras consilii abire, conferebant invicem*. Græc. ἔξω τοῦ συνεδρίου, & πρὸς ἀλλήλους, cum Lucif.

1 Vers.

conferebant ad invicem, dicentes: Quid faciemus hominibus his? Nam (1) quia notum factum est signum per ipsos omnibus habitantibus Jerusalem, manifestum est, & non possumus negare: sed ne amplius innotescant (2) in populum verba hæc, comminemur illis ne amplius loquantur in nomine hoc ulli hominum. Consentientibus (3) autem omnibus, accersientes eos, præceperunt illis ne omnino loquerentur neque docerent in nomine Jesu. Respondentes autem Petrus et Joannes dixerunt (4): Si justum est coram Deo vos audire potius quam Deum, judicate; non enim possumus nos quæ (5) vidimus & audivimus, non loqui. At illi comminantes (6) dimiserunt eos, non invenientes quomodo punirent eos propter populum. Omnes enim honorificabant Deum in facto. Annorum erat plus quadraginta homo, in quo factum est signum (7) sanitatis. Dimissi (8) autem venerunt ad suos, & retulerunt quanta ad illos principes sacerdotum & seniores dixerunt. At (9) illi cum audissent, uno animo levaverunt vocem ad Dominum & dixerunt: Domine tu Deus qui fecisti cælum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, qui per Spiritum Sanctum, & os patris nostri David pueri tui dixisti (10): Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? adstiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum adversus Dominum & adversus Christum ejus? Convenerunt enim vere in hac civitate adversus (11) sanctum filium tuum Jesum, quem unxisti, Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus & populis (12) Israel, facere quæ (13) manus tua & consilium præfinivit. Et nunc Domine respice in minas eorum, & da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum, dum (14) extendis manus ad sanitates, ac signa & prodigia facienda per nomen sancti filii tui Jesu. Et cum (15) oras-

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Istis? quoniam quidem .... per eos .... manifestum, & non &c.* Ms. reg. cum Lucif. *manifestum est*.

2 Vers. Ant. *Sed ut ne amplius serpant in plebem verba ista, minis minemur eis, ne ultra ..... nomine isto.*

3 *Consentientibus autem omnibus*, & *præceperunt illis*, cum Ms. Cantabrig. Hæc desunt Vers. Ant. quæ habet: *Et arcessientes eos, præceperunt omnino ut non loqu.*

4 Vers. Ant. *Dixerunt ad eos: Si hoc vobis justum videtur ante conspectum Dei, vobis magis obaudire* &c.

5 *Ea, quæ*. Vers. Ant. *Ea* deest & in Cantabrig. Ms.

6 *At illi autem administrantes .... nihil invenientes .... punirent eos, timentes populum ..... gloriabant .... in facto isto*. Vers. Ant. Græc. cum Lucif. διὰ τὸν λαόν, absque *timentes*, & ἐπὶ τῷ γεγονότι, absque *isto*.

7 *Signum hoc*. Vers. Ant. *Hoc* abest etiam ab Iren. lib. 3. c. 12.

8 Omnino cum Ms. Cantabrig. Vers. Ant. *Illi autem, ... & annuntiaverunt .... ad eos* &c.

9 Ferme cum eod. præter *unanimiter ..... ad Deum .... tu es Deus*. Vers. Ant. *Qui cum ..... unanimiter sustulerunt vocem suam ad Deum ..... tu Deus fecisti ..... in illis sunt*. Sabat. legit *audivissent* pro *audissent*.

10 Ut Iren. lib. 3. c. 12. Vers. Ant. *Dicens: Ut quid*.

11 Ut idem ibi. *Super*. Vers. Ant.

12 *Populo*. Vers. Ant.

13 *Quanta ..... consilium tuum præfinivit fieri ..... super minas*. Eadem.

14 *In eo quod manum tuam extendes in sanitatem, & signa, & prodigia fieri ..... pueri tui*. Ead.

15 *Et precatis eis ..... cum fiducia omni volenti credere*. Ead.

1 *An*

oraffent, motus eft locus in quo erant congregati, & repleti funt omnes Spiritu fancto, & loquebantur verbum Dei cum omni fiducia. Si collegifti jam, cuncta cur hæc protulerimus, fi imbibifti omne penitus præfcriptionis noftræ defiderium, dicere audebis ulterius nos effe petulantes? quandoquidem videas nec apoftolos beatos temperaffe ducibus Judæorum, nec minis fuccubuiffe eorum, fed magis intrepide femper duxiffe ad effectum, fibi delegatum totidem etiam Dei populum non folum non fuiffe perterritum comminationibus incredulorum, fed etiam fuiffe obfecratum, ut fiduciam loquendi, conftantiamque defendendi veritatem fuiffet apoftolis fuis dignatus tribuere Deus. Si igitur hoc & ab apoftolis factum eft beatis & populis Deo dicatis, & non funt neque contumaces neque petulantes dicti a Deo, quod reftiterint inimicis ejus, quomodo nos dicimur a te fuperbi, petulantes, contumeliofi, qui, licet peccatores, tamen fanctam teneamus fidem apoftolorum, atque illorum populorum, qui credentes fuerant in unicum Dei Filium? cum apoftolis iccirco fuperbi, quia vocem tuam apoftatæ, quia terrores tuos facrilegi Chrifti milites ducamus pro nihilo, quia Dei Filium, verum Dei prædicemus Filium, ficut prædicaverint beatiffimi apoftoli. Sic nos tibi protervi, petulantes, fuperbi videmur, ut Judæis videbantur fanctiffimi apoftoli, quibus, fi hodie fuiffent in corporibus, potueras hæc dicere quæ dignaris dicere ad nos. Invenimus etenim femper præceptum eis ore comblafphemorum tuorum Scribarum, Pharifæorum, principum, atque pontificis Judæorum, ne docerent, neve prædicarent unicum Dei Filium: tamen quid illi fecerint, accipe adhuc quæ fcripta funt, ne (1) forte poffit tenebris faginatum cor (2) tuum ad videndam adduci veritatem: *Per manus apoftolorum fiebant figna, & prodigia multa in (3) plebe: & erant uno animo omnes in porticu Salomonis; ceterorum autem nemo audebat ad (4) illos accedere, fed magnificabat illos plebs: magifque (5) addebantur credentes Domino multitudo virorum ac mulierum, ita ut in plateis ejicerent infirmos (6), & imponerent in lectulis & grabatis, ut veniente Petro vel umbra inumbraret aliquem eorum: & liberabantur ab infirmitate fua. Concurrebat (7) autem multitudo vicinarum civitatum Jerufalem, portantes in-*

Ibid. v. 12.

NOTÆ.

1 *An forte*. Galland.

2 *Cor tuum aliquando*. Vatic.

3 Verf. Ant. *In populo ..... unanimiter ..... in templo congregati, in portico*. Sabat. legit cum Verf. Ant. *Per manus autem*.

4 *Conjungere eis . . . . eos plebs*. Verf. Ant.

5 *Magis autem adjiciebantur .... virorum quoque & mul.* Ead. *Magifque*. In Mf. Cantabr. Sabatierius legit in Lucif. *Magifque augebatur credentium in Domino* &c.

6 Verf. Ant. *Ægrotos, & ponerent ante eos .... vel umbra ejus obumbraret alicui .... & liberarentur ab omni valetudine, quam habebant*. Græc. ἐν σκιᾷ, fimpliciter, uti Lucif. Sabatierius legit *ponerent*, & *obumbraret*.

7 Cum Græco, συνήρχετο δὲ. Cum Mf. Cantabrig. *Et qui vexabantur ab fpiritibus immundis*. Verf. Ant. *Quamobrem concurrebat & multitudo conjunctarum .... in Jerufalem, adferentes fecum ...... & vexatos a fpiritibus immundis, qui curabantur univerfi*.

infirmos, & eos qui a spiritibus immundis vexabantur, & omnes sanabantur. Exsurgens (1) *autem princeps sacerdotum, & omnes qui cum illo erant hæresis Sadducæorum, repleti sunt invidia, & injecerunt manus* (2) *apostolis, & posuerunt illos in custodiam. Angelus autem Domini aperuit* (3) *januas carceris, & eduxit illos, dicens: Ite, & stantes in templo loquimini omnia* (4) *verba vitæ hujus. Cum* (5) *hæc itaque audissent, introierunt sub luce in templum, & docebant. Adveniens autem princeps sacerdotum, & qui cum eo erant, convocaverunt concilium, & omnem congregationem filiorum Israel, & miserunt in carcerem ut eos adducerent. Venerunt* (6) *autem ministri, & non invenerunt illos in carcere, & regressi renuntiaverunt dicentes: Quoniam* (7) *carcerem quidem clausum invenimus in omni diligentia, & custodes stantes in janua: cum aperuissemus autem, neminem intus invenimus. Ut autem audierunt hos* (8) *sermones principes & pontifex sacerdotum, hæsitabant de illis, quid illud esset. Adveniens autem quidam renunciavit illis, dicens* (9)*: Ecce viri quos posuistis in custodia, in templo sunt stantes & docentes populum. Tunc abiit princeps* (10) *cum ministris, & adduxit illos, non cum vi: timebant etenim populum ne lapidarentur. Cum autem adduxissent eos, statuerunt* (11) *eos in concilium: & interrogavit eos sacerdos dicens: Denuntiatione* (12) *denuntiavimus vobis ne doceretis in hoc nomine, & ecce replestis Jerusalem doctrina vestra, & vultis inducere super nos sanguinem hominis illius. Respondens autem Petrus & apostoli dicentes* (13)*: Utrum obedire oportet Deo an hominibus?* Si igitur Deo est obediendum & non hominibus, cur nos contumaces, cur nos
Ibid. 33. injuriosos vocas, quos videas Dei obedire præceptis? *Audientes* (14) *autem hæc fre-*

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Et hæc videns* (quæ absunt etiam in Ms. Cantabr.) ..... *cum eo constituta hæresis .... repleti sunt zelo.*

2 *Manus suas in Apostolos .... eos in custodia publica.* Vers. Ant. *Suas* deest in Mss. quibusdam Græc.

3 *Per noctem aperuit ostia ..... cumque eduxisset eos, dixit.* Vers. Ant.

4 *Loquimini plebi.* Ead. *Ad populum.* Vatic.

5 Græc. ἀκούσαντες δέ. Vers. Ant. *Exeuntes autem de carcere .... diluculo in templo .... & omnes seniores filiorum .... adducere eos* Sabatierius legit: *Ad carcerem ut adducerentur.*

6 Vers. Ant. *Ministri autem advenientes .... eos in carcerem .... reversi autem pronunciaverunt.* Græc. ἀπήγγειλαν cum Lucif.

7 Ex Græco: ὅτι τὸ μὲν δεσμωτήριον εὕρομεν κεκλεισμένον ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ. Vers. Ant. *Cum omni diligentia .... ad ostium; aperientes autem* &c.

8 Cum Græco, τοὺς λόγους. Cum Ms. Cantabr. *hæsitabant.* Vers. Ant. *Verba hæc sacerdotes, & magistratus templi, & principes sacerdotum mirari cœperunt, & confundebantur mente de his, quidnam vult esse hoc.* Sabat. legit hic in Lucif. *Magistratus templi & principes sacerdotum.*

9 Ut in Græco λέγων. Vers. Ant. *Nuntiavit eis, quia ecce .... in carcere .... plebem.*

10 Vers. Ant. *Magistratus in templo.* Græc. στρατηγὸς simpliciter.

11 Vers. Ant. *Statuerunt in concilio,* & *princeps sacerdotum.*

12 Ita Græc. παραγγελίᾳ παρηγγείλαμεν. Sabat. legit in Lucif. ut in Vulgata: *Præcipiendo præcepimus.* Vers. Ant. *Nonne præcipiendo præcepimus .... ne doceatis .... doctrinæ vestræ .... hominis hujus.* Interrogatio οὐ abest in Mss. quibusdam, ut in Lucif.

13 Vers. Ant. *Dixerunt: Obedire oportet Deo magis* &c.

14 Vers. Ant. *At illi audientes hæc dissecabantur .... interficere.*

1 *Ut*

fremebant, dicit scriptura, *& cogitabant eos occidere*. Ita & tu retines nos in custodias, minitaris interficere, quia sis eo obsessus spiritu, quo capti detinebantur Judæi atque detinentur. Si non eo captus immundo spiritu detineris, cur nos prohibes confiteri ac prædicare unicum Dei Filium? Angelus Dei producens apostolos ex Judæorum condesperatorum tuorum (1) carcere: *Ite*, (2) *docete in templo verba vitæ hujus*: & tu tollens sacerdotes de ecclesia Dei in carcerem conjiciendos putasti, ne prædicaremus verbum vitæ. Interea oro te respondeas, quid (3) sit inter te & conscotinum (4) tuum, quem verso ordine Sirmienses (5) vocant Photinum? Quid intersit, quid distet rogaris distinguas. Ecce si tunc dixerint ad apostolos principes & pontifex & omne concilium Judæorum, *Vultis introducere (6) super nos sanguinem hominis illius*; etiam Photinus hominem tantum profitetur Dei Filium, dicit (7) illum non fuisse ante beatam Mariam: tua quoque hæc est professio, quod enim ante omnia quidem, hoc est, ante cælos, terram, mare, & omnia quæ in eis sunt, Dei sit Filius, sed quod constiterit ex nihilo, sed quod creatura sit. Quid interesse arbitraris inter te & Paullum (8) Samosatenum,

Ibid. 20.

Ibid. 28.

NOTÆ.

1 *Ut tu, & Ariani tui, qui hæresi sua Judaismum profitentur, negantes Jesu Christi divinitatem*.

2 Vide paullo superius eadem verba, quæ hic aliquantum immutat.

3 Nihil re vera, quod ad ipsam hæresis substantiam, Ariani a Photinianis discrepabant: Photinus tamen Christum Dei Filium ita purum fuisse hominem docuit, ut tunc primum exstiterit, cum in utero Virginis conceptus fuit; Ariani vero ante creaturas omnes creatum fuisse prædicabant. In Concilio tamen Sirmiensi an. 351. juxta Petavium damnatus fuit ab ipsis Arianis hanc quidem ob caussam specie tenus; sed re quidem vera, *cum Constantius*, uti Baronius ad an. 357. animadvertit, *Photino non esset impietate secundus, ut se pium Catholicumque, & hæreticis adversarium ostentaret, tamquam in scena ludum, Photinum adduxit in medium, & contra eum Episcopos Arianos*; in edita vero Fidei formula, quæ prima est Sirmiensis, οὐσίας vocem, & *similitudinis*, & *imaginis* omiserunt, *Filium Deum de Deo* esse affirmantes, prolato anathemate contra eos, qui dicerent, *ex non existentibus, aut ex altera hypostasi esse Verbum, vel fuisse tempus aliquando, cum non esset*: quæ tamen omnia callide ad decipiendum, suamque tegendam impietatem decreta. Hanc larvam hic detegit Lucifer, dum Photinum Constantio socium, suumque quasi amicum in impietate appellat.

4 Id est, *inter eum, qui tecum, ac sicut tu, versatur in tenebris*: nam σκότος tenebræ sunt. Alludit contrario nomine ad Photini nomen. *Til.* Per antiphrasim nimirum; *Photinus* enim a φῶς, quod *lumen* significat, derivatur.

5 Ita correximus ex Cod. Vatic. ubi antea *Smyrnienses* legebatur, & inferius *Smyrniensium*. Sirmii enim Episcopus erat Photinus, licet, quo tempore hæc Lucifer scribebat, e gradu, ac dignitate ab ipsis Arianis dejectus.

6 *Inducere* supra idem Lucifer.

7 *Et dicit illum non fuisse*. Galland.

8 Paullus Samosatenus Dominum Jesum Deum, ac Dei natura Filium esse negavit, meramque humanitatem eidem attribuit: ejus error in Synodo Antiochena damnatus fuit an. 265. atque iterum in altera Synodo ibidem celebrata an. 270. & ipse damnatus, & ab Antiochena Ecclesia, cui præerat, depulsus fuit. Lucifer vero Photinum ejus discipulum dicit, quia ab illo impietatis suæ venenum hausit.

 1 Qui

num, vel eum tum ejus discipulum tuum conscotinum (1), nisi quia tu ante omnia dicas, ille vero post omnia ? Ceterum una vobis crudelitatis (2) atque incredulitatis mens est, ut diceretis, non habere Deum (3) verum Filium. Contra videte, quomodo sit credens sancta ecclesia. *Credimus (4) in unum Deum Patrem omnipotentem, visibilium (5) & invisibilium factorem, & in unum Dominum Jesum (6) Christum Filium Dei natum de Patre (7), hoc est de substantia Patris, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, natum non (8) factum, unius (9) substantiæ cum Patre, quod Græci dicunt* ὁμοούσιον, *per quem omnia facta sunt, sive (10) quæ in cælo, sive quæ in terra sunt, qui propter nos homines & propter nostram salutem descendit, & incarnatus est, homo (11) factus est, passus est, resurrexit (12) tertia die, ascendit (13) in cælum, venturus (14) judicare vivos & mortuos : Credimus (15) & in Spiritum sanctum.* Conspicis fidem apostolicam, evangelicamque esse hanc, quæ semper Filium cum Patre regnasse & regnare defendat, quæ fateatur & perfectam esse divinam Trinitatem, & unam habere substantiam. Ceterum quid inter ecclesiam & vos hæreticos vel Judæos erat inter, si non hic crederet beata ecclesia ? quæ sancta fides, ut sciretis quid in vobis puniat Domini ecclesia, dixit atque dicit de vobis : *Eos (16) autem qui dicunt : Erat quando (17) non erat, & priusquam nasceretur non erat, & quia ex (18) nullis exstantibus factus est, vel (19) ex alia substantia, dicentes mutabilem (20) & (21) convertibilem Filium Dei, hos anathematizat catholica & apostolica ecclesia.* Propter

NOTÆ.

1 Qui tecum in tenebris est; *σκότος, tenebræ*. La Cerda.

2 *Credulitatis*. Vatic.

3 Nam uti ex Paulli, ita ex Photini & Arianorum doctrina, illud sequebatur, quod, si Christus ex Dei substantia genitus, & Deus non est, profecto filium nullum proprie ita dictum habeat Pater, & sit *μονογενής*.

4 Hoc est Nicænum symbolum, sive Nicæna Fidei professio, quam hic Lucifer recitat, eadem fere, quæ e vetustis codicibus edita est in Tom. 2. Conc. Venet. Edit.

5 *Omnium visibilium*. In Codd. Conc. laudatis.

6 Ita ex Græco in epist. Athanas. ad Jovianum. *Dominum nostrum* in Codd. ceteris.

7 *De Patre unigenitum*. Græc. & Codd. iidem.

8 Cum Græco, *οὐ ποιηθέντα*. In uno Cod. *non creatum*.

9 *Ejusdem*. Cod. Colbert. & Hard.

10 *Et*, utroque in loco Codd. iidem.

11 *Et homo factus*. Iid.

12 *Et resurrexit*. Iid. Apud Gelasium Cyzicenum in lib. 2. Hist. Conc. Nic. cap. 26. *Sepultus est, & resurrexit*.

13 Ita cod. Hard. alii omnes cum Græco, *Et ascendit in cælos*.

14 Cum eod. cui additur, *venturus inde*. Ex Gelas. *Et iterum venturus est*. Colb. cod. *Unde venturus est*.

15 Cum cod. Colbert. *Credimus* abest a ceteris.

16 Sequuntur anathemata eidem symbolo subjecta, contra capitales Arianæ hæresis propositiones.

17 Græc. & alii codd. *Erat aliquando*; al. *tempus*.

18 *Nullis existentibus*. Cod. Hard. *Ex nullis subsistentibus*. Colb.

19 *Aut ex alia substantia, vel essentia dicunt esse*. Hard. & Colb. cum Græco.

20 *Commutabilem*. Colb.

21 *Aut*. Colbert. & Hard. ex Græco.

1 *Fe-*

pter hanc sanctam fidem recludebantur apostoli in carcerem, vincula accipiebant, verberibus per horarum momenta vexabantur, ne mundo revelarent veritatem, & tamen prædicare eo voluerunt usque quo etiam mactati fuissent. Et dicis nos maximæ esse homines contumaciæ, quia videlicet viam teneamus apostolorum? quia tibi dicamus, erraticum te factum? Quid fecerit (1) Herodi beatus Baptista Joannes? *Herodes au-* Luc. iii. 19
tem tetrarcha eum corriperetur ab illo propter (2) Herodiadem uxorem fratris sui, & de omnibus malis quæ fecit Herodes, adjecit hoc super omnia, & inclusit Joannem in carcere. Qua de re inclusit Joannem Herodes? certe quia arguebantur opera ejus: ita & tu cum servis Dei agis, quia dicamus tibi: *Noli gerere quæ geris, noli esse homicida, noli persequi ecclesiam Domini, noli apostolicam reprobare fidem, probare vero hæreticam, noli idololatriam introducere in ecclesiam.* Nos arbitramur hæc propter tuam specialiter dicere salutem: qui si nolueris temperare, sine dubio sic tibi sis æternam quæsiturus mortem, quomodo quæsierit & Herodes. Joanni etenim nocere non potuit, sive quod eum in carcerem conjecerit, sive quod interfecerit, quandoquidem videas Joannem Dei amicum, Herodem vero esse Dei inimicum. Quærens nocitum nobis, qui tibi æternam sospitatem tribui desideramus, omnibus nos persequeris modis: sed valere non poterunt vires auctoritatis tuæ ad Dei unici Filii servis nocendum, quia tu unus esse ex illis inveniris, quos nobis credentibus subjecit dicens: *Ecce dedi (3) vobis potestatem calcandi super serpentes &* Ib. x. 19.
scorpiones, & supra omnem virtutem inimici: & nihil vos nocebit. Tu qui dicis, quia vera tibi dicam, superbum, quem me vis inveniri? illum ne servum qui acceperit unum talentum & absconderit, atque ipsum solum domino repræsentaverit; propterea quod non per fœnus eumdem multiplicatum, sicuti conservi ejus, domino repræsentaverit, meruit etiam ipsum talentum amittere, & audire: *Serve (4) nequam & piger?* an illum Matt. xxv. 26.
qui acceptam quantitatem decies multiplicatam repræsentaverit, cuique fuerit dictum: *Euge serve bone & fidelis, quia in (5) modico fuisti fidelis,* Ibid. 21.
& in plurimis te constituam; intra in gaudium domini tui? Sed istud unde audire potero, si te metuens, quæ tibi fuerint placita fecero? Intuere in evangelio quid nos facere voluerit Dominus, & desine nos dicere arrogantes. *Homo quidam erat dives: is (6) abiit in regionem lon-* Luc. xix 12.
ge accipere regnum & reverti. Et vocavit decem servos, & dedit illis decem ta-

NOTÆ.

1 *Fecit*. Latin. & Galland.

2 *De Herodiada uxore fratris sui ..... adjecit & hoc*. Vers. Ant.

3 Græc. δέδωκα, in Mss. quibusdam. Vers. Ant. *Do*, & *super omnem*.

4 Ita in Ms. Corb. Vers. Ant. *Nequam serve, male, & piger*.

5 Vers. Ant. *Super pauca ..... super multa*. Lucifer congruit cum Iren. lib. 4. c. 11. præter hæc *super multa*, quæ Sabat. legit etiam in Lucif.

6 Vers. Ant. *Et abiit in regionem longinquam accipere sibi* &c. *Sibi* abest ab aliis Mss. apud Sabat. uti a Lucif. *Longinquam* pro *longe* legit hic idem Sabat.

1 Vers.

talenta (1), *& ait ad illos : Negotiamini dum venio. Cives* (2) *autem oderant illum, & miserunt legationem post illum dicentes : Nolumus hunc regnare super nos. Et factum est dum* (3) *reverteretur accepto regno, & jussit vocari servos, quibus dedit pecuniam, ut sciret quantum quisque negotiatus esset. Venit autem primus dicens: Domine, talentum* (4) *tuum decem talenta acquisivit. Et ait illi; Euge bone serve, quia in modico fidelis fuisti, eris potestatem habens supra decem civitates. Et alter venit dicens : Domine, mina* (5) *tua fecit quinque talenta. Ait & huic: Et tu esto supra quinque civitates. Et alter venit dicens : Ecce* (6) *talentum tuum quem habui repositum in sudario, quia timui te, quod homo austerus es: tollis* (7) *quod non posuisti, & metis quod non seminasti. Et dixit ei dominus* (8): *De ore tuo te judico, infidelis serve : sciebas quod homo austerus ego sum, & tollo quod non posui, & meto quod non seminavi : & quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum usuris utique exegissem illam? Et astantibus dixit : Auferte ab illo talentum* (9), *& date illi, qui decem talenta habet. Dico autem vobis, omni habenti dabitur; ab eo autem, qui non habet, & quod habet auferetur* (10). *Verumtamen inimicos meos illos, qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, & interficite ante me.* Nempe si non te mutaberis (11), unus eris ex his, qui interfici fuerunt jussi. Hinc superbus videor tibi, quia te cupiam non interfici, quia tim exoptans illa (12) quantitate mihi commissa, quam cupio multiplicari, te quoque inveniri. Quia tali modo tecum geramus luctam, videmur tibi inimici, hi qui præceptum retinentes beati apostoli indesinenter propter tuam incolumitatem
1 Tim II.1. fundamus precem. *Obsecro* (13) *igitur primo omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus qui in sublimitate sunt, ut* (14) *tranquillam & quietam vitam agamus, cum pietate & gravitate. Hoc enim bonum & acceptum coram salutari nostro Deo* (15), *qui omnes homines vult salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.* Videmur tibi inimici, hi qui te agnitionem veritatis cupimus consequi: contumeliosum me dicis, quia dicam quæ tuæ & meæ con-

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Mnas.*

2 Vers. Ant. *Cives autem ejus; sed ejus* abest ab aliis Mss. ut a Lucif.

3 *Ut rediret, accepto regno, jussit.* Vers. Ant. Ms. Maj. Mon. *Et misit* cum Lucif.

4 Vers. Ant. *Mna tua decem mnas.*

5 *Mna tua fecit quinque mnas.* Ead. & sic legere videtur Sabat. in Lucif.

6 *Domine ..... mna tua, quam* &c. Ead. *Quod* pro *quem* habet hic Sabat.

7 *Tolles, & metes.* Ead. Mss. alii cum Lucif.

8 *Et dixit ei : De ore .... austerus sum, tollo* &c. Vers. Ant. Græc. in quodam Ms. habet κύριος; *Dominus*, ut Lucif. Sabatierius addit in Lucifero, *infidelis serve nequam.*

9 *Mnam, & decem mnas.* Vers. Ant.

10 *Auferetur ab eo.* Ead. *Ab eo* deest in al. Mss. ut in Lucif.

11 *Mutaveris.* Latin.

12 *In illa.* Id. & Galland.

13 *Obsecra igitur primum.* Vers. Ant.

14 *Ut cum severitate & gravitate vitam transagamus cum pietate & castitate.* Ead. Ἤρεμον ἢ ἡσύχιον βίον. Græc.

15 Vers. Ant. *Dei ..... & in agnit.*

1 Vee-

conducant ſaluti. Sed hæc quoque aſſeveratio tua, quæ aſtruit me tibi facere injuriam, oſtendit te imprudentem. Si etenim fuiſſes prudens, primo nunquam ſacrilegus repertus fuiſſes, deinde correptus ſacrarum litterarum auctoritate temet jam hominem præbuiſſes: at nunc, quia ſis imprudens, dicenti tibi epiſcopo, *Imperator provide ſaluti tuæ, es enim ingentibus ſarcinis ſcelerum tuorum prægravatus*, dicis, *Contumeliam mihi facit*. *Teſtor coram Deo*, dicit apoſtolus Timotheo, *& Chriſto Jeſu, & electis angelis, ut hæc cuſtodias ſine diſcrimine* (1), *nihil faciens in aliam partem, ſed* (2) *æquitatem cuſtodire*; & tu contumelioſum appellas eum, qui te in tantis ſceleribus deprehenſum nunc increpet, cur illa fueris perpetratus, nunc deprecetur ut temet dum facultas eſt malis eripias tuis, ſiſque talis, quem non Deus puniat inter illos quos nequam eſſe ac perfidos deſignat dicens, *Filios genui* (3) *& exaltavi, ipſi autem me ſpreverunt*? Hinc tibi ſuperbus videor, quia cupiam te inveniri inter eos, quos unicus Dei Filius ad regnum ſuum invitat dicens: *Venite benedicti Patris mei, percipite* (4) *regnum quod vobis paratum eſt ab origine mundi*. Tu tibi arbitraris contumeliam te pati, quia dicantur tibi quæ vera ſunt; apoſtolus glorioſus contra mandat dicens: *Peccantes coram omnibus argue, & ut ceteri timorem habeant* (5). Cui auſcultare me oportet, tibi ne, qui dicas, *Sine me deſtruere Dei religionem, ſervos ejus convertere ad antichriſtum, ſine me in ſacrilegio hoc meo cunctos ſtatuere*; an beato apoſtolo, qui mihi præcipit, ut te peccantem arguam coram cunctis? Sed ſi exiſtimas parcere me tibi debuiſſe, propterea quod ſis imperator, & in hoc inveniris imprudens. Audis enim dicere apoſtolum: *Peccantes coram omnibus argue, ut & ceteri timorem habeant*: & tu, *Debuerat*, inquis, *mihi ſpecialiter parcere, quia fuiſſem rex Romani imperii*? Et ubi iſtam teſtificationem prætermittebam? *Teſtor coram Deo & Chriſto Jeſu, & electis angelis, ut hæc cuſtodias ſine diſcrimine, nihil faciens in aliam partem declinando* (6). Hinc certe tibi videor eſſe contumelioſus, quia præcepta tua Dei præceptis non antepoſuerim. In Actibus apoſtolorum lego beatos apoſtolos raptos ab eis, quorum es particeps non ſolum in incredulitate, ſed & crudelitate, & præceptum fuiſſe illis ne docerent

Margin references (right margin, beside the lines where they stand): *Ibid. v. 21.* (beside "cit. Teſtor coram Deo … & ele-"); *Is. 1. 2.* (beside "ac perfidos … ipſi autem me"); *Matt. xxv. 34.* (beside "eos, quos unicus … Venite be-"); *1. Tim. v. 20.* (beside "vera ſunt; … Peccantes coram"); *Ibid.* (beside "Peccantes coram omnibus … Debue-"); *Ibid. 21.* (beside "ubi iſtam … Teſtor coram Deo & Chriſto").

NOTÆ.

1 Verſ. Ant. *Præjudicio*, &, *in aliam partem declinando*. Sic infra idem Lucifer.

2 Hæc putat demenda Latinius; & Gallandio *gloſſema ſapere videntur. Quæ nimirum verba Luciferiani exemplaris margini appoſita ad præcedentia explicanda, exinde in textum fuerint immiſſa*. Sed Latinius ea rejicit, quia Vulgatæ non inſunt; Gallandii vero mera eſt conjectura: eadem leguntur & in Codice Vatic.

3 Cum Iren. lib. 4. c. 2. Verſ. Ant. *Generavi*, & *reprobaverunt*.

4 Cum Cypr. lib. de op. & eleem. Verſ. Ant. *Poſſidete ..... præparatum ..... hujus mundi*. Calmet in Comment. Evang. D. Matth. ita legit in Lucif. *Poſſidete paratum vobis regnum ab origine*; quæ lectio convenit cum Mſ. Corb. ab eodem producto.

5 Ut Cypr. lib. 3. Teſtim. *Habent*. Verſ. Ant. quæ habet *ut & ceteri*, ſicut infra idem Lucifer.

6 *Declinando* cum Verſ. Ant. quod paullo ſuperius omiſit.

1 *Et*

rent in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Sed videamus pariter ipſam ſacræ ſcripturæ partem, ſi apoſtoli præceptis Dei unici Filii inimicorum temperaverint, an ea quæ implenda ſuſceperant, inſtantiſſime
Act. v. 40. fuerint præfinientes. *Vocantes* (1), inquit, *apoſtolos, cæſos eos dimiſerunt, præcipientes ne loquerentur in nomine Jeſu ulli hominum. Illi ergo ibant gaudentes a conſpectu concilii, quod* (2) *pro nomine digni habiti ſunt contumeliam pati. Omni* (3) *autem die in templo, & domi non ceſſabant, docentes & evangelizantes Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum.* Cum hæc referat apoſtolos beatos egiſſe ſacra ſcriptura, te ad negandum Dei Filium omnium invitantem corda, & hæreſim tuam firmare ſatis agentem, nobis erit tacendum præpoſitis Dei eccleſiarum, ne videlicet tibi blaſphemo, homicidæ, deſtructori Dei religionis inveniamur contumelioſi exſtitiſſe? Apoſtolos loquitur ſacra ſcriptura nec verbera, nec minas filiorum peſtilentiæ timuiſſe, ſed ſemper docuiſſe: nos caduci regni tui decuerat frangi vigore, quo tu omnes iniquos poſſes tuos implere conatus? Contumaces æſtimamur a te, quia vera tibi dicantur a nobis. Sic & comblaſphemi tui Stephanum beatiſſimum judicaverunt, quia eis diceret:
Ib. vii. 51. *Dura cervice, & non* (4) *circumciſi corde & auribus, vos ſemper Spiritui ſancto reſtitiſtis, ſicut patres veſtri, & vos. Quem prophetarum non ſunt perſecuti patres veſtri? & occiderunt eos, qui annuntiabant de adventu juſti, cujus nunc vos proditores* (5) *& interfectores fuiſtis, quia cepiſtis legem in ordinationem* (6) *angelorum & non cuſtodiſtis.* Hæc cum audiſſent Judæi, digne ſunt commoti contra ſanctiſſimum martyrem Stephanum, an indigne? Si indigne, utique & te indigne inſpice moveri contra eos, qui te ſalvum velint. Adverte in ea te parte ſtare contra Dei eccleſiam, in qua & tunc ſteterint, & nunc ſunt Judæi ſtantes, ſic te eſſe duræ cervicis, ſic incircumciſum corde & auribus: inde eſt quod, ſicut illi audientes vera non ſuſtinuerint, ſed ad necem Dei cultoris proſilierint; ſis etiam tu proſiliens ad noſtram integra (7) & manifeſta tibi di-
Ibid. 54. centium necem. *Cum* (8) *autem hæc audiſſent*, inquit divina ſcriptura, *fre-*

me-

NOTÆ.

1 *Et vocaverunt .... & cæſos eos præcipiebant .... ulli in .... & dimiſerunt eos.* Verſ. Ant.

2 *Illi igitur .... quoniam pro nomine Domini Jeſu dignati eſſent.* Ead. Lucif. convenit cum Mſ. Cantabrig. & in Græco Codd. quorumdam legitur ſimpliciter *pro nomine*. *Ejus* addit Sabatier.

3 Cum Mſ. Cantabrig. in quo tantummodo demitur *noſtrum*. Verſ. Ant. *Omnem autem diem .... circa domos .... & bene nunciantes Jeſum Chriſtum.*

4 Verſ. Ant. *Incircumciſi .... reſiſtitis .... ſicut & patres* &c. *Et* deeſt in Græco, ut in Lucif. Scripſerit forte Lucifer *reſiſtitis* juxta Græc. ἀντιπίπτετε. Galland. *Ita & vos* legit Sabat. in Lucif.

5 *Cujus vos traditores & homicidæ eſtis.* Verſ. Ant.

6 Ut in Græco unius Mſ. εἰς διαταγάς. Verſ. Ant. *Qui accepiſtis .... in præceptis.* Sabat. ſic habet hic: *Qui accepiſtis legem in ordinatione &c.*

7 Ex Latin. Antea *integram*. Lugdunenſes, *integram & manifeſtam*, male. *Galland.*

8 Verſ. Ant. *Audientes autem hæc, fremebant cordibus ſuis & fremebant dentibus ſuis ſuper eum. Suis* abeſt a quibuſdam Mss. in

Græ-

mebant in cordibus suis, & stridebant dentibus in eum. Et infra: *Clamantes autem voce magna, compresserunt (1) aures suas, & impetum fecerunt uno animo in eum: & (2) ejectum extra civitatem lapidabant*. Sic tu corde fremens, dentibus stridens sis adversum nos nulla alia de re, nisi quia te persecutorem dicamus Dei domus, nisi quia destructorem Dei religionis, quia fusorem sanguinis servorum Christi, quia sacrilegum vocemus juste, quippe blasphemum, hæreticum, quippe fidem apostolicam evangelicamque expugnantem. Non facimus rem Deo odibilem, si tibi isto modo, quo tecum conlido, agentes, quod te esse intelligimus, dicamus. Invenimus etenim sic egisse tales, qualis sis tu, contra gloriosum (3). *Deservientibus (4) autem illis*, dicit sacra scriptura, *& jejunantibus Domino, dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Barnabam & Saulum in opus, ad quod vocavi eos. Tunc jejunantes & orantes imposuerunt (5) eis manus, & dimiserunt eos. Et (6) illi quidem dimissi a sancto Spiritu, descenderunt Seleuciam, & illic (7) navigaverunt Cyprum: & cum venissent Salamina (8), prædicabant verbum Domini in synagogis Judæorum: habebant autem Joannem ministrum: & cum perambulassent (9) universam insulam usque Paphum, invenerunt quemdam virum pseudoprophetam Judæum, cui nomen erat Bariesuban (10), quod interpretatur Paratus, qui erat cum proconsule Sergio Paullo viro prudente: qui (11) cum advocasset Barnabam & Saulum, quærebat audire verbum Dei. Resistebat autem illi (12) Etœmus (13) magnus (sic enim in-*

Ibid. 56

Ib. XIII. 2.

NOTÆ.

Græco, ut in Lucif.

1 Cum Mf. Cantabrig. Verf. Ant. *Continuerunt*, & *unanimes*.

2 Cum eodem, ubi additur *eum* post *lapidabant*. Verf. Ant. *Et expulerunt ..... lapidabant*.

3 *Gloriosos*. Vatic. sed utro legas modo, subintellige vel *Paullum*, vel *Apostolos*. Lugdunenses vero locum hunc ita reformandum censuere: *Si te ac tecum agentes tales dicamus, quales vos esse probe noverimus. Invenimus enim sic talia egisse qualia es tu contra Gloriosum*: sed audenter nimis; nam Luciferi sensus probe dignoscitur: est autem: *Si agentes isto modo, quo tecum ego conlido, dicamus tibi id, quod intelligimus te esse*. Cetera nec rejicimus, nec probamus.

4 Verf. Ant. *Ministrantibus autem illis Domino ..... dixit eis .... separate vero ..... quod advocavi eos*. Vocem *Domino* post *deservientibus* collocat Galland. cum Græco.

5 Verf. Ant. *Et imponentes eis manus, dimiserunt eos*.

6 *Ipsi quidem emissi .... in Seleuciam, & inde .... in Cyprum*. Ead.

7 *Illinc*. Latin. Sabat. legit *inde*.

8 Verf. Ant. *In Salamina .... verbum Dei .... habentes secum & Joannem in ministerium*. Hæc in Græco cum Lucif. Εἶχον δὲ καὶ Ἰωάννην ὑπηρέτην: & in cod. Græc. Cantabrig. apud Millium legitur *prædicabant verbum* Κυρίου, *Domini*, ut notat Galland. Sabatierius legit *Salaminam*.

9 Verf. Ant. *Cum pertransissent autem totam .... virum magum pseud*.

10 *Barjesu*. Latin. cum Verf. Ant. *Barjhesus, quod interpretatur Elymas*. Adde ex Galland. *Barjesuban*, inquit Millius in proleg. §. 774. mendum est scribæ pro *Barjesuam*, quod habet codex Cantabrig. sed forte aut Lucifer ipse, aut interpres, quo usus est, legit *Bar-shuman*, ut est in interpretatione Syriaca.

11 *Hic cum accersisset .... requirebat &c.* Verf. Ant.

12 *Eis Elymas .... interpretatur .... quærens ..... de fide; quoniam libenter eos audiebat*. Ead.

13 Ἕτοιμος *paratum* & *promtum* signifi-cat,

interpretatum dicitur nomen ejus), *qui quærebat avertere proconsulem a fide. Saulus autem, qui Paullus, repletus Spiritu sancto intendens* (1) *in eum ait* (2): *O plene omni dolo & fallacia, filius diaboli, inimice omnis justitiæ, non desinis pervertere vias Domini rectas. Et nunc ecce manus Domini adversum* (3) *te, & eris cæcus non videns solem usque ad tempus. Et protinus cecidit super eum caligo & tenebræ, & circumiens quærebat, qui se* (4) *ad manum deduceret. Videns* (5) *autem proconsul quod erat factum, credidit cum admiratione stupens in doctrina Domini*. Credimus hoc instructum testimonio non te dicturum: *Contumeliam mihi Lucifer facit imperatori*. Quid mea interest quid sis, cum ego ei hæc dicam, quæ audivit ab apostolo ille qui agnitus est pseudopropheta fuisse? Talem etenim ego habeo te Constantium imperatorem, qualem habuerint gloriosi Paullus & Barnabas Bariesuban Judæum? Sic etenim tu contrarius inveniris esse nomini Domini, quomodo & ille fuerit; sic tu resistis veritati, ut ille restitit; sic tu non vis credere homines in Dei unicum Filium, tibi (6) at-

NOTÆ.

ćat, quemadmodum etiam *Barjesu* interpretatur, quod nomen alii *maleficum* & *magum* exponunt: & videtur ἕτοιμος legisse pro ἐλύμας, quod *magum* sive *corruptorem* & *perniciosum* significat. *Til.* Mendum Luciferianæ versionis inest hisce verbis *Etœmus magnus*; & vetus interpres nomen *Etœmus*, quod legerat in Græco, recte *Paratus* interpretatus est. Caussam erroris tribuit Millius in Prolegom. §. 774. pravis codicum Græcorum exscriptoribus, qui pro ἐλύμας ὁ μάγος posuere ἑτοίμος ὁ μέγας. In Cod. Cantabrig. apud Sabat. legitur ἑτοίμος; hinc Sabatierius ipse suspicatur ita in suo codice Luciferum legisse, aut ἕτοιμος nomen appellativum ab ἕτοιμος *paratus* effictum fuisse. Habet tamen *Elymas magus*. Sed Tilius errasse videtur, cum notat, alios nomen *Barjesu* interpretatos fuisse *maleficum* & *magum*. Legimus enim in Vers. Vulg. *Elymas magus, sic enim interpretatur nomen ejus*; & sensus est nomen *Elymæ* magum significare, ut quidam existimant in Synopsi Criticorum sacrorum Tom. 4. & *Elymas* Arabicam esse vocem tuentur. Ludovicus de Dieu apud Calmetum in cap. Act. XIII. nomen *Elymæ* desumit ex voce Hebraica *Chalumam*, quæ *sanatorem* significat; unde *Barjesus* dictus *Elymas*, id est *filius salutis*, & propterea ad sanandum aptus, ac etiam *sanator*. Codex Græcus Bodlejanus apud Millium §. 1025. præfert, Βαριησοῦς ὁ μεθερμηνεύεται ἐλύμας. Ligfootus autem in Horis Hebraicis ad Acta Apost. cap. 13. ait *Barjesus* dictum *filium doloris*, quocum *Elymas* convenit, quippe ex Arabica voce deducitur *Elima*, quæ *dolere* significat. Itaque sensus hujus locutionis proprius est, nomen *Elymæ*, non *Barjesus* significare *magum*, quem *sanatorem* dicere etiam possumus cum Ludovico de Dieu, quia hoc hominum genus magicis artibus ac præstigiis morbos curare se posse jactabant. Notasse tamen juverit, magum hunc, quem Ambrosius in lib. IV. Hexaem. cap. 8. *Elymum* vocat, in Ms. Carnutens. operis ejusdem *Hymnum* dici, in Benigniano *Etymum*, in Bigotiano & Gemeticensi *Jeu*, in Cœnoman. *Hymenæum*, in Corb. uno *Barjeu*.

1 Cum Græco, ἀτενίσας. Vers. Ant. *Et intuens*. Sabatierius legit cum eadem: *Qui & Paullus*.

2 Vers. Ant. *Dixit .... & omni fallacia, fili diaboli ..... subvertens* &c. *Fili diaboli* etiam apud Sabat.

3 *Super te ..... Confestim autem cecidit*. Eadem.

4 *Quærebat manus ductores*. Ead. *Duceret* pro *deduceret* legit Sabat.

5 *Tunc .... factum est, miratus est, & credidit stupefactus super doctrina Domini*. Ead. *Miratus est* abest a Græco, ut a Lucif.

6 Recte Latinius animadvertit, hic ali-

atque illi Judæo pſeudoprophetæ, niſi quia ſic tu adverſo ſpiritu agaris, quomodo & ille ageretur. Cum enim audis proconſulem virum fuiſſe prudentem, & cupientem ab apoſtolis beatis ſe inſtrui, quo poſſet viam comprehendere veritatis, & illum, cujus tu imitator es, reſtitiſſe apoſtolis, ne proconſulem ad credendum in Dei Filium perduxiſſent, manifeſtum eſt talem te eſſe, qualis iſte (1) fuerit Judæus pſeudopropheta. Item cum Paullum dicat ſcriptura ſancta repletum Spiritu ſancto illam dixiſſe invectionem, debes intelligere Judæum illum pſeudoprophetam immundo fuiſſe ſpiritu plenum. Sicut ergo ille adverſo actus ſpiritu contradicebat, quia & tu ita inſtinctu adverſarii reſiſtere inveniris, non te alium eſſe debes judicare, niſi Barieſuban Judæum pſeudoprophetam. Igitur quia te alterum Barieſuban Judæum pſeudoprophetam eſſe intelligis, quotiens fuerit dictum ore tuo ſacrilego (2), *Deus non (3) habet verum Filium*, ne moleſte feras, ſi dicantur tibi a nobis illa, quæ ſunt dicta ab apoſtolo prædeceſſori tuo Judæo pſeudoprophetæ: *Plenus (4) omni dolo & fallacia, filius diaboli, inimicus omnis juſtitiæ, qui non deſinis pervertere vias Domini rectas.* Ibid. 10. Si fueris motus cur hæc tibi dicantur quæ fuerint dicta illi, cujus ſis tenens iter mortis, multum te inſulſum oſtendis, qui velis hoc eſſe quod fuit ille Judæus pſeudopropheta, & nolis te illis nominari vocabulis nominum, quibus fuerit & ille vocatus. Iterum & hortor & deprecor, ut & moneo, ut tibi velis conſulere, ne æterna te accipiat pœna. Si enim ille ita meruit excæcari, quia tentarit reſiſtere, conſpice quæ tibi homicidæ, quæ ſacrilego, deſtructori Dei religionis poſſint mala repræſentari & in hac vita & in perpetuum. Accipe adhuc ea quæ te formare poſſunt, non eſſe contumelioſos nos, ſed veraces. Antiocho ſeptem illi glorioſiſſimi fratres reſtiterunt, nempe ut nunc tibi nos reſtitimus. Legiſti quartus quid reſponderit compeſtilenti tuo, qui me contumelioſum dignaris clamitare, quia dicam tibi, quod niſi converſus fueris ad Deum, in

NOTÆ.

liquid deeſſe: forte ſubjici poteſt; *Non vis credere homines in Dei unicum Filium, ſed tibi* &c.

1 *Ille*. Vatic.

2 *Tuo illo ſacrilego*. Id.

3 Animadverte hoc in loco, Luciferum tum hic, tum alibi ſæpe, & in aliis libris id Conſtantio & Arianis obtrudere, quod negent *Filium eſſe verum Filium Dei*, *Patrem Deum habere verum Filium;* & ad hoc eos adigere, ut fateantur *Jeſum Chriſtum eſſe verum Dei Filium;* cum inde conſequatur, & illum eſſe *ὁμοούσιον*, & *unius ſubſtantiæ cum Patre:* at ii *verum* quidem *Filium eſſe* dicebant, non tamen *verum Deum;* quippe *Filii* notionem eo modo tribuebant Chriſto, quo homines etiam *Filii Dei* vocantur in Scripturis, unde inter creaturas, ſed ceteris præſtantiorem illum adnumerabant: iiſdemque verborum fallaciis *Deum* quoque nominabant Filium, & in fidei formulis fatebantur, ſed ὁμοιούσιον tantum & ſecundo veluti dignitatis gradu: hinc ſæpiſſime Lucifer has locutiones ingerit in Arianos, quod *Filius ſit verus Filius, & verus Deus*. De hiſce fuſe Petavius in lib. 2. capp. 4. 5. 9. & 10.

4 Poſuit *plene* paullo ſuperius, & *inimice*, omiſſo *qui* ante *non deſinis*.

 1 Græ-

2 Mach. VII. 14. in æternum ſis interiturus ; nempe dicit : *Potius eſt ab hominibus morti datos ſpem exſpectare a Deo , iterum ab ipſo reſuſcitari* (1) : *tibi enim reſurrectio ad vitam non erit* . Si a nobis tu tyrannus audis quod ad vitam ſis reſurrectionem non accepturus , ſi in hac incredulitate manſeris , quod non ad requiem , ſed ad pœnam ſis reſurrecturus ſempiternam , quæ contumelia eſt ? Quintus quoque cum admotus fuiſſet & vexatus, di-
Ibid. 16. xiſſe loquitur ſcriptura regi : *Poteſtatem inter homines habes* (2) *cum ſis corruptibilis , facis quod vis : noli autem putare genus noſtrum a Deo eſſe derelictum : patienter* (3) *ſuſtine , & vide , magna poteſtas illius qualiter te & ſemen tuum torquebit* . Quid tibi videtur , quia tali conſtantia Dei ſervus invectus fuerit in contyrannum tuum ? numquidnam injurioſum fuiſse cultorem Dei diaboli judicabis cultor ? Illum vera dicentem negabis ſuperbum ? nec me debes judicare inſolentem , quia dicam tibi , non derelinqui nos a Deo , propter quem (4) hæc ſuſtineam , te contra , niſi fueris correctus , cum corruptibili gloria tua ad nihilum venturus . Quid etiam ſextus dixerit inſpice , & invenies nos eo cuneo reniti tibi tur-
Ibid. 18. bido procellæ , quo illi fuerunt renitentes : *Noli fruſtra errare ; nos enim propter noſmetipſos hæc patimur , peccantes in Deum noſtrum , & digna admonitione* (5) *facta ſunt : tu autem ne te exiſtimes impune* (6) *futurum , cum contra Deum pugnare tentaveris* . Probant epiſtolæ (7) meæ mediocritatis , & libri ruſtico licet ſermone deſcripti , me ſæpe dixiſſe , quod peccata quidem fecerint noſtra , ut in tuas antichriſti præcurſoris veniremus manus , te tamen pugnare contra Deum , & iccirco niſi tibi proſpexeris , te quidem ut iſtum Antiochum in æternam pœnam futurum , nobis vero propitiaturum Dominum . Dolens es , cur commiſſis nobis te , & quiſnam ſis revelemus , & quod ſit dignum antichriſti umbram te calcari a cunctis Chriſti militibus : *qui me* , inquis , *calcare potuerunt* ? illi (8) , quos , cur ſe Chriſtianos fateantur , carceribus retines recluſos , patrimonio privas , facis extorres , torques , interficis . Hinc nos inſolentes eſſe cenſes , quod cunctos nobis creditos deprecemur diaboli calcare caput , ſacrilegos conatus tuos virtute paſſionum ſua-

NOTÆ.

1 Græc. *ἀναστήσεσθαι* . Verſ. Ant. *reſuſcitandos* .

2 Sabat. legit *habens* , ut in Verſ. Ant.

3 Verſ. Ant. *Tu autem .... & videbis magnam poteſtatem ipſius &c.* Sabat. videtur legiſſe etiam in Lucif. *ipſius* .

4 *Propter quem hæc ſuſtineam , te &c. ad nihilum venturum* . Latin. & Poncius apud illum ; ita enim ſenſum efficiunt ; *Quia dicam ſibi , non derelinqui &c. te contra &c. ad nihilum venturum* . Poteſt tamen ita etiam corrigi locus iſte ; *Hæc ſuſtineam contra te , qui &c. ſis ad nihilum venturus* .

5 Verſ. Ant. *Digna admiratione facta ſunt in nobis* : abeſt tamen *in nobis* a Græco . *Admiratione* legit etiam in Lucif. Sabat.

6 Verſ. Ant. *Tibi impune .... quod contra &c.* Sabat. legit *ſibi* etiam in Lucif. ſed deeſt & in Græco .

7 Nullæ ſuperſunt Luciferi epiſtolæ præter unam Florentio ſcriptam : ceteras vetuſtate periiſſe maxime dolendum .

8 Innuit perſecutionem a Conſtantio in Catholicos ſæviſſime excitatam , de qua in libro pro S. Athan.

1 Ita

ſuarum illatarum pro Chriſto Dei unico Filio deducere ad nihilum . Sit tibi & illaglorioſiſſima mater ſeptem horum filiorum inſolens, quia ad coamentem (1) tuum vincendum Antiochum ſuos illicere dignata (2) filios dicens: *Neſcio qualiter in utero meo apparuiſtis, neque ego ſpi-* Ibid 22.
ritum (3) donavi vobis & vitam, & ſingulorum membraturam non ipſa compegi: ſed enim mundi creator, qui formavit hominis nativitatem, quique omnium ſcrutator (4) originum, & ſpiritum vobis cum miſericordia iterum reddet & vitam, ſicuti nunc vos ipſos deſpicitis propter leges ejus . Hæc dicere non deſtitit filiis religioſa mater, fortiter filios diligens, quoad uſque cunctos advertiſſet interfectos . Nos contra, quos prædixerat ore prophetæ futuros paſtores gregi ſuo dicens, *Et dabo vobis paſtores ſecun-* Jer. III. 15.
dum cor meum, & paſcent vos paſcentes cum diſciplina, tacere decuerat, ne tibi ad mactandas venienti rabido lupo Dei oves fuiſſemus viſi inſolentes ? Mulier eo uſque corda incendit Dei amore filiorum, ut eorum interitu gladii (5) fuiſſet potita victoriarum : & nos Chriſti dicere militibus fuiſſe congruum arbitratus es : *Nolite arma ſumere contra Conſtantium diaboli ſatellitem, nolite reſiſtere templo omnium dæmonum : magis autem facite quæcumque fieri præceperit* . Quæ hæc eſt noſtra contumacia, ſi officium nobis delegatum a Deo nitamur implere, ſi denique iſtius mulieris imitatores fuerimus inventi ? Tu vis diabolo placere, cujus opus inveniris celebrare, nos minime; vis Deo hæc te gerendo contra fieri acceptiſſimos . Si te adhuc movet, cur, quod es, voceris a nobis, accipe etiam ab illo ſeptimo hujus mulieris ſic clamitatum contra Antiochum filio : *Antiochus autem contemni arbitratus (6), & ejus quæ* 2. Mach. VII. 24
increpabat vocem deſpiciens, cum adhuc adoleſcentior ſupereſſet, non verbis hortabatur tantum, ſed etiam cum juramento aſſirmabat divitem & beatum facturum, translaturum (7) a patriis, & hoſpitem habiturum, & res neceſſarias crediturum . Sed (8) ad iſta adoleſcentem non intendentem vocavit matrem, & ſuadebat ut adoleſcenti fieret in ſalutem . Cum autem multis (9) eſſet hortatus,

NOTÆ.

1 Ita legit Poncius apud Latin. Antea *conamentum*.

2 *Dignata ſit*. Latin.

3 Verſ. Ant. *Neque enim ego ſpiritum & animam .... ſingulorum membra non ego* &c. *Animam* non eſt in Græco . *Membra* pro *membraturam* habet Sabat.

4 Verſ. Ant. *Omnium invenit originem*, & *voſmetipſos;* quæ Sabat. legit etiam in Lucif.

5 *Gaudii* . Galland.

6 Verſ. Ant. *Se arbitratus, ſimul & exprobrantis voce deſpecta .... non ſolum verbis hortabatur, ſed & .... ſe divitem .... & translatum a patriis legibus amicum habiturum ..... ei præbiturum . Se arbitratus*, & *ſe divitem* legit etiam Sabatier.

7 *Translatum a patriis legibus:* apud Sabat. & Galland. Nos ex correctionibus Tilianæ editioni adjectis ſubjecimus *translaturum;* & nihil pro arbitrio immutamus.

8 Verſ. Ant. *Sed ad hæc cum adoleſcens nequaquam inclinaretur, vocavit rex matrem, & ſuadebat ei* &c. Fere ſimilia legit Sabat. in Lucif. *Sed ad iſta cum adoleſcens non intenderet, vocavit rex* &c. Forte tamen in edit. noſtra ita legendum, *adoleſcente non intendente*.

9 *Eam verbis ..... promiſit ſuaſuram ſe filio ſuo* . Verſ. Ant. & ſic Sabat. in Lucif. deleto *verbis*. *Verbis*, & *ſuo* non ſunt in Græco.

1 Verſ.

tus, suscepit suadere se filium. Itaque inclinata ad illum derisit (1) crudelem tyrannum, & ait patria voce: Fili miserere mei, quæ te in utero mensibus decem portavi, & lac triennio dedi, & alui, & in ætatem istam perduxi. Peto nate aspicias (2) in cælum & in terram, & omnibus quæ in eis sunt inspectis, intelligere quia ex nihilo fecit illa Deus, & hominum genus: ita fiet, ut non timeas carnificem istum, sed dignus (3) fratrum effectus, suscipias mortem, ut in illa misericordia cum fratribus te recipiam. Cum hæc illa (4) dixisset, ait adolescens: Quem sustinetis? non obedio regis imperio, sed præcepto legis obedio, quæ data est nobis per Moysen: tu vero, qui inven-

Ibid. 33. *tor omnis malitiæ factus es in Hebræos, non effugies manum Dei. Si (5) enim propter increpationem & correptionem Dominus noster nobis vivis modice iratus est, sed iterum reconciliabitur servis suis: tuque (6), o scelestе, & omnium hominum flagitiosissime, noli frustra extolli vanis speciebus in servos ejus (7): nondum enim omnipotentis, omnia conspicientis (8) Dei judicium effugisti. Nam patres (9) nostri, modico nunc dolore sustentato, sub testamento Dei æternæ vitæ reciderunt: tu vero judicio Dei justas superbiæ pœnas exsolves: ego autem sicut & fratres (10), & animam & corpus trado pro patriis legibus, invocans Deum maturius genti nostræ fieri propitium, teque cum tormentis ac verberibus confiteri quod ipse est Deus solus. In me vero & in fratribus meis statuere (11) omnipotens iram, quæ super omne genus nostrum juste superducta est.* Quid, Constanti, a nobis plus audisti, quam ea, quæ ab hoc Dei sunt

Ibid. 30. dicta fideli servo? Si ille dixit ad Antiochi satellites: *Quem sustinetis? non*

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Irridens .... ait .... fili mi .... novem mensibus*. Græc. non habet *mi* post *fili*, & Ms. S. Theod. ac Cypr. epist. ad Fortun. præfert *mensibus decem*, ut Lucif. *Novem* habet Sabatierius.

2 Vers. Ant. & Sabat. in Lucifero: *Ut aspicias ad cælum, & terram, & ad omnia quæ in eis sunt, & intelligas* &c. Lucifer convenit cum Cypr. epist. ad Fortun. excepto *oro* pro *peto*.

3 *Dignus fratribus tuis effectus particeps, suscipe ..... in illa miseratione cum fratribus tuis*. Vers. Ant. *Tuis* utroque in loco, & *particeps* abest a Græco, in quo cum Lucif. ἀλλὰ ἐπιδέξασθαι, *sed suscipias*. Sabat. legit, *dignus fratribus tuis*, & itidem postea *fratribus tuis*.

4 *Adhuc diceret .... præcepto regis, sed præcepto legis, quæ* &c. Vers. Ant.

5 *Et si in nobis propter ..... Dominus Deus noster modicum*. Ead. *Et si* legit etiam Sabat.

6 *Tu autem ..... vanis spebus .... ejus inflammatus*. Ead. sed nihil in textu Luciferiano mutare voluimus, uti Gallandius pro *speciebus* edidit *spebus*. Vide paullo infra.

7 *In servos ejus inflatus*. Latin. & Vatic. ut & paullo infra.

8 Vers. Ant. *Et omnia inspicientis*. *Et* addit etiam Sabat.

9 *Fratres*. Latin. & Vatic. ut in Vers. Ant. *Fratres mei .... testamento æternæ vitæ effecti sunt .... superbiæ tuæ*. *Tuæ* abest a Græco, ut a Lucif., qui convenit in his ὑπὸ διαθήκην Θεοῦ, *sub testamento Dei* &c. Etiam Sabat. legere videtur, *sub testamento æternæ vitæ effecti sunt*, & hic & paullo infra.

10 *Fratres mei, animam & corpus meum*. Vers. Ant. cum Sabat. Græc. non habet *meum* post *corpus*, ut Lucif.

11 *Desinet omnipotentis ira*. Vers. Ant. & cum ea Sabatier. in Lucifero. Græc. στῆσαι. *Omnipotens ira*. Vatic. Alii, *desinere*. Litteræ inhæsit auctor, quemadmodum & in iis quæ mox subjiciuntur. *Galland.*

1 Græ-

*non obedio regis imperio, sed præcepto legis obedio, quæ data est nobis per Moy-
sen*: & nos tuis dicimus: *Quid est quod nos ad Constantii antichristi præ-
cursoris voluntatem posse existimatis facere Arianos? ut sumus Christiani, semper
erimus*. Si ille Antiocho dixit: *Tu vero qui inventor omnis malitiæ factus* Ibid. 31.
es in Hebræos, non effugies manum Dei; & tibi nos diximus atque su-
mus dicentes, quod enim, quia te potior nullus unquam fuerit persecu-
tor sacræ legis Dei, quia sis non effugiturus Dei manum. Si audit
Antiochus, quod arguendi gratia suis tunc Dominus fuerit iratus, &
quod iterum esset reconciliaturus se servis suis, hæc & tu nos dicere
audis. Si illi dictum est regi: *Tuque, o scelerate, & omnium hominum* Ibid. 34.
flagitiosissime, noli frustra extolli vana (1) *spe in servos ejus inflatus: non-
dum enim omnipotentis Dei* (2) *judicium effugisti*; hæc & tu audis a no-
bis, quod enim sis sceleratus omnium hominum flagitiosissimus, qui ic-
circo hæc geras ut nos coapostatas facias tuos, sed tamen frustra te
elatum, vana instinctu diaboli in nos Dei servos spe inflatum: quia
neque tuos possis implere conatus malignos, neque Dei omnia conspi-
cientis, omniaque potentis evadere judicium. Audis a nobis, sicut &
per illum illustrem adolescentem audit Antiochus: *Quod* (3) *enim fra-* Ibid. 36.
*tres nostri pauca perpessi sub testamentum Dei æternæ vitæ reciderunt, tu vero
quod sis judicio Dei justas superbiæ pœnas persoluturus*. Audis & a nobis
nos ita esse paratos interfici a te carnifice pro Deo, sicuti jam fratres
nostros interfecisti, animas & corpora nostra tradere nos paratos pro
Jesu Christo Dei vero unico Filio, confidere præterea nos de ejus in-
fatigabili pietate, quod enim omnem quidem gregem suum sit matu-
rius erepturus ex te rapace lupo, ex te cane rabido; tu vero quod
sis, nisi tibi consulueris, semper in tormenta abiturus. Quid ego plus
sive per scripturam, sive in præsenti tibi dixerim, volo revincas tu
nostri temporis tyrannus. Si te ego carnificem dixi, dixit non solum
iste adolescens justissimus, sed & ejus mater Antiocho coamenti tuo:
si inventor omnis malitiæ dictus es a me, si quod non sis effugiturus
manum Dei, si sceleratus & omnium hominum flagitiosissimus, quia
non sis omnia potentis, omnia conspicientis judicium effugiturus, sed
in judicio Dei tu justas pœnas sis exsoluturus, hæc omnia jam ab isto
religioso adolescente dicta fuerant collegæ tuo Antiocho. Contumelio-
sum me clamitas, quia videas digna tuis factis nomina tibi imposita,
illa quæ jam contyrannis tuis imposuerunt nostri prædecessores, culto-
res Dei vivi. Petrus beatus apostolus, *Sobrii*, inquit, *estote*, *vigilate*, 1. Pet. v. 8.
ad-

NOTÆ.

1 Græc. in plur. *ἀδήλοις ἐλπίσιν*. Paullo superius: *O scelerate .... vanis speciebus in servos ejus*, omisso *inflatus*.

2 *Omnia conspicientis Dei*. Vatic. uti paullo superius.

3 Hic convenit cum Græco in his *ἀδελφοὶ fratres*, *πεπτώκασι ceciderunt*, aut *reciderunt*. Vide paullo superius eadem, sensu retento, sed mutatis verbis. *Hæc* aliaque hujus loci complura immutarunt Lugdunenses Vulgatam secuti, ut alibi sæpe, haud plane laudando consilio. *Galland.*

1 Sa-

adversarius (1) *vester diabolus tamquam leo rugiens circumit , quærens quem transvoret , cui resistite firmi in fide , scientes has easdem passiones in omni hoc sæculo fraternitatem vestram perpeti* . Si putas , quia contumeliosus sum , propterea quod audias mala esse quæ geris , in quo invenior diabolo resistere secundum apostoli præceptum ? Ecce enim vino suo hic draco ad omnem te perducens ebrietatem , immisit in omnem Dei gregem , ut cunctos, tuo regali usus adminiculo , sicut ipse es , efficias ebrios , hoc est, insanos, vecordes dementesque . Te etenim quis de Sodomorum vite , de vinea Gomorrhæ sic efficit ebrium, ut temet fornicatum , sicuti sunt fornicati Judæi, non videres? In quo, inquam , resistemus diabolo, si tibi, per quem ad nos transvorandos temet armaris, non itum fuerit obviam ? si non tibi fuerit dictum a sobriis ebrio , a sospitibus ægro, ab integris vulnerato, a videntibus cæco , a stantibus eliso , a piis impio, ab ovibus Dei rapaci lupo , a benignissimis misericordiamque diligentibus crudeli carnifici , sævo homicidæ , a Deum clarificantibus blasphemo , a cultoribus Dei sacrilego , a Christianis hæretico Ariano, si non tibi fuerit dictum a nobis: *Discede minister adversarii nostri , da honorem Deo* ? In quo resistemus diabolo , si tibi voluntatis illius sagenæ pepercerimus , si non universis ebrietas tua , hoc est insania, fuerit declarata, si denique non per id quod sævis adversum nos fueris omni orbi manifestatus? ex eo quod gerens sis hæc, non te Christi servum posse sentiri , sed plane mancipium illius , qui sit tamquam leo rugiens adversum nos. Hinc tibi videmur esse petulantes, quia dicimus tibi , vino illo te factum ebrium , de quo fuerint & illi ad omnem perducti ebrietatis dementiam ; illi , ad quos vel propter quos dicitur : *Peccaverunt non ei filii maculati , natio* (2) *prava & perversa . Hæc domino retribuistis , sic plebs* (3) *fatua , & non sapiens* . Et infra : *Bibit vinum , & manducavit Jacob & satiatus* (4) *est , & calcitravit dilectus : pinguis factus est , & incrassatus est , dilatatus est , & dereliquit Deum qui fecit eum , & recessit a Deo salvatore suo . Exacerbaverunt me in alienis , in abominationibus suis concitaverunt* (5) *me , & sacrificaverunt* (6) *dæmoniis & non*

Deuteron. xxxii. 5.
Ibid. 14.

NOTÆ.

1 Sabat. *Quia adversarius , & circuit , & devoret* . Sed *ὅτι quia* abest a quibusdam Mss. ut in nostra edit.

2 *Natio* , ut in Mss. pluribus apud Sabat. qui aliter ac nos legit hic : *Peccaverunt ei , & non filii ejus in sordibus , generatio &c. Generatio* . Vers. Ant.

3 Cum Mss. iisdem . *Populus stultus* . Vers. Ant. Variat Sabatierius ; *Haccine Domino reddis plebs &c.*

4 *Et impletus est , & recalcitravit .... impinguatus est , & incrassavit , & dilatus .... salutari suo* . Vers. Ant. Lucif. *Satiatus est , pinguis factus est* , cum Ms. Rem. *Incrassatus est* , cum Ms. Corb. *Salvatore suo* , cum Græco, σωτῆρος αὐτοῦ

5 Ita Mss. aliquot . *Et exasperaverunt me* . Vers. Ant. *Diis alienis* addit Sabat.

6 *Sacrificaverunt ..... diis quos .... novi recentesque ..... eorum* . Vers. Ant. Mss. Rem. & Corb. *deos* , Corb. *ad præsens* cum Lucif. Sabatierius aliter legit in Lucifero : *Diis quos ..... novi recentesque venerunt , quos non coluerunt ..... & oblitus es Domini creatoris tui* .

non Deo, deos quos non noverant, novi ad præsens venerunt, quos nesciebant patres ipsorum. Deum qui te genuit, dereliquisti, & oblitus es Deum alentem te. Sic te ut Judæos dereliquisse Deum, & idololatriam secutum probat quidem perfidia tua quam prædicas. Sed nunc ad hoc te solum arbitratus sum perducendum, ut videres non esse nos, quia quod sis tibi dicam, injuriosos, petulantes atque superbos, sed veraces, sed præter Deum timentes neminem. Joannes beatissimus apostolus, *Carissimi* 1. Io. 4. 1.
nolite, cum dicit, *omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sunt, quoniam multi pseudoprophetæ exierunt* (1): tu mihi unus esse ex his pseudoprophetis manifeste videris, siquidem negando Dei unicum Filium, non te habere nisi antichristi spiritum in ore tuo sacrilego declares: hinc efficitur, ut nec audire possis nos loquentes de divina æternitate unici Filii Dei, siquidem spiritus ille qui in te manet antichristi non possit sustinere, & nolit se ex te pelli, sed sit cupiens eo usque in te mansitare, donec te videat ad illa raptum loca, in quibus ipse sit in perpetuum futurus: dolet enim te tam fidelissimum delicium (2) suum, te omnibus desideriis suis parentem ex se eripi. *Carissimi*, inquit, *nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo* Ibid.
sunt: quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in sæculo (3). *Ex hoc intelligite* (4) *spiritum Dei. Omnis spiritus, qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est. Et omnis spiritus, qui* (5) *destruit Jesum, ex Deo non est, & hoc* (6) *est quod est antichristi*. Et infra: *isti de sæculo* (7) *sunt*, Ibid. 5.
propterea de sæculo loquuntur, & sæculum audit eos: nos (8) *autem ex Deo sumus. Qui cognoscit Deum, audit nos; qui autem non est ex Deo, non audit nos. Ex hoc intelligimus spiritum veritatis, & spiritum erroris*. Clarum est, Constanti, te esse antichristi portantem spiritum, te spiritu agi erroris. Sicut enim qui dixerunt, non suscepisse hominem de utero beatæ Virginis unicum Filium Dei, qui non illum crediderunt (9) incar-

NOTÆ.

1 *Dilectissimi ..... quia ..... exierunt in istum mundum*. Vers. Ant. Habet *siat* pro *sunt* Sabat.

2 Singulare usurpat, quod non est in usu, pro plurali, *tam fidelissimas delicias suas*; ut alias ante sæpissime dictum est. *Til.*

3 Sabatier. legit *in mundum*, ut in Vers. Ant.

4 Cum Græco, γινώσκετε. Vers. Ant. *In hoc cognoscitur spiritus*.

5 Vers. Ant. *Qui non confitetur Jesum Christum in carne venisse*. Lucifer cum Iren. lib. 3. c. 16. præter *solvit*, pro *destruit*.

6 Ex Græco, ϗ τοῦτό ἐστι τὸ τοῦ Ἀντιχρίστου. Vers. Ant. cum Sabat. *Et hic est antichristus*.

7 *Mundo*, & *mundus* apud Sabat. ut Vers. Ant. *Hi de mundo sunt: ideo* &c.

8 Vers. Ant. *Nos ex Deo . . . . novit Deum .... qui non est .... cognoscimus spiritum veritatis & erroris*.

9 Duas in classes dividuntur hæretici, qui Deum Verbum, & Filium Dei hominem factum esse negabant; alii enim nullam penitus hominis cum Verbo conjunctionem fuisse arbitrati sunt, quorum principes Photiniani, & Samosateni; alii ludicram, & fictam, ac specie tenus exhibitam hominum oculis incarnationem docuerunt. Primos innuere videtur Lucifer; & utrorumque historiam, ac dogmata vide apud Petavium lib. 1. de Incarn. cap. 2. & 4.

carnatum, hominem factum, habere erroris adstruantur spiritum, & antichristi nuncupantur; sic & vos Ariani cum unicum Dei Filium natum vere de Patre negatis, hoc est, de substantia Patris, verum illum esse Filium cum despuitis & semper illum cum Patre regnasse, nunquam Filium fuisse sine Patre; neque Patrem sine Filio cum credere detrectatis, cum unam habere Patrem & unicum Filium ejus deitatem negatis, cujus vos spiritu esse plenos manifestatis, nisi antichristi? Non etenim potest dicere Dei habens spiritum, *Erat quando non erat, & factus est ex nihilo*, de unico Dei Filio, cum illum sine initio credat cum Patre regnasse, & regnaturum sine fine. Itaque cum (1) non esse illum verum Dei Filium dicitis, cum denique ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, quod dicunt Græci, nos vero Romani (2) dicimus *unius substantiæ cum Patre*, illum esse destruere tentatis, utique & vos de illis esse pseudoprophetis, & inter antichristos pronunciatis (3). Non me debes contumeliosum judicare, quia dicam te immundo spiritu agi, qui dicam te antichristi præcursorem; os etenim tuum te hoc esse revelat, neque enim habens spiritum Dei poterit talia adstruere quæ vos asseritis Ariani, aut cuncti variarum (4) sectarum vestri quoque hæretici. Negas Deum verum habere Filium, dicis illum esse adoptivum (5), & judicas ne (6) non intellectum, quod enim unus sis ex illis antichristis ore pronunciantis (7) Joannis: revelatus es inquam te spiritu adverso duci. Inde est denique quod nec crediderimus tibi dicenti de Filio, *Factus est ex nihilo*. Cognovimus etenim hæc non posse (8) dicere, nisi pseudoprophetæ spiritum, nisi antichristi præcursorem, nisi satellitem atque mancipium dæmonum. Non tibi hæc dicenti potuimus cre-

NOTÆ.

1 Ita cum Poncio apud Latin. Antea *eum*.

2 Se Romanum dicit, quia e Patriarchia Romana cum Sardus esset. *Til.* De origine potestatis & jurisdictionis patriarchalis vide Binghamum in Tom. I. de Orig. Eccles. Utrum autem Sardinia Patriarchæ Romano subesset, an forte Constantinopolitano, disputat Matthejus in Sardinia Sacra cap. xv. dissertat. de Sardin. ejusque ecclesiis: mihi tamen videtur verisimilius, Luciferum, cum se Romanum appellat, ad linguam, qua Romani utebantur, respicere, scilicet latinam, ut, quod Græci ὁμοούσιον τῷ πατρὶ dicunt, a Romanis *unius esse substantiæ cum Patre* dici latino sermone significet. De ὁμοουσίου & *substantiæ* vocibus vide Petavium pluribus in locis inter libros de Trinit. ubi in lib. v. cap. 7. num. 2. potissimum docet Arianos veram e substantia Patris generationem oppugnasse.

3 *Pronunciatis* cum Poncio & Galland. Anteá *pronunciari*.

4 In plures enim sectas divisa fuit Ariana hæresis, quæ omnes de Christi divinitate male sentiebant. Has recenset Petavius lib. 1. de Trin. cap. 10.

5 Ariani, cæterique hæretici, qui Filium Dei ὁμοούσιον negarunt, vereque genitum, prorsus naturalem filium abstulerant, adoptivum solummodo putantes, communi quidem cum cæteris hominibus, licet potiori, atque insigniori adoptione. Hunc igitur errorem hic Lucifer exprobrat Constantio: de adoptiva autem Christi filiatione secundum humanam naturam, vide, quæ Petavius docte, eruditeque tractat in lib. 7. de Incarn. contra hæresim Felicianam, & illustres quosdam in Catholicis Scholis Theologos.

6 *Judicas te*. Til. & Galland.

7 *Pronunciatis*. Iid.

8 *Potuisse*. Vatic.

1 Cum

credidisse, quandoquidem Spiritus sanctus & per prophetas fuerit locutus de unico Dei Filio, illum esse verum Filium Dei, illum æternum esse, & coæternum Patri, nunquam neque Filium sine Patre, neque Patrem fuisse aut esse sine Filio, & beati hæc eadem apostoli retulerint: siquidem sanctus Spiritus paracletus, qui fuerit in prophetis, etiam in apostolis manserit, qui sanctus paracletus Spiritus, quia in Dei sit ecclesia, & vos sitis constituti extra ecclesiam Dei, cum non manens sit in vobis, utique probamini antichristi vos habere spiritum; qui immundus spiritus, ne hæc quæ ingerimus videatis, corda hæretica vestra tenebris offundit errorum (1) caligine cæca, ne scilicet ex ejus possetis emergere laqueis. Judicas nos esse contumeliosos, quia te qualem esse videmus pronuntiemus. Ecce etiam cum in evangelio κατὰ (2) Matthæum dixisse Dominum invenio: *Ecce ego mitto vos, sicut oves inter (3) lupos*; tu mihi esse unus ex illis lupis videris, & quidem omnium luporum contra Dei gregem rugientium rabiem in quem videam congestam. Quis etenim Dei unici Filii negator non gaudeat, non præ se ferat, cum videat sic te Christi depopulatum gregem? Ex illis quoque unum te accipio incredulis, ex illis perfidis, ad quos dicitur: *Progenies viperarum, quomodo potestis (4) quæ bona sunt loqui, cum sitis mali? nam ex abundanti corde unusquisque loquitur de ore suo. Bonus homo de bono thesauro emittit (5) bona, & malus homo de malo thesauro profert mala*. Si bona sunt, Constanti, quæ loqueris, bonum potes habere thesaurum. Petulans sum, quia dicam tibi, tenebras tuo habitare in corde; inde ex tenebrosissimis sensibus tuis, ut es, immunda tenebrosaque audes proferre. Ecce, etiam illud quod dictum est beato Petro a Domino si audias, dicturus sine dubio me contumeliosum. Matthæus sanctissimus, *Adhuc*, inquit, *ipso loquente, ecce Judas unus de duodecim (6), & cum eo turbæ multæ cum gladiis & fustibus, missi a principibus sacerdotum, & senioribus plebis: qui autem tradidit eum (7), dedit eis signum dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Et confestim accedens ad Jesum ait: Ave Rabbi. Et osculatus est eum. Dixit (8) autem Jesus: Ad quid venisti amice? Tunc accesserunt, & manus injecerunt in Jesum, & tenuerunt eum. Et ecce unus ex his qui erant cum Jesu, extendens manum, exemit gladium suum, & percussit servum principis sacerdotum, & amputavit auriculam ejus. Tunc ait illi Jesus: Converte gladium tuum in locum suum (9):* omnes

Matth. x 16.

Ib. xii. 34.

Ib. xxvi 47.

NOTÆ.

1 Cum Latin. & Galland. ita corrigendum censuimus, ubi antea leg. *offundi terrorum*.

2 Id est *secundum*.

3 Ita etiam MS. Corb. Vers. Ant. *In medio luporum*.

4 *Potestis bona loqui ..... ex abundantia enim cordis os loquitur*. Vers. Ant.

5 Græc. ἐκβάλλει. Vers. Ant. *profert*.

6 Vers. Ant. & Sabat. *Venit, & cum eo turba multa*.

7 Vers. Ant. *Illum, dedit illis ..... ad Jesum, dixit*.

8 *Dixitque illi Jesus*. Eadem. *Dixit illi Jesus*. Sabatierius hic.

9 *In loco suo*, in lib. 2. pro S. Athanasio.

omnes enim qui accipiunt gladium, gladio peribunt. Contumeliosum me dicas necesse est, cum audieris, quia, si gladio utaris, sis periturus gladio. Aut numquid non ea usus gladio (1) Christianorum? Si nullum gladio interemisti, si nullum ad mortem usque persecutus es, cur Dei unicum Filium verum Filium fuerit esse confessus, cur apostolicam atque evangelicam tenuerit fidem, cur non esse Arianus voluerit, poteris non perire gladio? Audis enim dictum beato Petro & utique a Deo Dei unico Filio, omnis, qui gladio utitur, quod gladio sit periturus. Contumeliosus sum quia dixerim tibi; *Christianis non licet interficere, quia pati, non facere dignum sit injuriam Christianos, interfici* (2): *debes etenim pro Christo non Christianos se clamitantes interficere*. Hæc nobis dedit mandata Dominus; si custodita fuerint, tunc Christiani esse perseverabimus. Contra tu cum gladio digneris ejus persequi servos, non te utique jam Christianum poterimus nuncupare, sed plane latronem vel gladiatorem. Interea, quoniam recitavimus, quomodo coamena tuua Scarioth Judas tradiderit Dominum, isto in loco ejus penitus retractemus sacrilegii caussas & tuas, & invenies unum vos esse te & Judam Scariotham. Ille tradidit Dominum Judæis, quia non fuerat credena, nisi quomodo sit nunc credens conscotinus tuus Sirmiensium, qui dicebatur ac dicitur indigne Photinus. Tu tradidisti eum, & quidem toti orbi, ut cuncti ejus possint negare divinitatem. Quis ve-
Ib. xii 31. strum in scelere major est? Ego arbitror quia tu. *Omnis* (3) *enim qui peccaverit in Filium hominis, dimittetur ei: qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non dimittetur ei, neque hic neque in futuro*. Et tu deitatis illius, quo cuncti possunt (4) negare, exstitisti traditor. Quantum enim apud te est, tradidisti eum, de quo & libros (5) scriptos dedisti, & prædicatores benigni voti tui omni in loco constituisti. Quem quo possent omnes negare verum illum esse Dei Filium, apostolicam atque evangelicam contra vos hæreticos apud Niciam descriptam fidem fecisti (6) judicare hæreticam, & blasphemiam tuam fecisti dici ca-

NOTÆ.

1 Hic aliquid deesse comperitur. Quid si legamus, *in necem Christianorum?* id sane vel quid simile contextus postulare videtur. *Galland.*

2 Adjiciendum, *& interfici*.

3 Vers. Ant. *Et quicumque dixerit verbum contra .... remittetur .... dixerit contra ..... remittetur ..... in hoc sæculo neque in fut.*

4 Forte *possint*, ut sit sensus: *Et tu deitatis illius, ut cuncti eam possint negare, exstitisti traditor*. Til.

5 Vide librum *de non conveniendo cum hæreticis* pag. 17. & notas in lib. *Moriendum pro Filio Dei*.

6 Hæc de Synodo Ariminensi intelligenda sunt, in qua an. 359. unanimi Patrum consensu ὁμοούσιος vox, a Concilio Nicæno stabilita, quæ veluti fidei tessera erat ad secernendos ab Arianis Catholicos, silentio omissa fuit: hinc Hieronymus adversus Luciferianos de actis Ariminensis Concilii hæc scripsit: *Tunc Nicænæ Fidei damnatio conclamata est. Ingemuit totus orbis, & Arianum se esse miratus est*. Possunt tamen Luciferi verba referri ad Synodum Nicænam ejusdem anni, ad quam plurimi Catholici Episcopi vi adducti, & callide ab Arianis circum-
ven-

catholicam . Et tamen iste Judas, qui eum tradiderat , videns In suæ salutis se operatum necem, *pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum & senioribus dicens: Peccavi, quod tradiderim sanguinem justum. At illi dixerunt* (1): *Quid ad nos? tu videris . Et projectis argenteis in templo, secessit; & abiit, & laqueo se suspendit*. Ille licet uno momento pœnituit, & pretium quod acceperat reddidit ; tu quid tale ? qui conventus piaculum te facere ab ejus servis non solum non pœnitueris , sed & magis in contumaciam creveris ; tu quid tale ? qui sis dans omnes copias regni tui, ut possis sacrilegium tuum firmare , qui , quos alio modo corrumpere non potueris a veritate , nonnullos ingenti præmio facultatum tuarum corruperis, qui certum numerum egenorum ita locupletaveris, ut comitibus (2) tuis de divitiarum magnitudine possint æquari . Judas postea quam facinus suum advertit , laqueo finivit vitam : tu qui pro magnitudine maleficii tui majori mereris plecti supplicio, quid eris acturus , cum male te fecisse sero licet cognoveris ? cum ea, quæ nunc possunt conspicere, minime suppurati veneno hæretico oculi tui videre cœperint ? & tamen, si velis credere , dimittatur tibi necesse est id quod ex ignorantia geris , sicuti dimissum beato Paullo apostolo advertis : sin vero, sic eris ut Judas descensurus ad infernam noctem, tunc dicturus eis, qui te nunc hæc facere compulerunt, hoc est coarianis tuis; *Peccavi vobiscum , negans unicum Dei Filium ; peccavi tribuendo vobis auctoritatem ad ejus æternam negandam clementiam* . Tunc cum cognoscere cœperis Patris & Filii & Spiritus sancti unam nos recte confiteri æternitatem, cum videre cœperis quod una sit magnitudo unaque potentia in Patre, & in unico Filio ejus , & in sancto paracleto Spiritu, ubi tunc erunt qui te impulerunt ad hoc perpetrandum sacrilegium , ut dicas ad eos : *Pœniteor , quia vobiscum Dei inimicis cucurrerim, quia vobiscum fuerim persecutus Dei domum ?* tecum erunt sine dubio in

Ib xxvii.3.

NOTÆ.

venti [illegible], ac [illegible] voces rejecerunt . Vide Theodor. lib. 2. Hist. cap. 21. In utraque vero Synodo *Filius Patri similis* subdolo Arianorum sensu declaratus est; in Ariminensi tamen Ursacii ac Valentis fraude hæ præterea formulæ propositæ sunt, atque Episcoporum anathemati subjectæ , quæ *Filium* non negabant *creaturam* esse, sed similem ceteris creaturis ; quare Ariana blasphemia quodammodo probari videbatur. Vide etiam Baron. ad hunc annum .

1 *Dixerunt ei* . Vers. Ant. sed *ei* abest etiam a Græco.

2 Comites tunc erant præcipui magistratus apud Cæsarem . *Til.* Sed haud recte : erant enim imperatorii palatii proceres, qui Comites ideo dicebantur, quia Imperatorem comitabantur quocumque, neque ab ejus latere umquam discedebant: hoc etiam nomine ii dicti fuerunt, qui palatii ministeriis , ac officiis præerant , at nullam magistratus formam gerebant . Comites vero provinciales, ii quidem suo magistratus munere fungebantur, sed , uti ex Du-Cangio conjicimus in Gloss., sub imperio Constantii nondum instituti fortasse fuerunt. Primos hic innuit Lucifer, quorum divitias fere æquabant abjectissimi e fæce Arianorum homines a Constantio ditati Catholicorum bonis & opibus , quos aut exsiliis , aut morte plectebat . Nonnulla in hanc rem notavimus in lib. 2. pro S. Athan.

1 Cum

in gehenna . Ubi tunc erunt divitiæ regni tui, quæ tibi non ad salutem, sed proficiunt ad æternum tuum interitum ? Optamus quidem, ut tibi salutis tuæ inimico dignetur revelare Deus veritatem, emergasque e tantis periculis . Ceterum quantum in scelere sis eminentior ab Scarioth Juda, non est laboris æstimare; quandoquidem tu (1) ad ejus divinitatem negandam omnem convocaveris orbem; Judas vero solis illis Dominum tradiderit, qui in eum nec dum crediderant; tu contra etiam eos provocare dignatus es ad negandam ejus deitatem, qui jam crediderant. Judas nulli vim intulit ut secum periret, tu contra cum militari manu sis pugnans contra nos, quos cognoscis credere, quomodo patriarchæ, prophetæ, apostoli, ac martyres crediderunt; utique quantum distet inter te atque Judam non est magni laboris perpendere. Dicis me contumeliosum, qui & me & mihi commissos sim cupiens non tua pestifera doctrina vulnerari, quia dicam tibi morbo te plenum, & iccirco esse (2) a Dei vitandum servis, ne jam ipsi morbidi effecti
1 Cor. xi. 1. una hac tua pereamus peste. *Utinam*, inquit Corinthiis apostolus, *sustineretis* (3) *pusillum insipientiæ meæ, sed & supportate me. Æmulans* (4) *enim vos Deo æmulor. Statui enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo. Timeo autem ne sicut serpens Evam seduxit astutia* (5) *sua, corrumpantur sensus vestri a castitate quæ est in Christo Jesu*. Iccirco tibi videor esse contumeliosus, quia sim timens, ne per blasphemias tuas corrumpas castitatem quam habemus in Christo Jesu, quia sumus metuentes ne sicut serpens carissimus tuus Evam seduxit astutia sua, seducas nos a Deo, & facias reos mortis. Dicis me contumacem, quia dicam te operarium dolo-

NOTÆ.

1 Cum nimirum Ariminensis, cui Occidentales, & Seleuciensis Synodus, cui Orientales Episcopi interfuerunt, eodem anno 359. coacta fuit jussu Constantii, ut omnes tandem contentiones Arianos inter & Catholicos dirimerentur; sed usitatis hæreticorum fraudibus, quarum præsidio Nicænam fidem evertere conabantur; & in Concilio Ariminensi quid gestum fuerit diximus; in Seleuciensi vero Semiariani triumpharunt, & ὁμοιούσιον Filium esse decreverunt, confirmata secunda Arianæ fidei formula, quæ e tribus edita fuerat in Antiocheno Conciliabulo an. 341.

2 *Te esse*. Vatic.

3 Vers. Ant. *Portaretis ..... insipientiam meam*. Græc. in Ms. Borner. cum Lucif. μικρὸν τῆς ἀφροσύνης μου

4 *Æmulans enim vos Deo æmulor*. Videtur itaque legisse Lucifer: ζηλῶν γὰρ ὑμᾶς Θεῷ ζηλῶ. Atque hanc lectionem præferunt Codd. Clarom. & Sangerm. apud Millium. *Galland.*

5 *De astutia sua .... a castitate, & simplicitate, quæ est in Christo*. Vers. Ant. Lectionem Luciferianam *a castitate* exhibent quoque Ambrosius, Augustinus, Prosper, Gaudentius, ex interpretamento nimirum τῆς ἁπλότητος. Vide Millium ad hunc locum. *Galland.* Verum in Græc. Cod. Colbert. 1. tum Reg. ac Sangerm. apud Sabat. legitur ἁγνότητος, καὶ τῆς ἁπλότητος, & in Borner. Græco-Lat. apud eumdem ἁπλότητος, καὶ ἁγνότητος; cumque ἁγνότης Græce sit *castitas* Latino nomine, ii Patres, qui *a castitate* scripserunt in textu Paullino, non ex interpretatione τῆς ἁπλότητος, sed ex ipso Græco nomine ἁγνότητος, atque ex Græco textu locutionem illam accepere. In Cod., quo Lucifer usus est, deerat forte τό, καὶ ἁπλότητος, & *simplicitate*.

losum pseudochristianum . Non sunt primum per me adversum te prolata. Audis etenim beatum apostolum operarium te designasse dolosum pseudoapostolum: nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii dolosi, transfigurantes se in apostolos Christi. Nec mirum: ipse enim satanas transfigurat se sicut angelus lucis: non magnum si ministri ejus transfigurantur, sicut ministri justitiæ, quorum finis est secundum operationem ipsorum . Hinc tibi videor esse superbus, quia dicam te cognoscens ex actibus tuis ex illis esse, quos tales futuros Spiritus sanctus per apostolum præostenderit. Si non es tu operarius dolosus , revince me . Ego enim scio quod fingis te Christianum, cum Arianus sis: omnes nos volueris servos cujus tu satellis (1) es facere. Nisi non es operarius dolosus, tu proba nos . Etenim videmus in quibusdam pium (2) te fingere, cum omnem exerceas in nos Christianos impietatem tuam . Si non es tu operarius dolosus, quomodo fingens pacem (3) te firmare , conatus fueras ad omnem Dei ecclesiam destruendam , ad pacem ei per unicum Filium (4) traditam dissolvendam ? neque enim pacem Domini habere possim exinde, ex quo fecissem id quod mihi jubebas contra Domini præceptum, ex quo ipsum denique unicum Dei Filium, ut tu negas, cœpissem negare . Si non (5) transfiguratus es in apostolos Christi, qui, tamquam vere ad te omnis cura ecclesiæ pertineat, sic sis sollicitus videlicet, ne quis alicubi catholicus præsit ecclesiæ episcopus, ne quis relinquatur, qui se possit fateri Christianum . Tollis (6) episcopos catholicos, ordinas hæreticos, scribis horrendas comminationes, ne forte oriatur seditio : utique qui ignorat , arbitratur te, dum hæc agere conspicit, esse Christianum : nos contra, qui instruente apostolo beato cognoscimus transfigurasse sicut angelum lucis satanam, qui hæc cuncta adversum ecclesiam sanctam per te gerit , mirari non possumus si te ministrum ejus conspiciamus , si velut justitiæ transfiguratum ministrum, justitiæ (7) hortamur. Utinam temet convertas ad hoc,

quo

NOTÆ.

1 Pro *satelles* , *minister* , ut *prophetis*, sive *prophetes* , pro *propheta* . Til. & la Cerda .

2 Eleemosynis, ac muneribus sacris, de quibus in lib. 1. pro S. Athan.

3 Dicta de hoc plura ad libr. *de non conven. cum hæret.* Sed cum liber *de non parcendo in Deum delinquentibus* scriptus fuerit post Ariminense Concilium, fortasse id innuit Lucifer , quod in Socrate legimus lib. 2. cap. 37. edit. Vales. Constantium scilicet *concordiæ caussa* duo illa decrevisse Concilia, alterum Arimini , alterum Seleuciæ habitum : *sed ejus consilium felici successu caruit*.

4 *Dei Filium* . Vatic.

5 Subintellige, *proba nos*, id est *contra nos , si non es transfiguratus &c.* Gallandius edidit *in Apostolum Christi* , & *quia* pro *qui* substituit, ut sensus constet ; sed constat ex ipsis Luciferi verbis , quæ sic interpretamur : *Proba contra nos , te non suscepisse tuo prorsus arbitrio apostolicum munus , qui &c.* Quæ ironice dicta esse patet , & sensu exprobrantis Constantio , quod ecclesiasticis negotiis se se immisceat in perniciem Catholicæ fidei.

6 De his plura notavimus in libris superioribus.

7 Id est, *hortamur & invitamus te ad ju-*

quo poſſis credi Dei ſervus, quo poſſis judicari & intelligi Chriſtianus. Quotiens dicitur a nobis tibi, non te potuiſſe Dei unici Filii negatorem exiſtere, niſi quia ſis adverſo plenus ſpiritu, dicere es ſolitus, quod enim tibi injuriam faciamus: & quamvis rem hanc plurimis in locis jam probaverim, immundis ſpiritibus inſtigantibus corda veſtra, vos venire contra Dei familiam, adhuc in Actibus apoſtolorum
Act.xvi.16. ſume quæ acciderint. *Factum eſt autem euntibus nobis ad orationem, puellam quamdam habentem ſpiritum pythonis occurrere* (1) *nobis, quæ reditum multum præſtabat dominis ſuis divinando. Hæc ſubſecuta Paullum* (2) *& nos, clamavit dicens: Hi ſervi Dei excelſi ſunt, qui prædicant nobis* (3) *viam ſalutis. Hoc autem faciebat per multos dies: quod* (4) *cum indoluiſſet Paullo, converſus ad ſpiritum ait: Præcipio tibi in nomine Jeſu Chriſti, ut exeas ab ea. Et exiit eadem hora. Videntes autem domini ejus quia exiit ſpes* (5) *reditus eorum, apprehenſum Paullum & Sileam, extraxerunt ad forum ad magiſtratus, & obtulerunt* (6) *eos dicentes: Homines hi conturbant civitatem noſtram cum ſint Judæi, & prædicant ſectam* (7) *quam non licet nobis recipere nec facere, cum ſimus Romani. Et conſurrexit* (8) *univerſa turba adverſus eos, & magiſtratus, diſcitutis* (9) *tunicis eorum, juſſerunt eos virgis cædi. Et cum* (10) *multas eis impoſuiſſent plagas, miſerunt eos in carcerem, præcipientes cuſtodi carceris diligenter ſervare eos: qui* (11) *cum tale præceptum accepiſſet, miſit eos in imam carceris, & pedes eorum in nervo concluſit. Circa* (12) *mediam autem noctem, Paullo & Silea orantibus, & hymnum canentibus Deo, audiebant eos ceteri vincti. Repente autem terræ motus factus eſt magnus, ita ut* (13) *concuterentur fundamenta carceris: & oſtia aperta ſunt,*

&

NOTÆ.

juſtitiam tuendam & conſervandam, admonemus te de juſtitia. Til. Gallandius hiſce verbis, *juſtitiæ hortamur*, hanc notam ſubjicit; *Quomodo iſta cum præcedentibus cohæreant, judicent eruditi*. Sed ita videntur recte cohærere; *Si te, qui juſtitiæ miniſter vis videri, ad veram juſtitiam hortamur.*

1 *Obviare nobis, quæ quæſtum* &c. Verſ. Ant. Mſ. Cantabrig. *reditum* cum Lucif.

2 *Paullum, & nos*, cum Mſ. Cantabrig. *Paullo & nobis clamabat .... Hi homines .... adnuntiant*. Verſ. Ant.

3 *Vobis*. Vatic. cum Græco ὑμῖν.

4 Verſ. Ant. *Dolens autem Paullus, & converſus, ſpiritui dixit.*

5 *Spes operationis .... adprehendentes Paullum & Silam duxerunt in forum ad principes*. Ead. *Silam* pro *Sileam* habet etiam Sabat. hic & infra.

6 *Obtulentes eos magiſtratibus, dixerunt*. Ead.

7 *Mores quos .... Romanis conſtitutis*. Ead.

8 *Conſtituit turba adv. ..... diſciſſis ..... juſſerunt virg.* Ead.

9 *Diſciſſis*. Latin. ut in Verſ. Ant. Quid ſonent iſta hoc loco, plane ſe neſcire fatetur Millius proleg. §. 774. Duxerim equidem ſcripſiſſe Luciferum *diſruptis* ſeu *diruptis tunicis*. Græc. περιῤῥήξαντες, *dirumpentes*. Galland.

10 *Multa autem imponentes illis plagas, miſerunt in carcerem .... cuſtodire eos*. Verſ. Ant.

11 *Qui præc. tale accipiens ...... in interiorem carcerem .... diligenter concluſit in lignum*. Sic legit Sabat. apud Lucif. *In imum carceris, et pedes eorum ſtrinxit ligno.*

12 *Circa mediam autem noctem*, cum Mſ. Cantabr. *Media autem nocte Paullus & Silas adorantes hymnum canebant Deo: audiebant autem eos vincti*. Verſ. Ant.

13 *Ut moveri .... aperta ſunt autem protinus oſtia omnia, & univerſorum vincula &c.* Ead.

1 *Ex-*

& omnia vincula soluta sunt. Expergefactus est (1) custos carceris, & cum vidisset ostia carceris aperta, exemit gladium ut se interficeret, & (2) existimans fugisse vinctos. Exclamavit autem Paullus voce magna dicens: Nil tibi mali feceris: omnes enim hic (3) sunt. Quo (4) audito custos carceris petit lumen, & ingressus est, & tremens procidit ad pedes Paulli & Sileæ: & (5) cum produxisset eos foras, ait: Domini quid me oportet facere ut salvus sim? At (6) illi dixerunt: Crede in Deum Jesum, & salvus eris tu & domus tua. Et locuti sunt ei verbum Domini cum (7) omnibus qui erant in domo ejus. Et sumens (8) eos ipsa hora noctis lavit a plagis: & baptizatus est ipse cum omnibus suis: & ducens (9) eos in domum apposuit mensam, & epulabantur (10) cum universa domo sua, credens in Domino. Igitur ut ille spiritus pythonis audiens nomen Domini Jesu Christi, mox effugatus est de domo sua, concitavit universum populum civitatis adversus unici Filii Dei majestatis prædicatores, ita & te cum tuis contra nos ejus servos illi impuri spiritus concitaverunt. Nec dubites te iisdem agi spiritibus, quibus fuerint acti contra Paullum & Sileam surgentes, quando te sic Dei religionis factum videas persecutorem, ut illud vulgus fuerit, quod nec dum credidisset in Dei unicum Filium, quod non aliunde tales, nisi quia sine spiritu fuerint Dei, ut tu quoque esse probaris. Spiritum etenim te habere sanctum non posse, nisi credideris in Dei unicum Filium, custodis istius carceris factum manifestat, qui cum utique unus fuerit e populo illo resistenti, tamen est (11), posteaquam credidit, quia jam sancto regeretur Spiritu, quo regerentur Paullus & Sileas, nonnisi viam tenere amplexus fuerit eorum, propter quos viderat januas sponte carceris reseratas. Ita tu qui nunc diverso ageris spiritu, nisi credideris in unicum Dei Filium, sicut etiam nos credimus, habere in te non poteris nisi adversarii nostri spiritum. Ait etenim ille custos ad gloriosos Paullum & Sileam: *Domini quid me oportet facere ut* Ibid. 30. *salvus sim? At illi dixerunt: Crede in (12) Dominum nostrum Jesum, & sal-*

NOTÆ.

1 *Experge autem factus custos .... & videns apertas januas carceris, stringens gladium incipiebat se interficere, æstimans effugisse vinctos.* Ead.

2 *Et* demit Latin. ut in Vers. Ant. Demit etiam Sabat.

3 *Hic*, cum Ms. Cantabr. *Sumus in præsenti*. Vers. Ant. *Sumus* quoque legit Sabat. in Lucif. Habet etiam *nihil* pro *nil*.

4 His omissis, *petens autem lumen introgressus est, & tremefactus procidit Paullo & Silæ*. Vers. Ant. Græc. ἐπὶ τὰς πόδας, cum Lucif.

5 Vers. Ant. *Et producens eos foris ..... fiam*. Ms. Cantabr. cum Lucif.

6 *Illi autem .... in Dominum Jesum Christum ..... & universa &c.* Vers. Ant. Vide paullo infra.

7 Σὺν πᾶσι. Græc. in Mss. quibusdam. Vers. Ant. *& omnibus*.

8 *Et adsumens eos in ea .... ipse & qui illius erant omnes continuo*. Vers. Ant. *Lavis eorum plagas*, legit Sabat. in Lucif.

9 *Cumque perduxisset eos in domum suam .... eis mensam, & exsultabat credens Deo*. Vers. Ant. *Domum suam, apposuit eis mensam, & lætatus est*, legit hoc loco Sabat. Ms. Cantabrig. habet *cum tota domu sua*, ut Lucif.

10 *Epulabatur*. Latin.

11 Id est, *factum est, quod, posteaquam credidit .... amplexus fuerit* &c.

12 Paullo superius, *in Deum Jesum*.

salvus eris tu, & domus tua. Constat igitur non te esse salvum, quia adhuc non credideris in Dominum Jesum. Nec enim poteris te asseverare credidisse in eum, cum sis eum persequens. Aut numquid arbitraris, non te ipsum persequi in nobis? si non ipsum persequeris in
Ib. IX. 4. nobis, quomodo ipse dicit ad Saulum: *Quid me persequeris?* (1) *Durum est tibi calcem* (2) *mittere contra stimulum*. Quid agebat Saulus ut hæc audiret a Domino? nempe hæc quæ tu: sic etenim ille negabat unicum Dei Filium, ut sis negans tu. Non enim Paullus tunc persecutor, postea vero qui perpeti cœperit persecutionem, iccirco Christianos persequebatur, quia credidissent, sicuti tu credis, *quod fuisset quando non fuerit*, *quod factus fuerit ex nihilo*, & *quod verus sit* (3) *Filius*: sed utique quod auderent unicum Dei Filium confiteri, quod credere se astruerent Christiani, quia æternitas una sit Patris & Filii, quia una sit dealitas, quia una sit potentia in Patre & Filio. Hæc exsecrabatur Paullus, existimans errare Christianos: at ubi illustratus est per eum, quem negabat, ubi cognovit de libris Moysis, & de omnibus prophetarum voluminibus, confestim hæc cœpit, quæ impugnabat, defendere, quæ scilicet ante defenderent illi quos persequebatur quam credidisset. Ceterum quis tam vecors erat, ut estis vos Ariani, aut est Photinus Sirmiensium, qui vere dicitur Scotinus, ut crederet in creaturam, in eum *qui fuerit quando non fuerit*, in eum *qui creatus sit ex nihilo*? Apparet igitur cunctos vos non credentes, sicut credit ecclesia gloriosa, spiritu duci adverso; de quo adverso spiritu liberari non poteris, nisi credideris verum illum esse Filium Dei. *Contumeliam*, inquis, *faciunt mihi episcopi*. Cur tibi videmur contumeliosi? nempe quia dicamus: *Quid te Christianum fingis*? Videris etenim esse Arianus, videris esse Dei religionis hostis. Hinc apud te ac tuos esse injuriosi videmur. Sed conspice quæ, ut ageremus episcopi contra vos lupos, fuerit locutus beatissimus
Ib. XX. 18. apostolus: *Vos scitis a prima die, qua ingressus* (4) *sum Asiam, quemadmodum vobiscum fui per omne tempus serviens Domino in* (5) *omni humilitate & lacrymis & tentationibus, quæ mihi acciderunt ab insidiis Judæorum*,

NOTÆ.

1 *Persequeris? Ego sum Jesus, quem tu persequeris. Durum* &c. Vatic.

2 *Calcitrare*. Vers. Ant.

3 *Non sit*. Latin. Gallaudius eamdem particulam *non* Luciferiano textui inconsulto adjecit. Lucifer enim hoc in loco non impietatem solum, sed ipsum quodammodo stuporem Arianorum objurgat, qui Filium Dei verum esse Filium, at non ὁμοούσιον, id est *consubstantialem* docebant; cum verus esse nequeat Filius, qui non sit *ejusdem cum Patre substantiæ:* iis igitur & Constantio Lucifer irridet, quippe verum esse Filium Patris obtruderent, quem *fuisse, quando non fuerat*, quem *factum fuisse ex nihilo* dicebant. Vid. Petav. lib. 2. de Trinit. cap. 10. Fucum autem verbis appingebant Ariani, & *Filii* vocem non propria ac strictiori notione, sed laxiori ea intelligebant, qua vox eadem ad creaturas ratione præditas transfertur, unde homines etiam *Filii Dei* appellantur.

4 *Ex quo accessi in Asiam, qualiter* &c. Vers. Ant. Ms. Cantabr. *quemadmodum*, ut Lucif.

5 *Cum*, & *in insidiis*. Vers. Ant.

1 'Ωι

rum, quomodo (1) nihil subtraxerim ab eis quæ utilia essent, quomodo renuntiarem (2) vobis, & docerem publice, & per domos, testificando (3) Judæis & Græcis in Deum pœnitentiam, & fidem in Dominum nostrum Jesum. Et nunc ecce vinctus (4) spiritu vado Jerusalem, quæ in ea mihi eventura sunt ignorans, nisi (5) Spiritus sanctus per omnem civitatem protestatur mihi dicens; Quia vincula & tribulationes me manent in Hierosolymis. Sed (6) pro nihilo æstimo animam meam caram esse mihi, quam consummare cursum meum, & ministerium verbi quod accepi a Domino, testari Judæis & Græcis evangelium gratiæ Dei (7). Et nunc ego scio quod amplius non videbitis faciem meam vos omnes, inter (8) quos perambulavi in (9) prædicanda regnum Domini Jesu. Propter (10) quod contestor vobis hodierna die, quia mundus sum a sanguine omnium, & non prætermisi (11) prædicando (12) omnem voluntatem Dei. Attendite (13) vobis & omni gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere ecclesiam Domini (14), quam acquisivit sanguine suo. Ego scio (15) quia intrabunt post discessum meum lupi graves in vos, non parcentes gregi:

ex

NOTÆ.

1 Ὡς οὐδὲν ὑπεστειλάμην τῶν συμφερόντων. Græc. *Subtraxerim quod profuit, quod non adnuntiarem .... docerem vos* &c. Vers. Ant. *Vos* omittit etiam Ms. Cantabrig.

2 Græc. τοῦ ἀναγγεῖλαι. Ceterum & in Cod. Cantabrig. deesse particulam negantem μὴ testatur Millius, ut est in not. Galland.

3 *Testificans Judæis quoque, atque Gentilibus, quæ .... & fidem quam in Dominum Jesum Christum.* Vers. Ant. Græc. cum Lucif. Ἰουδαίοις τε, καὶ Ἕλλησι τὴν εἰς τὸν Θεὸν μετάνοιαν: & in Mss. Græc. quibusdam abest etiam τὴν post πίστιν, *fidem*, & χριστὸν *Christum*.

4 *Ecce ego .... in Hierusalem .... ventura.* Vers. Ant. *In Jerusalem* habet etiam Sabat.

5 *Verum tamen, quod Spiritus sanctus protestatur mihi dicens: quoniam ..... manent.* Vers. Ant. In Græc. quibusdam κατὰ πᾶσαν πόλιν, *per omnes civitates*, & εἰς Ἱεροσόλυμα, *in Hierosolymis*, cum Lucif.

6 *Sed neminum rationem facio: nec habeo animam pretiosiorem me, in ipso ut consummem cursum meum cum gaudio, & ministerium quod ..... Jesu testificari evangelium* &c. Vers. Ant. Ms. Cantabr. *Animam caram mihi quam consummare cursum meum* &c. Græc. quid. διακονίαν λόγου *ministerium verbi*, & Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι, *Judæis & Græcis*, in codd. Cantabrig. & Steph. apud Millium cum Lucif. in quo Sabat. legit *animam cariorem*.

7 In Tiliana nostra editione legitur, *Evangelium gratiæ Dei;* unde Gallandius non recte judicat Parisienses PP. Biblioth. editores ex Tilio exscripsisse *evangelium gloriæ Dei*.

8 Vers. Ant. *Per quos pertransivi prædicans regnum Dei*.

9 *Perambulavi prædicando*. Vatic. Codex Cantabrig. apud Millium præfert *regnum Jesus*, τοῦ Ἰησοῦ.

10 Vers. Ant. *Quapropter .... in hodierno die .... omnium vestrum*. Ms. Cantabr. *propter quod*, ut Lucif.

11 *Non enim subterfugi*. Vers. Ant.

12 *Ut non adnuntiarem vobis omne consilium Dei*. Ead.

13 *Attendite ergo seipsis, & universo gregi*. Ead. Ms. Cantabr. cum Lucif.

14 Græc. cum Vulg. *ecclesiam Dei*. Atque hanc lectionem retinent plurimi Mss. codices & Patres: quæ proinde Luciferianæ *Domini* præferenda, quamvis & ista in aliis codd. exstare noscatur, atque aliis scriptoribus ecclesiasticis usurpata occurrat. Vide sis Millium ad hunc locum. *Galland.* Vers. Ant. *Per sanguinem suum*.

15 *Ego enim scio hoc, quia venient post discessionem meam* &c. Vers. Ant. *Hoc* omittitur & in Ms. Cantabr. Græc. εἰσελεύσονται, *intrabunt*, *ingredientur*, cum Lucif. Pro *lupi graves* habet *lupi rapaces* Sabat.

ex (1) *vobis ipsis exsurgent homines, & loquentur perversa, ut adducant discipulos post se. Propter quod vigilate, memoriam* (2) *tenentes, quia per triennium nocte ac die non cessavi cum lacrymis monendo unumquemque vestrum*. Cum hæc mandata videas esse apostoli, quid me jubes facere, ne contumeliosus esse videar tibi? nempe tacere me, & sinere jubes, ut tu unus ex illis lupis designatis gravibus quovis modo grasseris in Dei gregem. Videmus vos lupos, quos præostendere est dignatus Spiritus sanctus per vas electionis apostolum, omnem comprehendere conatos Dei gregem; & nos, episcopos (3) quos Spiritus sanctus ad gerendam (4) Dei ecclesiam constituerit, dicit beatus apostolus, debemus tibi lupo parcere, debemus vereri regni tui diadema, inaurem (5) etiam & dextrocheria (6), debemus insignes quas esse censes vestes tuas honorare, & despicere rerum creatorem atque rectorem? Quis te imprudentior est, ut dicas: *Injuriam patior a Lucifero, imperator ab homine egeno*? nec dignaris dicere *ab episcopo*, quia esse lupus fueris agnitus, & merueris repulsam. Tali putasti me onerandum invidia, ut assereres Dei servum tibi imperatori exstitisse contumeliosum. Si putas nos injuriosos, accipe quid responderit principi sacerdotum prohibenti prædicare
Ib. xxiii. 1. unicum Dei Filium beatus Paullus. *Intendens* (7), dicit scriptura, *in concilium Paullus, dixit: Viri fratres, ego omni conscientia bona conversatus sum coram Deo usque in hunc diem. Princeps* (8) *autem sacerdotum Ananias* (9) *circumstantibus* (10) *se precepit percuti os Paulli. Tunc Paullus ad eum dixit: Percutere te incipiet Deus, paries dealbate: & tu sedes judicare* (11) *de me secundum legem, & contra legem jubes me percuti*. Igitur si non potest sacra lex beatum Paullum contumeliosum judicare, quia hoc dixit injusto judici, nec tu me vera tibi, & quod es dicentem juste poteris dicere superbum. Reum me contumeliarum designas, sed quæso te dicas,

NOTÆ.

1 *Et ex ..... viri loquentes ..... post seipsos*. Vers. Ant. *Abducant* pro *adducant* legit Sabat.

2 *Memoria retinentes*, & *monens*. Ead.

3 Galandius edidit *nos episcopi*; sed sensus est; *nos, quos episcopos*.

4 *Regendam*. Latin.

5 Aurium ornamentum viris, ac feminis æque commune, sed in Oriente hominibus multo usitatius, præsertim principibus. Plin. lib. XI. cap. 37. *In Oriente quidem & viris aurum gestare eo loci* (in auribus scilicet) *decus existimatur*.

6 Videtur dictio e Latino & Græco composita, pro ornamento quodam in manu dextera. *Til. & la Cerda*. Nimirum a Latino *dexter*, & Græco χὲιρ *manus*. A Du-Cangio in Gloss. dicitur brachii dexteri ornamentum, auctore Ugutione; sed si etymon nominis consideres, videtur armillæ quoddam genus, quo dextera manus ornaretur: viris tamen, ac feminis commune fuit, in Oriente præsertim, cum eæ gentes hujusmodi ornamentis delectentur.

7 Græc. [illegible]. Vers. Ant. *Adtendens autem concilio .... sum Deo usque hanc diem*. Sabat. habet *dicis* pro *dixit*.

8 Vers. Ant. *Pontifex autem Ananias præcepit adstantibus ei percutere ejus os*.

9 In Tiliana nostra editione ita legitur *Ananias*; in aliis corrupte *Annas*.

10 *Circumstantibus sibi*. Vatic.

11 *Judicans me ..... & extra legem* &c. Vers. Ant.

1 A-

cas, cui de me possis conqueri? Si Deo, quomodo ei quereris quem sis ignorans? quomodo cum alienus sis ab ejus domo? Si vero tibimet ipsi conquueraris, quid facturus homo, qui nocere Dei servis ex nulla possis parte? Si torqueas, magis curamur: si crucias, magis reficimur: si interficis, magis vivemus. Cur audeam te dicere antichristi præcursorem, dicis me injuriosum. Si non te actus tui hoc esse ostendunt, consideras cum ingenti sollicitudine sanctissimi etiam prophetæ Danielis librum, & invenies te unum ex illis præostensis persecutoribus Dei religionis. *In primo anno Balthasar regis Chaldæorum, Daniel somnium vidit, & visus (1) capitis ejus in cubili ejus, & somnium suum scripsit: Ego Daniel videbam, & ecce quatuor venti cæli immittebant (2) in mare magnum: & quatuor bestiæ (3) de mari, altera alteram magnitudine antecedens. Prima ut leo (4) & pinnæ ejus. Et surrexit a terra & super hominis pedes stetit, & cor hominis datum est ei. Et ecce alia bestia similis urso (5), & in una parte stetit: & tria latera in ore ejus in (6) medio dentium ejus, & sic dixit ei: Surge & manduca carnes multas. Post (7) hanc bestiam videbam, & ecce alia bestia ut leopardus, & ei alæ quatuor volucris super eam, & quatuor capita bestiæ, & potestas data est ei. Post (8) hanc videbam, & ecce bestia quarta horribilis, admirabilis, & fortis vehementer: dentes ejus ferrei manducabant & comminuebant, & reliqua pedibus suis conculcabant (9): & hæc bestia major ceteris bestiis quæ antea visæ sunt, & cornua decem ei. Et intendebam in cornua ejus, & ecce cornu aliud minus ascendit in medio eorum, & tria cornua (10), quæ erant ante illum, eradicata sunt a facie ejus: et ecce oculi hominis in cornu hoc, & os loquens magna. Videbam quoadusque sedes positæ sunt, & vetustus dierum sedebat: vestitus ejus albus ut nix, & capillus capitis ejus ut lana munda, & sedes ejus flamma ignis, rotæ ejus ignis ardens: fluvius ignis lucebat ante eum, milia millium serviebant ei, & dena millia denum millium astabant ante eum: in judicium (11) sedit, & libri aperti sunt. Videbam tunc a voce sermonum magnorum, quos cornu illud loquebatur, quoadusque interiit bestia, & periit, & corpus ejus datum est ut comburatur:* Dan. vii. 1.

&

NOTÆ.

1 Apud Sabat. *visio*.

2 Apud eumdem: *Pugnabant in mari magno*. Edit. nostra cum Græco, προσέβαλλον εἰς τὴν θάλασσαν τὴν μεγάλην.

3 *Bestiæ grandes ascendebant de mari*; apud Sabat.

4 *Prima ut leæna, & alas habebat aquilæ: aspiciebam donec evulsæ sunt alæ ejus. Et sublata est de terra, & super pedes quasi homo stetit* &c. apud eumdem, qui recte supplet, quod deest in nostra edit. Sed post *pinnæ ejus* legendum *sicut aquilæ*, ut in Græco, ὁ πτερὰ αὐτῆς ὡς ἀετοῦ, ut ibidem post *pedes* legitur *hominis*, ἀνθρώπου.

5 *Ursæ*. Vatic.

6 *Et in medio*. Sabat. *Et* vero abest a Græco.

7 Apud Sabat. *Post hæc aspiciebam, & ecce bestia* &c.

8 Cum Græco, ὀπίσω τούτου. *Post hæc aspiciebam*. Sabat.

9 *Conculcabat*. Id.

10 *Cornua eorum, quæ erant ante, eradicata* &c. Id. Græc. Ἔμπροσθεν αὐτοῦ, *ante illum*, ut in nostra edit.

11 *Judicium* duco scripsisse Luciferum juxta Septuaginta, κριτήριον ἐκάθισε. *Galland.* Nos retinemus Vers. Ant.

1 Se-

& reliquarum bestiarum regnum translatum est, & longitudo vitæ data est eis usque ad (1) tempus. Videbam in (2) visum noctis, & ecce cum nubibus cæli ut filius hominis veniens venit usque ad vetustum dierum: anticipavit & oblatus est ei: & datum est ei regnum, & honor, & imperium, & omnes populi, tribus, linguæ servient (3) ei, & potestas ejus potestas perpetua, quæ numquam transibit, & imperium ejus numquam corrumpetur. Horruit spiritus meus in habitu meo, & ego Daniel (4), & visus capitis mei conturbabat me: & accessi ad unum circumstantium, & veritatem quærebam ab eo de omnibus his. Et dixit mihi veritatem, & interpretationem sermonum declaravit mihi: Hæ bestiæ quatuor magnæ quatuor (5) regna surgent in terra, & accipient regnum sancti altissimi Dei (6), & obtinebunt illud usque in sæculum. Et quærebam diligenter de bestia quarta, quod erat præter ceteras bestias horribilis valde: dentes (7) ei ferrei, & ungues ejus ærei: manducabat & comminuebat, & reliqua pedibus suis conculcabat: & de cornu ejus decimo, quod erat in capite ejus, & de altero cornu quod ascendit, & priora tria cornua excussit, cujus oculi & os loquens magna, & visus ejus major ceteris (8) videbatur, & cornu illud faciebat bellum cum sanctis, & valebat (9) adversus eos, quoadusque advenit vetustus dierum, & judicium dedit sanctis altissimi Dei, & anticipavit tempus, & regnum obtinuerunt sancti. Et dixit: Bestia quarta, quartum regnum erit in terra, quod eminebit omnia (10) regna, & manducabit omnem terram, & conculcabit eam, & concident decem cornua ejus. Decem reges exsurgent, & post eos exsurget alius qui superabit malis omnes qui ante eum fuerunt, & tres (11) humiles faciet, & verba adversus altissimum Deum loquetur, & sanctos altissimi Dei inveterabit (12), & excogitabit mutare tempora & legem, & dabitur in manu ejus usque ad tempus temporum, & dimidium temporis; & judicium sedebit, & regnum transferet ut exterminet & perdat usque ad finem: & regnum, & potestas, & magnitudo regum (13) data est san-

NOTÆ.

1 Septuag. Ἕως καιροῦ καὶ καιροῦ, *usque ad tempus & tempus*. Ex vocis repetitione posteriora omiserit incurius librarius. *Galland.* Sed lectio cohæret Vers. Ant.

2 *In visione*. Sabat.

3 *Servient*: Id. & Galland. ex Græco Septuag. δουλεύουσι.

4 *Daniel territus sum in eis*. Sabat. Quæ tamen præter *Daniel* desunt etiam in Græco.

5 *Quatuor sunt regna, quæ surgent in terra*; apud Sabat. Græc. edit. Rom. consentit cum nostra edit. Gallandius ex Septuaginta legit *quatuor regna ..... quæ auferentur in terra*.

6 *Dei*, hic & paullo inferius demendum autumat Latin. nulla tamen caussa, cum legatur in Græco, præterquam in fine.

7 Sabat. *Dentes & ungues ejus ferrei*; nostra edit. cum Græco.

8 Sic interpungit Sabat. *Ceteris. Videbatur* &c.

9 Ita & Iren. lib. 5. cap. 25. *Prævalebat* apud Sabat.

10 *Super omnia regna*, & *concidet*. *Decem* &c. Sabat. *Concidet. Et decem cornua ejus reges decem*. Latin. ad sensum Vulg. *Eminebit omnia regna*: litteræ inhæret auctor; ὑπερέξει πάσας τὰς βασιλείας Galland.

11 *Tres reges*. Latin. cum Vulg. & Galland. ex Septuag.

12 Ut in Græco edit. Rom. παλαιώσει, & Theod. in Hexapl. Apud Sabat. *conteret*.

13 *Regum eorum*. Latin. Vers. Ant. *Regum qui sub omni cælo sunt .... Altissimi: & regnum ejus regnum sempiternum, & omnes principatus ipsi servient & obaudient*.

Hæc

sanctis altissimi Dei, & regnum ejus sempiternum, & omnes ei servient & obedient. Debueram quidem tantum illam partem indere, quæ te declarat per actus tuos, cuinam sis similis bestiarum: sed ut scires te in illa gehenna futurum, in qua bestiam illam missam refert gloriosus Daniel, nisi te correxeris, &, quomodo quos persequeris in æternum sint regnaturi in regno collocati Domini, quo advertere posses hæc omnia annectimus: item ad hoc universam revelationem censui applicandam, quo tu tibimet & saltem legens satisfacere posses, quod enim vos tyranni persecutores Dei religionis bestiæ fueritis dicti; cupiens etenim sum me purgare apud tuam infectam venenis Ariani dogmatis conscientiam, apud te non religiosum, sed religionis destructorem, non me ut astruis esse contumeliosum, quia dicam te feram bestiam, vel immanem belluam, cum videas sic vos vocitari, juxta facta vestra vobis etiam nomina applicata. Ceterum quartæ illius bestiæ te gerere similitudinem, te hæc implere esse cupientem, quæ illa prædictum est quod esset impletura, manifestum est. Scriptum est de antichristo, cui tu similaris, aut ipse esse judicaris: *Verba adversus Altissimum (1) Domini loquetur, & sanctos altissimi Dei inveterabit, & excogitabit mutare tempora & legem, & dabitur in manu ejus.* Hæc tu jam fecisti atque es faciens. Cum enim dicis, *Non est verus Deus Filius Dei, sed factus est ex nihilo*, verba loqueris adversus Deum. Christiani etenim cum unam vindicemus divinitatem Patri & unico Filio ejus, & tu sis hanc nostram impugnans defensionem, sis astruens de Filio *quod fuerit quando non fuerit*, & *quod factus sit ex nihilo*, utique probas te aut esse antichristum, aut certe ejus præcursorem. Neque enim poteris alius esse intelligi, nisi aut præcursor antichristi aut antichristus, qui audeas apostolicam evangelicamque hæreticam dicere fidem, & tuam tentes blasphemiam catholicam fidem vindicare. Injuriam te pati sentis, quia bestia esse dicaris a nobis: inveniris excogitare fidem mutare, hoc est ut non ita credamus, quomodo patriarchæ, prophetæ, apostoli ac martyres crediderint, sed instituerīs sic credendum, quomodo comperditus tuus Arius: & dicis non te recte dici bestiam, cum, quia hæc esses acturus, bestiam te esse dixerit sanctissimus propheta? Non minor es, Constanti, incredulitate ab antichristo: nam dentibus ferreis Dei servos devorando non desinis. Quid pluribus? nil antichristus acturus est, nisi ut negetur unicus Dei Filius: hoc agit stultitia saginatus immundissimus animus tuus. Sed quantumvis sævias, transient, transient tempora tua, & venient illa, in quibus visurus es te, nisi tibi consulueris, in illo igneo fluvio constitutum, visurus tunc eos, quos infeste persequeris, propterea quod nolint perire tecum, non in illo in Ibid. 25

quo

NOTÆ.

Hæc Iren. lib. 5. cap. 34. cum nostra edit. *Altissimi Dei: & regnum ejus sempiternum .... obediens.*

1 Paullo superius, *altissimum Deum.*

1 Con-

quo tu futurus es loco tormentorum, sed cum angelis sanctis gratias & laudes referentes semper Deo, te vero in illo liquore flammeo. Nolo mireris, si Daniel gloriosus te bestiam esse designarit, quando & Tit. 1. 12. Ibid. 13. Paullus beatus de collectis (1) tuis dixerit Cretensibus: *Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri*. Et infra: *Quamobrem (2) increpa illos acriter, ut sani sint in fide, non intendentes Judaicis fabulis, & mendaciis (3) hominum aversantium se a veritate*. Hinc tibi episcopi sumus injuriosi, quia te increpemus atque objurgemus, cur fueris ausus avertere temet a veritate, cur volueris Dei mandatis derelictis hominum hærere blasphemiis atque mandatis, cur denique derelicto Deo idololatriam susceperis. Hinc tuus tibi inimicus esse videor, quia velim te gradi secundum apostoli præceptum, & non secundum Arii, atque Judæorum mandata. Contra has nostras justissimas allegationes videns te veritate superatum dicere es solitus; *Sacræ scripturæ præcipiunt regibus & omnibus degentibus in sublimitate debere te esse subditum; & audes tanta ac talia mihi ingerere, Lucifer?* Hæc conspicis, hujusmodi quæ te jubent honorari intelligis; quæ vero te jubent facere, illa fingis non nosse, illa quæ te moneat Dominus sacerdotibus obedire, illa quæ urgeant unum te exhibere ex omnibus conservis tuis oportere, nec cuiquam

Ib. 2. 15. te, si velis Dei inveniri servus, superiorem dicere. *Hæc*, inquit Tito beatus apostolus, *loquere, & exhortare* (4), *& argue cum omni imperio: nemo te contemnat*. Si Christianus es, quia & tu unus sis de illis, pro-

Ibid. pter quos dixerit: *Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio: nemo te contemnat*; utique me cum omni te corripientem imperio audire debes, non contemnere. Tunc eris Christianus, si me non contemseris hortantem te, ut perseveres Christianus: si vero contemseris, jam non de Christianis esse inveneris; quia si fuisses Christianus, non contemsisses eum quem Deus ordinaverit ad instruendam plebem suam, & eum,

Ibid. cui apostolus dixerit: *Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio: nemo te contemnat*. Quid enim te hortor? nisi ut non sis homicida, ut Dei non persequaris domum, ut desinas torquere, proscribere, deportare, recludere carcere, trucidare, varie disperdere, interficere eos quos cernas Christianos, ut desinas denique blasphemare unicum Dei Filium, ut apostolicam suscipias, quam hæreticam dicis fidem, hanc scilicet nostram, quam apud Niciam te contra & cunctos hæreticos episcopi descripserunt, ut sis credens sicuti nos, dignerisque respue-

NOTÆ.

1 *Conelectis*, vel *combestiis*. Latin. Utrum vero aliquid hic subsit, quod ad historiam referri debeat, cum *suos Cretenses* appellat, haud divinari licet: certe Arianos intelligit, quibus, ut Cretensibus, *bestiarum* appellatio, & Paulli verba rectissime aptentur. *Collegis* pro sociis. *Galland.*

2 *Propter quam caussam .... mandatis hominum avertentium* &c. Vers. Ant.

3 Forte *mandatis*, ut Vers. Ant., cum paullo post hanc vocem usurpet ad sensum Paulli.

4 *Hortare*. Vers. Ant.

spuere idololatriam per Arium magistrum tuum institutam, ut Christianum te clamites, non Arianum, ut (1) delinas crimina falsa Dei mittere sacerdotibus: hæc est correptio mea, hæc objurgatio. Apostolus mihi dicit ut te arguam cum omni imperio, & tu dicis: *Facit mihi injuriam Lucifer*; & non dicis: *Dei sacerdos commonet atque hortatur secundum sacræ legis præcepta, ut possim ducere vitam Deo acceptissimam*. Nam quia dicas debere nos tibi obsequia, scito quia non tibi soli, sed & omnibus nos in sublimitate degentibus in obsequiis repræsentantibus (2) esse novimus debitores. Dicit enim apostolus: *Admone illos principibus* Ib. III. 1.
& magistratibus (3) subditos esse, obedientes, ad omne opus bonum paratos esse, neminem blasphemare, non litigiosos (4) esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. Fuimus enim & nos aliquando stulti & incredibiles (5), errantes, servientes desideriis & voluptatibus variis, in malitia & invidia agentes, odibiles, odientes alterutrum (6): sed cum benignitas & humanitas illuxit salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiæ quæ nos fecimus, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis & renovationis, per Spiritum sanctum, quem effudit in nobis (7) honeste (8) per Jesum Christum salvatorem nostrum, ut justificati gratia ipsius heredes efficiamur secundum spem vitæ (9). Admonet ergo subditos nos debere esse in bonis operibus, non in malis. Si bonum est opus, ut absentem (10) interimamus, ut inauditum purgare se proclamantem (11) necemus, ut eum, quem innocentem scimus, omittentes omnem respectum misericordiæ tecum puniamus, si opus bonum est negare Dei unicum Filium, si opus Deo acceptum est apostolicam deserere fidem, suscipere hæreticam, merito diceres contra sacrarum facere me scripturarum monita. Addo illud, quod illorum principum & magistratuum apostolus fecerit mentionem, qui nec dum credidissent in unicum Dei Filium; utique (12) humilitate nostra & mansuetudine, & longa in ad-
ver-

NOTÆ.

1 Id est, *ut desinas crimina falsa Dei sacerdotibus objicere, falso eos accusare; ubi mittere* pro *immittere* dicit. *Til.* & ex eo Galland.

2 *Repræsentandis*. Galland.

3 *Potestatibus*, & *obaudientes*. Vers. Ant.

4 *Non litigeos esse, moderatos* &c. Ead.

5 Sabatierius legit *increduli*.

6 *Invicem*. Vers. Ant.

7 *In nos*. Ead.

8 Græc. πλουσίως. Vulg. *abunde*. Sed nihil muto. Sic enim passim vulgatus, quemadmodum & vetus Interpres, quem sequitur Lucifer. Sap. VII. 11. Καὶ ἀναρίθμητος πλοῦτος ἐν χερσὶν αὐτῆς (σοφίας): *Et innumerabilis honestas per manus illius (sapientiæ)*. Ibid. V. 13. Τὸν πλοῦτον αὐτῆς οὐκ ἀποκρύπτομαι: *Honestatem illius non abscondo*. Sic Eccli. XI. 14. Πτωχεία καὶ πλοῦτος παρὰ Κυρίου ἐστί: *Paupertas & honestas a Domino sunt*. Ibid. XXIV. 23. Καὶ τὰ ἄνθη μου, καρπὸς δόξης καὶ πλούτου: *Et flores mei fructus honoris & honestatis*. Cetera omittimus. *Galland.*

9 *Vitæ æternæ*. Latin. ut Vers. Ant. & Vulg. & Græc.

10 Hæc de Athanasio intellige, cujus caussam hisce tuetur Lucifer, ut in libris superioribus pro illo ad Constantium scriptis.

11 De hac voce vide initium lib. I. pro S. Athan. pag. 54.

12 Ni pro *ut* ea particula usus fuerit Lucifer, existimarim equidem ipsum scripsisse, *ut ii quoque*. Galland. Sensus est; *Infideles ii utique exemplo nostro permoti crederent*.

versis patientia, & maxima in rebus congruis obedientia fuissent provocati ad credendum. Ceterum si tu, quia imperator sis, fingens te unum e nobis cogas nos Deum derelinquere, & idololatriam suscipere, numquid acquiescendum tibi erit, ne apostoli prætermissa fuisse videantur præcepta ? Et tamen tu, qui te fingis Christianum, Christianos tentaris quod ipse sis facere, hoc est apostatas, tu qui adhuc stultus sis, & incredibilis permanens in malitia tua, in qua & nos fuisse ante agnitionem, ante susceptam sacram fidem apostolus dicit. In quibus tibi temperaturi eramus, nisi ut quæ licita essent impleremus? Aut cum dicas tu blaspheme homicida, *Negate credentes in unicum Dei Filium, estote mecum persecutores domus ejus, mecum negate eum, apostolicam respuite fidem, suscipite hæresim meam, cujus ego omnibus viribus cordis mei exstiti amator*; quis te infelicior est, ut non te vitet ? Nonne te hæc facere suadentem dæmonum templum esse cognoscens fugiat? Quia hæc audis, dicis, *Injuriam patior a Lucifero homine misero, & utique imperator*; non subsequitur sermo ille tuus blasphemus conspurcatus; *Audio qua mereor a*
Galat. 1. 6. *Lucifero Domini sacerdote*. Galatis vas electionis, *Miror*, inquit, *quod sic tam cito transferamini* (1), *qui vos vocavit in gratia, in aliud evangelium, quod non est aliud, nisi* (2) *sunt aliqui qui vos conturbant, & volunt convertere evangelium Christi. Sed licet nos aut angelus de cælo evangelizaverit* (3) *præterquam evangelizavimus vobis, anathema sit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico: Si quis vobis aliud* (4) *annuntiaverit quam quod accepistis, anathema sit*. Et tu arbitraris aliud posse te judicari a me nisi anathema esse ? cum inveniam te aliter evangelizare, quam tradiderunt beati apostoli. Cum itaque audis a me quod anathema habeam te evangelizantem aliter quam evangelizarunt apostoli, si dicas me injuriosum, mentiri te cognoscere, aliquid hominis (5) gestans, poteris; siquidem videas tibi me iccirco dicere anathema, quia jam beatus apostolus te anathematizaverit. Injuriosum me judicas, quia dicam te stultum: sed quomodo potero recte a te injuriosus vocari, quando constet me ve-
Ib. 3. 1. rum dicere, quod enim sis stultus? Si enim Galatæ audiant, *O stulti* (6) *Galatæ*, a beato apostolo, cur putes tu non stulti debere te nomine vocitari ? Illi etenim si, propterea quod fallis fratribus obtemperassent, quia ad illorum conserpentinorum tuorum suggestiones intendentes, & sab-

NOTÆ.

1 *Transferamini ab eo*. Latin. ut Vulg. & Vers. Ant. in qua *gratia Jesu Christi*; sed *Jesu Christi* omittit etiam Tertull. lib. 5. contr. Marc. Ἐν χάριτι. Græc. cum Lucif. Sabatierius legit hic: *Transferamini. Quis vos ....?*

2 *Nisi si*. Vers. Ant. *Turbant* pro *conturbant* legere videtur Sabat.

3 Ita etiam Tertull. lib. 5. contr. Marc. & in lib. de præscript. Vers. Ant. *Evangelizaverit vobis*. Sabat. habet *præter id quod* pro *præterquam*.

4 *Vobis adnuntiaverit præter quam quod*. Vers. Ant.

5 *Aliquid et hominis &c.* Vatic. sed obscure, nisi præponas particulam *si* voci *aliquid*; quare vox *gestans* clariorem sensum reddit absolute; sic in lib. Moriendum pro Filio Dei; *Nihil hominis nisi lineamenta geras*.

6 *Insensati*. Vers. Ant.

t *Fu-*

sabbata servare se oportuisse, & circumcisionem fuisse custodiendam censuerant, sunt stulti dicti, quanto magis tu digne diceris stultus, qui unici Dei Filii negator exstiteris? Quia dicam tibi, *Eripe te a canibus rabidis Arianis*, *dole tibi quod illorum maligno hærendo concilio & ipse canis factus sis*, contumacem me dicis; sed fortassis ignoras unici Dei Filii negatores dictos canes, dictos tauros pingues, dictos filios iniquitatis, semen adulterum & meretricis, filios perditionis, & semen iniquum. Si fugitis (1) ita vocitatos vos a Deo, audi per Esaiam ipsum dicentem ad comblasphemos tuos Judæos: *Accedite huc filii iniquitatis* (2), Is. LVII. 3.
semen adulterum & meretricis. In quo delectati (3) *estis, & in quem aperuistis os vestrum, & adversus quem immisistis linguam vestram? nonne vos estis filii perditionis, semen iniquum?* Et alio loco: *Videte quia* (4) *omnia ex-* Ib. LVI. 10.
cæcata sunt, non cognoverunt sapere, omnes canes muti, qui non potuerunt latrare, somniantes in cubile (5), *amantes dormitare: & canes improbi* (6), *animæ nescientes satietatem, & sunt nequam nescientes intellectum, omnes vias suas secuti sunt*. Qui hi sunt, ad quos hæc, vel propter quos dicantur? nempe illi quos in vicesimo primo psalmo incusat unicus Dei Filius ore David dicens: *Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me.* Ps. XXI. 13.
Aperuerunt in me os suum, sicut leo rapiens & rugiens. Et infra: *Cir-* Ibid. 17.
cumdederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me: foderunt manus meas & pedes (7). Quando itaque illos in sacrilegio magistros tuos dictos vitulos, tauros pingues, atque canes advertes, non poteris tu unus ex malignantium concilio contumeliosum me judicare, quia illis te nuncupem nominibus, quibus compestilentes tui vocati sunt ac vocantur: neque enim tu minor es in nequitia, qui audeas dicere: *Erat quando non erat*, & *factus est ex nihilo*, ut non illis aptis tibi nominibus nuncuperis. Sed vis his non nuncupari nominibus? muta vias tuas, corrige errores tuos, ut correxerunt Paullus beatissimus, & ceteri ex illo perfido populo. Quia dicam tibi, *Eripe te a malignantium concilio*, videor esse tibi contumeliosus. Qua de re? nempe quia profitear me Christianum, quia noluerim derelinquere Deum, & abire post idololatriam tuam. Non nos primum contumeliosi ac superbi a vobis dicti sumus sacrilegis; dicti sunt enim etiam illi cuncti, qui restiterunt fu-

NOTÆ.

1 *Fugis*. Latin.

2 *Iniqui, semen adulterorum*. Vers. Ant.

3 *Lusistis? super quem .... super quo ejecistis* &c. Vers. Ant.

4 *Quoniam excæcati sunt omnes, non cognoverunt universi: canes muti non poterunt latrare, somniantes lectulum, amantes dormitationes*. Eadem. Græc. Ms. Alex. φρονῆσαι *sapere* post *cognoverunt*. Græc. Compl. πάντες κύνες, *omnes canes*. Græc. Aquil. Symm. Theod. & Septuag. νυστάξαι, *dormitare*, cum Lucif.

5 *Cubili* legit Sabat.

6 *Impudentes animæ ignoraverunt saturitatem ..... mali nescientes intelligentiam* &c. Vers. Ant. Forte scripserit auctor, *canes improbi animæ*. Galland.

7 *Pedes meos*. Vers. Ant. Græc. πόδας simpliciter.

funestis edictis contyrannorum tuorum. Ut & (1) ceteros prateream in clausula orationis, ad solum iterum me vertam Antiochum regem. Judicabatne resistentes sibi contumeliosos superbos necne? sine dubio, quia contumeliosos superbos illos existimarit fuisse, tali est crudelitate Deo dicatos ad mortem usque persecutus. Restat ergo ut videas quæ adhuc super illa, quem jam cognovisti, gesserit Antiochus; & si illos recte poteris dicere superbos fuisse Antiocho contumeliosos, poteris & nos(2). Hæc etenim & nos patimur a te, quæ sunt & illi perpessi ab Antiocho; sic nos sumus proclamantes pro fide, pro religione, sicut fuerunt proclamantes & illi; sic nos Deo Abrahæ, Deo Isaac, Deo
2 Mach. vi. 1. Jacob servire profitemur, quomodo & illi sunt confessi. *Misit*, inquit scriptura, *rex senem Athenienſem (3) qui compelleret Judæos, ut se transferrent a patriis, & Dei legibus ne uterentur, contaminare etiam quod in Hierosolymis erat templum, & cognominare Jovis Olympii, & Margarizin (4), pro ut erant, qui locum inhabitabant, Jovis hospitalis. Pessima autem & universis gravis malorum erat seditio (5). Nam (6) quia templum comessationibus gentium erat plenum, scortantibus cum meretricibus, & in sanctis tectis mulieribus se appropiantibus, insuper intro inferentes ea quæ non oportebat: altare etiam plenum erat illicitis quæ legibus prohibebantur. Neque autem sabbata agebantur (7), ne-*
Ibid. 7. *que dies sollemnes patricii custodiebantur.* Et infra: *Ducebantur autem amara (8) necessitate per singulos menses, in diem regis natalis, miseratio erat, & cum sacra Liberi celebrarentur, cogebantur enim hederas habentes Libero circumire. Decretum autem exiit in proximas Græcorum (9) civitates suggerentibus Ptolomæis* id

NOTÆ.

1 *Et ut ceteros*. Galland. Sed metathesis licet vitiosa non a horret a stilo Luciferi.

2 *Et nos tibi*. Galland.

3 *Quemdam Antiochenum*. Vers. Ant. quæ omittit, *ne uterentur*. Græc. Ἀθηναῖ *Athenienſem* cum Lucif. & μὴ πολιτεύεσθαι, *ne se regerent*, post *legibus*. Lugdunenses & Sabatierius contra fidem Tilianæ editionis, *senem Antiochenum*, cum Vulg.

4 *Et in Garizim prout erant hi*. Vers. Ant. Editi pessime *Margarizin*. Forte in exemplari Luciferiano scriptum fuerit grandioribus litteris *Ingarizin*, ad quem locum nonnemo margini adleverit litteram M. qua significaretur Mons *Garizin*, ubi scilicet alterum exstructum erat templum. Atqui hujusmodi litteram marginalem ad textum pertinere existimans indoctus librarius, neque satis percipiens lectionem Luciferianam, hinc vocis monstrum *Margarizin* efformavit. *Galland.*

5 *Incursio*. Vers. Ant.

6 *Nam templum luxuria & com. .... & scortantium .... sacratisque ædibus mulieres se ultro ingerebant; intro ferentes ea quæ non licebat*. Ead. Græc. hoc cum Lucif. πλησιαζόντων, *appropiantibus*.

7 *Custodiebantur*, & *patrii servabantur*. Vers. Ant. Græc. διαφυλάττειν, *custodire*, post *dies patrii*.

8 *Cum amara necessitate in die ..... ad sacrificia ..... hedera coronati Libero circuire*. Vers. Ant. absque *miseratio erat*. Sabat. legit: *In die regis natalis ad sacrificia*. Græc. cum Lucif. εἰς τὴν κατὰ μῆνα *per singulos menses*, & κισσοὺς ἔχοντας *hederas habentes*: legitur vero post *diem regis natalis* ἐπὶ σπλαγχνισμὸν, *ad visceratinonem*; quare Latin. ita corrigit in Lucif. *ad visceratinonem*, vel *visceratio erat*, id est, *quia eo die visceratio erat victimarum*. Sed σπλαγχνισμὸς & *sacrificium* significat, & *miserationem*, qua victimarum viscera tanguntur; hinc in Lucifero, *miseratio erat*.

9 Cum Græco, Ἑλληνίδας, *Græcas*. Vers. Ant. *Gentilium .... ut pari modo & ipsi* ....

id ipsum institutum adversus Judæos agere & misereri : eos vero qui nolint (1) *transire ad instituta Græcorum, interficere. Advenit ergo videre miseriam. Duæ enim mulieres delatæ sunt natos suos circumcidisse, quarum* (2) *infantes ad ubera suspenderunt, & cum publice per civitatem illas circumduxissent, per murum illas præcipitaverunt. Alii vero in* (3) *proximas concurrerunt in speculas, & latenter septimum diem celebrabant. Quod cum indicatum esset, sufflammati sunt, eo quod metuerent in die sollemni gloriosa ferre sibi auxilia.* Quid censes oportuisse facere tunc cultores Dei? Deo oportuerat an Antiocho placendum (4)? Si illos non censes Antiocho placere oportuisse, nec nos utique tibi, quia & tu alio licet modo tamen nos sis cupiens tollere a Deo, & jungere diabolo, ut ille voluerit illos: ipsa per te crudelitas geritur, sic sævus atque iniquus in eos, qui tuo funesto edicto resistunt. Superest igitur, ut est sæpe dictum, doleas te errasse, agnoscensque te esse homicidam atque blasphemum temet desertor Dei repræsentes domui (5), alioquin tu tibi imputaturus, cum te videre cœperis illic esse, ubi nunc sunt cuncti illi contyranni tui.

N O T Æ.

.... *agerent, ut sacrificarent*. Græc. hic σπλαγχνίζειν, ubi in Lucif. *misereri*, id est *ad sacrificium victimas eviscerare*: verum cum a nomine σπλάγχνον & σπλαγχνίζω, quod *sacrificare*, & σπλαγχνίζομαι derivetur, quod *misericordia commoveri* significat, ideo aut Lucifer, aut Interpres, quo usus est, vertit *misereri*. *Sed an hæc editorum lectio a Luciferi manu primum prodierit, haud equidem putarim*, ait Gallandius. Sabat. legit: *Gentilium .... ut id .... agerent & sacrificarent*.

1 Græc. cum Lucif. *instituta* ἑλληνικά, *Græcorum*, & πάρεστιν *advenit*. Vers. Ant. *Eos autem qui nollent .... gentium, interficerent: erat ergo &c.*

2 Vers. Ant. *Quas infantibus ad ubera suspensis cum publice per civitatem circumduxissent, per muros præcipitaverunt*. Lucif. ex Græco, *illas* αὐτάς *circumduxissent*, & *per murum* κατὰ τοῦ τείχους.

3 *Ad proximas coeuntes speluncas ...... sabbati diem celebrantes, cum indicati essent Philippo, flammis succensi sunt, eo quod verebantur propter religionem & observantiam manu sibimet auxilium ferre*. Græc. τὴν ἑβδομάδα, *diem septimum*, & συνεφλογίσθησαν *sufflammati sunt* cum Lucif. Sabatierius habet: *In proximas cucurrerunt speluncas*.

4 Pro *placere*; sicut ante dixit *nocitum* pro *nocere*. Til.

5 *Domui Dei*, id est *Ecclesiæ ad pœnitentiam*.

S. P.

S. P. N. LUCIFERI

EPISCOPI CALARITANI

LIBER INSCRIPTUS,

Moriendum esse pro Dei Filio,

AD CONSTANTIUM IMPERATOREM.

DEcuerat quidem, Constanti imperator, nihil jam tecum de divinis retractare scripturis, cum eo videlicet, quem veritatis compererimus interpolatorem, tecum quem de illis ex actibus tuis te comprehenderimus esse, qui iccirco dicantur sibi sapientes, quod enim sint insipientiæ iter tenentes; decuerat, ut diximus, post tanta illa quæ ingessimus jam præbere silentium, maxime cum scriptum meminerimus: Prov. xxvi. 4. *Noli respondere imprudenti ad imprudentiam ejus, ne similis fias illi*. Et iterum: Ib. xxiii. 9. *In aures imprudentis noli quicquam dicere, ne quando audierit, irrideat sensatos sermones tuos*. Sed, quia adhuc de armorum tuorum potestate & vana imperii tui dominatione times (1), collegi (2) plaudere, quod enim possis, quos ratione debueras in id quod censueras constituere, violare, in his omnibus, quibus te putas magnum, esse te miserum, contemnique omnem carnificinæ tuæ rabiem a servis Dei, volui isto præsertim libro notum sacrilegio funestatæ facere menti tuæ. Te enim cum temporali, caduco, fragili, corruptibili regno tuo transiturum, & ad æternam pœnam, nisi tibi, dum est locus, provideris, perventurum, Christianos vero ad æternam venturos requiem, incorruptibile regnum consecuturos, fixum manifestumque habere te volumus. An defendere tentabis, quod enim per hanc hæresim tuam comprehensurus sis regnum cælorum, tu, qui cum compestilentibus tuis Arianis timens, ne a nobis Christianis revictus manus dare aliquando clamante veritate ipsa cogereris, disceptatione rejecta, ad virtutem confugiendum fragilium Arianorum (3) tuorum censueris? tamquam posses armis fragilibus immortalia dona consecuturos superare inimicus divinæ religionis, religiosos servos Christi præcursor antichristi, milites Dei eos, quos ad æternas divinitatis suæ perfruendas amici-
Matt. v. 11. tias unicus est Filius Dei invitare dignatus, dicens: *Beati estis cum* (4)

vos

NOTÆ.

1 *Times*. Vatic. *tumes*. Til.

2 Forte, *intellexi te tibi plaudere*; vel si retinendum est *times*; *Intellexi, quia victus ab ipsis Catholicis, quos interemisti, neque in tuis ipse armis confidis; ideo plando, lætor, esse te miserum* &c.

3 *Armorum*. Latin. recte: hæc enim respicere videntur, quæ paullo ante leguntur, *quia adhuc de armorum tuorum potestate &c.* Quid quod restitutionem confirmant, quæ mox subdit auctor, *tamquam posses armis fragilibus &c.?* Neque aliter sane suadere noscuntur sive libelli argumentum, *Moriendum esse pro Filio Dei*, sive totius opellæ contextus. *Galland.*

4 *Cum vos maledicent, & persequentur, & di-*

vos odio habuerint homines, & maledicentes persequentur, & exprobrabunt, & dicent adversum vos omne malum: gaudete & exultate, quoniam merces vestra multa (1) *est in cælo: sic enim persecuti sunt & prophetas, qui erant ante vos.* Hos tu in omnibus impotens de gradu putasti pellere, hos prosternere, quos videas iccirco esse paratos pro unico Dei interfici Filio, quod enim elegerint non vobiscum negatoribus torqueri apud inferos, sed cæleste consequi regnum; hos per inanem regni tui auctoritatem censueras temet (2) superaturos, qui Dei templa esse ipsa confessione fidei suæ clarescunt. Ut enim vos Ariani negando Filium Dei domos esse immundi spiritus, vocibus prophetarum, apostolorum, atque sacrorum evangeliorum designamini, ita (3) qui Filium Dei confitemur, templa Dei esse ostendimus nos. Milites Dei tuæ carnificinæ succumbere potuisse crudelis atque sacrilega mens tua suggestionibus favens cohæreticorum tuorum præsumserat, nos quos templa sua dicit esse Deus sic: *Quoniam inhabitabo in illis, & inter eos ambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.* 1.Cor. vii. 16. Hos te vincere potuisse judicaveras, quos apostolus hortatur tollere Deum, & portare in corporibus suis; hos te armis futilibus regni tui subigere potuisse fueras quidem arbitratus: sed perspicis (4), in tuo palatio intra velum (5) licet stans tulisti responsum a me ad conservandam salutem, omnes Dei servos, calcata frivola auctoritate tua, mente, voluntate, studio, virtute, voce consentire. Advertis quomodo caduca dominatio tua quanto contra nos sævire dignatur, quod tanto ea judicetur esse infirma, contemtibilis, inanis, debilis, & abjecta: furore etenim & scelere concitata manus tua ad perimendos nos quotiens prævaluit, totiens nos crevisse, & magis atque magis victores ex-

NOTÆ.

& dicent .... propter justitiam. Vers. Ant. Ms. German. *cum vos hodie habuerint homines*, Floriac. *& exprobrabunt*, cum Lucif. in quo Sabat. legit: *Persecuti fuerint, & exprobraverint, & dixerint.*

1 *Quia merces vestra copiosa est in cælis.* Vers. Ant. Græc. Vatic. *multa.*

2 Lege *superaturum.*

3 *Ita cum:* sic legimus ut comparatio rite instituatur. Editi *itaque*. Scriptum forte fuerit in exemplari Luciferiano *ita quum*, & scriba fugientibus oculis legerit *itaque*. Galland. Nos ex correctionibus Italianæ editionis legimus, *ita qui.*

4 Forte subjiciendum, *cum in tuo palatio &c.* Gallandius *perspicue* pro *perspicis*, aut *perspicuum responsum* legit.

5 Indicat hic Lucifer, qua constantia in Concilio Mediolanensi restiterit Constantio, cum in palatium admissus ad interius principis cubiculum ipse Catholicorum Antistitum nomine veluti Liberii Pontificis Legatus, & Concilii Præses negavit posse se, ceterosque in illius & Arianorum sententiam ac voluntatem concedere, tanta vocis libertate, ut Imperator, qui post velum stabat, quo interius cubiculum occludebatur, potuerit illum Arianis Episcopis ac Imperatoris ministris respondentem audire. De velis autem, quibus interiores principum virorum ædes præ foribus occludebantur, plura disserit Caspar Sagittarius in lib. de Januis veterum cap. 24. Iis utebantur potissimum Imperatores, sive ut majorem quamdam majestatis speciem præseferrent, cum post velum stantes veluti ex sacro recessu dabant responsa, sive ut occulti audirent, quæ in consilium, aut in judicium decernenda proponebantur. Utrumque confirmant tum hic Luciferi locus, ubi ait Constantium *intra velum stantem tulisse a se responsum &c.*,

tum

extitisse meminimus. Mactasti (1) quamplurimos in Alexandria, laniasti certos toto in orbe, disperdidisti resistentes tibi variis in locis; sed hi omnes, quod tu audire minime vis, martyres sunt: illos omnes beatissimos tuo mactatos gladio in paradiso esse qui (2) credimus. Crede mihi quod a te statuerimus interfici, quia & melius esse viderimus in omnia æva Deum habere amatorem, quam te cum Juda Scarioth Judæorum imitatorem puniri. Hinc est denique, Constanti, quod frendores colubri per te illatos non timentes subire parati sumus omne exitium. Nunquam nos consiliorum nostrorum pœnitere potest, si per te mactati, qui adhuc tuis crudelibus restitisse videmur manibus, fuerimus. Mors etenim, quam nobis tu minitaris inferre, omnibus est parata: tantam vero beatitudinem, quantam sancti sunt martyres adepti, nemo ut videmus est consecutus, nisi hi qui mortem propter unicum Dei Filium moriundo vicerunt. Dicatos Deo homines torques, interficis, exterminas, & cur hæc geras, caussas odiorum reddere non vales, quia tu erras. Etiam nobis irasceris cur veram teneamus viam, & cum nostra salubri admonitione corrigere te possis, errores tuos insuper crudelibus factis coacervas, dicatas Deo mentes evisceratis corporibus extorquens eorum, qui statuerimus Deo fidem usque ad extrema vitæ servare curricula. Perspicis ita hæc esse, & quidem non sine maximo dolore tuo, cum non valere te advertis nos ab hac, quæ sola est, religione deflectere, ab isto cursu, in quo ad bravium sursum (3) vocationis tendimus, retrahere, non cum te ex aperto facis inimicum, non cum te simulas amicum (4). Videris etenim quod sit in te qui de-

NOTÆ.

tum alius paullo inferior, cum scribit *se dixisse judicibus, Constantio velo misso audiente &c.* Sed Sagittarii diligentiam uterque locus effugiit. Hieronymus Magius in Miscell. lib. 2. cap. 13. docet, velum tum fuisse in judiciis agendis interjectum, cum graviores caussæ in quæstionem proponerentur; cujusmodi certe fuit Luciferi caussa, de Fide nimirum Catholica & Athanasii innocentia tuenda.

1 Cum cives Alexandrini constantissime Athanasio Episcopo adhærerent, neque in ejus locum suffici quemquam ferrent, præsertim Arianum Episcopum, iccirco in eos Constantii furor sæpius exarsit, tum maxime cum Gregorius primum, deinde Georgius duo Arianorum monstra Athanasio in exsilium acto suffecti sunt, quibuscum nullam habere se religionis communionem passi sunt Catholici Alexandrini ad qualibet potius toleranda parati, quam cum Arianis convenirent: hinc atrox in illos persecutio mota, quæ totam crudelius pervasit Ægyptum ad obitum usque Constantii, licet aliquando constiterit, sed brevi. Vide Athan. Apologias, & epistolam ad Solit. tum notationes, quas subjecimus ipsis Luciferi libris pro S. Athan. Totum vero fere per orbem, vel jubente, vel connivente Constantio, Arianorum crudelitas adeo in Catholicos desæviit, ut plurimi præcipue Episcopi gloriosum obierint martyrium: quod & hic & aliis in locis hujus libri Lucifer innuit ejusdem gloriæ obtinendæ cupidissimus.

2 An *quin*? Galland.

3 *Sursum* cum Latin. ubi antea legebatur *rursum*. Textus verbis inhæret Lucifer, ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως. Galland.

4 Promissis, ac blanditiis, quibus ad sua consilia allicere tentabat Catholicos Episcopos, uti notabimus etiam inferius.

1 Sic

deceperit Evam; nam (1), cum verbum tuum, per quod ſerpis ut cancer, falſo fucato ſcientiæ tumore componis, aſtruendo te omnibus flagitiis tuis maculato edicto (2) tuo reſciſſore (3), meſſe omnium errorum, cum ſis ipſe totius erroris fons, affirmas te luminis portitorem, cum ſis tenebris obſeſſus omnibus. Nullis ergo modis poſſe nos a via veritatis deflecti, licet intellectu omni careas, tamen ex parte contemni te inſpiciens potes tandem videre, Conſtanti imperator immaniſſime. Hoc enim fidei proprium eſſe negotium novimus Chriſtiani, nec proſperis nec adverſis de gradu demoveri, non a propoſito ſemel vigore deduci: cernimus una hac voce religioſa, *Chriſtianus ſum, nolo eſſe ut tu es Conſtantius apoſtata*, omne crimen excludi: hac una voce tribui præſidium ſalutis, vinculum libertatis & honoris: conſpicimus hac confeſſione tribui nobis protectionis clypeum, telum contra per te in nos ſævientem diabolum; & tu inquis: *Negate vos Chriſtianos?* Ut contra adverſans diſcrimen duremus ſtabiles, nec ſævitiam tuam torquentis horreamus, animemur magis quam doleamus, iſta efficit conſcientia, quæ reminiſcitur unicum Dei Filium ad protegendos victoreſque efficiendos ſuos ſuæ divinitatis præbere præſentiam: hinc efficitur, ut, qua nos credis exſtingui pœna, vivificemur. Id etenim nobis, qui eum, propter quem patimur, eſſe nobiſcum credimus, in augmentum virtutis adſumimus, quod tu cruciatui ſperaſti prodeſſe punitor: hinc eſt quod malis tuis quatientibus non frangamur, quantoque varie continua crudelitate vexamur, tanto firmiter roboremur. Eſt enim nobiſcum ille, qui adoleſcentes Hebræos credentes in ſe in camino ignis tutatus eſt, ipſe firmat noſtras mentes, ipſe ſenſum regit noſtrum, ipſe divino incendit amore ſuo noſtra corda, & ad tolerantiam ſanctæ paſſionis animat: unde & nemo noſtrum mortem quam inferre minitaris cogitat, ſed immortalitatem, nec temporariam per te illatam pœnam, ſed gloriam ſempiternam. Tormentis namque martyres Dei conſecrari, & ipſa paſſionis probatione coronari aperiunt ita ſacræ ſcripturæ: *Pretioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum ejus*. Ps. cxv. 15. Et: *Si coram hominibus tormenta paſſi ſunt, ſpes eorum immortalitate plena eſt: & (4) in paucis vexati, in multis bene diſponentur, quoniam Deus tentavit illos, & invenit eos dignos ſe. Tamquam aurum in fornace probavit eos, & quaſi holocauſta (5) hoſtia accepit* Sap. III. 4.

NOTÆ.

1 Sic emendavimus cum Gallandio, ubi antea legebatur *non*.

2 De quo fuſe in Vita.

3 I. e. *Oſtendendo te eum eſſe, qui cum edicto tuo maculato omnibus flagitiis tuis reſcindas ſanam doctrinam, & metas ac colligas errores omnes*.

4 *Et* omittit Verſ. Ant. Vide quædam variantia in lib. I. pro S. Athanaſio pag. 95. & quæ ibidem notavimus.

5 *Holocauſtam hoſtiam*. Latin. ut in lib. I. pro S. Athan. pag. 95. *Holocauſti hoſtiam*. Verſ. Ant. Integrum hunc locum, teſte Gallandio, recitat S. Cyprianus lib. 3. Teſtim. cap. xv. & lib. de Exhort. martyr. cap. XII. utrobique vero legit *holocauſta hoſtiæ*, quam Luciferi quoque germanam verſionem cenſeo. Monet tamen

Ibid. 8. *pit eos, in (1) tempore erit respectus illorum. Judicabunt nationes, & dominabuntur populis, & regnabit Dominus eorum in perpetuum.* Qui igitur tantam felicitatem consecuturos se de Dei præsumunt magnitudine & exsultant, necesse est & futura cogitantes gaudia, præsentia tua mala calcent. Unici Dei Filii divina vox est: *Qui amat animam suam (2) in isto sæculo, perdet illam; & qui odit animam suam propter me, in vitam æternam conservabit eam.* Quo divino hærentes Christiani præcepto, licet in membris nostris resultans, Constanti, tua ungula recurrat in vulnera, stamus stabimusque immobiles, te atque omnibus pœnis tuis fortiores, hoc solum nobiscum ipsi revolventes, quod ista crudelitatis tuæ carnificina nobis sit utilis ad gloriam sempiternam. A barbaris sæpe parcitur victis, & est locus inter arma clementiæ, & utique apud eos qui ferali (3) ritu sint vitam ducentes. Hoc vero inenarrabile est quod fit adversum nos a te, qui tibi bene volumus, atque ut contingat desiderantes sumus, Deumque jugiter obsecrantes non desinimus; spolias, proscribis, mactas gladio, varie punis, nec corpora (4) quæ laniare sanxisti sepeliri permittis, eleemosynam fieri prohibes, omnia metalla, omniaque loca, exsilia vocari quæ putabantur digna, nostro tuæ calliditati resistentium replesti numero; relegando insontes, fame, siti, nuditate vexando non desistis. His illa ingeris mala, qui æternam cupimus consequi beatitudinem. Et tamen, imperator crudelissime, quicquid sævitia tua nobis intulit atque irrogatura erit, adverte quod mendacium sit; siquidem nec mors sanctis qui nos præcesserunt martyribus per te illata mors sit, nec jactura, neque damnum, sed fidei fœneratio. Semper Christiani (5) vobis tyrannis in persecutione perversa quæstione torquemur. Quo enim genere nocentes coguntur ad confitendum, eo nos compellimur modo ad Christum unicum verissimum Filium Dei negandum. Sed ut illi pro meritis confessi damnantur, sic nos, quia Dei Filium non negamus, coronamur, quibus victoria est a te illata damnatio: auferimur a te e medio, quibus coram non audeas blasphemare. Prosternitur etenim una voce Christi militis ille, qui contra nostram confessionem religiosam in te manet; loquitur ille, qui per te no-

Joan. XII. 25.

NOTÆ.

Nobilius in hunc libri Sapientiæ locum complures codices Cyprianicos præferre lectionem istam, *holocaustam hostiam*, quam in Lucifero inferunt Latinius, Gallandius ipse, aliique. Sabatierius habet: *Holocausti hostia.*

1 *Et in tempore*. Latin. ut Vers. Ant. & Vulg.

2 Vers. Ant. *Animam suam, perdet eam; & qui odit animam suam in hoc mundo.... custodit eam.* Cypr. epist. 81. cum Lucif. *in isto sæculo*, & *conservabit*.

3 Pro *ferino*.

4 Quod præsertim contigit Alexandriæ, cum Georgius Cappadox jussu Constantii vi armisque Ecclesiam illam occupavit an. 356. Vide notas in libris pro S. Athan.

5 Ita cum Latinio & Gallandio hæc emendavimus, & interpunctione distinximus, ubi Tiliana editio sic locum hunc exhibebat: *Sed fidei fœneratio semper Christiana: vobis tyrannis &c.*

1 Vers.

nostrum sitit sanguinem; ille, qui tuam obsedit mentem, contremiscit præsentiam cultorum Dei, atque ferre non valet, cum dissentimus a te, qui dicas *esse ex nihilo Filium Dei*, cum contra stamus minas tuas, omnemque crudelitatem carnificinæ tuæ potentia ejus juvati protectique calcamus. Castigari te profecto sentis ejus servorum constantia atque tolerantia, qui dicit: *Nolite metuere (1) eum, qui potest occidere corpus; magis autem metuite eum, qui potest & corpus & animam perdere in gehennam*. Matt. x. 28. Paulli etiam beatissimi ejus apostoli ad te calcandum tyrannorum omnium tyrannum hortamentis animamur: *Sumus filii Dei. Si autem (2) filii Dei, & heredes Dei, coheredes autem Christi, siquidem compatimur, ut & simul glorificemur*. Rom. VIII. 16. Et iterum: *Existimo (3) non esse condignas passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis*. Ibid. 18. Cujus claritatis gloriam cogitantes pressuras omnes & persecutiones non solum per te illatas a diabolo, sed & per omnes ejus homines nos tolerare servos Christi convenit, quia licet sint multæ, tamen ex omnibus illis liberamur, qui Filium Dei verum esse Filium credimus: & cum duas esse personas Patrem & Filium meminerimus, tamen unam divinitatem Patri & ejus unico Filio vindicemus. Has nostras justas invictasque audiens allegationes, quia sustinere veritatem ille qui tuam obsedit mentem non potest, instigat tuum ferinum animum, ut nos quam acerrime vexes, exquisitis pœnarum generibus excrucies, cur nolumus iter deserere salutare. Hinc est quod nimia tua crudelitas nostris illudit corporibus, cur magni æstimemus fidem, cultoresque Dei nos esse non abnegemus: totis in nos incumbis carnificinæ tuæ viribus, arbitratus nociturum te nobis, ignorans probationis nostræ nos gaudere occasionibus; hi videlicet qui felicitatem nostram hanc existimemus maximam, si in hoc justitiæ agone tua carnifice manu nobis contingat pro Dei jugulari Filio, stabiles contra tuam religiosa mente perstamus insaniam, vincente scilicet in nobis eo, pro quo patimur, quicquid sub persona nostra injuriæ (4) ipsius divinæ majestatis tu profane jactitas sermone vacuo, & inani colloquio, voluntate prava; quæ cuncta dura mens tua & obstinata pectoris feritas in necem suæ gignit salutis: dum a religione Dei dissentis ducente dementia, furore rapiente, omni denique te immanitate vexante, qua instigaris pariter ac feris, eo quem negas pro-

NOTÆ.

1 Vers. Ant. *Timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius eum timete qui potest animam* &c. Ms. Cantabr. *Magis eum, qui potest &*, cum Lucif.

2 *Si autem filii & heredes: heredes quidem Dei ..... si ita compatimur .... conglorificemur*. Vers. Ant. Cypr. ep. 55. cum Lucifero: *Si autem filii Dei, & heredes Dei, coheredes autem Christi*.

3 Cum Cypr. lib. 3. Testim. præter hæc, *ad superventuram claritatem*. Vers. Ant. *Existimo enim quod non sunt condignæ* &c.

4 *In injuriam*. Latin. Sed fortassis eodem sensu scripserit *injuriæ* dandi casu Lucifer, scilicet stilo suo minus accurato ut assolet. Suos enim *libros rustico sermone descriptos* agnoscit ipsemet auctor sub fin. lib. *de non parc. in Deum delinq.* Galland.

protegente contra tuam, bellua, immanitatem, ut vel verso solent mari moles oppositæ, reluctamur. Feriant licet per te diabolici fluctus, & pulsent late vagantes mundi turbines, magis magisque immobilis, ut est, erit virtus, nec undis tuarum infestationum circumspumantibus succumbemus operti, sed contra omnia erimus semper erecti pericula: siquidem non sit Christianus animus abjectus qui sternatur & jactetur ad vitia, sed eo usque sit generosus ac nobilis, ut contra omnia tentamenta immobilis victorque permaneat. Non sumus Christiani cogitantes præsentis fragilis vitæ dulcedine perfrui, sed sumus adipisci cupientes æternæ securitatis & felicitatis gloriam, perpetuæ beatitudinis possessionem. Joannis apostoli beati, ut terrena spernentes, cælestia sequi
1. Jo. II. 17. desideremus, hortantia religiosa vox est: *Et mundus transit, & concupiscentia* (1) *ejus: qui autem fecerit voluntatem Dei, manet in æternum, quomodo & Deus manet in æternum*. Cum hæc ita sint, cupio te cognoscere cum omnibus tuis præstigiis ac fraudibus, cumque vastissima sævitiæ tuæ crudelitate, jacere te subter pedes Dei servorum, omnem gloriam tuæ vanæ dominationis duci a nobis atque haberi pro nihilo, nihilque te aliud esse a nobis sentiri cum omni vigore atque auctoritate imperii tui, quam inanem aurulam. Jactare nos hæc quisquam de tuis fortassis dicat adulatoribus. Non retines, Constanti, dixisse me judicibus, te (2) velo misso audiente, quod licet totum militem tuum in nos decrevisses jacere regni tui tela, in nos exsecratores blasphemiæ tuæ, ut in sacrilegi (3) tui decreti contemtores, omnia sua colliderent arma, nec si (4) tamen quod possemus a proposito recedere? Sed tu pro tua illa prudentia in omni pro te moriundos bello milites tuos censuisti, Christianos vero sanxisti Dei oportuisse exsistere negatores. Et utique tui sentiunt dolorem vulnerum, dolent se periisse, dolent hanc amittere lucem; nos vero primo sentire pœnarum cruciatus non possumus, in quibus Christus patitur, in quibus Christus æternam salutem operatur: deinde, quia præsentia pro nihilo ducamus, & lumine in illo perenni semper futuri sumus, qui (5) fieri potest, ut non pro Christo Dei Filio vitæ æternæ tributore sacrilegio funestatis manibus tuis maluimus (6) in-

NOTÆ.

1 Cum Græco, ἐπιθυμία. Vers. Ant. *desideria*, &, *sicut & ipse manet in æternum*. Cypr. lib. 3. testim. *quomodo Deus*, omisso *&*.

2 Ita hunc locum correximus, Poncio auctore apud Latin., ubi antea legebatur mendose, *te vel omisso audiente*; & sensus ad ea refertur, quæ paullo superius notavimus. Idem Gallandius confirmat; loquitur enim utrobique Lucifer de velo, quod Imperatoris aut judicis conspectum ab oculis adstantium removebat. Nonnulla de hisce velis itidem notarunt Cotelerius ad lib. 2. Constit. Apostolicar. cap. 52. & Mazochius ad Kalendarium vetus marmoreum Eccl. Neapol. pag. 384. ex quo nota, graviores quidem caussas, qualis nimirum erat caussa Luciferi, prætenso velo, leviores sublato velo agi solitum antiquis fuisse.

3 Ita correximus cum Latinio, cum antea legeretur, *in sacrilego tuo decreto*.

4 *Nec sic*. Latin. & Galland.

5 *Quin*. Vatic. sed corrupte.

6 *Malimus*. Latin. & Galland.

1 Ini-

interfici ? qui aliter nos Deo Patri placere non posse cernamus, nisi conventi a te ad negandum unicum Dei Filium ejus per mortem etiam ipsam verum esse illum Dei Filium confessi fuerimus ? Detestabilis mens tua indigne fert, quia dicamus Christum Dei Filium Dei esse verbum, Dei sapientiam, Dei virtutem, *Deum* (1) *verum de Deo vero, natum de Patre, id est de substantia Patris, lumen de lumine, natum non factum, unius substantiæ* illum esse *cum Patre, quod Græci dicunt* ὁμοούσιον, *per quem omnia sunt facta, sine quo nunquam fueris Pater*. Indigne fers Arii vermis, cur defendamus, quod claritas, potestas, magnitudo, æternitas, divinitas, quæ (2) una sit Patris & unici ejus Filii. Non esse novum quod nos legati asseverabamus in (3) tuo palatio, & firmando non desumus semper sic fuisse & esse creditum a Christianis, sicuti apud Nicæam contra hæresim tuam Arianam & (4) omnes errores videtur esse sacra fides conscripta, si tandem oculus serpentis mortibus confossos cordis tui aperias, invenies, quod hanc habet, hanc defendit ecclesia fidem, quam sibi traditam cognoscit per beatos apostolos. Omnes momento peragrare si posses gentes, invenisses, stolidissime imperator, ubique Christianos sicuti nos credere, in hac defensione nostra perstantes pro Dei Filio ut nos mori cupere. At tua novella prædicatio & recens religio, sub prætextu fidei blasphemia (5) in perniciem salutis tuæ per te prolata, non solum adhuc limitem Romanum peragrare non valuit, & utique te satisagente, sed, & ubi (6) radices figere tentaverat, aruit, recedentibus scilicet omnibus Dei famulis a te, atque paucis tuis, quos lolium esse super frumentum seminatos Dominus prædixerit, tecum manentibus: quæ omnia tibi præstitit atque est præstans artifex fraudis ac mortis, qui per te plurimos blanditiis obliquis illicit ac decipit, qui, cum sit reus totius sceleris, suggerit cordi illi tuo amarissimo, ut nos tamquam reos alicujus criminis punias. Sed prospice tandem, aperi cordis oculos, in quibus tibi nihil luminis est, sed omnis caligo & ingentes tenebræ versantur, & invenies quod mors tua fragili illata potestate integriurem reparet vitam, quod hæc magis nos deducat ad gloriam per ignes, per gladios, per ca-

NOTÆ.

1 Initium Symboli Nicæni hic refert, quod integrum descripsit in lib. *de non parc. in Deum delinq.*

2 *Divinitasque*. Latin. & Galland.

3 De Luciferi legatione in Mediolanensi Concilio vide quæ in ejus vita narrata sunt.

4 *Et contra*. Vatic.

5 Edictum intellige, sive epistolam Constantii nomine ab Arianis proposita in Concilio Mediolanensi, de qua in Luciferi vita. Gallandius mallet legere *blasphema religio*.

6 Id est, in ipso Concilio Mediolanensi, unde per Italiam, & Occidentem late posset vagari: sed irrito Constantii & Arianorum conatu. *Ex quibus videas*, ait Baronius ad an. 356. num. 71., *quantumlibet Ariani favore Constantii, & ipse Constantius omni Arianorum conatu totum Christianum orbem miscuerint, ut Arianam hæresim, fide explosa Catholica, in ecclesia seminarent.*

Et-

catenas, ac feras, per quicquid denique rabies tua piissimi (1) imperatoris in nostram censuerit ingerere necem. Tutante Deo non modo non exstinguimur, sed magis atque magis vivificamur, qui meminerimus nil esse super nos præter Deum; unde erubescit animus devotus atque mancipatus Deo tibi per tuam mortuo blasphemiam, cani latranti contra veritatem, vermibus Arii scatenti succumbere. Servorum Christi animæ quoties vim diligenter veram examinant tormentorum, considerant nullum majus esse tormentum quam a te adversarii nostri servo
Matt. xvi. 24. servum vinci Christi. Recordamur Dominum dixisse: *Si quis vult post me venire, abneget se sibi, & tollat crucem suam, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet illam. Qui (2) autem perdiderit animam suam propter me, inveniet eam. Quid enim prodest homini, si totum (3) mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? aut quam dabit homo commutationem animæ suæ?* Martyrii cogit dignitas ut vitam Christiani morte (4) contemnamus, siquidem novum salutis genus per Dei Filium fuerit tributum; *interire (5) ne peream*. Novimus hanc esse nobis traditam divinitus disciplinam, ut sine ullo terrore militiæ vim tueamur tanti nominis, quippe quos jam pridem æternæ memoriæ cupiditas abstraxerit a desiderio istius lucis, quosque ad calcanda omnia terrena Christi societas segregarit. Crescit (6), Constanti, crudelitatis tuæ pugna: sed crescere adverte & Christi militibus gloriam, nec retardamur denique ab acie tormentorum metu, sed ipsis magis tuis tormentis ad aciem provocamur. Hæc ita esse negare non poteris, quando conspicias (7) pari & simili calore virtutis Christianos toto in orbe ad gerendum certamen animatos, quando videas, militem Christi, incorruptam fidei firmitatem quod non detestandæ tuæ blanditiæ decipiant, non minæ furoris tui terreant, non cruciatus tuæ carnificinæ ac tormenta crudelitatis devincant, illo videlicet in nubis manente, & no-
Ib. xxviii. 20. biscum semper constituto, qui ad beatos apostolos dixerit: *Vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*. Est ubique præsens, quia omni-

NOTÆ.

1 Ἐιρωνικῶς dictum.

2 *Qui enim voluerit animam suam perdere* &c. Vers. Ant. Mss. S. Germ. apud Sabat. cum Lucif. præter *nam* pro *autem*.

3 Ex Græco, εἰς ὅλον κόσμον. Vers. Ant. *hunc*.

4 *Morte contra emamus*. Latin. & Galland. minus tamen recte, cum sensus perstet.

5 Editio Tiliana non habet hanc lectionem, *interire ne per eam*, ut affirmat Gallandius; sed in ea perspicue legitur, *interire ne peream*. Lugdunenses vero & pessime & absque ulla caussa ita ediderunt; *interire ne possim*.

6 Similem sententiam habet Cyprianus in epist. 8. edit. Baluzianæ ad Martyres & Confessores: *Crevit pugna, crevit & pugnantium gloria; nec retardati estis ab acie tormentorum metu, sed ipsis tormentis magis ac magis estis ad aciem provocati*. In textu Luciferi, pro *ne retardamur*, edidimus ex Latinii correctione, *nec retardamur*.

7 Rursum Cyprianus eodem in loco: *Jam comperi .... universos ..... pari ac simili calore virtutis ad gerendum certamen animatos ..... ut incorruptam fidei firmitatem non blanditia decipiant, non minæ terreant, non cruciatus ac tormenta devincant:* quia

omnipotens (1) sit, Filius totum potens, cui cum Patre una sit æternitas atque potestas divina. Sed te quanta caligo obsederit incredulitatis, quantaque tenebrarum & errorum nubes tuum pectus obduxerit, dici non potest, qui cum te Christianum fingas, Christianum tamen nomen e medio auferre nitaris. Inter hæc daturos legentes veniam conspicere debes, quod pro merito impietatis tuæ facundia mediocris ingenii mei ad exsecrandum te describere non valuerit; dedisse me etenim videbant formam universis Deum timentibus, præbuisseque materiam tractaturis, quo (2) te ordine possent sine vitæ æternæ radicibus positum secare. Nec te maledicis vocibus dicas a nobis objurgari, si quæ dignus es (3) a rusticis, licet tamen Christianis, audis. Novimus non maledicendum, sed magis propter inimicos rogandum; Filius etenim Dei, rerum cum sit Dominus, tamen cum malediceretur, non remaledicebat. Ceterum, si rerum malediceret Dominus, tantæ utique majestatis impetu universa conciderent. Dicis utique ad hæc: *Dominus te mitem esse voluit quippe antistitem suum, & tu te pervicacem me circa prabes*. Prophetæ, apostoli, & chorus evangeliorum non occidendum docent, tu contra Deo dignaris interficere dicatos, Christiani ad placandum quem colimus his rebus opus esse novimus, quibus illum delectari ac gaudere scimus. Si igitur placere censendum est posse Deo quod facis, omnes nos oportet homicidas esse, sacrilegos ac blasphemos. O Constanti, quam ingentis sis dementiæ, videris: conspicitur veterator ille subtilis, circumscriptor innocentium in tua mente sedem sibi collocasse, & arbitraris non te adhuc publicatum? adhuc in ovem, cum sis lupus, perfrigescis tu, qui a sanctissimis prophetis bestia nominaris, a beatissimis apostolis canis ac lupus rapax, subornatus, cum sis operarius iniquitatis, tamquam minister justitiæ: & te esse hominem censes, cum nihil hominis nisi lineamenta ac summam figuram geras? Doles te immanem bestiam dici, nihil te hominis nisi lineamenta ac summam gerere figuram. Dic quæso an possis innocentium interemtor merito dici Christianus, & non potius insanus, hebes, vecorsque, hostis quippe Dei religionis, in qua pietas, humanitas, omnisque justitia versatur, in qua nec malum pro malo discitur reddere, in qua non occidere, sed occidi propter Dei Filium docemur? Tu sacrilego conatu tuo, contemtam vanam dominationem tuam considerans, tormenta admoves; sed est protector (4) fidei, gubernator salutis, rector animarum, quem nos impel-

NOTÆ.

quia major est, qui in nobis est, quam qui est in hoc mundo.

1 *Omnipotentis*. Vatic.

2 Hæc de libro intelligenda videntur, quem scripsit ad Constantium *de non parcendo in Deum delinquentibus*.

3 *Dignus es audire, a rusticis* &c. Galland.

4 Item Cyprianus in loco paullo superius laudato: *Quam lætus illic Christus fuit .... & vicit protector fidei .... certamini suo adfuit: præliatores atque assertores sui nominis erexit.*

pellis negare ſemper, nobiſcum ſemper adeſt certamini noſtro, quia præliatores atque aſſertores divini ſui nominis erigat. Hinc eſt quod ſervientibus (1) injuſtitiæ tuæ ac miniſtris, hoc eſt concarnificibus tuis torquentibus, ſtemus fortiores, inanimamur ut tuam ungulam artus noſtri pulſati ac laniati ſuperent. Quomodo etenim inexpugnabilem fidem ſuperare poterit ſæviens diu plaga repetita, cum omnis miles Chriſti ſciat ipſum, pro quo patitur, ſecum eſſe præſentem, gaudentemque de ſuorum tolerantia ſervorum? Stamus (2) utique famuli Chriſti ejus majeſtate firmati, voce libera, mente incorrupta, telis quidem fragilibus tuis nudi, ſed illa induti arma, quæ nos ut indueremus eſt deprecatus beatus apoſtolus dicens: *De cetero confirmamini (3) in Domino & in potentia virtutis ejus*. Et: *Induite arma Dei, ut poſſitis ſtare adverſus remedia (4) diaboli, quia non eſt vobis colluctatio adverſus carnem & ſanguinem, ſed contra (5) poteſtates, contra hujus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritalia nequitiæ in cæleſtibus. Propterea accipite arma Dei, ut poſſitis reſiſtere in die malo, & in omnibus perfecti (6) ſtare, præcincti lumbos veſtros in veritate, induentes loricam juſtitiæ, & calciati pedes in præparatione (7) evangelii pacis; in omnibus aſſumentes ſcutum fidei, in quo poſſitis omnia jacula nequiſſimi candentia (8) exſtinguere, & galeam ſalutis (9), & gladium ſpiritus, quod eſt verbum Dei, per omnem orationem & obſecrationem orantes omni tempore in ſpiritu, & in (10) illum vigilantes*. Igitur quia taliter armatos, tanta potentia munitos, ſuperare non poſſit tua patriſque tui crudelitas, ut ſæpe dictum eſt, ſtetimus, & ſtamus, & quoad uſque conſumas corpora noſtra, ſtaturi ſumus ſalutari Chriſti clypeo muniti, lo-

Eph. vi. 10. Ibid. 11.

NOTÆ.

1 Cum Gallandio, ubi Tiliana editio habebat *ſerviens*, Latinius & Lugdunenſes *ſervientes*. Cyprianus in epiſt. laudata: *Steterunt torti torquentibus fortiores, & pulſantes ac laniantes ungulas pulſata ac laniata membra vicerunt*.

2 Cyprianus ibidem: *Vidit admirans præſentium multitudo .... ſtetiſſe ſervos* (Chriſti) *voce libera, mente incorrupta, virtute divina, telis quidem ſæcularibus nudos, ſed armis fidei credentes armatos*.

3 *Confortamini*, & *in potentiam*. Verſ. Ant. *Confortamini*, idem Lucifer infra.

4 *Inſidias*. Ead. Vide notata in lib. 2. pro S. Athan. & paullo infra.

5 Nullus dubito, quin ſcripſerit Lucifer *contra principes, contra poteſtates*. Galland. Et ita quidem legitur in Græco: ſed auctor noſter probe convenit cum Verſ. Ant. apud Sabat. nihil propterea immutandum eſt pro arbitrio.

6 *In omnibus operis ſtetis*. Verſ. Ant. Lucifer ad Græci textus amuſſim. *Galland.* Sed aliter a verſione Cypriani tum in lib. 3. Teſtimon. tum in epiſt. 58. edition. Oxon. a Gallandio laudata; legitur enim: *Propter hoc induite arma Dei ut poſſitis reſiſtere in die nequiſſimo; ut cum omnia perfeceritis, ſtetis accincti* &c.

7 *Præparationem*. Verſ. Ant.

8 Sic emendavimus ex Verſ. Ant. legebatur antea *cadentia*.

9 Cum Cypriano epiſt. 56. Verſ. Ant. *ſalutaris*.

10 Græc. *εἰς αὐτὸ τοῦτο*. Porro *τὸ τοῦτο* non expreſſit Lucifer cum aliis Patribus; neque illud agnoſcit vulgatus interpres; quin & abeſſe a pluribus codd. ex Millianis annotatis conſtat. *Galland.* Græcus codex Bornerianus apud Sabat. *εἰς αὐτὸν* cum Lucifero. Verſ. Ant. *in illo*.

1 Non

lorica pietatis ejus circumdati, sancto Spiritu gubernati, immobiles (1), & magis magisque in omnibus auctores (2), pellentes omnem vocem servitutis. Certi etenim & fidentes sumus nullis nos tuis insidiis, nulla tua calliditate, nulla cavillatione, nullis tuis fraudibus posse a proposito vigore deduci, quandoquidem sciamus quod enim finis delictorum mors sit, deinde sequitur vita, quæ semper sit; amplectamurque beati consilia apostoli ejus, ejusque imitatores atque participes desideremus inveniri qui astruit, quod (3) *cum vetus homo noster corrumpitur*, 2. Cor. iv. 16.
qui intus est innovetur; & (4) *si terrestris domus nostri corporis dissolvitur*, Ibid. v. 1.
cælestis ædificetur; & quod (5) *positi in corpore, peregrinemur a Domino*; cum Ibid. 6.
quo apostolo in regnis cælestibus uberes laudes referre non poterimus Deo, nisi prius morte expurgata ad immortalia sumenda præmia venerimus. Igitur cum per te dissipata atque penitus dissoluta fuerint corpora nostra, tunc nos integerrimos esse præsumamus; cum per te mors fuerit illata, tunc nos magis vivere posse credamus. Quomodo adhuc præsumis, Constanti interea imperator semper insulsissime, ea ingerere, quæ te exstinguant, nos contra vivificent? Ad exstinguendos nos malo pravoque consilio erigeris, actus es velox ad effundendum Dei unici Filii servorum cruorem, ignorans quod sanguine nostro patefiat cælum, sanguine nostro gehennæ exstinguatur ardor. Te sæcularis ambitio, nos cælestis admonet magnitudo, qui salutem timemus æternam amittere. Scimus nos pro Deo mori debere; ut enim te, nisi e castris diaboli ad exercitum in cælestibus castris constitutum feceris transitum, in perpetuum detinebit ignis apud tartarum, sic nos, si tuas minas tormentaque tua spernentes propter Dei jugulari (6) Filium per te sævissimam feram immanemque belluam maluerimus, in cælo erimus gaudentes. *Beati* enim *qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est* Matt. v. 10.
regnum cælorum; & non dixit: *Beati qui persecutionem faciunt*. Christiani sci-

NOTÆ.

1 Non recte censet Gallandius *immobile* hic usurpari pro *immobiliter*: nos ex Tilianis correctionibus legimus *immobiles*, uti Lugdunenses quoque edidere.

2 *Auctores* pro αὐθένται, ἐξουσιασταί, *domini*, usurpare Luciferum Græco stilo assuetum existimarim ex iis in primis, quæ statim subdit, *pellentes omnem vocem servitutis*. Videsis virorum eruditorum observationes ad Hesychium v. Αὐθέντης, nec non Suicerum in Thes. eccl. eodem v. §. 2. tom. 1. pag. 574. Neque prætereas velim Caugium in Gloss. v. *Auctor*. Galland.

3 *Sed etsi, qui foris est, homo noster, corrumpitur: sed qui intus est, renovatur de die in diem*. Vers. Ant.

4 *Et* est conjunctio, qua unum cum altero testimonio conjungit, uti sæpe solet, minime vero propria testimonii, quod subditur, uti Sabat. autumat. Vers. Ant. *Si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cælis*.

5 Eadem hic conjunctionis vis contra ac Sabat. legit. Vers. Ant. *Dum sumus in corpore, peregrinamur a Deo*; ut idem Lucifer lib. 11. pro S. Athanasio. Vide pag. 151. Nota 16. Græc. fere cum Lucif. Ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου: quamvis in hisce tribus testimoniis videatur sensum potius, quam ipsa Apostoli verba expressisse.

6 Cum Latin Antea *jugulare*.

scimus ad hoc nos Christi factos milites, ut injusto a te indicto belli campo ducem nostrum confessi, quo possimus victoriarum triumpho (1) potiri, moriamur armati: hinc nobis quanto sævis, tanto & clementior videris, cum interficere Christianum se confitentem dignaris. In hoc vero sceleratissimus judicaris, quod sub specie dilectionis, & consulere cupientis (2) ad nos blandiaris dejiciendos, tamquam utile sit nobis a te de gradu pulsos reservari, a Deo vero damnari. Novimus quod sis metuens, ne in omnibus his pœnis, tua detestabilitate inventis, in hac perseverantia fidei moriamur, & tamen admoves varios durosque cruciatus. Sic nos, quos tam infeste persequeris, varie excarnificari cupis, & quidem momentis omnibus; interficiendos vero non esse statuisti, tamquam (3) mors tantummodo beatos milites Christi faciat, ac non etiam tormenta quanto fuerint graviora, tanto majorem virtutis gloriam pariant. Etenim, qui novimus justitiæ copiosiorem esse vitam ac prolixiorem, in isto belli campo non terga vertimus, non ad castra tua Dei hostis transitum facimus, sed magis inter hæc a te illata exitia positi Dei ovili, unde te raptum possidet diabolus, repræsentari cupimus: & tamen eo hæc dico, non ut nobis parcas. Invenies etenim Christianos nos esse, ut jam, quos interfecisti, invenisti in fide stabiles, in dolore patientes, in quæstione victores per illum scilicet qui confessores suos non deserit, cujus nos milites agnoscentes, ut advertis, congredimur fortiter, dimicamus constanter. Scimus enim magnam esse claritatem, immensam sublimitatem, ac singularem sanctitatem, vitam salutis æternæ honestate passionis ornare, maximam esse nobilitatem potestatis tuæ tormenta contemnere, nec horrere calcare te, nec tuam rabiem pertimescere, qui in innocentes tam rabide sævis, qui, cum sis blasphemiæ, & injustitiæ, & totius crudelitatis doctor, tamen (4) Christianum te, pium, prudentem, atque justum videri posse censeas, cæcus & hebes, & veritatis ignarus. Adverte vorator innocentium, quod, in quo Christus vigilet, vinci tuis tormentis non possit, famem vincat, sitim spernat, squalorem carceris & receptaculi, pœna-

rum

NOTÆ.

1 *Triumphos*. Vatic.

2 Ita Latin. ubi antea *cupientes*. *Cupiens*, Galland. Hanc calliditatem blandiendi Catholicis, ut in suas illos partes traheret, sæpe Lucifer exprobrat Constantio: hinc Hilarius in lib. cont. Constant. *Pugnamus contra persecutorem fallentem, contra hostem blandientem .... qui non dorsa cædit, sed ventrem palpat, non proscribit ad vitam, sed ditat in mortem, non trudit carcere ad libertatem, sed intra palatium honorat ad servitutem, non latera vexat, sed cor occupat, non caput gladio desecat, sed animam auro occidit, non ignes publice minatur, sed gehennam privatim accendit.*

3 Hilarius in lib. eodem: *Omnia sævissima sine invidia gloriosarum mortium peragis*.

4 Rursus Hilarius ibidem Lucifero consentit: *Christum confitetur* Constantius, *ut neget ..... hæreses comprimit, ne Christiani sint .... sacerdotes honerat, ne Episcopi sint. Te, Christe, in verbis, te in ore circumfert, & omnia omnino agit, ne tu Deus ita, ut Pater, esse credaris*.

1 Re-

rum horrorem, roboris sui vigore subigat, omnem calcet pœnam; cunctos conterat cruciatus, nec mortem, quam tu magno nisu minitaris inferre, metuat. Superare te existimas illum, qui meminerit scriptum: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit* (1) *mihi? Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini invocabo. Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus.* Et: *Quis nos separabit a caritate Christi, tribulatio an angustia? an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? sicut scriptum est: Quia propter te morte* (2) *afficimur, tota die æstimati sumus ut oves occisionis, sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos.* Quid nos tuum possit ab his auferre salutaribus præceptis, prorsus videre non valeo. Nam & licet eos qui tuæ pravitati consentiunt ad nos illiciendos levando omni officio tuo non desinas impio, ut Epictetum (3) & ceteros, quos ex Dei servis tuos esse ac patris (4) tui satellites fecisti, tamen absit a nobis hæc amentia, ut falsum vero anteponamus, aut aliqua nos oblata per te felicitas illiciat regni tui: inanem gloriam tibimet serva, omnemque stolidissimi cordis tui prudentiam tibimet retine & comparibus tuis, quibus te morum conjunxit similitudo: relinque nobis stultitiam nostram, cum nos Christum Dei Filium verum esse Filium confitemur, cum eumdem unius esse substantiæ cum Patre defendimus, cum nos propter eum, ne ejus divinitatem negemus, interfici cupere profitemur: relinque nobis hujusmodi stultitiam. Quid ut hanc amittamus das operam? quid impugnandam putas posse a te veritatem, ignorans quod vi sua valeat? unde etenim contra fremitus atroces, asperosque tuos cruciatus invicta virtute populum Dei conspicis resistentem? nisi quia hæc sit, quam defendimus, apostolica atque evangelica fides. Hi resistunt tuæ crudelitati, hi tuam calcant rabiem, quorum spes æternæ immortalitatis, & vita cælestis est, quorumque ardor in cupidinem perpetuæ lucis accenditur, & salus de promissa lætatur beatitudine. Adeo namque securi ad æternam nos perfruendam vitam perventuros scientes omnia gratanter perpetimur, quando non tormenta propria cogitare nos profiteamur, sed tua tor-

Ps. cxv. 12. Ibid. 15. Rom. viii. 35.

NOTÆ.

1 *Retribuet*. Vers. Ant.

2 *Morti*. Ead. in qua hæc verba *tota die* conjunguntur cum verbis *morte afficimur*. Iren. lib. 2. cap. 22. *morte*; & lib. 4. cap. 16. *tota die* conjungitur cum verbis *æstimati sumus*, ut apud Lucif. qui tamen lib. 1. pro S. Athanasio pag. 58. habet: *Occidimur tota die*.

3 De quo etiam in lib. de non conveniendo cum hæret. sed ex hisce Luciferi verbis intelligimus, hunc hominem Catholicis primum partibus, deinde ambitione compulsum Arianis adhæsisse. Hoc innuit Athanasius in orat. 1. cont. Arian. *Nam de Cecropio, Auxentio, & Epicteto hypocrita superfluum est dicere, cum omnibus liqueat, quomodo, ob quas caussas, & per quos inimicos Ecclesiæ etiam isti promoti sint, nimirum qui se calumniarum in Episcopos orthodoxos, quibus insidiæ parabantur, histriones, actoresque præbuerunt. Hi, cum essent nonnisi in presbyteri ordine constituti, nec vulgo cogniti haberentur, tamen per impietatem Episcopatus titulum sibi procurarunt.*

4 Id est *diaboli*, uti paullo superius.

tortoris supplicia; damna corporum lucris animæ Christiani repensamus, coronam in vulneribus computamus, de tormentis & doloribus illatis per te lætissimi in Christo triumphamus. Recordare (1), Constanti, de scelerum tuorum memoria recenti, quam tibi in civitate Alexandrinorum inussisti, quantos (2) per abrupta una tincta (3) subscriptionis tuæ dejecerit, quantos gladio demeti fecerit, quantos fame sitique exedi, vel carceribus necari, quantos intercepto effecerit spiritu strangulari; & tamen his omnibus crudelitatibus in sanctos martyres, quos tuus interfecit gladiatorius animus, cum sævieris in nos, crudelius sævis dum retines gladium, dum das operam, ne in remedium velocius exitus succurrat mortis. Dilacerari toto corpore, urique nos patimur, probantes nihil (4) congruere sapientium gravitati atque constantiæ, quam nullis terroribus de sententia & proposito depelli, sed esse utilissimum pro Deo cruciari, & emori non posse Deo mancipatos, perpetua vinci tormenta, sed te magis prosterni atque deduci ad nihilum.
Ps. xxvi. 1. Accipe in vicesimo sexto psalmo positum: *Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Dominus defensor vitæ meæ, a quo trepidabo? Dum appropinquant super me nocentes, ut edant carnes meas. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt. Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. Si exsurgat adversus me prælium, in hoc ego sperabo. Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in (5) domo Dei per omnes dies vitæ meæ*. Igitur, cum justitiæ virtus in his perficiatur passionibus, cum, quia Christus in nobis patitur, nec sentiamus supplicium, propterea quod, ubi deest culpa, nec pœna sit, quomodo his te rebus vincere Deo dicatos devotosque potuisse arbitratus es, quibus augmenta virtutis invicta præbeat fides? Credo equidem, nec me veritas fallit, quod, licet adhuc totis tuis eo incumbas carnificinæ viribus, ut

NOTÆ.

1 Quæ Lucifer hic commemorat, videntur referenda esse ad an 360. quo hic liber scriptus fuit: nulla tamen de hoc Constantii facinore mentio apud Historicos: si tamen, quod ait Lucifer, *memoriæ recentis* nomine velimus intelligere, paucos quæ ante annos Constantius adversus Catholicos Alexandrinos crudeliter jussit perpetrari, forte conjicias ea hic enarrari, quæ anno circiter 357. Georgius Cappadox Constantinopoli Alexandriam reversus impie, sævissimeque aggressus est in Alexandrinos ipsius Constantii auctoritate & edicto. Vide Sozom. lib. 4. cap. 10. edit. Vales. & Præfat. nostram §. IV.

2 A Georgio namque, qui Alexandria expulsus ad Imperatorem confugerat, vehementer ira incensus idem Imperator Notarium misit Alexandriam, qui Constantii jussu *multos Alexandrinorum tormentis subdidit, ac verberibus affecit. Nec multo post Georgius ipse revertitur terribilior factus, quippe qui Imperatorem ad multorum vexationem incitasset;* ait ibidem Sozom. Hinc Lucifer scribit, *una tincta subscriptionis* tantum scelerum in ea urbe commissum, id est una edicti subscriptione temere ac furenter a Constantio signata Georgii impulsu.

3 Tincta subscriptionis una, *pro una subscriptione quæ tinctura seu atramento fit: tincta nomen novum*. Til. & la Cerda.

4 *Nihil magis*. Galland.

5 *In domo Domini omnibus diebus vitæ meæ*. Vers. Ant.

1 In

ut membra divellas, artusque laniatos in sanguinem nostrum sæviens diu tortor vexares, quod vincere tamen nunquam Dei possis familiam, nunquam exercitum Christi superare valeas, non doloribus subjicere, non pœnis angentibus poteris flectere. Christiani nullos cruciatus, nullamve mortem recusamus; non tyrannicas tuas jussiones, non judicum tuorum gladius tremere possumus, quia gladio Dei armati tibi resistamus. Beatus apostolus, *De cetero*, dicit Ephesiis, *confortamini in Domino, & in potentia* (1) *virtutis ejus. Induite arma Dei, ut possitis stare adversus remedia* (2) *diaboli, quia non est vobis colluctatio adversus carnem & sanguinem, sed contra potestates, contra hujus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritalia nequitiæ*. Arma indutos Dei tu, per quem omnes in nostram necem sæviunt dæmones, superare quia non potes, hortamur tandem te nobis tradas, ne cum istis, quos describit apostolus, in cuncta turquearis æva. Sic non in tenebras carceris tui filii possint vinci lucis a tenebrarum filio, tamquam tenebras sentire possint hi, in quibus inhabitare dignatur ille, qui sit lucis conditor. Perferat virtus necesse est, quod ferendum natura mortalis edocuit, si enim ignibus consumere nostros artus tentaveris, te magis in nostra corpora sentiemus exuri quam nos, qui cum libenter ac promte curramus ad mortem pro fide, non nos amittere vitam posse, sed magis conquirere, & quidem post fragilem æternam præsumamus. Stat semper nempe gladii tui acies exstricta (3), parata Christianorum neci, & tamen omni plumbo curvior esse nobis videtur iste mucro gladii tui, sicut & acies animæ tuæ. Toleramus omnia in passione securi, veluti ingeramus supplicia quæ patimur, quoniam qui per te in nos sævit, nostra fide prosternitur. Non enim morte in perpetuam malignitatem illam deleri nos posse novimus, qui in Christum vitæ æternæ tributorem unicum (4) Dei Filium crediderimus; sed credentes sumus & bene præsumentes, quod ad lucem vitamque perennem etiam corpora sint resurrectura, quæ tu nunc uris, torques, ac lanias. Si enim, posteaquam per te interficimur, nihil nos esse futurus sciremus, profecto stultissimi essemus non huic vitæ consulentes, ut esset quam diutina, & commodis omnibus plena; quod contingere nobis poterat, si tibi magis quam Dei decretis temperandum censuissemus; ac nunc cum, per te si vita præsens auferatur, immortalis sumatur, hanc præsentem vitam propter Dei Filium cum bonis suis contemnere servos ejus necesse est, siquidem omnis hujusmodi jactura immortalitate pensetur. Quanta virtus, quantum robur animi, qualis fuerit firmitas fidei eorum, quos interfecisti, & sit horum qui adhuc tuo sacrilegio resistunt, adverte, Constanti, stetisse

aut

Eph. vj. 10.

NOTÆ.

1 *In potentiam*. Ead.

2 Cum Ms. reg. apud Sabat. Vers. Ant. *insidias*. Vide not. in lib. 2. pro S. Athan. & hoc eodem libro pag. 248.

3 *Stricta*. Latin. & ex eo Gallandius.

4 *Unicum verum*. Vatic.

1 For-

aut illos beatos martyres, quos jam Dei potentia in cælestibus regnis esse constitutos cernimus, aut hos quos adhuc interficere non valuisti, contra te immanem feram, qui fanda atque infanda nobis comminando non desinas, cum multis (1) tolerabilius audere semper desiderans fueris, ac sis, adversum te æmulos surgere principes, quam Christum Dei Filium confitentes exsistere victores. Placuerat enim tenebris omnium errorum obsesso cordi tuo, & profunda caligine cæcato animo, nos omnes per tuam hæresim a Deo convertens (2) primo tuos clientes efficere, deinde consatellites. Sed vicit te & ipsum in te, ista qui fuerit machinare molitus, veritas; valet enim vi sua. Exspectantes denique sumus momentis omnibus super (3) ista, quæ jam intulisti tormenta, adhuc addas constituendo sæviores carnifices, ferociores ultores, qui devotos Deo milites adversus edicta feralia tua resistentes, quo minas & cruciatus & tormenta fidei vigore per Dei misericordiam calcemus, possint vel gladio invadere, vel crucifigere, vel igni torrere, vel quolibet inaudito genere pœnarum viscera nostra ac membra laniare; ut stamus nunc usque per Dominum immobiles staturi semper, si quidem non nos simus qui tuos frendores vincamus, sed ipse in nobis, cujus auxilio regimur, cujus virtute servamur. Quantus enim tu es, aut qualis, qui possis spoliare nos his bonis, quæ sunt in nos collata divinitus? rapis nos, negas (4), egenos facis, damnas, vincis, uris, miseris etiam modis necas, & tamen vincere Christianorum invictam fidem non vales. Per quod intelligere debuisti factum, quia & tu erroris crudelitatisque tuæ sis recepturus supplicia; & contra nos, quod per hanc propositam difficultatem angustissimus trames ad immortalitatis præmium sublimiter ducat, non poterimus cedere tuæ crudelitati, qui novimus quod sit martyrium dominicæ fortitudinis singularis imitatio. Laboris quidem & difficultatis plena satis & ardua martyrum adeo via est, ut non quis humanis implere valeat viribus; sed nos, qui auxilio divinæ suffragationis juvamur, calcemus te semper, ut nunc calcamus, necesse est. Hinc est quod libitum sit nobis, non solum non te timere Dei religionis adversarium, sed & ultro provocare. Provocaris (5), cum semper, ut non miserearis immisericors, sed ut interficias exspectaris: hinc est quod non possit capere divisionem felicitas nostra, quia, & cum occidimur pro Dei Filio, ipse dilectione vivat in nobis, ipse, qui est in pressura & excitatio, in persecutionum præliis fortitudo. Quibus etenim velis te modis exseras adversus Dei cultores, nunquam tamen poteris evacuare signatam virtutem, quippe cum mundana non in-

NOTÆ.

1 Forte *multo*, aut *multos*. Til. *Multo*, Latin. & Galland. Recte *multis*, id est *tolerabilius rebus multis*, pro suo scribendi more.

2 Participium pro gerundivo, sic sæpe utitur: *convertendo nos tuos clientes efficere*. Til. & Galland. *Convertentes primos*. Latin.

3 Id est, *atrociora quam ista*. Galland.

4 *Relegas*. Latin.

5 *Provocaris enim*. Galland.

invitent, non terreant tormenta. Cum hæc ita sint, te Dei domus persecutorem quid aliud dicam quam miserum, qui prædonum tuorum dæmonum instigationibus pareas, quorum stimulis actus hæc fueris perpetrare machinatus, per quos inhærente cordi tuo persuasione tua sacrilega libenter erras. Faveas stultitiæ tuæ tibi ignotæ (1); atque utinam cum solis Arianis comblasphemis tuis errare ac desipere velis; nos etiam in consortium malorum tuorum rapere conaris, proscribis, exspolias; sed novimus maximæ felicitatis genus esse propter Christum quæsitam paupertatem. Infers (2) carnifex mortem (3) ad nos; non solum non cervicem subducimus, sed & damus (4), ut propter Dei unicum Filium jugulemur. Quorsum hæc retuli? ut scires pœnas tuas nullas habere contra Christi servos vires, & quod expavescere non possumus id, quod venturum semper exspectemus. Indigne fers cur dicaris hæreticus, & audes tamen dicere non comparari posse, vel exæquari Patri Filium; nos, qui unam deitatem Patri & Filio defendimus, Filium æqualem dicimus Patri. Credimus, ut credidit beatus Paullus apostolus, qui dicir de Filio: *Qui cum in (5) forma Dei es-* Phil. II. 6.
set, non est rapinam arbitratus esse se æqualem Deo. Quid est, *qui cum in forma Dei esset*? nisi quod sit Filius, ut est Deus Pater, incommutabilis, inconvertibilis, inæstimabilis, inenarrabilis, æternus, perfectus. Quid est, *qui cum in forma Dei esset*? nisi quod ipsam inaccessibilem lucem habitet Filius, quam & Pater; nisi quia una sit divina sublimitas Patris & Filii. Sanctus (6) Spiritus, in beato manens apostolo, corda vestra omnia hæreticorum jam tunc conspiciens addidit interpretationem,
quid sit *in forma Dei* esse Filium: *Qui cum in forma Dei esset, non est ra-* Ibid.
pinam arbitratus esse se æqualem Deo. Apostolus beatus æqualem Filium Patri dicit, unam deitatem manifestans Patris & Filii; & tu audes cum sacrilegæ audaciæ tuæ satellitibus atque sacrilegii tui comparticipibus dicere, *Non enim nos possumus æquare aut comparare Filium Patri*? Aut
cur Dominum dixisse arbitraris, *Qui me vidit, vidit & Patrem* (7); &, Jo. XIV. 9.
Ego & Pater unum sumus? nisi quod una sit potentia Patris & Filii. Ib. X. 30.
Tu dicis, quod habet Filius initium; at nos dicimus sine initio esse: si quidem omne, quod habet initium, & finem possit habere necesse est. Igitur, cum credamus unicum Dei Filium æternum esse, hoc est coæternum Patri, & vos hostes Dei negetis, nonne rectissime dementes &

omni

NOTÆ.

1 Melius cum Latin. & Galland. nam antea *ignita*.

2 Forte *inferas*, ut paullo ante *faveas*. Galland.

3 *Mortem; at nos* &c. Latin. & Galland.

4 *Damus* cum iisd. ut sensus sit: *Infers carnifex mortem, at nos non solum non cervicem subducimus, sed & damus*; antea leg. *manus*.

5 Vers. Ant. *In forma Dei constitutus*.

6 Ita cum Latinio: antea legebatur, *Patris & Filii sancti Spiritus, in beato manens Apostolo*. V. Præfat. §. 2.

7 Cum Græco, *τὸν πατέρα* simpliciter. Vers. Ant. *Patrem meum*.

1 Vers.

omni vecordia ſaginatos filios peſtilentiæ vos nuncupamus? de quibus
Rom. I. 28. clamat beatus apoſtolus, ut tunc de Judæis: *Et ſicut non probaverunt Deum habere in notitia; tradidit illos Deus in reprobum ſenſum, ut faciant ea, quæ non conveniant* (1). Et ad Philippenſes:
Philip. III. 17. *Coimitatores mei eſtote fratres, & obſervate* (2) *eos qui ſic ambulant, ſicut habetis formam noſtram* (3). *Multi enim ambulant, quod* (4) *ſæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Chriſti, quorum finis eſt interitus, quorum Deus venter eſt, & gloria in* (5) *confuſione ipſorum, qui terrena ſapiunt*. Et ad Timotheum de te, Conſtanti, ac tibi dilectiſſimis comperditis tuis:
I. Tim. IV. I. *Spiritus autem manifeſte dicit, quia in noviſſimis temporibus recedent quidam a fide* (6), *attendentes ſpiritibus ſeductoribus, doctrinis dæmoniorum, in* (7) *hypocriſi mendaciloquentium, cauteriatam habentium conſcientiam* (8) *ſuam*. Vos adhuc percutit atque interficit Spiritus ſanctus ore ejuſdem beati apoſtoli (9):
2. Tim. III. I. *In noviſſimis diebus advenient tempora periculoſa. Erunt homines ſe ipſos amantes, cupidi* (10), *ſuperbi, faſtidioſi* (11), *blaſphemi, parentibus non obedientes, ingrati, ſceleſti, ſine affectione, ſine fide, detractores, incontinentes, immites, ſine benignitate, proditores, protervi, inflati, voluptatum amatores magis quam Dei, habentes ſpeciem pietatis, veritatem* (12) *autem ipſius negantes;*
Ibid. 8. *& hos devita*. Et infra: *Quemadmodum autem Jamnes* (13) *& Mambres reſiſte-*

NOTÆ.

1 Verſ. Ant. *Conveniunt*.

2 *Obſervate qui*. Verſ. Ant.

3 Verſ. Ant. *Formam nos*.

4 Verſ. Ant. *Quos ſemper*. *Quos*, idem Lucifer lib. 2. pro S. Athan. Vide pag. 159.

5 Ex Græco, ἐν τῇ αἰσχύνῃ. *In confeſſione*. Verſ. Ant.

6 Græc. τῆς πίστεως. *A veritate*. Verſ. Ant.

7 Ἐν ὑποκρίσει. Græc. *In diſſimulatione mendaciloquorum*. Verſ. Ant. Cotelerius in Tom. 1. monum. Eccl. Græc. pag. 337. monet, in Lucifero aut ad Græcam locutionem voces ambas ita eſſe conjungendas, *mendaciloquentium*, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, 1. Timoth. IV. aut legendum *mendacium loquentium*. Nos ad ſenſum Græcæ vocis utramque conjunximus.

8 *Mentem & conſcientiam ſuam*. Verſ. Ant. *Mentem* abeſt a Græco.

9 *Apoſtoli Paulli*. Vatic.

10 Cum Cypr. lib de unit. Eccl. Verſ. Ant. *Avari .... non obaudientes*.

11 Græc. ἀλαζόνες ὑπερήφανοι. Vulg. *elati, ſuperbi*. Et eo quidem ſenſu, quo *ſuperbi*, accipi poſſe videtur *faſtidioſi* Luciferi. Cicero x. Philip. *Quorum*, inquit, *ſi eſſent arrogantes, non poſſem ferre faſtidium*. His adde *faſtidium* quandoque ſumtum pro *faſtigium*, ut Cangius nos edocet in Gloſſ. v. *faſtidium*. Quid porro ſi Lucifer ſtilo minus Latino & pæne rudi paſſim uſus *faſtigioſi* ſcripſiſſe dicatur? *Galland.* Cum Lucifero tamen convenit Verſ. Ant. apud Sabatierium.

12 *Virtutem .... & hoc devita*. Verſ. Ant.

13 Græc. Ἰαννῆς. Vulg. *Jannes*. Sed cum Lucifero *Jamnes* legit quoque Sanctus Cyprianus de unit. Eccl. pag. 115. edit. Oxon. Vide ſis Cotelerium ad Conſtit. Apoſt. lib. 8. cap. 1. *Galland.* Noſtrum non eſt de hoc nomine quæſtionem inſtituere: *Magno certe cum diſcrimine*, inquit Cotelerius in loco laudato, *nomina magorum iſtorum efferunt, ſcribuntque auctores Hebræi, Græci, & Latini, his fere modis*, Johane, Janne, & Mamre, Jamre, Ἰαννῆ, Ἰάννην, Ἰαννῆς, Ἰαννῆς, Γαννῆς, Ἰάννης, & Ἰαμβρῆς, Ἰάμβρην, Ἰαμβρῆς, Ἰαμβρῆς, Μαμβρῆς *iiſdem accentibus*, Μαμβρῆς, *apud Glycam* Ζαμβρῆς *inverſa forte prima littera* M, *ſicque mutata in* Z. Jannes, Jamnes, Johannes, & Mambres, Jambres &c. *Reſtiterunt* pro *reſiſterunt* legit Sabatierius. Verſ. Ant. *Jannes*.

1 *Re-*

stiterunt Moysi, sic & hi resistent (1) *veritati, homines corrupti mente, & reprobi circa fidem, sed ultra non proficient; insipientia* (2) *eorum manifesta erit omnibus sicut & illorum fuit.* Et infra: *Erit tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes aures* (3), *& a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur.* Ib. iv. 3.
Deserens apostolicam fidem, conversus ad fabulas, ut cancer ita sermo tuus quod serpere possit, cum prædixerit ore apostoli Spiritus sanctus, catholicos dicis erraticos, & paullo post, ipsam quam catholicam dicebas, quamque suscipere (4) cogebas, dicis esse blasphemiam (5). Item (6) post

NOTÆ.

1 *Resistunt*, & *corrupti mente*, *reprobi* &c. Eadem.

2 *Insipientia enim* &c. Ead.

3 *Auribus* legit Sabatierius.

4 *Nos suscipere*. Vatic.

5 Redarguit hic Lucifer inconstantiam Imperatoris, qui ad arbitrium & pro Arianorum voluntate fidei formulas ab iisdem prolatas recipiebat modo, modo rejiciebat: præsertim vero indicare videtur libellum fidei in Mediolanensi Concilio exibitum Catholicis Episcopis, ut eidem subscriberent, vi ac minis adacti, ut alibi sæpe notavimus: hanc fidei formulam reprobavit postea Constantius ipse, & novas identidem ab hæreticis cusas aut admitti, aut respui jussit.

6 Eudoxius, quem Lucifer per contemtum Adoxium nominat, post occupatam anno circiter 358. Antiochenam Ecclesiam, ibidem Concilium celebravit ineunte anno insequenti, ibique descripta fidei formula ὁμοούσιον ac ὁμοιούσιον voces rejecit; præterea e cathedra ad populum sermonem habens, aut in ipso Concilio impiissimas protulit blasphemias, quas Hilarius refert in lib. un. contra Constantium. At Arianorum & Semiarianorum appetitus insidiis, & apud Imperatorem, cujus gratia, & auctoritate plurimum pollebat, accusatus e sua Sede dejicitur in Concilio Seleuciensi anni 359. die Septembris 13. Rursum vero Acacii potentia fretus Imperatorem adiit, suas blasphemias verbo tenus ejurat, & inito anno 360. in Constantinopolitano conventu a suis fautoribus, & Constantio probante, Cp. Ecclesiæ præficitur, Macedonio depulso. Hæc Boschius in Hist. Patriarch. Antioch. præposita Tom. iv. Julii Boll. Utrum Antiochenam quoque formulam ejuraverit Eudoxius, videtur incertum, cum Seleucienses Patres nihil contra statuerint, Concilio re infecta dissoluto. Ut aliquid certi e Luciferi verbis conjicere liceat, sic existimo, Antiochenam formulam ab Eudoxio sancitam, a Constantio ejusdem Eudoxii persuasione probatam fuisse; mox Constantius ab Eudoxii adversariis e sententia dimotus & formulam, & illius auctorem damnavit; iterumque Eudoxii fraude deceptus, cum hic blasphemias suas in Actium rejecisset, seque illas ejurare fingeret, Eudoxium in gratiam recepit, de Antiochena formula nihil præterea sollicitus, eumque Constantinopolitanum Episcopum confirmavit. Hæc tamen adhiberi potest iisdem verbis interpretatio: quod Constantius visus fuerit formulam istam iterum comprobasse, cum illius auctorem ad Constantinopolitani Episcopatus culmen evexerit, qui nunquam destitit & formulam suam suasque blasphemias palam profiteri. Petavius Antiochenum Concilium retulit ad annum 360. in lib. 1. de Trinit. cap. 9. nostrum non est de hac controversia disputare. Utramvis probes sententiam, cum Constantinopolitanum Concilium initio anni 360. Eudoxium huic Ecclesiæ præposuerit, licet paullo post secutum sit Antiochenum, auctore Petavio aliisque, in quo illa fidei formula edita est, stat utique hunc librum aut anno eodem ad finem saltem vergente, aut insequenti describtum fuisse a Lucifero. Equidem Luciferi hic idem locus convenit cum sententia Boschii, si sensum recte assequi velimus: nimirum, *Formulam, quam apud Antiochenos editam probaveras, mox contra Adoxium concitatus dixisti fuisse blasphemiam,*

post paullulum, quam nunc (1) adstruxeras apud Antiochenos contra Adoxium faciens fuisse blasphemiam, ipsam iterum nunc firmas catholicam; unde & Adoxium Constantinopoli esse censueris, quod enim ipsum probaveris catholicum. Scias utique ex hoc ipso quantum intersit inter verum atque falsum, quando ipse cum sis, ut tibi videtur, peritus, habeasque dictatorum (2) designatum numerum, tamen persuadere nulli, nisi eis, qui carnificinam tuam timuerunt, te potuisse advertamus. Nos vero, quibus ad loquendum natura sufficit, alieni ab omni scientia, & hinc alieni litterarum, ad omnem destruendam hæresim valemus, quia res ipsa ac veritas loquitur. Tu ac tui adjutores litterarum & hinc aliam plenam auxistis artem; nos sumus tantum sacras scientes litteras; noster sermo est communis, contra vester politus, ornatus, qui etiam dici mereatur disertus; & tamen suadere dulcis per artem quæsitus sermo vester nulli potest Christianorum, nisi ei, qui non sit, sed tantum dicatur, ut tu, qui cum sis lupus unus esse de ovibus ab insciis judiceris. Quis tam excors est, nisi ut qui tu omnem hauseris amentiam? quis est Dei famulorum, qui nolit devotionis obsequio morte honestari? quis est qui cruorem sanguinis sui pro Christo non sit desiderans fundere? cum hujusmodi mors integriorem faciat vitam, æternam inveniat gloriam. Stamus, ut advertis, virtute Dei protecti, præceptis evangelii calciati, fixo immobiles gradu, ne possint per te præcipiti labe rapi vestigia. Stamus scutum fidei tenentes, ut in totum non possint per te jacta fumantia hostis concrescere jacula, quippe quæ semper in te repercutiantur. Munita sunt nostra capita casside salutis, est in ore verbum Domini, ut hostis in te collocatus gladio elidatur spiritali, sternatur, pariterque dissipetur; esse advertes sanctam fidem, quam nos abjicere cogebas, animæ nostræ clypeum, & fortem & impenetrabilem & contextam loricam, quam nulla diaboli possint tela per te perforare illata. Tantam perseverantiam cernens Christianorum, *Defendendum est*, inquis, *& a me semel susceptum Arianum dogma*; dicis talia honesta voluntate errans. Sentis enim nihil esse in rebus humanis religione præstantius, eamque summa vi oportere defendi: defendis gladio; at nos defendendam novimus religionem non occiden-

do,

NOTÆ.

& rursum veluti Catholicam confirmas, cum Adoxium illius auctorem dignum censeas Constantinopolitano Episcopatu. Vide Boschium in Histor. laudata, qui duas distinguit Synodos Antiochenas, alteram sub Eudoxio ante annum 360., in qua voces ὁμοούσιος & ὁμοιούσιος rejectæ fuere; alteram sub initium anni 361. in qua, licet Acacianis contra obnitentibus, formula Synodi Constantinopolitanæ confirmata fuit, & Filii cum Patre ὁμοιουσία, id est similitudo *secundum Scripturas*.

1 *Tunc*. Galland.

2 Id est *scriptorum*, qui dictata excipiunt, scribuntque, uti censet Ducangius in Glossar. Ego potius quosdam ex aula Constantii intelligerem, & in humanioribus litteris versatos, qui ejus edicta, litteras, & sententias de fide, atque formulas scribendas dictarent comto sermone, ac diserto, uti subdit paullo inferius, eosque *adjutores litterarum* appellat.

1 *Jam*.

do, sed moriendo pro Deo, universaque mala hæc quæ tu ingeris sustinendo. Tali genere defendentes religionem quæ tua crudelitas poterit vincere? Si enim quilibet militum tuorum in hac fragili imperii tui militia tibi mortali mortalis fidem servaverit in aliquo egregio facinore, & acceptior fit, & carior; si perierit apud te, inanem hominem, summam consequitur gloriam, quod pro te duce suo morte occubuerit: quanto magis Deo æterno imperatori fides est servanda a nobis clementiæ ejus militibus? Cum hæc nos agere susceptum cogat officium devotionis, tu, quia cæcus sis Christum verum Deum veri Dei Filium esse non credendo, quia sis simpliciter infelix, quod æternæ mortis tenebras minime evaseris, volueras & nos redire ad veterem cæcitatem, ut tam (1) non simpliciter, sed detestabiliter cum lumine videremus amisisse prudentiam. Nam & cum cognoscamus unam mortis damnationem esse tibi, quia credere nolis, & geminatum malum esse nobis, si rejecta nostra credulitate ad interitum redire maluerimus, quomodo nos posse tuis præsumseras aut falsis obsequiis, quæ magis, dum illiciunt, interficiunt, aut omnibus tormentorum crudelitatis generibus a Dei caritate separari? Quis tantam sibi oblatam felicitatem respuat, nisi qui sit te infelicior, cum videat confessione vocis unius, *Christianus sum*, adversa succumbere, læta provenire, patefieri regna, æterna parari imperia? Dicis: *Negate Dei Filium, aut interficiet vos virtus regni mei*. Quam melius est ab hoste Christi interfici, quam a Christo? quam est optimum a te antichristi amico mactari, & a Christo vivificari? Quis nolit particeps ac socius patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, cunctorumque justorum inveniri, quam Judæ, cujus tu exstitisti imitator? In carcere per Herodem compestilentem tuum punitus est Baptista Joannes; Jacobum sævitia Herodis interfecit; in insulam (2) relegatus apostolus Joannes; crucifixus est beatus Petrus; alligatus est beatus apostolus Paullus, reclusus est carceribus, flagellatus est, & sæpe lapidatus, interfectus est postremo. Sed, hi cuncti illa gratissime sustinendo quod amici Dei fuerint facti, qui advertimus, & ipsi crudeli manu tua mactari malumus, quam tuæ cedere carnificinæ. Cur nos exosos habes, cur tanta sævitia persequeris? nempe quia nos Christianos fateamur: & illi beati, quorum fecimus mentionem, pro unico sunt interfecti a contyrannis tuis Dei Filio, cur se ejus servos dixerint. Dicit ore religiosi David Spiritus sanctus ex nostri persona populi: *Si obliti sumus nomen Dei nostri, & si expandimus manus nostras ad deum alienum, nonne Deus requirit (3) ista? Ipse enim novit absc̄ondita (4) cordis, quoniam propter te mortificamur tota die, æstimati sumus ut oves occisionis*; & tu Constantius Arianæ idololatriæ mancipatus in- Psalm.

NOTÆ.

1 *Jam*. Latin.
2 Forte addenda vox *Patmos*. Galland.
3 Vers. Ant. *requiret*.
4 *Occulta*, & *morte afficimur*. Ead.

interea imperator, *Metuite*, inquis, *frendores recrudescentis in vestram necem insaniæ meæ, & estote mecum apostatæ*. Hæc audiens non vulneribus tuis mederi vis, sed magis pergis cæco & irrationabili furore illorum instinctu, qui insinuant se menti tuæ, & instigant nescium furere his spiritibus (1), quibus tu, quod Dei unicum Filium neges, sacrificare dignosceris; qui, quia per se nocere nobis nihil possunt, protegimur enim magnitudine Dei, per te nos satellitem suum persequuntur, quos sibi inimicos esse infestissimos sentiunt, exercentque per te amatorem suum sævitiam quam violentissime possunt, existimantes interventu tuo carnificis se nostram violaturos fidem. Doctrina cunctarum est sacrarum scripturarum, in Dei Filium credere primam & consummatam esse justitiam. Hinc est quod te victo quæstionario (2) illi dæmones in te vincantur, quia victoriam non nostrorum fragilium nobis præstat corporum virtus, sed illius clementia ille sufficit vires, ut inter omne carnificinæ tuæ instrumentum duremus immobiles, ut non doloribus vulnerum, non ictibus quæstionum frangamur, sed potius erigamur; hinc verus est Dei cultus, in quo mentes colentium seipsas Deo immaculatas victimas sistunt. Et arbitraris Dei esse cultorum quemquam tam segnem ac stolidum, ut non illum ardor tanti (3) cupidinis excitet, & non armet, non instiget, non stimulet, non denique illis facibus amoris inflammet, quibus sunt sancti inflammati prophetæ, apostoli, ac martyres? Quem, inquam, nostrorum non impingat animus inter manus tuas crudeles pro Christo interfici? quem ad martyrii gloriam & culmina non tantum per hæc, quæ tu ministras, sed etiam per crudeliora non pervenire urgeat? quippe cum facile superentur tua supplicia, si ipsorum suppliciorum ante oculos proponatur gloria. Nec enim id, quod lacerat, consideratur, ubi pœnæ merces tanta præstetur. Mercedibus incorruptibilibus tua, Constanti, tormenta vincuntur, & cruciatus obteritur, mors subigitur, quæ cum inferatur, magis vita (4) reparatur. Dolerent, imperator, vulnera per te inflicta, si statim non Dei amicos efficerent. Ac (5), cum tunc vere victuros nos præsumamus, si a te propter Dei plectamur Filium, tunc nihil salutis amissuros, quin (6) fieri potest ut tuis inanibus cedamus frendoribus? Tuo nos potuisse ac posse vigore subigi es arbitratus, & credo adhuc frustra arbitreris. Quousque tandem abuteris Dei patientia, Constanti? Quinimmo hortor, hæc pellens ex tenebrosis sensibus tuis illa insulsa mens tua recipiat meditationes, quæ te possint in viam statuere, quæ ducunt ad Dei re-

NOTÆ.

1 *Instigant nescium furere. Hi spiritus sunt &c.* Latin. & Galland. His immutatis, *spiritibus* pro *spiritus*, *furere* pro *furore*, sententiam retinemus.

2 *Qui quæstiones de Fide in nos exerces judiciarias.*

3 *Tantæ*. Latin.

4 Cum Latin. Antea *vitare paratur*.

5 *At*. Id.

6 *Quei*. Galland.

1 De

regnum. Apprehende amœniter quod te ducat ad convivium Abrahæ, Isaac, & Jacob, Dei amicorum, tu qui ausus fueris homo totius injustitiæ justum te æstimare, omnibus te præponens Dei judicio sanctæ ecclesiæ e constitutis episcopis, fidemque sanctam, quam semper tenuit ac tenet ecclesia, reprobans, fueris nisus blasphemiam consacrilegi tui Arii ore prolatam nunc per satellites tuos, nunc edicto (1) tuo, nunc spiritibus immundis referto ore tuo prædicare, & juste (2) perfectum cultorem Dei, & omnia sancte agentem vocitare, cum adhuc te neque crudelior, neque detestabilior, neque in (3) blasphemis major, quam quisquam eorum regum, qui tyranni nuncupantur, fuisse reperiatur. Quæ ita se habere in libro (4), qui titulatur *de regibus apostaticis*, quia jam aperui tuæ imprudentiæ, nunc illud te scire volo, quia, nisi te mature converteris, nisi credideris, ut nos, unicum Filium Dei semper cum Patre regnasse, & numquam fuisse Patrem sine Filio, unum etiam esse regnum Patris & unici ejus Filii, unamque deitatem possidere Patrem & Filium, in æternum te periturum: siquidem Arius magister tuus creaturam dixerit Dei Filium, & tu ejusdem ad cælum extuleris usque laudibus blasphemiam. Nos te urgemus, rogamus, impellimus Deo fieri amantissimum, & tute injuriam pati a nobis quereris: sic inanem dignitatis tuæ tueris censuram, tamquam hæc sit te a perpetuis ereptura cruciatibus; erigis super Domini sacerdotes superbum caput, non advertens scriptum: *Omnis qui se exaltat, humiliabitur, & qui se humiliat, exaltabitur*. Apostolus, *Qui cum in forma Dei esset* (5), dicit de unico, quem in nos persequeris, Dei Filio, *non est rapinam arbitratus esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in* (6) *habitu inventus ut homo*: *humiliavit* (7) *se usque ad mortem, mortem autem crucis*. Ille, qui in forma Patris semper & fuit, & est, & futurus est, quippe verus Filius, quippe immutabilis & inconvertibilis, quia Deus sit totum potens Filius omnipotentis, propter nostram tamen salutem se se humiliare dignatus est, ut nos jacentes atque depressos, erectos exaltatosque efficeret; quæ ejus sancta humilitas te canem rabidum fecerit latrare contra ejus divinam majestatem, sola videns de sacris scripturis, quæ præter (8) susceptam humilitatem scripta sunt, præteriens ea quæ æternam narrent ejus divinitatem. Quid ad hæc respondes, Constanti? cui crebro sunt acclamantes Ariani dogma-

Luc. XIV. 11.
Philip. II. 6

NOTÆ.

1 De hoc satis jam in vita Lucif.

2 His mendum inesse putarim: ac forte legendum, *& jure te perfectum*. Galland.

3 *In blasphemiis major*. Id. Antea *majorum*.

4 Ex his cognosce suos libros seorsim & diverso tempore a Lucifero scriptos fuisse.

5 Ita & Hilarius lib. 8. de Trinit. Vers. Ant. *constitutus* pro *esset*.

6 *In similitudine hominum factus & habitu adinventus ut homo*. Vers. Ant. Græc. *ἐν σχήματι*.

7 *Humiliavit seipsum factus obaudiens* &c. Vers. Ant.

8 *Propter*. Latin. & Galland.

1 Ita

matis tui episcopi, episcopum (1) te esse episcoporum: morientes propter Deum unicum Filium credis, an non credis regnum possessuros cælorum ? Si credis, cur ad ejus æternitatem nos impellis negandam? cur non desinis persequendo nos, qui sumus credentes in eum ? cur nobis es perinquietus & semper infestus, præbens te persecutorem, violentum, sub pacis vero titulo hostem subdolum ? Doleo quod tanta tibimet acquisieris mala: lugeo te quod sis omni ex parte positus sine spe vitæ æternæ. Ceterum, licet tu non gladiis tantum scindas nosmet, sed & dentibus tuis sis mandens, tamen, tuam rabiem quod a Deo protecti superaturi sumus, certum tene; nec in eo nos despicere digneris, quod videas corpora nostra fragilia; quod est enim potissimum, sapientiæ (2) recti ac muniti valemus, habentes ornatus ac munimenta in cordibus, ac sensibus nostris. Unde nunc nos ornatos videmus ? unde munitos ac tutos esse sentimus? unde nos sapientes cognoscimus? nisi quia & blasphemiam tuam vitemus, & mortalia corpora nostra tuo ensi gratanter propter Dei Filium tradamus, scientes quod, cum terrenum nostrum domicilium interficere valueris, cæleste, quod habeamus, quia interficere non possis. Iccirco etenim bona nobis, malaque proposita esse novimus, ut vis omnis prudentiæ nostræ in discernendis bonis malisque versaretur. Quid stultius nisi temet vere Deum negare ? quid sapientius, quam nefandum tuum calcare caput, & Deo propter hoc placere factum ? Hinc est quod perspicis omnibus nostris viribus nos stare paratos in agone justitiæ, fide integra, virtute devota, mente incorrupta ad aciem stare, quæ per te indicta est, divini (3) milites interritos. Fortiter etiam portatur a nobis scutum fidei, unde & protegente Deo quicquid manibus tuis diabolus jaculatur, exstinguitur, quia calciati sunt nostri evangelico magisterio, & armati pedes calcaribus. Tu licet sis augustus, & (4) in te obteritur rugiens in nostram

NOTÆ.

1 Ita Constantio adulabantur, qui in definiendas fidei controversias semet ingerebat; & hoc titulo, veluti honorificentiore, donabantur Episcopi, qui dignitate, aut virtute, aut doctrina ceteros antecedebant. Vide Bingham. de Orig. Eccles. Tom. 1. lib. 2. cap. 2. §. 8. hinc illud Luciferi dictum in lib. *de non parc. in Deum delinquentibus*, quo Constantio exprobrat, quod ecclesiasticis negotiis, ac religionis controversiis se se immisceret; *qui tamquam vere ad te omnis cura Ecclesiæ pertineat, sic sis sollicitus &c.* cum homo is esset Constantius, qui dogmatum ac legum ecclesiasticarum peritiam jactaret, ut in lib. 2. pro S. Athanasio idem Lucifer de illo scribit; *qui te legis peritum vis videri*; & sub ejusdem libri initia; *Credo nihil sacrarum te fugere scripturarum, neque enim posses egregia nobis mandata dare nisi fuisses legis peritus*; quod ironice dictum; & in lib. de non parc. in Deum delinquent. *de quo*, id est *Jesu Christo, libros scriptos dedisti*: hæc autem ab Arianis Episcopis Imperatoris nomine edebantur in vulgus.

2 Forte *sapientia*.

3 Vel aliquid deest, vel legendum *Dei milites*.

4 *Tamen in te obteritur*. Galland. qui editionem Tilianam ita exhibet, *& in obteritur*, cum recte in ea legatur, *& in te obteritur*.

1 Lu-

ſtram inſontium necem ſerpens; ſiquidem mordere & ſupplantare per te carnificem ſuum non prævaleat: premi etenim nos per te vult Deus, non utique ad hoc, ut fidem iterque deſeramus patriarcharum, apoſtolorum, ac martyrum, ſed ut coacti a te unicum negare Filium Dei mortem etiam ſubire non recuſemus. Non ſumus ut tu adeo ſtulti ac perverſi, ut malimus ſalutaria excutere, mortalia vero ſuſcipere; non ſumus præſidium cæleſtis medicinæ fugientes. Proſpicimus (1), quod enim licet ferro medicus ſecet, cauterio urat, ſinapis incendio ad omnem dolorem ægrum deducat, tamen nec ſecari, inuri, exedi, morderique eſſe inimicum: quippe quod iccirco bonum ſit, quia dolores inutiles auferat per adhibitos ſalutis cauſſa dolores. Vult nos Deus mortem morte diſſolvere, tormentis temporariis æterna cruciamenta diſcutere, ſupplicia futura perpetua tuis ſuppliciis evacuare; hi videlicet, qui, cum vitam abſtuleris a nobis, præſumamus magis poſſe conferri, & quidem propter temporariam æternam, propter fragilem & caducam incorruptibilem perpetuam. Non ſufficere tibi cenſes confitentes ſe Chriſtianos tantum gladio eſſe plectendos, niſi omnia genera ſuppliciorum eorum inflixeris corporibus. Nihil intereſt quo genere mortis nos punire digneris, dum per hæc ad vitam perfruendam admittamur æternam, dum per hæc tua mortificetur rabies, nos contra vivificemur. Si enim miſerum putas, quod malim quovis crudeli ſupplicio pro Dei interfici Filio, ut omittam æternam beatorum martyrum gloriam, quocumque genere eſſe moriendum ſcio. Dabo denique tibi multos, qui in lectulis crudelius pereant, quos interior aliqua ſuppuratio inflavit, & nervorum ſecum luctantium dolore contraxit. Intereſt ex qua cauſſa, non ex quo pendeam ſtipite. Quid dicis, rex ſtultiſſime? inique in iſta ſupplicia, in hujuſmodi pœnam mittor a te, an juſte? ſi inique, tua figentis erit crux, non mea quem fixeris: ſi juſte, culpa mea me criminis mei, non pœna tua torquere incipiet. Ceterum quantum ad exitum nihil intereſt, clavo per te an lancea moriar, reſtrictis poſt terga manibus an porrectis ſparſiſque; utrum pronum, incurvum, an rectum & editum, nihil refert, utrum quieſcentem me in lectulo occidas, an cervicem mihi ſtanti incidas gladio, an ſecuri caput auferas, an ad palum me, an ad crucem alliges, igne torreas, an vivum humo condas, ſaxo præcipites, an in maria mergas, labandagine (2) magnis viribus cona-

NOTÆ.

1 Lucifer hoc in loco, uti monet Cotelerius in not. ſubjecta lib. 2. Conſtit. Apoſtol. cap. 41., imitatur Tertullianum in Scorpiaco cap. 5. cujus hæc verba ſunt: *Eſt plane quaſi ſævitia medicinæ, de ſcalpello, deque cauterio, de ſinapis incendio: non tamen ſecari, & inuri, & extendi* (al. *exedi*, *morderique*) *icciro malum, quia dolores utiles affert*.

2 Dictio barbara, pro forma quadam inſtrumenti, quod vi ducebatur. Unde etiam apud nos illud quo baliſtæ tenduntur. vocatur *bendage*. Til. & la Cerda. Contra ſentit Cangius in Gloſſ. qui aliam Gallicæ vocis *bendage* ſignificationem eſſe contendit: putat vero legendum *an a pendigine*, id

natus uno vaſtiſſimo ictu longe a me meum caput excutias, an omni ſubtilitate ſubtilior ſagitta diutiſſime figens in meo corpore ludas; centum millia licet formas pœnarum crudelitas tua faciat, ex his omnibus ad me ſola per iſtam mortem illatam a te perveniet immortalitas. Non poſſum niſi gaudere cum talia ingeſſeris, quandoquidem per hæc ſupplicia ſciens ſim, quod poſſit omne finiri ſupplicium. Nam & illa, quæ extrinſecus ſunt, & accidere poſſe per tuam (1) ſævitiam arbitror, nihil judico ad me pertinere; alites ne an canes meum corpus lanient, hæreant corpori meo, feræ luminibus illis crudelibus te exſpectante (2) inſiliant, jacens humi unguibus, dentibus ad oſſa uſque redigar, cum poſt hæc omnia Deo ſalvus ſim. Cum enim corpus meum talibus actis ferinæ immanitatis tuæ viribus conſumſeris, reficiet atque reparabit rerum conditor, & quidem ex corrupto in æternam incorruptibilitatem. Tibi vero injuſtiſſimo perſecutori noſtro venturum ſine ſine ſupplicium ſcire debes; nec te putes impune laturum, qui nomen unici Dei Filii veſtigiis tuis ſubjiciendum cenſueris, impie nefa-
Rom. VIII. 18. rieque calcandum. Beati apoſtoli vox eſt: *Quod non ſint condignæ paſſiones hujus temporis ad ſuperventuram (3) gloriam*, quam videlicet ſumus poſſeſſuri, ſi per te interfici quam negare Dei elegerimus Filium. Quæ revelatio ac claritas cum ſuper omnes nos credentes fulſerit, famuli ejus futuri (4) beati ſemper in ejus collocati regno; tu contra, ſi durandum cenſueris in tua perfidia, futurus in tenebris exterioribus, deſertor quippe militiæ atque expugnator veritatis, voluntatem qui feceris diaboli, unde neceſſe ſit te, niſi temet ab ejus extraxeris laqueis, cum ipſo inexſtinguibili igne torqueri, ſicut ſcriptum eſt. Hæc dicimus non (5) quicquam ex nobis: de vobis enim prævaricatoribus, de vobis blaſphemis, unicum Dei Filium verum illum eſſe Filium negantibus, & de omnibus in eum credere detrectantibus, legimus apud ſanctiſſimum
Is. LXVI. 24. prophetam poſitum: *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non exſtinguetur*: futurus ſemper tu, ſi in hac manſeris amentia, in inextricabiles tenebras. Ut enim qui Dei confitemur Filium immortalitatis conſe-

NOTÆ.

id eſt *a reliquo corpore; eſt enim* pendigo *idem quod πῆγμα* compago: *ita ut bifariam hic ſumi poſſit id vocabuli, vel pro machina lignea, ſeu tabulato, quod πῆγμα etiam Græci vocant, a quo caput longius excutiatur; vel pro ipſa reliqui corporis compactione, a qua caput evellatur*. Ego quidem *labandaginis* vocem retinendam puto, quæ machinæ nomen ſit capiti violenter abſcindendo aptiſſimæ, cujuſque uſus nobis ignotus: nec contemnenda fortaſſe conjectura, qua quis ſuſpicetur, nomen hoc a loco eſſe deſumtum, ubi primum hæc machina inventa fuerit, nempe *Alabandæ*, quæ urbs eſt Cariæ, unde *Alabandi*, & *Alabandenſes* populi apud Strabonem & Plinium, qui cannabim Alabandenſem laudat lib. 19. hiſt. nat. cap. 9.

1 Cum Til. & Latin. Ante *perpetuam*.

2 *Spectante*. Latin.

3 Cum Cypr. pluribus in locis. Verſ. Ant. *futuram*. Vide ſupra pag. 243. Nota 3. ubi quædam variant in hoc ipſo textu.

4 *Futuri ſumus*.

5 *Nequaquam*. Latin.

1 De-

ſecuti præmia perenni luce potiemur, ſic te ejus negatorem neceſſe eſt ad occaſum & tenebras deferri æternas; deduceris (1) illam quam tenes viam, non, ut Ariani tibi mentiuntur, ad cælum, ſed ad (2) viſam mundi arcem, ad lævam malorum, & ad impia tartara; eſt (3) enim refugæ illius, cujus omnem voluntatem tu ſatelles illius implere reperèris, eſt inquam illius ſerpentis, qui te ab itinere vertit cæleſti ad hanc tenendam injuſtitiæ viam. Hæc eſt illa lata & ſpatioſa, quam narrat Dominus in evangelio dicens: *Quam (4) lata & ſpatioſa eſt via quæ ducit ad interitum*. Si itaque tibi conſulere nolueris, te eſſe inter illos dubitari non poteſt, quos beatus Joannes percutit dicens: *Jam autem ſecuris (5) ad radicem arborum poſita eſt; ſi (6) quis non fecerit bonum fructum, excidetur, & in ignem mittetur*. Tu ergo & omnes comparticipes tui, quoniam eſtis amariſſimæ arbores fructus portantes mortis, quippe peccantes in Deum, niſi ad cæleſte feceritis iter tranſitum, excidemini, & (7) præcipitati venietis dicto citius in altitudinem profundam, unde viſurus ſine dubio tu eos quos nunc injuſte perſequeris, ut tunc ille vidit dives Lazarum in ſinu Abrahæ, Iſaac & Jacob, amicorum Dei, & omnium prophetarum, apoſtolorum, ac martyrum. Non eris, Conſtanti, illa evaſurus ſupplicia, niſi primo in loco unicum Dei Filium verum eſſe Dei Filium credideris; deinde, ut crebro dictum eſt, quod ſemper cum Patre regnaverit, ac ſit regnans, hoc eſt ſine initio ac ſine, confeſſus fueris, atque te ad catholicam eccleſiam de nefando Arianorum cœtu tranſtuleris, de morte ſcilicet ad vitam, & confeſſus fueris, ut nos confitemur catholici, Patrem & Filium & Spiritum ſanctum perfectam eſſe trinitatem, & unam habere deitatem. Sic odis Chriſtianos, & omnibus perſequeris modis, tamquam poſſit malevolentia tua eos vincere, qui durum aſperumque iter ingreſſi, contemtui licet, deriſui, odioque apud te ſint, tamen in omni vita præſenti pauperes, humiles, ignobiles, ſubjecti injuriis tuis eſſe velint, credentes, omnia, quæ amara eſſe noſcuntur, propter Deum perferentes, ſe venturos ad eximia præmia illa, quæ apoſtolus narrat conſequenda, illa, quæ *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec (8) in cor hominis aſcendit, quæ præparavit Dominus diligentibus ſe*. Igitur, quia illa diligentibus ſe repræſentabit Deus, diligentes Deum cum tibi diſplicemus, cum ple-

Matt. VII. 13.
Luc. III. 9.
1. Cor. II. 9.

NOTÆ.

1 *Deducique per illam* &c. Id. *Deduceris enim per illam* &c. Galland. Vel *illa via*.

2 *Ad invifam mundi arcem*. Galland. I. e. *munitiſſimum inferorum locum*.

3 Id eſt, *eſt enim via*.

4 Cum Mſ. Clarom. apud Sabat. Verſ. Ant. *quia*, & *ad perditionem*. Vide N. 6. pag. 122.

5 *Et ſecuris ad radices*. Verſ. Ant. Lucifer cum Mſ. Cantabrig. Græc. πρὸς τὴν ῥίζαν.

6 *Omnis autem arbor non faciens*. Verſ. Ant.

7 Cum Latin. Antea *ut*.

8 Verſ. Ant. *Et in cor hominis non aſcendit, quæ præparavit Deus diligentibus eum*. Cypr. ep. 56. cum Lucif. *nec in cor hominis aſcendit*.

Ll 1 I. e.

plectimur a te, Deo nos placere præsumimus. Neque enim potest aliquam auctoritatem habere tua funesta sententia ad nos in æternum puniendos, cum qui damnas damnandus sis, & quidem ad hoc ut tu perpetuas luas pœnas. Ceterum nos, quos torquens lanias, interficis, æterna suscipient gaudia, ingens habebit & immensa felicitas, perpetuaque accipiet beatitudo. Nobis igitur scias magis datam divinitus potestatem, ut te dum damnare nos putas damnemus, dum punire nos posse præsumis, te Constantium sacrilegum puniamus. Siquidem ille, quem negas, dare nobis episcopis suis suit dignatus auctoritatem, ut quæcumque ligaverimus in terris, sint ligata & in cælis. Sustinemus propter Deum temporalia mala, ut possimus consequi æterna bona; fugimus temporalia, quæ a te veluti bona offeruntur nobis, propterea quod illa bona tua æterna mala subsequantur. Iccirco præsentia quæ putas nobis nocibilia delegimus sustinere, ut, illustris confessio dum perseverat in nobis, æterna & immortalia consequi mereamur bona, sicut & tu cum eis, qui te metuentes voluntati tuæ inveniuntur paruisse, & mandata deseruisse Dei, quoniam quidem præsentia magis bona fuerint eligere dignati, & futura contemnere, immortalia sis incasurus mala.

Ps. xviii. 11. *Desiderabilia* (1) enim *super aurum & lapidem pretiosum multum, & dulciora super mel & favum. Etenim servus tuus custodit ea, in custodiendo illa retributio multa.* Novimus hanc vitam, quam magnopere auferre laboras, esse brevissimam; novimus & bona istius vitæ & mala esse brevia, illius vero vitæ æternæ bona, quæ consequi sumus desiderantes, quod sempiterna sint; novimus enim quod pro bonis his brevibus, quibus tu delectaris ac frueris, mala sint (2) æterna successura tibi, & nobis Christianis, quos despicis, quosque omnibus virtutibus imperii tui laniando non desistis, quod sint pro his malis brevibus bona æterna successura.

Ps. cxxv. 2. Hæc ita se habere legisti in cxxv. psalmo: *Magnificavit Dominus facere cum illis.*

Ibid. 5. Et infra: *Qui seminant in lacrymis, in gaudio metent. Euntes ibant, & flebant, mittentes semina sua; venientes autem venient*

Ps. cxxvii. 1. *in* (3) *exsultatione portantes manipulos suos.* Et in CXXVIII. (4) *Beati omnes qui timent Dominum, qui ambulant in viis ejus: labores fructuum* (5) *tuorum*

NOTÆ.

1 I. e. *mandata Dei*. Vers. Ant. *Nam & servus .... in custod. ea*. Sabatierius in Lucifero habet, *in custodiendis illis*.

2 *Sint* cum Latio. pro *in*.

3 Græc. ἐν ἀγαλλιάσει. Vers. Ant. *in exsultationem*.

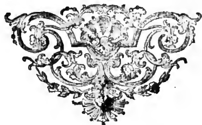
4 Hic Psalmus est numero octavus ac vicesimus supra centesimum apud Hebræos; in veteri, ac nova Versione latina septimus supra centesimum ac vicesimum.

5 *Manuum tuarum*. Latin. ex Vulgata. Septuag. τοὺς πόνους τῶν καρπῶν σου, Symmachus, κόπον χειρῶν σου, *laborem manuum tuarum*; ut perspicuum sit etiam Septuag. καρποὺς non vocasse *fructuum perceptionem*, sed *particulam manus*. Scholion: οἱ ὁ. καρπὸν ὁ τὴν ἐπικαρπίαν ἐκάλεσαν, ἀλλὰ τὸ μόριον τῶν χειρῶν. Quod etiam notavit S. Hieronymus ad Marcellam (epist. xxxv. al. CXLI. §. 5.), quum libri latini haberent *fructuum tuorum*. Etiam 1. Reg. v. καρποὶ eadem notione accipiuntur pro *particula manus*. Scholion refert ex Aquila κόπον ταρσῶν σου, *laborem volarum tuarum*. Galland.

rum manducabis; *beatus es*, *& bene tibi erit*. Erit profecto in æternum bene eis, qui non negaverunt Dei Filium, qui labore sanctæ confessionis suæ potientur: contra tibi, si in hac amentia, qua vivis nunc, semper censueris manendum, erit male perpetuo, illa percipiens quæ nunc percipit Scarioth Judas: tunc te visuri nos supplicem, & tamen omnis lamentatio pœnitentiæ tuæ futura inefficax, quoniam quidem hic aut acquiratur vita perpetua aut mors. Hæc semper voluere corde nostro(7); hæc diebus ac noctibus cogitare scire te volumus, tua supplicia perpetua, & præmia ac merita Dei servorum æterna, quid neganti tibi persecutori nominis sui comminetur ad pœnam, quid autem e contrario confitentibus polliceatur ad gloriam sempiternam.

NOTÆ.

land. ex Nobil. in Græco-Latina editione ante *manducabis*.
Septuag. Sabatierius addit in Lucifero *quia* 1 Legendum puto *corda nostra*.

ATHANASII

AD LUCIFERUM

EPISTOLÆ DUÆ.

I.

Domino dilectissimo fratri Lucifero episcopo & confessori (1) *Athanasius in Domino salutem.*

DEo favente corpore valentes misimus etiam nunc (2) carissimum nostrum Eutychetem diaconem, ut tua quoque religiosa sanctitas, quod est nobis optandum & desiderabile, de tua incolumitate tuorumque omnium certiores nos efficere dignetur. Vobis namque confessoribus ac servis Dei viventibus credimus statum catholicæ ecclesiæ renovari, &, quod hæretici conscindere tentaverunt, hoc Dominum nostrum Jesum Christum per vos ad integrum restituere. Quamquam enim præcursores antichristi per potentiam hujus mundi omnia egerint, ut exstinguerent lucernam veritatis, tamen divinitas per vestram confessionem clariorem ejus lucem ostendit, ut neminem latere possit eorum fallacia. Antehac vel simulare poterant, nunc antichristi nominantur. Quis (3) enim non exsecretur, qui eorum communionem tamquam maculam, ac virus anguis non fugiat? Omnis ubique ecclesia luget, omnis civitas gemit, senes episcopi in exsilio laborant, & hæretici dissimulant, qui, dum negant Christum, publicanos se effecerunt sedentes (4) in ecclesiis, & exigentes vectigalia. O novum genus hominum, & persecutionis, quod adinvenit diabolus, ut ipsis ministris ad malefaciendum, & his (5) tanta crudelitate uteretur. Sed & si hæc tanta agunt, & superbias (6) & blasphemias extenderunt, confessio tamen, & religio, & sapientia vestra non modicum, sed maximum solatium & magna (7) consolatio est fraternitati. Pervenit enim ad nos scripsisse (8) sanctitatem tuam Augusto Constantio, & ma-

NOTÆ.

1 Quo nomine ii donabantur, qui pro Christi fide aut tormenta, aut exsilia pertulerant.

2 Hinc intelligas non primum inter hos sanctos fuisse hoc litterarum commercium. *Papebr.*

3 *Quis enim eos non exsecretur? quis* &c. Id.

4 *Sedentes in ecclesia, & exigentes tributa.* Id.

5 *Et hi ..... uterentur.* Id. nec recte: *his* exhibent Tilianæ correctiones; unde gravior sensus, & acrior; nimirum, *ut idem diabolus ipsis*, id est *Arianis*, *ministris ad malefaciendum, & his tanta crudelitate*, hoc est *tam crudelibus*, *uteretur.*

6 *Et superbias* omittit Papebr.

7 *Magna* Id. omitt.

8 Quærit de libris omnibus, quos ad Constantium Lucifer scripsit, omnesque ad Athanasium misit, ut liquet ex epistola sequenti.

1 Sic

magis magisque miramur, quia in medio tamquam scorpionum habitans, animi tamen libertate uteris, ut vel monendo, vel docendo, vel emendando errantes (1) ad lumen (2) veritatis adducas. Rogo igitur, rogant mecum etiam omnes confessores, ut digneris nobis exemplum destinare, ut non tantum auditu, sed etiam ex litteris perspicere possint omnes animæ tuæ virtutem, fideique fiduciam & libertatem. Salutant sanctitatem tuam qui mecum sunt; saluto omnes qui tecum sunt. Divinitas te incolumem, vegetum, memoremque nostri semper tueatur, domine dilectissime ac vere homo Dei.

II.

Domino (3) gloriosissimo ac merito desiderantissimo coepiscopo Lucifero Athanasius in Domino salutem.

ETsi credo pervenisse etiam ad sanctitatem tuam de persecutione, quam etiam nunc adversus fraternitatem (4) facere conati sunt inimici Christi, quærentes sanguinem nostrum, possunt tamen etiam carissimi nostri referre religioni tuæ: in tantum enim rabiem suam per milites extendere ausi sunt, ut non solum civitatis clericos effugarent, sed etiam ad eremitas (5) exirent, & funestas suas manus adversus *μονάζοντας* (6) immitterent. Inde factum est, ut (7) etiam ego me longius abducerem, ne etiam qui nos susceperunt, negotium ab eisdem paterentur. Cui (8) etenim parcent Ariani, qui nec animis suis pepercerunt? Quando autem possunt recedere a suis nefandis actibus, dum permanent negando Dominum (9) Christum unicum Filium Dei?

Hæc

NOTÆ.

1 Sic Tilii editio, nec non Montfauconius opp. Athanas. Tom. 1. part. 2. pag. 965. Baronius autem ad annum 356. num. LXXIV. *errantem*. Galland.

2 *Lucem*. Papebr.

3 Hanc epistolam exegimus ad exemplar, quod edidit Chiffletius inter notas ad Vigilium Tapsensem pagg. 109. seqq. ubi vir clarissimus hæc habet: *Hanc epistolam quia in codicibus antiquis Cluniacensi, Parisiensi, Pictavensi, & Pontiniacensi junctam reperimus Vigilii Tapsensis Dialogo sub nomine Athanasii contra Arium, & quidem vulgatis ejus editionibus haud paullo emendatiorem, iccirco heic eam reddimus*. Hæc ille. *Galland.* qui ex Chiffletio hanc inscriptionem epistolæ præposuit: *Domino beatissimo ac merito gloriosissimo, sancto Lucifero Episcopo Athanasius*. Ita vero illam præfert & Codex Venetus, hisce solummodo *Episcopo Lucifero* e loco mutatis. *Merito desideratissimo*. Papebr.

4 *Fraternitatem nostram*. Chiffletius.

5 *Heremias*. Cod. Ven. recte; nam paullo inferius *μονάζοντας*, id est *monachos* nominat, qui *eremias* incolebant, scilicet *eremos*; ita & Chiffletius legit.

6 Ita & Codex Sangermanensis apud Montfauconium inter opera S. Athanasii; cum Sangermanensi convenit Codex Venetus. *Μονάζοντες*. Codex Regius apud Montfauc. ibidem. *Monachos*. Chiffl.

7 *Ut etiam me*. Cod. Venet.

8 *Cui etiam parcerent Ariani, qui nec minis suis pepercerunt?* Id. ubi *minis* mendose.

9 *Christum Dominum*. Id.

1 *Ure-*

Hæc eſt radix eorum pravitatis, hoc ſuo arenoſo (1) fundamento ædificant perverſas ſuas vias, ſicut ſcriptum invenimus in tertio decimo
Pſ. xiii. 1. pſalmo: *Dixit inſipiens in corde ſuo: Non eſt Deus*. Et mox ſequitur: *Cor-*
Ibidem. *rupti ſunt, & abominabiles facti ſunt in* (2) *operibus ſuis*. Inde Judæi ne-
Iſ. 1. 4. gantes Filium Dei digni fuerunt audire: *Væ* (3) *gens peccatrix, populus plenus* (4) *delictis, ſemen malignum, filii ſine lege. Unde ſine lege* (5)? *Quippe quia dereliquiſtis Dominum*. Inde beatiſſimus Paullus cum cœpiſſet non tantum credere in Filium Dei, verum etiam prædicare deitatem
1 Cor. iv. 4. ipſiua, ſcribebat (6): *In* (7) *nullo mibi mali conſcius ſum*. Ita juxta veſtram confeſſionem etiam nos optamus tenentes apoſtolicam traditionem vivere juxta divinæ legis mandata, ut poſſimus vobiſcum inveniri in choro illo, in quo nunc exſultant patriarchæ, prophetæ, apoſtoli, ac martyres. Licet igitur Ariana inſania cum extranea potentia ita ſe movebat, ut non liceret nec fratres quantum illi ſæviebant libere aerem videre, tamen juxta orationes tuas Deo favente, etſi cum labore & periculo, videre potui fratrem, qui ſolet tam neceſſaria quam epiſtolas tam ſanctitatis tuæ quam aliorum deſtinare. Accepimus itaque epiſtolas & libros religioſiſſimæ ac ſapientiſſimæ animæ tuæ, in quibus perſpeximus imaginem apoſtolicam, fiduciam propheticam, magiſterium veritatis, doctrinam veræ fidei, viam cæleſtem, martyrii gloriam, triumphos adverſus hæreſem Arianam, traditionem integram patrum noſtrorum, regulam rectam eccleſiaſtici ordinis. O (8) vere Lucifer, qui juxta nomen (9) lumen (10) veritatis ferens poſuiſti ſuper candelabrum ut luceat (11) omnibus. Quis enim, exceptis Arianis, non pervidet ex (12) tua doctrina veram quidem fidem, maculam autem Arianorum? Valde & admirabiliter, ut eſt lumen a tenebris, ita ſeparaſti veritatem a calliditate & hypocriſi hæreticorum, defendiſti catholicam eccleſiam, probaſti nihil eſſe, ſed tantum phantaſiam Arianorum verba, docuiſti calcandos eſſe frendores (13) diabolicos. Quam bo-

NOTÆ.

1 *Urenoſo*. Id. mendoſe.
2 *In voluntatibus ſuis*. Verſ. Ant.
3 *Væ genti peccatrici, populo pleno delictis* &c. Chiffl.
4 *Plenus peccatis, ſemen nequam, filii ſceleſti: reliquiſtis Dominum*. Verſ. Ant. Græca Septuag. interpretatio: Οὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλὸν, λαὸς πλήρης ἁμαρτιῶν, σπέρμα πονηρὸν, υἱοὶ ἄνομοι.
5 *Unde ſine lege*? omittitur in Cod. Ven.
6 *Dixit*. Chiffl.
7 *Nihil mihi conſcius ſum*. Verſ. Ant.
8 Hinc forte putetur latine ab Athanaſio ſcripta hæc epiſtola, cum adludat ad latinam vocem. *Montfauconius*.
9 Verba *juxta nomen* gloſſema ſapere videntur. *Galland.*
10 *Lucem*. Papebr.
11 *Luceas*. Cod. Ven.
12 *Ex tua doctrina, quod veram quidem fidem, maculam autem Arianorum valde & admirabiliter, ut eſt lumen a tenebris, ita ſeparaſti veritatem a calliditate, & a pravitate hæreticorum* &c. Chiffl. Nobis tamen videtur hic locus ita interpungendus: *Quis .... non pervidet ex tua doctrina veram quidem fidem, maculam autem Arianorum? Valde &c.* Ita etiam Papebrochius, qui *valide* pro *valde* legit.
13 *Præſides*. Chiffl.

bona & jocunda hortamenta tua ad martyrium, quam desideratissimam (1) ostendisti mortem esse pro Christo Filio Dei, quam futuri sæculi & vitæ cælestis amorem manifestasti? Videris esse verum (2) templum Salvatoris, qui in te habitans hæc ipse (3) per te loquitur, ipse qui tantam gratiam præbuit sermonibus tuis, quippe qui ante eras apud omnes amabilis, nunc tamen tantus est amor affectionis tuæ in animis omnium collocatus (4), ut Heliam te temporibus nostris nominent: & non mirum; si enim, qui Deo placere videntur, filii Dei nominantur, tanto magis (5) participes prophetarum confessores, & maxime te appellare dignum est. Crede (6) mihi Lucifer, non tu solus hæc locutus es, sed Spiritus sanctus tecum. Unde hæc tanta memoria scripturarum, unde sensus & intellectus earumdem integer? unde talis ordo sermonis compositus (7)? unde tanta hortamenta in viam cælestem? unde fiducia contra diabolum & probationes adversus (8) hæreticos, nisi Spiritus sanctus collocatus esset in te? Gaude igitur in eo te esse jam pervidens (9), in quo etiam prædecessores (10) tui nunc sunt martyres, hoc est in choro angelorum. Gaudemus etiam nos habentes & (11) exemplum virtutis, & patientiæ, & libertatis. Nam de his, quæ scripsisti de nomine meo, erubesco aliquid proferre, ne videar adulator, sed scio (12) & credo ipsum Dominum, qui sancto & religioso animo tuo revelavit omnem notitiam, redditurum tibi etiam pro hoc labore præmium in regno cælorum. Quia ergo talis es, precatorem te esse pro nobis per (13) orationes Dominum petimus, ut jam inspicere dignetur, ut est misericors, ecclesiam catholicam, & eripiat omnes famulos suos de manibus persecutorum, quo etiam hi omnes, qui propter metum temporalem ceciderunt (14), levare se tandem possint, & reverti ad viam justitiæ, a qua seducti vagantur, nescientes in qua fovea sint miseri. Specialiter autem ego peto, si (15) aliquid minus a me dictum est, ignoscere digneris: a tanto enim fonte quod potuit imperitia (16) mea vix haurire valuit. De fratribus autem nostris.

NOTÆ.

1 *Quam desiderantissime ostendisti moriendum esse pro Christo*. Chisll. Codd. Reg. Sangerm. & Ven.

2 *Vere*. Iid.

3 *Ipsa*. Cod. Sangerm.

4 *Conlocatus*. Cod. Ven.

5 Cum Chisll. Codd. Reg. Sangerm. & Ven. in quibus legitur *quanto*; antea *particeps*. *Participes Prophetarum, Confessores*. Baronius. *Principem Prophetarum, Confessorum, & Martyrum te appellare* &c. Poncius apud Latinium.

6 *Credimus, quod non tu &c.* Chisll.

7 *Compositus est*. Cod. Ven. *Compositi*. Papebr.

8 *Adversum*. Papebr.

9 *Jam per fidem*. Chisll.

10 *Præcessores*. Id. & Codd. Reg. ac Sangerm. *Prædecessores tui Martyres nunc sunt in choro Angelorum*. Papebr.

11 *Habentes te exemplum*. Iid. cum Papebr. & Cod. Ven. qui habet, *virtutis, patientiæ* &c. absque conjunctiva particula *&*.

12 *Sed & scio, &* &c. Cod. Ven.

13 *Per orationes tuas ad Dominum*. Galland.

14 *Exciderunt*. Baron.

15 *Si minus*. Cod. Ven.

16 *Mea*, cum Chisll. Codd. Reg. Sangerm. & Ven. Antea *ea*.

1 *Per-*

ſtris ſin minus potui videre eoſdem, iterum ignoſcas peto: Eſt enim ipſa veritas teſtis optaſſe me & deſideraſſe hoc impetrare, & tantum habuiſſe dolorem quod non potui: nam nec lacrymæ ceſſaverunt ab oculis, nec gemitus ab animo, quia nec fratres permittimur (1) videre. Teſtis eſt autem Dominus, quia nec parentes quos habeo potui videre, ex quo perſequuntur nos. Quid enim non faciunt Ariani? itinera obſervant, curas (2) agunt de proficiſcentibus & exeuntibus de civitate, naves quærunt, eremias (3) gyrant, domos perturbant, concutiunt fratres, ſingulis negotia (4) concinnant: ſed Deo gratias; dum hæc agunt, tanto magis & plus exſecrantur ab omnibus & cognoſcuntur vere, ut dicit (5) ſanctitas tua, mancipia eſſe antichriſti, & ipſi miſeri, dum in odio habentur, durant in malignitate ſua, donec morte avi ſui Pharaonis & ipſi damnentur. Salutant religionem tuam qui mecum ſunt; dignare ſalutare qui tecum ſunt. Divina Dei gratia incolumem te memorem noſtri ſemper (6) beatum conſervet, merito homo Dei, famule Chriſti, particeps apoſtolorum, ſolatium fraternitatis, magiſter veritatis, & (7) in omnibus deſiderantiſſime.

NOTÆ.

1 *Permittimur*, cum Til. *Permittemur*. Cod. Ven. Antea *permittimus*.

2 *Curam habent*. Cod. Sangerm.

3 *Eremitas*. Chiffl. mendoſe. *Eremos circuunt*. Baron.

4 *Negotia*, cum Latin. Chiffl. Codd. Reg. Sangerm. & Ven. Antea *negotiis*.

5 *Dixit*. Cod. Ven.

6 *Semperque*. Papebr.

7 *Sed in omnibus deſiderantiſſime*. Chiffl. *Deſideratiſſime*. Papebr.

F I N I S.

APPENDIX

DE PROFESSIONE FIDEI

S. LUCIFERI EPISCOPI CALARITANI.

VEtuſtiſſimi hujus Fragmenti, quod hic ſubjicimus, notitiam excepimus primo ex Diario Italico celeberrimi viri Bernardi Montfauconii, qui illud a ſe viſum Mediolani in Bibliotheca Ambroſiana teſtatur hiſce verbis pag. 19. *Codex octavi ſæculi Langobardicis litteris habet quaſdam Chryſoſtomi homilias: Eucherii Lugdunenſis quædam: Confeſſionem Fidei Luciferi: item Confeſſionem Athanaſii, quæ habetur inter ſpuria Vigilio attributa: item Fidem Ambroſii*. Quare cum per litteras illius exemplum petiſſemus a clariſſimo viro Balthaſſare Oltrocchio Ambroſianæ Bibliothecæ Præfecto, is perhumaniter ad nos illud tranſmiſit, & quæ ad dignoſcendam codicis ætatem, in quo *Luciferi Fides* deſcripta eſt, tum ad conjiciendum genuinum ne ſit ſancti Epiſcopi opus, neceſſaria nobis erant, ultro communicavit. Codex itaque e membranis conſtat, & rotundo ac minuſculo charactere Romano exaratus eſt, litteriſque inter ſe ſe per ſingulas voces connexis; complectitur vero minora quædam opera D. Joannis Chryſoſtomi, cui tamen *Divi* titulus in codice non præponitur; partem libri Hermæ, qui *Paſtor* inſcriptus eſt; varia D. Eucherii opuſcula, tum nonnullas *Fidei Profeſſiones*: ſunt autem; *Fides S. Ambroſii Epiſcopi: Item Fides Catholica: Fides S. Luciferi Epiſcopi: Fides quæ ex Nicæno Concilio proceſſit: Fides B. Athanaſii*; quæ omnino differt a Symbolo, quod ejus nomine vulgatum eſt, quamque *inter ſpuria Vigilio attributa* editam eſſe affirmat Montfauconius: tituli demum ipſi, & prima cujuſque opuſculi linea minio depicta eſt. Ex hiſce conjicit Oltrocchius integrum codicem multo eſſe vetuſtiorem illo, ex quo Antonius Muratorius eruit *Fidem Bachiarii*, & *Expoſitionem Fidei Catholicæ*, ſive *Symbolum Venantii Fortunati*; eaſque edidit inter Anecdota, quæ ex Bibliotheca Ambroſiana collegerat: &, ſi codex iſte ante annos mille dicitur a Muratorio exaratus, cautiorem ſe præ illo profitetur Oltrocchius, cum exiſtimet, codicem, unde *Luciferi Fidem* exſcripſit, ſexto ſaltem ſæculo eſſe tribuendum, licet vetuſtior videri dicique queat. Diſſentit igitur Oltrocchius a Montfauconio æque in ætate codicis, ac in forma litterarum definienda; neque in alterutrius ſententiam concedere ipſi poſſumus, quibus abſentibus codicem ipſum intueri, ac diligenter inſpicere non licet. At enim ſi codicis vetuſtatem ſolummodo ſpectamus, non eſſet fortaſſe improbandum illorum judicium, qui cenſerent, hoc *Luciferianæ Fidei* monumentum a Lucifero ipſo ſcriptum jam antea, aut dictatum fuiſſe: verum nec pauca, nec levia inſunt in ipſa *Fidei Formula*, quæ nos ab hujuſmodi opinione amplectenda prohibeant.

Etenim ſtilus ipſe primum, & ſcriptionis forma plurimum differt a Luciferiana; cum non alia Lucifer utitur Formula Fidei præter Nicænam, quam in lib. *de non parcendo in Deum delinquentibus* integram protulit, cujuſque initium repetit in libro, cui titulus, *Moriendum eſſe pro Filio Dei*: locutiones deinde, quas plerumque uſurpat differens de divina Verbi natura, differunt ſane ab iis, quas exhibet hæc *Formula Fidei*, in qua ὁμουσίου præterea vocabulum omiſſum eſt, licet ejuſdem vis ac ſenſus poſſit ex ea deprehendi; cum tamen Lucifer ipſe hanc vocem, ejuſque ſignificationem aperte ingerat in ſuis libris, objiciatque Conſtantio. Erat enim vocabulum ὁμουσίου certa Catholicis teſſera fidei, quam nefas fuiſſet eo tempore in *Formulis Fidei*, & in libris omittere adverſus Arianos deſcriptis. Et ſane quo tandem tempore, quove loco hanc *Fidei Formulam* Lucifer edidiſſet, mirum foret, doctiſſimum Epiſcopum, qui omnes Arianorum artes, aſtuſque, & inſidias probe callebat, quique tamdiu fortiter dimicavit, ut defenderet Deum Filium eſſe Deo Patri ὁμούσιον, id eſt *Conſubſtantialem*, in publico demum Fidei ſuæ teſtimonio abſtinuiſſe ab eo vo-

cabulo, quod unum catholicam doctrinam comprobabat; multoque magis mirandum, si ambiguas re vera voces, quas hæc *Formula* continet, adhibuisset; cum ab iis in re tanti momenti tum maxime cavendum fuerit, illisque vix comperimus Luciferum usum fuisse. Hujusmodi itaque hæc est locutio, qua Pater dicitur *habere Filium factum de se sine initio, non ad se*: Synodus enim Nicæna verbum *facere* rejiciendum esse decrevit a divina Filii generatione, quem *genitum* esse, *non factum*, perspicue docuit; & ipse hujusce *Fidei* scriptor sibimet quodammodo non cohæret, cum subdit paullo inferius Filium *genitum* esse *non factum*. Quamvis autem ex adjunctis vocibus *de se*, & *sine initio*, catholicus locutionis sensus depromi queat, imprudens profecto est hujus verbi usus, quod in sacris libris quandoque legitur, ubi de Filio Dei est sermo, sed humanæ ejus naturæ attribui docent Patres adversus Arianorum calumnias, ut disserit Petavius in lib. 2. de Trinit. cap. 3. Neque ambiguitate caret altera locutio *de se*, quæ & *efficiens principium* significare potest, & *generans*, *ac producens*; hoc autem recte convenit Deo Patri, qui re vera *principium* est *generans* Filium, non item illud, cum id, quod est *effici*, Filio Dei opponatur: de quo adversus Calvinianos disputat idem Petavius in lib. 6. cap. 11. ubi monet *futilem esse hanc vocum & syllabarum aucupationem, quæ haud simplex tamen ac mediocre tendit ad malum* (*ait Basilius de his ipsis voculis agens in lib. de Spir. Sanct. cap. 2.*) *sed profundum habet, & obtectum adversus pietatem consilium*. Hinc licet participium *factum* ad hæc posteriora *non ad se* solummodo referretur, suspectæ tamen hæ voces essent, nec probandæ, præsertim in publica Catholicæ Fidei testificatione: quod etiam monuit Synodica Epistola Concilii Alexandrini, cui Lucifer ipse adscripsit. Præterea Filius dicitur improprie *sine initio*, cujus divinæ generationis principium Pater est: sed quadam scribendi, loquendive ratione minus antiquis usitata *sine initio esse* idem significat ac *æternum esse*; & ideo ἄναρχος dicitur Filius, quia æternus, & æterna est ejus generatio; de quo fuse disputat Petavius in lib. 5. cap. 5. Usus quidem & Lucifer est hac dictione *sine initio* in lib. *Moriendum esse pro Filio Dei*; sed illam directe opponit Arianorum errori, qui Filio *initium* tribuebant, quia *factus & creatus a Patre* ab iisdem dicebatur. Hæc verba vero *non ad se* dubiæ subsunt interpretationi: Pater enim *ad se* generat Filium, si in Filio, quæ σχετικά & *relativa* sunt, considerentur, ut *Verbum* esse, & *imaginem Patris*, & ipsa *Filii* notio; Filius autem *ad Patrem* non est, si de iis sit sermo, quæ *absolute* & *secundum substantiam* de Filio Dei enunciantur; Filius quippe & Deus est absolute, & bonus, & sapiens &c. & in hanc sententiam plura inquirit & explicat laudatus Petavius ad sensum Augustini in lib. 4. cap. 10. & lib. 6. cap. 9. num. 8. Sed *Fidei* hujusce auctor hæc verba fortasse adhibuit, ut Arianorum errori adversaretur, qui Filium Verbum quoddam esse Patris instrumentum ajebant, quo ad res ceteras condendas usus fuerat: & impiam adeo opinionem secuti sunt in primis uterque Eusebius Nicomediensis & Cæsareensis, teste Petavio lib. 2. cap. 3. num. 16. & cap. 7. num. 7. hinc docuerunt Patrem fecisse *sibi* Filium, sibique subjectum, atque *instrumentalem* administrum: ideoque obscura quidem vocum significatione profitetur hæc Formula Fidei, Patrem habere Filium *non ad se factum*: cujus tamen locutionis *ad se* usum vix eo tempore, quo Lucifer vixit, inductum reperies, idemque videtur Augustini primum ætate sumi cœptus, & in varios postea sensus, variasque significationes a Theologis pertrahi. Hæc propterea animadvertens quis sibi facile persuadeat, Luciferum potuisse Fidem suam adeo ambiguis, & obscuris dictionibus publice testari? Adde his, plura de Spiritu sancto in hac Formula Fidei catholice quidem dici, quam in ceteris, quæ per ea Luciferi tempora sive a Catholicis, sive ab hæreticis edebantur; &, licet ipsi Ariani impie sentirent de divinitate Spiritus sancti, attamen ante Macedonianam hæresim neque Concilia, neque Patres uberioribus verbis, atque sententiis quidquam de illa definierunt, *quippe tunc de ea re nominatim quæstio commota non fuerat*, inquit Petavius in lib. 2. cap. 6. num. 4. Post damnatum vero Macedonii errorem a Constantinopolitano Concilio anni 381. & clarius & copiosius disserere cœptum est de Spiritus sancti natura, eæque phrases passim adhiberi, quas hæc *Formula* præfert; si tamen Concilium Alexandrinum excipias celebratum anno 362. cujus Epistola Synodica scripta ad Antiochenos

ex-

nominatim decrevit Spiritum sanctum Deum habendum esse, cumque *non creaturam esse*; *neque alienum a Patris & Filii substantia*; uti Petavius innuit in lib. 1. cap. 14. num. 18. Huic autem Concilio, illiusque decretis Lucifer ipse assensus est; ut in ejus vita §. 7. comprobatum est; cumque Patres Alexandrini hoc praeterea ex Sardicensi Synodo confirmatum voluerint, nequis aliam professionem Fidei, praeter Nicaenam, scriberet, aut uspiam ederet, sane persuadere nobismet nequimus, utilissimum adeo sanctissimumque decretum, quod ipse probaverat, ab eodem Lucifero neglectum violatumque fuisse. Neque diffitemur sane, Luciferum in suis quandoque libris de Spiritu sancto esse locutum, & Arianorum impietatem hac quoque in parte acriter oppugnasse, dissimilibus tamen & locutionibus, & verbis, quam in hac *Formula* proferantur, uti ex Praefatione nostra facile liquet. Denique hoc etiam argumentum adjungimus, ex quo probetur *Formulam* hanc Lucifero auctori non esse tribuendam; nimirum quod tempus constitui recte nequeat, quo is debuerit *Fidem* suam publico, scriptoque testimonio comprobare: etenim in Concilio Mediolanensi, cui Legatus interfuit Liberii Pontificis, Nicaenam unice Fidei *Formulam* professus est coram Constantio Imperatore, ut in lib. *Moriendum esse pro Filio Dei* ipse testatur hisce verbis: *Nos legati asseverabamus in tuo palatio, & firmando non desumus, semper sic fuisse, & esse creditum a Christianis, sicuti apud Nicaeam contra haeresim tuam Arianam, & omnes errores videtur esse sacra fides conscripta*: eamdemque *Fidem* toto exsilii sui tempore scriptis palam libris, iisdem *Nicaenae Formulae* verbis testatus est. Post reditum vero ab exsilio cum ad componenda Antiochenae Ecclesiae & Caesareensis provinciae dissidia, quae de Episcoporum suorum electione fuerant exortae, totus incubuisset, ad suam Ecclesiam in Sardiniam rediit, ubi quae caussa illi obvenerit, cur novam *Fidei Formulam* conderet, & evulgaret, cur a Nicaena diversam, cur aliqua sui parte ambiguam & obscuram, nec divinari cuiquam liceat, nec tuto proferre. Haec nobis argumenta sunt, quibus jure putemus, alium a Lucifero fuisse *Formulae* hujusce auctorem.

Sed omnis de ipso auctore ambiguitas sublata nobis est, cum ipsissimam fere *Fidei Formulam* jam ante a Paschasio Quesnello editam vidimus in Tomo 2. Operum D. Leonis PP. in Codice Canonum ecclesiasticorum &c. cap. 38., & Venetis typis iterum vulgatam in Tomo 3. Operum eorumdem pag. 278. quae a Balleriniis Fratribus docto equidem, & erudito labore adversus Quesnelli errores illustrata fuerunt. Nomen haec praefert in titulo *Faustini Presbyteri*, eademque est, quae a Mabillonio *Breve Fidei* inscribitur ex Ms. Augiensi, ut Ballerinii testantur; idemque, ut autumamus, codex Augiensis est, quem Mabillonius in *Itinere Germanico* indicat a se visum Augiae: *Liber in majori folio insignis, in quo habentur omnes Patrum expositiones in Orationem Dominicam, atque etiam variae Fidei Confessiones*. Ms. Oxoniense, ex quo Quesnellus edidit Codicem Canonum &c. hunc titulum exhibet; *Faustini Presbyteri Fides missa Theodosio Imperatori*; aliud Thuanense; *Item Faustini Presbyteri confessio verae fidei, quam praefatis scribi & transmitti jussit Theodosius Imperator*: corrigit Quesnellus in dissert. 14. num. 6. *quam a praefatis* &c. conjiciens jussu Theodosii descriptam fuisse a Faustino *Fidem* hanc, & a Theodosio ad Damasum missam, *scriniis Sedis Apostolicae postmodum inferendam*: *unde in Codicem Romanum translata fuit*; sed Quesnelli opinionem rejiciunt Ballerinii in Praefat. ad novam hujusce Codicis editionem, quem existimant neque in Italia, neque Romae, sed in Gallia elaboratum fuisse; & ex ms. Vindobonensi ejusdem Codicis hunc titulum afferunt: *Item Faustini Presbyteri confessio verae fidei, quam Presbyter scribit sibi transmitti jussit Theodosius Imperator*; notant Ballerinii, *scripsit, & sibi* &c.

Tres igitur codices vetustissimi *Fidem* hanc Faustino tribuunt; *Faustinus autem alius non occurrit*, uti animadvertit Quesnellus in Differt. laudata, *qui fuerit auctor hujus libelli, praeter Faustinum illum Luciferianum Presbyterum, qui cum ad Flacillam Theodosii Imperatoris uxorem libros septem scripserit adversus Arianos & Macedonianos, & libellum precum cum Marcellino Presbytero Theodosio ipsi obtulerit, facile potuit ad eumdem Imperatorem libellum mittere Fidei suae testem*: cujus quidem sententiae assentimur. Caussam vero, cur Faustinus libellum suae *Fidei* ederet, hanc Quesnellus ibidem significat; quia nimirum a Turbone Episcopo Eleutheropolis, qua in urbe Faustinus Romam

cum Marcellino & ipso Luciferiano pulsus propter schisma Ursicini tunc degebat, veluti errorum Sabellii & Apollinaris assecla una cum collega suo vexaretur; nam de Turbone graviter conqueritur ipse Faustinus & suo & Marcellini nomine in *Libello precum ad Imperatores* Eleutheropoli misso, scilicet *Valentinianum*, *Theodosium*, *& Arcadium*, ut in Præfat. ad *Libellum precum*: *Egregius*, inquit, *Turbo Eleutheropolitanæ Episcopus civitatis, nostram exiguitatem despiciens ..... postquam audivit quosdam se integræ Fidei copulare, & per Dei gratiam rem veri crescere, nobis exitia minitatur, & turbat*. Sive autem Faustinus Fidem suam ultro Theodosio obtulerit, sive a Theodosio jussus, tempus, quo illam edidit, *non ante annum* 379. Quesnellus constituit, *cui assignantur imperii Theodosiani exordia*, nec diu post; *quia altum in illa de Macedonio silentium, ac de Concilio Constantinopolitano primo, a quo damnatus est an.* 381. *tum quod alio modo de errore contra Spiritum sanctum non loquatur, quam quo adversus illum hæreticum scripserunt Alexandrini Concilii Patres* in Epistola Synodica an. 362. Lequienius in Tom. 3. Orient. Christ. in Episcopis Eleutheropolitanis initia Episcopatus Turbonis ad idem quodammodo tempus referre videtur, quem ait ad obitum fere Theodosii, ad an. scilicet 395. Episcopatum tenuisse; ignotus autem est annus, quo Eutychius ante Turbonem Episcopus decesserit. Auctore igitur hujusce *Formulæ* comperto, & tempore, quo scripta fuit, tum illius scribendæ cognita caussa, quam parum Quesnelli exemplar differat a nostro, videamus. Faustinus brevem excusationem ibi præfigit, cur præter *Nicænam Fidem* ipse aliam scripserit, ne videretur nimirum decreta infringere Synodi Sardicensis, quæ Alexandrina probaverat, vetantis ne deinceps novæ *Fidei Formulæ* a quoquam ederentur; hoc vero exordium abest ab exemplari nostro ex codice Ambrosiano. Tum suam ipse Fidem testatur iisdem omnino verbis, præter hæc, *de se sine initio genitum, non factum*; cum exemplari Ambrosiano quædam his obscuritas inest, & ambiguitas, ut superius monuimus. Demum paucis a calumnia hæresis Apollinaristæ sibi illata se se defendit, & eos damnat, qui tres *hypostases* confitentur; quæ itidem clausula deest Ambrosiano. Verum ita animadvertit Quesnellus: Faustinus, uti ejus etiam collega Marcellinus, Luciferiano schismate infectus erat, ideoque Concilii Alexandrini decreto adversabatur, quo sancitum fuerat, ut Arianæ communionis participes sub Imperatore Constantio, Episcopi præsertim, in gratiam cum Catholicis reciperentur. Hinc Sabelliani, & Apollinaristæ erroris suspectus habebatur; Patres etenim Synodi Alexandrinæ decreverant, ut ab iis, qui ad Ecclesiam ex Arianorum societate redibant, Sabellii quoque impia dogmata damnarentur; tum ut iidem confiterentur *Spiritum sanctum non creaturam, neque alienum, sed proprium esse & indivisum ab essentia Patris & Filii*; denique stolidum Apollinaris errorem exsecrarentur, qui docuerat, inanime corpus, & sensus mentisque expers sibimet Verbum Dei Filium assumsisse. Iccirco Faustinus, ne videretur catholicam doctrinam a Patribus Alexandrinis propositam, & Ecclesiæ totius consensu probatam respuere, dum decretum de iis, *qui ab Arianis redierant, excipiendis* rejiciebat, Sabellium nominatim damnat, & adversus illius errorem *personas* in Trinitate aperte distinguit; Spiritus sancti divinam esse naturam iisdem pæne Synodi verbis fatetur, ac Apollinaris hæresim perspicue detestatur; de concessa autem *lapsis* indulgentia omnino silet; & *trium hypostasum* usum, de quo veluti hæreseos suspecto fuerant *lapsi* accusati ante, quam veniam obtinerent, cujusque rectum & catholicum sensum Synodo probaverant, omnino negat inter catholicos esse ferendum: unde alia caussa cur Sabellianus diceretur ab iis, qui *tres hypostases* in Trinitate fatebantur, id est *tres personas*; Sabellius enim Deum asserebat υἱοπάτορα, hoc est unam in Deo personam esse Patrem & Filium, ut ait Athanasius in expositione Fidei; & de Spiritu sancto perinde ac de Filio sentiebat, ut eos ὁμοτίμους faceret, neque a Patris persona separaret, sed unam eamdemque ac veluti primariam hypostasim statueret, cujus duæ illæ Filii & Spiritus Sancti essent ἐνεργείας; ait Petavius in lib. 1. cap. 6. Verum cum Græcum nomen ὑπόστασις pro οὐσίᾳ sive essentia veteres Patres adhibuerint præsertim ante Nicænum Concilium, & re vera tum id significet, quod *simpliciter exsistit*, id est *essentiam*, tum id, quod *per se subsistit*, *individuum* scilicet, seu *personam*, de quibus vide Peta-

tavium in lib. 4. capp. 1. 4. 7., hoc *individui* sensu Græci Patres illud postea usurparunt, quo ab iis etiam, qui ad rectæ Fidei communionem ab Arianis reversi fuerant, usurpabatur; nam *trium hypostasum* nomine non *tres essentias*, nec *tres Deos*, aut *tria principia* intelligebant, sed *tres in Trinitate personas*, *Patrem*, *qui vere sit & subsistat*, *Filium ut exsistentem & subsistentem*, *& Spiritum sanctum*, *ut subsistentem*, *& exsistentem*: quod Epistola Synodica Alexandrina testatur. Ita disputationes quieverant litesque tum de ὑποστάσει voce exortæ præsertim Antiochiæ, unde Antiochenum schisma conflatum, teste Basilio ep. 349. veter. edit. apud Petavium lib. 4. cap. 4. num. 11. cum Terentio Comiti scribit, *haud parvi momenti se quæstiones illas ducere*, *ob quas initio schisma conflatum est*: quo in loco advertendum dissidium hocce inter Græcos Orientales primo cœpisse, non inter Græcos & Latinos, ut affirmat præfatio in Synodicas litteras Concilii Alexandrini Tom. 2. Concil. Ven. Edit. prioris. At, quo tempore Faustinus hanc *Fidem* edidit, sopitus ignis contentionis vehementius jam exarserat, quem Latini quoque fovebant ingenti partium studio; alii quippe ὑποστάσει nomine οὐσίαν volebant intelligi, id est *essentiam*, seu *substantiam*, alii *personam*, seu *subsistentiam personalem*, & inter se se *substantiam* hi pro *subsistentia*, illi pro *essentia* interpretantes, de vi ipsa vocum earumdem in Latino sermone decertabant. Quare Faustinus, cum *substantiæ* voce *essentiam* significari contenderet, tres substantias in Trinitate negat esse enunciandas; consequens quippe erat, *ut tres Deos confiterentur*, *qui tres substantias illa significatione confitebantur*; & in ipsa *Fide* describenda *substantiæ* nomen, quatenus *essentiam* exprimit, pæne de industria repetiisse videtur: illi vero, qui ὑποστάσει nomine *personam* exprimi ajebant, Faustinum, ejusque collegam Marcellinum Sabellianismi accusabant, quippe unam in Trinitate personam defendere ipsis viderentur. Et ex hisce conjicere licet, Faustinum hanc etiam ob caussam mentionem injecisse in *Formulam Fidei* de tribus *substantiis*, ut nimirum Damasi Romani Pontificis gratiam aucuparetur, cui in schismate Ursicini fuerat infensus; Damasus enim de *trium* ὑποστάσεων controversia silentium indixerat, uti vult Baronius ad an. 372. ex litteris Cyrilli Alexandrini, & in Hieronymi sententiam concesserat, qui trium hypostasum usum improbabat. Quamquam cum sit incertum, utrum Eleutheropoli versaretur Faustinus, dum *Fidem* edidit, quod putat Quesnellus, an alia in urbe, certe in Oriente, ubi contentio adhuc fervebat de usu, sensuque *trium hypostasum*, hinc conjectura ducimur ad credendum, omnem hujus *Fidei* scribendæ caussam illi fuisse, ut, cum unam esse ὑπόστασιν id est *essentiam* seu *substantiam* Trinitatis affirmaret, ab eorum calumniis se se defenderet, qui *tres hypostases* fatebantur eo sensu, qui ab Alexandrina Synodo probatus fuerat, & vocis hujus vim pro sua ipsorum sententia interpretantes Sabellianismi ceteros accusabant, qui aliter illam interpretarentur. Quare Faustinus suam *Fidem* exhibet Imperatori ita, ut cum Catholica doctrina Synodi omnino conveniat, ὑποστάσει autem, & *substantiæ* voces sua tantummodo interpretatione velit esse explicandas: quod ipsum *Formulæ* initium significat: *Primæ fidei confessionem contra Sabellium signamus & contra hos*, *qui sub nomine Catholicæ Fidei impia verba defendunt*, *dicentes tres esse substantias*.

Atque hæc satis de *Formula* Faustini; quæ num Lucifero conveniant, quisquam facile cognoscit, ipsis solummodo *Fidei* verbis spectatis, & consilio, quo edita fuit. At quis dixerit, *Fidem* a Lucifero quidem scriptam a Faustino in suam *Formulam*, additis exordio & clausula, adscitam, ut magis ex ipso auctore probaretur. Verum Luciferi nomen non siluisset Faustinus, quem in *Libello precum* tot laudibus semel atque iterum ornat; ac demum ex hactenus dictis ita potest recte constitui, *Formulam Fidei*, quam ex Ambrosiano Codice hic exhibemus, Lucifero, qui *Nicænæ Fidei Formulam* unice secutus est, qui nihil unquam ambiguum, nihil obscurum de Trinitate scripsit, qui decreta Synodi Alexandrinæ suo assensu confirmavit, qui Sabellii errores palam exsecratus est in lib. *de non conv. cum hæret.* & nullius hæretici erroris in suspicionem unquam adductus fuit, illam, inquam, *Fidei Formulam* non esse tribuendam, sed vel ab inscito quopiam homine, vel secta Luciferiano e *Faustiniana Formula* depromtam, ambiguis, quæ notavimus, corruptam vocibus, & aut inscite, aut fraudulenter Lucifero adscriptam quinto circiter sæculo, postea, illius nomine præfixo, Codici Ambrosia-

no insertam fuisse. Addere hæc lubet ex Præfatione Tomi primi Opp. Sirmondi Venet. Edit. num. 2. *Cum eo Libello* Precum Marcellini & Faustini *traditam fuisse Imperatoribus fidei Confessionem, quæ in Codice Canonum & Constit. Ecclesiæ Rom. ante viginti annos edito in Append. ad S. Leonis Opera edit. an.* 1675. *pag.* 138. Faustini Presbyteri Fides missa Theodosio Imperatori *inscribitur, aliqui existimant:* verum cum in Præfatione Libelli ejusdem, quæ schismatici hominis est, Imperatores dicantur Valentinianus, Theodosius, & Arcadius, *Libellus Precum* in annum 383. rejici debet, quo Arcadius renuntiatus est Augustus, nec anno 392. postponi potest, quo Valentinianus decessit: id autem cum anno editæ *Fidei* nequit convenire: *alii Libellum Confessione Fidei posteriorem aliquot annis censent:* quod esse verisimilius videtur. Utriusque Fidei exemplum sub uno adspectu hic jam subjiciamus.

Ex Membranaceo Codice Ms. Bibliothecæ Ambrosianæ signato I. 101. in parte superiori.

INCIPIT (1) FIDES

S. LUCIFERI EPISCOPI.

Nos Patrem credimus qui non sit Filius, sed habeat Filium de (2) se sine

Ex Cod. Canonum & Constitutorum Sanctæ Sedis Apostolicæ, in Tom. 3. Opp. D. Leonis Ven. Edit. an. 1757. col. 278.

FAUSTINI PRESBYTERI

FIDES

Missa Theodosio Imperatori.

Sufficiebat fides (3) conscripta adversus hæresim Arianam. Sed quia pravo ingenio quidam sub illius fidei confessione impia verba commutant (4), nobis invidiam facientes, quod velut hæresim Sabellii tueamur; paucis & contra Sabellium primæ fidei confessione (5) signamus; & contra hos, qui sub nomine catholicæ fidei impia verba defendunt, dicentes tres esse substantias; cum semper catholica fides unam substantiam Patris & Filii & Spiritus sancti confessa sit.

Nos Patrem credimus, qui (6) non sit Filius, sed habeat Filium de se

NOTÆ.

1 Hæc verba, *Incipit Fides S. Luciferi Episcopi*, minio depicta sunt in Codice.

2 De hisce locutionibus satis dictum est in præfatis.

3 I. e. Nicæna. Excusationem præmittit, cur novam Fidei Formulam edat contra Alexandrinum decretum; quod usum præsertim trium ὑποστάσεων spectat hisce verbis; *quos enim*, id est, qui cum Arianis communicaverant, *nonnulli incusabant, quod tres hypostases affirmarent, cum hujusmodi voces in Scriptura non reperiantur, ac proinde suspectæ esse possint, auctores fuimus neque id amplius præter Nicænam confessionem inquirant.*

4 Codex Thuanens. *miscent.*

5 Forte *confessionem.*

6 Personam Patris a persona Filii aperte distinguit, ut Sabelliano errori adversari

ſine inicio non ad ſe factum. & Filium credimus qui non ſit Pater ſed habeat Patrem de quo ſit genitus, non factus. Et Spiritum ſanctum credimus qui ſit vere ſpiritus Dei: unde Divinæ Trinitatis unam ſubſtantiam confitemur, quia qualis eſt Pater ſecundum ſubſtantiam, talem genuit Filium. Et Spiritus ſanctus non creatura exiſtens, ſed ſpiritus Dei non eſt alienus a ſubſtantia Patris & Filii, ſed eſt ipſe ejuſdem ſubſtantiæ cum Patre & Filio ſicuti ejuſdem Deitatis. Explicit.

ſe ſine initio genitum, non factum: & Filium credimus, qui non ſit Pater, ſed habeat Patrem, de quo ſit genitus, non factus: & Spiritum ſanctum credimus, qui ſit vere Spiritus Dei. Unde & divinæ Trinitatis unam (1) ſubſtantiam confitemur: quia qualis eſt Pater ſecundum ſubſtantiam, talem genuit & Filium: & Spiritus ſanctus non creatura exiſtens, ſed Spiritus Dei, non (2) eſt alienus a ſubſtantia Patris & Filii; ſed eſt ejuſdem & ipſe ſubſtantiæ cum Patre & Filio, ſicut ejuſdem Deitatis.

Nam qui nos putant eſſe (3) Apollinariſtas, ſciant quod non minus Apollinaris hæreſim exſecramur, quam Arianam. Miramur autem illos catholicos probari poſſe, qui Patris, & Filii, & Spiritus ſancti tres ſubſtantias confitentur. Sed & ſi dicunt non ſe credere Filium Dei, aut Spiritum ſanctum creaturam; tamen contra (4) impiam fidem ſentiunt, cum dicant tres eſſe ſubſtantias: conſequens eſt enim, ut tres Deos confiteantur, qui tres ſubſtantias confitentur. Quam vocem ſemper catholici exſecrati ſunt.

NOTÆ.

ſari ſe oſtendat: unde conjicias *Fidem* hanc potius ut illam hæreſim damnet, quam ut Arianam, ſcriptam fuiſſe.

1 *Subſtantiam unam* dicit non minus, ut catholicum dogma profiteatur, quam ut vocis ſignificationem ingerat adverſariis.

2 Hæc ex Synodica Alexandrina fere verbo tenus.

3 De Apollinaris hæreſi, & de *tribus ſubſtantiis*, vide quæ præfati ſumus.

4 Niſi mendum ineſt utrique editioni tum Queſnellianæ tum Venetæ, & legendum ſit *ipſam*, ſenſus erit, *tamen e contrario impiam fidem ſequuntur, impie ſentiunt*.

F I N I S.

INDEX RERUM.

A

B

C

D

E

Fau-

F I N I S.

